

הַתְּקוּפָה

יוצאת ארבע פעמים בשנה

תמוז-אלול תרפ"א

ספר שנים-עשר

הוצאת אברהם יוסף שטיבל
ורשה, תרפ"ב

Digitized by the Internet Archive
in 2026

תכן הענינים

ספורים:

7	—	—	—	מאת דוד פרישמן	—	—	—	—	המקושש, מעשה
13	—	—	—	בן גריון	—	—	—	—	מרים, רומן, חלק שלישי (טוף)
48	—	—	—	י. ח. ברנר	—	—	—	—	הגאלה והתמורה
55	—	—	—	ג. שופמן	—	—	—	—	מלחמה ושלוש
60	—	—	—	י. אפאטשו	—	—	—	—	1863, רומן, חלק ראשון
89	—	—	—	אביגדור פוקרשטין	—	—	—	—	נקמה

תרגומים:

103	—	—	—	מאת אובריוס, תרגום יהושע פרידמן	—	—	—	—	מטמורפוזות, II
119	—	—	—	אביגדור פוקרשטין	—	—	—	—	משירי אדי אנדרה

מאמרים:

תנועת ההתגירות הגדולה

129	—	—	—	מאת א. ש. הרשברג	—	—	—	—	בתקופת הבית השני
149	—	—	—	ד"ר י. נ. שמחוני	—	—	—	—	רבי שלמה בן-גבירול (I-II)
									משכילי ישראל וחכמי מקרא
189	—	—	—	ראובן פאהן	—	—	—	—	לתולדות ההשכלה וספרותה
214	—	—	—	א. דרוינב	—	—	—	—	פינסקר וזמנו
251	—	—	—	מ. א. ז'ק	—	—	—	—	בפסל

שירים:

277	—	—	—	מאת יעקב סיכמן	—	—	—	—	רות
311	—	—	—	יעקב שטיינברג	—	—	—	—	ערבים, I—XII
328	—	—	—	יצחק קצנלסון	—	—	—	—	בני הרים
354	—	—	—	ש. תלקין	—	—	—	—	ליל-אהבה
362	—	—	—	מ. מיינשטיין	—	—	—	—	אל נפשי
366	—	—	—	יעקב נתנאלי	—	—	—	—	סתו
370	—	—	—	חליל ציוטלין	—	—	—	—	תפלות
393	—	—	—	יעקב כחן	—	—	—	—	אגדות אלהים: חרבן הבית

ספּוּרִים

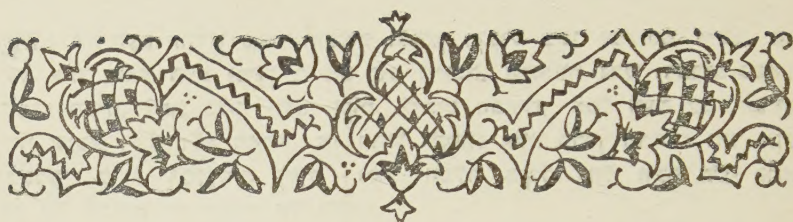

בקר ת:

407	—	—	—	מאת ד. א. סריר מאן	—	—	—	—	—	דגסי אליגרי
433	—	—	—	ה'ל' בב'ל	—	—	—	—	—	שירת אמריקה הצעירה
454	—	—	—	י'עקב פ'יכמן	—	—	—	—	—	עם ברנר, זכרונות ורשמים

רשימות:

471	—	—	—	—	מאת א. ז'ק	צ'רופים
477	—	—	—	—	יעקב מיכמן	אנשים - בן־אביגדור
						ד"ר שמואל אבא הורודצקי,
480	—	—	—	—	ג. ב. ש.	דמלאת לו חמשים שנה
						הלל צייטלין,
482	—	—	—	—	ס. לחובר	דברים אחדים לחגיגולו
483	—	—	—	—	י. פ.	ראובן בריינין, לחגיגולו
						דוסטויבסקי,
486	—	—	—	—	ג. שוּפּמן	דמלאת מאה שנה להולדתו
						ביבליוגרפיה - הרמן כהן והשקפתו על היהדות
488	—	—	—	—	מאת י. ג. ש.	
						הספרות האנטישמית הפולנית
492	—	—	—	—	מאת ד"ר מאיר בלבן	
501	—	—	—	—	ד. א. פרידמאן	ספר נאה
506	—	—	—	—		ספרים שהגיעו לביית־המערכת

הַמִּקְוֵשׁ

(מעשה *)

מאת דוד פרישמן

אֲמִי קִבְּלָה אֶת הַדְּבָרִים מֵאִמָּה וְאִמָּה מֵאִמָּה, וְקִנְתָּה מִזְקֻנְתָּה וְזִקְנָתָה, דֹּר מִפִּי דֹר – וְאֲמִי מִסְרָה אֶת הַדְּבָרִים לִי.

הַדְּבָר הַיֵּה בְּמִדְבָּר פֶּאֶרְן בִּשְׁנָה הָרִאשׁוֹנָה קָצַאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי בִּשְׁנָה הַהִיא, בַּהֲיוֹת הַמַּחֲנֶה נָטוּשׁ עַל־פְּנֵי כָל הָעֲרֵבָה הַקָּרְחָה, אַחֲרֵי בּוֹאֵם מִתְּבַעְרָה, וְהֵם חֹנִים בְּאֶהָלִים וּבִסְכוּת עַל־פְּנֵי קֶדֶשׁ אֵל מוֹלֵה הַיִּשִּׁימוֹן: – אִזְּ הִיָּה בֵּין הַיּוֹצֵאִים אִישׁ מִדֶּלֶת הָעָם, מִן הַבּוֹנִים אֲשֶׁר עָשׂוּ עַל הַחוּמָה בְּרַעַמְסֶס, וְשִׁמּוֹ גֹּג בֶן־בְּכָר, וְהוּא אִישׁ רָשׁ אֲשֶׁר אֵין לוֹ כָּל בִּלְתִּי אִם אִשָּׁה חוֹלָה וְאַרְבַּעַת יָלָדִים קִטְנִים, וַיְהִי יוֹשֵׁב גַּם הוּא בִּסְכָה קִטְנָה אֲשֶׁר עָשָׂה לוֹ בַּעֲצֵם יָדָיו, כִּי חָרַשׁ־עֲצִים הִיָּה. וְאוֹלָם יוֹם אֶחָד לַפְּנוֹת־צֹהָרִים קָם הָאִישׁ וַיֵּצֵא אֵל מַחוּץ לַמַּחֲנֶה לִקְרֹאת הַשֹּׁדֶה, וְלֹא שָׁב עוֹד אֵל הַמַּחֲנֶה כָּל הַיּוֹם. וְלִמּוֹעֵד בֵּין־עַרְבָיִם, בַּעֲלוֹת הָעֶלְטָה מַעֲט מַעֲט וּבִלְחָקָה אֶת עַפְרָה הָאֶרֶץ וּבִזְחִלָה מַעֲט מַעֲט עַל קִירוֹת הַסִּלְעִים וּמִן הַדְּמָמָה נִשְׁמַע מִרְחוֹק קוֹל הַמִּית הַצֶּרֶעָה הַמַּעֲוֹפֶפֶת, אִזְּ עֲמָדָה בָּתוּ הַקִּטְנָה לַפְּנֵי פֶתַח הַסֶּכָה, וְהִיא יָלְדָה בַּת אַרְבַּע שָׁנִים, יַעֲקֹבָה שְׁמָהּ, וַתְּהִי מִבִּיטָה אֵל פְּרִשְׁתַּת הַדֶּרֶכִּים וּמַחֲפָה לְאִבִּיהָ, וּבִרְאוּתָהּ כִּי אֵינָנו בָּא, וַתַּחֲלֵל פֶּתָאֵם לִבְכוּת בְּקוֹל גְּדוֹל... וְהִימִים יָמִי מִמַּלְכַת־הַכֹּהֲנִים הַחֲדָשָׁה, אֲשֶׁר קָמָה זֶה לַפְּנֵי שְׁבוּעוֹת וְחֻדָּשִׁים אַחֲדִים בְּסִבְיַי הָרִי, וְהִיא עוֹד נְעָה וְנָדָה וְלֹא עֲמָדָה עוֹד הֶכֶן, וְעַד כֹּהֲנִים וְנִשְׂאִים, פְּקִידִים וְשׁוֹטְרִים, הַתֹּאמְצוֹ כָּל הַיּוֹם וַיְהִי מִבְּקָשִׁים תַּחְבוּלוֹת תְּמִיד לְבָצֵר אוֹתָהּ וְלַתֵּת לָהּ תִּקְוָה. אוֹתוֹת הֶרְאוּ וּמוֹפְתִים נַעֲשׂוּ בַשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ, לְמַעַן קִנּוּת אֶת לֵב הָעָם, אֲבָל הָעָם עָמַד מִגֵּד וַיִּמְשָׁךְ בַּכַּתְּפִיו. חָקִים גָּתוּ וּמִשְׁפָּטִים הוֹבֵאוּ עַל לִחוֹת אֲבָנִים מִן הַשָּׁמַיִם, לְמַעַן

והקול קול איש כושל ונדבא מאד, וכמעט אשר נגע בלב השומעים עד להמלה עליו.

— אבל שבת היום! — קראו האנשים.

גוג שמע ולא הבין את המלה הזאת שמע בשבועות האחרונים זה כמה פעמים, ואולם מה היא שבת ולא יזכור. אז קפץ את מצחו הצר לקמטים ויעמוד רגע ויחשב.

וכאשר הולכו אותו מן השדה אל העזרה אשר לפני אהל מועד, לא חדל אף רגע אחד מהשתומם. למה זה יולכו אותו אל העזרה אשר פה, ועליו הלא שלכת הביתה אל אשתו ואל ילדיו המהקים? — בקצה העזר הפנימית ראה שתי פרות עלות עומדות עקודות אל קרנות המזבח ומחפלות אל הפהן אשר יבוא ואשר יקריב אותן המזבחה עם עלות המנחה והנה מדמן על קרנותיו שבע פעמים. הפרות עמדו באפס-דאגה. קני-שמש אחדים נאחזו בקרניהן ונפזו ויצפו אותן זהב נוצץ, והפרות געו מרב טובה. אז נאזהה האורה המפוזת גם בקדקד ראש גוג ונתהי משעשעה על-פני שערותיו.

הענן רבץ על העזרה אשר לפני אהל מועד, כבא האנשים מן השדה עם גוג בן-בכר, ובפשפה אשר אצל מבוא העזרה ישובו צעירי שוטרים וצעירי פקידים ונערים סופרים, ולא היה להם לרצון כי הפריעו אותם פתאם משבתם. אז הקלו בכבדות ובעצלות מעט: — „מה שמך?“, והאיש ענה. — „מה מאכרת?“, והאיש ענה. — „מה שבתך?“, אבל את השבת שכה גוג בן-בכר ברגע הזה ולא נדע, ואחר-כן התאמץ מאד וישב ויזכור, ובקול דממה ענה: „שבת זבלון“, ואולם בקרבו השתומם בו לבו מאד: למה לאנשים האלה לדעת את-כל-זאת? — אך בעוד רגע והם פנו אליו עוד פעם וישאלו: „מה עשית כי נתפשט?“, — אבל על הדבר הזה לא ענה הקרש, כי אם האנשים אשר מצאו אותו מקושש את העצים ביום השבת ענו תהתיו. ואולם הפקידים תמהו איש אל אחיו בשמעם את הדבר הקטן הזה ויניעו ראש, כי לא ראו און. הן זה רק ימים או חודש אשר גם הם או אחיהם או אבותיהם עשו ככל הדבר הזה, ולא היה בסתם. אז גערו באנשים ההם, כי תפשו איש על לא-דבר ואת הפקידים הוגיעו חנם, ואת האיש צוו כי ילך וישוב לביתו. גוג בן-בכר פנה וילך. אבל עוד הוא בקצר, בטרם יעזוב את המגרש, והאנשים מהרו אחריו להשיבו. רוח אחרת היתה פתאם עם אלה אשר בבית. אחד פקיד משך בכתפיו רגע, כי באו לו פתאם פקפוקים שונים. מי יודע? אולי לא טוב הדבר גם אחרי כלה לעזוב נתפשט לנפשו. אולי טוב יעשו כי יתפז עוד מעט ויניחו אותו בין כה וכה במשמר עד בא הפהן הגדול או כהן המשנה והגיד את אשר יעשה. הן אם כה ואם כה לא פרש עוד מה יעשה לאיש אשר קושש עצים ביום השבת. וגוג הובא אל המשמר, והוא עיף ויגע, לא ידע על-מה ולא ידע מדוע, וישב ויחכה ויירדם.

בחצות-הלילה הוער פתאם. לפקידים תקועים בקירות בתוך חדרים ובחדרים

הפילות את העם החדש מִיִּתְר העמים ולמען הגביל בינו וביניהם היטב, אבל רגע אחד שמע העם ומקץ רגעים שב וישכח. הבטחות נתנו ודברים נשמעו, טובים ויפים, לתת בלב העם תקות לימים הבאים, אבל העם עמד מרחוק ויהי שומע רגע, ולא האמין. אז הוצל לנסות אליו בדרך חדשה: ביד חזקה ובשכטי ברזל ובצנשים קשים — וקול המלה כקול נחל זועף חלף פתאם את כל המחנה מן הקצה אל הקצה.

מקצה המחנה ועד קצה המחנה עברו כהנים ולוים, וגם אנשים שוטרים אשר השלטון בדם, ולפני כל מוֹנוֹת בית ועל־יד כל שער, על הרים ועל גבעות, העבירו יום יום קול קריאות חדשות על־דבר חקים חדשים. אבל עוד היה העם כרוח המדבר חפשי לנפשו, איתן כלו אשר לא נסה בעל, ויבואו הדברים רק עד־אזנו ואל קרבו לא נגעו.

ופתאם והנה חק חדש: — „ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קדש שבת שבתון לאדני, כל־העשה בו מלאכה — יומת“. יומת?? — והעם שמע וישחק.

וכהן צעיר, אשר לא יבש עוד שמן המשחה מעל תנוף אזנו הימנית ומעל בהן ידו ובהן רגלו הימנית, מלא את קול הקריאה ניוסף עוד: — „לא תבצרו אש בכל מושבתיכם ביום השבת“. ואחריו עלה כהן כבד־בשר ועב־בטן עם צניף על ראשו וציץ על מצחו וכתנת תשבץ עם ציציות כנפים על בשרו, והוא דבר בקולו העב ויקרא: — „אף את שבתתי תשמרו כי זאת הוא ביני ובינכם לדרתיכם לדעת כי אני אדני מקדשכם — מחלליה — מות יומת: כי כל־העשה בה מלאכה — ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמיה — כל־העשה מלאכה ביום השבת — מות יומת“. — והעם שמע ולא האמין. מי יומת? מי ימית? ועל־מה?

ואיש מבני הלוים, ענג ומפנק, אשר צפרנים לבנים מאד על אצבעות ידיו היפות וצמת־שערות כבדה על ראשו ככער צהב, בא והוסיף: — „ושמרו בני ישראל את־השבת — ביני וביני בני ישראל זאת הוא לעולם כִּי־ששת ימים עשה אדני את־השמים ואת־הארץ וביום השביעי שבת“. — והעם משך בכתפיו וילך.

אז מצאו יום אחד, והיום יום שבת, והנה איש עומד בשדה כפוף תחתיו, ומראה לו כמראה איש המבקש על־פני האדמה דבר אשר אכד ממנו. ברגע ההוא הרים האיש את ראשו מעט. הפנים היו חורים מאד והלחיים צומקות, ואולם העיניים היו כחלות. כאשר נגשו אליו, הפירו אחדים מן האנשים אותו, ויראו כי הוא גוג בן־בקר חרשהעצים. אבל בעוד רגע שב ויהי כפוף לארץ כבראשונה. אז ראו כי הוא מקושש עצים מעל פני האדמה — ויחזיקו בו.

גוג לא הבין את אשר הם חפצים מעמו. לא הרים כמעט את ראשו, ורק בשפתיו הפטיר דומם ובקצ־רוח:

— אל גא, אחים, אל גא תפריעו, העת קצרה. העצים דרושים לי

מאד...

וכאשר הוצא מן האולם החלו מופצות השופטים, למען חרץ את המשפט. הראשון אשר דבר היה הנשיא: — אדמה כי טוב נעשה, אם נעזוב את הפגע הרע והדל הזה לנפשו וללכת באשר ילך. הן לויתן לא העלינו הפעם בחכה...

ויתר השופטים החזיקו אחריו.

ואולם ברגע הזה השקער הכהן הגדול, פינחס בן-אלעזר, מעל מקומו. גבות עיניו רחבו פייסנים ותהיינה חשכות מאד.

— לא! — ואת המלה הזאת לא דבר, כי אם צעק. — את זאת לא נעשה! את זאת לא אתן לכם לעשות! שבת היא לאדני — ועלינו לעשות מעשה פעם אחת ולא נשנה, אשר ידע ידע כל העם מקצה את הדבר הזה וכי שבת היא ומה היא לנו! את האיש הזה נשים לאות לבני מרי, לבעבור ישמע כל העם מקצה המחנה האחד ועד קצה המחנה השני וייראו ולא יוסיפו ולא יגידו עוד. האיש הזה מות יומת...

ויתר השופטים תמחו רגע אחד איש אל אחיו, אבל בעוד רגע החזיקו אחריו.

אז קם פינחס בן-אלעזר הכהן במנוחה וידבר משפט:

— בשם אדני ובשם משה ואהרן שמעו: — בחזש השמיני בארבעה-עשר בו, בשנה הראשונה לממלכת הפהנים, באו אנשים אל השדה, והמה עדים, ויצאו או גוג בן-בכר, וכלוני, איש קרש-עצים, והוא מקושש עצים על-פני האדמה, והיום יום שבת. אז תפשו אותו האנשים המוצאים אותו ויקריבו אותו אל העזרה, עזרת משה ואהרן וכל העדה, ויעידוהו לאמר: כזאת וכזאת עשית: את השבת חללת אשר אמר אדני לא תחללה כי את היא בני ובינך לעולם; עשית בה מלאכה אשר לא תעשה, כי קושש עצים בשדה, ואת אדני אליהך לא יראת אשר אמר: ענש יענש קשה כל העושה מלאכה ביום ההוא, מות יומת ותקרת הנפש ההיא מעמיה! ולכן זה הדבר אשר דבר אדני אל משה היום מן הענן לאמר: מות יומת האיש, גוג בן-בכר זה מות יומת, קגם אותו באבנים כל העדה מחוץ למחנה. ואני הכהן פינחס בן-אלעזר בן-עמרם שונה באוניהם פה את הדברים האלה: מות יומת האיש, גוג בן-בכר זה מות יומתו!

וכל האנשים מסביב, אשר שמעו, ענו ואמרו: אמן ואמן! וגוג בן-בכר ישב במשקל כל הלילה ולמנוחת-בקר אחזה אותו הלילה פתאם — ואולם עדימהרה שב למנוחתו.

כאשר יצאו קרני-השמש הראשונות, באו אליו השומרים וביאו לו את דבר המשפט: — מות יומת — קגם אותו באבנים כל העדה — מחוץ למחנה — — שחוק פסל תעה על פני גוג. האמין כי שחוק יעשו להם האנשים וישחק גם הוא.

אבל אחרי-כן הלבישו אותו את הכתנת הלבנה והארפה ואת עיניו חבשו במטפחת, לבלתי ראות דבר, ויקחו עגלה חקשה עשויה ארבעה עצים

האירו את האולם אשר בעזרה אשר לפני אהל מועד. על המרבדים הפרושים על הארץ ישבו אנשים מסביב, כבדי-ראש כלם וזעזע-פנים ומביטי קדורנית – ואימה גדולה נפלה פתאום על גוג. ובתוך ראה את הכהן הגדול יבוש את שמלת הקהן עם כל הקשורים והפארים, וגבות עינו רחבות מאד ונחשכות, והוא רק יביט בעינו החדות ודבר לא ידבר. והחקירה החלה.

ועוד פעם „מה שמך?“, „מה שבטך?“, „מה מלאכתך?“ – ואולם הפעם הזאת חדרו כל עצמותיו בו לכל דבר אשר נשאל.

וכאשר שאלו אותו: למה עשה את הדבר הרע הזה לקושש עצים על-פני השדה ביום השבת, לא ידע מה לענות, ואת עינו נשא על סביבו כמבקש עזרה. האיש לא ידע עד-מה את אשר הם מבקשים מעמו, ולמה זה לא יצא איש אל השדה לקושש עצים, ואיך-זה עשה רע כי קושש אותם בשבת. את השבת לא ידע כל-מאומה עוד. רגע אחד עמד נבהל. – אָבְלוּ – נָסָה לענות, ופתאום חדל נידם.

ואחר-כן התאושש. נכמדבר אל לבו הוסיף בקול-דממה עד כי לא נשמע כמעט: – אשתי חולה. ארבעה ילדים לי ושלשה מהם חולים. זה אחד-עשר יום חולים. אין לי כל בבית. והשכנים אומרים: תרחק הוא. כל הליכה ישבתי לפני יצועם. ראיתי את שפתותיהם הדולקות ואת עיניהם הדולקות ואת האש אשר בעצמותיהם. השבתי כי עוד מעט ונשרפו לשרפה. והשכנים אומרים: יתן להם מעט מים חמים ומעט אָזוּב מבשר במים. את האָזוּב אָרִיתִי לי מניקי הקיר, ואולם עצים לא היו לי להשיק בם את הפְּיָרִים. חרש-עצים אני, ואולם עצים לא היו לי. אז יצאתי השדה לקושש לי מעט עצים ולהביא אל האשה ואל הילדים. אבל האנשים אשר בשדה לא נתנוני לקושש... ואולם השופט התאנף בו: – אם מחלה בבית, אז קוראים לכהן...

וגוג לא ענה. ידע רק את האחת, כי מפני כהן הוא ירא מאד. גם בקרא איש לפניו בשם כהן, תהרדנה מעט עצמותיו, ומה גם אם מחלה בבית. כי הנה אומרים אשר בבא הכהן אל בית החולה, והיתה לו הצדקה להלץ את אבני הכתלים ולהשליך אותן אל מחוץ למחנה, ואחר-כן יקציע את הבית סביב ואת העפר אשר הקצה ישפוך אל מקום טמא, ויש גם אשר יתוץ את הבית כלו. היל אחז את גוג בזכרו את כל-אלה. את הכל נכון הוא לעשות, ורק אשר לא יבוא במגע ומשא עם העדה הזאת. אחר-עשר יום התהפכה האשה על משת דותה ונתי גונחת וגונחת ומתופחת, והילדים שכבו דומם והאש נערה בם עד כי צללה לשונם בתוך פיהם, ולפתן לא קרא – ואולם את כל-זאת הן לא יוכל להגיד להם פה. וגוג ההריש ולא ענה.

החקירה והדרישה באו אל קצן. גוג שאף רוח מלוא הפה, כי ידע אשר עוד מעט ונתנו לו ללכת אל אשתו ואל ילדיו. אולי יצליח לשוב עוד לרגע קטן גם אל השדה ולקחת את מעט העצים אשר קושש ואשר נטש אחריו בתפול אותו האנשים.

מרים

רומן מחיי שתי עירות

חלק שלישי

ספר שמיני

I

כל ימות-השבוע לא היה יכול ירוחם להסתכל בפני אמו, וכשדברה אליו הטה ראשו אל הצד. בערב-שבת, כאשר שקעה החמה ומהר קהל היהודים לבתי-האל, נמשך כמו ביד נעלמה לרחובי-האהבה, אם גם ידע את צער אמו בכל פעם, שלא יבוא בליל-השבת הביתה. סובב נער אחרי נערה שנה או שנתים וישיר לה את שירת נפשו, והיא מתקרבת אליו היום, ולמחר כמו סגור לב. חידה הוא דבר הזווג ואין פותר; מעקשים בדרכיו, וכי באת אל הנחלה הנה גם שמיר ושית. — והנה בשקלים מעטים אתה אדון לָנו. נשמעת בתי-אהבים לְבוהרה ולא תמרה. מתקרבים הט רחוקים וְאָחוזה נשמה בנשמה נכריה. אין אב לטבע ואין מודע.

נערה אדמה היתה, כבת עשרים ואחת, ולה עיני הכלת וגבות עיניה כמעט לא נפרות. פיה זקוף ומביע תמהון וחם. כל אורח — חדש הוא לה. וכי תשליך בגדה הרך ארצה ותפתח את כתנחה, מתבלבל המבקר מעור לבן כירה, ושני שדים נעים ותועים כראשי דג-עדן. נבהל ירוחם למראה נתנתייה ורוחו הומה. הוא החל להטיר בגדיו גסי-הוא. ויהי כמו נשר פורה באויר לעיניו וכנפיו משיקות. נתזים ניצוצות מאש אדמה ומאש ירקה. אש אוכלת אש ואש שותה אש, ואוחז להב בבשר ואוכל את הבשר וצולב את הבשר. והנך קם והולך והכל כחלום יעוף.

לִבְנִים וַיּוֹשִׁיבוּ אוֹתוֹ עַלֶּיהָ, וְשְׁתֵּי פָרוֹת עָלוֹת לִבְנוֹת־מֶרְאָה מִשְׁכוּ אוֹתָהּ אֵל מַחוּץ לַמַּחֲנֶה — — לָבוּ הִחֵל לְדַפּוֹק בְּקֶרְבוֹ בַּחֲזָקָה. אֲבָל אֵיךְ זֶה? מָה עָשָׂה הָלֹא אֲשֶׁתּוֹ חוֹלָה, הָלֹא הִילָדִים חוֹלִים, חֲרָחֵר הוּא, וְהוּא יֵצֵא יֵצֵא רַק לְקוֹשֵׁשׁ מַעֵט עֲצִים לָהֶם, לְבַעֲבוֹר הַשִּׁיק אֶת הַפִּירִים וְהָהֶם מַעֵט מִים וּבִשַׁל אֶת הָאוֹזֹב לִפְאָבִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר פָּאָבוּ כִּכָּה כֹּל הַלַּיְלָה — —

וּפִתְאֹם וְהִנֵּה קוֹל שׁוֹפֵר, וְאַחֲרָיו שְׁתֵּים חֲצוֹצְרוֹת, וְאַחֲרֵיהֶן עֲדָה גְדוֹלָה מְאֹד, אֲנָשִׁים וְנָשִׁים וְטָף. וְהַכֹּהֲנִים חוֹגְגִים וְהוֹלִיכִים בְּלָבוּשֵׁי הַשָּׂרָד, וְהַלְוִיִּם לְיֹבֵשִׁים אֶת הַתְּבִנּוֹת הַלְּבָנוֹת עִם הַפַּעֲמוֹנִים וְהַרְמוֹנִים. מַעֵט מַעֵט נִקְבְּצוּ וּבִאוּ כֹל הָעֵדָה אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה מִן הַקָּצֵה אֶל הַקָּצֵה, עֲשָׂרוֹת עֲשָׂרוֹת אֲלֵפִים אִישׁ — — כִּכָּה הִגִּיעוּ אֵל מַחוּץ לַמַּחֲנֶה עַל־פְּנֵי הָעֵרְבָה הַרְחוֹקָה וְהַקְּרָה אֲשֶׁר אֵל מוֹלֵד הִישִׁימוֹן.

וְהַשׁוֹפֵר הוֹלֵךְ וְחֹזֵק וְהַחֲצוֹצְרוֹת מְרִיעוֹת — וּפִתְאֹם הִדְלוּ וְתָהִי רַגַע אֶחָד דְּמָמָה גְדוֹלָה. אִזּוּ יַעֲלֶה פִּינָחָס בֶּן־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן עַל הַבִּמָּה אֲשֶׁר עָשׂוּ לוֹ וַיִּדְבֹּר בְּאָזְנוֹ כֹּל הַקָּהָל וַיִּקְרָא לֵאמֹר:

— בִּשְׁם אֲדֹנָי וּבִשְׁם מֹשֶׁה! זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לְאִישׁ הַמַּחֲלָל אֶת הַשִּׁבְת, וְאֵת הָאוֹת אֲשֶׁר בֵּין אֲדֹנָי וּבֵינֵינוּ לְדוֹרוֹתֵינוּ לֹא יִשְׁמֹר: מוֹת יוֹמֶת הָאִישׁ וְנִכְרַתָּה נַפְשׁוֹ מִקֶּרֶב עַמִּיךָ, כִּי כֹל הָעוֹשֶׂה מַלְאכָה בְּיוֹם הַשִּׁבְת מוֹת יוֹמֶת — כִּי עַל־כֵּן יוֹמֶת הָאִישׁ גּוֹג בֶּן־הֶכֶר אֲשֶׁר חָלַל אֶת הַשִּׁבְת, כִּי כֵן צִוָּה אֲדֹנָי עַל־פִּי מֹשֶׁה!

וְכֹל הָעָם מִסְבִּיב שְׁמֵעוּ וַיִּיָּרְאוּ.

וְכֹל הָעֵדָה לְמִקְטוֹן וְעַד גְּדוֹל קוֹרְאִים פֶּה־אֶחָד: מוֹת יוֹמֶת! מוֹת יוֹמֶת!

הָאֲנָשִׁים קוֹרְאִים, הַנָּשִׁים קוֹרְאוֹת, וְגַם הַטָּף —

וּמִן הַטָּף הֵיחָד יֵלְדָה אֶחָת אֲשֶׁר בָּאָה בְּאַחֲרֹנָהּ, וְכַמַּעַט אֲשֶׁר אֶחָדָה אֶת הַמוֹעֵד, כִּי הַדֶּרֶךְ הֵיחָד דֶּרֶךְ רַחוּקָה מְאֹד וְהִיא יוֹשֶׁבֶת עִם אִמָּהּ בַּקָּצֵה הַמַּחֲנֶה אֲשֶׁר מֵעֵבֶר הַשְּׁנִי — הִלָּא זֹאת יַעֲקֹבָהּ הַקְטָנָה. כֹּאֲשֶׁר הִגִּיעָה עַד מְקוֹם דְּמִשְׁפָּט, פָּכַר הַתְּנַשָּׂא גִלְיָאֲבָנִים גְּדוֹל מַעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וְהָאִישׁ אֲשֶׁר רָגְמוּ אוֹתוֹ בָּהֶן גִּזַּע נִמָּת.

וְהִיא לֹא יָדְעָה אֶת הַנַּעֲשֶׂה וְלֹא יָדְעָה מִי זֶה.

וְהֵיילָדָה לָקְטָה מַעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה אֲבָנִים קְטָנוֹת וְתָהִי מִשְׁחָקֶת בָּהֶן וּמִשְׁלֵךְ אוֹתָן עַל־פְּנֵי הָגֶל.

בקול צחוק: „לא ראיתי ולא שמעתי“. „מזל טובו“. פני נחמיה ואידה אדמו מבושה ולא ענו דבר. אחרי רבע שעה בא גם בן-משה החדרה. נגשה אליו מידעתו ולחשה לו באזנו ותבקשמו לבלתי דבר עוד בזה; אבל הוא לא שמע לה ויאמר: „עלי לברך את החתן ואת הכלה“. גערה בו אידה. ונחמיה גם הוא לא התמהמה עוד בבית ויקם ויצא. לא בחלום היה הדבר, כי אם בהקיץ. לא פלל גם תמול גם שלשום, כי תפול אידה בחלקו. מאשר הוא וענן בלבנו... עליו עוד לחשב את דרכו. הוא פוגש איזה מכירים, ואף אחד לא ידע מה עמו. מה יגיד להוריו? והם גם לא יאמרו לדבק טוב.

IV

ויהי כי נודע הדבר לירוחם, כי נחמיה אינשטין אורש לו את אידה בת החן, התפלצה נפשו לשמע הדבר ואמר: „לא אמת בפיהשמועהו! והוא ידע, כי כך-הוא, ידע, כי משאת-לבבו לפניו נתונה לאחר. הוא האציל מרוחו עליה, והיא גם היא האירה לו בכל-פעם פנים. שנים יושבים יחד ויש מגע ביניהם ובא השלישי ויקח בחזקה או במרמה את אשר היה נכון לה. לא פיה, כי אם פיו הוא המנשק את הנפש אשר אהבת כל-כך. לא ידך עוברת על שערותיה, לא זרועותיך מאמצות אותה. הנך אוהו בחבל והנך מושך דבר אליך ולפתע והנה מסביבך ריק ותמהון. — עולים הגעגועים עד הצואר, הנשמה סוערת, והנך עומד כעני בפתח, גם פתלחם לא יתנו לך. לא! הוא אינו עני, כי אם גזול ושדוד, הציגוהו ככלי ריק בעולם הרחב, הפילוהו למדחפות...“

כרגע אמר להועד עם נחמיה ולריב עמו על הגזלה, וכרגע אמר לנסות עוד לכתוב לאידה מלת-דברים ולשפוף שיחו לפניו. הוא עמד בגן ועזב את הגן והנה שוב ישוב לגן והשער סגור. הוא יעמוד בראש כל-היציאות ויקרא: „אמלל אני, שברו את חיי!“ הוא ירד אל הגיא הסמוך לעיר ויכרה לו שם קבר. לו אין אם ואין עם. אבר נתק הוא, אחריתו אפל...

שבוע ימים שכב ירוחם על המרבד השבור בחדרו הצר, התכסה בשמיכה ועצם את עיניו, מפלי לחבית גם בחלק הקטן מהעולם הנשקף מחור החלון. מחשבת האדם מתרחבת ודאה תדאה לרומים, והגו מתפזר ומצטמצם. אין חנינה בתבל ואין מעוף, למה תקום ותתעודד? למה תרדוף אחרי מטרה, שגם היא תהיה לאין? פלג-גוף הוא בר-נש — ואם אין נפש מבקשת נפש, אין רוח נוהה אחרי רוח, למה כל החיים? הקים שוררים בטבע ומקרה גמור הוא אשר יבוא על האדם. השכל מחיב, שאידה נאותה לו, שהיא אך היא שיכת לו. הלא הוא מבין אותה לאשורה והן הוא ברחב-לבו היה יכול גם לאשר אותה. והיא בחלה בו ובחרה באחר הנופל ממנו. — הוא, האמין, נכשל. — הוא בכור בהשכלה — ומאומה לא נפל בחלקו,

II

ממחרת-היום נפגש ירוחם עם אֵידָה בפרנר העיר וַיִּפְּן לָהּ עֹרָף. הוא עושה צעדיו לאט לאט ומתפלא על עז-לבו. נקם יקח במין-הנשים. אין אִמּוֹן במשוררים. לשוא יחזו חזיונות ולשוא ירוממו גם ירוממו באמרים ובשיחות. שבת בפיו, תהלה תחת תהלה. הוא יורה דרך חדשה והוא יקרא את בני-הנעורים לתורה ולתעודה. הוא יהיה סופר לעם וישא מדברותיו על כל ענין נשא. מתגנב היום לצאת. ירוחם מרגיש פיקר ברפיוס. הוא יושב לבדו על ספסל לנח. מעטים רק מעטים הם העוברים והשבים. לו לא התפיש, כי-אז התפרץ בבכי.

ואֵידָה שָׁבָה גם היא לבית-אביה נכלמה וכועסת. מוגי-לב הם הגברים. לו עמד ירוחם עתה לנגדה ויושט לה את ידו, כי-אז לא נסוגה אחור, והן הוא לא נמח מלבה וחושבת בו לפרקים. הימים, שהיה משפיע לפתחה ושח עמה אַרְכּוֹת על-דבר הספרות והחיים, היו נעימים גם לה; והנה תמו ואינם. — מדוע דחתה אותו? למה נשמת ממנה? בידה היה הכל, ועתה אין לה מאומה. רב מתנות לאדם, והנפש תדע מחסורו. — וזרח השמש, הכל רוחץ בפלג-אלהים והלב בוער ומתחנן לַמָּרְקָה ולחגיגה. הנך עוצמת את העינים וקרני-זהב כמעשה-ירשת ממלאות את האויר ומאירות את האפס. ויש אשר מבלי-משים יחמך היום ללילה ולא תדעי הברל בין ימין לשמאל, לא תדעי את נפשך. היא תכתוב לירוחם, תשלח אליו פתקה, לאמר: „פִּקְרָנִי נָא ונדָבֵר עַל אֲשֶׁר בִּינִינוּ“. היא תמחה את הימים האחרונים מזכרונה. הוא ישרת אותה ויחבבה כמלפנים; הוא שלה, והיא — כף מאזנים; בידה — לֶחֱמִית ולֶחֱחִית, לֶקֶרֶב ולֶרְחֶק. לֶאֱשֶׁר נִשְׁמַת אָנוּשׁ או לִזְרוֹק בַּה מְרֵה. רב כח לה; היא תתן בשיר קולָה או גם תרים קוֹל אֲנִיָּה. בלילה ההוא נדדה שנתה ותרֹא את חִיָּה בלי צעיף. שוכבת היא במטה. רגל ברגל נוגעת והנפש תתחבך כחמר חוקים.

III

שלשה ימים עברו. יום קצר היה אחרי צהרים. נחמיה אֵינוֹשְׁטִין בָּקֵר אז את שתי האחיות בנות החזן וימצא, כי רק אֵידָה לְבָדָה בחדר. היא שמחה לִקְרֹאתוֹ, הכתה אותו על ידו ותוכיחהו על אשר מנע זה ימים רגלו מביתו. הוא ישב לְמִלְלָה והיא הסתכלה בו ישר. — מדברת היא היום בשטף ובחזק, וגם הוא לא יגרע עיניו ממנה. מה לה עתה? רוח חי מפכה בה עתה ואף נאה היא. הוא קם מעל השלחן לרגע ויבט לחוץ; והיא אף היא קמה ותנח את ידה על שכמו. רעד פנימי עברה... הוא הסב ראשו אליה ופה לפה נָגַע. — „נחמיה!“ „אֵידָה!“ היא לחצה בשתי זרעותיה האמיצות את ראשו, והוא נשק אותה כפלים. נפתחה הדלת ולאה באה החדרה ותקרא

צעדה בת מנוח איוה צעדים אחר; ההמון דוחק מפל-עבר. היא נקפה על רגל מרים ומצטדקת בשפה רוסית לפניה. עצב בפניה. נכדות איכנשטין משיחות מפה לאון...

V

בת מנוח החוכר שכבה על מרבדה בחדרה הרחב אשר בבית-אביה העומד בירכתי העיר העליונה, שערותיה נראות מבעד מטפחת ראשה, כתנת עליונה קצרה מכסה את חזה ורגליה יחפות. שעמום-נפש ודחק איך-קץ אחוזה. מתפפל הלב ונותן טפין טפין לנשמה, לרוח ולגוף, ושוב הפל נשקע כמו בענן. — אין עולם כלל ואין חיים כלל, כי אם שרידי-ערפל חוזרים ומתעברים יחד, תהום קורא אל תהום, פרסות עגל קדמון הן סדוקות. — בוכיה האשה הצעירה הבודדה בין שבט זר. אין אדם שתפתח לו את לבה, אין בכל הסביבה שום מקבל ואין נותן. לו היכלי-מרומים לא נשמו עוד, כי-אז הלכה וקראה לכלב-ציד ללוחתה שמה. ופה בארץ אין מישור ואין גבעה, אין חסות בלילה ואין מפלט בבקר. ריקים הרחובות גם בעת עוברים בהם אנשים. את יוצאת לשוק וגם שם עקומים כל הגוים, עורים הם גם הרואים. כי תשבי לסעדה, נחש ברית אוכל עמך ושותה מפוסך. הנך מבטת לחבית של מים, והנה הפל כמו אומר לבלוע אותך.

בת מנוח קמה ושממה מנעלי-בקר לרגליה, הסירה את המטפחת מראשה והחלה לעשות את שערותיה בטעם ובאדיקות. היא אשה והיא נערה מארשה היא כרתה ברית לאל-נעלם והיא הפירה כל ברית וכל חק.

חידה היא ותהי לחידה, איך בא הדבר והיה. בשבת אחרי הצהריים, יום-חרף יפה וגם שבתון בעולם, נפתחה הדלת לחצר בית איכנשטין ואשה צעירה עטופה בסרבליה, היא בת מנוח החוכר, הופיעה על הסף. היא שאלה אחרי הנערה האורחה. וכאשר הובילו אותה לחדר אשר בו ישבה מרים, מהרה אליה, חבקה אותה בשתי זרועותיה, נשקה בלי-חרף וקראה בקול: „היי לי לחברה, היי לי לבת, השיבי לי אהבה ורעות; ואם לא — מתה אנכיו!“ התחללה מרים ולא ידעה ענות.

VI

שלגים. כי ירד הגשם להשקות את האדמה ונזכרנו אנו בני-אדם, כי יש קשר בין מעלה ומטה ויש התעוררות. פותח אלהים את נאדות המים אשר אתו ויצו עלינו את הברכה או גם יריקם לשטוף את אשר עשה. ממין אחר הם אוצרות השלג, הכפור והברד. סוער העולם, הוגמה הטבע, מלאכי-זעם מתפרצים או מתפוררים ורגבי לבן לאין-ספור ממלאים את כל

אף לא מאומה. הוא מזהפך מצד אל צד. תוחב את ראשו בכר ונשקע בצערו...

אמו באה בכל פעם החדרה ושואלת: „מה לך, בני?“ והוא גם לא ידע לענות לה. מתירא הוא לקום ולצאת החוצה, שמא לא תשאנה אותו רגליו. לו חלה מחלה אנושה, לו הסירו ממנו את גופו, כיאז אולי ינוח לו. יש שנה ארכה ויש מות מתהלך בין תאי הלב. מתפורר הרצון והפלא תמה על קיומו...

ימי הסתו באו ולא שנו את תפקידם. ימים אחדים אחרי אסרו-חג החלו הגשמים לרדת בלי-הרף. נתמלאו הבורות והנחלים. ושפכי המים בבית-הרחים האמור נשטפים בזעם ובשצף-קצף ונשמעים עד בית איכנשטין על הגבעה. מרים קוראה עתה ספרי מספר אחד גדול לרוסים, אשר המם את נפשה, הלא הוא פידור דוסטויבסקי.

עני שורר בטבע ונמקו בני-החיים מלכוד המשא. זוחל האדם ויוצא ממערה סגורה והנה נסחב חבל מאחוריו. — השמש יאיר ואין יום. אין חסות ואין מגן, כשתכשל אין סעד. ענף-הנפש, פסחיהגוף, בעלי-מומים הם אלה, אשר בראם אלהים לרשת את הארץ, ואף הנחלה שנתונה לנו רק בתחתיתים היא. נפגש אתה עם אדם והוא זר לך; כל הימים מבקש אתה דבר-מה והנך רק נדחה. כוזה על כוזה, חבורה על חבורה, חיץ מימין ומשמאל. רק הכשלוך מושל; אין מפלט, אף רחמי-אדם מעיקים, מעיקים... הדבור נתן רק להאפיל על אשר בנו, הצעקה לא תועיל, המשאות והדעות, השאיפות, הלקיחות והנתינות רק משברי הרצון הם, נגיחות רצון מתפורר מאז. מין חיה היא הבריאה, האוכלת את-עצמה...

בבגדי אלהים היוצר עוד נדבקו חלקים חלקים מעפרות תהו ובהו וממלא האבק הזה את כל אשר עשה. הוא ברא את האדם למרק את ההויה מחלאתה, לטהרה ולהרימה, והוא אך יהמם. אך בעון נעלה, בשפלות נפוצץ את הגדר; וכי נפלת, נלשק את האדמה שמתחתך. בן-האדם לא נצלב רק פעם אחת; עוד מימי הבל נזרק הדם. כל רחבית-בל הם רק קרנות מזובח החטא...

ארע הדבר, שנודמנה מרים את בת מנוח החוכר אשר הזכרתי למעלה. הסתו פלה את אנחתו והחרף מושל בכפה. תכריך לבן מתוצץ עוטה את פני העיר וישמיע קול ממדרך כף-רגל. במגרש אחד נצבת תזמרת של אנשי-צבא ומנגנת. יום גנוסיה היה, יום הילדת המלך. נאסף המון-עם. יצאה גם מרים עם האחיות נכדות איכנשטין, והנה אשה צעירה בעלת-קומה עטופה מעיל שער ארך עומדת לא רחוק ממנה. רעד פנימי אָחזה. המנגינה הסבה לה דחיק-נפש; וכמו חוט בלתי-נראה יוצא מהאשה העטופה ומתהלך את לבה. לה הרגש, כמו פלוגית צועקת בחשאי, ורק לה נשמע הקול בין הרבים... היא מתבישת לשאת עיניה אל האשה המזורה ולהביט בה. אלף פיות לחידה ובפתרון רק איזה הדים נשמעים. יד נעלמה אוחות בה. במרים; נשענת היא על אחת מהנערות המלוות אותה, שכל תמעד. לפתע-פתאם

שבועים אחרי ליל־הקפה עשו כרה בחצר הצדיק לכבוד אציל המקום השר הנודע שובל־וב, שהיה בא ללוטון עיר־ירשתו רק לעתים רחוקות ורב ימיו היה מבלה בס"ט־פטרבורג וכסאו נכון לו שם בין גדולי המלוכה. ויהי בראות השר את הרבנית החדשה היה כמקשף מיפיה, והוא אז בן־ששים, ויירא מיצרו הבוער, וכבוד־הבריות גדול עליו, ויקם מהר מעל השלחן, ויצו לחבש לו סוסו וידא עמו מחוץ לשער העיר ולא שב עוד אל נהו.

לא ארכו הימים ולביאת־החצר התיחדה שוב עם רוקח המקום ונפסלה לכהנה.

רבי יעקב היחסן ופטרון חצר הרבי הסתכל בפרשת סוטה אשר בהמש הפקודים ונסה להבין את המקראות על־פי סוד. האותיות שבתורה רק נשמות ודרגות עילאות הן ובן־האדם מטיל ממטה למעלה: האשה החשובה, שישבה במשכיות־חדריו ושבהוד־יפיה הנחילה לו מדת התרוממות רבה, תצא מזה והוא לא יכול עוד לנגוע בה, וגם לראותה, כי אינה. הולך היום וסובב כתמול שלשום ובמסבך אין הדבר כתמול שלשום. גם הרבי בעצמו הרגיש ריקנות בלבו, מעת סר צלה מהחצר. שלמה המלך הוא ידידיה אהוב־המקום היה ונשיו היו מקטרות לכמוש. יש חבור ויחוד ועינים ונות מאור עילאה לתתא ויש סלוק שכינה...

VIII

ואידה בת החזן אף־היא נחרה לעתים במעדה נחמיה. קרה היא היד שמושיטה לו וקר גם הלב. מה לה ולו? והן לו אין כנפים ואף לא רוח נשא. פה לפה כי יגע ואחזה נשמה בנשמה; אבל אין חבור בלי אחזה, ואין אחזה בלי נגוד. מה יתן לה? מה יש לה לקוות ממנו? רבות מחשבות היו בלבה; ובעת שבאה עמו בצותא חדא היא מרגשת רק ריקנות. ירוחם היה נותן לה שבעתים על חתנה, והיא דחתה את הקרוב לה וקרבה את הרחוק. לא־להים פתרון ענין הפרוד והזווג. וכי תלכי בצדי דרכים, אף לילה ויום לא ישלימו עמך.

נחמיה אינו שוכח חובתו לה. בכל יום אחרי הצהרים יבוא לבקרה, משיח עמה, מתאבק עמה וגם מטיל עמה. הוא אינו דואג לעתידו כלל. הוא ירויה כסף ויבנה את ביתו ולו רעיה משפלת, לא נופלת גם מאשת רופא או מאשת עורך־דין. אבל התרגשות האהבה הכתובה בספרים לא ידע גם הוא. לנערות צעירות שלא נתבגרו עוד יש איזה חם נעים, ולאידה עוד שנתיים עליו או יותר. מים גנובים ימתקו, לא כן אם מציגים לפניה כוס מלאה ולך הרשות לשתות או גם לא לשתות.

עלייד כח־המושך גדל כח־הדוחה. אידה ידעה, כי בידה הדבר, אם לשבט אם לחסד; היא ידעה גם את גורלה. — וביום אחד בבקר קמה

האוויר שבין גלגל לגלגל וכלם נשטחים שטוח פעם כדי זרת ופעם גם כגבה אמה, וכל הארץ ומלאה, גם האדם והבהמה, מקסים לבן. אין הבדל זאין פדות. הפל לפנינו כבית-מועד ואנו אוכלי יום וליל.

ותרד בת-החוכר ממטתה, לבשה בגדיה, שמה את המעיל השעיר עליה, עטפה ראשה בתכריך ותצא החוצה, לנוע בשוקים וברחובות בין מסבות השלג. לו פגשה את השטן, כִּי־אז אָחזה בו והיתה נשמעת לו. מאכלה שלג ולבושה שלג; אין עולם ברבוי פנים, בולעת הנשמה את הגוף. וכי תשבי על מעלת בית-חומה לנוח, אף העינים גסגרות כלפי חוץ, ובאים דמדומי-המות ומנשקים כל אבר ואבר, גם נבלעים באברים.

בבקר מצאו יוצאי-פתח בראשונה את האשה הצעירה קרושה, שטוחה לפני בית-חומה, לא הרחק ממושביו של איכנשטין. לקול הצעקה נאספו שכנים רבים ותמהו על המחזה. לעצת אחדים הבהילו אליה את הרופא קוך. הביאו אותה אל אולם אחד, והרופא צוה לפשט את בגדיה ולשפשף את גופה הערם בשלג ובמים צוננים בכל-כח. אחרי עמל שתי שעות שבה רוחה אל קרבה ויהי הדבר לנס.

VII

מדי דברי בבת-החוכר הנגי נזכר באשה הגרושה היפה מאד, זו שהיתה לפנים אשת הגביר פינחס אליהו, שמנתינו בין איתני חונירד, ואספר גם את אשר עלה לה.

שנה שלמה אחרי גרושיה ישבה בבית אחותה הצעירה, שהיתה נשואה לבעל אחזה גדולה על-יד העיר בלטה. שדכני ישראל באו ושבנו, ואחד מאדירי ירמלינץ, איש אדמוני ובעל משפחה רבה, נתן עיניו בה. הוא בא מרחוק, רק לשמע שמה וטיבה, ויאמר להכניסה אל היכלו בכל הון דעלמא. ויהי כי תקפו עליה, נסעה ללוטון, בירת הרבי, להתייעץ עם כלת הצדיק, מידעתה מאז; ובודאי לא האמינה, כי קרוב היום והיא גם היא תתאורח בחצר. — רבי יעקב, שאר-בשרו של המלך — מאן מלכי? רבנן — איש חכם מחכם ובעל-בשר, והוא גם מנהל כל דבר תהלוכות חצר הרב, והפל ישק על-פיו; הוא יועצו של רבי דוד וחברו או גם פטרונם. רבי יעקב זה נתאלמן אז מאשתו החולנית ויחשק באשה העשירה וישלח את אחד ממתי-סודו לדבר בה. ותואל האלמנה אצילת-היפי לשום גם כתר זה על ראשה. הרבי בעצמו, לפידרכו, היה פוסח בנדון זה על שתי הסעפים; אבל כאשר הופיעה הגבירה במשכיות-חדרו ועמדה לפניו כאביגיל בשעתה, הבין שוב את סוד הענין תפארת ולא נמנע מלברך אותה. הפה שאסר אותה לפנים על בעלה, כי התיחדה עם זר, התיר אותה עתה לקרובו. ויהי רעש גדול בעולם החסידים, כי עדיאז היה דרך בני משפחת הרבנים להשתדך רק עם בני משפחות כמותם וכלי שהשתמש בו חל לא יבוא אל הקדש.

ויררדים הם בני-אדם, עולים ויררדים; יש גבול גם למזל עשירים; ואני
אנוך למראה כל בית איתן כי יחרב.

X

נודע היה בחונירד, בעיר-התחונה, העשיר חיים יונה מיכלין, אחד
מחסידיו לטון המבקשים, והוא מחזיק בית-חנות רב לאטון ולצמר והיה
בעל שפע גדול, עושה חסד עם בני-מסבו, וגם תקיף גדול בדעתו. לו בת
אחת יחידה, בעלת-קומה ויפה, ועוד בהיותה כבת שש-עשרה שדך אותה
עם בן יחסן אחד בעיר דרזנה אשר בפלך פודוליה, והחתן היה יודע
בתלמוד ובמפרשיו, אבל היה צנום-הגוף מאד. את פי הנערה לא שאלו
וגם לא ראתה אותו כי אם אחרי הקפה. את הנשואין חגגו ברב פאר
והדר. ואומרים, שעוד בצאת המחתנים מצד הכלה חוץ לשער העיר
במרכבות ובסוסים דוהרים להקביל פני החתן התלכשו המבינים יחד
כראותם את דקהבשר מולך בקפה היום. ואמנם נמוג לב הכלה, כאשר
עמד בן-בריתה למולה, והיא משכמה ולמעלה גבוהה ממנו, עותו פניה. היא
לא שמחה כלל, כי אם ישבה בחדרה ובכתה במסתרים. לשוא התחננה אמה,
שלא תשבית משושה, לשוא אים עליה אביה, כי יעבירה מנחלתו, אם
תמרה את פיו ולא תתן ידה לאשר בחרו לה. והיא באחת: „איני חפצה בו,
מאס מאסתיו!“. בתו של אחד מגדולי החסידים מעזה לדבר כן בפני הוריה,
ובאולם הגדול של הבית יושבים המחתנים מסביב לשלחן והחתן יושב
בראש. במקצת כזה בא חיים יונה, והוא פזר על החתנה חלק מהוננו, ובאו
גם אחיו ובני משפחתו מרחוק לקחת חלק בשמחתו. אין עצה ואין תחבולה.
באותה שעה נכנסה אם החתן, אשה צנועה ותמת-לב, החדרה ותתחנן גם
היא לפני הכלה, לאמר: „אל-נא, בתי, תתני אותנו לבנו. בני נחמדי הוא ראוי
לך. אל תביטי אל מראהו; לבו הוא טוב, על כפים ישאך ואנו גם אנו
נכבדך כל הימים והיית לנו לבת“. נתרכך לב הנערה ותכנס אל הקרואים.
אולם אחרי כלות שבעת ימי-המשתה והמחתנים שבו לביתם, התרחקה בגלוי
מבחירה ותמאן להתקרב אליו לשברון לב אמה.

אחרי עבור ירחים ימים החלו לדבר בשער העיר, כי שיח ושיג
לבת החסיד עם אמנון בן-נחמיה. ואמנם קנים היו הדברים.

ספרתי קדם לזה על אשה יפה גרושה מבעלה, שגשאת לכהן עשיר
ונאור בחונירד. אוהבת תענוגים היתה ולמרות זה כי נחרו בה בני-עמה,
לא חדלה ליפות ולקשט עצמה. חדרה היה מלא פאר והדור, מרבדים
ארוגים היו שטוחים על הרצפה, עד כי כל הנכנס בו מתבלבל. לא היה
לה ולד. חתול מגמר היה אהובה, בחיקה שכב, מקצרתה אכל ומפוסה
שתה; וכשתקפו עליה געגועים לא-ברורים, חנקתו ונשקתו, עד כי קנא אותו
בעלה. פעם, בשכבה על מצודה בעצם היום, קפץ אותו מןק על פניה,

ממטתה, רחצה את פניה, עשתה את שערותיה והסתכלה בחלון לחוץ והנה התרוקן העולם, אף בלבה לא נשאר מאומה. היא באה אל החדר השני, ישבה על-יד השלחן והכתוב לנחמיה מכתב-פרדה בלשון העברים. היא אינה שיכת לו, בדקה ומצאה כי כן הדבר ולא ישא עליה עון. היא כתבה ומחקה, החליפה את הטופס באחר. היא שמה את האגרת בנרתיק וסגרה אותו. רעיונות-חלופים באו בה מפל-עבר. היא צועדת בחדר מפתח לפתח ועיניה תועות. אחר-כך הלכה לחדר-המבשלות ותשלך את המכתב על האח, והוא עלה כליל בלהב. היא שבה אל חדרה, ישבה על מטתה, שמה ידה על מצחה ותבך חרש.

בבקר הזה התרגש גם ירוחם בחדרו הצר לא כתמול שלשום והוא לא ידע מה לו...

ספר תשיעי

IX

מאורעות ומעשים קרו עוד בחונירד, מהם חדשים מקרוב באו, מהם ארוגים וסבוכים בקודמים להם; ואני אתארם לפני הקורא אחד אחד, כאשר עשיתי עד-היום.

קם שטן לבני המשפחה העשירה כחני בית-הורוץ בסוכן אחד בבית-מסחרם, שפטרוהו ממשקתו, כי עולה נמצאה בו; והוא נסע לעיר-הפלך ויך אותם בשוט-לשונו, כי סוחרים הם בשטרו-מזיפים וכל עשרם גובע ממעין זה. ביום אחד באה שירת חוקרים ודורשים, הקיפו את בית-מושביו של מנחם הורוץ, בדקו בכל ארגויו ומצאו, שאמנם פנים דברי הסוכן. מיד שמו חותם על בית-אוצרו, שמו את רגלי הגביר ורגלי בניו ולוקחי בנותיו בשלשלאות של ברזל והושיבום בחדרי אפל בבית-הסחר; ושומרים העמידו לפני השער, שלא תשיגם גם פתקה אחת מחוץ. נרעשה העיר עד-היסוד לשמע הדבר; והיו דנים ושחים בזה בכל בתי-האל בכל עת שהתכנס העם לתפלה בצבור. כבוד ישראל נתחלל בגוים, ואם ארזים יכלו כאגמון ראשם, מה יעשו אזובי קיר?

גם האחים השתתפים בנימין ויוסף לבית נחמן, בני בעלי בית-משרפות היי"ט, נתפשו למלכות, בגדשם את הסאה בהחלפת הסדר, והיה החלק העשירי מדמי שוין של היי"ש הנשרף לאוצר-המדינה ותשעה חלקים לבית-אוצרם. לא יכפר ברוסיה העון הזה וכל הבא בפלילים בעד מעשה כזה לא ינקה. נסתמאה עין העיר, כי נחרב בית-נדיבים. ארונות כל-הכסף של העשירים האלה נתגלגלו גם הם ממקום-אחזתם והסיעום בבית-אחת לעיר-הפלך. יש אומרים, כי מפארים הם את היכלו של השופט העליון; ויש אומרים, כי נפלו בחלקו של נציב הפלך. עולים

בעלה. היא קימה את המנהגים כדת ותשב לביתה טהורה ככלה בנעוריה; אבל אישה חמק עבר וישכחה. ישיבה על המטה ועיניה זולגות דמעות. התמוגג העולם לחטא משנה.

XII

ואת אשר אספר עתה הוא ברחוב־היהודים לא מן המעשים בכל־יום, שם האיש הזה בונים, והיא איש כבן־חמשים, מעט לבן נזרק בזקנו, מקפיד על לבושו היה והוא נכבד ונודע בחברתו בתור איש נבון, יודע דבר בתהלוכות־העולם. הוא היה ממוקרי ה"מלבי"ם" ויודע להשיב לאפיקורס אף בעניני ההשגחה ואלהות. במעמדו נחשב בין האמידים, אם גם לא היה סוחר בדבר קבוע. כי יריב איש עם חברו בדיני־מונות או אם אחים יחלקו בידשת אביהם, היו בוחרים אותו לשפיש; והוא היה יודע להשוות בין הצדדים והיה בא גם על שכרו. בטבעו לא היה נטרן והיה שומר את שלו; אבל לא מכר את כבודו בעד בצע־כסף. לרב היה מפטיר בקריאת התורה והיה קורא את הברכות בקול ערב, ולבונים אשה מכערה וגם סרת־טעם ונתמרר את חייו כל הימים; והוא לא השיב לה בריבה עמו ולא נאץ אותה, אבל בחבו היה נושא משטמה אליה. הוא נשא אותה בהיותו כבן שש־עשרה, ולא ילדה לו בנים; ואף כי יכול היה לגרשה על־פי מדת חכמים, לא נפרד מאתה ולא הלך עמה לבית־דין.

והיה ביום־שבת אחד בבקר, השכים הוא, רחץ פניו וידיו, לבש מלבושי־שבת והיה קורא בהמש בשעה שלפני עת־התפלה. אשתו היתה בחדר השני והאמר גם היא ללבוש מלבושי־הכבוד שלה, למען תלך להתפלל גם היא. ותעמוד על סף ארון־הבגדים לקחת מעיל משנה, ויפול הארון עליה ולא יכלה גם לצעוק מפחד המשא על פיה. בונים שמע את קול נפילת הארון, גם מהר אל חדר המעשה. אבל הוא עמד כמשתומם ונפחד ולא הרים את המשא בעוד מועד. אחר־זה יצא לחוץ וקרא איזה שכנים לעזור לו. וכאשר הרימו את הארון, לא היתה באשה כל נשמה, כי נחנקה. עמל הרופאים להחיותה היה בכדי. במוצאי־שבת טהרה ונשואה אלי־קבר. אבל עוד בימי האבל דברו בבונים ויאמרו, כי לא נקי הוא מעון רציחה. הגיע הדבר גם לאזני הרשות ויובא בפלילים. חוקר־דין ענה אותו בכל־יום בשאלות רבות לעברו ולטיב חייו עם המתה. והוא באחת: אין עון בכפי. כחש. אחר ירחים עמד לפני השופטים, ועורך־דין מפרסם הצדיק אותו. באותה שעה קם הנאשם ויאמר: אמנם חייב אני, מות אשתי היה לי לרצון ובכאלה מחשבה כמעשה; ואני גם לא מהרתי להצילה במיד. אז היה גם לשיחה דבר הנגיד יחיאל בר. שנותיו היו למעלה מששים, איש־שיבה היה וחשוב בעדותו. ותמת עליו אשתו ויתנחם אחריה שלשה

עבר בלִי-משים ברגליו על עיניה וידקור אחת מהן. למרות עמל הרופאים נוכחה, שעתידה להיות בעלת-מום. אז אמרה: טוב מותי מחיי! עלתה על הגג ונתחנק. לאישה גם לא נקל היה לקבור את מתו, והוא בוכה ומתאבל עליה כל ימיו.

וגם את בת-רבנים, האשה היפה השלישית, אזכור. פטרו בעת ההיא מגלותו את הצעיר מבית המלך, זה שנתחבב להתענג בחונירד, וישב הוא וכל בני-סיעתו לעיר המלוכה. נתרוקנה הפעם עיר-המחוז ההומיה, והנה גם תמר כלת העשיר נחמיה לבית טרכטמן בעלמה אז. עזבה את בעלה השובב אמנון ואת מלתר אהובה שבגד בה והיתה לפיי-השמועה שוכבת-חיק לאותו בן מנצר המלוכה.

את חייה של זו בעיר-המלוכה ואת אשר עבר עליה עוד אספר.

XI

נודעה היתה בחונירד אשה עשירה חיה שרה, שנתאלמנה מבעלה עוד לפני מלאו לה שלשים שנה, והיא אשת-חיל וגם נאה ובריאת-בשר, צופיה הליכות חנותה של ברזל ומגדלת את שתי בנותיה, רציה וצירל, נערות לא-יפות. ויהי בהגיע רציה הבכירה לפרקה, השיאתה לבחור יפה אף-נעים ושמו יוסף, והוא ישב על שלחנה, היה בא פעם בפעם אל הקלויז לשיח עם הלומדים שם ופתח גם הוא לעתים איזה ספר, ובערב היה רושם בפנסקי חמותו, כי הוא יודע חשבון. רעיתו היתה אוהבת אותו מאד והיתה מתרפקת עליו, וגם ללב עקרת-הבית היו מתגנבים לפעמים רגשות זרים. יש אם תתקנא בבתה ויש דרך-עקלתון גם לנשי ישראל.

פעם נסעה האשה הצעירה ואחותה לעיר קרובה, לקחת חלק בחג נשואין לבן-דודן. ותשאר האשה האלמנה עם חתנה לבדה בבית ותצר עליו. גזרו חכמים על היחוד. יום שלאחריו בא האברך יוסף לרב דמתא, בכה לפניו בדמעות-שליש ויתנדה לפניו על עונו. אזנים לקיר, העיר חונירד הומיה!

אשר יפת, האברך המשכיל העשיר מגזע רבנים, שהשתקע במסחר-כספים, היה לו משא-ומתן זה ימים רבים עם בת-אצילים נודעה מבני הפולנים, אשר לה אחזה רבה ויער גדול; אבל שקועה היתה בחובות בעלה שמת ועמלה היה לִישַׁר הדורים. אֲשֶׁר, שידע גם לדבר פולנית, היה מיועציה ותומכיה יחד. היא שחה עם היהודי הנאור בחפץ ויקח גם את לבה בתאר-פניו ובזקנו העגל השחור. פעם ערב לו היום בכפר, ששם מושב בת-האצילים, וגשם שוטף עצר בו לשוב העירה. מעשה שטן היה ויפנו לו בחצר מקום ללון. באישון-לילה קראה אותו בת-האצילים לחדר-משכנה המלא ריח-ניחוח ויִלְכַּד בשחיתותיה ויריה עמה דודים.

ליל-טבילה היה אז לרעית אֲשֶׁר, והיא תמה וברה ומחבבת את

XIV

הנער הקטן, שילדה אותה ריבה לעובדהעורות האדמוני בלי חפז וקדושין, גדל והיה לבן-חמש ותביאהו אמו בחדת-נפש אל החדר. היא קפרה לבנים והתפרנסה בדחק וגרה בחדר שכור נזופה מאמה ואביה ומפל קרוביה. לפעמים התגנב גם הבורסקי בנשף, בעת לא תשורנו עין, והיה מביא לה איזו מתנה. הוא לא נגע בה שוב. אסורה היא עליו מפלצד ובפנת-נפשו הוא נזכר בה לעתים, גם בעת שהוא מתפלל מתוך הסדור. אלהים שבשמים, גם החטא ממך יבוא, אין בחירה כלל, אבל יש ענש ויש סעיפים ודינים ואזהרות.

איציק'ל היה שם הנער הצנום ולו פדחת רחבה מכפי שנותיו ועינים ירקות. חצוף לא היה כלל, אדרבה, מכהירות היה ובעל-פחד. מתרגש הוא גם למראה המלמד ארך-הגב ובעל-היבלת בלחיו השמאלית ומתקרא מאד מהריש-דוכנא. וילדי החדר כקטן כגדול, בני כל המעמדים, מראים עליו באצבע. ממזר יושב ולומד את האלפא-ביתא, ומנסים לרשם במוח הרופף, כי אותיות מנצפ"ך כפולות הן ולכן פנים אחרות בסוף המלה.

בשעה הרביעית אחרי הצהרים התרו חבלי החדר, נפתח הפתח והנערים והנערות מהרו לעזוב את הסוגר. גם איציק'ל הולך מאחוריהם. פתאם נשמע מבין המחנה הקטן קול קורא „ממזר! ממזר!“ ויקפוהו הנערים והנערות מפלצד, זה מושך באזנו, זה בחטמו; מושכים אותו מפלצד, ונער אחד השליך את כובעו מעל ראשו. ולולי הריש-דוכנא, שמחר לגרשם בגערותו, כיאז הכוהו ופצעוהו. כה הלך הנער הלך וככה לבית אמו, כל רואיו אנו לו. שברון-לב האשה הצעירה, בראותה את ילדה העלוב בא ודמעות על לחיו, לא אתאר, למען לא אדבר את בני-עמי שפטים.

כעבור שבוע-ימים התנדב המורה ירוחם, זה היודע את ספרי הנביאים וקורא את מכ"ע „השחר“, ללמד את התינוק הנדחה את האלף-בית העברי. ואף אביו של הנער נכנס גלוי בעצם היום לאמו ויאמר גם הוא להורות לבנו וללמדו. בעיר התחתונה דברו על זה ימים רבים.

XV

אותו אברך, שנתבלבל מ„אגרת אל העברים“ אשר בכתבי הבשור ויאמר להמליך עליו את מלפיד-צדק, הוא מלך שלם, התחיל להתעמק בפרשות הקבלה וימצא גם שם את מטטרון שרי-הפנים, והוא מלך על כל מלאכי עליון; כתרו מכהה גלגל-חמה, והוא אהוב השכינה ובנה בכורה של השכינה. לאלהים כסא ולו כסא; אלהים הוא אלוה-האור וגם זה כלו אור; זה קדוש ומקדש ואף זה קדוש וטהור. דו-פרצופים לעלת העלות ואינו יחיד.

ירחים ויאמר לשאת בתולה בעמיו, בת תורני מפלג אחד. נתקבצו עליו בניו הנשואים וחתניו לוקחי-בנותיו ויצעקו עליו חמס, כי התיראו, שעוד יוליד בן ויחלק עמם בנחלתם. וירעש כל הרחוב לקול הריב.

XIII

שני מיני אנשים, חשבה מרים בלבה, יש בעולם. טובים ורעים, אנשים שלהם מטרה ותכלית נאורה, ואנשים בלי-תכלית. אלה משכימים בבקר ומבקשים להם את הנתיבה בכל מועדי היום והשנה, ולא־לה אין רצון ועז. יש מורי-דרך גדולים ויש מחשבות רבות והפל מעלף בבערות ובאי-דעת. את איוב לא קראה, לא שמעה עוד את הקול מן הסערה; אבל כבר החלו ספקות להתנגש בקרבה. אדם כי ישכב ויתכסה בשמלה, יכונן את רגליו ויסגור את עיניו, ובאו עננים מבפנים וחצצו בעד כל אור. כי יקום ויתנער ויגביה ראשו, אז יחליף-כח ויאמר: לא אבדה תקותי. נערה בת נשמה תמה לא תמצא את הפתח, אם אין כזרתים עמה ברית. אין צדנות לה, אבל תדע ממגמה ומשררה ומלכות.

אחד ממידעי איכנשטין, מנשה מרגלית, תושב מחוז היסין, בא לחונירד לרגלי מסחרו ויתאכסן בבית מפירו. להם כבר היה שיח ושיג בקיוב הבירה בימי ההצלחה ותועפות-הדמיון, והימים שבינתיים לא הפרידו בין הלבבות. מנשה היה איש למעלה מארבעים, "מקצר בעליונים ומאריך בתחתונים". כלפי-חוץ הוא שומר את מנהגי היהדות, ובפנים היה איש רעים להתרועע ומקל בכבוד-שמים. מה שהוא למעלה הוא למעלה ומה שלמטה הוא למטה. מי שאינו נהנה אינו חי, ומי שהוא חי הוא נהנה. כל המפליג בדרכו אינו יודע מה שלפניו.

וירא מנשה בכל ארוחה וארוחה את הנערה היפה יושבת אל השלחן ואוכלת גם היא מהמאכלים אשר ישימו עליו. ויתפלא לשושנה הגדלה בגן לעין כל ואין איש נגש אליה. הוא נשא את עיניו אליה ויארב לה בלבו ויהי נבון גם הוא. מרים יראה ממנו ולא ידעה מפני-מה. — יום אחד מאנה לבוא לארוחת-הצהרים ותאמר, כי חשה היא בראשה. לבדה ישבה בחדר ומחשבות נוגות ממלאות את לבבה. מתקפל היום בחוץ ולבה חלל. היא אינה מבינה את תהלוכות האדם, ארחו ורבעו. זה בכה וזה בכה. נבוכה היא. כה ישבה כשתי שעות והנה נפתחה הדלת בלאט. אמר האורח להקנס ולגשת אליה; אבל בראותו את צלם הנערה ומראיה כירח ביום, רפתה רוחו ונסוג אחור. בא לחדר השני ויתמוך ראשו בקיר.

ממחרת-היום עזב את חונירד רגלי, אף כי רעהו איכנשטין פצר בו להשאר עוד.

יום ולילה הלך רגלי מפפר לכפר עדי השיג את עיר מושבו. ובבואו לביתו לא שח גם עם אשתו וילדיו. לא ידעו מה לו. —

נכנס איכנשטין לַבִּקְרוֹ. הַתְּאוּנוֹן לַפְּנֵי הַמַּעֲנָה וַאֲמַר: חַי הָאֱלֹהִים
כִּי לֹא מִשְׁגָּע אֲנִי, נִכְיִיתִי בַּגְּחֵלֶת שֶׁל מַחֲשָׁבָה זֶרָה וַיֵּד ה' הִיטָה בִּי.
אַחֲרֵי שְׁנָתִים יָמִים מֵת שְׁמַעוּלִי וְלֹא מִצָּא כִּפְרָה לְנִשְׁמָתוֹ.

ספר עשירי

XVII

נִמְסַ הַשְּׁלֵג, נִזְלָו מִי הַכַּפּוּר וְהַקָּרָה, הַרְצָפוֹת הַתִּיבְשׁוֹ וְהַטְהָרוֹ וּבִגְנוֹת
וּבַפְּרִדְסֵי־הָעִיר נִרְאוּ סִמְנֵי נִצָּנִים, נִצָּנֵי הָאֲבִיב. חַג הַמִּצּוֹת לְיִהוּדִים בֹּא. אֵין
חֲרוֹת מַעֲבָדוֹת נִמְשַׁכְתָּ. טְרָדוֹת וְהַכְנוֹת בַּעִיר־הַתְּחֹנוּנָה וּבַעִיר־הַעֲלִינָה; הֵן
נַעֲשׂוֹת בְּרִגְשׁ וְגַם מַחֲפֵץ. הֵלֹא מִשֶּׁה דָּבָר, חֻכְמִים הוֹסִיפוּ וְדוֹרוֹת דּוֹרוֹת
הַתְּנַהֲגוּ בַּכֵּךְ. יִשְׂרָאֵל הוּא בֶן בְּכוֹרוֹ שֶׁל אֱלֹהִים וְאוֹתוֹ יַעֲבִדוּ בְּאַפִּית מִצּוֹת
וּבַבְּעוֹר־חֲמֵץ. אוֹמְרִים הֵלֵל הַגְדוֹל וְנוֹזְכִּרִים בְּזִבְחֵי־פֶסַח. גַּם הַעֲנִיִּים מַסְדִּירִים
„סֹדֶר“ כַּהֲלַכְתּוֹ. יֵד ה' לֹא תִקְצֵר בַּכֹּל־הַמְּקוֹמוֹת שֶׁמְזוֹכָרִים אֶת שְׁמוֹ הַגְדוֹל.
בְּבֵית יִחִיאֵל אִיכְנֶשְׁטִין חֲגָגוּ אֶת חֲגֵי־הַמִּצּוֹת כַּהֲלַכְתּוֹ. הָאוֹלָם הַגְדוֹל
הִיָּה מוֹאֵר שְׁבַע־עֵתִים. רֹאש־הַבַּיִת עֲטוּף לְבָנִים וּמִסָּב עַל מִטָּה עֲשׂוּיָה לְדָבָר.
הַשְּׁלַחן עָרוֹךְ כַּבֵּית־מֶלֶךְ. זִמְרָה חֲרִישִׁית מִמְּלֵאָה אֶת הַחֵלֶל. בְּנֵי־חֹרִיִן
יוֹשְׁבִים לְסַעֵד וּלְשִׁמּוֹעַ עַל פְּרִיקַת הָעַל בִּימֵי־קֹדֶם.

וְהֵנָּה עֵצָם נִתְחַבְּה בַּגְּרוֹנוֹ שֶׁל עוֹרֵךְ הַסֵּדֶר וּמַחְנִיקָה אוֹתוֹ, עַדִּי בְּלִיטַת
הַעֲנִיִּים. נִבְהָלוּ הַיּוֹשְׁבִים מִסְּבִיבוֹ, קִפְצָה הָאֲלֻמָּנָה מִמְּקוֹמָה וְתִנְסָה לְהַמְצִיא
רִנָּה לְאַחִיהָ וְלֹא יָכֻלָּה. גְּדֻלָּיָה מָהֵר אֶל הָרוּפָא קֹךְ, שְׁהִיָּה מִמִּידַעִי זָקֵנוּ,
נִיחַשׁ אוֹתוֹ לָבוֹא אֶל בֵּיתָם. בִּינָתִים פִּלֵּט יִחִיאֵל אֶת הָעֵצָם; אֲבָל כַּחוֹ רֶפֶה
וְהוּא יוֹשֵׁב נִשְׁעָן עַל הָקָר. קִמּוּ הַיּוֹשְׁבִים לְכַבּוֹד הָאוֹרֵחַ, אַחֲר־כֵּךְ הָעֲמִידוֹ
לֹא כִסָּא. זֶה קָרוֹב לְיִבּוֹל שָׁנִים, שֶׁלֹּא רָאָה עוֹד פֶּסַח שֶׁל יִהוּדִים. מִמְּדַבֵּר
רְחוּק בֹּא לְמִשְׁכַּן שְׁאֲנָנִים. אֶת הָעֲלָמוֹת פָּסִי וּדְבוּרָה הַכִּיר מִתְמוּלָּ. אֲבָל מִי
הִיא הַנַּעֲרָה הַבָּרָה הַיּוֹשֵׁבֶת בִּיגּוֹתִיהֶן, שְׁמֵלָה צַחֲוֶרָה לָהּ וְזָר שֶׁל מִשִּׁי
שְׁחוֹר מְקִיף שַׁעֲרוֹתֶיהָ וְהִיא מִבִּטָּת אֵלָיו יִשְׂרָאֵל.

יֵשׁ גֹּו לְנִשְׁמָה וְנִשְׁמָה לְגֹו. הֵלֶךְ אֶחָד מִבְּנֵי הַתְּשַׁבִּי בַּמְּדַבֵּר יָמִים
וְשָׁנִים. אֵין נַחֵל לְשִׁתּוֹת וְאֵף עוֹף־הַשָּׁמַיִם חָדֵל לַעֲוֹף. וַיֵּשֶׁא עֵינָיו וְהִנֵּה
רַחֵם אֶחָד טוֹב לְמִרְאָה, וְתַתְּעוֹרֵר נַפְשׁוֹ וַיֹּאמֶר: גַּם הַלּוֹם רִאֲתִי. אֵף לֹא
בַּחֲדוֹת אֲדַבֵּר...

XVIII

אַרְבּוֹת הַשָּׁמַיִם נִפְתְּחוּ וְגִשְׁם עַז יֵרַד בְּלִי־הַפּוֹגוֹת. נִשְׁתַּנוּ סִדְרֵי־בְּרָאשִׁית
וְהָיוּ יִמִּיהָ־אֲבִיב לִימֵי־סֶתֶן.

שם האברך הזה היה נפתלי בן שמואל. מת עליו אביו בהיותו בן עשר ומתה אמו בהגיעו לשנת עשרים, והוא יחיד בלי אח ואחות. הוא נשא אשה בהיותו בן עשרים ואחת ותמת גם היא שלשה ירחים אחרי עמדה תחת החפה, והוא יושב עירי ומבקש את הנתיב לתארי אלהים. רב לו לברנש, אבל לו מלחמה עם השטן. צריך לגבר חילים, צריך להטהר מתבלי הגלות ולקרוע מלכות אדום, צריך להשיב את העבודה לדביר הבית ולמצא את הדרך מירושלים של מטה לירושלים של מעלה.

אז התחבר נפתלי לאברך מקבל שפמותו. וילכו ויסבו על פתחי נדיבים לקבץ מעות לתקון מצבת רחל, כי כן הודיע להם שד"ר אחד מאנשי סדוגורה. והי בבואם לבית איכנשטין וראו את מרים, נבהלו שניהם מטהר היפי ונשארו עומדים על הסף כעמודי-שיש, מבלי יכלת להוציא גם מלה מפייהם. את אשר קרה לשניהם לא אספר צתה.

XVI

בימים ההם חלה שמעולי יחסן, אשר הצבתי לו ציון, במחלת-הרוח וכך בא הדבר.

שמעולי לא חבב את התלמוד בלבד, שסדרו רב אשי ורבנן סבוראי, כי-אם גם את חמשה חמשי תורה, שנדפסו על נר-הגל בתבנית מרפע ומלרכים בעור ירק כליל-תפארת. בחשק נמרץ היה מעביר בכל ערב שבת את פרשת השבוע, שנים מקרא ואחד תרגום, והיה מטעים נגינת כל מלה ומתענג על קולו. פרשת כיתשא היתה, הנה פרקי שקלים ובשמים במשכן; אות-עולם של שבת שבתון ומעשה העגל. מנצלים בני ישראל את עדום. משה נוטה לו אהליו מחוץ למחנה; והנה הוא עומד על נקרת הצור, ודבר אלהים אליו: לא תוכל לראות את פני, וראית את אחורי ופני לא יראו. נבהל שמעולי ואמר: לית מחשבה תפיסא באלהים. לו אין פראוף ודמות ולא ישיגוהו משיגי הגוף, אין לו ערף ואין לו פנים, ואיך דבר אל נאמן-ביתו? — ויך אותו לבו על אשר הוא מהרהר אחרי השכינה. הלפה עברה מעליו „הנשמה היתרה“, שהיתה באה אל קרבו עוד לפני קבלת יום-השבת, ולא שח עם איש. בשבוע הבא צם יום שני וחמישי, התמוגג בדמעות וקרא: ענני, ה', ענני!

ויחלום בלילה, כי הוא עובר ביער וחבילת עצים על שכמו, והנה קול-נהם מאחוריו. החזיר את ראשו לדעת, מאין יבוא הקול. נתעם ראשו ולא יכול לגשרו עוד. וידע ויבן, הפנימה הוא נעשו. וייקץ בבקר משנתו ולו הדבר כמו פניו לאחור; ויחרד ויעורר את אנשי ביתו ויקרא: הלא נהפכו פני בעוני ויתמהו כלם לדבריו, כי לא מצאו בו כל שנוי, והוא באותו יקר יסרני אלהים בהאי עלמא סרה דעתו של שמעולי מעליו, והוא בוכה ומתאונן מבקר עד ערב על גורלו.

היהודים אין מפירים ברית ואִמְנָה לִפְנֵי הַנְּשׂוּאִין, גַּם אִם יֵשׁ טַעַם וּמוֹצֵא לְדַבֵּר. וְאוֹלֵי ה' יִרְחֹם. וְהִי כִי אָפְסָה תְקוּהָ לְאֵרוֹס לְחֹק בְּרִיאֹתוֹ וַיּוֹכַבְדַּתְּ הַתְּקִיבָה לְשֹׁנֵת הַשְּׁלִישִׁים, נִמְנוּ וּגְמָרוּ שְׁנֵי הַמַּחְתָּנִים לְהִשְׁיֵאֵם יַחַד. לֹא יֵלֶךְ זֶה בְּלִית־נְשׂוּא לְבֵית־עוֹלָמוֹ וְלֹא תִשָּׁב נַעֲרָה שֶׁהִגִּיעָה לְפָרְקָהּ בְּבֵית־אֲבִיהָ ו, רֹאשָׁה לֹא־מִכְסָּה.

בשבת אחרי שבועות חגגו את הנשואין בלי רעש והמון חוגג. נחום שרוני, כך היה שם החתן, קָדַשׁ את הבתולה יוכבד בת משלם כדת. פָּנוּ לְזוּג חֹדֶר בְּבֵית הַחֹתָן. וְהָיוּ מִשְׁתַּעֵל בְּכָל בֶּקֶר, שׁוֹתָה סְמִירָפוּאָה וְנִשְׁמַר מִפֶּל אוֹיֵר לֶח. יוכבד היא אשה צעירה, עוֹסֶקֶת בַּשְּׂמֹר בְּרִיאֹת בַּעֲלָהּ וְיֹדַעַת גַּם אֶת עֶרְכוֹ. הַתְּחִילָו מִשְׁכִּילֵי חוֹנִירֵד הָעֶבְרִים וִירוּחִם בְּרֹאשׁם לְשִׁקּוּד עַל פֶּתַח הַחֹלָה. הַשְּׁמוּעָה נְפוצָה, דְּעוֹתָיו שֶׁל הָאֲבוֹרֶךְ הַחֹדֶשׁ נִחוּם עֲמָקוֹת הָן, מִי יִמְצֹאן.

נחום שרוני כבר קרא את רנ"ק, ידע את דברי שי"ר והיה בקי בספרי ריב"ל כמעט בעל־פה. אֲבָל גַּם הוּא סָלַל דֶּרֶךְ לְעַצְמוֹ. — רְחוּק הִיָּה מֵאֲתוֹ לְרוֹמֵם חֲכָמַת חו"ל, לְפָאֵר אֶת מַחְקָרֵי הַיְּהוּדוֹת וְגַם לֹא הֵאֱמִין בְּקִיּוֹם־הָעַם. פֶּעַם יָשָׁב עִם יְרוּחִם לָבֹדוּ וְהִגִּיד לוֹ מִפְּרֹשׁ, כִּי תוֹרַת יִשְׂרָאֵל לֹא תוֹרַת־חֹסֶד הִיא, כִּי־אֵם תוֹרַת־תּוֹכַחַהּ וְהִנָּהּ בִּשְׁבֹט־פָּה. אֵף הַמַּחְזֵק הַיִּשְׂרָאֵלִי יִדַּע רַק לְקַלֵּל אֶת עַמּוֹ, פֶּעַם בִּפְרֹשְׁתוֹ בַּחֲקוֹתֵי וּפֶעַם בַּמִּשְׁנֵה־תוֹרָה — וְהַקְלָלוֹת הַנִּמְרָצוֹת הָלָלוּ בַּעֲזוּכֵינוּ הֵן עַד־הַיּוֹם... נִפְשׁוּ שֶׁל יְרוּחִם חֲרָדָה לְשִׁמוּעַ דְּבָרִים כֹּאֵלֶּה וַיִּחְשַׁב בַּדְּבָרֵי הַחֹבֵר כֹּל הַיּוֹם הַהוּא וְכָל הַלַּיְלָה. — — —

XX

בֵּין פֶּסַח לְעֶשְׂרֹת הָיָה הַדְּבָר. שׁוּב יָשָׁב יְרוּחִם בַּחֲדָר חֲבֵרוֹ הַחֹלָה, וְהוּא מְקִיא דָם מִפֶּעַם לְפֶעַם. פֶּתַח שְׂרוּנִי וְאָמַר: „עַל תַּחֲתֵי־הָעַם חוֹלְמִים אֲצִלָּנוּ וְהֵן רַק חֲרוֹן־אֱלֹהִים עָלֵינוּ... עֹבֵד יִשְׂרָאֵל בְּגוֹף וּבִנְפֶשׁ, עֲבָדִים הִיוּ גַם רוּעֵינוּ וְלֹא בְּנִיחוּרֵינוּ. הַמִּסְגֶּרֶת הַצָּרָה שֶׁל הַתְּלֻמוֹד מִחֻנְקָת... הָלַל הַבְּבִלִי, עֲקִיבָא, אֵף יְהוּדָה הַנְּשִׂיא — גַּם הֵם רַק בְּצִרְרוֹת שֶׁל חוֹל עֲסָקוּ כֹּל יְמֵיהֶם וַיִּמָּלְאוּ אֲסָמִי הַיְּהוּדוֹת רִיקוֹת וַיִּגִּיעַ־רוּחַ. אֵף הַרְמִבָּס, בַּעַל „הַכּוֹזָרִי“ וְכָל יֹתֵר הַחוֹקְרִים הִיוּ תוֹעִים וְטוֹעִים בְּעִקְרָם. גַּם שְׁבִיב־אֹר אֶחָד אֵינוֹ בּוֹקֵעַ מִן הַנֶּאֱמָר וְהַמְסוּר. כִּי יִשְׁבְּנוּ בְּאַרְץ הִיתָה יִדְנוּ בְּאוֹיְבֵינוּ, וּבְגוֹלָה נִפְרָעִים מֵאֲתָנוּ. — הָעַמִּים אֵינָם חוֹרְשִׁים עָלֵינוּ רַעָה עַל לֹא־דַבֵּר. — שְׁנֵאת הָעוֹלָם לְעַם־עוֹלָם יִסוּדְתָהּ בְּדַת. הַנְּבִיאִים עָשׂוּ פְדוּת בֵּין גּוֹי לְגוֹי וּבֵין שֶׁבֶט לְשֶׁבֶט. בַּעַת שֶׁהוֹכִיחוּ בַּדְּבָרִים עָקְרוּ הַכָּל מִן הָאֲרֶץ; קוֹרְאִים הֵם לְאַיְבָהּ וּמִנְחִילִים דְּרֹאוֹן. — הַתְּרַגֵּשׁ יְרוּחִם וְעֵנָה: „הֲלֹא נִשְׁגַּבּוֹת בְּפִי הַחֲזוּזִים, הֲלֹא אֵין עֹפֵר מִשְׁלֵם וְהֲלֹא בֹאֵלָה תִּפְאָרְתָנוּ אֲנוּ עַל הָעַמִּים“. שֶׁתֵּן נִחוּם, הִבִּיט בְּרַעְהוֹ בַּעֲנִי־יָאוּשׁ וְהִנֵּיעַ בְּרֹאשׁוֹ. דּוּמִיָּה בַת אִיזָה רִגְעִים בַּחֲדָר. יְרוּחִם לֹא מִצָּא כַח לְהַמְשִׁיךְ אֶת הַדְּבָר. נִחְנָק פֶּתָאֵם הַכָּל בְּקַבּוֹ. הַחֹלָה הַחוּזִק בִּידוֹ

מנוח החוכר ישב אז בבית-האחזה שחכר ובתו עמו. היא לא הניחה אותו שוב לצאת לבדו ואימה נסתרה לוחשת באזניה: בא הקץ! עם שטף-המים באה גם הקמת-הנפש, הטבע פוער פיו ומריק את אשר בלע בחבה. חש מנוח בראשו, עלה למטה והוא הרגיש בלבו פתאם כאלו נמסר לגרדום. בהלה חרישית ממלאה את כל חלל החדר. נוול החם על החלונות. קול דופק. מה לך פה ומי לך פה, נושא חרב המות? יורד שר-החדלון ממעלה למטה. פתאם התפרץ פלב שחור ויחל לשלוח את לשונו מסביב כרעי המטה. נרתע החוכר בכל גופו ויזעק וזעק גדולה ומרה. בתו נצבת על פתח החדר ופניה כשלג. מנוח צועק: „לכי מזה, לכי מזה, אל תתקרבי הנה!” קטב מרירי מלא את החדר. לא יכלה הבת להוציא גם מלה מפיה מגדל האימה והפחד. גובים משמי-מרום את המס, התחלחל העולם.

והשמועה על הופעת הכלב השחור בבית מנוח נפוצה בכל העיר; באו בעלי-אמונה ובעלי-בתים סתם לבקר את החולה וימצאו אותו מתאבק עם מלאך המשיחית. „אוי לי ואוי לנפשי! — מלל מנוח. — חטאתי, העניתי, פשעתי, פגמתי בעריות; עושים עמדי שפטים, קורעים את בשרי.” מהרהרים האנשים בתשובה ומביטים זה אל זה ברמז. בימי האר”י והחסידים הראשונים היו נראים ונשמעים דברים כאלה בכל-יום. אבל מי פלל, כי גם עתה? קרה דבר כזה בעיר גדולה ונאורה במקצת. לכל משכיל וחוקר אפשר לאמר עתה: גירא בעיניך! איך יכחישו דבר שבחוש ואיך יוסיפו לדרש בנסתרות.

שלושה שבועות התענה מנוח על מטתו. בתו בושה לצאת החוצה; רבים אמרו, כי סרה מדעתה. ביום החמישי בשעת-הצהרים הוציא החוטא את רוחו ויובל לפנות-ערב לקברות. רק אנשים מעטים לוו אותו לבית-עלמין.

ביום ההוא העמידו גם חפה בעיר. אספר עליה בפרק הבא.

XIX

בקצה חונירד, מקום מדרון, עמד בית-תפלה קטן לדיטאים, ששם התפללו מתי-מספר מאנשי ליטא שבעיר לקונם על-פי נוסחם. בקבוץ הזה היה משלם הכהן נכבד ומקבל. בעל-בית בן-תורה היה ושומר מצוות, הוא היה יודע גם במקרא והיה בביתו ספר ישעיה הנביא עם פרוש שד”ל. לו בתי-יחידה ושמה יוכבד, שנארסה בנעוריה כבת שש-עשרה; ארוסה היה משכיל ובעל-כשרון והיה נודע בעיר-מגוריו היסין. אבל חוליה היה במחלת השחפת. מדי שנה בשנה נסע להתרפאות במקום גדולי-ענבים, מפלי אשר מצא תרופה. ימי החתנה נדחו מזמן לזמן, אולי יהלם החתן ויבריא. הכלה היתה לבת עשרים, לבת עשרים ושתים, הגיעה לשנת העשרים וחמש. זה יותר מעשר שנים היא יושבת בבית-אביה ומחכה לגואלה. אצל עם-

לכך כל הימים. הלא ברכה בתביל וחירות אחזה בה. פותח איש דלת-ביתו ומביאים לו את אשר יבקש. גם הלילה ידע מנצני היום. משורר הוא ויודע הוא לחרוז. תנו לו גליון וקסת-סופרים, תנו לו חצוצרה ומצללית. הוא שב לפנות-ערב אל חדרו הצר, משתטח על מרבדו, סוגר את עיניו והולך ונשקע באור נעלם..

XXII

לא ספר חתום מערכת החיים. עין בעין נראה את נפתולי המזל וגם את ארג המקרים. לא שני שבילים בעולם, כי אם ארחות אין-מספר. זה נשמתו שרופה וגוף קקם, וזה כורע תחת משא-הגיונותיו והרת-רוחו. רב יעבוד צעיר ואשר לו הבכורה מתרושש בכל-פעם. אין שוכן בערבות; בחסלת ימי-המעשה נשקע אלהים שוב ביסדהתהו ומשם ידבר עם נביא וכהן. מי שאת האמת יבקש במשאון ימצאנה.

קודר שחוח הלך ירוחם מיוסמות החבר הפלאי נחום שרוני. אין לדעת מזמות עוד ונתיבות עמו מי ידע? חזיונה הרחיקו נדוד ונחלת העם היא מנהגים טפלים ודעות כוזבות. נחום הביע דברים אשר גם לא כתובים הם בספרי דורשי-התולדה. כל האומר וחושב כזאת הן גם כופר הוא במלאכות עמו. ושמא אין מלאכות עוד לבני ישראל; שמא טועים הם גם רב"ק גם רפ"ס ואף רמ"ל? מצדיקים ומאשימים את תורת ישראל. ממשיכים קוים מהושע ועמוס ללהל ועקיבא, ומאלה לגאונים, מהגאונים לרבנים; והרי אברהם אבן-עזרא, רלב"ג והרמב"ם, תורות עיוניות חדשות וערפל חללתן. לו חי עתה נחום, כי-אז היה מקיפו בשאלות והיה מבקש ממנו ברורים. עידיי אב"ג נודעו לו גם דעות הקראים. יש מבוא לשלול את כל התלמוד ולהיות נחשב על בני-יעקב. יש מבוא גם לחתור תחת תורת משה. הלא הוא גם צוה על הקרבנות, ובעיני הנביאים נחשבו אלה לזבחי-מתים. בספרי התורה צוה גם על-דבר שעטנז וציצית. עבד ישראל לחקים ולמצוות.

בליל אחד הלך ירוחם בפנת העיר, אשר שם הקלוזי, שבו לומד אותו תורני, שפפר בהשגחה פרטית והיה מחרם מאחיו, והנה אור נוצץ מחלוני בית-האל. סר שמה והנה אותו חוקר יושב על ספסל וספר „שער השמים" פתוח לפניו על העמוד. נודעו המעיין, כי עדיהיום לא שאל עוד בשלומו אחד מן המשכילים ומיודעי הספרות החדשה. חפץ ירוחם להסיעו לשיחה עיונית; וימאן האיש ויאמר: חלקכם לא חלקי. אתם דורשים בתולדה ובספרות, ואני את האלהים אני מבקש בצפונות הטבע.

בירח הזה מת אותו תורני פתאם והניח אחריו כתב-יד, ששרפה אותו אשתו בעצת גבאי בית-התפלה. אולם כתב-היד, שהשאר נחום שרוני, לא נשרף, זה התגלגל מיד ליד, עדי בואו אחרי ימים רבים למחיצת המספר. ואני מודה ומתנודה, שרבות מחשבות אשר עמי רק מנחלתו

הרועדת ממות בשלחן ויתחיל שוב ויאמר: „הן אלך מזה ולא אראה את השמש עוד. משחק נורא הפל לי, ואתה עוד תמצא את הפתרון... ימים אימים יבואו עלינו, אני אשורם זה-כבר לילה לילה. ומה לנו פה ומה לנו שם? מוטב שלא נלמד עוד לשון ולא נדע ספר ולא נכיר אשר נעשה באהלינו ובבתי-מדרשנו זה דור דור. בימי הגזרות שורפים היו צרינו את התלמוד ושאר ספרים בראש כל-חוצות; אבל עוד רב הוא אשר נשאר.“ — ירוחם לא ידע מה לענות לחברו.

ימים אחדים אחרי שיחה זו, ממחרת יום-הכפורים, גוע נחום שרוני ניאסף, והוא בן שלשים ואחת שנה, ויובל לפנות-ערב לקברות. משכילי העיר, גם המורים רוסית, שלקחה אזנם שמץ מנו, חלקו לו את הכבוד האחרון ויתאספו מסביב למטתו. גם גדליהו וקרובתו באו לבית-העלמין, דבר כמעט זר היה בכתלי העיר חונירד. בשעת האבל של הצבור המעט הזה נפגש המורה בטלון עם מרים בת-העיר והבהל מיפי הנערה ותנה.

XXI

נפרש מאחיו הלך המורה הזה אל ביתו, ובאחוזו במנעול הדלת והנה הוא ברחוב אחר מזה אשר בו יגור. פוזר-נפש ודכאון-הרוח גם יחד אחזתו. הוא חוזר על עקבו, נושך שפמו, הוא הוגה עתה רעיון חדש, לא ידעו עדי-כת. הוא ילך לארץ הדו, ישתחוה לאלי השמש ויבקש ממנו חנינה וחסד. יש אור ערם ויש אור מקסה, יש רוח מלגו ויש רוח מלבר. מעבר מזה נחלי השעמום, עקת-נפש אין קץ, ומעבר מזה מנוחה שאננה. נפש אוהזת בנפש ובשר בבשר. הנך עולה על האילן והארץ נשקפה לרגליך. רב מתנות בעולם ומשלך יתנו לך. — והנה שעל מזה ריקות נוראה. — מה לך פה ומי לך פה בעולם? את האהבה לא תדע, לא הנחת ידך על שכמך עלמה קרובה לך, לא שפכת לבך לפני און מקשבת. עולה אתה על משכבך ונדחקים הכתלים, התקרה נשפלת וכל החדר יהיה לקבר. קם אתה בבקר ואין מי יקדימך בשלום, גם אין מי מחכה לך. תשלום-חוב לך, ואין מי דופק על הדלת. —

מי חצה את החיים והמונם? מי לוקח ומי נותן? מי דוחה ומי מקרב? מי נוקב בני-מעים ומי מזריע זרע-תקוה? נמשך הוא בטלון אל הגן הרחב בעיר, הוא יתקע לו אהל על גבעה נשאה. הוא הלך בדרך ומצא מעין נובע. מי היא הנערה הזרה, אשר ראה אותה בחצר-מות? חן פלאי כזה לא חזה מימיו. נפשו מתעוררת, הוא מטפס ועולה, מטפס ועולה. הוא אומר לשאל מאת כל-אדם לשמו וחפץ לשפוך לפניו שיחו. הוא יחדש את דרכו ויתן נתיב לרוחו. רחבי-המדע לו פתוחים. הוא מחולל נשגבות. הוא אינו בטלון המורה, כי אם איש נאור נודע בשערים. הוא לוחץ את ידי העלמה ובוכה בדמעות-גיל! גיל מסביב, גיל בכל התבל. הוא לא פלל לזאת והתגעגע

שירת־העגושים היא שירת העמיד; אבל הנה לָגוֹף נפש ורוח וְלַנֶּפֶשׁ גּוֹף, הם עולים יחד בקנה וגם מתאבקים יחד. רק יד לוחצת־יד תדע ותרגיש את אשר דופק בחברתה. האהבה היא רום התשוקה, ואינה אלא בת התשוקה. הבור גוֹ לָגוֹ הוא אות וסמל. יש נצח שהוא רגע ויש דבר שאינו חוזר. הרבינו לשאל והפתרון עומד מאחרי כתלנו.

אחרי ימי שכרון־אהבים חמק עבר לו חשוקה של אידה; — והיא ידעה את אשר עמה, חלף עבר נורה ועליה חרישי התגבר ועלה על פתחי לבנה. רשול במהלכה, אין עז לרוחה; וכי תחשף זרועותיה, היא מסתכלת בהן. חיות הן.

פעם בשבתה לבדה החריד אותה פחאם רעיון לאמר: יכירו בך את אשר עשית ותהי את ובית אביך לבזו. בת שליחצפור לעדה רבה בישראל נטתה מנידרך. היל ורעדה אחוזה ופחד מקשה מלא אותה. לפני מי תפתח כגור לבה? מי יגן עליה? על משכבה בלילות חשבה לגורלה ועין בעין ראתה ציר משחית. אין מוצא לחטא ואין מפלט ממעשה.

וכאשר קמה בבקר מהרה לשום את בגדיה עליה, עלתה לעיר־העליזונה ותעתה ברחובות הקצוניים הזרים לה. הולכים בני־אדם איש לעברו, תינוקות יושבים ומעִהקים על הקרקע, עללה טעונה סחורה עוברת, שואב־המים עובר עם הביתו המטפטפת ונער אחד מוכר עגולים מכריז על סחרתו. השמש לא יאיר, מעֵן היום. אם לא תשוב לבית־אביה ותעלם, יחרדו אחיה. והיא שָׁה נדחית, אין מרעה ואין רועה. כעבור שעות השיגה את נחל העיר, עמדה על החוף והביטה בלִי־הרף אל הגלים. לא היה לה העז לקפוץ אל המים.

XXV

בֶּקֶר לא־עבות היה. ירוחם התעורר משנתו. הוא שוכב במטתו הצרה בחדר הצר ורק אור כהה חודר אליו בעד החלון. אין לו כח ותפף לקום. נכובו התקוות אחת אחת. בן־אדם נצָלֵב בלִי־יום ומשקו חמץ ולא יין.

תמונות שתי נערות עולות לפניו, והוא חושב בזו ובוזו. הוא יבין מה לנפש האורחה בבית איכנשטין אשר עִיֵיד בית־הרהים, ועוד אינו מבין את רוח אידה, שכל־כך הרבה לשיח עמה למנים וגם ארוגה בלבו עד־היום. אשר היה לך לא יעקר ואשר בא מחדש גס־כן יראה לעינים. נטית מן הדרך, לא תבוא עוד אל העבר השני.

אמו באה החדרה ותגש אל המטה ותשם ידה על ראש בנה הגדול. הן נשאה אותו בנקמה, בעצב ילדה אותו וגדלה אותו והוא חלקה. היא חפצה לשאל אותו לכמה דברים; והוא מאן לשיח עמה ואמר: הניחי לי עתה. הוא קם לארוחת־הצהרים ואכל בלִי־חמדה. מחשבות מקטעות

הן. על-ידו אף הרחקתי נדוד — לא שאר-רוחי לי. רק נושא-כלים אני.
וירוחם — ירוחם נשאר נבוכ ולא מצא מסלה. — —

XXIII

נתפרדה החבילה, הקשר הרופף שבין אידה בת החזן ובין ארוסה
נחמיה אינשטין נתק מאלי. במשך הימים נסגר לבבה לגמרי בעדו; והוא
גם-הוא חדל לבקרה והיה מראה גלוי, שנוטה הוא אחרי נערה אחרת,
לקחתה לו. בעניני חבור ופרוד מגביר הרצון ויש שגם המקרה מניע. מי
שואמר, שהכל בתבל רק דבר-האלהים הוא, אינו אלא טועה.

עזובה ישבה אידה בבית-אביה וזכרה את הימים הראשונים, בעת
חבורת המשכילים לא נקרעה עוד וירוחם היה הוגה בה בכל דבוריו
ומשאיו. הוא לא בגד בה — זאת ידעה למרחוק — ולו קראה אותו לאמר:
בקרנינא ונשיח יחד, כי-אז היה משפים שוב אליה. — ירוחם גם הוא ידע
את אשר נעשה עמה. לא פעם ולא שתים חשב להתקרב אליה שוב והיה
מציר לו את שירת-הפגיושה עמה; אבל לא הוציא זממו אל הפועל. האשר
רחוק ממך רק שעל ורב הוא המרחק. ירוחם יושב משמים וחושב בה, גם
היא תחכה לו — ואינו ממחר אליה כאשר עם לבבו. הדבר שבידך אינו
בידך, אין חרות ואין בחירה.

אידה כפרה באמון הגברים והיא שחקה לפעמים גם למשפתי הרוח.
גשלו ענביה, אָמְצו זרועותיה — ואין איש מתאבק עמה. מכתירים כתר
לנשמה, מאירים כל תאי הנפש — ואין מי שר שירת הגוף, אין מי שומע
צעקתו.

בימים ההם שקר לו אביה משורר עוזר אחד, צעיר אמיץ כבן עשרים
ושלש ולו חזה רחב וקול חזק והוא רואה את אידה יום יום, והיא גם
היא מבטת בו לפריקים. ביום-שבת אחד אחרי סעודת-הצהרים, כאשר הלכו
הוריה לנחל בחדרם, ישב המשורר מעבר האחד לשלחן והיא מעבר השני.
ויפן כה וכה ואין איש בחדר. מה עשה? הרכין את ראשו אל הנערה וישם
פיו על פיה וישק לה בקוקה. ואידה לא נשמטה ממנו, לא מחתה בו, אם
גם נבהלה מעט. ויקם המעו, התקרב אליה, שם שתי זרועותיו על צווארה
ויוסף לנשקה בלי-הרף. והיא עצמה את עיניה ולבה רחב. גבר עומד סמוך
לה וברשותו היא. —

XXIV

נערה גדלה לעינינו מימילדותה עד אשר בשלו ענביה. מתעדן
הבשר, הפרח יהיה לפרי ודמדומי-הנער מתהווים לחלום-יום ולחלום-לילה.

אם שוכן אלהים בשמים, רק עֹלָל מעשהו ולא יצדק. הלא הוא ממית בלי עון, מפריד בין הדבקים. הוא משפיל ומוריד ישרים וגם את עין השמש יסמא. למה תשבחוהו? ולמה תהללוהו ותכתירוהו? אין דרך לו ואין שיטה. ימינו נותנת ושמאלו לוקחת. הוא גוזל מזרועותיך את אהובת־נפשך; הוא מרציץ את חיי בניך או בתך שהולדת. אתה נוטע גן והוא עוקרהו, את אדמתך תשדד והוא לא יוריד את הגשם. רק שקר במרומים, משפח תחת משפט, ומצוים אותנו לעבוד לאלהי־אמת! — כה היה מטיח כל־פִי־מעֵלָה, ובכל פעם שנזכר בגזֵלָה שגֵזֵלָה ממנו ההשגחה העליונה, היה מטיח ראשו בכתל והיה בוכה ומגֵלֵל ואין איש יכול לנחמו ולדבר על לבו. אף ירוחם דגן התאבל ימים רבים ולא מצא פתרון לכל החזון.

ספר אחד־עשר

XXVII

מעשה בניזירי ארץ רחוקה, מבני שבטי העברים, שנדרו נדרים לבית־האלהים אשר בהר הבית וילכו ימים רבים בארץ המדבר, בתקותם להגיע אל עיר הכהנים ולקריב על מזבח־שדי. הגיעו לצופים ויראו תימרות עשן עולה מרחוק, חשבו שעשן המערכה הוא. בא המגיד ואמר: נשרף בית־המקדש, נהרגו כל בני־הלויים ועיר הסופרים חרבה, לא נשאר בה כל יסוד; אף הם קרעו בגדיהם והתחילו להתפלל בעפר.

כמקרה הזה קרה גם אותי. אני יושב על האבנים להציב זכרון לבני־דורי, לתאר בשרד את חיי העירות שבהן גדלתי. רבות מחשבות עמדתי, רגש־נער עולים בי, לבי מלא פרצופים שונים, מאורעות ומעשים, נפשות פורחות, צללי מסכת־חיים וגם ארגי־קדומים. בן אנכי לבני־הגולה ומכוס עתיקה שתיתי גם שתיתי. והנה בא הכורת על כל העירות האלה, בא על החיים ועל הספרים ההם; ימי חרבן גמור באו על כל המקומות, שבהם עלו תקוותי ונצני שירתי גס־יחוד. עיר־מולדתי היתה לגדה, יד צר היתה בכל מחמדתי. בלע אֶל־נתיבות כל מטע־עם ולא חמל, אף בנפש מוריו עשה שמות. — נהפך לאבל כנורי, רוחי הומה, היגון אוכל־מנפש עד בשר, רק קינה אדע, ואיך אספר מעשה נערה, מעשים בכל־יום, בני שירת־היום. עלים קצרים נשארו אצלי, ואני אוציאם לפני הקורא בסרוגין והיו לשארית. בעיר התחתונה, בעת עזב עזבתיה ולא חוספתי לראותה, חי איש אחד שנקרא רבי שלמה הזקן והתיחס לגזע אחד מקדושי נמירוב, שנהרג על קדושה־השם בשנת ת"ח. הזקן הזה היה צם בכל יום עשרים לסיון מערב לערב והיה חוזר על הקינות והזכרונות מימים הרעים, שלא חדלו, ומתמוגג בדמעות על אשר לא ירחם אביר־יעקב שארית עמו ויעזבם בכל־

ממלאות את לבו, רגשות שונים מעיקים בקרבו. הולך היום ונוסע, חיי בני-האדם הולכים וסובבים. מי יודע גם את העתיד הקרוב, את הטמון בחיק השעה; מי יודע את אשר מעבר לפתח.

לפנות-ערב רבה על בת החזן צרת-נפשה, התעטפה גם כסתה פניה ותשם פעמיה לשפולי העיר, מקום מושב האלמנה ובנה. היא דפקו על החלון. ויצא ירוחם ויחרד לקראתה. היא בקשה אותו, שיִלֶּה אותה לגן העיר. כשעה שלמה הלכו שניהם מבלי דבר דבר. אחרי אשר ישבו על ספסל לנוח נפלטו המלים מפי אידה לאמר: „אשמה אני“. אגלי דמע נראו בעיניה, לב ירוחם נרגש עד-היסוד.

בקשי ובדבורים מקטעים גלתה לו את אשר עמה; והוא מאזין בחרדת-נפש ולא יאמין שכן קרה ואתא, לא יאמין גם שיושב הוא לצדה ושקרובה היא לו. והנה התעורר, אחז בידה ויאמר: „ארגעי, עמך אני“. ותבך אידה, לא יכלה להתאפק.

XXVI

על משכבו בלילה מדד ירוחם את חייו לארכם ולרחבם. לא ידע את ראשית הנתיב ואחריתו. הולכי-דרכים אנו ומשא על שכמנו, ובאשר נלין לא נשכים. הנך אומר לטפס, ועומד אתה במישור. כמו נחשפים ברגליך והם אינם אלא ענפיר-עץ. בקשת ומצאת על לבך אבן. מי שיאמר, שיש מכריח ושיש בחירה, נחלת שניהם כזב.

בימים שלשה ארס בן האלמנה את בת החזן, ואמו חציה שמחה, חציה נרעשה. אשה פשוטה היתה וידעה, כי הכל רק מעשה-אלהים הוא; אבל לא פללה, כי ימהר הדבר כל-כך לבוא וישעין בעין תראה את כלת בנה, שמעתה היא לה לבת. לא עבר חדש ימים וכבר חגגו את חג החתונה, בלי הכנות רבות וגם בלי קרואים רבים, כראוי לחזן בעדה. לא ראו העומדים מסביב ללכונסות-ההפה את ענני בקר ואת ענני ערב, גם החתן גם הכלה נבוכים היו בלבם. כעבור ששה ירחים ילדה האשה הצעירה בן ותקש בלדתה ותמת.

היה איש אחד מפני החשובים, שלא נמצאה עולה בו וכל דרכיו בישר, ולו אשה תמה אף נעימה וחביבה על כל בני הסביבה, ויחי הזוג הזה באחנה ורעות, מפתם נתנו לדל וכל הצועד על פתח-ביתם רק אצל להם ברכה. ויהי היום ותעל האשה על הספסל לתקוע מסמר בקיר לתלות עליו תמונה, ותמעדנה רגליה ותפול ותך בראשה על כלי אחד שעמד על הקרקע ויִקָּצַע. עלתה צרבת בפצע. בא רופא לחבש אותו פצע ושחת מעשהו. אחזה אשה-קדחת בגופה ותאכל ותוצא את רוחה כעבור שלשת ימים. לקח האיש עצם כשעורה מהמתה וישם אותה באמתחתו. והיה חוזר עמה מעיר לעיר וממסבָה למסבָה והיה קורא ואומר: לית דין ולית דין.

כִּי־אֵם שָׁנָן; הוּא הִצִּיז זָכַר וַחֲצִיז נִקְבָּה, וְהוּא אוֹכֵל פְּרָחִים וּמִקְיָא פְּרָחִים; הִכֵּל לֹו לְמִשְׁחָק, הוּא אֲכֹזֵרִי כִיעֵנָה.
כִּלְ־אַלֶּה קִרְאָתִי בִסְפֵר לְאוֹר הַנֵּר. נִתְנַמְנַמְתִּי וְאִיקָץ.

XXIX

עַל כִּנְפֵי הַדְּמִיוֹן דָּאֵתָה נִשְׁמַת מָרִים וְהִיא גַם בִּלְחֻצָּה אֶל הַקִּיר. אַרְךְ הַיּוֹם וְאַרְךְ הַלַּיִל וְלִשְׁנִיהֶם תַּחֲלָה וְסוּף. יֵשׁ דְּעוֹת וּמַחֲשָׁבוֹת רַבּוֹת, יֵשׁ כַּחוֹת מִנִּיעִים, יֵשׁ דְּרָכִים לְטֹבֵעַ וְאַרְחוֹת לְמוֹסֵר. לֹא יַחֲדָה אֶת, לֹא לְמִדַּת אֶךְ כְּטֹפֶה מִן הַיָּם מִמָּה שִׁישׁ לְלִמּוּד וְלִדְעוּת; לֹא הִשְׁגַּת אֶת עֲנִינֵי־הַחֲבֵרָה וְלֹא נִפְתַּח לָךְ פֶּתַח לְתֹאֲי־הַנֶּפֶשׁ. יְהוּדִים וְנוֹצְרִים חַיִּים בְּמִסְבָּה אַחַת, לֹא־לֵה אֱלֹהִים בְּכַתֵּב וְלֹא־לֵה אֱלֹהִים בְּדַמּוּת. אֱלֹהִים מִתְפַּלְּלִים בְּדְבוּר־פֶּה וְאֱלֹהִים מִשְׁתַּחֲוִים וְעוֹשִׂים אֶת סֵמֶן הַצֵּלָב. עִם הַרוֹסִים הוּא עִם אֲמוֹנַת־אֲמֵן, וְעִם הַיְּהוּדִים שׁוֹמֵר מִנְהִיגִים. לְמִי תִכְרוֹת בְּרִית? לְמִי תִקְדִּישׁ חַיִּיהָ? לְמִי הִיא שְׂכִיכָה? שְׂאֵלָה גּוֹרֶרֶת שְׂאֵלָה, מַחֲשָׁבָה נִסְחָבָה אַחֲרֵי מַחֲשָׁבָה, וְהִכֵּל לֹא בְרוּר לֹה וְלֹא הַהֲחֹק בְּקִרְבָּה. אֵינְךָ לֹה חֶלֶק בְּנַחֲלָה הַגְּדוּלָּה, עוֹד אֵינְךָ לֹה אַחֲזָה. אֵנָה תִלָּךְ? בְּאִיזָה מְקוֹם תִּתְפַּשֵּׁשׁ אֶת הָאוֹר? גַּעְגּוּעֵי־נִפְשָׁה שֶׁל מָרִים, לִדְעוּת וְלִחֲשִׁכִּיל, עָצוּ לְמַעַל־רֹאשׁ; עַל מִצְחָה שְׁכָנָה עֲנָנָה תְּמִיד, וְזוֹ הוֹסִיפָה לֹה לְיוֹת־חֵן, לְתַמְת־יָפִיה לֹא הִיא עֲרִךְ.

הִיא עֲטֵדָה עַל שַׁעַר חֲצֵר בֵּית־מַלְוֹנָה וְהַסְתַּכְלָה לְמַגִּרֵשׁ הָרַחֵב וְהַפְּנוּי. אֶחָד מִפְּקִידֵי־הַצָּבָא רֹכֵב עַל סוֹס אֲמִיץ וְשְׁנֵי אֲנִשְׁי־חֵיל רֹכְבִים מֵאַחֲרָיו כֹּצֵל הַהוֹלֵךְ אַחֲרֵי הָאֵלֶּיךָ. לְמַצוֹה נִשְׁמָה תִקִּיפָה וְלִנְשִׁמְעִים אֵינְךָ נִשְׁמָה כְּמוֹ זֶה. הַנֶּשֶׁר יִגְבִּיהַ שִׁיאוֹ בְּשִׁמְי־רוּמִים, וְעַל הוֹחֲלִים עַל־גִּבֵּי קִרְקַע גַּם לְהִרְמַס בְּרַגְלָיו. בְּנִפְשָׁה שֶׁל מָרִים מִתְרוֹצְצִים רַעֲיוֹנוֹת וְרַגְשׁוֹת. יֵשׁ חֵלוֹם גַּם בְּיוֹם. הֵנֶךְ מְרִימָה אֶת הַמִּסָּךְ וְשֵׁם כְּתָב חֲרוֹת לֹא תִדַּע לְקִרְאָה אוֹתוֹ. עוֹלָה הַרְצוֹן וְיִוֵּרֵד וְהוּא אֶךְ בְּיָגַעְגּוּעִים הוּא. מִימֶיךָ לֹא הִקְשַׁבְתָּ כְּמוֹהוּ וְלֹא הֶאֱזַנְתָּ כְּמוֹ עֲתָה. אֵינְךָ אִישׁ לְשִׁיחַ עֲמוֹ. חוֹזֶרֶת אֶת אַחֲרוֹר וְשֵׁם סְגוּר הָעוֹלָם. תְּרַנְגוּלוֹת מִנְקֻרוֹת בַּחֲבֵר, בּוֹרְאָנוּ לְבֵן עוֹמֵד מִן הַצֵּד. עֵינֶיהָ מָרִים וִיגַע־נִפְשָׁה. הִיא שֹׁבָה אֶל הַבֵּית. בְּמִסְדְּרוֹן נִפְשָׁה עַם גְּדֻלְיָהוּ וְהוּא הַתְּפִלָּא לְמִרְאִיָּה. הוּא יוֹשֵׁב עִמָּה שְׁתֵּי פַעַמִּים בְּיוֹם אֶל הָלֶחֶם וּבְכָל־פַּעַם חִידָה הִיא לֹו. לְיָדָה מִיֵּן יָפוֹת מִחֲרַדְתָּ אֶת הַנֶּפֶשׁ, בְּמִסְבָּה הִכֵּל כְּשֶׁרָגָא בִּימָמָא.

XXX

הָאִיר הַבֶּקֶר, מִזָּה הַשֶּׁמֶשׁ כֵּל סְמוּנֵי אֲבִלּוֹת בַּעֲלוֹם וְהַשְׁתַּפֵּךְ בְּמַלְא וְזִהְרוּ לְכָל אִפְסִים. שׁוֹמְרִים הַגִּלְגָּלִים אֶת רִכּוּשֵׁם מִיּוֹם לְיוֹם וּמִכֻּלְכֻלִּים אַרְחוֹתָם; יֵישׁ שְׁפוֹתָחִים אֶת אוֹצְרוֹת שְׁנֵי הַלָּךְ וְשִׁתָּה, הַלָּךְ וְהַעֲנָק, הַלָּךְ וְהַתֵּן,

מעם ביד צר לכלותם. איה שומר־ישראל? היה שואל וחוזר ושואל. לא נתקומו הבטחות הנביאים והחוזים; עושה אלהים את תורתו פלסתר. התנמנם אותו חסיד וַיֵּרָא. גם הוא עשן־מערכה מתמר ועולה, ויִבֵּט כה וכה והנה אין מוזבא ואין קרבן. בקש לקפוץ לתוך הענן והנה נפתחה תהום לַרְגֵלָיו.

ואני גם־אני בעסקי במלאכתי רוחי בי סוער, קרב לַה' על בני שבטי ואין מידו מציִל. אין רגלים לַכְסֵא עוֹד; „נבוכה השכינה ובושה“ — אבנים על שכמי, הלב מתפוצץ ואני מעתיק נושנות.

XXVIII

אֶסְפֹּר לָכֶם מַעֲשֵׂה בְּתִנִּין שְׁקֵרָאִי בַסֵּפֶר יֶשֶׁן.

היה תנין אחד גדול בים ולו רק עין אחת במצחו. ששה ירחים היה צף ממזרח לפאתי מערב וששה ירחים היה חוזר ממערב למזרח, ולו אין בת־זוג ואף לא שבט קרוב. את כל אשר יפגש על ארחו הוא בולע אל קרבו. מיץ אדם יוצא מנחיריו ומרתיה את המים במצולה; כשמכשכש בזנבו, יעלו אחריו גלים כהרים. פעם התנמנם בין קיץ לחורף, ויגיע ליבשה. נלחץ ראשו בין שני סלעים וייקץ אחרי ירח־שביתה והנה אפל במלא היקום. צרורות קטנים נופלים אל פיו וחותכים את לשונו. יצא דג אחד מגבו ואחד מבטנו ויחלו לפזז ולהתרקע עליו ולסובבהו מפל־עבר. גער בזנבו והנה התארך אלף מונים מאשר היה; הוא מקיף את כל גדות הים והולך ומשתלשל בלי־תכלה ובלי־סוף. חפץ התנין לשמוט את ראשו והנה נשתרעבו גם שניו והלכו ונקשרו בהררי־מגור ובכל אילני יערות. נתערבו עליונים בתחתונים, שרשים בענפים, היה כל סנפיר למגורת הטבע, כל קשקשת כסות פני כוכב. ותנהם הבריאה מחרדת התשוקה ולא בא אור עד־היום. ואֶסְפֹּר לָכֶם שׁוֹב מַעֲשֵׂה בִפְרָח וּגְרֵעִין, שְׁקֵרָאִי עוֹד בַּסֵּפֶר אֶחָד.

היה פרח בשדה, נוצץ מבין עשבים, והוא מאדים פניו מאור השמש ומבקש חנינה מאלהי השמש. קופצים החגבים סביבו. יתושים ונמלים נלחמים. מתקבצים איש על דגלו ואיש למטהו, והעולם משיח עם היוצור ומשחק עם היוצר. בא הליל והביא את קרבנו מבעד לפרכת ובא הבקר אחריו, תוקעים ומריעים לתפלת־שחורית. והנה על־יד הפרח גרעין שוכב על צדו והוא לח מבפנים ומאֶפֶר מחוץ ולעתים מתקנא הוא בפרח. ויהי היום והשמש לוחט וגלגליו מטירים בוקיע, נקדח הפרח ויביש והגרעין התעבה, נתבקע ונתפצל, הכה שרש ויצא ממנו אילן זקוף ומעטתו ירק; אבל בִּקְרָבוֹ מרמה — וזלזל הוא מן הקצה אל הקצה ויד אַרְפֶּה של אדם ממשמשת בו והורתת בין שלדיו בצפרן. מִזְמַר האילן בקול־נחר; על אדמת מישור תתרום גבעה; גבה לנמלים, כנפים ליחושים, אין ריב, כי־אם אחוה; אין לשונות שונות, כי־אם שפה אחת — וגם זוהי מלכות־השך. אין אלהים,

מחפשו ואתה מוצאו ושוב הנך נשמת מן הדרך. עני חשוב כמת והעשיר ירבה דאגה, צדיק נעכר ורשע ישגא. לו היה יחיאל שליח-צבור, כִּי־אז היה מתפלל בקול רם והיה מתחטא לפני המקום והיה צועק ובוכה לפני אֱלֹהֵי־עֲלֻמוֹת.

הוא בא אל חדר־האכל, שהוא גם מקום־משכב למרים, להעמיד נר על השלחן וירא אותה יושבת עגומה, חוט משור משי מקשר את שערותיה, פניה כירח. נרעש מהודה צעד בפיק־ברכים, הוא ככהן שנכנס להיכל והנה לפרוב שעל פני הכפרת סמל נערה... מעולם לא היה יחיאל סוחר ולא עבד את הממון ולא התעמל בחיים ולא בקש גם קרבת אלהיו. יוצאת מהנשמה הגלויה נשמה אחרת, ובה נפש ובנפש רוח; והיא פותחת את הלב, פותחת את כל החושים וגם מערבבת את החושים. מבלי דבר דבר נסוג אחור, כי התחלחל...

XXXII

שלשה ימי־גשמים היו לעיר חונירד, אשר כמוהם לא ראתה מיום הִנְסָדָה, התקדרו שמים בעבים שחורים, הצטמצם האפק והוא מלא ריח של אבק־שרפה. ברקים קורעים את כתלי הקדרה השחורה ומפיצים אור משנה ורעם אחרי רעם נשמע מפל־עבר ומרעיש כל־אזן. נפתחו הארבות וגשם שוטף החל לרדת ולקלח ממרומים ודקר כחדי מחטים. לא גשמי־ברכה היו, כִּי־אם גשמים של זעם ושל משטמת־עולם. תבל לא תנוח, תתקוטט עם עצמה ותשפוך כעסה על כל יושביה מאדם ועד בהמה.

המורה איסק בטלון שכב על מרבד ישן והתכסה באדרת־חרף, כי קר לו. התרוקן מוחו מפל דעות ומחשבות ורק דבר אחד נאחו בנשמתו: מי יודע, אם יראה עוד בחייו את העלמה הפלאית, שראה בבית־העלמין, ואם לא מִחַה תִּמְחָה גם היא בשטף המיס? היבשה היא רק כאי בים, וממעל לה נאדות נפתחים.

אין לאֱלֹהִים חושי־משוש, הוא רק כצנור ארך בולע את האפס ומוציאו גלמים גלמים. דבר עיוני כזה קרא פעם בספר, מוצאו מארץ גרמניה הפכירה. והוא מתקרא מפני עיונים כאלה. — הבדל גדול הוא, אם מלבש אתה או הנך עומד ערם. הוא מתנער וקם מעל המרבד, מעביר ידו על שערות ראשו ואומר לעצמו: לֵפֶל קץ וסוף. עוד מאיר השמש. הוא מוצא חוֹק בעמדו על רגליו. לו הרגש כמו נושא הוא את כל הבית על שכמו ולא יחוש כל משא. הוא ימצא אשר יבקש; נתברר לו דבר חדש. — — —

איסק בטלון מצא לו מפלס בעניני־מדע. לארבעת עברי העולם שוכנים עמים ושבתים, מהם נמוכים בהשכלה ומהם נאורים, ההשכלה והדעת הן רק חלקת הנאורים; ולאידך, הן עמים נאורים ואינם עוד. חושש הוא,

ואנו בעלי גויה ותכלית, אם גם בני-דמות. לא אֶחָוִד חידות. למרים צר היה המקום לשבת בחדר. היא שָׁמָּה עַל ראשה מטפחת לבנה רכה ותצא לחוץ. אין לה צורך מיוחד ואין הטיה בנפש, הולך הרחוב ונמשך לימין ולשמאל, בית עומד בשורה, ורחוק ממנה לדעת את המטרה בפל. לה תשוקה עזה לְדַבֵּר ולשוחח עם איש-מדע על-אודות נתיבות-חלד ועל-דבר מסתרי-הנפש.

הלא חבלים נפלו לאדם ויש פתרון לכל שאלה. מי יפתח לה סגור המעשים? אֵיךְ תמצא את המפתח לתורות ולגבולות? מרגשת היא את קלות מהלכה וחביון-נפשה מתרומם בכל פעם. חתול מְנַקֵּד קפץ לפניה על דרכה והיא מרחמת את החי. היא תִּלְמַד תולדות הטבע ותתור אחרי יצורי-שדי. יש מדה אחת ותכונות שונות, יש דחק ורחב ויש חפץ ורצון. נזכרת היא באביה, אף באמה, והם אינם כאן. מה תגיד להם, כי תפגש אֹתָם? ומה תאמר לקרובה, כי יעלה בה רוח להרחיק שוב נדוד? לה תשוקה בלי גִּשּׁוּם. לה חלק חלק בלי כלל מֵאֵחָז. לפניה מבוא – וכי תפנס בו הנה שוב מבוא. תמונת ירוחם המשכיל חיה בה במקצת. לו פגשה אותו עתה, כִּי-אִז קראה אותו לטפל אֶתָּה והיתה שָׁחָה עמו. עם היהודים מתפורר והרוסים הם חלוצי המחנה. היא ירדה אל הגיא, צעדה על הגשר והסתכלה באשדות המים. מכה גל לגל בשטף ובעז. פֶּה לִטְבַּע וכח עצור. מי משרת את מי? מי יצוה ומי יפקוד ומי מושל? שפחה אחת עומדת ברגליה היחפות במים, כובסת לבנים ומכה גם היא את הכתנות בצור פעם אחר פעם. זו לא תחשב כלל ולה נפש ורוח ועינים מפיקות. אחזה בין האדם ובין הטבע, ולה משכלות ומחשבות. גם היא אינה יודעת את הדרך בה תלך, אם גם יש מתן בעולם ותשלומים ופדות. לבכות חפצה עתה והיא איך-אונים.

XXXI

ערב יום-קיץ. יחיאל איכנשטין יושב על המעלות לפני ביתו שקוע במחשבותיו. איש נתק מעולם-המסחר באפס-מעשה חי מחוץ לאהלי הצבור ונשכח ארחו מהם... אם לא נשקע אדם בחמר, יתעורר הרוח, ובחדול שאון-היום, ישיח הערב. קול מלך-הנחל מרחוק יִשְׁמַע, מקרקרות הצפרדעים ופוחחות את לב האדם בנכאיהן. איכנשטין נזכר ברעיתו, שהלכה מארץ מטה למשכן-נצח; הוא נזכר ביד ה', שמרימה ומשפילה; נזכר בהרבה דברים, שראה בימי-הבל; והוא בוחן ובודק את עברו. מה-שהיה נשאר תקוע לכאורה, אבל ההנה מתרוקן בכל-פעם, ואשר יבוא למחר אף הוא גִּזָּע. הנך עומד בין הרבים ואתה נארג עמהם; הנך עוזב אותם וגם הם עוזבך. גדול הרע, הוא אוכל ואינו נאכל, ומעט הוא הטוב. אין מדה כנגד מדה, אין משקל והערכה; ואף-על-פי-כן יש השגחת מרומים ויש שכר וענש. מקדים אתה לחטא והנך שָׁב בתשובה. הנה יושב בסתר עליון ואתה

אות אחת. והנה קול קורא לך, גם לך. שעל ממך מישור אינסוף, נמלטת מן התהום.

נפגש בטלון עם מרים פעם אחרי פעם בבואו אל השעור ובלכתו מהבית. הוא דבר עמה, שח עמה. היא שואלת והוא משיב. הוא שואל והיא אינה משיבה. בעינייהמהון היא מסתכלת באיש המשכיל, שלו נצפנו דרכים ויודע לברר דעות. דברי מחשבה שהנך שואב מעלי ספר אינם מכריעים כאלה היוצאים מהפה. והמורה הזה מביע כל דבר על אפניו. הוא מתחיל לבאר מן הצד, מעלה במולגו עיון פרטי או איזה מאורע תולדותי, ותכף יתחיל לכוף לו שיטה ומעמיד יסודות. אניתישיט שלו לא תתהפך בכל פעם. בלכתו עוד תחשב על-אודותיו.

מתרומם הלב ומשתאה הלב. אין חקר לבני-אדם ואין תכלה לאשר להם ולאשר לא-להם. מאיר העולם ומתקרב, הברכה לא ממך, כי-אם מאחר היא באה. איסק בטלון אותה את מרים. זה ברור לו והוא גם מאמין בזה. נפשו מתרגשת קרובת נהנה ולעתים מרגיש גם איזה דחק. היא ראויה לו, היא נוצרה בעודו; והוא מתקרב רפרוף עיניה, מתבב את סמל פניה ותנועותיה; כל קמט בבגדיה הוא לו חד שירי. כי תצעד ברגליה גם האדמה חיה. והוא אינו שלה, אינו יכול להיות שלה. לה שיח ושיג עמו. הוא בחונירד. הוא איש-דעות, אבל מרחק ביניהם. לו יבוא וישתטח לפניה, או לא תחפון בו; ולו ירחיק נדוד ולא תוסיף לראותו, גם אז שממון מסביבה.

אם לא תדעו נפש נערה. ובטלון ידע, ידע עד לשכרון-נפש ועד לדכאון-נפש.

XXXIV

אי-מניחה, שלא ידעה עוד כמות, אחזה את מרים. היא רואה נתיב לתעלומות החיים ועוד הפל סגור בה. הנה הפל נארג לפניה ושוב מתחלק. לבה נמשך אחרי שיחות המורה ואחרי דברי מחקריו; אבל היא חוזרת בכל פעם אחור, יראה היא משני והולכת לקראתו או ממתנת לו. כוכבים בעולם, חלונות לתבל ופה לאדם ואזן לשני להקשיב לו. אוהו לב בלב ונשמת הלב או הולך ונסגר. קשור ופרוד בכל. הרי שבטים ועמים, מחנות וחברות, משפחות ובתים והרי בדידות. הולך היום ויורד ונבלע בליל, והליל גם הוא נשמת מפני הבקר. אין קבע בעולם, כי-אם חלוף.

לשוא תתיגע מרים להרכין נפשה לגפש המורה, להיות לו לחברה גם היא. מה לה בעולם ומי לה? זכרון הוריה כמעט נתק ממנה וגם בבית קרובה בחונירד לא תשב לנצח. איך תמצא את לחמה? ואינו מטרה תציב לה בחלד? כבר לקחה אונה שמץ משאלת-הרכוש והעבודה ומדברי הכלכלה והתורות. מושלים עריצים להרע לבני-אדם אחרים, גובר העשיר על העני

שיש גבול גם להתפתחות. פעם הולך השכל הולך ושטף ופעם הוא חוזר על צירו כנגלגל. האם חקי הנפש הם כחקי הטבע או פנים שונים להם? כמדמה לו, שיש חושים נמשכים מקדרת המוח לפתחי הלב, בן־אדם הוא חי ומרגיש וגם לשאר בעלי־חיים יש הרגשות ונטיות. מפיר שור אבוסו, כלב את אדוניו. החתול הוא חית־טרף, והוא גם ידע חבה לבית בו ישכון. הנך קורא בספר ואותו כתב בן־אדם, והוא יורך וילמדך בנה. אתה סוגרו ופותחו ואתה שואב רעיון אחר רעיון; זה נשכו ממך ואת זה תזכור. לוחץ אתה את יד חברך ואתה טפל לו. בטלון אינו מאמין באדם, אבל מאמין הוא ברך אשה. זו מציאות אחרת. אשרי מי שמצא קשר האהבה, ואוי לו למי שישאר ערירי בחיים. הוא יעלה על. חי האלהים, שבידו לרכש לו השכלה גבוהה. הוא צריך רק עזר ותמיכה בנפש, שנים שהם אחד לא מספר זוגי הם. הוא לא ינוה ולא ישקוט, עדי ישיג מטרתו. חונירו וכל המונה בכף האחת והוא מושך בכף השנית. —

ישב בטלון בחדרו הקטן לצת־ערב, הסתכל ברחוב הריק ולבו עליו כאבן. הוא קם מעל הספסל, סגר את הספר הפתוח על השלחן, שוה את המכסה והתחיל מונה את ימי החדש. בדידות נוראה אחזתו. הוא אמר לשום כובעו על ראשו ולצאת החוצה, ולא היה לו העז להניע את גוף. הוא שכח את אשר לפניו ואת אשר לאחוריו. נתפלגה נשמתו; ולו הרגש כמו אוחז הוא דבר בידו, כמו יונה הומיה ממעל לתקרה וכאלו בנו עליו מצודה. לו עציגפרית באמתחתו, והוא יודע, כי אם יצית את האחד, יהיה אור ויבוא גם שביבתקה בקרבו; אבל גם זאת הוא יודע, שמאש יצא דם וזה מוסיף כויה על כויה.

פתאם באה רוח בו, התחיל לסובב את השלחן וגם להכות בידו על השלחן; רקדה צלוחית של מים שעמדה עליו, רקד גם הבקבוק.

XXXIII

בטלון השיג את מאני־לבו. הוא החל להורות את גדליהו נכד איכנשטין שפת רוסיה, וכה צעד על מפתן הבית, שם אור מסתתר וזורח. העולם הוא חציו מעטף וחציו ערם. הנך שואב בכלי מים חיים מן הברא והנך מחזיר פניך לאחור והנה מדבר־שממה. החזקת בזרועותיך משאת־נפשך ונלחץ חזה לחזה ומדבק לב ללב — ולפתע־פתאם והנה אתה גדם, גדם אתה, ומימין ומשמאל, ממעל ומתחת רק ריקות באויר. סלק אלהים את שכינתו מן הטבע ולפתע־פתאם והנה שוב אור מאיר. אור יוצא מבין חרכי העולם ונאחז בך ומתחולל בנשמתך ומרעיש את נשמתך. הולך אתה בצדי דרכים, דממה מסביב, שותקים השמים, שותקת הארץ; וכי יפתח תהום לרגלך, תפול ותרד שחת, ואין מי זוכר אותך, אין מי שואל לשמך ואף אין יודע שנמחית משדה־החיים, וכי ממספר אלפי־רבה נלקחה

העולם לכל-עבר, והוא יחיד והיא יחידה והנה תהום ואין גשר. לא! הוא לא ירף ממנה. או ישבו שניהם העירה יחד או לא ישבו. מרים מבקשת ממנו, שילך אותה לבית קרובה, למען לא תאחר לבוא. ובלבבו צעקה והיא אינה שומעת. „מרים, — הוא קורא בהתרגשות, — אל תניחני לבדי, ועל-כן באתי היום לראותך ולפתוח המית-נפשי לפניך. נשלב את חיינו יחד או נפוצץ את חיינו. אין מפלט בעולם בלעדיך, וגם את תחרבי, תחרבי, תחרבי“.

XXXVI

מרים לא ענתה לו דבר. היא חרדה בכל גוה, וכל דבור שיצא מפיו היה לה עתה כמו מהלמות. בידה אין תשועה גם לו ולה. מה יחפוץ ממנה? הוא ארב לה הרחק מן הבית, שם מצאה מפלט; ולה רק בקשה אחת: „הניחני, רב הדבר ממני“. היא צועדת לאטה; והוא הולך לצדה. הוא מהר להתקרב אליה ולגלות לה את לבו. עליו היה להמתין עוד ירחים ושבועות, עדי ימצא קן בלבבה ועד אשר תבין לרוחו. הוא חפץ לבקש סליחה ממנה; תשכח את אשר דבר הפעם באזניה ויהי הפל כל-א-היה. הוא ישוב לשיח עמה בדברי-מדע ובהנהגת-החברה אחרי השעור עם תלמידו ויוסיף להנות מחנה ולשאת חזיונה בנפשו. ימים ושנים היה עושה כך, עד זקנה ושיבה — ולנערה סמל-עולמים. מי דחף אותו לכאן? מי לקח אותו בציצית-ראשו והביאהו לים סוער? מי פרץ בראשונה גדרו של העולם? מתמוגג הלב, משתערת הנפש ומתהוללים כל האברים ומשתגעים כל האברים. הוא לא יתן אותה לחזור. הוא ישליך אותה בצעדס על הגשר המימה ויקפוץ אחריה. קרים חבלי-מות, שממון נורא בבדידות. אין חרות עוד, כי-אם הכרת, הכרח וכליין.

„לך מאתי, — התחננה אליו מרים, כי נבהלה שבעתים. — הניחני לבדי ואשוב“. אבל המורה המתרגש יחצה בידו את הדרך לפניו. הוא מתנחם על כל אשר עשה ודבר. מאשר היה, לו היה נשאר בחדרו ולא נפגש עם משאת-נפשו בשעה זו ולא פתח לפניו את לבבו. אבל הוא הן עשה מה-שעשה ואין חנינה גם לו. הוא אבד כל מה שהיה לו, רגליו מעדו ואין מקים אותו. מאשר היה, לו תהומות יכסוהו והפל יחרב ויחשך. הוא עומד רגע אובד-עצות מבלי-נוע. הוא מבקש להוציא עוד מלה אחת מפיו, ולשונו אין אתו.

הוא אבד את דעתו על-יד נערה נעימה לפנות-ערב ואור גו שם בו שמות, והוא הולך קודר ושחוח בלחץ-הנפש מאין כמוהו. שניו נשרו וקולו נשתנה. בעלת-ביתו, שאצלה יגור זה כשנה ומחצה, לא הפירתו וקראה לקראתו: „הוי אל ובנו“.

בטלון לא נשתגע, אבל בנפש נתונה כמו במלקחים הלך ושב עם

וגם שכיר-יום לא יבוא על שכרו. היא כבר שמעה את השמות לסל ופרודון, גט על-דבר סט-סימון קראה בספר ועל-דבר רוסו. הכפירה בערך התרבות כלה נוראה בעיניה; – ולאידך גיסא, מבינה היא את ערך הטבע. חיי בני-האכרים הלא עולים על חיי העירוניים. הרי תם ופשטות והרי מעשי ידי-אדם.

לא! היא לא תפלט עדיה מעליה, היא לא תשליך חשבון ודעת אחרי גוה ולא תכפור בהכרה ובהבוננות. היא גמרה אמר להתנפח עם בטלון ולהכריחו, שיגלה לה את הסוד האחרון ויחשף לפניה את צפונות-עולם. מה שאין לא ידה היא – יש בלחו להראות לה. דבוריו הלא ברורים הם; אולם כשנפרד ממנה ותהפוך בהם – אינם ברורים עוד... פעם אחז בידה, בשיחתו עמה, ותרעד והיא לא ידעה מה לה. הוא מברר לה נתיבות-עולם והוא מבקש ממנה גם קרבת נפשה. כדברים האלה גם קראה בספורים והנה עומד איש לפניך ומראהו לא נעים ולשונו אטון.

בערב ההוא יצאה לטייל הרחק מבית-הרחים והפשה בנפשה וברוחה פתרון לכל-אלה. היא יושבה על עץ כרות לנוח והביטה לראשי מנעליה.

XXXV

מרים הרימה את ראשה והנה בטלון עומד לפניו. התחללה הנערה ותקם והוא הושיט לה את ידו ולא גרע עיניו ממנה. בידה החיים והמות עתה והוא גרש מעולם עובר ומבקש הוא חנינה וחסד. ממזרח וממערב, מצפון ומים ארחות עקלקלות וצורי-מכשול ואוי לו לבר-נש כי יאכל את נפשו מרעב ומיגון, ולפניך שושנת-עדן, נשמה דובבת בגינת בת-אלים. חי האלהים, כי אין כנערה זו במלא העולם, והיא עתה במסבך וברשותך.

היא הולכת בחברתו בלי-הפץ והוא שופך שיחו לפניו, לה פלל כל הימים והיא חלום נפשו ורוחו. הוא יסדר לו חיו מקדש, לו דרכים ונתיבות במדע. הוא ישלם בשפת-קדם ובידיעת החברה והנפש; הוא ילך לחוף-לארץ, אם תלך עמו, ושם אויר רחב, חפש והשפל. הטא גדול יהיה, אם תדחה אותו ותמאן להיות חברתו בחיים. הוא מדבר בלי-הרף ורוחו הומה. הוא משלב זרועו בזרוע העלמה הנפחדה, והיא מבקשת ממנו, כי ינח לה. עוד רגע והוא יפול על צוורה ויהדק פיו לפיה, אבל איזה דבר עוצר אותו מעשות זאת. – לו הרגש, כי תועה הוא, כי הקדים להוליד דור אחד או כי אחר לבוא. הוא אוחז בשתי ידיה ומבקש לחדור אל נפשה. הוא מבקש ומתחנן אליה בכל שטף-הדבור ועז-הרוח והיא שותקת ואינה עונה דבר. דומיה מסביב. לו היה ספין בידו, כי-אז היה קורע את לבו. אם יקום עליה ויחנוק אותה, מי יתבע את זמה מידו? מתפשט

מאין-הפוגות וקול הבכי הוא קול נחר. לו בא אל חוף נהר, כִּי־אז השליך עצמו אל המים; לו היה לו חבל, כִּי־אז תלה עצמו על העץ; לו מצא סמ־מֶת בדרך, כִּי־אז בלעז מיד. פתחו חרצפות הנפש. הָשִׁיבו את הצר והמצוק למקורם. הריקות לא תמלא.

בעבור בטלון דרך כפר אחד, תפשהו שוטר אחד, ויען כי לא היתה לו תעודה, הושם בסוגר. הוא גם מאן להגיד את שמו ויובילו אותו אסור בנחשתיים עם שני אכרים, שהרשיעו לעשות, לבית-הפקדות שבעיר בלטה, שם השליכו אותו לבית-הפלא, והוא קבל עליו את הדין ונשא את עוֹנו. ההפזור אצלו הרצון לחיות ולהחזיק מעמד. יבוא השטן ויעזר את עיני כל ויחריב כל חלקת אדמה; לא תוציא הארץ דשא ועשב; לא ידע שור קונהו. תבוש החמה ולא תזרח עוד.

רק בסתר הליל, כשפל הענושים והאובדים בבית-הסתר הוזים שוכבים איש איש על הקרקע ועלו עליהם הפנים והפרעושים ויגקו מברשם הדל, וינעם הדם המצויץ להפס — אז יתחכן גם המורה בראשו ובבשרו ועיניו וזאות באפל את אשר לא יראה בן-אדם בהקיץ. יש פנה בנפש הנפתחת רק לאובד; וכי תפתח, אז נרד עמקיט, נשקע תהומות ונראה שם את תנין העולם זוחל על גחונו והוא מתעקם בכל פעם ומעורר זנעה. אז תתהפך גם הכרת אנוש על צדה. אָפס המץ. בני אליל-גדח אנו.

XXXVIII

יָרַח שלם התהפכה מרים על משכבה, כי חללה. נתנו את מטתה בחדר בו חודר השמש בכל בקר ורָוַח לה. מביאים לה מרק חם, גם חלב רותח. מדי כעס בפעם יבוא גם הרופא קִיץ לבקרה, ממשש את דפקה וגם מדבר על לבה. ובלכתו — רִיךְ החדר; תועה היא בשימון העולם, אין אָמֵר ואין קָגֵה. מי היה זה, שדחה אותה אל המים? מי הוציאה? ומי־זה ירכא אותה? דודה השגית עליה ויהי לה לָמָגֵן ולמחסה, ועתה נרד גם הוא למרחוק. אם תקרא עתא אותו, לא יבוא מן החדר השני ולא יתקרב אליה. את דברי-המות לא תבין. נפש יושבת בנפש, נויכבת נפש בנפש; מי־זה יָדַע ראשית ואחרית? מי־זה האומר לאדם קום ומי האומר לו שִׁכְבָּה? חן הנערה הנכסה לבנים ועיניה המפיקות תם וחנינה מפֶּסֶס לו נתיב ללב קִיץ, כי בא לבקרה אחרי הצהריים; והוא גס־הוא, כי אחז בידה, נָגַע גם בקצה נפשה. חידת הנער והשיבה היא גם דבר השירה. אנו פותחים דלתות בקיר ואנו סוגרים פתחים; חלון לחדר ועל החלון פרוש וילון. ממַלְלֵת הרוח ומשתתקת. עוזב אלהים את מעוֹנו, משתטח על־פני המציאות והוא אינו נראה גם לקרוב גם לרחוק.

בקצה החדר התראה איש־מדה לבוש מעיל לבן ועיניו סגורות. צל מסביבו והוא בעצמו כצל. יראה מרים להרים את ראשה ומפחדת מפני הזון

מרים לבית-מלוגה ודומיה ביניהם, אין דובר דבר. הם באו על הגשר המוביל לבית-הרחים. הערב מקיף את העולם. והנה מעדו רגלי הנערה ותפול המימה. והוא, שיש אומרים כי גם דחף אותה, לא מהר אחריה להצילה, כִּי־אם נשמט וכמו ברח לנפשו; והוא לא מוגילב היה מעולם. מה היה לו?

והצעק מרים. מהרו העובדים בבית-הרחים, משה מן המים, והיא התעלפה מפחד, בגדיה רטבו, וישארה הביתה. כשמוע יחיאל מרחוק את אשר קרה, אחזהו השבץ ולא קם עוד לתחיה ותהי תאניה ואניה בבית. ממחרת-היום הובל לקבורה ברב עם. נסתם הגולל על איש נודע בקהל, שגם לא הניח כמותו. נתרוקן הבית בו שְׁכֵנָה נשמה דובבת. נשאריו היושבים בו שוב יתומים ועזובים.

XXXVII

שלשה ימים ושלשה לילות רץ בטלון במשעולים ובדרכים, גם חצה שדות-חטים, לן ביער עבת, לא אכל ולא שתה. בצקו רגליו, שערות ראשו מלאו אבק, ועיניו היו אדמות מעצר רעה ויגון. נתפרקה הנשמה, הלב מתקוטט עם הרוח, והעולם מחוץ בקרע לגורים. איה זאבי-ערבות? איה הכפירים לאכלו חיז? אבל לו אין עצם ואין בשר.

מה קרה? מה עשה? הוא רץ והפל רודף אחריו. הוא פונה לימין ומתנגף, לשמאל ונדחה. מבני קין הוא. הוא קרא שוב את ראשית הביבליה וספריה-המלכים רוסית. נפתחות דלתות הספר וקול אומר: רצחתה ולא ירשת, ארורה האדמה בעבורך, ארורים מימי הנחל. ארורים הם בניה-חיים ובני-המות.

התקדרו שמים בעבים. זחל בטלון לתוך מערה חצובה בהר-אבן, שנעזבה זה ימים רבים משומר. נשתטח על הציר יבש ויצא דם מחטמו, יצא ונזל בלי-הרף. והוא לא קנח במטפחת, לא עצר בו ויאמר: תצא רוחי ואשאר מנח כפגור מובס. הוא התהפך על מקומו וכבש פניו בחציר. חשכו כל אפסי תבל. תרדמה כבדה נפלה עליו ויישן בתוך קל-הדם שעות רבות. אבנים מתגלגלות ממעלה למטה, בכל-פעם יוצא ברק ומאיר לרגע את החשך וגבלע גם הוא בערפלי-נצח.

הוא קם בבקר השכם, שערות ראשו היו פרועות. העולם יכסה פנים, נבוך הוא לא כתמול שלשום. בטלון הולך שפי במעיל צר; עיניו משפלות למטה, אין קורא לו, רובצת השתיקה בכל-עבר. אבל איזה דבר מנסר בנפשו, מחנק בגרונו; הוא רועד בכל גופו. לפתע-פתאם החל לבכות ובכי עז התפרץ ממנו. מתפתל הלב, צועקת הנשמה הדלה והמדכאה; ואין עונה, אין מאזין, אין גם תהום נפתח לבלוע את בן-האדם תולעה. נתרוקנה תבל מאלהיה. אין מטרה ותכלית עוד; אין תקוה ואין תוחלת. יורדות הדמעות

והוא לֵן בכפר אצל ראש הישוב, אחד מבעלי האמונה הישנה, הכרוך אחרי דעותיו ונמוסיו ומרבה שיחה עם אורחיו. זֶקֶן בעל־הבית ארך ויורד על־פי מדותיו, והוא מגלח־זקן. מעולם לא התנכח בענייני־דת. וזאת הפעם לקחה אזנו שמץ ממלכות־שדי בת אלף שנה ומחדוש העולם על־ידי יקיצת המשית. חיי הדורות הם רק הכנה ליום־פדות. טוב לזה שיטהר מחטאותיו, ואוי לו לזה שנספה בעונו. אז שמע גם באור להריגת קין את הבל וסבת מי המבול להשחית כל בשר. הוא חשב לבוא לפני כהן ולבקש ממנו סליחה על מעשיו. ובבקר אחד השכים וישתחו לאלהי־השמש ויהי אור בקרבו ימים רבים וגם חכה לאור. —

XXXX

בקעים באו בבית איכנשטין אחרי מותו. הפל כמקום מזרון. להתחלה אין סיום. מרים כנדהמה. אין לה מגמה. — הרעיון לשוב אל בית־אביה יחריד את לבה; לבקש לה שעור בבית אֶחָזָה קרובה לא נועדה. אין לה אדם לפתוח לפניו את לבה. יתומה היא באין מודע ואח ובאין גואל. היא קוראה בספרי־דת־זמוסר של המספר טולסטוי ועולם חדש נפתח לפניו. אל־תעלומות יתור לו נתיבה בתולדה, מחללים אותו בני־אדם שומרי חסדו. סר סורם, משרתים הם את אלי־יידם, מתמכרים הם לתאוות ולהוללות החברה, משתחווים ליפי, שותים לשכרה כל נעם וכל חמדה, והארץ לא גן היא, לא רק פרחים בשדה. אל תאכלו את בשרכם. יום אֱלֹהִים מתנחל על־ידי בנו. קרעו חלונות למלכות־השמים, השליכו את הגלילים ואת אשר יצרתם. יהי אדם מפיר בצרת חבורו, בוצע עם כל רחוק לו ומן ממנו את הפת, וישכח קרבת־משפחה ואף תעלולי גו. רש הוא כל עשיר. אם תמלא את בית־האוצר, תמצא רק תחתיתים. מעור הבקר גם מעור, קרבן עני הוא רק הוא מאכל האֱלִים. זכית — זכאי הנך; לא זכית — הנך שד וחבר לבעל־משחית. אשרי מי שכובש לו את דרכו ונושא אבנים ליצירה על שכמו. לפנות־ערב היה הדבר. מרים עזבה את בית־מלונה וצרור קטן תחת אצילי ידיה. היא הלכה לחצר בית הרופא קֹךְ, המתינה עד שנתפטרו נמושי־החולים, נדחקה את־רִיגָה לחדר הבקור, אחרי הניחה את הצרור במבוא. קם הישיש מעמל־יומו ויושט לה את ידו ברגשי חנינה ורחם. והיא השפילה עיניה ותאמר: „אמתך אני, אהיה לעזר לשרת את החולים ואעבדך באמונה”. נשקה על מצחה ויאמר: „בתי את, גדול חסדך עמי”. —

תם

היום. היא דברה עם האיש הזה, זאת יודעת היא ועוד שאלה אחת בפיה. מתפלג הדבור ברום האויר. קשקשיתכלת מזהירים. מתנענע האיש ומפשיל את זרועו. מעילו נסרח על-גבי קרקע. אחד מבניהמות הוא. הוא לא מת ואינו חי. תרדמה נפלה על הנערה ותיקץ מנבכי צער ותמהון.

XXXIX

הערב-שמש ביום שבתון.

לרופא קץ היתה שעת-מנוחה מעמל השבוע. הוא ישרת את בני-אדם ועומד בין האלהים והטבע. הנה משחית מגבוה מכלה את אשר נעשה, והנה מעצור בעד הכליון. מלך למות על בני-החיים ואתה עומד בפני התובע. יש רפואה למחלה והקלה לכאב. מסירים ארס מגו ומחזקים את הלב; משיבים ילד גוסס לאמו, נותנים מחיה לרעב. מי שיריב את חברו ויציק לחברו, לאו בר-נש הוא או בליעל הוא. מי שמוסיף הון על הון ואץ להתעשר, גם אחריו לבקר. העניים כאברים מדלדלים הם והנך רועה בתוך העדר. בין שני שבטים אתה גר, בין יהודים ונוצרים, ותחרות נצחית בין עובדי האלהים ובין עובדי בנו. זה חי וקים וגודד עם עמו; וזה נצלב ומת וחי ועלה למרום וחזותו בארץ.

זכרונות-קדומים עולים בלבו של קץ. בין רכסי הרי-קוקז עבר עם סוסו בבקר, והוא אז כבן-שלשים, וישא את עיניו והנה עיט אחד שט ברקיע וכנפיו המזהבות פרושות, זנבו הארך מתנועע למעלה. התרומם גם הוא ויאמר: מי יתן לי אבר ואעוף. נתקל הסוס באבן ונפצעה רגלו. וירד לחבשו. והנה חזיר-יער חותר לקראתו ומפיהו יז קצף. ויור בקנה-רובה וימיתו ויקוב חור בבטנו ויצא הפרשדונה. וירד העיט ממעל, התחיל לחטט בפגר ולנקר עיניו. פתאם נאלם הסוס, נצב כמו-אבן ולא יכול להניעו ממקומו. התקדרו שמים בעבים ותרדמה נפלה עליהם. ויישן שלשה ימים ושלשה לילות. בהקיצו משנתו תם כל החזון. הוא שוכב עיף ויגע במטה. נערה גדולה יפת-מראה עומדת על-ידו ומושיטה לו מים חמים בצלוחית. ויחשבה לבתו — והיא בת אפר מאותו כפר ובת-זוגו היתה. והוא לא לחצה ללבבו; כיואם עמד לפנות-ערב וילך משם ולא יסף לראותה... לב קץ התקדר בקרבו. הוא אינו מבקש נתיבה עוד וערירי הוא. הוא רפא אנשים למאות ולאפים וימצא את מלאכותו בעולם והוא גלגל במכונה. אין הבדל בין ימין לבין שמאל, אבל יש דברים קנחים בנרתיק ויש דברים ערמים. מבקשים אנו מוצא לנשמה וכסוי לגוף. החור בעולם הולך ומתרחב ויש שהוא נסתם. בדידות-הליל באין אדם ובאפס הדבור לנכנס הוא על קשה.

שוב זכרון עולה בלבו.

הוא בדרכו מארצות-הגבול לרוסיה הגבירה. עולם נסגר ועולם נפתח

אבל ידעו באי-כח החוה... הם, הגרמנים, ילכו מן המקום הזה... ועד שיִקנסו האנגלים יכול לעבור זמן-מה... החוה תשאר בסכנה... ידעו באי-כח החוה... והבָּרָה בידם; למהר ללכת צפונה, או להשאר... הוא הזהירם; הוא את חובתו עשה...

באי-הכח שבו אל החוה והודיעו בצהלה מתאפקת ובגילת-רעדה את בשורת ההופטמן. אשכנזי טפש! האנגלים יהיו פה בעוד זמן-מה, ובכן אולי אתם רוצים לברוח מפניהם צפונה? אשכנזי טפש!

רק ליור-נחמן לא צחק. הוא לא ידע מה לעשות. לעזוב — איך עוזבים? איך עוזבים את הקומודה הגדולה, העתיקה, להפקר? את לולי-העופות אפשר היה למסור לשכן, אבל את הבית הן יצטרך לסגור, אותו ואת כל אשר בו, ו"בין מלכות למלכות" — מי יודע מה יקרה לבית הנתון להפקר? ולכן הולכים עם הבת האלמנה, העומדת ללדת בכל-שעה? אולי ישובו האוירונים ויזרקו פצצות?... אמנם, לא המיתה מפחידה... שתי פעמים לא יהיה האדם... פצצה—תהא פצצה... כבר הכל אחת!... הכל בידי שמים... אם נגזרה גזרה על נכדו הנער להלחץ מאוטומוביל גרמני—נלחץ ואין מציל... מלאך-המות מה לו הכא, מה לו התם... אבל בתו האלמנה ירָאה... עלולה היא להפיל מִפֶּחַד...

הלילה השני עבר בלי אוירונים. גם פלוגת-הגרמנים עוד לא הלכה ואולם בבית ליור-נחמן לא ישנו: התכוננו לדרך. לפי-שעה — אל המושבה הסמוכה.

בבקר היתה התעוררות מרבה בחוה. איש לא הלך לעבודה. התהלכו שמועות משמועות שונות; כל פנים רטטו, צפו לחדשות כי תבאנה, אבל ליור-נחמן לא שם לב לכל אשר מסביבו. הוא הטעין על עגלתו חפצים על חפצים שונים, ככל אשר יכלה שאת, ובפסגתה, במרום הכרים והכסתות, על-יד המטאטא התקוע מאחור כדגל, השתטחה הבת ההרה.

הנפשות המרבות הזרות שבחוה, שאיש לא ידע בימים ההם מאין באו ולאן הן הולכות, הצטפפו כנופיות כנופיות וספרו ספורים על התקפות ונסוגות, השכדות וגרושים, מובילי-ציות ובריהות, רקוויזיציות ואינקואציות. הנכבדים התהלכו יהידים, כשקועים במחשבות. וידיהם בכיס-מכנסיהם, במקום התעודה היקרה של הנתונות הספרדית. להולך כאלו לא הושם לב ביותר, לא לזכות ולא לחובה. רק אונטר-אופיצר דברני אחד מן הגרמנים הביע ברמה את התפעלותו מן הפטריוטיות של האפר הזקן. השכנים היותר קרובים ברכו את ליור-נחמן, שלא ירחיק ללכת... שהגאולה תקדימה... והוא ענה; אמן.

התפלה-הנרצה נתקיימה. לא הרחיק ליור-נחמן פכרת-ארץ צפונה, והנה

הגאולה והתמורה*

בלילה עברו אירונים של ה"אויב" ואחייבו את עורקיהחיים של תחנת-
הצבא הגרמנית אשר על-יד החוה. —

ה"אויב"! כמה צפתה לו החוה בסתר, כמעט בגלוי. כמה חרד הלב לקראת
בואו, לקראת "גאולתו"!

הגרמנים במקום הזה לא עשו, אמנם, כל רעה. אדרבה, היחוסים היו
מצינים. הגדולים סחרו אתם, הקטנים התרועעו להם. השפה לא היתה זרה
ביותר; המלה המובנה האחת ללמד ע, כל המשפט יצא. הם, בעלי-הגאולה,
רק דרשו כבוד להם ויראה מפניהם. ובשכר זה הבטיחו הגנה מפני בעלי-
בריתם, מושל הארץ, התורפי הפראי (הערבי, בתור מושל, לא בא בהשבון).
הבטיחו וגם יש שקימו.

אך... אך מה להם, לגרמנים, פה, בארץ-ישראל? מי יוכל לשאתם?
מי יוכל לשאת את הצבאות שלהם? הנה עבר אוטומביל-המשא שלהם על
היתום, נכדו של ליור-נחמן הזקן, ורטשהו למות... זאת אומרת, לא עבר,
אלא שהנער נתלה מאחורי האוטומביל, והנקה לא ידע, או שלא השגית,
וכשחזר לאחור קצת לבגי הכנסו אל שער הצר-האוטומבילים, לחצוהו אל קירי
האבנים והמיתו... כל החוה היתה כמרקחה... יתום, והזקן עובר-בטל,
והאם מלאו ימיה ללדת, ואין מי שידרוש משפט... והחזירים לא באו
אפילו אל ה"הלויה"!... רק לשות יין יודעים הם!...

ולעמיתם הולך וקרב, "הדוד יענקל" (כנוי של הבה לאנגלים), האוהב,
הידיד, הגואל, העשיר... ישועות ונחמות בכל מקום בואו... הנה הוא יבוא,
והכל יהיה טוב, הכל ישנה לטוב... היים אחרים יתחילו...

ההופטמן קרא אליו את נכדי החוה — ליור-נחמן הזקן בתוכם —
והודיע: הוא מחכה לכתוב לכתוב צוונה... היום או מחר... אינו יודע...

(* מתוך עובד המנוח.

על שפת-הים—כבר הלכו ריקם, צמאות ושותקות. חדלו לקפוץ. לבסוף כבר חדלו גם לגשת אל החוה והתנהלו רחוק, רחוק. תמרות-האבק עלו מאסי-הדרך, מהלך שעה מן החוה.

כשנתרוקנה החצר הופיע רוכב הדי אחד וכידונו בראש רובהו, ועל-ידו—ערבי אחד, שאיש לא ידע פה את מוצאו, ושהתרחק והתקרב לרגעים. בתנועות-ידיים ובקריאות בשפה לא ידועה, שנתרגמו ונתפרשו ערבית, פקד ההדי: כל הנמצאים בחוה, מלבד הנשים והטף, ילכו אחריו.

— מה-זאת? — שאלו אנשי-החוה איש את רעהו.

— לאן? — העמיקו אחרים.

— ואם תאמרו... — התחדדו אחדים בנגון של פלפול.

— מי יוכל לדעת!... — נטו שנים-שלשה ליאוש.

ליזר-נחמן ישב על-יד בתו השוכבת, שמע את סברת אחד השכנים, שבודאי קרואים הם אל המפקד הראשי לקבל ברכה על הכבוש, כי כן דרך האנגלים עם היהודים בכל מקום בואם, והתיעץ בלבו: הלקרוא קדם לשכנה ה"מקבלת", שתעמיד מים לחמם... או חכות עוד. אך כשהופיעו ההדי והערבי תחת חלוננו עם הרמזיה המפקדת ללכת אחריהם, קם הזקן מיד ויצא. אין לזכור. מלכות אנגליה!... אין תרוצים. "מאן מוסס!"... — נזכרה לו קריאתו של אותו האונטר-אופיצר, שהלל אותו בבקר על פטרויותו.

ההדי רכב בראש. הערבי המקרב שרך את דרכו על חמור, שנמצא לו פתאם. החם להט בעצם תקפו. עברו את האהלים העזובים של המחנה הגרמני. ערבים-פלחים מן המקומות הסמוכים הסתובבו בין האהלים. אחדים מהם היו לבושים כתנות מבריקות בלבנוניות.

— בפעם הראשונה לימי חייהם! — התלוצצו היהודים.

רבים קנאו. הגה הערבים עטו אל העלל. והיהודים מובלים מי יודע לאן.

— רבותי! עוד זכור נזכור את הגרמנים! — לחש אחד ההולכים פתאם.

ואולם יאוש הקצוני, המקדם והמסכן קצת, לא מצא הד בלבבות.

בענג ראו, איך ההדי הרוכב, שבחיה הראה גם אותות-כעס כלפי הבלתי-

ממהרים ללכת אחריו, מוציא פפירוסות מנרתיקו ומוכן לתק בין המלנים.

זה גורל חיל בצבא האנגלי! התורכי מת מרעב, קרוע ובלי, וההדי הלז,

אשר בצבא האנגלי, מחלק פפירוסות ביד רחבה. אמנם, משום מה, מלבד

הערבי שעל החמור, לא השתמש איש בטוב-לבו של החיל, למרות מה שרוב

ההולכים היו רעבים, והפפירוסה עלולה היתה להקל את העוני.

קצב היה גם ליזר-נחמן הזקן. בבקר-השכם מהר לדרך, למושבה

הסמוכה, הוא חשב לסעד על העגלה—ולא הספיק. ובשעה הראשונה לכניסת

הכבוש לא יכול לאכול מרב התרגשות. ופתאם נקרא...

רץ מן ההוה הדפיקהו בצעקה: לשוב! לשוב כרגע!... הוא בשא עיניו וירא רוכבים באים מן הדרום, מדרומית-מזרחית, וחברותיהם השלופות נוצצות בשמש. האם פִּידואים אלה?... האם בא הרגע האחרון?... שאף הזקן את עצמו. ואולם הרץ, בן-החוה, אחז ברסן הסוס הרתום לעגלתו, להפכה אל הדרך אשר בא משם...

— מה אתה עושה?... — נתבלבל ליור-נחמן לגמרי.

— ר' ליור-נחמן, לחה!

ומתוך הדוק-שפתים מרבה:

— "הדוד יענקי"ל" בא!

— מה אתה מדבר!!!...

איזה חיל תורכי, שלא היה ידוע מאין נקרה הנה, התבוסס יחיד בדמו על-ידי הדרך, מדקרה-הרב. הסוס נהפך, הקד רבות בשוט, אבל לא יכול לרוץ ככל הדרוש, מפבד-המטען. הפרשים—כארבה לרב—הלכו והתקרבו, וכבר אפשר היה להכיר, כי לא פִּידואים הם. הקרה הורדה מעל העגלה, הורדו, מעל העגלה, הורדו בעזרת הרץ, עוד כלים שונים, להקל... הסוס השתער... מתוך פחד-הסכנה להמצא בעוד רגעים ספורים בין הפרשים, הושבה הקרה, למרות מחאותיה וצעקותיה, על סוסו השוטף של הרץ... היתה מת-אלהים.

מגות-החוה החלו לרדת הסקרנים, שעלו לראות עין בעין את גיסות האנגלים בבואם.

פלוגת-הגרמנים עמדה בסדר במעלה-החצר. כל נשקה לרגליה. היא מסרה את עצמה לשבי.

בתצרה-החוה התרוצצו על סוסים אבירים פרשים שוטלנדים, הדורים, מכסי-אבק ועיפים עד מות. בדקו רץ פנה ונתנו פקודות. השנוי הגדול פעפע באויר כברד בלתי-נראה.

הזקן השב סדר את בתו על מחצלת בביתו העזוב, ובעצמו יצא אל החצר. דמעות היו בעיניו והוא נענע בראשו אל מול אחד הפרשים מן החלוצין בהשתוממות, בהכרת-תודה, באשר...

— למה לא באת קדם?... פנה אל הפרש בגרמנית שבורה מרב חושיו בו — כל-כך הרבה חכינו לך... הפרש השוטלנדי שאף קוניק.

דרישת הצבא המנצח הבא היחה: מי! הברכה התרוקנה כהרף-עין, המכונן עבד בכל כחותיו. אבל מאות ואלפי הדליות היו כטפה לעמת הדרוש, ולתושבי-החוה היה הרגש, כאילו יש להאשים במניעת נים מן האורחים האהובים!

הפלוגות החדשות של הדים, הדים, הדים — לבלי סוף, כחול אשר

דבר-מה. החיל ענה דבר-מה. „דו יו לייק די בולצ'ס ? ** — פנה פתאם אחד מהם (נמוך, זריז, עם מכונת-צלום) אל ליור-נחמן, והוא לא הבין ונענע בראשו לאות הן. היה הדבר, כי איש אינו יודע פשר דבר, כי „אחד אינו יודע מן השני“.

אלפי השערות שֶׁעָרוּ: מה רוצים מהם ? מה מחזיקים אותם ? כנראה, רוצים לשלוח אותם לירושלים... כאסירים... אולי מפני שהחזה היא על שם נתין גרמני?... אולי איזו מלשינות?...

לפנות ערב הונח להם. בא איזה גנרל גדול באוטומוביל מגמא-ארץ. שאלו אותו פקידיו דבר-מה בלשונם. ענה הוא מלה אחת—והרשה להם, לבני החזה, לשוב אל נָגָם. סוף-סוף!... ברוך השם!... מין קבלת פנים!... הוקן פסע מאחורי פֶּלֶם, למרות רצונו להיות הראשון, והרגיש, כי כחותיו עזבוהו. חפצי הגרמנים היו זרועים בכל הדרך בחזירתם.

בתחתית אחת ההביות שבהצר מצא הזקן מעט מים נרפשים, עזובים. הוא התנפל עליהם וגמא מהם עד אין-קץ. עוד טרם נכנס הביתה. בבית ספרה לו אחת השכנות כל אשר קרה פה במשך היום. היו אופיצרים אנגלים רבים והרפו וגדפו, כי היהודים שלחו ידם בבזה וגנבו את כל היין אשר השאירו הגרמנים באהליהם בנוסם. גם חפשו האנגלים במטבח ובמחסן. ולפני שעה באו שלשה הדים ואספו את כל הנשים והילדים החצרה בדרישה להרים את הידים למעלה. אחד מהם נשאר לשמור על הנאספים—שעמדו יותר מרבע שעה כשידיהם למעלה—ושנים עברו את כל הבתים ואקדוחים בידיהם. ומה המעשה ? גרמני אחד מן השבויים ברה...

— וקרה נס... — ספרה השכנה — הם נכנסו... ואני יושבת פה... ואחד הושיט את אקדחו נגדי ואחד הושיט את אקדחו נגדה... (נגד ההרה) על חטא שלא יצאנו... היא שכבה וצעקה... ואני צעקתי והוריתי על בטנה... והלכו להם...

ליור-נחמן ישב ושמוץ הוא חש, כי אינו יכול לשבת, כי הוא מכרח לשכב, כי דבר הדומה לטיפוס-הבטן (הוא כבר טעם פעם בחווה את טעם המחלה הזאת) תוקף אותו בכל עי. בראשו הלוהט התחילה, הסתובב בתו הצועקת עם רבקה אֶמְנו, שהבנים התרוצצו בקרבה, ועם רחל אמנו הצדקת, שמתה בדרך ולא זכתה לראות את בנה האחרון הנוולד...

— שמחתי על הגאולה... — כאילו דובבו שפתי — זכיתי... אבל... השם יודע... אם אזכה... לראות... את הרך הנוולד... בלילה ההוא, השלישי, שכבה היולדת בפנה אחת ואביה בפנה שניה. הוא היה במחנק, אבוד-עשתונות. רק שפתי מללו מתוך חם:

(**) התאהב את האשכנזים ?

— ז... ז... ז... נשמע פתאם זמזום פצצות וברזל מתפוצץ.
— שכבו לארץ!... — פקדו הבקאים בתכסיסי-מלחמה שבין ההולכים.
— לאן מוליכים אותנו!... — צעקו הנכבדים שבין ההולכים ושכחו את רעבונם.

החיל ההדוי העביר אותם את מסלל-הברזל, שהאנדרונים האנגלים מצאו משום-מה לנכון לפוצצה ממעלה — ואיש מן ההולכים לא ידע — והביאם עד המחנה הראשי, העמידם תחת הגבעה, צוה עליהם על-ידי הערבי המתרגמן בלבי התפזר — והלך לו.

לפני בני-החזו השתרע המחנה, המחנה העצום, הור. אנגלים היו פה מעט מהרבה. גם כלי-משחית נראו אך זעיר-שם. היה פה ערב רב-רב, גדול-גדול, מאים-מאים, של שהורי-פנים, חשופי-שם, סוסים, מכונות, אהלים, דליי-בד... הכל היה אכול חרב, אבק, צמאון... והכל היה מזוה, בלי פשר, בלי שחר...

הרגש כח טבעי, ענקי, כובש... אבל כח של מה? — לא היה ידוע, לא היה מובן... נאספו אלפים, עשרות אלפים מיערות-הדו... נתן להם בשר-גדיים ונשק, והם הלכו והתפשטו בארץ...

ליזר-נהמן לא חשב כל מחשבות. הוא עמד כמכה-רמש ודאג לבתו, אשר השאיר שם ללא-עזרה. לפניו עברו כאן, בתוך הכל, מכריו הגרמנים, כשבויהם. הנה גם אותו הליטננט הצעיר, שהיה מתפלסף תמיד — בלי חרב, כפוף, עלוב — ושום רגשי-נקם לא התעוררו בו. והן כמה קוה למחזה כזה! כמה רצה לראות במפלגתם של בעלי-ברית התווכים! הן הוא אפילו לא ההין להאמין, כי יזכה לראות את המחזה הזה במו-עיניו!... ועכשו כשזכה — היה כמאבן.

ההדיר-הרוכב עדין לא שב. כעבור חצי-שעה בא תחתיו הדי אחר רגלי ואמר להם באנגלית רצועה מלה, שפרושה היה, כפי הנראה:
— אחרי!

הוא הוביל אותם אל בית השיך שבכפר הערבי הסמוך. שם היה, כנראה, משכן הפקידות הצבאית החדשה. בני-החזו הלכו אחריו כלם קעדר רחלים. לא ההינו לשאל, לא ידעו לשאל דבר, ואף על דעת אחד לא עלה להשתמש, ואולם מן הבית ההוא יצא איזה אופיציר ופקד להחזיר את כל הבאים אל המחנה.

כבר היתה שעה אחר הצהריים, והם עדין עמדו — בחצץ השניה — בתחתית הגבעה. הם הובלו שוב לאהל גדול אחד, משם יצא קול: אי-אם-ביני! (*) — והם קוזרו, עברו עליהם אופיצרים ושאלו את החיל, שעמד לשמור עליהם,

(*) עסוק אני!

מלחמה ושלום

I

שוקטת על גורלה האֵים, השמור לה בעתיד הקרוב, רבצה בְּנֵיא הקריה הגליצאית בקרבת הגבול הרוסי. הדֵּנְטִיסְט, המומר הישיש, צִינֵר עקר את השנים בלִי־רָחֶם וּלְגֵלֶג על צעקותיהן של הנערות הרכות והחורות, ורופא־העינים, הדוקטור ציון, קבע זוגית אחרי זוגית ושאל מִיכְנִית:

— עכשו יותר טוב, או קדם היה יותר טוב?

מקלותיהם בידיהם ואודיסִיגרות בפיהם, טִילוּ יהודי־הִבִּירָסָה כנופיות כנופיות והביטו הבטה רחוקה־רחוקה, מלאת בְּטוֹל ואפיקורסות. לא רק כלפי ה„קלויז“, שממנו יצאו, אלא כלפי כל דבר בעולם, שאינו בגדר להטיהם. ממון, ממון, ממון!

— ... קדם־כל־ראיתי, שהוא קבצן!.. — אומר שם האחד.

גִּי־אמונה יש למצא אך בעיני ה„סטודנטים“ הקטנים, תלמידי הגימנסיה, הלבושים בגדי־שרד, מונדיר וכובע. באיוז מסירות־נפש לומדים הם עברית־ספרדית ומאמינים במורה העברי האדמוני, בן־אבירם, כבאלהים. אבל תכף ל„מטורה“, מכיון שנעשו „אקדמיקאים“ ופשטו את המונדיר והכובע — פשטו ויעופו האמן והתם. הנה עומדים הם בחבורה על אם ה„קורסו“, סמוך לבנין־הפנק המצק, מסרג־תלונות, בצהרים, לעת צאת התלמידות הבוגרות והעשירות, כבודת־הנדוניה, מאסכולותיהן השונות, וצוהלים־צוחקים בִּפְס הצעיר שלהם, כשידיהם הנתונות בכסיות משלכות להם שתי־וערב למטה מטבורם. במקום הגץ האלהי שלשעבר מתלקח בעיניהם ברק מכער, ברגע שהם פולטים אלה לאלה בקול נמוך את שם הרחוב הידוע: „מִי־דוֹבָה“...

אל רחוב זה הם נוהרים המונים המונים בשעות־הלילה המאחרות. אלה הבטויים וההלצות שלהם שם! שִׁבְתִּי, טרוט־העינים, מצמבל בצִימְבֵּל הישן שלו, ספוג־הזמה, והם יוצאים במחול קטוע עם בנות־ההפקר, שִׁמְפֶּתְחוֹת־חדריהן בידיהן. הנה הפילה האחת אגב־רקוד את מפתחה על הרצפה המדִנְגָה והחלקקה, והבחור מרימו והולך ישר אל חדרה — הוא כבר יודע, היכן זה — והיא אחרייו.

— חָפוּ לִי קצת, — הוא פונה אל חבריו, — יֵא אִידָה ס' נִינִץ!

— על הגאולה... ועל התמורה... לקיים כל דבר... רגלוני דבריר
 אינוש אינון ערבין ליה... צבאיות... מי—לי—ט—ריס—מוס...
 מי־שהוא נכנס בשיחה עם הרץ, שהחזיר את הזקן בבקר מדרכו, אזלי
 צריך היה לרכב אל המושבה הסמוכה, להביא משם את הרופא? והלל ענה:
 — מה אתה מדבר!!! ראשית, מי ימציא לי רשיון לכך? שנית: וכי
 אינני עוף מן העמידה כל היום?... שלישית: השלל בלילה הזה מה יהא
 עליו? „אי—אם—ביוז“...
 — ביוז?... ביוז!... — טען הזקן החולה על משכבו — „ועל חרבך
 תחיה“... הינו הרץ... „אם־כן למה זה אנכי“? — — —
 צעירי החיה עם צעירותיה, אלה שלא עסקו בשלל, התהלכו בסביבות
 החצר והביטו על האורים הבוקעים מן המחנה הקרוב — כמו בליל התקדש חג.

III

דף־שרב הולך בודקו בצהרים אל שעורו העברי שבבית הבנקיר פיליב. עוד בהעיקו על הכפתור האלקטרי, הריהו כבר מוכן ומזמן לכל היסורים הנוראים, הנכונים לו כאן, והשפחה הנוצרית, זוסייה, מקדמת את פניו בלגלוג גלוי, כאלו אף־היא בעצה אחת עם בני אדוניה, ששבע תועבות בלבם הקטן.

— יחכה־נא פן. עדין הם אוכלים את סעדת־הצהרים.

והוא יושב ומחכה. מחדר־האכל מגיע לאוזניו קשקוש־קערות, להג מתוך שבע, צחוק. עד שהדלת נפתחת, ושני האחים, דשנים ומורידים מעצמת־הסעדה, יוצאים הלום, כצאת הדבים אל הזירה שבקרסט. בראשונה לומד הקטן, ובהעניותיו המשנות, ההעויות להכעיס, הוא מתקה את אחיו, האינקוויזיטור הגדול, זה שלפ־שעה הוא יושב בקרוב־מקום, מלא מזמות רעות, וקורא בספרו הפולני, כשרגלו האחת רכובה על־גבי חברתה. מדם פיליב עוברת לאלכסון החדר, עם נחת־רוח כבושה מבר־בטנה זה ומהתפתחותו הגופנית, ופולטת דרך־תוכחה:

— איז'י, הלא אמרתי לך זה־כמה, שלא תחזיק את הרגלים ככה!...

בימים האחרונים רובצת עננה על פניה, ופעם אחת שאלה את בודקו בנעימה של התרפסות:

— היאך סובר מר — תצא רוסיה שלכם למלחמה עלינו?

— מאד אפשר!

ולא היו ימים מועטים והדוקטורים הצעירים ו„האקדמיקאים“ הלבשו בגדי־צבא, בגדי־„שדה“ אפורים. שוב מונדיר וכובע! בגדים אלה החזירו להם משהו מ„סטודנטיותם“ ועשום שוב לנערים חביבים... יחס אחר הרגש עכשו ביניהם ובין הנערות של רחוב־מיודובה. אחים לאפס־עתידי...

— אימתי תבוא אלי שוב? — נשמע קול סטפקה, זה קול־המתכת, החודר כליות ולב, מהמסדרון של הדיוטה העליונה.

במסע ממלא פליטים, שחתר בכבדות אל כרך־הפירה, התנדנד בודקו, והביט אל המטרונות הבוכות: „לא טוב, גבירותי הנכבדות, מה? סבורות הייתן, שכך ימשך לעולם, לעולם: נשיקות־יד ונדוניה ודוקטורים, נשיקות־יד ונדוניה ודוקטורים!... הרי לָכֵן!“

IV

עתוני־הבקר בבתי־הקההו הבהיקו ורשרשו, רעננים וריחניים, ומתוקות היו הידיעות על־דבר תבוסות הרוסים ומספרי חלליהם העצומים. רחשי־תודה עמקים נתמלא הלב אל המפקדים הגרמנים ואפילו אל הקיסר שלהם. לא לחנם בקש לטלפן אז, בימי הפרעות בקישיונו, יהודי שיצא מדעתי

בחוק, בדממת הלידה, נשמע קולו של הלפרין, "האח הפולני" המפרסם, כשהוא גוער בנויפה ב"שגן" אחד, על שזה מטיל מימיו אל קיר בית הכנסת, העומד אף-הוא כאן.
 — אל ה"פיסק" אתן לך, בן-זנונים! כלום היה נחא לך, אלו עשיתי אני כזאת אל המסגד שלכם?
 השמים מחוירים ונושבת צנה קלה. בדמדומי-השחר הראשונים נראית הטבלה על-גבי הבית הקצוני: "רחוב מיודובה".

II

מהיכן זה אי-החפש בתנועות, זו הכבדות בכל, מבלי לעמוד עליה, הכבדות בלא-יודעים? כאלו נולדת כפות, ואינך יודע, שאפשר אחרת. זו היא השנאה של אדוני-הארץ, שכובשת את האויר; אד-שנאה, שמתוכו מציצים השונאים תל-קיהעור, יצוריה-הלב...

— ... שונאינו — דבר ציר-הפרלמנט מעל הבימה של "תקות ציון", — הנם, כפי שהעיר בחריפות הנואם הקודם...

הנואם הקודם, הד"ר נמליך מקרקוב, שעדין לא ירד מעל הבימה וישב שם על כסא, בשמעו את הדברים האלה, החליק בידו את קרחתו המבהיקה אהת ושתיים.

באוים "תקות-ציון" זה, שחציו לקריאה וחציו לתפלה, בקר לפעמים המשורר הצעיר יעקב בודקו וקרא בעתונים, שבאו מרוסיה, ארץ-מולדתו. בקרוב-מקום ישב המורה העברי בן-אבירם שנוא-גפשו, זה הנואם האדמוני, ודבר בקולו המכער, הנחירי, אל איש-שיחו:
 — שד"ר, שד"ר...

כשהוא פוזל בתוך-כך בעיניו העוקצות, תקנאות, אליו, אל בודקו, כלומר: שד"ר, ולא אתם, הסופרים של היום, שלא קראתם ולא שניתם! והעתונים מלאים ענין פיליס; פרנטיס... אי בזה, בעירה, באוקרינה, סחב אכר אדם-זקן מעל ככר-המשחק נער יהודי אחד, בערב, עם חשכה, אל תוך גרן ושקטו שם...

— אל תפלת המנחה! — קורא קול במפגיע מן החדר השני. בודקו משליך את העתון ויוצא את הבית בחרי-אף.

במחלבה של בוכהולץ, ששם הוא אוכל פת-ערבית, הוא יושב אל שלחנו הקבוע, מנגד לארבת המבשל, כדי שיוכל לראות את הליה, המבשלת הצעירה והיפה, בהציגה את ספלי הקהוה על-גבי הטס של המלצר. אף היא מביטה אליו אז הבטה חטופה, ונפר, שהיא יודעת את נפשו... פעמים אין הוא יכול להתאפק והוא קם ונגש אל הארבה ומבקש ממנה כוס מים. הליה מציתת לו בסבר-פנים, והמים הקרים, הקרים ביותר, זולפים אל קרצו — ולא צמא כל-שהוא.

הוא תעה ונדחק בַּיָּנוֹת לַיהוּדִי גְלִיצִיָּה, המסתובבים כנופיות כנופיות אצל הפירסה. כבר התריעו על זה בעתונים, כבר אִיִּמו בפוגרומים, הבולֶשֶׁת מציקה מפלֶצֶד – והכל ללא־הועיל, אפילו גרַבְּטָה אלו נפלה והתפוצצה כאן – לא היתה מפַּזְרָתם!

יש שהאחד מוציא את חברו מתוך אחת הכנופיות והולך עמו שלוב־זרוע ביחידות. הנה יהודי חור, בלי טפת־דם, שלח את ידו בבהלה אל חזהו – וקשה להבחין, אם מפני שנדמה לו פתאם, כי ארנק־כספו איננו, או שחש שם פשוט דקירה חזקה מחמת אמוֹן־כל־הכחות התמידי ונדודי־השנה בלילות.

בודקו יצא אל הַקִּי, והסתכל הפעם בשבֶּלֶת הדוֹנוֹי בסקרנות מיוחדת. סירת־ההצלה קשורה בשלשלת אל החוף, וקטמה מהלך אט, איֶלֶךְ ואֶלֶךְ, בחצי־עגול. הנהרות, הנהרות היקרים, שממיהם הולכים בשפי, לא תהו נבראו! הרעיון הנורא תקפו כל־כך, עד שפל האנשים, שנפגשו בדרכו עכשו, נדמו לו כשטים ומתרחקים ממנו – כאֶלֶה שנשארו על החוף למי שהפליג בספינה...

– מר בודקו! – בא לקראתו איש לבוש בגדי־צבא ישנים ומקרטטים. – אני מפיר אותך מגליציה, אבל אתה, נדאי, שאינך מפירני. שמי לָדֶר. אתמול שבת מן השבי, מסְפִירִיה שלכם, מקסנוֹוִרסק. הייתי שם כארבע שנים. אֶמְרָנָא לִי, היכן הוא עכשו המורה העברי, בן־אבירם?

בודקו ידע היכן, אבל הוא ענה:

– איני יודעו

אל וילהלם השני, שהוא יחוש לעזרה... והנה הוא בא! כדאי היה לשמוע מקרוב אל אותן צעקות-היאוש הנוראות, בטבעם, על תותחיהם הכבדים וסוסייהם, בגזות המזוריות, לשמוע ולהתענג, לשמוע ולהתענג, עכשו צועקים אתם!!...

בתערוכה של חנות-ציור נראתה התמונה: מקנסן על סוסו הצחור. בודקו הסתכל בפרצוף-הגמר של הפלדמר של הזקן הזה, הסתכל ארכות, בדחילו ובאהבה...

והבטלה, הבטלה המתוקה! אלא שפליטי-גליציה מקלקלים את הלך-הנפש. קשה לראות את בני-המקום תוהים בשאט-נפש על הבריות המשנות הללו, שמתרוצצות כאן, איילך ואילך, כחסי-יבית, שהחרידום מסדקיהם על-ידי כפוס ועקירת הרהיטים. בין הוינאיות הזקופות והצארניות מתלבטות בנות-ישראל – עקומות-גב ומחסרות-צואר.

בערב אחד פגש את הליה של מחלבת-בוכהולץ, בטילה לבדה ברחוב-פרטר, טיול חשוד. עיניה הערמומיות והיפות, שלשעבר הצהירו כל-כך, נראו עכשו כנפגעות אף הן מאבקת-הפודרה שעל פניה החלקים.

– גם פן כאן? – קראה מבִּישה קצת.

בין יתר עקיפ־שיחה, בתוך רעש-הרחוב, אמר לה:

– תודעת את, שאני אהבתיך בחשאי?

– באמת?

אבל בכל-זאת אמרה לו אחר-כך, בדרך אל החוטל:

– פן מִכרח לִשְׁלֹם לי...

ככה מתגשמים החלומות!

זה היה ה"הוטל" הראשון ל"הוטלים" המאחרים, בשנות-המלחמה הללו, התאוניות-קושמיות. זו העליה בצהרים אל הדיוטות העליונות עם הנערה הזרה, הקורת במגבעות-קש של אשתקד, זו ההתנגשות עם המשרתת. המטות הקודרות והמזהמות, וילאות-העץ המורדים, שדרך סדקיהם אתה רואה את החלונות הפתוחים של הבתים מנגד, ובהם נעורות טהורות ועליוות. – אֵיךְ הדבר, כשאתה שוכח שם אחר-כך את המנוֹטִים, והנך מִכרח לשוב ולקחתם.

V

קומיטטים ולשכות ויושבי-ראש. נוסדה אגדת-עזרה מיסדה בשביל יהודי-רוסיה. ה"אליאנס" ופקידה הד"ר ישצורקא. פעמים צריך לעמוד ולהמתין מאחורי דלת יחד עם איוו אשה דוויה ומסאבה, שאין לה חטם... אבל בכל-זאת טוב מלעסוק בהוראה. הצטרף לבריות – ואל תהי מורה! אבל הנה השלום מתרחש ובא – ולב בודקו נפל עליו. מה יעשה עכשו? שוב שעורים? לא, לא, אל אלה לא ישוב לעולם! והעתה אכל את סעדת-הצהרים, סעדה מספקת, וכבר הוא חש כעין רעב... כל-כך התחיל מבעית אותו העתיד הקרוב.

העולם הזה, עולם של ארפי דורות. החלין שבחיים נעשים לטרה, העולם - לבחילת-נפש, הולכים האנשים ומתאבקים באפר הספריה, מאזינים לפרסום של מיליוני מלים, המזכירות, כי הגיע תורן. מלים שנבראו קדם זמנן, נשתקעו בשפלה-מדרגה והופכים לא היו להן, ותקון לא יכלו לקבל בחייהן - מתעלות באפן זה לניצוצי-הקדשה שבהן, קמות לתחייה.

המלה, שנתחדשה בפיו של בר-נש, עולה ועומדת לפני הקב"ה. והקב"ה נוטל אותה מלה, נושק לה, עוטר לה שבעים עטרות מגלפות והיא עולה ויושבת על ראשו של הצדיק. משם היא טסה וקשה בשבעים אלף עולמות ועולה לגבי עתיקי-ומין. והמלים של עתיקי-ומין, מלים של חכמה הן, סתומות ברזים. נוטל עתיקי-ומין את המלה, עוטר לה שלש מאות ושבעים אלף עטרות, והמלה נעשית לרקייע. ואחרי, בן-אדם, עם תקונן של המלים הנשכחות תעשה שפתה לקב"ה במעשה-בראשית.

הגלגלים הכחלים, ששטו לעיני העצומות של מרדכי, התרחבו, הלכו וגדלו, נעשו סגוניים, כאלו יד-סתר הזליפה טפות של דם בתכלת מרצדת. נצייה-האור נפלו על עפעפי עיניו, הציתו נקודת-אש בלי מספר, דקות כחדי מחמה, הביאו ממגרש בסיטיל קריאה נוגה של רוכל-ירקות, שבקעה את דממת הספריה: רנ-דו-לא, רנ-דו-אי-לא-א - - -

קריאה זו העלתה על דעתו של מרדכי שם ידוע, והוא הרגיש פתאם בפי-קו-די-מירנדולא, שעסק בתורת הקבלה שבבבל. הוא קרב לבוש גלימה שהורה ורחבה, ארך-שער, ותלתליו יורדים וגופלים על כתפיו, הניח את שים התיוות שלו לרגלי האפיפיור יוליוס והכריז, כי הוא המקבל על-עצמו לשלם את הוצאות-הדרך לכל איש מלמד, שרוצה להתנכח עמו בפומבי. חכמי האפיפיור אינם זזים ממקומותיהם, כאלו נדהמו. מרדכי הבקיע לו דרך, נגש אל "האב הקדוש" והחזה קדה:

- הריני מוכן..

הספרן עבר באותו רגע, השגיח במרדכי כשהוא יושב בעינים עצומות, אחוז בשרוולו, הניעו מתוך אדיבות ובקש סליחה. מרדכי הודעו בכל גופו. הנימים, שחברוהו לאיזה עולמים ומרחקים, נתקו וחלפו, והוא הצליף מבט של וגז על הספרן המאבק. קריאת הרכל, שהלכה וגועה, נשמעה שוב בלית שבריקולות נונים, שגלשו מסימטות רחוקות. היום רד. מרדכי הביט בפני הספרן, שישב על-גבי דוכן באמצע האולם ועין בעתון, כשהוא מזין במספרים, וכשאיזה ענין מעלה רצון מלפניו, הוא גוזרו מתוך העתון - והורו בלבו, אם הספרן הקדום, אדם מיצקביץ, היה גם הוא מתלבט בין השלשנות כמורו ומפריע בני-אדם מחשבותיהם. הוא הסתכל באימפרטור, נזכר בשירת האודה, שמיצקביץ שר לכבודו בלשונו של הורציוס, ועצבת תקפה אותו. סגר את הספר, השתאה על מפרו, שהבטיח להודמן עמו בין חמש לשש ולא בא. הוא יצא את האולם. בפרוודור הארך והאפלולי, עם המדרגות הלוליניות של אבן, ישב ה"קונסירטו" וטפל במקטרתו העגלה כסמך-השאלה. הוא חטט בה בחוט של ברזל, והשגיח בין-

1863

רומן

(ספר שני מהטריילוגיה „ביערות פולין“)

חלק ראשון

I

צפריאן

בספריה של האַרְסֶנֶל, בזמן סעדת-הערב, נשארו אנשים מעטים לאֶרֶךְ השלחנות האֶרְפִים והקודרים. הספרן, אחוז־שנה, שָׁגוּן פניו אפור, כָּאֵלּוּ הִיוּ מאֲבָקִים, בעל פסיעות דקות וחשאוֹת, סִיעַ לעוזרו לאסוף את הספרים מעל השלחנות לְחוּךְ עגלת־יד. בעברו נתקל בכתפו של איש בא־בשנים, שנמנם לפני ספר פתוח. הֵלֶה פתח את עֵינָיו לְרוֹחָה, חטף את הספר בשתי ידיו וברגש אינסטינקטיבי החל להפטיר בשפתיו – לאֹת, כִּי אֵינּוּ יֵשֶׁן. מנגד ישב צעיר וְלִדְקָן, התנדנד על גבי כסאו, העמידו על שתי כרעיו הקדומניות, צבט את זָקְנוֹ הָרֶךְ והדק, הדומה לזקנו של נפוליוֹן קיסר, שדיוקנו היה תלוי על הכיר והסתכל בו מתוך חבה יתרה. דרך החלונות הצרים והפתחים, הנשקפים על מגרש בֶּסֶטִיל, חדרו רצי־אור וְיָרִידִים, השתקפו בכתפות־הזהב של הקיסר, נִתְּכוּ והתמתחו על רצפת־האבן, על גביהם המְוָהָבִים של הפְּרָכִים הכרסניים, ונפְּלוּ על מרדכי, שישב בעינים עצומות ועֵינָיו מתוך דְּבָקוֹת. הוא שכח לְגַמְרִי, כִּי הֵנָּה בִּסְפָרִיהָ שֶׁל הָאֶרְסֶנֶל הַפְּרִיזִי, כִּי מסביב יושבים אנשים זרים, המרגישים בהעֲוִיּוֹתוֹ וּמִתְכַּיִּים. אֲלֵפִי הספרים, שעמדו לְרַחֵב הקירות, המציצים מעל המִדְפִּים, לֹא הִיוּ בעיניו דפִים בְּלִים, צִלָּים נמוגים. מסביב הלכו וחזרו אנשים מארצות ותקופות שונות, לֹא פנים חדשות, שעוברות ושבות עֲלֵיךְ כַּעַל יִרִיד, מסתכלות ואֵינָן משגחות בך. הוא הפיר את הקמטים, את החיוך. הִיוּ נהירים לו היוחסין של כל אחד ואחד, והוא הרהר בלבו, כִּי אֵין לך דבר מֵעֵינָיו שיעמוד בפני

— אגוזים, אגוזים, קנו אגוזים!
וכשֶׁיָקֵץ מִלֵּהכְרִיז עַל סְחֹרְתּוֹ, הִיָּה גֹמֵר בְּנִגּוֹן נֹגֵה שֶׁל רֹאשׁ-
הַשָּׁנָה:

— אוי, ו"ניסלֶעך" לְכָל עֵדֶת — — —
כִּהְנָא נָתַן קוּלּוֹ בְּצִחוּק. מִרְדְּכִי הִרְגִישׁ בִּמְבֹטוֹ שֶׁל הֶרֶכֶל הַיְּהוּדִי,
חֵץ וְלֹא יָדַע, מִדּוּעַ אֲחֻזּתוֹ תֹּגֵה. הוּא עֲצָר בְּכִהְנָא:
— לָאן אֲנוּ הוֹלְכִים?

— כן, הִנֵּה שִׁכְחִי לְגַמְרִי, — הִתְעַכֵּב כִּהְנָא לְרַגֵּעַ, — מֵחֵר נֹסֵעַ קוֹרִז'ינָה
לְרִיגָ' הוּא יֹאדָגֵן שֶׁם אֶת הַסְטוּדֵנְטִים הַפּוֹלֵנִים וְיֵתֵן לָבוֹ, שִׁישְׁלָחוּ תַּכְף
לְמוֹלֶדֶת אֶת הָרֹבִים שִׁקְנִינוּ. בִּשְׂעָה שְׁאֹרִזִים אֶת הָרֹבִים צְרִיךְ אֶחָד מִשְׁלָנוּ
לְהִיט שֶׁם. מֵתֹאֲוֹנִים בִּמְכַתֵּב הָאֲחֵרוֹן, כִּי מִחֲצִית הָרֹבִים שֶׁנִּשְׁלָחוּ הִיוּ
מִקְלָקָלִים. שְׁלָחוּ מִזִּפְּזוּרִית. רֹבִים בְּעָלֵי שְׁפוּפֹת סְתוּמוֹת, בְּלִי חוּרִים, בְּלִי
הֶדְקִים, אֵךְ כִּדִּי לְצֹאֵת יָדֵי חֹבֵה! רְצוֹנִי לָתֵת לְקוֹרִז'ינָה מִכְתָּב אֶל הַקְּפִיטָן
גֹּדְבֶסְקִי, אִישׁ מִצִּין הוּא — — —

— כֻּלָּם מִפִּירֵךְ הוּא?
— לֹא. אֲנִי בַעֲצָמִי אֵינִי יוֹדֵעַ אוֹתוֹ. הִרְיִנִי הוֹלֵךְ בַּעֲנִין זֶה לְמֵר צִפְרִיאָן.
הוּא הַבְּטִיחֵנִי לָתֵת לִי מִכְתָּב אֶל הַקְּפִיטָן, הֲלֹא רָעִים הֵם — — —
— כּוֹנֶתֶךָ אֶל הַמְשׁוֹרֵר?
— כן.

— כֻּלָּם מִן הַנְּמוּס הוּא, שֶׁנֶּלֶךְ אֵלָיו יַחַד? הֲלֹא אֵינִי מְכִיר אוֹתוֹ?
— אֵין זֶה כֻּלָּם, מִרְדְּכִי. צִפְרִיאָן הוּא מְבַנֶּה-הַעֲלִיָּה הַמוֹעֲטִים, שֶׁנִּזְדַּמְנִי
אִתָּם בַּחַיִּי. הוּא אִישׁ רִלִּיגִיוּזִי וּבַעֲלֵי שְׂכָל עֵמֶק, וּבוֹדָאֵי יִמְצָא חֵן בַּעֲיִנְךָ.
הַקוֹץ שָׁבוֹ, שֶׁהוּא מְרַבֵּה דְּבָרִים וְאֵת כָּל שִׁיחָה הוּא מִתְבַּלֵּל בִּמְמֹרְתוֹ שֶׁל
יִשׁוּ. כֹּאן מַעֲוֹנוֹ, — עֲצָר כִּהְנָא בִּמְרְדְּכִי וְהַצְבִּיעַ עַל בֵּית-אֲבָן צָר וּגְבוּהָ, —
בֹּא וּנְפֹנֵס.

מִרְדְּכִי נִחְשֵׁל אַחֲרֵי כִּהְנָא וְכָל מָה שֶׁטַּפֵּס וְעֹלָה עַל-גִּבִּי הַמְּדֵרְגוֹת,
כִּבְדּוֹ רִגְלָיו, כְּאֵלּוֹ הִיוּ יִצּוּקוֹת בְּדִיל. יָדַע, כִּי הוֹלֵךְ הוּא אֶל אִישׁ, שֶׁשְּׁמוֹ
נֹזֵכַר בַּחוּגִים יְדוּעִים בְּנִשְׁמִימָה אַחַת עִם שְׁמוֹתֵיהֶם שֶׁל מִיִּצְקִיבִין וְסִלּוֹבֶצְקִי,
וְהִרְהָר בִּלְבוֹ, כִּי הוּא, מִרְדְּכִי, לֹא נִשְׁתַּנָּה כֻּלָּל: הֲלֹא זֶה שְׁלֹשׁ שָׁנִים, שֶׁנִּכְנַס
בְּאוֹתָהּ הַדֶּרֶת-הַכְּבוֹד לְבֵית הָרַבִּי מִקּוֹצֵק.

כִּהְנָא הִקִּישׁ בְּדִלָת. נִשְׁמַעוּ פְּסִיעוֹת, נִפְתַּחָה הַדִּלָת וְרֹאשׁ פְּרוּעַ
שַׁעַר הַצִּיץ:

— אַה, פִּנְיָה כִּהְנָא — — — בִּבְקָשָׁה, יִפְנֹסוּ יִסְלָחוּ לִי, שְׁאֲנִי מִקְדָּם אֶת
פְּנִיכֶם בַּחֲשִׁכָה. הִרְיִנִי מִדְּלִיק מִיד אֶת הָנֵר.

הוּא לָקַח נֵר מֵעַל אֲדָן הַחֲלוֹן, הִדְלִיקוֹ, נִעְצּוּ בַּפְּמוֹט שֶׁל נִחְשֵׁת
וְהַעֲמִידוּ עַל שֵׁלָחַן קֶטָן, בַּמְּקוֹם שֶׁעַמֵּד דִּיוֹקְנָה שֶׁל הָאֵם הָאוֹקְטְרוֹבֶרְמִית
הַקְדוּשָׁה.

— זֶה חֲבֵרִי, — הִצִּיג כִּהְנָא אֶת מִרְדְּכִי לְפָנָי צִפְרִיאָן, — הִתְדַּעַו: מִרְדְּכִי

אַלְטֵר...

כך על היוצאים, לבילתי יטלו עמהם ספרים מהספריה. מרדכי התעכב אצל החלון הפתוח, הציץ לארך מגרש בֶּסְטִיל, צִמָּת מבוואות וסימטות, המתפרדים משם וחוצים את רחוב ריבולִי, כשהם פולטים זרמי־אדם, הנוהרים ושוטפים משני צדי הרחוב. הבתים הצרים, שרידי־עתיקות, מה־פֶּלְצִיל, התכווצו, התמזגו באַפֶּר הערב ונראו כציורים. הבתים הנמוכים והצפופים הזכירו לו את שכונת ה־"מקום" שבִּנְרֶשֶׁה וגעגועי־מולדת לִפְּנֵי פתאם הרגיש ביד על שכמו, הודעוץ והחזיר את ראשו.

— הרי תסלח לי, מרדכי, שנתתיך לַחֲכוֹת לי זמן רב כ־כך, — אמר כהנא מתוך קדה, — הוזמנתי במקרה עם אופיצֶר צרפתי, ויני שמו, איש נפלא הוא, הריני אומר לך. הוא לקח על־עצמו לִהְיוֹןךָ מאה טירונים, לחזור עמהם על כל תרגייל־הצבא וטכטי־המלחמה ובמשך שלשה ירחים יהיו מוכנים לצאת לִקְרָב. הוא הבטיחני, כי לשעת הצורך יהיה כל־אחד מהגדוד ראוי לִשְׁמֵשׁ בתור פקיד. עצתי, מרדכי, שתִּרְשֶׁם בתור טירון — —

— צעקה זו על־שום־מה? — הפסיקו מרדכי ופנה אל הדלת הפתוחה. — הלא ה־"קונסירטו" חושב, כי מריבים אנחנו. ראה, איך הוא מביט אחרינו. — כלום צועק אני? — חִיךָ כהנא, אחז בזרועו של מרדכי, והם יצאו אל הרחוב.

הרחוב ריבולִי הרחב לבש חג. המפסעות הבהיקו משפעת אור והזכירו אולם־מחולות. עשיות־הברק, המבריקות מעל בתי־המסחר, סִנְרוּ את העינים, התמתחו לארך הרחוב, כפופות כחצי סגלגל ונראות מרחוק כמחזרות של לבנות. פנסים אדמדמים הבהבו, האירו את הכתבות שעל־גבי חלונֵי הַקַּבְּרִיטִים, שהיו מְגֻרִים ומושכים — מבטיחים, שה־"שְׁסֹנִיטוֹת" שומעות בכל־דָּשׁוֹן.

על־גבי המפסעות, סביב לִרְסֵטוֹרְנִים, היו מסבים אנשים מתוך הרחבת־הדעת, אכלו, שתו וקראו בעתונים לאור הרחוב. סביב לבתי־מסחר של אבנים טובות, במקום שחלונות־הראוֹה, שטופי נגהות ולֶהט, סִנְרוּ, תפסו ומשכו את העוברים ושבים, כִּלְתוֹךְ מעגל־קסמים, הלכה וגדלה סיעת־הסקרנים. תוך־כדי־רגע היה כ־אחד רואה את־עצמו מכל צדדיו, כאלו נעשה שקוף, הסתכל בִּשְׁמֵשׁה הקעורה והקמורה כאחת, שכמה פנים משתקפים בה, ונעץ את מבטו להנאתו באבנים הטובות, שהבריקו והתירו טפות של אש. מאניים נודמים התעוררו, הוציאו את ראשיהם הפעוטים, תלו את עיניהם הירקות, והצליפו מבטים כלפי העֲרָמוֹת של אבנים טובות. המאניים התכווצו, התמססו, ובאותה שעה עצמה מלאו יראת־כבוד לִבְרֶק־הזהב, לטפות של אש, שנצנצו בצבעי תכלת, ירק ואדם, כבו, שוב הבהבו והשתקפו במרגליות הפזורות, כבדמעות צלילות של ילד, ובין שביבי־האש המרצדים בצבצו קרע־יקשת.

מרדכי וכהנא הלכו ושתקו, נטו לשכונת ה־פֶּלְצִיל ונתקלו ברוכל, שעמד לפני אסדת־יד מלאה אגוזים. הרוכל לא פסק מקרא לעוברים, עמד והכריז בצרפתית:

קדושהשם, — היהודי הזה שכח פתאם את כל הנגישות שסבל מהפולנים ומגדב בעין יפה ל"קושצ'וֹזים" פמוטים ונברשות-כסף.

צפריאן, שישב כל אותה שעה מסבך ומלפף בעשן מקטרתו וקלסתר פניו נראה כמו לא מעלמא הדין, המבצבץ ומופיע מבין תימרות העשן, קם פתאם, נגש לכהנא ולפתו:

— הפולני כבר שכח את העולות, נפשו חשקה באחדות... רוצה הוא, שהיהודי יהי לו לרע, לאיש כערפו...

— הרי זה דברי, — הפסיקו כהנא: — עם, שעלה למדרגה גבוהה כזו, ראוי להיות חפשי...

— מאמין אני, — הוסיף צפריאן, — עד שלא יהיו לנביא מעריצים ומקשיבים בעירו ובתוך עמו, אין אמה זו נגאלת. זו היא נקדת-הכבד, שאליה צריך לשאף כל עם ועם, זו תעודתו בחיים וזו כונתו האמתית של "פן" ישו. רק מתוך אהבה לאדם תבוא הגאולה. ברור לי, כי כל-זמן שהיחיד בעצמו אינו נחשב לכלום, קשה למסור את הנפש בעד הכלל, לחיות ולמות בשבילו. הרעיון הזה פלו ברוח-ישראל הוא. הפסמה של העם הפולני, שאמת שמה, יותר נעלה. ה"לברום וטו", שנתן להם, הורה אותם, כי בעד יחיד נקי מפשע ערב כל העם...

— חוששני, כי ה"לברום וטו" — העיר מרדכי — היה בעוכריה של פולין, הוא גרם את הריסתה...

— וגם אני מסכים לדברי אֶלְטֶר, — אמר כהנא, — המדרש בלי מעשים אין בו כלום! הנצרות רחוקה מן החיים, אינה באה אמה במגע. לפשט את חלוקן ולמסרו לאיש ערם שתזדמן אתו בשוק, או המעשה בסתירת הלחי — הם ג'סטים יפים ראויים ליחידים-סגלה. ברם, איך מגשימים זאת בחיים? ירְאֵנִי-נָא עם אחד בעולם, פונתי עם נוצרי, שתורת ישו חדרה לתוך דמו, נתמזגה בחיי יום-יום שלו? לא ימצא כזה! אמת היא, כי עם ישראל לא הגיע למדרגתו של הלל הזקן. אולם ישר וצדק נעשו שמות נרדפים לכלל ישראל. ואמרות כגון "לא תחסום שור בדישו" אינן פרוזות בעלמא, אלא שרשו במהותנו.

כהנא פסע לארך החדר, נגע אגב-הליכה בכל העומד על דרכו והתעכב אצל ציור שלא נגמר עוד. מעל-גבי הבד הציץ ישו צלוב ומראהו כמראה צפריאן. כהנא עמד שעה קלה והעיר:

— לו זכינו את העולם רק בצלב (שאנחנו היהודים איננו מקבלים אותו), גם אז היו הנוצרים צריכים לנהוג בנו יותר כבוד משהם נוהגים עכשו!

— בענין זה טפילתי באחד ממאמרי, — אמר צפריאן ועיניו הקורנות הבקיעו את האפולונית שבחדר. — הראיתי, איך כל עם ועם סולל לו דרך מיוחדת, המובילה אותו אל האמנות והיצירה הכללית. דרכו של עם ישראל היתה רפודה ליריקה ותפלות לאלהים, מכאן בטחון וצפיה — העינים מביטות למרום, תלויות — מרמוזות לצלב — — — וכיון שבא משית, לא יכלו לסבלו, הוא

הוא לחץ את ידו של מרדכי לחיצה נלכבת והסיט לו כסא:
— ישבנא, פניה אָטער — — — יהי כבן-בית, בלי קדות והשתחוויות.
המלה „פניה” מנהג פולני ישן הוא ותו לא. לדידי משמעה — אָח,
באמת!

המלים האחדות נסכו על מרדכי געגועי רענונות וחם. הוא הרהר
בלבו, שכל-זמן שאנשים כצפריאן בעולם, יש להתיחס אל החיים כאל
דבר שבקדשה.

קירות החדר הקטן היו מקשטים בתמונות והעלה על הדעת חדר של
מוזיאון. בקרן-זווית עמדה ספה מכסה במכסה איטלקי מגון. לחדר היו רק
שלוש קירות. מרדכי הסתכל בזווית החדר, בתקרה הכפופה קצת, ודומה
היה לו, כי עוד מעט והמעזיבה והקרשים יפלו על ראשי העומדים.

צפריאן היה מגדל-שער, בעל זקן דק ומדבבל, וחזונו חשוף מפי
כתנתו המקפלה ולמטה, ובמראהו היה משהו מהפנים החורים והמענים של
ישו כמו שמצירים אותו בפלחן הכנסיה הסקוית. הוא פנה את שני הכסאות
שלו לאורחים, הניח על השלחן שלפוחית מלאה טבק ובעצמו ישב ושקע
בזווית הספה, לא פסק מלדבר, אגב יניקת מקטרתו במלא נשימתו, ומלא
את החדר בעגול-עשן.

— ובכן, קורז'ינה נוסע מחר — — — ניחא, הכינתי את המכתב בעדו.
ברם, למה עומדים הם? ישבו ויספרו, מה נשמע? לפי הידיעות של
ה„קוריר פוזננסקי”, המרד עומד להתפרץ בכל יום. המהומות בנרשה
אינן פוסקות, הולכות ומתפשטות, ולבי נבא לי, כי יארע דבר — — —

— אין לך אסון גדול מזה, פניה, — העירז פהנא: — העם אינו מוכן
עוד. ברם, אם יעלה בידינו לעבוד עוד שנה אחת ולגיס את כל כחותנו,
כמו שעשינו עדי-הנה, מבטחני, כי גבריה את ה„מוסקל” מפולין, לא נשאר
לו פליט. אירופה עומדת על צדנו. באספותינו נרשמים בכל-יום מתנדבים
לעשרות, ולאו דוקא פולנים, נרשמים צרפתים, אשכנזים ואיטלקים — כלם
מוכנים להקריב את חייהם בעד פולין משחררה. ומה דעתכם לקרל מרקס?
פונתי לקול-הקורא, שהוציא בלונדון לטובת פולין. הלא אמרתי לו, פניה
צפריאן, כי היהודים לא יהיו מהמפגרים! לחיות יחד יותר מאלף שנים,
לנשם אותו האויר, לראות איש את פני אחיו בכל-יום — זה בלבד דִּיהו
שִׁיכָה שרשים עמקים, עמקים יותר מהסמנים החיצוניים, המזדקרים לעין,
כגון זקן ופנים מגלחים. כיון שנודע ליהודים, כי יתנו להם שוויוזכויות,
מיד השמיעו את קולם. בית-הדין היהודי בנרשה היה צריך להיות
מהאחרונים, והוא הראשון המשתתף בכל האספות והתהלכות בפומבי. ובכל
מקום שצרה עומדת לפולין, התורה והצלב כרוכים יחד. יתארנא לרגע —
הזדקף כהנא מרב התפעלות — היהודי הדתי, המאמין בכל רטט נשמתו, כי
הוא בחירה-יצירה, כי העולם נברא בשבילו ומטרתו בחיים לעבוד ולשבח
את אלהי ישראל לא עז-מנת לקבל פרס, הוא המוכן בכל-רגע למות על

הקלות מתוך בתי-התפלות, מעל הטירות, מצפצפים והומים כמבקשים מקום-לינה — הנה בא הפסל ופותח להם מקום בשיש המגלף והדומם. שם הרעיונות ישנים במשך של דורות, שוזרים את חלומותיהם, הולכים ונשכחים, אולם קמים שוב לתחיה כשביית-התפלה או הטירה נהרסים ומהתקבנות מתרקמת על-ידי המשורר אגדת-החרבן — — — אך זו היא דרכה של יצירה!

צפריאן סח והדברים נשמעו כאגדה. הוא ספר על שופין, על סלובצקי, על מיצקביץ', שעוד אתמול צעדו על-גבי אותן האבנים, ישבו בחדרים קטנים, כחדרו של צפריאן, ורקמו ושמרו אגדות החרבן, אגדות העם הפולני וחרבנו — — —

שלהבת הנר רעדה, הלכה ודעכה ואפלולית התחילה שורה בחדר. מרדכי עצם את עיניו, הקשיב לדברי צפריאן והמלים נהפכו לצלילים, לגננים. הוא ראה את הראש המעטר והמחנן באותו היפי, שאצילי אתונה היו מרבים אליו תפלה, הוא ראה את יוליוס סלובצקי הגמיש, בעל העינים השחורות והמבריקות, בעל אף-הנשר, כשהוא שוכב מת. על-גבי ספה כהה, מחוקת-גננים, הסתמנו הפנים החורים והשקופים מרב לבן, שהיה בהם משהו מארץ פולין המעונה, ומסביב לעציצי-פרחים, שעמדו על אדן החלון הפתוח, צפצפו אגבי-כרכור צפרים — — — הוא ראה את "פן" אדם מיצקביץ' כשהוא יושב בחדרו הקטן והמשק, לבוש מעיל מעוך וממרטט, אוחו מקל וגורף בו את התנור וחותה את הגחלים, המתזות זיקי-אש. מסביב יושבים תלמידיו והוא מסביר להם את שנים-עשר העקרים של טובינסקי — — —

בשעה מאחרת בערב נפטרו מרדכי וכהנא מצפריאן. הם הלכו דרך מבואות ריקים למחצה ושתקו. דעתו של מרדכי לא היתה נוחה עליו. הוא הרגיש מתוך דכדוך-הנפש, "להאי שופרא דבלי בארעא", הצטער על סלובצקי שמת בגלות, באיזה חדר-עליה, על מיצקביץ' שמכרחה היה לבלות ימיו בספריה של האַרְסֶנָל והיה מפרנס בדחק את בני-ביתו... וצפריאן? צפריאן נודד מעיר לעיר, מתלבט באפס מחיה וצל-קורה — — — נביאי-האמת אינם נשמעים בחייהם, העם פונה להם ערף — — — ואנו היהודים? כלום איננו משטים בהם? איננו מקללים את סלונדור קללות נמרצות ושמו מחרם מלהזכיר?

רוח קלה נשבה, לטפה והשיבה את הנפש. מעל בית-הכניסה נוטרדם, שראשי מגדליו ציפו באויר סילוואטים טסים אחד על חברו, נשמעו צלילי פעמון, רבייהד, המזעזעים את האויר ומעלים על הדעת צלצלי האורלוגין העירוני שפומלדת. כהנא מנה את צלילי האורלוגין, וכשפסקו ורק הדם גלש עוד ברטט מעל-גבי הבתים, אמר בעלמא:

— השעה האחת-עשרה.

שניהם עמדו, הביטו לעבר נוטרדם, הרהרו בצפריאן ואיזה רגש כבד העיק על הלב. הסתכלו איש בפני רעהו, לחצו איש את יד אחיו, וכשהיו מוכנים, מתוך שתיקה עמומה, לפנות איש לדרכו, שאל כהנא את מרדכי:

היה להם לטרח. ולא רק היהודים. היונים לא סבלו אפילו את סוקרטס, פחדו, שהפילוסוף יאפיל על העם, יעלה על הכלל — — —
— ודוקא אנו, — הפסיקו כהנא, — העם שאינו משיחי, לפי־דעתכם, זְכִינו את העולם בשלשים וששה משיחים!

תוגה אחזה את צפריאן, הוא ינק ממקטרתו שבפיו יניקה נמרצת ולא ענה כלום. בחדר עמדה דומיה לא־נעימה. מהקירות הציצו ציורים ותמונות בלתי־נגמרים. על הרצפה היו מגבבים ספרים בשורה והיה נראים כנדבך של קיר רעוע. על השלחן הקטן היה מנח ספר הברית־החדשה כשהוא פתוח עם ספר־תפלות.

מרדכי לא ראה מימיו בעיני איש תוגה כזו, כתוגתו של צפריאן. הוא תמה ושאל את־עצמו: מה הוא הדבר, שפגע כל־כך בכבודו? הצטער, שכהנא ירד בעקי־שיחה לדבריו של צפריאן, ובעצמו התחיל לרקום את החוט הלאה כדי להחזיר את הפקעת: — ולכן, שמע מנה, אין דעתם של ישראל נוחה מהרעיון המשיחי, פִּונתו, כי הכלל מכריע את היחיד — — — נכון הדבר בעברים העתיקים, אבל אנחנו, העם המשיחי, רחוקים כבר מהם...

— והוא נגש לצפריאן והתנצל לפניו:

— יסלח לי...

צפריאן חיך חיוך קל, נשא את עיניו הגדולות והתינוקיות כמעט, הבישניות, הצליף את מבטו הנה והנה, בקש דבר־מה והתחיל להתחטא:
— רצוני לשים איזו תקרבת לפניכם... אין לי כלום בבית...
הוא תפס את כובעו.

— אבל, פָּניה, — חסם כהנא את הדרך ולקח מידו את כובעו, — טרחה

זו למה היא?

שוב שקע צפריאן בספה ונעץ את מבטו בנר, שהתחיל לדעוך ולהתיו. קולו המלבב, שיחתו המתבלה במשלים, הנר הדועך, הפל עטה את האויר בערפל וגעגועים על איזה מרחקים, והם לפפו את מורדכי וכל ישותו הקופאה בו. פעמים קשה היה לו לעמוד על מחשבתו של צפריאן, שהיה מחדד את ממרותיו ובין העקצים התפתלה והסתבכה, כפקעת מדב־ללה, מלה אפִינית, רליגיוזית.

— מאמין אני — נשמעו צלילי קולו הנעים — כי הרוח הפולני, האמתית, שרשו והתחלתו בקברו של שופין, שבזכותו נִגְאֵלו — — — ההקשבתם למנגינת שופין? הלך־נפש מיתם בלי אב ובלי אם, שאי־אפשר לתפוס, רכוש כל העם, העלה שופין על־ידי צער פנימי למדרגה עולמית, אנושית — — — לא התפוגתי לזה כלל... מיד... רצוני — רעיונות, שרחוקים מאתנו, מרחפים באיזה עולמים ומרחקים, רק הד פרכוסם וחלחולם, הד כנפיהם גולש ומגיע אלינו — זה הוא הקסם שבנגינה. כשהם מתקרבים אלינו יותר, עד שכבר אפשר להכירם כדי מעוף־העין, כקבועים בעצם האפק — הרי בא הצִיָר, תופסם בצבעי־הקשת שלו ומעלים על הבד. וכיון שהם מתחילים להשיק בכנפיהם

הָלֵה הַנִּיעַ בְּרָאשׁוֹ מִתּוֹךְ הַסִּכְמָה.
מִרְדֵּכִי מִזֵּג שְׁתֵּי כֹסוֹת יַיִן אָדָם וְהָיִשׁ אַחַת לְרִבִּינוּבִּיץ׃

— יִשְׁתֵּה!

— תּוֹדֶה, אֵינִנִּי שׁוֹתָה.

בִּינְתִים הִתְרַגְּלוּ הָעֵינִים לְעֶרְפֶּל, חִדְרוּ אוֹתוֹ, כֵּאלֹו יָד נִסְתַּרְתָּ הַסִּירָה קְרוֹם מַעֲלִיהֶן. וּמִרְדֵּכִי הִרְגִּישׁ בַּפְּנִים מְשֻׁלְּהִים, חֲבוּשִׁים „קֹנְפֶּדְרֶטְקוֹת“, בְּאִשְׁכָּנוּסִים לְבוּשִׁים כְּתָנוֹת בְּלִי-מִגָּהֻצוֹת, כְּפוֹלֹת-צִנּוֹן. נָשִׁים, שֶׁהִרְכִּיבוּ רִגְלֵ עַל-גַּבֵּי רִגְלֵ, יִשְׁבוּ וְעִשְׂנוּ מִתּוֹךְ זֵהִירוֹת יִתְרָה, כֵּאלֹו יִרְאוּ לְהַכּוֹת. בְּרוֹנְטוֹת אוֹרִירִיּוֹת, כְּבִדּוֹת-מַחֲלָפָה וְעִינֵיהֶן קוֹרְנוֹת סוֹבְבוּ בֵּין הַשִּׁלְחָנוֹת כְּפֶרְפִּירִים, נִתְרוּ מִפֶּרֶךְ לְפֶרֶךְ, הִתְרַפְּקוּ עַל הַגְּבִירִים, וְהַמְסָבִים נִהְנוּ מִמַּטְפוֹטֵן הַצִּלּוֹל, שֶׁהִתְגַּנֵּב לְרִגְעִים, כֵּאלֹו לַחַשׁ דְּבִרְמָה בְּאִזְנֵיהֶם בְּלִטְמָה.

הַמִּלְצֵר הֵבִיא לְרִבִּינוּבִּיץ׃ פְּנִכָה מִלֵּאָה שִׁירֵי-נִקְנִיקִים וְלַחַם בְּצוּעַ.
מִרְדֵּכִי הִסְתַּכֵּל בְּרִבִּינוּבִּיץ׃, רֹאשִׁי-יִשְׁבָּה זֶה שֶׁעָבַר, שְׁנֵהִירִים לוֹ תִלְמוּד בְּבִלִי וִירוּשָׁלַיִם בַּעֲלִיפָה, מְסַמֵּךְ מִהַפְּקוּלֶטֶט הַמְּדִיצִינִי, הַעוֹבֵד עַל מִלּוֹן שֶׁ חֲמֵשׁ שְׁפוֹת, וּמִתְרַגֵּם מִסִּכְת כְּתוּבוֹת וְרוּצָה לְכַתּוּב סֵפֶר עַל-אוֹדוֹת יִשׁוּ, וְהַשְׁתָּאָה, שֶׁהַפְּרוֹשׁ הַזֶּה, הַמִּסְתַּפֵּק בַּפְּסָלָה שֶׁל נִקְנִיק וּבִפְתַּח חֲרָבָה וְשִׁמְחָה לְכַאוֹרָה בְּחֶלְקוֹ — בֶּן-אָדָם זֶה אֵינוֹ דֵּן שׁוֹם אִישׁ לְכַף-זִּכּוֹת וְרַב אֵת כֹּל הָעוֹלָם.
— כִּלּוֹם יֵאֱמִין מִרְבִּינוּבִּיץ׃, — אָמַר מִרְדֵּכִי בַחֲתוֹ אֵת הָאֲמָצִיָּה, —

שׁוֹקִיקִים לְתִרְגוּמוֹ הַצְרַפְתִּי שֶׁל הַתִּלְמוּד?

— לוֹלָא הָאֲמִנְתִּי, כִּי עֲבוּדִתִּי נִחוּצָה, לֹא הֵייתִי מִטְפֵּל בְּהַ! תִּמְהָנִי, כִּיצַד בֹּא לִידִי שְׂאֵלָה מְשֻׁנָּה כִּזֹּו מִנְהַגוֹ שֶׁל שְׁנִיאֹור וְקֶשׁ, הַיּוֹשֵׁב אֹהֶל, אוֹ שֶׁל גּוֹלְדֶּבֶרְגַּ הוּא נֹוהֵג! — עֲנֵה רִבִּינוּבִּיץ׃ מִתּוֹךְ רִגְזוֹ, הִדִּית אֵת הַנִּקְנִיק בְּמִים וּבְקֶשׁ מִלֵּה הוֹלָמָה. — סְבוּרִים הַמִּשְׁכִּילִים שֶׁלָּנוּ, כִּי הַתִּלְמוּד הִיָּה בְּעוֹכְרֵינוּ, וּמִבְכִּים אֵת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל, שֶׁמִּבְּלִים אֵת מִבְּחַר שְׁנוֹתֵיהֶם בְּלִמּוּדוֹ, שׁוֹטִים! אִם יִצְרוּ הַיְּהוּדִים אֵינוֹ יִצִּירָה מְקוֹרִית, שֶׁפִּלָּה בְּרוּח־יִשְׂרָאֵל — הִרִי זֹו יִצִּירַת הַתִּלְמוּד! הִרְשׁוֹת בִּידֵי הַגּוֹלְדֶּבֶרְגִּים לְשִׁטּוֹת בִּי, לְרֹאוֹת אֵת עֲבוּדִתִּי כְּרֹאוֹת שׁוֹא. מִי מַעֲכֵב בִּידָם? מְסַתֵּפֶר, כִּי הַדְּבַר מְכַאִיבָם, כִּי מִרְחָתָם מִתְפַּקֵּעַ! בְּשַׁעָה שֶׁהִתְרַגְּמוּ שְׁלִי יֵצֵא לְאוֹר בְּצוֹפְתִית, לֹא סִרְסוּר אֶחָד תִּקַּח פֶּרְנִסְתּוֹ.

— הֵא כִּיצַד?

— אֲסַבִּיר לָו. כִּשְׁהִנְהוּ מַעֲיִן בְּסִפְרֵי רִנָּן, מִשְׁתָּאָה הוּא, כִּיצַד אֲפֹשֶׁר, שְׁגוּי, הַבְּקִי בְּבִבְלִי וּבִירוּשָׁלַיִם, יִהְיֶה בְּאוֹתָה שַׁעָה שׁוֹנֵא-יִשְׂרָאֵל? יְהוּדֵי הַמְּקוֹם מִתְנַאֲסִים בּוֹ, רֹוֹאִים בְּרִנָּן גּוֹי מִלְּמַד שְׁנִשְׁבָּה לְתוֹכָנוּ, וְאֵנִי אוֹמֵר לָו, כִּי צוֹרֵר-יְהוּדִים הוּא! וְאִיךְ נִכְרִי זֶה, מְטַמְּסֵם-הַמוֹת, בֹּא מִתּוֹךְ פִּלְפּוֹל, שֶׁשִּׁפְתָנוּ, כְּוֹנֵתִי שִׁפְת־עָבֵר, לֹא בְּתִאֲבָהֶן הִיא, וְאִפִּילוֹ אִם נִשְׁנֶה אֵת סִדְר־הַיּוֹחֲסִין שֶׁלָּה לְזֶה שֶׁל הַלְּשׁוֹנוֹת הַסְּלִוִיּוֹת, תִּהְיֶה עֲבִרִית כְּהַדְיוּטִית שֶׁעֲלָתָה לְגִדְלָה, כְּלִשׁוֹן בְּבִרְיָת. וְכִי סִבֵּר מֶר, כִּי רִנָּן יוֹדֵעַ עֲבִרִית? לֹא מִנָּה וְלֹא מִקִּצְתָּה! הִרִינִי עַד, — הַבִּלִּיט רִבִּינוּבִּיץ׃ אֵת חֲזוֹו וְתַפְף בּוֹ בְּשָׁנֵי אֲגְרוֹפִיו, — בַּעֲיִנִּי רֹאיתִי, אֵיךְ תִּרְגֵּם בְּעוֹרַת מְלוֹנִים שְׁנֵי דְפִים מִשְׁאֲלוֹת

— לאן הנך הולך? הביתה?
 — אסור לתוך ה"מרתף" לטעום מה.
 — אפשר שגם אנכי אכנס שמה בעוד שעה. לעת-עתה ליל-מנוחה!
 — ליל-מנוחה!

II

בִּמְרֵתֶךָ

מרדכי הלך ועבר סימטות אחדות, כמעט שלא הרגיש בבנות-הלילה
 היפות, שנזקרו ויצאו ממבואות אפלים ועצרו בו. נרגז מרעבונו מהר וסר
 למרתף-היין. הוא ישב אל השלחן הריק שנזדמן לו, קרא למלצר, הזמין
 על-ידו אֶמְצָה והצליף מבטו ממקום למקום, כאלו היה פה פנים חדשות.
 הבל דבק, מגבל בעשן, שהיה תלוי באמצע המרתף, כערפל, האפיל את
 פניהם של המסבים, רק העביר צלילים מערבבים של פולנית, אשכנזית
 וצרפתית, שהמו ובלבלו את המחשבה. לפעמים הִדְלִקוּ בערפל שביבי
 פִּירוֹסִים מכסיפים, שוב כבו ועָבּוּ את העלטה.

ברונט זקוף, קצר-ראי, ששפמו גזוז במקצת ועקרי שערותיו הקשות
 מסתמרים כשערות של מברשת, ישב אל שלחנו של מרדכי, כבש את עיניו
 בו, אגב הנחת צורר-ספריו בצדו, ושאל בשלֹמוֹ באשכנזית:

— מה שלומו, מר אלטר?

— ומה שלומו של פֶּן רֵבִינוֹבִיץ?

— עסוק קמֵעֵא — — —

— עדין עסוק בתרגומו?

— לא מֵנָה ולא מקצתה — — — המדצינה שלי גוזלת ממני כחצִי-יום,

ועכשו הריני עסוק בַּמֶּלֶן, ובכן אין לי זמן לתרגם.

— הרי עסוק הוא בתרגום מסכת כתובות?

רֵבִינוֹבִיץ' הניע בראשו מתוך הסכמה, הוציא מצורר-הספרים שלו

מחברת עבה והגישה למרדכי, כשעיניו קצרות-הראיה ננעצות בו ובפניו
 הדואגים היה משהו מנער מתמיד ויהיר כאחד, שמבטל את כל המלָמדים
 שבעולם.

— הטיוטה שלי גדושה ברשימות וציטטות... רצוני לכתוב ספר על-

אודות ישו...

— ולזה הוא קורא עבודה במקצת? — חָיָךְ מרדכי והכתב הדק והעָגֵל

הפתיעו.

המלצר נגש אל השלחן כשהאֶמְצָה בידו ושאל את רֵבִינוֹבִיץ' מתוך

הסח-הדעת:

— כמנהגו, מוֹסִיָּה רֵבִינוֹבִיץ'?

— ובכן, שמע מִנָּה — העיר מרדכי.
 — פִּנּוֹנִי, — הוסיף שמואל, — שפִּל־אחד מהם גדול שבגדולים הוא בעיניו, רוצה להופיע כגבור ובתוך־תוכו תשוקה לו להיות נפוליון, ואולם באמת חיים הם כל־אלה בעולם צר ומצמצם, שפִּל־אחד נִכְנָה מִחֶפְתּוֹ שֶׁל חֵבֶר, וכלם אנשים דלים כל־כך, אנטוריסטים פעוטים, בלי כל מעוף רומנטי... נפוליונים בזעיר אנפין... יִרְאֵנָה — הצביע כלפי המסבים — פנים משלהבים, חטמים כחלחלים, נעלים מרסקות, מעילים קרועים, כאלו נזדמנת לִפְנֵדֶק שֶׁל גַּנְבִּים ולא לתוך חֵבֶרֶת אמנים ועסקנים צבוריים — — האויר כאן... — הוא תפס באפו.

מרדכי, שישב נדהם כל אותה שעה, הקשיב לדברי היושב כנגדו הדור בלבשו והרהר בלבו, שאִי־אפשר לו לאדם לפשט את צורתו בין־לילה. שמואל החליף רק את בגדיו ונשאר אותו המשכיל שהיה, אלא שלמד „אל דרכי הגוים” קצת והוא שואף להיות אדם מן הישוב, הנוהג בנמוס, החי את כל אדם בשלום ורודף „תכלית”. אפן דבורו של שמואל, הבא מתוך שבע, הרגיש את מרדכי עד כדי בחילה. הוא שאלו:

— ובמה הוא עסוק פה?

— אנכי? הריני עסוק בִּסְפָרִיָּה המלכית.

— בתור ספרן?

— לא. קורא אני כתיב־יד עברים וערבים. השמע את שמו של רִנָּן? קדם נסיעתו לפלשתינה זמן לי משרה זו. בן־אדם המתעסק בעבודה שלי יוכל לעלות לגדלה, ברם צריכים ללמוד ולעֵיִן הרבה ולא לבלות ימים ולילות כאן במרתף — המסבאה מוציאה את האדם מעולמו. כן, וכי יעלה דבר זה על הדעת! — הוא הניח את ידו על ברכו של מרדכי. — הזוכר הוא, איך נזדמנו בקוֹצֶק בפעם האחרונה? ור' איטשה הריהו משמש בכתר של רבי, הלא? — הוא קם ונטל את כובעו. — יסלח לי, שעתי אינה פנויה היום... יסור־נא אלי ביום ראשון ונסעד סעדת־הצהרים יחדו ואחר־כך נקח פִּרְפֶּרֶה ונסע לִטֵּיל קצת בחרש הבולוני, ניחא? יראה טירתו החדשה של רוטשילד... היבוא? נו, נו, בלי אמתלאות!

הוא הוציא מכיס חזיתו את כרטיס־השם שלו, הגישו למרדכי ולחץ

את ידו בכח:

— אֲדִיּו!

נכון ישב מרדכי על מקומו, הרגיש, כאלו פשטו את בגדיו מעליו על־כרחו והעמידוהו בתוך בני־אדם כשהוא ערם. הוא קרע את הכרטיס, בלי התבונן גם בשמו, התרעם על עצמו ששתק; צריך היה, לפחות, לתפוס אותו הִסְרוֹן בעניבתו ולטנף את מעילו בחתיכת נקניק.

מחשבה נצנצה במוחו, שפִּנּוֹנִי של שמואל היתה להראות לו, למרדכי, כי פִּרְיֵוֹ לא קוֹצֶק היא, עיר, שָׁבָה אִי־כשרון, התרשלות ורקבון נחשבים למעלות. בר־אורין ובר־אבהן — בר־אבהן קדם בקוצק. כאן בפריז הנך, מרדכי, אבר מִלְדֶּלֶה, אבעבועה אחת בזרם גדול, בן־בלי־שם ובן־בלי־

ותשובות" והמלה צוֹאָה (הדברים היו אמורים בחולֵה), שנחזרה פעמים אחדות, תרגם: צוֹאָה. ועל בסיס כזה בנה מן־הסתם איוו שיטה מדעית, והמשכילים שלֵנו מתאבקים בעפר־רגליו וקוראים, כי תורתו צריכה לָמוד. ואפֵן דבורו בענינים ישראלִיים הוא כב־סמכה ממש, והוא משתמש במאמרי חז"ל, שר' גרילֵי גולדברג מספיק לו. חריף־מוֹה הוא, מר גולדברג, מְשַלֵם שאִין כמוהו, הלא יודע אתה אותו? פגם אתה מבקש בו? צא וּבִקֵּשׁ פגם בַּמִּשּׁוֹר. אבי גולדברג היה מִשְׁמֵשׁ פריץ פולני, חוכר היה ובנו מסרסר בכתבי־יד עתיקים, מנגן אותו „מה־יפית" בצרפתית. הִסְרָסוּרִים האלה, רוחם אינה נוחה מתרגומי!

צעיר טרזון נגש אליהם ודרש בשלֹמו של רבינוֹבִיץ'. הפנים היו ידועים למרדכי, אלא שלא יוכל לְהִזְכֵּר, איפה ראה אותם. כשעמד הצעיר להפרד, עצר בו:

— יסלֵח לי, האם לא מעיר פִּלֹצֶק מר?

— הן.

— שמואל?

הזר הצליף מבט על מרדכי מתוך מבוכה — ונִכְר היה בו, כי מפקפק הוא, אם לִהְתַּנְדֵּע אליו או לִהְתַּנְכֵּר. תוך־כדי־רגע העמיד פנים מְפֻתָּעִים:

— אַה, בקשי הפרתי אותו — — — אם אינני טועה — — — מרדכי אֶלְטֵר,

הֵן? — הוא לֹחֵץ את כפו. — זה־כבר הוא בפריז?

— השנה השנית.

— מענין, מענין, — הוא נגב במטפחת־אף את מִלְבֵּן הכסא, נשען בו

ברגל אחת, דרך ישיבה ארעית, והסיר את כובעו. — אינש באינש פֻּגַע — — —

אלמלא המקרה, לא נודַמְנו אפילו בעוד שנתים — — — מעשן הוא?

— לא.

הלֵה הוציא סיגרה, הציתה, הסתכל בעין אחת בעשן המתמר ועולֵת

על ראשו, כאלו נתפֵּן לִהְעֹלֹת בזה את ערפו. הוא ינק מהסיגרה יגיקות

אחדות ושאל:

— מה מעשהו בפריז? הלומד הוא?

— לא.

— סתם! — חִיד מתוך בטול והצביע כלפי המסבים. — הקולות הללו על־

שום־מה? הרואה הוא את האיש ההוא הלוֹבֵשׁ פִּלְרִינְהָ? איך העמיד את־

עצמו בפֹּזֶה טרגית? הַמֵּלֵט ולא אחר!

— המפרו הוא? — הפסיקו מרדכי.

— וכי צריך אני לדעתו? — השיב וינק מהסיגרה שפפיו אגב עצימת

עיניו השמאלית. — כל־אחד, שאתה בא עמו כאן בדברים, הַמֵּלֵט הוא!

חולמים הם, איך לתקן את העולם, לִשְׁנוֹת את מִפֶּת הארץ, ואינם מרגישים

כלל, ההמלטים הללו, כי הם המבַלְבְּלִים את המזחות, המביאים אנדרלמוסיה

לעולם...

שספריו היו מתרגמים גם צרפתית. עד שמרדכי עומד ומסתכל בולסקי, ראה את כהנא קטן-הקומה קם משלחן צדדי והולך ונדהף לעמת בולסקי, כאלו לא הרגיש בו כלל. מתוך בטול הסתכל בולסקי שעה קלה בכהנא הגוי. חיכוך חלף מעל פניו הרחבים, ומבטו היה כמבט הארי בשעה שעכבר מופיע פתאם בסוגרו. כהנא עבר עליו כעבור על זר. המסבים נעשו סקרניים. חכו למוצא הדבר. מתוך רגז התחיל בולסקי לסובב בין השלחנות ויצא מהמרתף כשהוא מגיף את הדלת ברעש. כהנא התעכב על-יד מרדכי.

— הנך הולך?

— בגללך יצא בולסקי מהמרתף!

— בגללך? דעתו נטרפה... בן-אדם זה הרבה לו כסף וכבוד, הנהו היותר מפרסם בכל-השכונה ודבריו מתקבלים על לב הקוראים, ומה איכפת לו, שאינו מוצא חן בעיני?
— זה טבעו של אדם.

— יוכל היות, כי זה הוא הקו האנושי היחידי, שאני רואה בו, — אמר כהנא מתוך חיוך. — כלום קראת את מאמרו על-אודות צפריאן, שהוא מאשים אותו בבירוניסמוס, באפיקורסות? לא די שלא נודש כלום, אלא שהנהו טוחן קמח טחון... אינו יודע, ראש הדרך קוני שכמותו, כי בירון הוא המשורר הפיאטטי ביותר שחי בעולם. חפזון זה על-שום-מה?
— השעמום גדול כאן.

— נלך לאיזה מקום, — הציע כהנא.

— אלך הביתה, — השיב מרדכי ולחץ את ידו ותהה, מדוע נוגע המעשה בולסקי לו יותר משהוא נוגע לכהנא.

III

הענק והננס

בצאת מרדכי מהמרתף, הכריז האורלוגין מעל מגדל בית-הכניסה בקול צלול ועב את השעה הראשונה. הוא חצה ועבר את מגרש די-מך'שה, מקום דממה כדומת-לילה בכפר. מסימטה סן-קתרין יצאו והלכו כנגדו איש בשנות-העמידה וריבה צעירה כשהם שלובים זרוע. הגבר אחז את הריבה בזרועותיו, כדרך שאוחזים ילד, ונעלם אתה בפרוודור אפלולי.

מרדכי הביט אחרי הזוג, הסתכל בפית הצר לא-צבע, כאלו היה ספוג גשם ועשן, קרא את המלים האדמדמות — מלון קוט ד'אור — מעל הפנס המעקל והמעשן, שהיה תלוי במבוא לפנדק, ותרגמן יהודית: חוף-הזהב.

גושים אפורים הגיחו מהמלונים הצפופים והאפללים, וחלו מבעד סדקי

מקום; ואנכי, שמואל, בחור־הישיבה, שאכלתי את „יומי“ אכילה דלה אצל זקנך הרב, תופס מקום בחברה, ואם אין מתחשבים אתי עוד, מבטחני, כי יגיע יומי...

דברים אלה לא אמר שמואל, ואפשר, שלא הרבה כלל באותו ענין. מוחו הגלהב של מרדכי שזר ורקם אותם, ברור היה לו, כי זה הוא מהלך־מחשבותיו של אדם כשמואל.

ימי־ילדותו צפו ועברו לפניו, כאילו ישב על ספר־מונות, הפך בו, ולא־פעם שאל את־עצמו, אם באמת ארע לו המאורע. כלום באמת הסיר אביו את לבו ממנו מתוך יאוש, קרע את מכתביו טרם פתחם? והאם היא שולחת לו גלויה מדי שבוע בשבוע, והיא כתובה באותן מלים ממש: — בני, חזור בך ושוב הביתה! בזמן הראשון היה כנדהם, סבר, כי הגלויות תעברנה אותו על דעתו. מתוך קצרות־רוח היה מחכה לגלויה, ואף־על־פי שפסתי־הניך ארבה לו כעין צופיה ממסתרם, המתחקה על כל צעדיו, ירא היה, שהגלויות תחדלנה לבוא. בכל־שבוע אותה הגלויה ואותו הנוסח: — בני, חזור בך ושוב הביתה! אלמלא מפריו, שהיו לוקחים משלו ומבובזים את כל הנוג, היה שב הביתה בחוש השלישי לשבתו בפריז. לא ידע מה יעשה, התביש לגלות את מצבו למפריז והחליט, שלא טוב הוא מאלפי בני־האדם הנמצאים על חוף סינה, המתלבטים במספאות ובשוקים. במשך שני ירחים לא ראה אף איש ממפריז, לן על מדרגות, על ספסלים, התפרנס מפל הבא בידו, הפל היה מתר לו, לא שב מפני כל והאמין, כי אין ישר בחיים. אסור להחמיץ את הרגע. על כל צעד שלך עוקבים אחרך, עינים שוקקות בלי־מספר מצפות ללקט ולשכוח, שומרות את רגע כשלוך, אז יגיעו ממחבואיהם, ישחקו על משפתיך, ואם תתיצב בפניהם, יקומו עליך וימיתוך. שבעיני־נחון יתורו לחוריהם ולא יפסקו מדרש ישר.

וכששככה שנאתו לאדם, והוא הרגיש בטעותו, חזר אל השכונה חרישי ושותק, חי עם עצמו ובתוך עצמו. איש לא ידע, איפה היה כל העת ההיא, והתנהגותו המזורה הביאה לידי חשד; ואלמלא כהנא, היו מתרחקים ממנו לגמרי.

מרדכי נזכר, שיושב הוא את רפינוביץ, ורצה להתנצל לפניו. הלה כבר גמר את סעדתו, כבש את עיניו קצרות־הראיה במחברתו מתוך התמדה רבה וכמו בהפרה, שהעולם עומד עליו.

מרדכי לא רצה להפריעו מעבודתו, קם ונגרר לאט מהשלחן ועצר את המלצר:

— כמה יש לך עלי?

בפתח עמד איש גבוה, פרוע־שער, ששיבה זרקה בו, ובזריתו הזכירה משהו מרעמת ארי. מהשלחנות אשר סביב הקדימו בשלזו ובקשו שישב. ידו האחת שלשל לתוך כיס־מכנסיו, ובשנית קפל כסיה, השהה מבטו מעל לראשי המסבים, כאילו עמד על דוכן והתכוון להגיד דבר־מה, והנן את המסבים בבת־צחוק. זה היה וולסקי, המספר היותר פופולרי שבשכונה,

הבנינים האטומים, המפלמים ירק מתוך ישן, שומרים רזים וספוגים צריחותיהם של היהודים.

שריקה צרודה וארפה נסרה מהסינה, כצריחת חרטומן. מרדכי נבהל קצת והתחיל להרחיב את פסיעותיו. הוא ראה, איך האנשים העוברים פונים הצדה, סרים מתוך פחד לעבר הרחוב השני, והוא, מרדכי, משתוקק ולבו כמה לבן-אדם. הסתפל לצדדים ולא ראה איש. הצעדים נספגו בחשכה, הצלילים נמסו, ודממה עמקה השתררה מסביב, כאלו סגר ההלך האחרון את שערי פריז אחריו — ומרדכי נשאר יחידי בתוך הכרך.

איהו? מה הוא עושה כאן? הוא סובב ותועה בין צללים והדים, מוליך באצבעו ומאמין, שהוא רואה לפניו אנשים, מספר עמם, מפקד אותם. רבבות הבתים האלמים, מה יודעים הם על-אודותיו, על-אודות מרדכי? וכי יש לאיש צרך בו? אין, אין.

הוא משש את ידיו, כרוצה להוכח, אם קים הוא בעולם, והכל מסביב התלוצץ בו — הנך משלה את נפשך! אם אתה תסתלק מחר, לא יהיה נפר שום שנוי בסדרו של עולם. עוד צל בודד נוסף, שבמקרה עבר לפני ראי-קסם, השתקף וטס בחשכת הלילה, בין אלפי צללים אחרים, מתלבטים, מתפתלים ונתקלים אחד בשני ומאמינים, כי לפניהם ערים, טירות — — — ומחהשכה הגיחו והתערטלו הפנים הבוכים של אמו: — בני, חזר בך ושוב הביתה! — ומעליהם טס דיוקנה הקורן של פליציה, כשמש משלהבת המנסרת על-גבי חללים.

מרדכי הודעו, נשך את שפתיו. הקך חדר בו, הקפיא את עצמותיו, והוא הרגיש פתאם נשיבה כזו במוחו, כאלו נפתחו כל התאים בראשו. מרדכי כפף את קומתו, התכרבל והתפוצץ לתוך עצמו ונסתבך עוד יותר בחלמו, שחלם בפרוודור אפל למקום-לינתו, במדרגות שאחורי דלת סגורה. וכיון שנזדמן עם איש כערפו, זחה עליו דעתו, כאלו פגע במפר ישן, אף-על-פי שראה אותו בפעם הראשונה. הם סעדו יחד, חלקו ביניהם את הטבק, ספרו איש לרעהו את רע-מזלם והלכו להם.

באחד הלילות הללו התנדע מרדכי אל סקיל — ריבה חולנית, בעלת מתנים מהדקות וצרות כשל ילד. עכשו היכן היא?

מסימטה צדדית הופיעו שוטרים בשורה, התפזרו לרחב הבולנר בחצי-עגול. כמה רדיפה ומהומה. ריבות, שהיה אסור להן לטייל בלי גברים אחרי חצות, הדרדרו ונדחפו לצדדים. לא הספיק מרדכי להחזיר את ראשו והנה ריבות סבבו ותפסו אותו, שלבו זרועותיהן בזרועו, התרפקו עליו, בקשו ולחשו על אזנו, שניגן עליהן, יאמר, כי מפרותיו הן, אם השוטרים יעצרו בהן: — אָה, אותו „מוסיה“ הנהו טוב — מֶזֶן שָׂר... מֶזֶן שָׂר...

וכיון שעברו השוטרים, התפרדו הריבות, התפזרו מתוך צחוק לארך הבולנר והפריחו נשיקות למרדכי.

הוא הסתכל בריבות הקטנות המבשמות והמפנקות כילדות מתחפשות, הטסות כמלאכים זעירים, והשירה שוב נעורה בתוך-תוכו.

התריסים המוגפים, רבצו ברחוב הצר והריק, ומפל הרוחות הגיע לאזניו של מרדכי קול קטוע כחריקת-שנים, ככרסום של עכברים. להבים אדמדמים של הפנסים ספרו על "טוסי-זהב", "קשתות-זהב" ו"ימי-זהב".

נכנס לבולר סן-גרמן. זוגות הלכו וטיילו ארפות וקצרות, כאלו זה-עתה ירד הערב. סקרנותו למטיילים הלכה וגדלה בו. הוא הרגיש בבתי צחוק של אשה ונראה לו, כי היא חומלת עליו שהוא מטיל יחידי. הלך והרהר בלבו, כי במקבת מקרים שעמום תוקף אותו, ודעתו מתישבת דוקא בחברת אנשים זרים, וזה שבועים שהוא רואה חברת עצמו יפה מכלן. הרי הולך הוא ומקשיב לנקישת רתמוס פנימי שמנגן ושר בו. אחרי גדודיו הרבים בפריז, נתחבבו עליו חוצותיה. בלילות הקרירים, בזמן שאי-אפשר היה לישון מחמת קר, היה נדחף מרחוב לרחוב, מפיר את השוטר בצעדיו, מבחין בריחות הנודפים מבתי-המאפה, אם רודה הנחתום פת נקיה או פת-קיבר. הוא צעד והרהר בלילות פריז. יחידי הנך תועה בעולם אדם, המגבב בתים וצללים, הנך סובב אגב כתות רגלים מסימטה לסימטה, עובר את מגדלי הנוטר-דם, את כפת הפנתיאון, טירת-המלך, והאבנים הדוממות מספרות על פילים היפה, שנתן את בית-הכנסת המהדר שבפריז מתנה לרפבו, מספרות על לאי התשיעי, שאסף את כל ספרי-התלמוד וישרפם בפומבי על אותו מגרש, שהוא, מרדכי, עומד בו.

מסביב לפירות נעים צללים, גוחנים עליך, לפתים אותך, ומעמקי האפלה נשמעות אנחות מקטעות. מרדכי מסתפל לצדדים, מביט, אם הדומיניקאים אינם מגיחים משערי ארמון המלך.

אין איש. החילים, העומדים על המשמר ורוביהם בידיהם, מטיילים מתוך שעמום הולך ושוב. העצים מסביב מנענעים את ענפיהם הטשופים מזקן, מתאנחים, ומבין אגפי הבנינים גשמעת שריקה, כאלו האבנים האלמות, שיודעות הכל ושותקות, נותנות אות-אזהרה. הנה נפתח פשפש והמשמד דונין נראה, כשהוא הולך בראש תהלוכת דומיניקאים. הדומיניקאים בנעריהם ובזקניהם הולכים ומרננים. המשמד דונין הכריע את האחרון מבעלי-התוספות, את הזקן הנכבד ר' יחיאל. מאחורי הבנינים האפלים סוערים ובאים יהודים פצועים ושותתים דם, צורחים צריחות לא-איש — — — וההמון שכור-נצחון מתעלל בהם, מכריחם לעמוד ולראות בשרפת ספרי-התלמוד. באותו מקום, שמתנגדיו של הרמב"ם דנו את "מורה-נבוכים" בשפה על-ידי הכמרים והרמץ לא עמם עוד — דולקים וגשרפים ספרי-הגמרא לאלפים. אותיות האש מלפפות את פריז בלהבים, בוכות: זו תורה וזה שכרה! אינן מבליגות על בזיונה ורוצות להרוס את העיר... יצאה בת-קול והכריזה: מדה כנגד מדה!

ובהדה של בתי-הקול, בתוך הצנחות והלהבות, התלכט והתפתל גוונה של הישיבה, במקום שלמד השב ר' יחיאל את תלמידיו, הורה אותם בעל-פה, בלי ספרי-תלמוד, ולא הפסיק אף לרגע לטוות את חוטי-ההתגלות, שלא נתק עד-היום.

— כלום לפי־דעתו של מוסיא זקנה אני? טועה מוסיא... אם נִשׁוּה את תעודת־הַלְדָּה שִׁלְנוּ — מספקת אני, אם אינני צעירה מִתָּרָו! אין אלהים בִּלְבָה, לְבוּשָׁה היא שְׁמֵלָה כְּנֶעֱרָה קֶטְנָה, עד אֶרְכָּבוּתֶיהָ. והשְׁעֵרוֹת? כלום שְׁעֵרוֹתֶיהָ הֵן? רואה אני, כי מוסיא רוצה לַעֲלוֹת לְחֹדְרוֹ, נִיחָא, אֲדִלִּיק את הַפֶּנֶס — —

— תודה, מֶדֶם, אִמְצֵא את הַדֶּרֶךְ, אֵין רְצוֹנִי לְהִטְרִיחָה — — לֵיל־מְנוּחָה, מֶדֶם — — —
— אֵין כְּלוֹם, מוֹסִיָּה — — — לֵיל־מְנוּחָה.

הוא עָלָה וְטַפְס בַּמְהִירוֹת כֹּזוֹ, כֹּאֲלוֹ רָדְפוֹ אַחֲרָיו. נִכְנַס לְחֹדְרוֹ, שָׁקַע בְּכִסְאוֹ סֹמוֹךְ לְשִׁלְחָנוֹ. רָצָה לְהַעֲלוֹת בַּמַּחְשְׁבֹתוֹ את הַנְּגִינָה, שִׁחְרָגָה מִלְּבוֹ אֵגֶב פֶּרְכּוֹס וְחִלְחוֹל בְּדִרְכּוֹ הַבֵּיתָה. וְכֹאֲשֶׁר גִּדְּלָה הַתְּשׁוּקָה לְשַׁחֵרֵר אֶת־עַצְמוֹ מֵהַלְחָץ הַפְּנִימִי שֶׁעָלָה בְּתוֹכוֹ, כֵּן הַתְּמַסְמָסָה הַשִּׁירָה וְנִמְוָגָה — — — צֶעַר חֲרִישִׁי כִּסֵּס אֶת לְבוֹ וְהוּא נִשְׁאָר בַּמָּקוֹמוֹ כִּישָׁן שְׁנַת מִרְמוּטָה. בִּשְׁעָה מְאַחֲרֵת בְּלִילָה הַדִּלִּיק נֵר, יֵשֵׁב עַל מַחְבֶּרֶת וְהַתְחִיל לְכַתּוּב:
הַעֲנֵק וְהַנֵּס.

אִישׁ רַע אֲנֹכִי, בְּלִית חֲבִיב עַל הַפְּרִיּוֹת. הַתְּנַהּגוּתִי עִם בְּנֵי־אָדָם גִּסָּה הִיא. אֵינְנִי מִפִּיר אֲנָשִׁים שְׁאֵנִי מְזַדְּמֵן אִתָּם יוֹם יוֹם. יֵשׁ שְׁמֶכֶךְ פּוֹשֵׁט אֶת יָדוֹ לְדֹרֵשׁ בְּשִׁלּוּמֵי וְהִיא נִשְׁאֶרֶת תְּלוּיָה בְּאוֹיֵר — וְאֶף־עַל־פִּי־כֵן הַפֶּל כְּרוֹכִים אַחֲרֵי, חוֹנְפִים לִי בִשְׁעָה שֶׁהֵם מְדַבְּרִים אֵתִי, הוֹלֵכִים רֵכֶל וּמַחֲנִים אוֹתִי בְּאֵינִטְרִיגוֹת הַיּוֹתֵר קֶטְנוֹת, כֹּאֲלוֹ נִבְרָאוּ כָּלֵם שִׁיעַמְדוֹ לִפְנֵי, כְּכֹלָבִים מְכִים לִפְנֵי אֲדוֹנֵיהֶם...

כְּשֹׁכֹתֵב אֲנִי דְּבִרְיָמָה — מִקְבֵּל אֲנִי מִכְּתָבִים בְּלִי־מַסְפֵּר. עֲנוּתוֹתָם הַגִּיעָה לִּידִי־כֵךְ, שְׂרוּאִים גְּאוּנִיּוֹת בְּכָל תַּג וְתַג שְׁעִטִּי פוֹלֵט. רִיקִים, מִי יוֹדַע כְּמוֹהֶם, כִּי זֶה שְׁנִימִם, שָׁלָא כְּתַבְתִּי דְּבַר הָרְאוּי לְדַפּוֹס! לֹא תִקְפְּנִי רְגֹז וְהַבְּרַחְתִּי אוֹתָם כָּלֵם מֵעַל קִנְיִ! וְגַם זֶה קֶשֶׁה לִּי!

כְּתָבִי מִתְּרַגְּמִים לְשִׁשּׁוֹנוֹת אַחֲדוֹת, פְּרוֹפִיסוֹרִים קוֹרְאִים הַרְצָאוֹת עַל־אוֹדוּתִי — הֵרִי אֶפְשֶׁר לִי לִירֹק בַּפְּנִיהֶם! הִיוּ לִי לְטִרְחָ כָּלֵם. וַיֵּשׁ שִׁמְפַּעֲפַע בִּי רִגֵּשׁ לְצוּוֹת אוֹתָם, שִׁיבִיאוּ אֶת נִשְׁיָהֶם וַיִּשְׁכְּבוּ אִתָּן בַּמַּעֲמָדִי. חֲנִנִי מִבְּטִיחָם, שִׁישְׁמַעוּ לִי! וְאֶף־עַל־פִּי־כֵן הֲרִינִי מִפִּיר מִרְחוֹק אֶת כָּל רְפוֹרְטָר, כָּל אוֹכְל־קֶרְצָה, הֲרִינִי שׁוֹאֵל בְּשִׁלּוּמוֹ, טוֹפַח עַל כַּתְּפוֹ, וּבִשְׂכָר זֶה הוּא מְזַכֵּר אֶת שְׁמִי בַּהֲזַדְמֻנוֹת הָרֵאשׁוֹנָה. יוֹדַע אֲנִי, כִּי הַדְּבַר בְּזוּי הוּא, מַעֲוֵרֵר גַּלְעָל־נֶפֶשׁ, כּוֹקֵן אֲשִׁמְאִי הַכְּרוֹךְ אַחֲרֵי רִיבּוֹת, אֵלֶּא שְׁאֵינִי יוֹכֵל לַעֲמוֹד בִּפְנֵי הַדְּבָר! בְּאוֹתוֹ רִגַע, שִׁיוּצָא אֲנִי מִבֵּיתִי, הַנְּנִי מִתְּעַטֵּף עַל־כְּרָחִי בְּטִלִּית שְׁלָלָה תְּכֵלֶת וְהַנְּנִי נִהַפֵּךְ לְאִישׁ הַזּוֹהֵר לְהוּצִיא מִלֵּה יִתְרָה. מֵהַלֵּל אֲנִי דְּבָרִים סְפָרוֹתִיִּים שְׁלָא קִרְאָתִי מַעֲוֵלִם. (זֶה שְׁנִימִם שְׁאֵינְנִי קוֹרֵא מְאוּמָה). בְּרִצּוֹתִי — הֲרִינִי עוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה־עֵקִיפִין, מֵרָאָה אֶת פָּחִי כְּלָפִי הָעוֹלָם, מַעֲכָב אֶת הַמוֹקִיּוֹן הָרֵאשׁוֹן, שְׁעוֹמֵד לִי לְמַפְגֵּעַ, וְעוֹטֵר לֹא עֲטֶרֶת מְשׁוֹרֵר. בְּרִצּוֹתִי — הֲרִינִי מִבְּטֵל סוֹפֵר בַּעַל־כְּשָׁרוֹן כְּעַפְרָא דְּאַרְעָא. וְכִלְ־זֶה מִשּׁוֹם שְׁאָדָם רַע אֲנֹכִי. הָעַם רֹאֵה בִּי עֵנֶק סְפָרוֹתִי. כְּשִׁמְתִּיחַד אֲנִי עִם עֲצָמִי, מֵהִרְהָר אֲנִי תְּכּוּפוֹת, שְׁבִנֵי־אָדָם

מין פרפוס פראי התרוצץ בו בשתיקה מטרפת, נתקע באמצע הויתו, כשהוא ננעץ בו בצפרניו ושניו, והלב כמו נאחו בצבת.

הוא הלך ועבר את בית-מעונו.

ה"קונסירטו", שישבה לבושה שמלה שחורה ורחבה במסדרון הבית ונתמזה בגון הדלת, קראה אחריו:

— מוסיקה אלטר!

הוא החזיר את ראשו, הרגיש בה ודרש בשלומה מתוך קנה:

— ערבא טבא, מדם!

— לאן הולך מוסיקה בשעה מאחרת כזו?

— עברתי את הבית מתוך הסחה-דעת, מדם.

— אנכי, תהלה לאל, אין שעתי פנויה להרהורים, מוסיקה. כשמעינת

אנכי לפעמים בביבל של בעלי, מיד ראשי הולך סחרחר ושנה תוקפת אותי. כפיה-הנראה, מוסיקה, לא כל-ראש עשוי לחשב מחשבות. בעלי קורא את הביבל בכל-יום על מטתו, וכיון שהשנה אוחתו, הוא מספר בשנתו כל מה שקרא, מבהיל אותי ואני מפחדת להשאר אלו בכפיפה אחת. חוששת אני, שדעתי נטרפת. — כלום פמר אתה? — אומרת אני לו. — דִּיה ל"קונסירטו" הקריאה בביבל ביום ראשון לשבוע.

מרדכי רצה להפטר מהדברנית, ואולם בכל צד שפנה להפנס אל הפרוזדור חסמה בעדו את המבוא בשמלתה הרחבה והוסיפה לדבר ולספר עמו על השכנים. הוא הפסיקה:

— היש מכתב בעדי?

— מכתב? — נעצה בו את עיניה האפורות, כשכפות ידיה נשענות כלפי

מתניה. — קבלתי מכתב בעד מדמואזל תרן. כן, בעלי-הבית רוצה, שתעקור את דירתה מכאן, וצריך היה לראות, איך ה"יפהפיה" משעשעת בעקבה וקורצת בעין אחת אליו...

— האינה משלמת?

— מדוע לא תשלם? אמרתי לבעלי-הבית, שלא אשכיר מעון לריבה

יצאנית, העושה ימיה ללילות... ומתפארת עוד, כי קתולית היא... אינה עובדת, וחדרה מלא קפסות פקוס ותמרוקים ושמלות לה של קטיפה ושיראים, כלבת עשירים. יודעות אנחנו, מוסיקה, את דרכיהן של "צפרי-לילה",

יודעות — —

— הלא אמרה לי מדם, כי מדמואזל תרן מזמרת בביתו-וייביל?

— וכי סבור מוסיקה, שקתולית אמתית תלך ותתפרנס מעבודה בזויה

כזו, תשיר בווייביל, ותופיע בפני גברים בשמלה קצרה ושקופה? הגברים אינם מהמפנקים, והם להוטים גם אחרי תרן — — והיא מתרפקת על כל גבר, אינה מדקדקת כלל, כל-זמן שהפרוטה מצויה בכיס! בחיי, אשתדל, שתעקור את דירתה מכאן. האם לא צדקתי, מוסיקה?

— רגז זה על-שום-מה, מדם? — השיב מרדכי. — תרן היא ריבה עניה,

צעירה היא, ו-מזמרת...

עם דמדומי בקר יצאתי מביתי נרגז ותעיתי מרחוב לרחוב. בשעת הצהרים נדחפתי לבית־הקהה, מלא־חמה ורעב, כחיה טורפת. המסבים דרשו בשלומי כמנהגם, פנו לי מקום מתוך נעימות. האישון, שהוצה את החדר, בא לנגדי, נתקל בי והלך לדרכו. לא ראה אפילו צורך לבקש סליחה. רעדתי מפעס. החליתי לפסוע לעצמותי, כאלו היה הדרך ריק לפני. תפסתי אותו בכתפיו, הרימותיו, הצגתיו הצדה כחבילה, ומתוך קרת־רוח, שהמסבים מצליפים את מבטיהם, מחיכים, ישבתי אל שלחן, הזמנתי לי אכל, כאלו לא ארע דבר.

ושוב לפפוני תרעומות. הרהרתי – לו ספגתי לפחות סטירה, לו רצץ האישון את גלגלתי, אבל הרי הוא מוציא אותי מכלל איש, אינו נעלב עלידי כלל, אינו מטיח דברים כנגדי, כאלו לא אני הייתי בעוכריו, אלא קיר רעוע נפל עליו, רעם הקמו. ושוב לא איכפת לי, אם המסבים מצליפים את מבטיהם, יושבים כעל גחלים ומשתדלים שלא להחמיץ את הרגע ולדרוש בשלומי מתוך בת־צחוק עקרה, גועת על שפתותיהם. ולבם לא קאב עליהם להביע, כי מעריצי הם, כי יפה עשיתי, שפסקתי לו פסוק לאישון המנגל, שהסטתי אותו מאמצע החדר כמו שמסטים כסא. מה איכפת לי כל זה? כל־זמן שהאישון מבטל אותי, אינו רואה בי את הענק, אינו נעלב עלידי, אינו מסתמק כלל כשאני מרים אותו – – – ועכשו, הרי כלו כל האמצעים, הן רוחניים, הן גשמיים – – – דבר לא יועיל. מה לי ולמסבים, שמעריצים אותי, בשעה שאותו בר־נש, העומד בדרכי כגרם בגרון, אינו מבחין בי? לשעבר נחמתי את־עצמי, כי בחזקיד אכריחו לקבל את מרותי, והנה עורבא פרח. למה אשלה את נפשי? כל הענין הזה, לננס אני מכון, הוא מדרש־פליאה! ועכשו אין עצה אחרת, אלא שאני בעצמי אלך אליו, אקטיר אותו ואגיד לו כהאי לישנא:

– ננס שבננסים, נחליף־נא את תפקידנו: מהיום והלאה אתה תהיה הענק ואנכי הננס, היושב בקרן־זוית על כוס טה צונן. ניחא? יוכל היות, כי אז תתקרב דעתי... והמסבים, שמרקדים לפני על רגליהם וידיהם? איך אביא את הדבר בלבם? בני־אדם אלה לא יאמינו לי, יאמרו: אין לך אדם גדול בלי קוץ – וזה הקוץ שלי. כמה מעליב הדבר! ומי יודע? יוכל היות, כי הננס כבר מכתה הוא? והוא ימלא את פיו צחוק וישטה ביו יוכל היות – – –

IV

תרז

י"ז

בשעה שמרדכי סיס את כתיבתו, כבר עלו דמדומי בקר. הוא הסיט מעליו את הגליזנות, שהיו כתובים באותיות ועירות, כאלו שחרר עצמו

הרואים בי ענק אינם אלא טועים. הריני דחליל, העשוי להפחיד צפרים, ותו לא. בשעה שאני רוקק בפני איש, זורק בו מרה, מבטלן, אפילו אז מהסס בי לבי, שאינני יכול להתאכזר למדי.

ברור לי, שבני-אדם חוזרים אחרי בלב ולב, ולפי מרמתם שכרם – מתלוצץ אני בהם, רומס אותם, והם, כאלו היו עשויים גומי, כופפים את גביהם ומקבלים הכל באהבה.

דעתי אינה נוחה מבני-אדם, שדרפם לבעוט. ויותר מקלם נפשי בוחלת באיש גויז ונבזה. בבית-הקהל, שאנכי מבקר, יושב אישון קרח, בעל רגלים קצרות, המתלבטות באויר ואינן נוגעות ברצפה. ואישון זה, בעל הגלגלת הערמה, שנראית בקשי מבין כתפיו הגבוהות כמתוך שני תלים – גויז זה אינו מרגיש בי. הריני אומר לי לעצמי תכופות: מה לי ולו? איזו בריה מזהמה, אורח-פורה, פשפש. כלום כדאי הוא שאתחשב עמו? ברצותי – הריני אוחו באזניו, מושיבו במקום אחר, עובר לי לדרפני, כאלו לא ארע דבר – ופטור!... לכאורה, הרי טוב, רצוני לעמוד בדבורי – וכיון שנכנס אני לבית-הקהל והנני מבחין באישון המישיר עיניו לעצמתי ואינו מרגיש בי – מיד נפשי סולדת בי, כעסי מפעפע בקרפי וכל עצמותי אומרות, כי חדל-אישים אנכי. ה"גדלה" שלי מתמזמות כארג-שממית ורואה אני, שבני-אדם לא יכלו לבדות הלצה חריפה יותר מלכנות אותי בשם ענק. אגרופי מתפוצצים, תשוקה תוקפת אותי לגשת ולסטור על פני האישון, לתפסו בקטמו הארץ ולהוציאו מבית-הקהל. ועד שאני מהרהר בפה פעור, מעלה קצף, וחושב מחשבות, איך לכבש את בריה זו, די שאחד מן הצד הנגרר אחרי יפיל שמינית שבחניפה לפני וכעסי שוכך. יודע אני, כי לאחר-מעשה יכאיב לי הדבר, את בשרי אצבוט ולא אסלח לי לעולם, שמכרתי את "מרותי" בעד נזיד-עדשים. והאם ישביע קמץ את הארץ? אולם קצרה ידי להושיע!

נסיתי לקרב את האישון, לדבר אליו כאל איש כערפי, וכיון שקרבתי אליו, הסתכלתי בעיניו המבעטות מתוך מבוכה, נעשה בשרי חדודים חדודים והרגשתי את עקרי שערותי – – – ראיתי בשויון-נפשו של בר-נש זה איזו סכנה, נדהמתי וכל עצמותי הזדקפו, התלבטו כגופו של כלב, המתמתח כשהוא פוגע בחתול. וכיון שהחלתי לספר עמו, סבבני המון בני-אדם פעור-יפה. כמעט שלא הבחנתי באחד מהם. נעצתי מבטי בעיניו המבעטות, ופתאם והוא, כמטרף-דעת, מלא את פיו צחוק משונה, משך בכתפיו הצרות, כאלו נתפון לבטלני לגמרי, ויצא מבית-הקהל.

אז לא ישנתי כל הלילה. מחשבה הבריקה במוחי לכתוב ספור בשם „הענק והננס" ולהראות בו, כי הענק לא ענק הוא, כי-אם תולעת זוחלת, ולהפך, הננס הוא הוא הענק האמתי. נמלאתי רגז. הא כיצד? האחפור את קברי בעצמי? האתן את בכורתי לאישון חור-הפנים, המבילה את ימיו בבית-הקהל על כוס טה צונן? לא, לא אהיה מן הנעלבים ואינם עולבים ולא אתן עצמי מדרס לנבזה זה! עוד נתראה פנים – אשברהו, אקפחהו, אם לא יכנע לפני, ואזרקנו אל הביב, כשם שזורקים סמרטוט בלוי.

המשנסות, חשה טרוף בראשה והיא התמתחה מלא-קומתה על פניה, כאלו יד נסתרה הסיחתה בקרקע. כשנעורה, הרגישה מחנק בגרונה, לא היה לה אויר לנשם והתחילה לגשש בידיה ורגליה כענרת, חפשה דלת מובילה החוצה. היא נקשה בכל דלת ודלת שבמסדרון. דלתו של מרדכי לא היתה מוגפת.

תרו פסקה מדבר, הסתכלה לצדדים, הצליפה מבטים ממקום למקום, וכל דבר, שפגעה בו, הפתיע אותה, כאלו לא היתה מעלמא הדין. עיניה לא יכלו לתפוש שום דבר בפעם אחת, כי-אם ראו כל-דבר חלקים חלקים ובמוחה המטמטם היה הכל מטשטש ומערפל. היא הצטערה על זה כאדם שמרגיש במלה האחרונה של חלומה: היא על לשונו ממש, אין לו אלא לתפסה — וכמו להרעימו אין היא נתפסת.

לאת לאט נתברר לה, כי היא נמצאת בבית זר, נזכרה מה שארע לה, השגיחה בתלששתה וחשה, כי לבה מתכנן בקרבה ודבר-מה מלוח צובט בגרון. פפרה את ידיה ומתוך דכודך-הנפש געתה בבכיה חרישית:

— אֵי, היכן אני, היכן?

היא בכתה כתינוקת. ולאחר שהצער והחרפה, שצנפו וצבטו את הלב עד כדי עקה, נתרככו מהדמעות, נגש מרדכי והתחיל לדבר על לבה דברים כבוסים:

— דכודך-נפש זה על-שום-מה, מדמאן? הרי נמצאת היא בחדרו של שכן! תשכבילה במנוחה, הבכיה מיתרת, רק מגרה את העצבים. ואם אין דעתה נוחה מזה, שאני בחדר, תאמר, ואצא מכאן...
— אָה, מוכיה! — אמרה ופשטה את שתי ידיה, כאלו רצתה לעכב בו. — אֵל יעזבני לבדי, במטותא ממנו... ואם אינני מטרידתו, יפתח-נא חלון, אין לי אויר לנשימה...

הוא פתח את החלון. אֵמות-אור, שזרקה ההמה בכפת הפנתיאון, הדליקו להבות בהלונות הבתים, השתקפו בשלוליות, שנשארו במקומות הממרטטים של המרצפת, ושפעת הזוהר סנורה את העינים. הגונים התחלפו במהירות, התפוררו לדקים, ובחלל נסר אבק רב-צבעים. שעת פרסות-הסוסים הכבדות והקהות, שהדן גלש ארכות על-פני מרצפת העץ, התמזגה בקולות התגרים, שהכריזו על סחורותיהם. מרדכי נתבסס קצת משפעת האויר, שספג לתוכו, הרגיש לאות של ענג, הביט על הילדים, ששחקו על-גבי העשב שבמגרש, ורצון תקפו להתפרקד בעשבים הטלולים, כמו שהיה רגיל באותם הימים הרחוקים במוצדת, להתמזג ולהיות בָּטֵל ברענוני היער, הנבלעת בכל אבריו ומנשה אותו את כל העולם.

הוא שפת קומקום מלא מים על כירתו הקטנה והתחיל להתנצל לפגי תרן על שִׁמְטתו אינה עומדת אצל החלון:

— כְּשֶׁפֶרְשָׁה לִי, הריני מעתיק מיד את המטה...

— אָה, אינני רוצה להטרידו — — חדרו די מרוח ואוירי הוא... כלום שפת מוסיה את הקומקום לבשל טה? שפיר, שפיר! הריני מטריחתו היום יותר

מאיוזו איינעצומות, התחיל לפשט את בגדיו ונשאר סמוך על מסעד הכסא הרפוד, שפדלדל קצת מרב שמוש. מרדכי הביט בעינים לאות בקייהאור הרוקדים, המתרבים קמעא קמעא מבעד השמשות המסאבות. בפרוודור נשמעה הגפת דלת. הוא הקשיב לאושה שמאחרי הקיר, כאושת שיראים מתקפלים, ובמוחו נצנץ, שמדמואל תרוז זה"עתה שבה מהרחוב. שמע, איך היא פושטת את בגדיה, מטילה עצמה לתוך המטה, ושוב היתה דממה. קרעי הרהורים בליסדר ובליקשי עלו במוחו זה אחר זה, לא נתנו להתרכז, לעין זמן רב באיזה ענין, גררו אחריהם גם את תרוז הישנה, והרהורים חדשים נדחפו ובאו עליו. הוא התחיל לפשט את בגדיו ולבוש למחצה התפרקד על המטה ומיד חטפתו שנה.

כשנעזר מרדכי משנתו, היה בטוח, כי לא ישן כלל, רק עצם את עיניו לרגע. כבר אטא יום. בדלת הפתוחה עמדה תרוז לבושה שמלה קצרה עד ארפפותיה. המחלפות הנכריות ירדו על כתפיה מתוך רשדנות. פניה התוררים היו מגאלים בדם. העינים הכחלות והערפלות, שהביטו על מרדכי ולא הרגישו בו, הצליפו מבטים קהים, כמי שמתעורר ממחלת-הנכפה. הוא חש, שהדם קופא וקורש בקרבו, לא ידע היכן הוא, ותוך-כדי-ירגע הבריקה מחשבה במוחו, שבנדאי דקרו אותה. נבוך קפץ ממטתו והמלים חלחלו מתוך גרונו:

— כלום ארע דבר? מה לך, מדמואל?

היא לא ענתה, הביטה בעיניה הפכות ולא ראתה דבר. ברגש אינסטינקטיבי הרגישה באיש העומד אצלה, הזיוה עצמה אליו, גפפה אותו וכלה רעדה, כאחוזת קדחת. קטמה נתחדד והאריך, הלבין יותר מפניה, שהזכירו פנים כתמים של מת. היא עמדה בכפיפת-ראש במקצת ולא חדלה לרטן מבין שניה המהדקות:

— מון שר, מון שר — — —

מבלבל הושיבה מרדכי על המטה, הגמיאה מעט מים, התחיל לרחוץ את פניה, רצה לדעת, אם פצועה היא, ומצא מתוך הפתעה, כי הדם נוזל מחניכיה הנפוחים. לאט פג הטמטום מעיניה והפנים הסגלגלים נעשו כה תוררים, כאלו נטל מהם כל הדם עד הטפה האחרונה.

תרוז היפה, שיצאו לה מוניטין בין השכנים ולא דלת אחת נפתחה בלויט עינים סקרניות ושוקקות שהציצו אחריה בשעה שפסעה על-גבי המדרגות, אותה תרוז שכבה עכשו בחדרו של מרדכי רצוצה ומדכדכה, פניה קודרים ועיניה עמומות. האבקה והפרפוס מתחת עיניה התקשו והתעבבו, בלשו מהקמטים כפרורייסיד בסדקי בנין מרפט.

היא ספרה מעשה שמתרחש בכל-יום. מעשה באב שפור וחילה-הנכפה שאינו מפרנס את משפחתו, מבוזז מה שמרויחים בני-ביתו. הילדים גדלים ברחוב, וכשהם בוגרים, נוזלים את מחלת אביהם.

תרוז שבה אתמול הפיתה כשהיא עיפה, הלב נבא לה מה שממשמש ובא, וכיון שפתחה את הדלת והתחילה לפשט את שמלותיה ולהתיר את נעליה

שהשתאה, איך העינים הפכות והפהות נהפכו בין־רגע והתחילו מפות גלי־אור, מחממות ומגרות, אגב פטפוט קודח, ובתוך־תוכן מהבהב מפרק לפרק מבט עמום, שיש בו משום מבט פולז ומחריד של נכפה, כאלו מדיח בצוננים.

זו היתה הפעם הראשונה בחייה של תרז, שהתנדעה לאיש שרצה בטובתה ולא דרש ממנה מתן־שכר. בראשונה הפתיעה והפחדה קצת יחוס כזה. לא ידעה, איך יפול דבר, חתה בכל־יום לאיזה מאורע; וכיון שעברו שבועות אחדים ושום דבר לא קרה, הקיצה בקרבה הכרת־טובה סמויה, שאינה שכיחה אצל בני־אדם ומצויה רק אצל כלבים מהמין המפנק. בתרז התגוררה אותה הכרת־טובה, שאינה עומדת בפני כל רואה את־עצמה בכח אפילו להפקיר את הנפש.

היא הרגישת, שדעתו של מרדכי אינה זחה מטיוליה בלילות, אינה נוחה מפקוריה בבתי־הקהוה והקברטים, אף־על־פי שמרדכי לא פלט אפילו הגה מפיו. קשה היה לה להשאיר בערבים בחדרה. יותר משמעשן כרוך אחרי פפירוסה, היתה היא כרוכה אחרי בתי־הקהוה והקברטים, המקומות היחידים, שהספיקו תכן לחייה. תרז התפרנסה מטיוליה בלילות ובכל־זאת התגברה על־עצמה, כבשה את רצונה ונשארה במעונה שנים שלשה ערבים בשבוע.

חדרו של מרדכי השומם והפרוע, שקורי־עכביש התפתלו בזוויות התקרה, מחשבות כבודות וחלודות רבצו בפנותיו, התמתחו על־גבי הכתלים והטילו שעמום ותוגה כוססת, הדרו זה פשט צורתו בערבים, כאלו קבל תקון. תרז הביאה אתה הלך־נפש מיוחד, המצוי בחזירים, שאהובה מבקרת אותם, אותו הלך־נפש מלבב, שיש בו משום בתי־צחוק נעימה, המפיגה את השעמום והצער מהפנים הקודרים, המטפטפת קלות ואורריות בהרהורים הכבדים. מכל קרן־זוית מציצה פסטייד זעירה של אשה, של אשה פריזית, שפל קפל בשמלתה קודח חיים, כל עניבה במגעיתה נושמת רעננות, ויש בהם מעון פרכוס של נשמה המשיכה בדרכה של יצירה. הריבות יושבות בחדריהן הצרים, תופרות את שמלותיהן מתוך חלומות, כי היום או מחר תכרע פריז ההומיה ותפול לרגליהן.

את כל חבתה, שחשה למרדכי ולא ספרה לו על־אודותיה, השקיעה בחדרו. דמות־דיוקנה של פליציה, פתוח־נחשת, שקבל במתנה בעזבו את קוצק ושהתגלגלה בין חפציו, תלתה בקרן־זוית, כשם שתולים תמונה קדושה.

היא עשתה את שערותיה כשערות פליציה, אלא שהיתה בתסרקתה אותה שפירה פרועה, שחומרת משפעת חיים בריבות פריז, והפל היה פשוט כל־כך, שאי־אפשר היה להגיד, שהיא מחקה את מי־שהוא.

מדי, היא? בחדרי מנח כיס מלא תופינים, תופינים רדוים זה-לא-כבר מן חתנור, שהבאתי אתי מן השוק... פְּנִיתִי...

— אדרבה, — הפסיקה מרדכי ותהה, איך נעשה כלֹו קשוב ונהפך בין־רגע לְקוֹלֵר אמתִי.

חדרה של תָּרוּ העלה תמיד על דעתו חלֹון מואר, שוילונותיו מוקדים. הנך מְטִיל יחידי ומִלְפָּף־געגועים ברחוב הַשָּׁךְ וקודר, שתריסי בתיו מוגפים. דרך־אגב הנך עומד מלכת וזוקף את עיניך לַחלֹון מואֵר. תוגה חרישית מטפטפת וכוססת את הלב. המסטורין שמציץ מבעד הוילונות המורדים מושך ומגרה אותך — אותו רגש היה מהבהב בו בעברו מפּוֹק לפרק את דלת חדרה של תָּרוּ.

עכשו, שתרו בעצמה שלחה אותו לחדרה, זחה עליו דעתו, וכשנגע בכף־המנעול, חש פתאום מעין פרכוס בנשמתו, ובאותו רגע עברו וחלפו לפניו במהירות מאורע אחרי מאורע, כאלֹו גלגל ענקי, שְׁשׁוּרֵי מַגְוִנִים בצבעים צעקניים, נסר לנגד עיניו והשאר חלל שומם ובחלל השתזרה בת־צחוק:

— נו, מה בכך? נו, מה בכך?

ואלמלא הִפְרִיָה הצחורה, שעמדה בטבור החדר קשוחה ועטופה שיראים מְרַקְמִים ורדים, שגרדיהם מְפֹזְרִים על־גבי הרצפה, הזכיר חדרה של תרו מְעִין בית־עתיקות יְפוֹנִי קטן. הרהיטים, הפִּלִּים, הקשוחים — כֻּלָּם היו קטנים, זעיר־אנפין. הספִּלִים נראו כלי־משחק יותר משנראו כלי־שתיה.

ריח נעים וחרישי, המצוי תמיד בחדריהן של אלה הנשים וקשה לתפסו, אותו הריח דגדג את נחיריו והעלה על הדעת ריח הנודף ממכתב, שמקבלים מגבירה אהובה.

מרדכי נטל מעל השלחן את כיס התופינים, הסתכל לצדדים ויצא מן החדר.

תרו הספיקה ברגעים המעטים האלה לעשות ולשפר את שעותיה, נגבה את דמעותיה ובעגבנות התחילה לְקַלַּח את הרותחים לַתּוֹךְ הכוסות. ואלמלא הכתמים שעל לחייה, לא היה נכר כלל, כי זה־עתה היו פניה מְכֻדְכֻכִּים וקודרים.

היא קרעה את הכיס והתופינים הִדְרִדְרוּ על־גבי השלחן, מֵלֹאוֹ את חלל החדר ריח נעים, שעצר את הנשימה. היא הגישה כוס טה למרדכי והתחננה:

— במטותא, יאכל־נא, התופינים יטעמו לֹו — — —

הם גמעו את הטה, פרסו את התופינים ולא פסקו מדבר. דעתו של מרדכי זחה עליו, השתדל, שתרו תִּשְׁכַּח מה שקרה לה, תשחק להלצותיו, ובכל־פעם שהתחילה היא לספר על חייה, השיאה לדבר אחר. היא פטטה בחדוה מִלִּבָּבָת. הכתמים שבִּלְחִייה חלפו, הקמטים הִחְלָקוּ וכלה נעשתה צעירה יותר.

ברור היה למרדכי, משום־מה גברים כרוכים אחרי ריבה כזו, אֵלֶּא

עשה במתינות של אורלוגין את כל התרגילים הצבאיים. רענן, מלא כוחות ומוסטים, כנהר זה שהוטל בו סֶכֶר, פסע מרדכי בחדרו ארפות וקצרות. בחוץ דלף גשם יגואר ונראה כרסיסי שלג, שנמוגים בנפילתם ומגיעים אל האדמה טפות טפות. לארך הבולנר, השחור מרטיבות, שרכו דרפם סוסים רועפי מים ובניאדם מְדַכְדְּכִים וקודרים, שראשיהם כבושים ומביעים עלבון קהה. הקולות נמסו באויר הלח וגלשו מתוך הד עמום לארך גגי הבתים. צנה מנקרת חדרה ומלאה את החדר, הגלידה את הידים ואת הרגלים ונחלה ורצעה את חוטיהשדרה.

מרדכי מלא את הפירה גוריעצים, הדליקם, צעד לארך החדר והקשיב. תרו היתה עסוקה מאחורי הקיר בעריכת פת-שחרית. תמיד, כשהרהר בתרו, הופיע לפניו דיוקנה של סְבִיל, אשת הָס, שעל-אודותיה שמע מפי כהנא דברים רבים כל-יך. התבַּנֵּשׁ להאריך בהקש, ואגב-אורחא בצבץ ועלה הרעיון מאליו, הרס את המחיצות והגדרים, שהוא, מרדכי, העמידם לְסִיג את דרכו, וראה בריבה הנכריה אַנְטִימִיזָה —

פריו, עיר ללא סביבה וללא חיים יהודיים, היתה לו לגעל. הרכילות הפעוטה, שיושבי הקולוניות שקעו בה עד צואר, הטילה שעמום. בנייהעליה המעטים, שמרדכי התעניין בהם, עמדו כמותו מן הצד, לא היה להם שום מגע-ומשא עם שכונות הגרים ותחבולותיהם, שעלו כפטריות אחרי הגשם. הפולנים הרחיקו את צפריאן, והאשכנזים ראו בהם, שרצה לשוב פריזה, מבִּלְה-עולם והכתירו אותו בשם-לָוִי, "רבי מוֹזֵס". ואלמלא היה כהנא מעלים עין מהענינים הנוגעים לעצמו, היו מרחיקים גם אותו. מעולם לא היו בטוהים בכהנא, שלא יקדיח את תבשילם, כשהיו שולחים אותו לאיוז עיר-לארגן את הסטודנטים, יכול היה לדרש כל הערב על-אודות המספֶר "ארבעים וארבעה", הנזכר בספר "דוֹדִי" של מיצקביץ, ודבר בודאיות כזו, שאי-אפשר היה שלא להאזין. ומי ששמע אותו דורש, קבל את מרותו ושוב לא פסקה השפעתו ממנו. האגדה, שנתרקמה והלכה לפני כהנא, היתה לו כתרס וקשה היה להוציאו מן ההסתדרות.

משהתחיל לעשות תרגילים צבאיים, התגעגעה נפשו על היער והיה שרוי בעצב. חש היה, כאלו הוא מתכוון לנסיעה, והתענין בכל מה שמתרחש בפולין. לפי הידיעות, שהביא כהנא ממחנה מְרוֹסֶטְבֶּסקי, הרגיש, כי המרד עשוי להתפרץ בכל יום. עד הרגע האחרון לא הרהר בתרו, לא ידע מה יהיה סופה, אהבתה אליו לא הכריחתו, שישמור עליה, לא הטרידה אותו, מעולם לא שמע אותה קובלת, וכל מה שנטל עליה קבלה באהבה. יחס כזה גרר התחבבות מצדו. הוא לא ראה בזה מקרה סתם, שעל דרכיו האפלים בחייו מופיעות נשים ואחת צרופה מחברתה.

הגלויות, שנתקבלו מאמו במשך שלש השנים ולא חסרו אפילו שבוע אחד, המשיכו את הנימים, שהפכו אותו לבית-מולדתו, הבטיחו לו, ששנויים לא באו שם. וכשתקפה עליו עצבת, רצה, שהגלויות תפסקנה, שתהי לו אמללא לצרור את תפציו ולשוב הביתה, אז היה מתבודד ימים אחדים

מרדכי עמד על-זה, תהה, איך ריבה כתר, שמבלה את חיה בבולרי פריז, תהיה אסטניסית כזו. שוב התחיל להתרחק מה"מרתף", ממפריו. כל היום היה עסוק בתרגילי-מלחמה. מרדכי, המהיר לשמוע, חזר ושנה במשך של שלשה חדשים את כל השיטה הצבאית של פלוטון. רב הטירונים היו סטודנטים פולנים, שעזבו את בתי-הספר, קוו, שהמרד עשוי להתפרץ בכל-יום. כה עבר שבוע אחרי שבוע.

מרדכי הרגיש, כי תרז חדלה לגמרי לבקר בערבים את בתי-הקהוה והקברטים, והתחיל לעקוב אחריה. נודע לו, כי היא מביאה הביתה כרי-שיראים, שרוקמת אותם ומתפרנסת בדחק. הוא תמה, איך אותה ריבה בזהמית, שלא ידעה, כי חוטאת היא נגד המוסר, תהיה בתוך-תוכה כה מוסרית, כה מעשית, והקדשה בחייה - צל-קורה לה, קן, שעין זרה לא תשלט בו.

מעולם לא דברה תרז את מרדכי על-אודות נחטה אליו. היא עשתה הכל בפשטות וחריצות כזו, כאלו זו היתה הדרך היחידה ואי-אפשר לעשות באופן אחר.

מרדכי מצא את חדרו נאה ומרנח. בכל שעה שבא הביתה היה השלחן ערוך וארוחתו מוכנת, וכשאָרע לו לסעוד בקסטורן, לא זחה עליו דעתו.

החיים השוקטים והביתיים השפיעו על תרז לטובה. פניה הדלים והכחולים נעשו מלאים, שלווים, הרטט העצבני, שהיה נשקף מעיניה, נעלם ובמשך הזמן שמרדכי ידע אותה לא חלטה אף פעם אחת במחלת-הנופלים. כל היום היתה שקועה בעבודה, מהרהרת ביערות ליפובצה. היא למדה מלים יהודיות, רצתה למצא הן בעיני דבורה'לי, אמו של מרדכי. בשכלה התינוקי ראתה במרדכי בני-מלך שגלה משלחן אבותיו, הדרים בטירה עתיקה בתוך יער עבת ועזוב, שיושביו לבושים שנה תמימה בפרוות-כבשים ומרב שלג אין מדרך לעוברים ושבים ואין יוצא ואין בא. מרדכי בנם היחידי, המתלבט בחוצות פריז באפס-מחיה, המתקוטט עמהם והם שרוים בכעס ואינם מתפייסים, בנם זה התאהב בריבה עניה ואינו רוצה לשוב הביתה. וכך היתה שוורת ורוקמת בכרי-שיראים את חלומותיה, חלומות ריבה עלובה, קלעה ורפנה את קנה בפייה, אָרגה מחיצה בין חדרה ובין העולם החיצוני, ראתה את יערות ליפובצה, המבדילים אותה מהקברטים, והתחננה יום ולילה לאלהי השמים, שישעה לדמעותיה ויפתור את חלומה.

בשעה השביעית בבקר קם מרדכי כמנהגו ממתנו, נטל את ידיו, התחיל רוחץ את פניו וחפץ את ראשו ומשקתו עד כדי בצבוצ דם. אחר-כך

— רצוני להסתפח לסיעתך, — העיר מרדכי.
 — לכל-היותר תסע אתי, — תפס כהנא בכובעו וזרקו על המטה, — לא
 נשלח כל סיעות. הגבולים מלאים מרגלים. נסע שנים, שלשה, שלא להזדקק
 בעיני המרגלים.
 מרדכי, שכמעט לא האזין לדברי כהנא ורצה להחזיר לעצמו דבר-
 מה, פתח:

— שָׁמַע, כהנא, כלום מוכנים אנחנו?
 — כלומר?

— המרד היה עשוי להתפרץ בעוד שתי שנים, לפחות בעוד שנה,
 והנה פתאם, בזמן שאיננו מוכנים — — —

— אַה, זו כונתך? — פּכר כהנא את כפות ידיו מתוך חכוך, כאלו רצה
 לחממן. — לא היתה לנו דרך אחרת!... לו חכינו יותר, אז חנקו אותנו!
 העניבה, שהרוסי הפשיל מאחורינו, נהדקה, כאלו קשרו את הקשר מכל
 הקצוות, וכמעט מתנו בחניקה!

— כלום קנינו כל-יזין די-צרכנו? — הפסיקו מרדכי.

— חרפה לדבר בזה, — הנמיך כהנא את קולו, — כתשעה אלפים רובים
 קנינו. כל התחבולות להחרים באלמות את כספי הממשלה — העלו חרס.
 המחלקת בין „הלבנים“ ו„האדמים“ גרמה לידי פרוד-הדעות והכספים פסקו
 מלהפנס — — — כלום יודע אתה, כמה זהבים היו בקפתנו בערב המרד?
 שָׁעַר לעצמך! ארבע מאות אלף זהבים פולניים. חלק עשירי מכספו של
 שְׁטֶרַל מחתנך! הַא, הַא, הַא!

— לידי — העיר מרדכי — מִירוֹסְלָבְסקי אָשֵׁם בזה.

— לא מִנָּה ולא מקצתה! — הפסיקו כהנא. — בני-אדם מְנַנִּים אחרי
 מִירוֹסְלָבְסקי, שהוא דואג רק לבשרו, ושקר הדבר! הקנאה מדברת מתוך
 גרונם ותו לא! בין כך ובין כך צריכים להיות מוכנים, ואם תִּמְצָאנה די
 ידים פולניות להרים את מטי-הפרוץ, שמתגוללים במולדת, ולעמוד מול
 האויב, לא נשאיר ממנו אף פֶּלִיט! הקראת את הכרוז? האַכְרִים מְשַׁחֲרִים,
 ה„פֶּנְשֶׁטְשִׁינָה“ בטלה, היהודים קבלו שווי-זכיות, ועכשו אין לנו אלא לכבש
 לבבות ולעשות נפשות, שִׁסְפָּחו ויעמדו תחת דגלנו. ואם נתנפל כאיש אחד
 על שונאנו, ואם נפשט עליו מהויפֶסֶל עד הדִּינָה ובבת-אחת, כסערה, כיעור
 עבת, — לא יעמדו רוביו ותותחיו בפני רבבות החרמשים, הקלשונים והפֶּלִפּוֹת!
 תרז נקשה בקיר — פת-השחרית מוכנה.

— בא, כהנא, ותסעד עמי, בלי אמת-לאות!

— תודה! זה-עתה סעדתי. חוץ מזה, אין שעתי פנויה. שָׁמַע, כשתגמור
 את סעדתך, בא אל ה„מרתף“, אז אדע בודאי, מתי נסע מכאן. התבוא?

— כן.

— אֲדִיקָה!

— להתראות!

מרדכי התחיל לפסוע על-פני החדר. דעתו זחה עליו, שסוף-סוף הוא

וצערוו הָרֶךְ וגדל, עד שקבל שוב גלויה ותוגתו פגה קצת. לִסּוּף החליט לכתוב הביתה, שיחדלו לשלוח לו מכתבים — הוא מוכן לשוב למוֹלַדֶת ולַהֲשֵׁתָהּ במרד.

ימים שלמים התבודד בחדרו, הרהר בנסיעתו והעלים עין מהמכשולים הגלויים. הנסיעה וההשתתפות במרד היו בעיני מרדכי מעֲטֹרוֹת אגדה. שכה לגמרי, כי לרובה יש חֶלֶק במרד, רק את האדם ראה לִפְנֵי, את היחיד, שמתרחשים לו נסים, המפה את האויב לאֲלֵפִים. הוא עמד בטבורו של החדר כמפקד, כקוסם המעתיק את הרהיטים, את הכתלים, וחדרו נהפך לשדה־קרב. על־גבי הקירות נוהרות כילק מחנות־צבא, נראות בקשי מתוך ערפלי האבק. מרדכי רוכב ביניהן, מפקד, פושט על האויב. הוא שכה, שמרידת האכרים נשמטה מידו, וחלם, כי זוהי שעת־הפֶשֶׁר, וחשש, שמא יחמיץ אותה. תחבולות הבהבו וכבו במוחו הלוהט. וכיון שהגיעו לַנִּקְדָּה ידועה, התעכב, לֹא צִיָּר לוֹ מעולם דבר ממשי, לֹא קצץ את כנפי חֲלוֹמוֹ, לֹא התוה את הדרך, כִּי־אם השאיר שטח מואר, משתרע לִפְנֵי בלי ראשית וברי סוף, ורצון תקף אותו לפסוח על התהום, אף אם יתחייב בנפשו. מצב־רוח זה לֹא אָרַךְ אֶלֶּא רגע. אָחִיו שויון־נפש הבריח חלום אחרי חלום, עד שנשאַר חלל אפור וקר. אז נודעוּעַ קָלוֹ וראה אותיות רופסות, מצטרפות, עומדות בשורה, מתעקמות כעגול־עֶשֶׂן ומכריזות:

— נו, שמע מנה? נו, שמע מנה?

נשמעה נקישת בדלת.

כהנא נכנס, כשהוא אוחז את כובע־הלבד שלו בעל אגן רחב ורך. הוא זרקו על השלחן מתוך רשלנות, הוציא מכיסו כרוז מעון מרב שמוש והושיטו למרדכי:

— קרא!

— שוב כרוז?

— כן. בעוד ימים אחדים אנו עוזבים את פְּרִיזָּה, מה דעתך?

— באמת?

— קרא!

— מתי התפרץ המרד? — התחיל מרדכי לקרא ולבו נוקפו משמחה.

— הרי כתוב שם, בעשרים ושנים בינואר. כבר נתיסדה ממשלת־העם.

פולין הרוסית נחלקה לחמשה גלילים צבאיים. לַנִּיבִיץ מושל לארך החוף השמאלי של הוֹיפֶסל ועל הגלילים האחרים נמנו לִינְדוֹבְסְקִי, פֶּדֶלְבֶּסְקִי, אנשים שכלו את מבחר שנותיהם על שדה־הקרב. בלילה של העשרים ושנים לִינְוֶאָר התנפלו הזאטוטים שלנו על משמרי הַחֲלָיִים הרוסים וכמעט בכל־מקום נצחו אותם. מְנֹרְשָׁה הגיעה אתמול מלאכות לכאן ומסרה את הדיקטטורה למִירוֹסְלָבְסְקִי.

מרב הפתעה פסק מרדכי מלקרא, פער את פיו ולא ענה דבר.

— שמע מנה, הרינו נוסעים — שם כהנא את ידו על שכמו של

מרדכי — ובמהרה! יוכל היות, כי עוד בשבוע זה נעזוב את פְּרִיזָּה.

נקמה

לערמן ידלובקר

I

בתוך היל-המלואים, שנכנס היום לתוך בור-המערכה, בא גם רעי הצעיר, החביב עלי במדה לא-מצויה: פרידי. פרידי הוא אופיצר רך, כבן עשרים, בעל פנים תינוקיים ועינים המביטות יותר אל נשמת בעליהן מאשר כלפי העולם המגנה. זה יותר משלש שנים שאני מכיר את פרידי. בפעם הראשונה, בשעה שהתנדענו, ראיתי אותו על דוכן קונצרט מוסיקלי רותח, שבו היה פרידי דנן חתן-האמנות. פרידי היה פגור. כבר בשנת החמש-עשרה לימי חייו היו מדברים עליו כעל אמן מבהק ומססם, שיותר משהתפלאו על תכן נגונו, היו משתוממים על אפן השתמשותו בכנור, על הטכניקה המפליאה, המשכללת, שראויה היתה לכנר זקן, שמנגינותיהם של ששים-שבעים אביבים שוטפים בעורקיו. בכלל היו מביטים על פרידי כעל צעיר מבטיח-נשגבות, שמוניטין עתידים לצאת לו במולדת ובכלל העולם.

שם, בעיר, היה פרידי הצעיר שבחבורתנו, החי חיי-יללה, חיי צוענים, עמנו יחד, השוגים באהבתה של אותה המפקרת, הידועה שם בחוץ, ביום, בשם אמנות, ואצלנו היא צנועה, בת-בית, מבסמת ומעציבה עד-כדי מיתת-עצמנו לשם חיי עולם הבא. בחבורה זו היינו מקשיבים לו לכנורו של פרידי באון אחרת, שונה מאלה, המקשיבות לו שם, מזוץ לתחומנו, בקונצרטים ההומים והנודפים ריח נשים מתפרסות וריח זכרים בעלי-ממון ולב מגהץ ומזין.

על-דבר אמנותו של פרידי אין לי מה לדבר. היה באותה אמנות איזה דבר, שאי-אפשר לדבר עליו באפן ברור ולנתח אותו באיזמל. דבר שאין לו לא רק תפיסה במלים, אלא אפילו במחשבה אי-אחת תופס אותו לרגע. ואולם דבר אחד הלך ונעשה ברור אצלנו, כמעט לכל בני-החבורה - דבר, שאחדים מאתנו לא היו מדברים עליו מתוך כעין-נמוס ואחדים מתוך - פשוט, משום שלא היו מיחסים לו ערך מיוחד, - אבל

עוזב את פריז. תחבולות חדשות הצטנפו במוחו, הוא התמודד ופסיעותיו לארך החדר גלו כמתוך קסם תמונה אחרי תמונה. מהכפרים התחילו נוהרות שירות אפרים. היום קשך משפעת החרמשים, הקלשונים והכידונים — — — רוח העם הלך והתרומם ונסים התרחשו זה אחר זה. חרמש התחיל לירות, קלשון — לקלוע, והנשר הלכן נפנף בכל כפר, בכל עירה. כנוצרים כיהודים, כלם עזבו את בתיהם, את חניותיהם, נטשו את נשיהם ובניהם, ובני-חורין הם הולכים ומתכנסים ביערות.

והכל היה בעיניו פשוט בתכלית. הקיפו את האויב, כמו ששובבים זאב או חזיר-יער, בסדנים ובפעמונים, ומבריחים אותו מרצו. לפעמים היה מתמלא חמה על עצמו, שבתוך-תוכו מתחבא אישון מנוף, והוא הקהיל את האויב לטבור השדה, הפה את הגדודים הפולגים בכל מקום ומקום, ונתן למרדכי, הטירון הפשוט, את היכלת לעמוד בראש המחנה, לעלות לגדלה, ותכף יצאו לו מוניטין בכל קצוי פולין — הרי הוא הגנרל, שהכה את האויב שוק על ירך, הבריחו מגבולות הארץ ושחרר את פולין.

וכיון שהוסיף לטוות את חוט-גדלתו, ידע, כי זה הוא חלום תינוק קשה-ערף היושב בתוכו; ידע, כי טפשות היא לארוג רעיונות כאלה. וכשהתגבר על עצמו ובטוח היה, כי יעמוד בדבורו, באותה שעה שכח את הכל והרחיב את צעדיו על-פני החדר. שעות שלמות טוה את חלומותיו, אחד עולה בקסמיו על חברו, ובסוף כל-חוט הופיע יהודי יהיר, שלא קבל את שווייהזכיות בתור נדבה מ"ש"כצ"ץ" פזרן, אלא נעשה אזרח-תושב במחיר דמו. ובכל-פעם שהביא את הכל לנקדה ידועה ומכרח היה להפסיק מזורזוריו, שבה וקמה לפניו המציאות קרועה-בלוואה, עור ועצמות, והכל נמס ונעלם. מהלל-האור הגיחו והתערטלו נגדו הפנים הפוכים של אמו: — בוגי, חזר כך ובא הביתה! — ומעליהם טס דיוקנה הקורן של פליציה, כשמש משלהבת, המנסרת על-גבי חללים. תוגה מיתמת ללא-אב וללא-אם טפטפה טפות טפות אל נשמתו ומחשבה הבהבה בקרבו:

— ואולי הדין עם מיצקביץ? אם להקחם, ילחמו היהודים כחטיבה

מיחדת, על מחנם ועל דגלים?

אמרו עליו על יואכים; כשהיה צעיר, היתה כל מילודיה, שיצאה מתחת ידו, מעוררת צחוק – צחוק של שדים ארור ומלא רעל – ואפילו העליונה שבהן. בזה אין עוד שום טרגדיה, פרידי. נודע אחר כך, שהיה לו יואכים איזה ענין של שטות, איזה דו־קרב אמריקאי עם איזה סטודנט גרמני, והוא, יואכים, הוציא את הפדור השחור, ולפיהדין הית צריך, בטרם תעבור שנה, לתלות עצמו על הגשר. מובן, שבמשך שנה ארוכה זו היה כנורו צוחק בצחוק-שדים.

– ומה היה סוף הדבר? – התענין פרידי.

– סוף הדבר היה, שאותו הסטודנט, בעל־דבבו של יואכים, מת בשחפת באותה שנה.

פרידי נשם נשימת־נחמה עמקה: תודה לאל –

– כן, פרידי, כאמור: בזה אין עוד טרגדיה. יואכים הרגיש בזה וקבל את הדבר כמו־שהוא. אלא שכאן, אצלך, פרידי, הענין אחר הוא. ועל־זה חפץ אני לדבר אתך. דבר, שאני, שאנחנו קלנו הרגשנו בו. וכבר דברנו עליו בינינו לבין־עצמנו –

– וזהו?

– זהו, פרידי חביבי, דבר, שאי־אפשר שימשך כן הלאה. הדבר הזה הוא: מלחמה. כן, מלחמה בינך לבין־עצמך, פרידי; ביתר דיוק: בין שתי נשמותיך. מרגישים אנחנו, ששתי נפשות נלחמות פה בשעה שאתה מנגן על כנורך.

פני פרידי הלבינו כמת:

– הוסף, הוסף־נא, – פצר בי באי־סבלנות. – בבקשה! גם אני חפצתי... – ובכן, כמדמני, שאתה בעצמך צריך להרגיש בזה – אמר־נא, פרידי, אתה אינך יהודי? – שאלתי אותו, אף־על־פי שברור היה לי, שאיננו יהודי.

פרידי הביט בי בעינים עגלות:

– כלום אינך יודע, שאינני יהודי? –

– הממ...

– אלא, ש –

– אלא מה?

– אתמול נכנסתי בשיחה עם אמי – והיא אמרה לי, שאם אביה, כלומר סבת־זקנתי – היה לה איזה עסק עוד בבתוליה עם איזה יהודי – לא, לא אוכל לשקר לך: לא עם איזה יהודי, אלא עם מורה־המוסיקה שלה: עם מנדלסון – – ואולם אחר־כך נשאה לגרף בליני וממנו ילדה אחר־כך את בנה הראשון: גרף ידור־בליני, זהו דודה של אמי, מי שהיה דירקטור באפירה הבוֹד־פשטית הראשונה. אלא שהדבר הזה רחוק כל־כך וחוזק מזה הוא דבר שאין לו – כלום אפשר ליחס לאותו עסק־שלא־הבה, שהיה לה לאם אבי־אמי – ובבתוליה – כלום אפשר ליחס לזה איזו חשיבות! שטות!

הַרְגֵשׁ הָרָגִשְׁנוּ בּוֹ כָּלֵנוּ. וְזֶה הָיָה: הַסִּגְנוֹן הַיְּהוּדִי שֶׁבִּנְגוֹנוֹ שֶׁל פְּרִידִי. פְּרִידִי לֹא הָיָה יְהוּדִי; וְאַצְלָנוּ בַּחֲבוּרָה לֹא הָיְתָה שְׂאֵלָה שְׂכוֹ חֲשׂוּבָה כָּלָּה. יְהוּדִי אוֹ לֹא־יְהוּדִי — אַחַת הָיָה לְגַמְרִי. כָּלֵנוּ עוֹמְדִים זֶה־כְּבָר לְמַעַלָּה מִמְּדֻרָּגָה זוֹ, שֶׁמִּבְחִינִים בָּהּ בֵּין אִמָּה לְלֶשׁוֹן, וְעַל־אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה בֵּין דַּת לְדַת. בְּכָלֵל: הָאֲמִנוֹת הָיָה דְּבַר עוֹלָמִי, אֲנוּשִׁי־כָלָּלִי. וְהַמוֹסִיקָה יוֹתֵר מִכָּל. אֲלֵא שְׂאוֹתוֹ הַסִּגְנוֹן — אִם בְּכָלֵל מֵתֵר לִי לְכָנוֹתוֹ בְּשֵׁם זֶה — הָיָה עֶקֶשׁן קִצָּת. סִגְנוֹן זֶה כֹּאֲלוֹ הָיָה הוֹלֵךְ וּמִתְפַּתַּח יוֹתֵר וְיוֹתֵר, הוֹלֵךְ וּמִתְבַּלֵּט, הוֹלֵךְ וְתוֹפֵס לֹו מְקוֹם חָשׂוֹב וְנַעֲשֶׂה כַּעֲיֵן עֶקֶר; כְּמוֹ לְהַכְעִיס. כָּל מָה שֶׁהוֹצִיא פְּרִידִי מִתַּחַת אֲצִבְעוֹתָיו, הָיָה יוֹצֵא — „בְּטָלִית שְׂפָלָה תְּכַלֵּת“. אַחַת הָיָה, אִם מֵאִירָבֶר אוֹ בֵּיטְהוֹבֶב, גָּרִיג אוֹ בֶּךְ, שׁוֹמֵן אוֹ פּוֹצִ'יִי — הִכֵּל נַעֲשֶׂה אֲצִלּוֹ עֲבָרִי.

אֲנַחְנוּ מַעֲוִלִים לֹא הָיִינוּ מְדַבְּרִים עַל עֲנִין זֶה. וְאוֹלָם פַּעַם אַחַת הָעִירָה בְּיָמֵינוּ אַחַת מִבְּנֵי הַחֲבוּרָה לְפִי־תַמָּה עַל אִיזוֹ סוֹנְטָה, שֶׁהָיָה לֹא הִכִּירָה אוֹתָהּ בִּשְׂעָה שֶׁפְּרִידִי נָגַן אוֹתָהּ, שֶׁמִּנְגִּינָה זֶה בּוֹדָאִי יְהוּדִית הָיָה — כָּלֵנוּ עֲנִינוּ לָהּ בְּבִת־צַחֲוֶק, שֶׁטְפָשָׁה הָיָה עַד־כִּדִּי אֶסוֹן, שְׁזוּהִי סוֹנְטָה שֶׁל לֵיסֵט — אֲלֵא, שֶׁפְּרִידִי הִתְחִיל רֹעֵד בְּכָל גּוֹפּוֹ, פָּנָיו הִלָּבִינוּ וּבִתְנוּעָה אַחַת זָרַק אֶת הַכְּנוֹר מִיָּדוֹ בְּקִלְלָה. בְּרָגַע זֶה הָרָגִשְׁנוּ, שֶׁאִי־אֲפֹשֶׁר לְהַמְשִׁיךְ עוֹד, שֶׁכְּבָר הִגִּיעָה הַשְּׂעָה „לְסֹדֶר“ אֶת הָעֲנִין הַזֶּה, מִשּׁוֹם שֶׁפְּרִידִי הָיָה פֶּשׁוּט פְּגוּעַ בְּכַבּוּדוֹ. לֹא מִתּוֹךְ בִּזְיוֹן לְיְהוּדִים; אֲלֵא פֶּשׁוּט, הַסִּנְטָה אֵינָה יְהוּדִית, וְלִפְיֶכֶךְ עֲלִילַת־שׂוֹא מִתְעַבָּה הָיָה לְהַלְעִיז עָלָיו, שֶׁהוּא מִנְגֵּן אוֹתָהּ בַּסִּגְנוֹן שֶׁאִינוּ הוֹלֵם אוֹתָהּ.

אֲנִי, בְּתוֹר אֶחָד הַמַּחֲבִיבִים אוֹתוֹ וְהַחֲבִיבִים עָלָיו בְּיוֹתֵר, נִכְנַסְתִּי עִמּוֹ פַּעַם אַחַת בְּשִׁיתָהּ עַל עֲנִין זֶה. עַל־פִּי מִקְרָה הִתְחִיל הוּא לְדַבֵּר בּוֹ. כְּמוֹבֵן: בְּשִׁלִּילָה. יוֹתֵר מִזֶּה: בַּמַּחֲאָה רְצִינִית. — זֶה־יִּי טַפְשׁוֹת שֶׁאֵין לְמַעַלָּה מִמֶּנָּה! — אֲמַר בַּהֲתַרְגּוּמוֹת. — זֶהוּ מִגֶּחֶךְ פֶּשׁוּט!

— לֹא, פְּרִידִי, כָּלֵל וְכָלֵל לֹא. הָרַבָּה אֲמַת יֵשׁ בְּדַבְּרִי. דְּבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שׁוֹם שִׁיכוֹת אֶל הַמוֹסִיקָה הַיְּהוּדִית, אוֹ אֲפִילוֹ אֶל הַחַיִּים הַיְּהוּדִיִּים, וְאַתָּה נּוֹתֵן לָהֶם לֹא רַק צִבֵּעַ יְהוּדִי, אֲלֵא אֲפִילוֹ תִּכְנֵן מוֹסִיקָלִי יְהוּדִי — — אֲפֹשֶׁר: מִזְרָחִי סִתֵּם?

— מִזְרָחִי — וַיְהִי מִזְרָחִי. אֲבָל כְּלוֹם יֵשׁ חֶלֶק בְּדַבְּרִי, בְּגוֹפּוֹ שֶׁל הָעֲנִין? הָעֶקֶר הוּא, פְּרִידִי — —

— אֲמַת, — הוֹדָה, — הֲלֵא אַחַת הִיא. זֹה־יִי מַחֲלָה — לִנְגֵן אֶת הַרְפָּסוּדִיהַּ הַשְּׂשִׁית שֶׁל לֵיסֵט אוֹ סוֹנְטָה־הַסֶּהֶר שֶׁל בֵּיטְהוֹבֶב בַּסִּגְנוֹן יְהוּדִי אוֹ אֲפִילוֹ מִזְרָחִי סִתֵּם. זֹה־יִי בְּלִי־סֶטֶף מַחֲלָה פְּנִימִית — וְמָה עָלִי לַעֲשׂוֹת? — שֶׁאֵל בַּעֲצַב יִלְדוֹתֵי תַמִּים, עֵמֶק וְנוֹגַע עַד הָלֶב.

— מָה לַעֲשׂוֹת? לֹא־כְלוֹם, פְּרִידִי. אֲנִי, כִּשְׂאֲנִי לַעֲצָמִי — הוֹסַפְתִּי בַּהֲטַעְמָה — בְּמִקּוֹמָךְ־אֲתָה לֹא הִיִּיתִי מְדַקְדֵּק בּוֹה כָּלָּה, פְּרִידִי; זֶהוּ דְּבַר לֹא בְּלִת־מִצּוֹי, וְאֲפֹשֶׁר שֶׁבְּכָלֵל רַק דְּבַר אֲרַעִי, הִתְלַוִּי בּוֹמֵן אוֹ בְּמִקּוֹם, אוֹ בְּאִיזָה דְּבַר אַחֵר.

השמאלית לשמוע בקולם שלהם, של הקדושים שלי, של גריג, של ביטהובן, של רובינשטיין וכלם! במקום שהם יהודים אהיה יהודי, ובמקום שהם הטינטוטים – הטינטוטים!

מאותו יום ואילך לא ראיתי את פרידי. בא הגיוס המשגע וסחף אותי אל תוך המערכה.

II

עכשו, שזה יותר משנה שאני מאבד את חיי בבורות-המות הללו, שוב הופיע פרידי לנגדי. על פגישה שכוונו אי-אפשר לדבר בלשון בני-אדם, כמו שבכלל אי-אפשר לדבר בלשון-שהיא על פגישתם של שני מפירים ידידים בתוך המערכה, על שדה-הקטל. אינו דומה הקשר, שהחיים העליזים קושרים בו שתי נשמות זו לזו, לאותו שהמות מאגדן בו, זוהי הרכבה עלאית ועצובה, שלהנם אתה חפץ לרדת לסוף סודה, שמקורו הוא שם, מעבר לחיים – ולמות, העושה את רבואות חלקי מהתו של עולמנו לחטיבה עולמית אחת. אין לך אהבה, כאותה המקדשת תחת חפתו השחורה של מלאך-האפס. ואהבה זו אינה מוצאת את בטויה אלא באותה הסימפונייה הנוראה, המרכבת מרעש-התותחנים ומאנקות-הגסיסה של אלפי בריות, הממיתות בלי שום שנאה והמתות בלי שום מדוע וצער שבמדוע.

ובאותה תסימפוניה החידתית והמלאה זוהה היה כנורו של פרידי תמיד לאינטרמזצ' כבוד, המחיה אותנו לפרקים בסם של שירה עלאית, עליוזה, כרכפה, מבסמת ומרפאה. בשעה שחוללו הקרבות ליום או יומים, בשעה שגם אנחנו וגם אותן הבריות האמללות שם מעבר לקרבת-החיים, הנקראות בשם אויב, התעלפנו לרגעים אחדים – אז היה פרידי בא ונותן לנו מאותו הנקז, שלא יתן לנו שום יין ושום אשה שבעולם.

ולפיכך, מובן מעצמו, שפרידי היה פטור מכל מצוות המלחמה ומכל תנופת-יד גסה. פרידי היה מונהג בין בנינו כטמל החיים שאבדו לנו פתאם, כטמל העיר, ששלה אותנו, את השוגים באהבתה, מחיקה החם, מזשואות-יפיה הרהמיות והמישנות בשנת-שפרון, אל רעש המלחמה, לתוך חיקו של המות, בכדי להגן עליה, לעמוד על משמרת-החיים שלה ולמות על מזבחה, הטמא והקדוש כאחד. מריחה האובד של עיר זו היה זולף אל נפשנו כנורו של פרידי, שנשא חן בלתי-מצוי בעיני שרואיך. הוא היה שומר אותו כבבה-עינו. עמו ביהד דר מאחורי המערכה, עמו היה אוכל ושותה ומתהלך יום ולילה. ולאט-לאט היה שמו של פרידי לשם מיחד אפילו בפי הקילים הפשוטים; שם בעיר היו צריכים לחפש אחרי חובבי-האמנות, שיבינו אותו, ופה היה האמר שבאכרים זולג דמעות בחשאי לארץ היותר מפשטת. פרידי היה בא אל תוך הבור, אל השורה הראשונה, והיה נותן לנו את תוך-תוכה של נשמתו המלאה, והגדושה חיים תינוקיים, תקות אביבים וחידות העלומים.

— אינני יודע, פרידי: אפשר הן, ואפשר לא. בכל-אופן: הדם איננו דבר טפל לגמרי בחיים, ומכל-שכן באמנות. והלא יודע אתה, עד-כמה סבוכה היא שאלת האהבה הראשונה. בתולד שגשגאת, למשל, לכושי שחור ואינה יולדת לו בנים ואחר-כך היא נשאת ללכן, בתשעים אחוזים למאה מקרים כאלה, הבכור שלה, שיוולדת אחר-כך, הוא שחור או שחור-למחצה. ואני אומר לך, פרידי חביבי, שידיעה זו, שאהובה של אם אבי-אמך היה יהודי — ומנגן! — בשורה זו גללה אבן כבדה ממש מעל לבי. פרידי, אתה יודע, שאני מחבב אותך כנפשי, ואפשר גם יותר. אני מבקש ממך דבר-מה: התנדע-נא אל עצמך. אני אמרתי לך: מלחמה יש כאן. כן, עכשו ברור לי הדבר: יש כאן מלחמה עזה בין שתי ידיך. אתה מבין אותי, פרידי? אנחנו הרגשנו בזה זה-לכבר: שהיד השמאלית שלך, פרידי, נלחמת מלחמה מרה ביד הימנית —

עיניו של פרידי נעשו עגלות ותמימות כעיני ילד בהיר, ושני אגלי-דמעה — שתי פנינים בהירות, המאירות אל-תוך מקורן — נראו בהן. הוא כבש את פניו בקרקע ובלחש, בקול מתחטא, אמר:

— כן.

— ובכן, פרידי, מלחמה; תהלה לאל, שלכל-הפחות קברר לנו הדבר. היד הימנית שלך עושה את תפקידה באמונה. הקשת שלך היא שפחה נאמנה לכל תויה-הנגינה של המחבר, תמיד; אלא שהיד השמאלית באה תמיד ותובעת את שלה: את שלך —

— ומה יהיה הסוף?
— הסוף, חביבי, — לי ברור הדבר: היד השמאלית, או שתנצח, או — שתתנקם בך. כן, פרידי: היא עתידה להיות נוקמת בך — ונקמה שכוז היא תמיד מווררה ונוראה — אני איני חפץ לפתוח פה לשטן. כבר היו מקרים כאלה, פרידי.

פרידי ישב והסתכל בי בעיניו הלחות, העמיד פנים של תמיהה, אחר-כך קם פתאום וצחק. מאמין הוא ואינו מאמין.

— מגזם אתה, — אמר בבטחון, — זוהי גזמה — אף-על-פי שאמי גם היא ספורה לי בכעין-דבר זה — על-דבר דודה, הדיקטטור, שכידוע לך תלה את-עצמו על נימת-עוגב — אלא שגם הענין הלז הוא מערפל קצת — וסוף-סוף: מה אני אשם בדבר?! ואם אני אשם, הרי — מה עלי לעשות?

— מה עליך לעשות? אינני יודע, פרידי, — הנה יהודין כלומר: תן לו ללכן, לדמך להיות מה ששליחו מצוה עליך: היד השמאלית. נסה-נא, הנסיון צריך שיעלה יפה, פרידי —

פרידי צעד פסיעות אהדות אלך ואילך, אחר-כך שפשף את ידיו ואמר:

— לא! לא, ידידי, זה אי-אפשר! המוסיקה היא לא ענין של פוליטיקה ולא של הדת! המוסיקה עומדת למעלה מכל חברה, מכל אמה ומכל דת — אני הגני מוסיקנט, אמן ולא יותר! ואני צראה לך, שאכריח את ידי

הגשר לשנים. כל הממחים החליטו אז, והחלטתם נתקיימה עד-היום, שגשר זה, המכיל מאה ושמונים אלף פעם יותר ממשקלו של חלק הגדוד שעבר עליו, לא נהרס אלא על-ידי הרתמוס, שבמקרה עבר דרך קו-התחוך של אטומי הגשר. והאיך אתם יכולים בכלל לבאר באזן אחר – שאל ד"ר מיוזנג ברתיוחה צודקת – את הריסת חומות-יריחו בקול שופרותיהם של שבעת כהני יהושע? – ומה לעצת כל-אלה – להשתיק תילים עיפים אחדים? – ואם כל-זה ביחד כגשם על אבנים הוא לכם – שאל הפרופיסור לפיסיקה את האופיצרים הגבוהים – מדוע אתם זהירים כל-כך להוליך את גדודכם בלי רתמוס ב"הליכה מקלקלת", בשעה שאתם עוברים על הגשרים? – ובשמחתו הגדולה להנחת ולהוכיח, סוף-כל-סוף, פעם אחת בעין את אמתיותו הקדושות הללו, שכל חייו היו נתונים ותלים בהן – יצא ד"ר מיוזנג מדעתו.

היו בינינו גם אחרים, שבארו את הדבר באזן לעגני. האחד, למשל, בארז פשוט בזה, שעל שתי המערכות יש הרבה יהודים, המשפיעים באינטליגנציה שלהם על חבריהם ומכיון ששומעים „מנגינה יהודית“, מיד הם משתיקים את הירורים. וכדומה לזה. אם כך ואם כך, דבר אחד היה ברור לנו, שנגנונו של פרידי פרש עלינו איזה צעקף כחל של חלומות, של מנוחה ואהבה כל-כך ממאגנת, עד שכל הדיסציפלינה שלנו החזקה, המשמשת נפש-חיה לכל הנצחונות, סכנה היתה צפויה לה. הלבבות נתרכלו, השרירים נעשו רועדים ועדינים, והשפתים, הרגילות לקללה, לגדוף ולנשיכה, התחילו מתגעגעות לחבוק, לנשיקה – – –

שלום, שלום, שלום! – זאת היתה השירה היחידה, הנעימה, הכללית, שהיתה נובעת מתחת אצבעותיו של פרידי הצעיר. – שלום-עולם!

– אם יבוא השלום בקרוב – תיך פעם אחת שר-האלף שלנו הלוט שירתו של פרידי – אז מבטחני בו, שכנורו של פרידי הביא אותו על-כרחו – על-כרחו של הדיפלומטיה הטפשית...

אלא שבתוך שלום זה היתה מרגשת מלחמה אחרת. מלחמת שני עולמות טמירים, רחוקים ועתיקים. כמובן, רק אחדים היינו, שהרגשנו בה במלחמה חבויה ועזה זו. ובין היחידים הללו היה גם הוא: פרידי. ומלחמה זו כבר היתה הולכת וקרבה אל סופה.

אני, שהייתי מתבונן אל מלחמה זו מכבר, בשבילי היה הליך כנורו של פרידי ונעשה לאימה, למפלצת, לחרדה חשאית. פחד בלתי-מצוי היה תוקף אותי בשעה שהקשבתי לו. תמיד הייתי מחכה לדבר-מה – ובימים האחרונים הייתי נחבא ונמלט ממנו ומכנורו. אלא שהגנרה השיגה אותו.

הדבר היה לפנות-ערב. השמש השוקעת שפכה עלינו את כל הזהר האביבי שלה, העלול להוציא את תילי שדה המות והיסורים מדעתם. זה כששה ימים שעמדנו בתוך הבור מבלי להתכונן לקרב. בשעת-בין-הפרקים שכזו היו נשמעות ממעל-לנו רק אותן היריות המצויות, שאינן באות אלא לצאת ידי חובת-מלחמה, משום שמנוחה שלמה הלא אסורה מכל-מקום. אלא שגם בפני יריות הללו אי-אפשר להוציא את הראש מן הבור. המערכות

ונשמה זו היתה – יהודית. האין? במה היתה נכרת ליהודית? באיזה סמנים נסתמנה יהדות זו? אי אפשר לדעת ברור. צא ולמד, חטט ונתח בשכל הגיוני: מפנימה בכתה אצלו הסקנדה של אמברוזיו כקינה יהודית? אלא שהרגשנו, פלנו הרגשנו, למן החיל-האכר התמים, שרק פעם אחת בחייו עבר על-יד בית-כנסת יהודי, ועד שר-האלף, המנצח במקלה סימפונית שם בביתו, פלנו הרגשנו את אותה הנשמה היהודית בצערה, בלטיפתה, במחאתה וכעסה, בתקותה, בעלבונה ובסליחתה הנוגה – בכל.

פרידי היה אצלו למשג. ומשג זה היה כעין משג-נרדף לאיזה משג אחר, שכל-אחד מאתנו היה מרגיש בו בתחתית-נשמתו, ורק אותו השטן הנלחם, המתגושש, המכה והמרצח של החיל העומד במערכה, היה מאפיל עליו תמיד ולא נתן לו, לאותו משג מסתור, אבל תובע, לבצבץ כל-פיוץ.

משג זה היה – השלום.

אינני יודע, כיצד היה הדבר, אבל בשעה שפרידי היה מנגן לנו, היינו פלנו לא מתגעגעים, לא עורגים אל השלום, אלא פשוט וממש היינו מרגישים בו, באותו השלום, שבו ובשילו נולדנו, והוא צץ ומשגשג בדמנו, וכבר איננו מקוים לו, משום שכבר ישנו, שכבר נתקנים, שכבר בא. ופחות מכל היתה נחשבת אצלו לפלא אותה עובדה, שחברי ד"ר מיזינג – פרופיסור לפסיקה שם בביתו – יצא עליה מדעתה מתוך שמחה – – והיא: שבכל פעם, שהיה בא פרידי ומנגן רגעים אחדים, תכף היו משתתקות כל היריות, מסביב, בין בתוך מערכתנו ובין בתוך מערכת האויב, אפילו אותן היריות, שהיו מצויות משני הצדדים בשעת-מנוחה; ועל כל הקו, בשטח ידוע, שמנגינתו היתה מגעת לשם, קמה פתאם דממה רפה, שליו ומלאה חידות – כאלו באה פקדה בהסכם הדדי משני הצדדים, שלא להפריע את הלבבות, שלכאורה אינם מרגישים שום שנאה זה לזה, אדרבה. –

בתחלה היה הדבר לפלא. אחר-כך התחילו באים הפרושים על הפלא. הפרופיסור ד"ר מיזינג התאמץ לבאר את הדבר בשיטת גלי-הקול הידועה. לפי שיטה זו: כל תנועות החיים, כל שנוי ביצירה, וגם תנועת הגרמים השמימיים, הסבה הראשונה והמניעה שלהם היא: גלי הסימפוניה העליונה, שכל צורה וצורה שבעולם היא התגלמותו של רתמוסה. קהל בכוכבי-השג, השונים בדיקנותם המדתית, וכלה בכוכבי-אור ושמשות-בראשית לאין מספר וחקר. ולא נתקררה דעתו של ד"ר מיזינג, עד שהוכיח לנו באותו הנסיון הידוע, בגרגרי-החל המסננים על-גבי דף של זכוכית, שכשמושכים בקשת של כנור על קדו של הדף, הולכים גרגרי-החל ומצטרפים לאט-לאט לצורות כוכבים קטנים, הדומים בדיוק מפליא לאותם של השלג; הנהן צורות הרתמוס השונות, הנראות לעין. גם אותה עובדה של הגשר-המצרי שבפטרבורג, לא מצאו לה באור אחר. אותו הגשר, פעם אחת עבר עליו גדוד-חיילים של קיסר פאול הראשון (המשגע והדיקן בתפארתן של הלכות הקסטרומיטציה עד-כדי צחוק), הגדוד עבר ב"מהלך-תפארת" ופתאם נבקע

— בידו.

מהרתי אל פרידי, הרימוניו מן הקרקע ולבי עמד בי מדפק: הכדור נקב את צמת-הגידים של ידו השמאלית בין פסתי-יד והמרפק. שר-האלף הסתובב כמשגע. הוא הבין תכף. חרפה שכזו! — פרידי שלו חבל בעצמו — חרפה ובושה! — כל התילים הסתכלו זה בזה: נורא. מה יהיה? — מיתת בית-דין?!

לבי-דין לא הזמינו את פרידי. שר-האלף השתדל לטשטש את צורת כל הענין ועלתה בידו להציל את פרידי.

וממחרת עברה שמועה אחרת בתוך הבור. שמועה יותר מבהילה מן הראשונה: הרופא מוצא את הכדור, שנקב את ידו של פרידי, לחלוד קצת, ולפיכך מן-הנמנע הוא לרפאות את הפצע באופן מצוי. הכף רעולה. יש רק דרך אחת: לחתוך את הכף ולהציל את חיי הנפצע. והדבר אינו טובל דחיה.

שמועה זו עברה כסער צורב, המחניק את בית-הנשימה: ידו של פרידי צריכה להחתך — כסמרטוט — ידו של פרידי — האיך זה? — הגזירה העולמית הטתה אלינו חסד במהומה זו: באותו יום השתער עלינו האויב, וכך שכחנו את כל הענין הנורא.

III

ולא שמעתי על-דבר פרידי, עד שנפצתי גס-אני. וכשהביאו אותי לבית-החולים של הרגימנט שלנו, הייתי במצב נדהם במקצת. הפצע שלי היה קשה ומסכן. אף-על-פי-כן לא שכחתי את פרידי. שאלתי את הרופא, אפשר יודע הוא, היכן הוא?

— פרידי — הוא בבית-המשגעים — ענה הרופא — וכמדומי, ששלוש מות. מה שהיה אתי אחרי רגע — אינני זוכר, משום שהפצע שלי התחיל עובר בי מן הגוף אל המוח.

וכעבור ימים אחדים ספרה לי האחות-הרחמניה על-דבר פרידי כך: — כל הענין הזה משנה הוא, — אמרה, — משנה כל-כך, עד שנעשה לשיחה בעתונים. הדבר היה כך: בשעה שחתכו את ידו של פרידי, היה החולה מבקש מאת הפרופיסור, שיתנו לו את הכף המקטעה. הרופא, שהכיר אותו מכבר, מלא את בקשתו זו, כמובן, בתור יוצא מן הכלל — יד שכזו! — כלנו בכינו. הפרופיסור קנט את הכף, כנהוג במקרה שכזה, שחתקים לזמן ידוע. לאחר-כך נתנו אותה בקפסה-של-זכוכית יפה, מְצִפָּה כסף, ומסרו אותה לו. הקפסה היתה מְנַחַת על שלחנו הקטן שאצל מטתו. ונפלא הדבר: הנער היה שוכב במנוחת-שקט, מבלי להתאונן, מבלי להתאש, כמי שמקבל את יסוריו ואת חרבן-חיייו באהבה. אחר-כך באה השמועה, שהאקדמיה למוסיקה חפצה לקחת לעצמה את הכף בשביל המוזיאון שלה, אלא שפרידי היה

קרובות זו לזו, עד שלא רק הראש הנראה לעין-האויב מוטל בסכנה, אלא אפילו כף-היד. הוצאת הראש היא מות בטוח, והוצאת הכף גם-כן מיתה בטוחה מצד – בית-הדין של-המלחמה. כל המוציא את ידו, סמן הוא, שחפץ הוא להסתכן ולפגוע בעצמו, בכדי להפטר מן המלחמה – ומשום-זה הוא מתחייב בנפשו.

פעם אחת בא אלי פרידי ולחש לי בבת-צחוק, שחפץ הוא להיות פצוע קצת. ראשית, כדי לשוב לביתו לשבועות אחדים; ושנית, יש בזה מעין גבורה והוד-שבגבורה כביכול: להיות לאופיצר פצוע. – אני התריתי בו: דבר זה יש בו משום סכנת-מות; מיתה בית-דין. פרידי צחק ואמר כמתפיש: – חיינפשי, היצר הרע שבי מפתה אותי לדבר. אני אינני חפץ, הלא חי אני פה כיוצא מן הכלל, ביחד עם שר-האלף הנוטה אלי את כל חסדו. אלא שבכל פעם, שאני נכנס אל תוך הבור, כאלו איזה שטן אוזן בידי ותוחב אותה כלפי-מעלה.

דמי קפא בקרבי. שתקתי. ופתאם עבר עלי איזה רוח: קמתי ומהרתי אל הטליפון; חפצתי לגלות את הדבר לשר-האלף. ידעתי, שאוהב הוא אותי, ולכתחילה בודאי שימחל לי על טפשותו זו המלערה ויעכב בעדו. – הטליפון היה תפוש. אחר-כך התחרטתי: זוהי מסירה, זהו חשד בכשרים. הלא סוף-סוף לא עשה עוד שום דבר ובודאי לא יעשה גם להבא.

ולפנות-ערב נהיה הדבר. היריות הבודדות כאלו התחילו באות תכופות, באנגריה כפולה. פרידי בא, לקח את הכנור והתחיל מנגן לנו באפולית שבין-השמשות, הנעימה והמצערת. אני ישבתי על הספה שלפני פתח מערתי, רחוק ממנו פסיעות אחדות, ואטמתי את אזני, שלא להקשיב לו. אלא שלא עלתה בידו. מי שלא שמע מנגינת כנורו של אמן, היוצאת מבור-מתים זה לפנות-ערב, מי שלא הקשיב לקול-זמר בכלל, הנמלט מתוך נפשו של חיל, החי והטובל תחת כנפיו של אותו מלאך-פלאי, הנקרא בשם מות – הוא לעולם לא יבין ולא ישער לעצמו את סודם של שבעת הקולות, המוזיגים עם שבעת הצבעים להרמונית-מסטורין מלאת פלאים ותנובה מברכה ונצחית. ופרידי היה מנגן מתוך אלפי-אלפים לבבות בבת-אחת. בתחלה גם לא הבחנתי היטב, איזו מנגינה הוא מנגן. אחת היא. אחר-כך הפכתי אותה: ה"שיר בלי-מלים" היה זה. הכנור התחיל בולע לתוך עצמו את היריות, המעופפות על ראשו בקוים מנסרים את האויר ואת הנפש, קצט אותן והעלן להרמוניה נעימה, משנה, ארורה ונפלאה. אחר-כך כאלו בלע אותן לגמרי: לאט-לאט נשתתקו קולות-המות ועל כנפיו של הערב הרך, הקמים והשוקט, בא ופרש את רידו הפחל-האדם והמרפא – השלום – – –

ופתאם – קול צורם את האזן, כקול צפור שנמלקה: הנימה נקרעה. ההלום נקרע באמצע. דממה. דממה בלי נשימה, בלי תנועה. ואחריה, כעבור חצי רגע – צריקה חשאית, אבל קורעת את הלב, את העצבים – קולו של פרידי היה. וכעבור עוד רגע, עברה השמועה: פרידי נפצע! – היכן נפצע?

לא הבנתי את דבריו. נשקתי לו, והוא נרדם. עיף היה, כמו אחרי מלחמה כבדה.

ולפנות-בקר שוב העירה אותי צעקתו של פרידי. עכשו כבר צעק בכל כחו החלש:

— הצילו! הושיעו! רחמים! הצילו אותי! — צעק כמשגע, כשעיניו הפתוחות לרנחה תקועות בקפסה שלפניו. — היד הארורה חונקת אותי! — ברגע זה נמלטה למקומה! — הביטו — פה — על צוארי, הביטו הנה — כאן, חמש אצבעותיה — והביטו עליה — אך האצבעות שלה כפופות, עקומות — העכביש! —

הבטנו בכף שבקפסה ולבנו פג בנו: האצבעות היו כפופות, עקומות. הקפסה היתה פתוחה למחצה. בודאי הוא בעצמו פתח אותה. אלא שהרופאים השתוממו: זהו דבר בלתי-מצוי, שאבר חנוט ומיבש ישנה את צורתו החיצונה. ורק הפרופיסור הזקן נענע בראשו ואמר כמו לעצמו, כמי שמגלה טפח ומכסה טפחים:

— כן, זהו דבר בלתי-מצוי, באנטומיה. אלא כן, אנטומיה — אנטומיה, — אמר במין יאוש ולעג, — אנטומיה... אפשר, יש לו פה איזה מודע או קרוב? — שאל הזקן.

לאחר שתי שעות בקרה אותו אמו האמללה. אני לא דברתי אתה, אי-אפשר היה לדבר אתה, האמללה. הפרופיסור נכנס עמה בשיחה, בינם לבין עצמם, בחשאי — — אחר-כך ראיתי את הפרופיסור מנענע בראשו, כמי שמבין את הכל, ואומר:

— אנטומיה — —

וברביום העבירו את הנער אל בית חולי-הרוח. אלא שגם את הכף המקטעה היו אנוסים לחת עמו. בלי זה אי-אפשר היה לקפוחו או להרגיע את רוחו הסוער. נורא היה הנער הרך הזה וכחו היה לח-ענקים ממש. ולאחר ימים אחדים באה השמועה, שפרידי מת. מספרים, ששוב היה חוזר על דבריו, שהיד חונקת אותו. ומוזר הדבר: בשעה שמצאו אותו מת, מצאו את הקפסה שבורה ופסתי-היד עומדת, ממש עומדת בחמש אצבעותיה על חזהו. אחרי בדיקה מצאו, שמיתתו באה על-ידי חניקה; על צוארו היו סמנים כחלים של חמש אצבעות.

מסרב לתת אותה. „איני נותן אותה לשום אקדמיה שבעולם! היה אומר. כמובן: לא פצרו בו. וכך היה הנער האמלל שוכב בדממה בלי התרעמות, והיה מקבל את החבישות במנוחה. אלא שפעם אחת התחיל מתאונן באזני ובאזני הרופא, שחש הוא בראשו. ופתאום בקש, שיסירו את הקפסה משלחנו. הוא אינו חפץ בה – אמר באנחה ובכאב נסתר; אך כשהפצנו למלא את בקשתו – התחרט. לא, הוא אינו נותן את הכף שלו לאחרים! – ופעם בלילה הקיץ משנתו והתחיל צועק. מהרתי אליו תכף ומצאתי אותו במצב פרוע ומבלבל. על שאלתי ענה לי, שהוא מתירא לגלות לי את הסוד.

– איזה סוד? – שאלתי אותו בתמיהה ובצחוק. הוא התחיל בוכה.
– אחותי, – אמר מתוך דמעות, – אחותי היקרה, היפהפיה – יד זו חפצה לחנוק אותי – לחנוק –

– מה פרוש: לחנוק?
– כך, אחותי המתוקה, היא – חונקת אותי – פה – בצוארי – חונקת – היא חיה עדין – –

– שוטה אתה, פרידי יקירי, שוטה אתה, הרגענא. יד קרה וקדושה שכזו אינה חונקת. הרגענא, אתה עיף קצת.

– לא, אחותי היקרה, היא חפצה לחנוק אותי, להמית אותי – בחמש אצבעות שלה – בכל פעם, שאני נרדם, היא זזה ממקומה, יוצאת מן הקפסה, זוחלת אלי, עי, מטפסת פֶּעֶפֶכִּיש על-גבי המכסה – אחר-כך אותות בגרוני ומחנקת אותי – מחנקת בכח – אחותי היקרה – –

– פרידי יקירי, אתה עיף, אתה מתעצב יותר מדי – הרגענא, אפרוחי היקר, זהו הלום טפש ולא יותר.
הוא לא שמע את דבורי.

– אחותי הרחמניה, בבקשה, אל-נא תלכי מזה, אל-נא תעזבי אותי – אל-נא תלכי – שבי כאן – –

– כן, כן, פרידי יקירי, אני יושבת כאן אצלך, תמיד – אלא, שאם כן, מוטב שנתן אותה לאקדמיה. כן, יקירי, נתן אותה –

הנער התרומם על מטתו, וכאלו חפץ להציל את הקפסה, שלא יגזלו אותה מאתו, הגן עליה בידו האחת –

– לא, חלילה! – אמר בקול צרוד, אבל כמעט מאים – חלילה! היד היא שלי! – שום איש אל יגע לגנוע בה! – אלא – שהיא חונקת אותי – הוסיף בעצב עמק ומר, כשידו רפתה וצנחה מן הקפסה. ושוב התחיל מתחנן אלי: – אחות רחמניה, אל-נא תעזבי אותי – אל-נא תלכי מזה – –

והוא נפל פרקדן והתחיל בוכה בכיה משנה, שלא שמעתי כמוה גם-אני בכל ימי עבודתי פה בבית-החולים. אחר-כך עצם את עיניו המלאות דמעות ובקל לחש התחיל ממלמל, כמו לעצמו:

– אני יודע – אני יודע – היא תחנוק אותי – היא לא תשקוט, עד שתחנוק אותי – היא תתנקם בי – היד היהודית – – אחותי היקרה – דבריינא אליה, פייסינא אותה – בבקשה – אני אינני אשם בדבר – חיינפשי, אינני אשם! – –

A decorative border with a repeating floral and scrollwork pattern, featuring a central diamond-shaped ornament at the top and bottom.

תרגומים

מטמורפוזות

מאת אוֹבִידְיוֹס

(* II)

(היכל-השמש, — פֶּאֶטוֹן, — בנות השמש, — אַגְלֹרֶס, —)

טורי צמודים אֶל-עַל יִגְבִּיהוּ שִׁיא הִיכַל-הַשֶּׁמֶשׁ. היכל-השמש

גוֹצֵץ הַזֶּהב וְתַבְרִיק כְּמֶרְאָה לְפִידִים הַנִּחֲשָׁת;

חֶפֶה שֶׁן מוֹרֵק כִּפְתּוֹ הָרְמָה, וְנִגְהָ קֶרְנִים,

קֶרְנֵי הַכֶּסֶף, יַפִּיצוּ תְאֻמֵּי דִלְתוֹת הַשָּׁעַר.

5 אֲכֵן כִּפְלִים יִפִּית, אֶת מְלָאכַת הַדִּלְתוֹת: מוֹלְצֵבֶר

פֶּתַח שֶׁם תְּמוֹנַת הַיָּם מְסַבֵּב לְאֶרֶץ כְּמוֹחַ,

מֶרְאֵה הָאֶרֶץ גַּם-הִיא, וְרַקִּיעַ-הַשָּׁחָקִים מִמַּעַל.

אֲלִי-הַתְּכַלֵּת יִתְנוּסְסוּ בָּיָם, שֶׁם טְרִיטוֹן הַמְּחַצֵּר,

אֹתוֹ פֶּרֶת-אֹס, רַב-הַחֲלִימוֹת, וִירוֹצֵן אֲגָאוֹן

10 רֶהֱב תְּנִינֵי הַיָּם בְּזוּעוֹת-עֻזּוֹ; שֶׁם דּוֹרִיס

אֶסְפָּה בְּנוֹתֶיהָ: בֵּין גָּלִים תִּשְׁחִינָה, אוֹ דָגִים רְכוּכוֹן,

אוֹ עַל כַּף-סֶלֶע לָעֵין הַשֶּׁמֶשׁ תִּבְשָׁנָה תִּלְתְּלִי

רֹאשׁוֹ, תִּלְתְּלִי-יִרְקַקְקוּ; וְדַמוֹתֵן כְּדַמוֹת הָאֲחִיוֹת

וְרָעָה אָנִי, וְלֹא עוֹד יִבְנִי בְשֶׁפֶק לְבָבִי.

הסיר הקאב מעל ראשו את קרני הזהר וקרב

40 אליו את בנו, יחבקהו, אל לב יאמצהו ואמר:

„בחור וטוב אתה, בני, ולך לא יתכחש אביך.

צדקה קלימנה הורתה, לא כחדה קדש מקורך

עתה אם מופת יבקש ללבך, שאל-נא מידי

את אשר-תשאלי ויעש, - שהדי נהר-המחמיות,

45 נהר לא יראה אור-עיני ובו בני-האל ישבעו.”

נחפו הנער וישאל מאביו, כי יתן בידו

רכב הסוסים הקלים, ורכב עליהם יום אחד.

נחם הקאב על שבועתו. ברגו יגיע במוראשו

עוטה-זהר ובנו יוכיח: „הוי, פחו במים

50 למה פרצת ותסכל שבועת אביך. מי-יתן

אשוב מנדרי, ולו אף חפצך זה לא אתנך!

שובה התעשת-נא, בני, כי בנפשך היא שאלתך.

רבות שאלת וגדולה התשורה מידי תבקש,

גדולה מנשא היא, כי נער אתה ורפות שנותיך.

55 אף הן בן-אדם הנך והיא לא לאדם נתנה,

כי בני-האלים גם-הם לא יערב לבם לנגע

אל המרכבה אשר נואלת בקשונה. יתהללו

אלי השחק בנפשם, אוילם אין אחד בהמה

יעצר פח ורכב ברכב-האש. גם יפיטר,

60 רוכב על במתי אוילמפוס, נאדרי בברקים מתרוצצים,

ידו לא תמשל ברכבי, ומי לנו אל כיפיטר?

תִּאֲמִי-בֶטֶן: מִתְאַיִמִּים פְּנִיָּהֶן וְשׁוֹנִים גַּם־יָחַד.

15 מִלָּאָה הָאָרֶץ גַּם־הִיא אֲנָשִׁים וְעָרִים וְיַעְרֹת,

חַיֹּת וּנְהָרוֹת וְגִימְפוֹת וְלִהְקֵת אֲלֵי־הֶהָרִים.

שֶׁחַק יוֹפִיעַ מִמַּעַל, וְדַמוֹת הַמַּזְרוֹת הַיּוֹחֶקָה

שְׁמֹאֵלָה וַיְמִינָה בְּדִלְתוֹת, שֶׁשָּׂה לְדִלַת לְדִלַת.

תִּזְוָלָה הַדֶּרֶךְ, שֶׁם יַעֲפִיל עֲלוֹת בֶּן־קַלִּימֶנָה אֶל אָבִיו, פֶּאטוֹן

20 אֵב לֹא יָדְעוּ אֶל־נָכוֹן. עַל מַפְתָּן הֵהִיכֵל תִּדְרַכְנָה

רַגְלָיו וּפְנֵה וְהֶלֶךְ לְקֹדֶם פְּנֵי אָבִיו, אֵךְ יָשׁוּב .

אֲחֹר, מִרְחוֹק יִתְיַצֵּב, כִּי גְדוֹל הָאֹזֶר וְלֹא יוֹכֵל

אָדָם נִשְׂא. אֲזֻמְרָגְדִּים יִתְנוּצְצוּ סָבִיב בְּכֶסֶּא,

כֶּסֶּא־הַזֹּהָר, שֶׁם יֵשֵׁב כְּבוֹס וּלְבוּשׁוֹ אֲרַגְמָן.

25 יָמִין וְשֹׁמְאֵל שֶׁם – הַיּוֹם, הַיָּרֵחַ, הַשָּׁנָה, הַדּוֹרוֹת,

שֶׁם גַּם הַשְּׁעוֹת, וְשׁוּה הָרוּחַ בֵּין שְׁעָה לְשְׁעָה.

עוֹמֵד הָאָכִיב הָרַעֲנָן וּפְרָחִים בְּרֹאשׁוֹ יַצִּיצוּ,

קִיץ זֶה פְּתוּחָה כְּתֻמָּתוֹ וְנִזְרוֹ – שְׁבַל־הַשָּׂדֶה,

אֲתָם הַבָּצִיר גַּם־הוּא, חֲמוּץ־דָּם־הָעֵנֶב, גַּם חֶרֶף

30 עוֹטָה כְּסוֹת־קֶרֶחַ וְסִבּוּכִים תִּלְתְּלִיו, תִּלְתְּלִי־הַשִּׁיבָּה.

יֹשֵׁב עַל כֶּסֶּא הַשָּׁמֶשׁ וְעֵינָיו הַצּוֹפוֹת מִרְחוֹק

רָאָה תִּרְאִינָה הַנַּעַר מִשְׁתוֹמֵם לְמִרְאָה, וַיֹּאמֶר:

”מַה־לָּךְ כִּי בָאתָ הַלֹּם, וּמַה־זֶּה לְבָנִי בְּהִיכְלִי,

בְּנִי זֶה אֲכַנְךָ וְלֹא אֲכַחֵשׁ מְקוֹר־מוֹלְדְּתְךָ?”

35 עָנָה פֶּאטוֹן וַיֹּאמֶר: ”הוּא, אָבִי וּמְחוֹלְלִי, כְּבוֹס,

אֹזֶר לְבָנִי תִבֵּל וּמִלָּאָה! אִם יִשָּׁךְ כִּבְּן תִּאֲמַצְנִי,

תִּן־לִי מוֹפֶתֶךָ וַיְהִי לִי עֶרְבָּה, וְאָדַע כִּי אֲמַנֵּם

- דרש לך אחרת, כי למה תהפך מנחתי למשחית.
 אמנם ערבה תבקש, למען תוכח ותדע,
 כי מחלצי יצאת, - יהי אפוא פחד מופתך,
 פחד ורגז-לבי - הוא עדי הנאמן וראה-נא
 פני אשר חמרמרו מיתן וחדרו עיניך
 גם חדר-נפשי ותראה בדאגה אשר תתקפנה!
 שור גם פני תבל מסביב וראה אוצרותיה מה-רבו,
 שור והביטה ודרש מפל אשר תמצא בארץ,
 גם ושמם - ואתן, לא אמנע כל-טובה מאתך.
 לו רק שאלתך האחת, בני, אחלי, שכחנה, כי קללה
 צפונה בתוכה, הוי, בני, לא מנחה, אך קללה שאלתו
 מה-לך, בן פותה, תתפסק, תחבק כילד צוארי
 אל-נא תפונה - ראה, בנהר-המחמיות נשבעתיו -
 כל אשר-תשאלי ותעש, רק אל תבהל על פיהו.
 ככה יוכיח האב, אך אטם בנו אָזְנו משמע,
 אחת ישאל, לא ישוב, ותבער כאש תאנותו.
 יקום אז פבוס ממקומו אחרי התמהמה דיו,
 יקום והוליד את בנו אל רכבו, מלאכת ולקנוס:
 זהב המוט במרפכה וזהב הציר לאופנים,
 גם השוקיהם - כלל-זהב, וכסף - יתדות האופן.
 פסדה ואבני-יקר בענקות הסוסים יתנוססו
 ומננה השמש זחר ויפעה פיצו.
 עוד על המראה ישתומם העלם ועיניו תבחנה
 פלאי הרכב, והנה - אדמדם המזרח, אברורה
 תקום שם, תסמח דלתייה, דלתות-ארנקו, ונגלה

- „תלולה הדרך בראשיתה, ורב עמל סוסי בבקר,
עת יעפילו עלות. אך שמה, בטבור השחק,
דרכי תרומם מאד, והיה כִּי־אשקיף לָאָרֶץ
65 או אל הים, והתפעם לִבִּי הנדהם בקרבי.
אחר תשפל הדרך, ורק נד־תרוצים היא תעצר
זרמת הסוסים. גם תטיס, אשר בין גלִיה אחבא,
תירא לנפשי, פן פתאם אֶכְשֶׁל וְאֶשְׁלֹף מצולות.
אף גם זאת: הן יחגו, יסבו השחקים בלִי־הָרָף,
70 סבב וְאֵחֹז בִּכְכְּבֵי־מְרוֹמִים וְגִלְגַל גַּם־אוֹתָם.
אֲכֹן אֲנִכִּי לְקֶרְאָתָם אֵדָא לְבִלִּי יִבְלְעֵנִי
שטף מסער הכל, על־סִכִּיבוֹתִי מִנְגִּדָם אֶעֱמָה.
מה־זֶה, בְּנִי, תַעֲשֶׂה, אם אמר, מִרְפַּבְתִּי לָךְ אֶתֶּן? הֲתִלֵּךְ
נָגִד הַגִּלְגַל וְלֹא יִשְׁטָפֶךָ זֶה צִירוֹ הַסּוֹבֵב?
75 או הִסִּיתֶךָ לְבִבֶּךָ, כִּי־תַעֲבֹר דֶּרֶךְ יַצְרוֹת,
עֲרִים וּמִקְדָּשֵׁי־הִיכָל, שֶׁם מְקַטֵּר וּמִגֵּשׁ לְאַלִּים?
לֹא, כִּי תַחַחְתִּים בְּדֶרֶךְ וְצִלְמֵי־בִלְהוֹת מִסְבִּיבוֹ
גַּם אִם נִכְוְנָה וַיִּשְׁרֶה תְּהִי מִסְלָתֶךָ, לֹא תַתַּע,
אֲכֹן שֶׁם קִרְנֵי יִשְׁלַח הַשּׁוֹר אֶל פְּנִיָּה, וְקִשְׁת
80 יִדְרֹכוּ רֹבֵי הַיְמוֹנִיָּה וּפַעַר אֶת לִוְעוֹ הָאֲרִיָּה;
עֲקֹרֵב שֶׁם יִכַּף כְּאֶגְמוֹן אֶת־כַּפּוֹ וַאֲיֵמָה יִזְרֶה,
סִרְטָן גַּם־הוּא אַחֲרֵנִית יִטֶּה אֶת קִרְנֵי הַכַּפּוֹפוֹת.
גַּם הָאֵם תִּמְצֹא יָדֶךָ לְמִשַּׁל בְּסוֹסִים, זוֹ רוֹחַם
יִבְעַר בְּקֶרֶבָם מִלֶּהֱב, אֲשֶׁר בְּתוֹךְ לִבָּם, וְלִבָּת־
85 אֵשׁ מִנְחִירֵיהֶם תִּתְמַלֵּט? גַּם יָדִי בְדִי־עַמֵּל תִּכְנִיעַם,
עַת רוּח־מֶרֶד, יִמְלֵאם וּבְעֵטוֹ בְּכַפְלֵי־הָרֶסֶן?
שוב אפוא, בְּנִי, מִדְּכִרְיָךְ וְדָרְשׁ, בְּעוֹד מוֹעֵד, מִיָּדִי,

אף אל מזבח בשפל אל־נא תשמאי־ה: בתוך
 לך את דרכך. ותחנה פורטונה, - בידה המקדתי,
 140 בני, את גור־ך, היא מיטיב ממך להכין צעדיך.
 הנה עודנו מדברים - ובפאתי מערב הציל
 שב כבר אל גבולו, לא נוכל עוד התמהמה, הגיעה
 עת העבודה! אור עטתה אברורה ותגס האפל.
 קח־נא המושכות ונהגו - או אולי יהפך ל־כבה,
 145 תשוב תתעשת ותחת תִּשְׁקֶה בֶּרֶכּב אֲבִיךָ
 תשמע עצמו, וטרם עזבת מקום מנוחתך
 לעלות גבהי מרפבתי, המדת לך להותך, -
 תִּנְנָא וְאֵאִיר אֲנִכִּי לְאָרֶץ וְאֵתָה הַבִּיטָהּ.

מהר הנער ויעל, וקל הוא, לא יכבד הרֶכֶב,
 150 מרום שם יעמד ושעשעו מושכות הרֶסֶן את נפשו,
 תודות יביע לאֲבִיו, אף מאן אֲבִיהוּ בְּתוֹדָה.
 פתאם וסוסי־השמש קלי־הכנף, פירואים,
 אאוס ואתון ופלגון, יתעוררו ונחרת־הקבים
 תרעיש הרוח, ובעטה רגלם בבריח־השער.
 155 סתים לא תדע עתידות צפן הגור־לִנְכָדָה, -
 נחפזה, פתחה את סגור הברית, ומרחבי תבִּלִּי
 נגלו כרבע, - וידאו הסוסים, ברגלם ישסעו
 חשרת העבים, ימריאו, יעלו אֶבֶר ודִּלְקוּ
 אחר הרוח הקל, יתעופף מפאת־קדיים.

160 אכן מה־יִקֵּל הפעם הרֶכֶב, לא יעיק לסוסים
 כִּבֹּד מִשְׁאוֹ, וְעַלֵּם לֹא יִכְבִּיד גַּם־הוא כְּתִמּוּל שְׁלִשׁוֹם.

- אול־ם־השוֹשֵׁן. ינוסוּ אֹז כּוֹכְבֵי־הַלֵּיל, אַחֲרֵיהֶם
 יחוש לַוַּיִּפֶּר גַּם־הוא וְעֹזב מִשְׁמֶרְתּוֹ בְּשַׁחֲקִים.
 115 פּוֹס יִרְאֶהוּ וְהִנֵּה הוּא עָף אֶל הָאָרֶץ, מִפְּנֵי
 אֲדָמוֹ פְּגִי־תִבֵּל, וְשֹׁמֵי קֶרְנֵי הַסֵּהָר הַפָּגוּם
 הָיוּ כִּלְא־הָיוּ, – אֹז יִקְרָא לַהֲוֹרֹת הַמְּהִירוֹת וַיִּצְוֹן
 לַאֲסֹר רִכְבּוֹ. חִיש־קֶל תִּמְהַרְנָה הָאֵלֹת, תּוֹצֵאנָה
 סוֹסֵי־הָאֵשׁ מִן אֲרֻתָּם, שְׁבִיעֵי אִמְבְּרוֹסִיָּה וְנִשְׁמַת־
 120 אָפֶם – לְהִבִּים, אֵף שָׁמוּ אֶת רִסְנָם הַמִּצְלָצֵל עֲלֵיהֶם.
 מִשַּׁח הָאֵב פָּנֵי הַנֶּעַר בְּמִשְׁחַת־הַקֶּשֶׁשׁ לְבִלְמִי
 תִּשְׁלַט הָאֵשׁ הַיּוֹקֶדֶת בִּבְשָׁרוֹ, אֵף עֲנֹד לִרְאֹשׁוֹ
 צִפִּירַת־הַזֹּהָר, וַיֹּאמֶר (וְלִבּוֹ הַסּוֹעֵר בְּקֶרְבּוֹ
 שָׁבְרוּ אֲנָחוֹת מִבְּשָׁרוֹת יָגוֹן וְשָׂאָה כִּי־תִבְאֵ):
- 125 „לֹא אֵף הַפֶּעַם, בְּנִי, תִּשְׁמַע בְּקוֹלִי: הַשְׁמַר מַעֲוֹרֶר
 שׁוֹט עַל סוֹסֶיךָ, וְהַחֲזֹק אֶל תִּרְפָּה מִרְסָנָם יָדְךָ.
 כִּי עַל־נִקְלָה יִלְכוּ, אֵף מַעֲצֹר אֵין לְזֹרְמָתָם.
 אֵף אֶל־נָא תַעֲבֹר דֶּרֶךְ חֲמִשָּׁת אֲזוֹרֵי־שָׁמַיִם,
 יִסּוֹר הַצִּדָּה נְחִיבָךְ, יִנָּטֶה כְּקֶשֶׁת רַחֲבָה,
 130 שְׁלֶשֶׁת אֲזוֹרֵי־הַשַּׁחַק הֵם יִהְיוּ גְבוּלָיו, שֵׁם יִלְךְ
 הַרְחֹק מֵאַפְסֵי הַנֶּגֶב, מַעֲיֵשׁ וְסַעֲרוֹת־צָפוֹן.
 זֹאת הִיא הַדֶּרֶךְ בָּהּ תֵּלֶךְ: שֵׁם תִּמָּצֵא גַם עֲקֹבוֹת אוֹפָנִי.
 אֵף אֶל־נָא תִשְׁפִּיל הָרִכָּב, גַּם הָרֶם אֶל תִּרִים לְמַעְלָה:
 חֶלֶק כְּחֶלֶק תֵּן חֶמֶד לְאֶרֶץ וּנְאוֹת־הַשָּׁמַיִם, –
 135 פֶּן לְשָׁמַיִם תִּרְקִיעַ וְנִצָּתוּ זְבוּלֵיהֶם, אוֹ תִשְׁפִּיל –
 אֶרֶץ תִּשְׁרֹף: בְּשִׁבְלֵי־הַבִּינִים לֶךְ בְּטַח דֶּרֶכְךָ.
 סוֹר־נָא מִיָּמִין וּרְחֹק – עֲקֵלְתוֹן שֵׁם רוֹבֵץ הַנֶּחֱשׁ,

יִשְׁלִיךְ יִהְיוּ. כָּבֵד הַרְחִיק לְעֶכֶת, וְשָׁבַע עוֹד תִּגְדֹּל
 דָּרְכוּ לְעֵינָיו: יִתְבַּוֵּן פָּנִים וְאַחֲרֵי חֲלִיפוֹת –
 קִדְמָה אֶל מִזְרַח-הַשֶּׁמֶשׁ יֵשָׁא מִבִּטְיוֹ, אוֹ יֵשׁוּב
 יֵבִיט מִעֲרֵבָה אֶל גְּבוּל, אֲשֶׁר עוֹד לֹא יַעֲבֹרָנוּ.
 נִתְקוּ זְמוֹתָיו, לֹא יָדַע, הִיחֲזִיק בְּמוֹשְׁכוֹת, גַּם-כֵּן
 אֵין עוֹד בִּידוֹ, גַּם שְׁמוֹת הַסּוֹסִים לֹא יָדַע יָכִינֹס.
 חָרַד וְנִדְהָם יִתְבַּוֵּן עַל-סִבִּיבָיו וְעֵינָיו תִּחְזֹנָה
 צִמְי־בִלְהוֹת בְּשִׁחָקִים, מִפְּאֻזֹּת חַיּוֹת כְּפִירוֹת.

190

מָקוֹם לוֹ יָדַע הָעֶקֶרְבַּ בְּשִׁחָק, שֶׁם יִרְבֵּץ וְכַפֵּף

195

כַּפִּיו כְּאֶגְמוֹן וְזָנְבוֹ יִחַפֵּץ וְהָיוּ כְּקֶשֶׁת,
 קֶשֶׁת נְטוּיָה וְגִדּוּלָהּ, אֲשֶׁר שְׁנֵי כּוֹכְבִּים בְּתוֹכָהּ.
 רָאָה פֶּאֶטוֹן וְהִנֵּה הִזִּיעַ הָעֶקֶרְבַּ וּשְׁחוּרָה
 יַעֲתִיר־הָרֵעַל, וְאַרְס־חֲמָתוֹ שָׁלוּחַ לְפָצֵעַ, –
 רָאָה וְלָבוֹ הִתְפַּלֵּץ וַיִּשְׁמַט הַמוֹשְׁכוֹת מִיָּדוֹ...

200

נִפְּלוּ הַמוֹשְׁכוֹת, עַל-גִּבֵּי הַסּוֹסִים תִּצְנַחְנָה, אִזּוֹ נִתְרוּ
 סוֹסֵי-הָאֵשׁ וַיִּתְפָּרְצוּ אִישׁ אִישׁ אֶל עֵבְרוֹ, בְּלִי-מַעְצוֹר
 יִדְאוּ מֵעַל לְאַרְצוֹת לֹא יָדְעוּ עֲדֵה-הֶנָּה, יַעֲוּפוּ
 אֶל אֲשֶׁר רוּחָם יִשְׁאָם, יִכְשְׁלוּ בְּכוֹכְבֵי-הַמָּרוֹם,
 תִּהְיוּ לֹא-דֶרֶךְ יִטְלְטְלוּ רֶכֶּבָם, וּפַעַם יִגְבִּיהוּ

205

מַעֲלָה מַעֲלָה, יִמְרִיאוּ, וּפִתְאֹם יִשְׁפִּילוּ וַיִּרְדּוּ,
 דֶּרֶךְ חֲתַחְתִּים וְשׁוּחוֹת מִטָּה יִשְׁפִּילוּ עַד-אֶרֶץ.
 תָּמָה, הַשְׁתוֹמֵם הַסֹּהַר, כִּי יִרְאֶה, הַשְׁפִּילוּ מִמֶּנּוּ
 מִרְכָּבוֹת אֲחִיו, כִּי נִצְתּוּ הָעֵבִים וַיַּעַל עֲשָׂנָם.

לְהִטָּה אֵשׁ אֶת-כָּל-שְׁפִימִים בְּאֶרֶץ, הַתְּבַקֵּעַ, הַתְּפוֹרֵר

קָלָה, בְּלִי נֹטֵל בַּחֵק, כִּי־תִתְנוּדָד בַּיָּם הָאֵנִיָּה,
 תַּחֲג, תִּנּוֹעַ וּמַעֲמָד לֹא תִמָּצֵא בְּשֹׁטֶף־הַגִּלִּים, —
 כָּכָה הִתְנוּדָד הָרֶכֶב, כִּי־נַעֲדָר נֹטֵל מִשָּׂאֵל,
 165 מְרוֹם יִרְקָד, יִכְרַכֵּר, וְכִמּוֹ אֵךְ רִיק הוּא וְעֻזּוֹב.
 רְאוּ הַסּוֹסִים וַיִּפְרְצוּ פָּרֶץ אַרְבַּעַתָּם אֶף־עֻזּוֹ
 דִּרְכָם הִסְלִיכָה וְעַפּוֹ בְּלִי מִשְׁטָר וְסֹדֶר בְּשִׁחְקִים.
 חֲרָד פֶּאֶטוֹן, לֹא יִדַּע, הַדֶּרֶךְ אֵינָהּ, וְאֵינָהּ
 יוֹלִיד אֶת סוֹסָיו, גַּם לְמַשֵּׁל בָּהֶם לֹא עוֹד יַעֲצֹר כֶּחַ.

עַשׂ וּבִנְיָה רֹאשׁוֹנָה אֲזִי חֲמוֹ מִקְרָנֵי הַשָּׁמֶשׁ, 170
 חֲמוֹ וְהָרְסוּ הַיָּמָה אֶל גְּבוּלוֹת לֹא עָבְרוּ מַעֲדָם.
 נֶחֱשׁ, זֶה קָפָא כְּפֹר מִנְשַׁמַּת הַצִּפּוֹן, בְּכַבְדוֹת
 וְחֵל אֶת דִּרְכּוֹ וַיִּחַדֵּל מִהַפִּיץ בְּלִיָּהוּת וּפְחַד, —
 הִנֵּה הַתַּעֲוָרָר גַּם־הוּא וְחֲמָה בּוֹעֶרֶת מִלְּאֲתוֹ.
 הוּא, כִּי גַם־אֲתָהּ, בְּאַטֶּס, נִבְהַלְתָּ, מִהֲרַת לְבָרְחַת, 175
 אֶף כִּי הִסְכַּנְתָּ הַתְּנַהֵל לְאַטֶּף לְרֹגֶל עֲגָלָתָךְ.

נִשְׁקָף פֶּאֶטוֹן הָאֲמָלֵל מִמְרוֹמָיו לְאַרְץ, וְהִנֵּה
 רִחֲקָה הִרְחִיקָה מִמֶּנּוּ, שֶׁם תִּשְׁכֵּן בְּעַמְקֵי־תַחְתִּימוֹת, —
 חֵיל אֲחֻזָּהּ וּפִיק־בְּרָכִים וּפְנֵיו חֲרוּ,
 180 חֲשָׁךְ אֲוִר־עֵינָיו, לֹא יִרְאֶה בְּנִהְרָה תוֹשִׁיעַ מִסְבִּיב.
 הוּא, מִי יִתְּנֵנוּ לֹא יִגַּע בְּסוֹסֵי־הַשָּׁמֶשׁ מַעֲדוֹ
 לוֹ גַּם מוֹצֵאֵל לֹא יִדַּע וְחַפֵּץ לְבָבוֹ לֹא יִתֵּן,
 לוֹ רַק בֶּן־מֶרֶס יִקְרָא וְהָיָה זֶה שְׁמוֹ כִּלְ־הַיָּמִים
 יִדָּא פֶּאֶטוֹן וְעַף, כְּאֵינָהּ אֲשֶׁר תִּסְעָרְנָהּ
 185 סוּפָה, וְאִבְדָּה כִלְ־עֲצָה מִחוּבֵל וְרַק עַל הָאֲלִים

לֹב אֹז הוֹכִישָׁה מִתֵּרֵב נַחֵם, כִּי נִשְׁתּוּ מִימֶיהָ.

נִזְרֵן תְּגִזְנָה הַנִּימְפוֹת, כִּי שָׁדְדוּ יֹאזֵר וּמִבּוֹעַ:

עֹזְבוּ מִי דְרָקִי בְּאוֹטִיָּה, וּמִי אֲמֻמֹּי אֶת אַרְגֹּס,

לֹא עוֹד בְּאַרְץ אֲפִירִי גִלִּי פִירְגִי יִהְיִיו.

240 עֶבֶר הַשּׁוֹט גַּם עַל נְהָרוֹת עֹז וּמִטּוֹת גְּדוֹתֵיהֶם:

יִבְעַר טַנְאִים וְגִלְיוֹ הַשּׁוֹטְפִים יַעֲשֶׂנוּ, כְּמוֹהוּ

כֵּן גַּם פְּנֹאֹס הַיִּשִּׁישׁ וְקִיקוֹס בְּחֶבֶל טַתְרִנִּיָּה,

זָרֵם-אַבִּירִים אִיסְמָנוֹס וְנֹהַר אֲרִימָנוֹס בְּפָנֶיהָ,

קִסְנָתוֹס, זֶה שְׁנִית תְּבוֹאָהּוּ הָאֵשׁ, וְלִיקוֹרְמֹס הַצֶּהֱב,

245 גִּלִּי מִיאֲנִדְרוֹס, אֲשֶׁר עֶקֶלְקִלּוֹת יִתְהַלְכוּ יִתְהַלְלֻהוּ,

מָלֵס בְּאַרְץ מְגִדוֹנִיָּה וְאִירֹט אֲשֶׁר בְּטִינְרִיוֹם.

אֲחֻזָּה הָאֵשׁ גַּם בְּפָרָת וּתְצַת בְּמִימֵי אורִזְנוֹס,

גַּם בְּתִרְמוֹדוֹן הַמֶּהִיר, בְּגִנְגֹס וּפְסִיס וְהֶסְטֵר.

הִיָּה אֶלְפָּאוֹס – מֶרְקָחָה, וְגִדּוֹת אֶסְפֶּרְחָאוֹס – לְמוֹקֵד,

250 נָמֵס, בְּקִדְחַ בּוֹ אֵשׁ, הַזֶּהֱב בְּזָרֵם הַטְּגוֹס,

גַּם הַבְּרִבוֹרִים, אֲשֶׁר הַמוֹנֵם יִמְלֵא מֵאוֹנִיָּה,

נִשְׁרָפוּ לְחֹמֵי-הָאֵשׁ בְּשִׁחוּתָם בְּמִימֵי קְאִיסְטְרוֹם.

נִבְהֵל הַנִּילֹס וַיָּנֵס אֶל אֶפְסִי הָאֶרֶץ, שָׁם יִסְתִּיר

מוֹצֵא מַעֲיָנוֹ וְאִישׁ לֹא יִדְעֵהוּ; אִזּוֹ הִכָּה לְשִׁבְעָה

255 נַחֲלֵי-יִשִּׁימוֹן, לְשִׁבְעַת בְּקַעוֹת אֵין מִים בְּהֵנָה.

יַחַד עִם הַבְּרוֹם וּסְטֵרִימוֹן, אֲשֶׁר בְּאִיסְמְרוֹם, הַחֲרִימָה

יִד הַלְּהֶבֱהָ אֶת נְהָרוֹת הַסְפֶּרִיָּה – רוֹדְנוֹס וְרִינוֹס,

פְּדוֹס גַּם טְבָרִיס, לֹז מִבּוֹ הַמֶּשֶׁל וְשִׁלְטוֹן בְּאַרְץ.

נִבְקָעָה כָּל הָאֲדָמָה וַיַּחֲדֹר אור־שֶׁמֶשׁ שְׂאוֹלָה,

- 210 חיק האדמה, נס לחה ותתרב, לצחית ונהפכה.
אמללו רבצי-הצאן, אש תצת בסבכי העצים,
קמל השדה וטרף אף ימן ללהב המשחית.
תגדל הרעה: תחרבנה גם ערים עם חומות-משגבן,
ממלכות ארץ ועמים תלהט המדורה והיו
עפר ואפר. אש תאכל גם יערות-עד על הריהם: 215
אתוס וטורוס אשר בקליקיה וטמולוס ואטי,
אדי, מהרבו מעינותיו לפנים, אף יבשו, הליקון,
הרהעלמות, והימוס עוד טרם בו ימשל אגרוס;
אטני אין-גבול לשלהבת אשו, שלהבת-כפלים,
יבער גם אריקס וקנתוס, פרנסוס ותאמי-ראשו, 220
אתריס ומימס, ויזרב השלג על במתי רודפי,
יקד מיקלי, דנדימים, קיטרון הר-זבח לאלים.
סקתיה, גם אותה לא תציל קרתה: כלהב-קוזוס,
אוסה אף פנדוס - באש, גם אולימפוס העולה על שניהם,
במתי האלפים ומרום אפונינוס השוכן בין עבים. 225
נבט פאטון והנה בוערת תבל מסביב,
גדול החם ולא יוכל שאתו, והיה כי-ישאף
רוח ותבער כאש הפבשן בקרבו, גם רכבו
היה כאש היוקדת ניצרב צרבת בבשרו.
נלאה הנער נשא את תימרות האפר ולהט 230
שביבי-האש, ועשן-להבה מסביבו יתאבד,
קדרות אפלה תכסהו, לא יראה איהו ואנה
לך את דרכו, ויהי לשלל לזרמת הסוסים.
אומרים, אזי בני-כושיים חשכו משחור, כי דמי-לכם
נכמרו קרבם ויפרצו פריך אל עורם ובשרם. 235

- תחת היותי נגועה וּשְׁן הַמַּחֲרָשָׁה הַכּוֹפָה
 תַּפְצֵעַ, תִּשְׁסַע לִבִּי וְאַשָּׁא בְּעַל כָּל־הַשָּׁנָה, 285
 חֲצִיר לְבִהמָה אַצְמִיחַ וּתְנוּבַת פְּרִי־מֶאֱכָל לְאָדָם,
 מִנְחַת לְבוֹנָה לְאֵלִים לְרִיח־נִיחֹחַ בְּאַפָּם?
- „אף אם אֲמַרִי חֲטָאתִי וּפְרִי מַעַלְלֵי אֶכְלָתִי,
 לָמָּה עַל גַּלִּי אֲחִידָה יֵצֵא הַקָּצֵף? שְׁלֵמָה
 רָשָׁעוּ יָמִים נִחַלְתּוּ, מִשְׁחָקִים מִימֵיהֶם הִרְחָקוּ? 290
 לֹא אֶף שְׁמִידָה תִּרְחַם, אִם אוֹתִי לֹא תַחֵן וּתְשַׁכַּח
 אֲהַבַת אֲחִידָה! הַבִּיטָה, אֵשׁ אֲחִזָּה בְּשַׁחַק, וּתְיַמְרוּת
 עָשָׂן הַתְּאֵבֶכּוּ סְבִיבוֹתָם: אִם מוֹט יִמוּטוּ מוֹסְדֵיהֶם,
 אִזּוּ גַם זְבוּלֵיכֶם יִפְתּוּ! רָאֵה־נָּא אֶת צִיר־הַשָּׁמַיִם
 יוֹקֵד כָּאֵשׁ וּכְכָר נִלְאָה אֶטְלָס לְשֹׂאתוֹ עַל שִׁכְמוֹ. 295
 הֵן אִם יִבָּשֶׁת וְיִם וּמִכּוֹן־הַשָּׁמַיִם יֵאָבְדוּ,
 יִחַד לְתַהוֹ וּבַהֹו נָשׁוּב כְּלָנוּ הוּא, קוּמָה
 פִּלֶּטֶט נִחַלְתָּהּ הַצִּילָהּ וְהָאֵר לְתַבֵּל פְּנִידָה!”
- דְּבָרָה דְּבָרֶיהָ וּתְחַדֵּל, כִּי עֵינֶיהָ מֵאֵשׁ וּמַעֲשֵׂן
 נִפְשָׁה וְדַבָּר לֹא תוּכַל. אִזּוּ תַּפְנָה פְּנִיָּה, תִּסְתִּירֶם 300
 הִרְחַק בְּעִמְקֵי־תַחְתִּיּוֹת עַד יִרְפָּתִי אֶרֶץ־רַפָּאִים.
 אִזּוּ אֱלֹהֵ־אֵלִים יִתְעוֹרֵר וְהַעֲיֵד כָּל שׁוֹכְנֵי־שָׁמַיִם,
 גַּם אֶת אֲדוֹן־הַמֶּרְכָּבָה בְּחוֹכֶם, לְעַדִּים, כִּי צַפּוּיָּה
 תִּבֵּל וּמִלּוֹאָה לְשׁוּד וְאִבְדּוֹן, אִם עֲזָרוּ לֹא יִחִישׁ, –
 יַעֲלֶה מְרוֹם־הַרְקִיעַ, מִשָּׁם עֵבֶ־עֲנִנָיו יִשְׁלַח, 305
 יִרְעִים בְּגִלְגַּל אוֹ שׁוֹאֵת חֲזִיזִים מִתְרוֹצְצִים יִחַלְּצֵל.
 אֲכֵן לֹא הָיוּ הַפַּעַם מַפְלִש־יַעֲבִים בִּידּוֹ,

- 260 חָדָר וְהַחֲרָד אֶת מְלֶכֶת־תַּחְתִּיּוֹת וְעַמּוֹ הַשָּׁגֵל.
 רָשָׁשׁוּ גְבוּלוֹת הַיָּם וַיְהִי תַחַת גְּלִיּוֹ הַזּוֹרְמִים
 צָחִיחַ בְּבִשְׁתַּת וְחוֹל, וְעָלוּ מַעֲמָקֵי מְצוּלָה
 הַרְרִי־עַד וְעַל אֵי קַקְלָדִים הַנִּפְאָצִים יָלוּ.
 תִּשְׁאַף הַדָּגָה אֶל תַּחְתִּית הַיָּם, וְדוֹלְפִינִים גְּבֻנִים
 עוֹד לֹא יִתְרוֹמְמוּ עַל־פְּנֵי הַיָּם וְשֹׁאֲפוּ רוּחַ.
 265 חֲלָלֵי תַחֲשִׁים עַל־פְּנֵי הַתְּהוֹם מַעֲטָפִים יָצוּפוּ,
 גַּם־כֹּה תִגִּיד הַשְּׁמוּעָה – גִּרְאוֹס וְדוֹרִיס וּבְנוֹתָם
 מִפֶּלֶט יִחִישׁוּ בַּמַּעְרוֹת־חֲבִינֹנָם, אֵךְ חֲמוּ גַם־הֵנָּה.
 יֵשׁ וַיִּנְסֶה נִפְטוֹנוֹס לְהוֹצִיא מִתַּחַת הַיָּם
 270 יָדָיו וּפְגָיו פְּגִיזוֹעַם, אֵךְ לֹהֵט הָאֵשׁ יִנְיֶסְהוּ.
 אֲזַ אִם־כֹּל־חֵי, הָאֲדָמָה, אֲשֶׁר גְּלִי־יָמִים טְבוּהָ,
 בְּהָרוֹת־מִים וּמַעֲיָנוֹת כֹּל־תְּהוֹם מַעֲבָרִים, תַּתְּעוֹרֵר,
 תָּרִים פָּנֶיהָ, אֲשֶׁר חֲמַרְמוּ – כִּי יִבֹּשֶׁה עַד־צֹאֵר –
 כֶּסֶה חֲכֶסֶה פָּנֶיהָ בִּידָהּ, וּבְרָגְזָהּ וְקֶצֶף
 275 תִּגְעַשׂ אֶת־תִּרְעָשׁ מִסְבִּיב, תִּשְׁקַע אֶת־תִּשְׁפִּיל לְשִׁבְתָּהּ,
 קוֹלָהּ גִּתֵּר וַיִּבֹּשׁ וְכָכָה תִּפְיַע מִלֶּיָּהּ:
 „הוּא, חֲסִין אֱלִים! אִם אֲמַנָּם חֲטָאֵי וְתַחֲפֹץ דִּכְאָנִי,
 לָמָּה בִּרְקִיקָה לֹא תִשְׁלַח? אִם אֵשׁ וְאֶבְדּוֹן – גּוֹרְלִי,
 אַתָּה שְׁלַח אֲשֶׁךְ וְנִגַּע בִּי, וְתִהְיֶה זֹאת נַחֲמָתִי בְּעָנִי.
 280 הֵן בְּדִי־עַמֶּל אֶת שְׁפָתִי אֶפְתַּח בְּדַבְּרֵי אֱלִיף
 מִחֶנֶק לִי יֵשִׁים הָעֵשֶׂן, וְרָאָה – שְׁעֵרוֹתַי נִחְרְכוּ,
 פִּתִּים יִכְסֶה עַפְעָפִי וְאֶפֶר קוֹדֵחַ עַל שְׁפָתִי.
 הוּא, הָאֵם זֹאת הִיא מִשְׁכַּרְתִּי מֵאֲתָךְ וּגְמוּלָה עֲבוֹדָתִי

- מספד תעורר קלימנה, האם העזובה ושכולה, בנות-חשמש
 קינה ואבל במשפט, וקרעה שמלתה עליה,
 סורה וגולה תשוטט בקצוי הארץ ותחפש
 גופת מהמדה או לו רק פלטת עצמותיו הפזורות.
 מצא גם מצאה הקבר בארץ נכריה ורחוקה, 335
 צנחה ותפל לפניו, ובקראה שם בנה על השיש,
 תבכה, תמסנו בדמעות, אל לבנה החם תאמצהו.
 בכה תבכינה גם בנות השמש ודמעות תשפכנה,
 דמעות אין הועיל בהן, תתופפנה בלבן, תגהרנה
 יומם וליל על קבר אחיהן, תקראנה לצער, 340
 אך לא תקשבנה עוד אזניו ומרי-קינותיהן לא ישמע
 ארבע פעמים כבר חדשה הלכנה את זהר קרניה,
 אכן עוד הנה כדרךן - לחק להן היה הדבר -
 קינות תשאנה, והנה - הגדולה בהן פאטונה
 תבכה, כי אחז השבץ רגליה בכרעה לארץ; 345
 קמה אחותה למפטיה היפה לגשת אליה,
 אך בעוד רגע כעץ בארץ רגליה שרשו;
 תושיט השלישית ידיה לגז את ראשה והנה -
 עלים תקטפנה, ועמדו בלינוע כגזע עץ יבש
 רגלי האחת, וידי אחותה - דליות נטושות. 350
 עוד תשתוממה הנערות, והנה כקלפת העצים
 עלתה על מערם הבטן, משד ועד כתף וזרוע
 עטתה את בשרן, - עד דל-שפתיהן, לאם תשוננה,
 סערה רוח האם, ואנה ואנה תשתער,
 מהר תמהר להשיק שפתיה אל שפתי בנותיה, 355
 לחלץ את גו מהמדיה ממצר הגזע, ובקדה

יָבֹשׁוּ גַם נְבִלֵי־שָׁמַיִם מִהֶמְטִיר לְאַרְץ גְּשֻׁמִּיהֶם, —
 הָרַעַם אֲזִי יִרְעִים הָאֵל, בִּימִינוּ הַנְּטוּיָה יִשְׁלַח
 חֲצִיו בְּנֹעַר, יְמוֹתָתוֹ, מִרְכָּבוֹ יִפִּילוֹ, וְיִצְאָה 310
 אֲשׁוּ הַזְּעוּמָה וְזָרָם הִלָּהב הַסּוֹעַר תִּכְנִיעַ.
 חֲרָדוֹ, הַתְּפִלָּצוֹ הַסּוֹסִים, יִתְהוֹלְלוּ, יִתְפָּרְצוּ מִתַּחַת
 עַל צוֹאֲרֵיהֶם, וּמוֹסְרוֹת רָסְנָם יִנְתְּקוּ וְנָסוּ.
 הִנֵּה נְטוּשׁוֹת הַמוֹשְׁכוֹת, שָׁם נִשְׁבֵּר מִמוּטוֹ יִתְגַּדֵּל
 צִיר־הָאוֹפָנִים, נִפְּצוּ חֲשׂוֹקֵי הָאוֹפֵן הַשְּׁבוּרִים, 315
 נִפְּזוּ, נִטְשׁוּ מִסָּבִיב שִׁבְבֵי הָרֶכֶב הָרָצוּץ.
 הַשֶּׁרֶף פֹּאטוֹן גַּם־הוּא, בִּיעָף יָרֵד תְּהוּמוֹת, אֲדָמוֹת
 שַׁעְרוֹת רֹאשׁוֹ מֵאֵשׁ הָאוֹכֵלָה, וְאַחֲרָיו נְתִיבַת־
 זֹהַר, וְהִיא כְּמֵרָאָה כּוֹכֵב, אֲשֶׁר יֵשׁ נִרְאָהוּ
 נוֹפֵל מִתְכַּלֶּת הַשְּׁחָקִים, אֵף אִם נִפֵּל לֹא יִפֵּל הַכוֹכֵב. 320

הַרְחַק מֵאַרְץ־מוֹלָדָתוֹ בִּירְכַת־יִתְבֵּל קִדְמָהוּ
 נִהְר־אַרִידוֹס וּפִיחַ הָעָשָׁן מִפָּנָיו הָדִיחַ.
 נִימְפוֹת בְּאַרְץ הַסְפִּירָה לְקַבְרוֹת הוֹבִילוּ גּוֹפְתוֹ,
 מִכַּת חֲצָצִי אֵל, וְעַל אֶבֶן הַקֶּבֶר חִקְקוּ:
 „קֶבֶר פֹּה מֵצֵא פֹאטוֹן, רוֹכֵב מִרְכַּבַּת אֲבִיהוּ; 325
 קִצְרָה מִמֶּשֶׁל בָּהּ יָדְהוּ, אֵךְ דָּרְכָה עֲזֵי נִפְשׁוֹ — וַיִּמָּת.”

זוֹעֵף וְקוֹדֵר הָאֵב וַיִּלָּט בְּמַעֲטָה־עֶרְפֵּל
 פָּנָיו הַגּוֹגִים; אֶף־הִיא יוֹם אֶחָד — מִי יֵאֱמִין לְשִׁמוּעָהּ? —
 יוֹם לֹא־שָׁמֵשׁ: רַק מוֹקֵד הָאֵשׁ הַבוֹעֶרֶת, הוּא נִתֵּן
 אוֹרוֹ, וַיְהִי בְשֶׁבֶר הַנוֹרָא גַם שָׁמֶץ תוֹעֵלָתָה. 330

משירי אדי אנדרה

I

שֶׁלֶג בְּטִיט־חוּצוֹת

פְּתוּחֵי שֶׁלֶג לָבֵן, מְנַגִּינֵי עֲדִינּוֹת,
הַלּוֹמֹת אֵיךְ־בְּעָלִים, כְּנַפ־כְּרוֹב קְצוּצוֹת,
בְּאוֹנָא, בְּאוֹ, רְדוֹ הִנֵּה מִמְרוֹמִים
וְעִזְרוּ לְטִיט־חוּצוֹת.

שֶׁם, בְּמְרוֹם־הָאֵין, הַעוֹלָם כֹּה טְהוֹר;
מֵה־יָפָה הָאֵין. – אֵךְ טוֹב הָיָה בְּשֶׁפֶל.
טוֹב הַטִּיט מִן הַחֲלוֹם וּמִשׁוֹשְׁנֵי־הָאוֹרָה
שֶׁבְּפֶרֶדֶס הָעֶרְפֶּל.

אֲדַמַּת־טִיט הַמְתוֹקָה, (מֵה־נוֹשֵׁן הַפְּזֻמִּין!)
אֶת מְקַלֵּט הַחֲלוֹמוֹת וּפְתוּחֵי שֶׁלֶג־אוֹרָה:
עֲלִיזָה אֶת – וְרִפְשֵׁן הַטֶּמֶא מִצַּחֵק
לְתַעוּפָה הַטְּהוֹרָה.

תִּמְרָט, תִּשְׁבֵּר אֶת סִבְכֵי הָעֵנָף הָרְכִים, וְנִטְפִי
 דָם יֵאָדִימוּ פִּצְעֵיהֶם וְנִטְפוּ רִסִּים רִסִּים.
 „הָרִפִּי, הוּא הָרִפִּי, אֲמֵנוּ – תִּקְרָאנָה הַנְּעוּת, כִּי גְדוֹלָ
 מִכְאוֹב פִּצְעֵיהֶן. – הֲלֹא אֶת בְּשָׂרֵנוּ הוּא אֲשֶׁר תִּמְרָט 360
 יִדְרָ...” וְלֹהוּ דִּבְרִיהֶן, כִּי סָגַר הָעֵץ גַּם עַל פִּיהֶן.
 אִזּוּ הַדְּלִיּוֹת הִרְכּוֹת דְּמָעוֹת תִּטְפְּנָה, וְהָיוּ
 אֲגָלֵי הַדְּמָעוֹת לִפְנֵינֵי אֱלֶקְטֵרוֹן, בְּמִימֵי הַנְּהָר
 רוֹחֲצוֹת הַפְּנִינִים וְהָיוּ חֲרוּזִים עַל צוּאֵר בְּנוֹת־לֵטִיוֹם.

תרגם מרומית יהושע פרידמן.

III

אלוף-דומה

בישר אתבודד לאור הירח,
שני משתקשקות ואני שורק באפלה.
מאתרי שם בא, עשר אמות ארבו,
אלוף-דומה הרחמן —
ואוי ואבוי לי, אם לאחור אסתכלת.

אבוי לי, אם אאלם דומיה הפעם,
או עיני למרומי הסהר ארימה:
יכלת-מנות, קול רסוק-אברים,
אלוף-דומה הרחמן
יחייב את צעדו וירמסני לבלימה.

II

גן-דבורים בחלומי

במקום פריז - דממת כפרים,
נחל שקט, פרחים נודפים,
דבורים הומות ותחת לבנה
ילדים צוחקים בשמירום -
משקפים, כסא רך.

בגן-הדבורים הלילות צוננים -
וצאצאי כלם, כלם,
בנים ובני-בנים רכים
פתאיון משתובבים, שרים
ומשתעשעים בסבך-זקני.

ולפנות-ערב הם משירים
ספר נושן מתוך חיקי -
שם מלמעלה שמי אור-הלילות:
"לכו, שובבים, עת לישון הוא,
סבכם יביט בנזבבים".

ונפל על צווארי הבריא.

וככה יישגני בלטיפה ברוכה —
ורשיות קדושות של שלום ומנוחה
על לבי תחוללנה.

וכתינוק שאמו מיסרת אותו קשות,
אני, ילד עית, רטב-דמעה, בין-העמשות
אך גם לנצח.

IV

אני שב אל כפרי

עיניו החמורות תעצמנה לעוני,
שום כפר לא חכה עוד לבוֹדד עירוני
ברחמים כאלה.

בשבילי הוא טוה אַת רשמו העדינה,
וכי אבא ואקד לפניו בתחנה
הוא ימתיק אַת דיני.

פוחז אנכי, פוקר ובן חוטא,
ושם – הכל יאהבני וחסדו לי נוטה,
שם כפרי מחכה לי.

כאלו בכתנתי יראני עוד פעם
ולא כאיש נובל ומכרכם-הזעם,
ואני בבת-צחוקו אראנו.

הוא יאמר לי: בן-אוני, הנפש לרגע,
השלם-נא עם לבי ושכח-נא כל-פגע

VI

דָם וְזָהָב

אָנִי - לִי אַחַת הִיא, אַחַת לְאֹנִי
 אֶנְקַת הָרֶעֶב אוֹ קוֹל-שִׁשׁוֹן חֵם,
 צִלְצוֹל הַזָּהָב אוֹ טַפְטוּף הַדָּם.

זֶה הוּא פֶּה הַכֹּל, וְזוֹלָתוֹ - מֵאֲפֶע,
 זֹאת אֲדַע נֶאֱמָנָה, גַּם פֶּה וְגַם שֵׁם:
 אֵךְ דָּם וְאֵךְ זָהָב, אֵךְ זָהָב וְדָם.

הַכֹּל פֶּה יִחְלֶף וְיָמוּת פֶּה הַכֹּל,
 הַשִּׁיר וְהַגְּמוּל וְהַכְּבוֹד הָרֵם
 וְיִוָּתְרוּ אֵךְ שְׁנֵיהֶם: הַזָּהָב וְהַדָּם.

דוֹרוֹת יִגְזִזוּ וְיִבְאוּ אֲחֵרִים,
 וְאֲשֶׁרֵי הַגֶּבֶר, הַגְּבוּר הַתֵּם,
 הַמֵּאֱמִין כְּמוֹנִי: אֵךְ זָהָב וְדָם.

תרגום מאונגרית אביגדור פוירשטיין.

v

במחולות עם לידה

הזמרה רועשת, רותחת כמצוללה.
 אד של ניהוח וְהַמְדָה בְּאוֹלָם.
 זוגות מכתרים – – וְזוג שְׁחֹר נִכְנָס
 וְחִרְדָה אֵימָה תִּקְפֹּת אֶת-בָּלָם.

מי אֵלֶּה? – וְאַנְחָנוּ נִכְנָסִים בְּדַמְמָה,
 פְּנִינוּ פְּנֵי-מֹת בְּצַעֲיף-שְׁחֹר נִסְתָּרִים,
 וְעִטְרֵת-שׁוֹשָׁנִים שָׁלָנוּ הַכְּמוּשָׁה
 בְּאוֹלָם הַהוּמָה נִפְזָר לַעֲבָרִים.

הזמרה נֶאֱלָמָה. וּבְאוֹלָם הָעֶלְז
 סָעָרָה שְׁלִי-חֲדָף מְכַבָּה כָּל-אוֹרָה,
 אֲנוּ יוֹצְאִים בְּמַחֹל – וְזוגֹת-הָאֶשֶׁר
 נִפְלָצִים בְּחִרְדָה, בְּבִכְיָה, בְּמוֹרָא.

A decorative border with a repeating floral and scrollwork pattern, featuring stylized leaves and flowers, framing the central text.

מאמרים

תנועת ההתגירות הגדולה בתקופת הבית השני

מאת

א. ש. הרשפרג

דברי ימי ישראל בימי הבית השני אינם מצמצמים בתוך גבולי ארץ ישראל בלבד. כמעט בכל ארצות העולם התרבותי של אותו זמן התישבו קהלות יהודים פחות או יותר גדולות, אשר מצד אחד הוסיפו לעמוד בקשר קיים עם ארץ-מולדתם ומצד שני עמדו במשא-ובמתן רב עם עולם הגוים. לקהלות אלה היה ערך חשוב בהתפתחות הפנימית של היהדות, והן חזקו את השפעת היהדות על יתר עמי התרבות. סבות שונות גרמו לידי הפוזר הזה. בימים העתיקים היו לוכדי-הארצות האשורים והבבלים מעתיקים בחוקה המונים מרבים למדינותיהם המזרחיות, גם אחרי-כן נשנה החזיון הזה, אף כי במדה יותר קטנה ובדרכים אחרים. היהודים נפוצו בארצות שונות, ביוחד על-ידי המלחמות עם היוונים והרומאים בימי הבית השני, כשרבים מהם לקחו בשביה ונמכרו לעבדים בארצות רחוקות שונות (למשל, פומפיוס מכר הרבה שבויים לעבדים ברומא). העבדים היהודים לא היו מסגלים לעבדות מפני זהירותם בחקי דתם (הם נחשבו לסחורה זלה בשוק ממכר-העבדים), ובעליהם היו מכרחים לפרקים לשחרר אותם. גם היהודים בכל תפוצותיהם חשבו את פדיון שבויי אחיהם מידי הנכרים לאחת המצוות הגדולות, שהשתדלו בה הרבה. על גדל מספר העבדים העברים, שנפוצו אז בכל הארצות, מעידים דברי פילון הפילוסוף היהודי האלקסנדרוני, אשר הרבה לדבר עליהם וחבר למטרה זו שני ספרים: את האחד — להוכיח, כי העבד הוא עצם-הרע; ואת השני — לברר, כי כל אדם ישר הוא חפשי. ובספרו „De exedr.“ (8-9) הוא מבטיח ומנבא, כי כל העבדים העברים שבכל קצוי-ארץ ישתחררו, כי אדוניהם יכירו ביתרון-מדותיהם של עבדיהם אלה עליהם; הם ישובו לארץ-ישראל ועמוד-האש הולך לפנייהם והם יבנו את הריסותיה (עין רנן: תולדות ישראל, ח"ב, פט"ז). רבים מהעבדים המשחררים יסדו קהלות ישראליות במקומות תפוצותיהם. הרבה יהודים נלקחו ממלכים שונים אל הישובים הצבאיים בערי-המבצר של הארצות הנכבשות בידיהם,

(חשמונאים, א, ט"ו, ט"ז-כ"ד). ואחרי כי מטרת המכתב החוזר היתה להגן על היהודים, יש להוציא מזה, כי בכל המקומות האלה כבר נמצא אז מספר גדול של יהודים; מימי סוליה (סמוך לקנ"ד לפני חרבן הבית) – אומר סטרבון – כבר הגיע עם העברים לכל עיר ועיר ואין למצא על-נקלה מקום בתבל אשר לא קבל את השבט הזה ואשר לא נכבש על-ידו (סטרבון ב, קדמוניות, י"ד, ז, י"ב), וכן נאמר במזמורי שלמה בסוף המאה השניה לפני חרבן הבית: בכל גוי תפוצות ישראל, כדבר אלהים. כדברים האלה אומר גם יוסיפוס (מלחמות, ב, ט"ו, ד; ז, ג, ג). וכן אומר פילון, כי מפני רבוי מספרם לא היתה מחזקת אותם אחת הארצות, ולכן הם מלאים את הארצות ואת האיים היותר מברכים באירופה ובאסיה. (עין Phio, in Flacc, שם, 524). כשנשא אגריפס השני נאום, כדי למנוע את בני ישראל מלהלחם עם הרומאים, הטעים הרבה בדבריו, כי עליהם לשום אל לבבם, שהסכנה אינה צפויה רק ליהודי ארץ-ישראל, אלא גם ליהודי יתר הארצות, כי „אין עם בתבל אשר לא ישב בתוכו חלק מבני גזע שבטכם” (מלחמות, ב, ט"ו, ד). ההקף של תפוצת ישראל מתאר בפרטות יתרה באגרת אגריפס לקליגולא, אשר פרסם פילון (Legat. ad Caium, § 36, II, מ, 587): „ירושלים – כן נאמר בה – היא עיר הבירה לא רק של ארץ יהודה, אלא של רב הארצות, בגלל מושבותיה אשר יסדה בשעת הפשר בארצות השכנות: מצרים, צור, סוריה, חילת-סוריה ובארצות הרחוקות ממנה: קיליקיה וברב החלקים של אסיה עד ביתניה ובפנות הרחוקות של הפונטוס, כמו באירופה: תסליה, פאטיה, מקדוניה, אטליה, אטיקי, ארגוס, קורנתוס, ברב החלקים והיותר יפים של הפלופוניסוס. ולא היפשה בלבד מלאה מתישבים יהודים, אלא גם האיים היותר נכבדים: אוואניה, קיפרוס, פרתים, והנני עובר בשתיקה על הארצות שמעבר לים, כי מלבד חלק קטן יוצא מן הכלל יש לבבול ולכל המדינות המקיפות סביב את הארץ הפוריה הזאת תושבים יהודים”. – גם ב„ברית הדישה” נזכרים יהודים וחברים של יהודים מארץ הפרתים, ממדי, מעילם ומארס-נהרים, קפודקיה, פונטוס ואסיה, פרוגיה, פמפוליה וחבל לוב על-יד קירנני, רומא, כרתים וערב (מפעלות, ב, ט-י"א) ויהודים אשר גרו בירושלים מבני כל ארצות הגוים אשר תחת השמים (מפעלות, ב, ה), כי היא היתה המרכז לכל תפוצות ישראל בימים ההם, ועליכן אין כל הגזמה במסורה, כי נמצאו בה ארבע מאות ושמונים בתי-כנסיות (1).

אחד המעלים בחוקרי דברי ימי ישראל של התקופה הזאת, החכם הנוצרי שייר אומר: ההקף הגדול מאד של תפוצת ישראל הוא חידה סתומה

(1) ירושלמי, מגילה, ג, א, ע"ג, ע"ד; שם, כתובות, י"ג, ל"ה, ע"ו, וא"ר פ' ב"ע ה"ו; שה"ר, ה, י"ב; פסדר"ב, ט"ו. – בדבר מקומות התפוצה או עין Die Diaspora d. E. Temp. בירחון Mon. f. G. u. W. d. J. לפרנקל, 1853, מעמוד 409 והלאה; אנציקלופדיה של המבורגר, ח"ב, 1307-1310; גרץ, געש, ח"ג, פרק י"ג, 369-373, וביוחד שייר, געש, ד, יורען, ח"ג, מעמוד 2 עד 24 ומעמוד 57 עד 147, ועין באנציקלופדיה העברית-הרוסית, ח"ה, 223-251.

כדי לשמור אותן מפני השונא שבפנים ולנהגן על גבולי הארץ מפני השונא שבחוץ. התקלים היהודים האלה יסדו קבוצים ישראלליים בערי-מבצריהם אלה; אולם ערך גדול יותר הרבה היה בתקופה ההלנית-הרומאית לנדידה החפשית של היהודים לארצות הקרובות והרחוקות, כדי למצא שם פרנסה, ביחוד נדדו יהודים לכל הכרכים הגדולים של העולם התרבותי ולערי-החוף. התפשטות ממשלת הערבים ותרבותם ההלנית קרבה את כל ארצות הים הגדול (התיכון) גם קרבה כלכלית והמסחר העולמי הגדול חבק בזרועותיו את המזרח ואת המערב. יהודי ארץ-ישראל התפתחו במעמדם הכלכלי וגם נתרבו במספרם, עד כי לא יכלו להתפרנס מעבודת אדמתם לבד וישתתפו גם הם במסחר הפנים והחוץ, ולרגלי זה קמו קבוצי ישראל בכל מרכזי המסחר. מלבד זאת השתדלו יורשי אלכסנדר (הדידוכים) והבאים אחריהם לבליב בכונה מדינית את כל האמות השונות – לעקור אותן ממדינה למדינה; גם היה להם עלי-הרב ליסוד עריהם החדשות צורך בהמונים גדולים של מתישבים, וכדי למשך את לבם נתנו להם זכויות אזרחיות, דתיות ולאומיות. הדבר הזה הביא, כנראה, גם לנדידת היהודים בהמון. התנאים הקשים בארץ-האבות גם הם היו סבה לנדידה זו: המצב המיוחד של ארץ-ישראל בתור שדה מלחמה בין סוריה ומצרים עשה אותה למקום סכנה, לפיכך פנו הרבה אלפים של נודדים יהודים לארצות סוריה ומצרים השכנות, הינו, לערי-המלוכה אנטיוכיה ואלכסנדריה, וקבלו שם זכויות גדולות – לפי דברי פילון, הגיע בימיו מספר בניישראל באלכסנדריה עד למיליון נפש, וזהו החלק השמיני של תושבי הארץ בכלל (עין Philo, in Flaccum, § 6, הוצאת מאנגי, ו, 523), וביחוד נדדו יהודים רבים לערים ההלניות שנוסדו מחדש.

עוד סמוך לשנת ר"י לפני חרבן-הבית שם איש יהודי בפי הסבילה בחזונה על עם ישראל, כי כל ארץ וכל ים מלאו אותו (חזון הסבילית, ג, רע"א). וקרוב לעת ההיא (ר"ז-ר"ח לפני חרבן-הבית) שלח הסינט הרומאי מכתב-חוזר לטובת היהודים למלכי מצרים, סוריה, פָּרָגְמוֹס, קפודקיה ופרת ולמספר גדול של מדינות, ערים ואיים של ים התיכון אשר נזכרו בשמותיהם: אֶשְׁפֶּרְטָה, סִיקִיֹן (בפֶּלּוֹפּוֹנִיסוֹס), האיים: דֶּלוֹס וסְמוֹס, העיר גוֹרְתִינָה (באי כרתים), הארץ קֶרֶה עם הוֹעֵרִים מִנְדוֹס והֶלִיקֶרְנִסוֹס וקֶנִידוֹס, האיים קוֹס ורודוֹס, הארץ לִיקִיה עם העיר פֶּנֶלִיס, הארץ פֶּמֶסֶלִיָה עם העיר סִידִי, סֶמְפֶּסְמִי (בפֶּנֶטוֹס), העיר הצורית אֶרְנֹד, ובאחרונה קִיפְרוֹס (ו) וקִינִי.

(1) מקבץ בלשון העברית החדשה לתרגם את האי Cypren בשם „קפריסין“ לפי הפרוש הראשון ברש"י (כריתות ו, ע"א, ל"יין קפריסין), אבל כבר העיר ל"י במלנו התלמודי, כי העקר כפרוש השני שם, כי זהו יין הגעשה מקפרא של אילן, כמו הצלף והקפרס, ועל זה מעיד טמן הרבים – ין, ועל-כן תרגמתי כאן „קיפרוס“ בתמונה היגית של המלה Cyprus, כמו שהיא נמצאת בירושלמי, דמאי רפ"ב, דכ"ב, סצ"ב, ובספה, ס"ה, דנ"ה, ע"ב, באי"ר פ' על אלה אני בוכיה (עין בערך השלם ועין ש"יר בהוספותיו לתולדות ר"ב, הוצאת „חפירה“, ירשה, עמוד 105).

למגדלים מאירים, המורים את הדרך לכל הספינות שתעו בדרכן בתוך חשכת הלילה והערפל ובקשו למצא נתיב בתוך הים הזועף של גלי החיים וספקותיהם; כמו שסמנה הספינה את תעודת ישראל: עם אל-שדי אז ישוב יאמן, יעש ויל, יורה דרך החיים לכל בני הילד יחד (חזון שלישי, קצ"ד). דברי הנביא: "ונתתיך לאור גוים" (ישעיה, מ"ט, ו) הלכו והתגשמו בחיים, וכן אמר עוד רבי שמעון בן-יוחאי בזמן מאחר על תפקיד הגולה בקרב הגוים: בכל מקום שגלו ישראל, גלת שכינה עמהן; גלו למצרים, גלת שכינה עמהן... גלו לבבל, גלת שכינה עמהן... גלו למדי וגלת שכינה עמהן... גלו ליוון וגלת שכינה עמהן, גלו לרומי וגלת שכינה עמהן (1). ולא רק קבוצים, אלא גם היחידים הבודדים במקומות-נדודיהם השפיעו על סביבותיהם בהנהגות-חיהם המיוחדות שהיו לפלא לסביבות הגוים אז, בחייה-משפחה המציינים ובנמוסיהם הטובים; גם אלה שנמכרו לעבדים ולשפחות על-ידי שוביהם עשו תעמולה, מדעת ושללא מדעת, לתורת עמם בתוך המשפחות של אדוניהם, כי העבדים והאומות העברים הוסיפו להזהר בשמירת חקי דתם גם אחרי-כן, כמו שנשמע מהלעג שלעגו להם סנקה (אצל אוגוסטינוס: De civ. Dei, VI, 11) ויובנל (סטירה, XIV, 106-105), כי באמתלה של הדת הם מוציאים לבטלה את החלק השביעי מהותם.

גם היהודים אשר נדדו ממקום למקום בים וביבשה, במזרח ובמערב, בצפון ובדרום לרגלי מסחריהם ויתר עניניהם הפרטיים השכילו למשך את לבב בנייהעמים אל עמם ואל דתם. בכל מקום הרגיש היהודי את-עצמו לא כגר, אלא כאזרח, כי עליפי דתו היה לאזרח כל העולם, כמו שהיטיבו לצייר זאת חכמינו באגדה: מעשה בספינה אחת שהיתה כולה של גוים והיה בתוכה יהודי אחד, הגיעו לנס (לאי) אחד, אמרו לאותו יהודי: פלוני טול מעות ועלה לנס הזה וקח לנו משם מאומה. אמר להם: לא אכסנאי אני? מכיר אני להיכן אלך? אמרו: ויש אכסנאי יהודי? בכל מקום שאתה הולך אליהם עמך (2). עליכן מתאר המהפח הרומאי בצדק את היהודים בלעג, כי הם כרוכלים מחזירים על הפתחים בהקיהם הירושלמיים (יובנל, 6, 541) (3). וכן גלה קלמנס לאפיון, ראש צוררי היהודים אז, כי אי-אפשר היה לו אחרי ישוב-הדת ארץ לנטות אחרי אחת השיטות הפילוסופיות המקבילות, אבל לעמת-זאת נכרח היה להכיר באמתת דת-היהודים, אחרי אשר עליפי הזדמנות

(1) ירושלמי תענית, א, א, ס"ד, ע"א; בבלי מגילה, כ"ט, ע"א; ספרי במדבר, ס' קס"ז — כאן בשם רבי נתן; שמרר, ט"ו ומכילתא.

(2) דברר, ב, ועין ירושלמי ברכות, פ"ט, י"ג, ע"א.

(3) מ. פרידלנדר (שם, 21) מקביל אל הדברים האלה את הספור בתלמוד, כי רובל אחד הכריז: מי הרוצה בסם חיים! מי הרוצה בסם חיים! וכשנתקבץ המון במספר גדול, קרא לפניו את הפסוקים בתהלים, ד"ד, י"ג-ט"ו (וי"ר, פט"ז; תנח" מזורע, ח, ורומה לזה בע"ז, י"ט, ע"ב. ועין ירושלמי יבמות, י"ב, ד, י"ב, ע"ד: ר' יוחנן הסנדלר עבר גרמיה רובל יומא עבר קומי בית חבישה דרבי עקיבא והוה מכריז ואמר: מאין בעי מחטין, מאן בעי צינורין! חלצה בינו לביתה, מהו? אדיק ר"ע מן פותא וכו').

בעינינו; כשנתבונן אל מעוט מספר תושבי ישראל בארץ-האבות עוד בראשית תקופת החשמונאים, אשר כמעט שלא התפשטו מחוץ לגבולי הארץ שנקראה בשם יהודה, האם אפשר כי הקהלה הקטנה הזאת הוציאה מקרבה את ההמון הרב הזה של מתישבים, אשר אנו מוצאים אותם לכל-הפחות במאה השניה לפני חרבן-הבית נפוצים כבר בכל קצוי תבל? על-ידי ערך הנוצרים על המתים קשה לבאר את העובדה הזאת. הרבה יותר הננו מכרחים לקבל את ההנחה, כי גם תעמולה גדולה זריזה ופזרית הביאה לתיק-היהדות במאות האחרונות לח"ה מספר גדול של גרים¹).

אולם באמת לא הגרים הזכרים בלבד מלאו את המספר הזה, אחרי כי תנועת ההתגירות גדלה בימים האחרונים לפני חרבן-הבית ולאחריו, כמבאר להלן, וההקף הגדול של הפזור נמצא עוד זמן רב לפני זה; אלא ביחוד, כנראה, התרבו אוכלוסי היהודים על-ידי הגירות הנקבות. יש להניח כמעט בודאיות, כי בכל הנדודים האלה של בני ישראל לרגלי הסבות השונות שנמנו למעלה, לפי תנאי הנדידה ממקום למקום בדרכים הקשות והבלתי-סלולות אז, היו הנודדים קלם או רבם זכרים ולא נקבות. המתישבים היהודים הזכרים היו מכרחים אפוא על-כרחם לבחור להם נשים גם מפנות הארץ אשר באו אליה – ועדין לא גזרה אז היהדות על בנות הגוים והן נחשבו ליהודיות כשרות על-פי דתן. במקום אחר בררתי, כי לא נמצא עוד בימים הקדומים ההם שום נמוס כניסה בדת ישראל מלבד המילה, וכשנשאה האשה לבעלה, נכנסה ממילא לדתו. בכלל קדמו הנשים הנכריות לגברים הנכרים בנטייתיהן אל היהדות (מלחמות, ב, כ, ב, ועין להלן). והיהודים שנדחו לארצות נכריות בתור עבדים נשאו נשים נכריות על-כרחם מטעם אדוניהם הנכרים – כי הלא גם האדון העברי היה רשאי להשיא את עבדו העברי „שפחה כנענית“. על-כן יש, למנות בין הסבות הראשיות, אשר הוללו את התנועה לטובת הפצת היהדות בעולם, גם את בשואי-התערובות האלה, שעל-ידם נכנסו היהודים בתוך המשפחות הנכריות ומצאו מקום לעשות נפשות ליהדות. החזיון הזה היה ההפך מהדברים שקרו בימי עזרא, כשהיו הנשים הנכריות מרחיקות את בעליהן היהודים מתיק עצמם, כי בינתיים נשתנו תנאי הסביבה לגמרי.

כל בני הגולה בתפוצות-ישראל הרחוקות לא היו עדים אלים לדתם ולתורת עמם, לדעותיה וליהדות מוסרה, אלא השתדלו להפיצם בין כל העמים והלשונות, לכל מקום שהלכו הוליכו אתם את תורת משה ודברי הנביאים במקורם ובתרגומם, בכל מקום שישבו בנו מקדשי-אל: בתי-כנסיות (סינגוגות) ובתי-תפלה (פרוסאיות), ועסקו בלמוד התורה ובהפצת דעותיה וחקיה ברבים. „הגולה היהודית היתה לקהלת שליח-אל, אשר הרגישה את תעודתה להיות לאור עמים וכה היתה באמת“²). הקבוצים היהודים היו בכל תפוצותיהם

1) עין שירר, שם, ח"ג, עמוד 3.

2) מ. מ. פרידלנדר: Das Judentum in der vorchristl. griech. Welt, 236.

על הגאון הלאומי וההכרה העצמית אשר בהם מלאו הסופרים היהודים ההלנים את משלחתם להפיץ את היהדות בעולם ועל שיטתם וסגנון דבריהם, בבואם לספר לגוים את מעלות היהדות על האמונות הנכריות, כותב פילון: אל העוברים אל דתנו פונה מחוקקנו והוא מורה להם את הדרך הטובה, כי ישתדלו לבקש האמת ויתרחקו מן השקר ומן הכזב, ורק אז יוכלו להגיע אל האשר האמתי בפנותם אחור להגדות הבדיות... ויהיה לפיזה לכל אלה אשר הגיעו, אם גם באחור זמן, אל הכרת אלהים אחד, הוא הבורא ואבי העולם כלל והחליטו בנפשם להתפלל אליו תחת לאלים רבים – ואל תורה אחת, כאלו היו האוהבים היותר נאמנים ושאריהבשר היותר קרובים, כי אין דבר אשר יביא לידי אחזה הדדית כמו ההשתתפות באמונה אחת. אבל לא פחות מזה ראויים לברכה כל המתגירים החדשים, כאלו נפקחו עיניהם מתוך עררן, כאלו יצאו מתוך חשכת הלילה אל האור הבהיר – כל כך גדולה פעלת ההתגירות, אבל היא דורשת לא רק שנוי גמור בצעירים המטעים על דבר האלהים, אשר הביאו להערצת הנבראים תחת הבורא, אלא ביחוד תקון עקרי ויסודי של כל דרכי החיים ושל כל השאיפות: המתגיר צריך להסתלק מכל המדות הפגועות של עמו, אם רצונו להתקבל בתוך הקהל הזה המסדר היטב והמתקן בחקים המציגים ביותר, לאמר, צריך הוא לעלות מן הפערות אל ידיעת קניניהדעת, מן הפזיזות אל הדעת המשבת, מן העול אל הצדק, מן מרד-הלל אל אמץ-הלל. – ואמנם יפה וגדלת-דרך היא תמורה כזו המביאה מן הששע והרעה אל הטוב והחסד! אבל בעקב החסידות גאות יתר המדות הטובות כמו הצל בעקב הגופים תחת קרני השמש, וכן נראה ברור, כי כל אלה העוברים אל דתנו נעשים לפכחים, למסתגים, לענוים, לנעמים, לעדינים, לרודפי חסד, למעשים בדעת, לצודקים, לבעלי נפש גבוהה, לאוהבי אמת, למבני התאוות והבצע; ולעמית זאת יש לראות, כי כל הבוגדים באמונתנו הקדושה נעשים לזלזלים, לפוהלים, לעושי עול, לקלידעת, לקצרי-לבב, לשקרנים, לנושאי שמועצות וא נמשכים אחרי הסביאה, השקרן והזמה ושלא מדעתם הם נקלבים את חרבן גופם ונפשם. – עדיכמה יפות הן הזהרות מהוקקנו! עלינו לזמור איך להביא סורים בחיינו. ואין זה לדעתו דבר נשגב ממנו, אשר עלינו להביאו ממרחקים, לא מן השמים ולא מעבר לים – אלא קרוב הוא בפינו ובליבנו ובידינו, או בלשון אחרת: בדבורינו, בהחלטותינו ובמעשינו

(De humanitate, II, 405)

ומהמאד יפה מליצתו של רבי ברכיה החכם התלמודי על פעלות האנשים האלה, במצאו להם דוגמה טפוסית קדומה באברהם אבינו שנעשה סמן לבניו: „בשעה שאמר לו הקב"ה לך-לך מאוצן וממולדתך, למה היה דומה? לצלוחית של פוליסון שהיתה מונחת בזוית אחת ולא היה ריחה נודף, בא אחד וטלטלה ממקומה והיה ריחה נודף, אף כן אמר הקב"ה לאברהם: אברהם! הרבה מעשים טובים יש לך, הרבה מצוות יש לך, טלטל

טובה הוכיח לפניו רוכל-בד יהודי, אשר בא לרומי, את הכרת אליהם אחד בפשטות גדולה (1). וכן הצליחו הרבה בתעמולתם ליהדות חנניה הסוחר היהודי הבבלי ואליעזר הגלילי בבית מלך חדים ובחצר הנסיך אזטיס (קדמוניות, כ, ב, ד). לפי דברי גלריוס מקסימוס, היו עוד חברי המלאכות השלישית של היהודים ברומי, אשר שלח שמעון המכבי, עושים תעמולה לדתם ועל-כן נגזר עליהם לעזוב את רומי (2). אמנם החוקרים האחרונים מטילים ספק באמתת הידיעה הזאת, אבל היא מעידה על-כל-פנים, כי היהודים נתפרסמו לעושי תעמולה כזאת. בארצות הגולה נהפכו היהודים להללנים בחיצוניותם, אבל נשארו נאמנים לעמם ולדתם בפנימיותם ויתר הרבה מאשר קבלו מהנכרים השתדלו ליתן להם והשכילו למשך את לבם בנמוסייהם המיוחדים והמזיגים. על זה מעידים דברי אריסטו, הפילוסוף היוני הגדול, על אותו יהודי שנודמן אותו באחת מערי החוף: „האיש ההוא נסע הרבה, הלך מפנים הארץ אל מקומות החוף והיה לא לבד על-פי שפתו, אלא גם על-פי השכלתו הרוחנית כמעט יוני. במקרה בא כשהשינו באטיה אל המקומות שנמצאו אנחנו ונודמן יחד אנחנו ועוד אחדים מתלמידי החכמה, אשר רצה לעמוד על חכמתם. ברם היה הוא מן השם במשא ובמתן שהיה לו עם הרבה אנשים משכילים הרבה יותר מאשר קבלו“. אריסטו ציר גם את ההסתפקות הגדולה והמפליאה של היהודי הזה באכילה ובשתיה (3). הטפוס של היהודי ההלני הזה המקבל מעט והמשפיע הרבה הוא סמל דמות היהודים ההלנים בכלל. וכן ספר (שם, שם) היקטיאוס מאגדורה, בן-דורו של אלכסנדר מוקדון, בדבר יהודי אחד ושמו משלם שנמצא בחברת הרוכבים היהודים שהורו את הדרך למקדונים והוא איש גבור-חיל עולה על כל ההלנים והפרברים במלאכת היריה בקשת; כאשר עמדה החבורה מלכת, בפחדה מדברי הרואה שנבא לה רעה על-פי סמני מעוף צפור אחת, משך משלם בקשתו ויהרוג את הצפור וילעג לרואה באמרו: אם היתה רוח נבואה בצפור הזאת, למה-זה לא ידעה את אשר יקרה מן-ציו של משלם היהודי? — היהודי ההלני השתמש אפוא בכל מקרה ומקרה לקעקע את ביצת האיליות ולהשריש במקומה את יסודי דת היהדות. גם שאול הטרסי, שליח הדת הנוצרית, מעיד, כי בלב כל-יהודי חיה הכרה עצמית של מורה דרך-החיים: „ואתה כי נקראת בשם יהודי ותשת מבטחך בתורה ובאליהם תתהלל נפשך, כי ידעת את רצונו ותבין להבדיל בין טוב לרע, להיותך משכיל בתורה ולבך בטוח, כי אתה הוא המנהל לעורים ואור ליושבי חשך, מורה לפתאים, אלוף לילדים וחכם-תכנית בדעת ואמת בתורה“ (אל הרומאים, ד, י"ו-כ). בהתאמה לזה לא הגוים אחד מחכמי התלמוד באמרו: בכל מקום שהיה אחד מבני ירושלים הולך למדינה היו מציעין לו קתדרא לישוב עליה בשביל לשמוע חכמתו (4).

(1) Clemen. Hom., V., 28 עין.

(2) אצל גלריוס מקסימוס, 1, 3, 2.

(3) נגד אפיפן, א, כ"ב, מפי תלמידו קלארכוס בספרו על השנה.

(4) אי"ר, א, ז, פ' רבתי בגוים.

והיו לאחד כמו הגוף והנפש. בית-הכנסת היה הגוף המתפשט לכל-עבר, וכתב-הקדש בתרגומם היוני היו הנפש המחיה אותו¹). — אפשר היה — אומר רנן על-דבר הערך ההיסטורי של בית-הכנסת היהודי — להמשיך אותו לקו של אבק-שרפה או, יותר טוב, לשרשרת-חשמלית אשר לארפה החיש הרעיון החדש את מרוצת דרכו²). את בתי-הכנסיות האלה בקרו מלבד היהודים גם שכניהם הגוים אשר באו לשמוע את הדרשות בלשון טורסית, ארמית או יונית בשבח היהדות ובקלון האליטות, במעלת יסודי המוסר והמדות הטובות ובגנות הפריצות והמדות הרעות, כי בתי-הכנסיות לא היו מיוחדים לתפלה לבד, אלא שמשו גם לתלמוד התורה (לפי עדות פילון ויוספוס) על-פי תרגומה היוני לכל משפטיה וחקיה. במובן זה היטיב לדרש אחד מהכמי התלמוד על הכתוב: ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו וממקום קדוש יהלכו (קהל, ח, י) — מדבר בגרים שהם באים ועושים תשובה, וממקום קדוש יהלכו, על-ידי שהלכו במקום קדוש, אלו בתי-כנסיות ובתי-מדרשות³). בנדון ההשפעה הגדולה של תורת משה בתרגומה היוני על עולם הגוים בשעתם אומר אחד החוקרים הנוצרים הגדולים: „על-ידי עשר חמרה לאין סוף, על-ידי גנניותה, רבוי-צדיקה ורחב-עניניה הופיעה התורה כמו עולם של ספרות, בריאה שניה, אחות-אומים של הראשונה, ובוה עשתה את הרשם היותר גדול; כי הספר הזה והעולם כלו הם דבר אחד ומשפט אחד להם; זאת היתה הדעה המקבלת על כל היונים אשר באו במגע עם הברית הישנה, ואם גם נשתנו בדעותיהם בדבר הספר, אבל זה היה להם לדבר ברור, כי היא בריאה מקבילה אל העולם, שוה בגדלה ובהקפה אליו, ובי הרשיות השתים האלה מתיחסות ליוצר אחד“⁴). ועדיכמה השפיעה התורה על משכילי הדור הננו שומעים מדברי סטרוון האומר: „משה הורה, כי לא טוב עשו המצרים בדימותם את האלים אל החיות, ואף לא הלובים ולא ההלנים בעשותם אותם כתבנית אדם, כי רק האחד הוא האלהים המקיף אותנו כלנו את הארץ והמים, ואותו אנחנו קוראים בשם שמים ותבל וטבע הדברים. אולם מי מהנבונים יעז לעשות ממנו תבנית ודמות? אדרבה, צריך להתרחק מכל מעשה-פסל ולעבדו במקדש ראוי לכבודו בלי פסילים“ (סטרוון, טז, ב, ע”ה), ועוד לפניו (רס”ט לפני חרבן-הבית) כתב ההיסטוריון הקטאיאוס ספר על-דבר היהודים ובו דבר בשבח עבודת-האלהים של היהודים (נגד אפיון, א, כ”ב), אשר נודעה לו על-פי התרגום היוני של התורה.

הן אמנם, כאשר הרחיבו היהודים את התעמולה להפיץ את תורתם בעולם-הגוים קמו להם מהרה מתנגדים גדולים, כמו שצבאה הסבילה ואמרה: כל-ארץ כלים יחד ימלאון מן, אך זרה תהי לדרךך רוח כלמו (חזון

(1) מ. מרידנר, שם, 24.

(2) Les Apôtres, 284.

(3) קהר, שם, י”ט.

(4) הניק: Sitzungsber. d. Berl. Akad. d. Wiss., 1902, ע’ 508.

עצמך בעולם ושמן מתגדל בעולמי" (1), הוא בא ללמדנו בזה, כי היהדות היתה מנחת חתומה וסגורה מגדרת בגדרים שונים מכל עמי הארץ ומכנסת רק בתוכה, כמו השמן הטוב בצלוחיתו, בזוית אחת – לאמר: בפנה אחת שבאסיה, בארץ-ישראל הקטנה בשטחה; אולם כמו שבהסרת הפקק מעל פי צלוחית של פוליטון ובטלטולה ממקום למקום הולך ומתפשט באויר הריח הטוב של שמנה, כך נחפרסמה היהדות בעולם ויצאה מתוך צמצומה וכנוסה על-ידי תפוצות ישראל שבגולה, לתקן ביסודי מוסרה את האנושיות כלה. וכן מוציא את משפטו חכם נוצרי מגדולי חוקרי דבריימינו: „היהודים נועדו יותר לשמש מעין שאר ההתקדמות בכל הארצות מאשר ליצור לאם מיוחד בנקדה אחת של כדור העולם" (2). החכם התלמודי רבי אלעזר גלה את דעתו, כי כל פזור ישראל בעולם לא בא אלא לשם הכנסת גרים: „לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים, שנאמר (הושע, ב): וזרעתי לך בארץ, – כלום אדם זרע סאה, אלא להכניס כמה כורין" (3).

ביחוד הרבתה לעשות נפשות ליהדות הספרות היהודית ההלנית, הבוללה בכתבי-הקדש ובתורת היהדות הפרושית מצד אחד ובפילוסופיה היננית, בשירה ובהיסטוריה מצד שני. על-ידה נכנסה דעת הדת הישראלית, תורתה ומוסרה לתחום הספרות היננית העולמית. בצבעים ובקווים לקוחים מיצירת הרוח היננית ציירה ספרות זו את אמונת ישראל, את דברי ימיו, את קדמתו ואת עברו הגדול באפן נוח ומתקבל, ובאותה שעה השכיחה לגלות את כל הנוף, השקר, הפחזות והסכלות של הדת האליטית. ביחוד הצטיינו בזה מחברי חזון הספילות, אשר שמו בפי הנביאות האליטיות דברים נשגבים בשבח היהדות ובגנות העבודה הזרה. החוקר ההיסטורי רנן בכל שנאתו הכבושה ליהודים וליהדות מכרח ליהדות על-פי תקף מסקנתו מחקירת המקורות ההיסטוריים של הימים ההם, לאמר: „אבל הנמוקים האמתיים של היהדות (למשך בהם את לבב הגוים) היו חיי היהודים בעצמם: הם היו מאשרים, שמהים בחלקם, ישרים, מסתפקים במועט במעמד הקשה, ויחד עם-זה היו מעין חכמים אמתיים, פילוסופים לפי טעמם המיוחד. הם הוכיחו בלי כפי-פחד את היננים והמצרים על פריצות מוסרם ושפלותם, מדותיהם המקלקלות בעוד אשר פניהם הפיקו תמימות ושלמה" (4).

אולם האמצעים היותר גדולים ומועילים להפצת היהדות בעולם היו: בתי-הכנסיות אשר נמצאו בכל תפוצות-הגולה והתרגום הינני של התורה: „בתי-הכנסיות וספרי כתבי-הקדש חפרו יחד בהשתלשלות המאורעות

(1) ב"ר, ל"ט; שהש"ר, פ' לרית שמניך; תנחומא לך, ג.

(2) רנן, תולדות ישראל, ח"ב, בתרגום רוסי, עמוד 524.

(3) פסחים, פ"ז, ע"ב.

(4) רנן, שם, שם, 472. משכב-זכור, שהיה נפוץ כל-כך הרבה במזרח, לא נודע אצלם;

אין אחד מחקי היהודים מרמזו עליו. פוליס מונה את החטא הזה כמיוחד ליונים באגרתו אל הרומאים, א, כ"ז. חזון-הספילות, III, 185–186 (שם, שם).

דתו וארצו, וגם היום יש לכל דברי הסגוריה שלו על היהודים ועל תורתם ערך נכבד מאד. — אחד החוקרים האחרונים (פרונו בויאזר) אומר לעמוד על אפיו ולהכיר את רגשי נפשו של יוסיפוס והמניעים אשר עוררו אותו לחבר את ספריו הנכבדים, כי אחרי היותו גאשם על-ידי בני עמו בבגידה לאמית רצה לכפר על עונו (או להשקיט את מוסר-כליהיו) בתעמולתו להתפשטות היהדות בין הרומאים. אמנם רומי כבשה את יהודה בלח זרועה ואגרופה — וכנגד זה השתדל הוא, כי תכבש היהדות את רומי בלח רוחה ותורתה. וכמו שעשה שאל הטרכי תעמולה ליהדות בצורה של הדת המסתורית (לאמר, על-ידי המזיגה האליטית), כן עשה יוסיפוס תעמולה ליהדות הצרופה והטהורה בחקרו את דבריימיה ובפרו את יסודותיה. גם הוא פטר ממצות-המילה את הנלנים עליה מן הגוים, אבל אי-אפשר היה כי תתפשט תורתו בין ההמון (מפני אצילותה ורוחניותה) כאותה של הטרכי, ועל-כן מצא נתיבות רק ללב יחידים אמות-העולם הגאורים.

התעמולה המשלשת הזאת של קבוצי היהודים עם בתי-כנסיותיהם⁽¹⁾, של היחידים ושל הספרות עשתה פרי גדול מאד: הרבה מן החלנים — מתפאר יוסיפוס — עברו אל חקי תורתנו; יש אשר החזיקו בהם כל ימיהם ויש אשר חזרו אחרי-כן לסדרם מחסר כח-הסבל (נגד אפיון, ב, י), וכן הוא מספר על-דבר אנטיוכיה, כי בה משכו (היהודים) מספר גדול של יונים אל דתם ובוה הכניסום במדה ידועה אל קהל ישראל (מלחמות, ז, ג, ג); ממנו נמסרו חקי התורה גם ליתר הבריות, אשר קבלו אותם וחשבוים למופת: ראשונים לדבר היו השילוסופים הקנים, אשר אמנם למראית-עין שמרו את במוסי ארצותיהם, אבל ביהיהם ובתורתם דבקו במשה, וכמוהו היו חושבים על האללים ומלמדים את פשטות החיים ואת דרכי השתוף ואת הערכות הין הבריות, גם אצל ההמון יש למצא קנאה גדולה לעבודת אליהו; ולא נמצא עיר בארצות החלנים והברברים וגם אין עם בעולם אשר לא התפשטו ביניהם חגיגת השבת שלנו ושמירת הצום (יום-כסור), הדלקת הנרות (של הנשים בערבי שבתות) ואסורי מאכלות רבים. גם הם שואפים לחקות את האהנה השורה בינינו, את מעשי גמילות-החסדים שלנו, את אהבתנו למלאכה⁽²⁾, לחסבלנו בגזרות המתרחשות על דתנו, ומהנפלא הדבר, כי התורה השיגה את זאת בלח-עצמה, אף כי לא השתמשה באמצעים מצודדים את החושים, וכמו שהאללים ממלא את כל העולם, כן נפוצה התורה בתוך כל האנושיות. יתבונן-א כל-אחד בארצו ובמשפחתו ואז ימצא, כי לא

(1) כמו שהיטיבו לדרש את חסוק: עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אתה ובנה עליה מצודים גדולים (קהלת, ט, י"ד) — עיר קטנה זו בית-הכנסת, ואנשים בה מעט זה צבור, ובא אליה מלך גדול זה מלך מלכי המלכים הקב"ה, וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים (קה"ר, שם).

(2) מכאן נראה, כי כבר אז הצטינו בני ישראל בזריות תעשיתם וגם על-ידיה משכו את הנכרים לדתם.

שלישי, רצ"א). הם השתדלו לשפוך את דמם על מעשה המצוות של היהודים, כמו שביתת השבת, מילה, אסורי המאכלים (ביחוד, אכילת בשר חזיר), עבודת אלהים בלי כל דמות ותבנית, וכנגד זה לגלגו גם על התארים והמבטאים הגשמיים שבסגנון הדבור בכתבי-הקדש. בין ראשי השוטנים האלה נמנו הסופרים היננים האלכסנדרונים: מנחם (של"ט-שי"ט לפני חרבן הבית), חרימון (קי"ט לח"ה), ליסימכוס (צ"ט לח"ה) והמדקדק אפיון (בזמן חרבן הבית) וכן: אפולוניוס מולון מרדוס (קס"ט לח"ה), פוסידוניוס מאפמיאה (קל"ט לח"ה) וסופרים יננים כיוצא בהם, והסופרים הרומאים: ציצרו, הורטיוס, פליניוס, טציטוס, יוג'ליס. בין כל השוטנים האלה הצטינו בשנאתם הכבושה ליהדות וליהודים הסופרים המצרים: לנבל את כבודנו — אומר יוסיפוס — החלו המצרים... בראותם כי נמשכו רבים אחרי אמונתנו — קנאו בנו (נגד אפיון, א, כ"ה). באלכסנדריה, אשר בה הגיעה ראשונה היהדות ההלנית שבגולה להכרת ערך מלאכותה בעולם, ואשר ממנה יצאה ראשונה התעמולה להפיץ את תורת היהדות בין כל העמים והלשונות, באלכסנדריה זו נולדה בהכרח גם השטנה על היהדות; ובאמת אין לנו עדות יותר גדולה על התפשטות היהדות בעולם בימים ההם מהספרות הגדולה אשר ערכו נגדה צוררים. כי במדה שהתגברה השפעת היהודים והיהדות התחזק גם הנגוד בינה ובין התרבות האלילית, כמו שאומר יוסיפוס: אלמלא הפרכנו מעצמנו את יתרון חקיננו, גם אז היה עלינו להתגאות בהם על ידי המספר הגדול של המחקים אותם (שם, ב, ל"ט), וכן אומר פילון: לא רק היהודים, אלא גם כל העמים מתפללים על קדשת חקיננו. במקורם נכתבו החקים בשפה הארמית (כלדית) ונשמרו בה זמן מרבה, כי לא נודע עוד יפנים ליתר בני-האדם, אולם בראות עמים אחרים את המאמינים בחקיננו מתמידים בשמירתם, למדו גם הם לכבדם; אז נודעה תהלתם בכל ארצות תבל, ואם גם האפליה הקנאה לזמן קצר על יפנים, הנה הופיעו מחדש בעצם זהרם כשהגיעה שעתם (חיי משה, ו, 138). גם הוא מחליט, כי השנאה לתורת ישראל באה בעקרה מתוך קנאה, אבל יותר מזה נבעה השנאה מתוך רגש פנימי ונטיה טבעית של כל עצרי המחשבה, וממילא שונאי ההתקדמות שבכל הזמנים, לשמור בשארית כחותיהם על הישן שהתחנכו עליו ושהתחבב עליהם, ההולך וכלה, עובר וכלה, מפני הקדש והרענן העולה במקומו ונבנה מחרבנו.

אולם לעמת אלה עמדו הסופרים היהודים ההלנים להגן על תורת ישראל והקיה בגלותם את המאור שבה לעיני כל העמים. בראשם נמצאו: אריסטובול (חי בערך רל"ט-רי"ט לח"ה), אריסטאס (סביב רס"ט לח"ה), מילון ועוד רבים. הם היו בטוחים, כי עתידה היהדות להכניע את כל העולם, כדברי הספילה: הערים כלן גם איים יגידו: מה רבו חסדי אל-שדי ורחמיו לאלה! וקראו אז יראי ה' גבר אל רעהו: הבה נשתחוה בתוך עם אל עליון אפים ונקדמה בתודה ובזמירות פני אל עולמו (חזון שלישי, תש"י-תשכ"ו). ביחוד הצטין יוסיפוס פלביוס בספריו המדברים בשבח ישראל ותורתו,

משנות, כי לא רצו לבטא בשפתם דבר נגד קדשת החקים וספרייהדת. הנמצא בעולם יוני, שיסבול זאת בשביל חקיו ואשר יקבל ברצון נזק קל שבקלים אפילו על-מנת להציל מכליון את כל הספרות של ארץ מולדתו¹ ובאמת התפעלו הרומאים כל-כך ממסירת נפש היהודים על דתם, עד כי – לפי עדות דיון קסיוס (ה, ס"ו) – בעת צורם על ירושלים עברו רבים מהם אל דת ישראל, והיהודים התגאו ברומאים הגרים האלה, עד שדאגו לפרנסתם גם בימי הרעב הגדול², ובכל מקום נרדפו ונהרגו בני-ישראל על סרובם לבטא המלות השתים: דומיני אימפרטור³, בשעה שיתר העמים נכנעו לפני קיסרי רומא והעריצו גם את פסליהם וחלקו להם כבוד-אלהים, ולפיכך העירו היהודים בלבב טובי אמות-העולם רגש כבוד להם ולחקי דתם⁴. עד-כמה היו מפרסמים היהודים אצל הרומאים בזהירותם הגדולה לגבי שמירת חקיהדתם מעידים דברי אוגוסטוס, אשר אמר בדרך-משל: גם היהודי איננו מחמיר יותר מזה בשמירת צומו⁵. רבים מן הגוים אשר בכל מקומות תפוצת-ישראל בגולה נטו אחרי דת ישראל, אחרי חקי תורתה ומעשה מצוותיה. האוצרות הגדולים בבית-המקדש נאספו, לפי דברי יוסיפוס, לא רק מנדבות היהודים בכל קצוי תבל, אלא גם מנדבות „יראי אלהים“, לאמר, הגרים השלמים והגרים החלוקים (קדמוניות, י"ד, ז, ב). בין עולי הרגל לירושלים נמצאו גם יונים (מפעלות, י"ב, כ). העדיות הכלליות האלה מתאשרות על-ידי עובדות רבות: באנטיוכיה שבפיסידיה דבר פולוס „אל אנשי ישראל וגם אל היראים את האלהים“ (מפעלות, י"ג, ט"ו), „אנשים אחים זרע אברהם וכל יראי-האלהים, הנמצאים בתוכם“ (מפעלות, י"ג, כ"ו). בהפרד הקהל נטו יהודים רבים וגרים היראים את ה' וילכו אחרי פולוס (מפעלות, י"ג, מ"ג). בסוריה בכלל נמצאו הרבה חובבי-היהודים אשר נהרגו בידי שונאי עמ-ישראל (מלחמות, ב, י"ח, ב). בתסלוניקי דבקו בפולוס גם יונים רבים, אשר יראו את אלהים (מפעלות, י"ז, ד). באתונא דבר פולוס עם היהודים בבית-הכנסת ועם יראי אלהים (מפעלות, י"ז, י"ז). הננו רואים אפוא, כי בכל קהלה וקהלה של יהודי הגולה נמצא קבוץ של גרים ושוה היה מספר חובבי ישראל למספר היהודים בכרכים הגדולים שבמדינות רומי (טציטוס: Hist., 5, 5), מצרים וקירני, לפי דברי סטראבון (מובא על-ידי יוסיפוס בקדמוניות, י"ד, ז, ב) האומר: בעירם של הקירנים נמצאו ארבע מפלגות – אזרחים, אכרים, תושבים ויהודים... במצרים וקירני השתררו היהודים וכמו-כן מחוזות אחרים מתקים את נמוסיהם

(1) עין גרין: Geschich. d. Jud., ח"ג, 538.

(2) דומיני ברומית: אדון, מושל. – לפי הערוך (בערך אמפרטור ובערך דומיני) היתה לפניו הגרסה בא"ר מ' היו צריה לראש, אמר ריב"ז כשהתיצב לפני אספניוס: ביבי דומיני אמפרטור. פירוש: יחי האדון הקיסר.

(3) עין גרין: די יידישע פראזעליטען א. ר.

(4) סואטוניוס, Octav., 76.

כזבתי בדברי (נגד אפיון, ב, ל"ט). וכן מדבר הפילוסוף סְנָקָה (נולד מ"ב ל"ח"ה) בהתפעלות על החזיון הנפלא, שפליכך גדול כח חקי העם המקלל הזה, עד כי נתקבלו בכל הארצות והמנצחים נתנו חקים למנצחים⁽¹⁾. וכן אומר דיון קסיוס (נולד פ"ו אחרי חרבן הבית): מאין בא השם הזה (יהודים) אינני יודע, אבל הוא מתפשט גם על הנכרים החיים באותם החקים. גם בין הרומאים יש אנשים מן המין הזה, ואף כי כמה רדיפות התחדשו עליהם, בכל־זאת סדרו את חייהם, עד כי עלה בידם לקיים את חקיהם בחרות גמורה. הם נבדלים מיתר בני־האדם בארחות חייהם בכלל וביחוד בזה, כי לא יעבדו את אֱלֵי העמים, והם מכירים בכלל רק באֱלֹהִים אחד, אשר אותו יכבדו בקנאות מתמדת. בירושלים לא הציבו לו מעולם מצבה; הם חושבים אותו להיות בלתי־מתבטאת ובלתי־נראית ובמסירות־נפש מיוחדת הם מתאמצים לתת לו כבוד, אשר לשוא נבקש דוגמתו אצל בני־אדם אחרים. הם בנו לו מקדש יפה וגדול ביותר, אולם המקדש הזה איננו סגור ואיננו מכסה. יום הסטורנוס מקדש לאלהים זה⁽²⁾, בו הם ממלאים ביחוד את נמוסיהם המיוחדים ושובתים מכל מלאכה חמורה. על האלהים הזה, על מהותו ועל מקור הפחד אשר הוא מטיל על מאמיניו דברו סופרים רבים (דיון קסיוס, 37, 17). אפילו טציטוס, אשר הרבה לגנות את עניני היהודים, הודה בטוהרת משג האלהים של היהודים, באמרו: היהודים מצירים להם רק אלהות ורוחנית לבד, לטמאים נחשבו בעיניהם האֱלֹהִים הנטשים מחמרים מתים בתבנית בני־אדם, ההויה העליונה הזאת היא נצחית, בלתי־מתחלפת ובלתי־עוברת, ועל־כן אינם סובלים צלמי אֱלִילִים בעריהם ופחות מזה במקדשיהם, אינם עושים את החנף הזה למלכים ואינם חולקים את הכבוד הזה לקיסרים (טציטוס: Hist., V, 5). עוד הרבה לפני זה הכיר הפילוסוף נְרוֹן (קט"ו ל"ח"ה), כי יתרון ליהדות במשגי דתה. הוא מעיר במאמרו הגדול על־דבר חקר הקדמוניות, כי הרומאים עבדו את האֱלִילִים במשך מאתיים שנה בלתי תבנית כל תמונה, ומגלה דעתו, כי לו הוסיף להשתמר אצלם המנהג הזה, אז היתה עבודתם את אֱלֹהִים יותר טהורה. — אוגוסטינוס, המביא את דבריו אלה (De civ. Dei, IV, 31, 2), מעיר, כי נרון הביא למופת את עבודת־האלהים הטהורה של עם ישראל⁽³⁾.

ביחוד השפיע הרבה על הגוים החזיון של חרף־נפש היהודים על קניני דתם, כמו שאומר יוסיפוס (נגד אפיון א, ח): „כל היהודים יוצאים לאויר־העולם עם האמונה במוצאם האֱלֹהִי (של כתבי־הקדש) ועם משאת הלב להיות נאמנים להם. כבר נראו הרבה פעמים שבויי־מלחמה (יהודים), אשר בעת הצגת החזיון קבלו עליהם בקמון כל מיני יסורים ומיתות

(1) דברי סְנָקָה הובאו אצל אוגוסטינוס (De civ. Dei, II, VI).

(2) הוא קורא בשם הזה את יום השבת.

(3) עֵין ד"ר א. ברלינר: Geschich. d. Jud. in Rom, פ"פ א"מ, 1896, ח"א, עמוד 13.

וקרוב לנשפחת דומיטינוס קיסר רומי. שני בניו נועדו על-ידי דומיטינוס לירשיו ולקיסרים בשנוי-שמות, האחד לאספסינוס והשני לדומיטינוס (סואטוניוס: Domit., 15). שמו נשאר לברכה במסורת האגדה התלמודית, אשר הוא נקרא במיה בשמות שונים: אונקלוס בר קלוניקוס בר אחתיה דמיטוס (1) או אונקלוס בר קלוימוס (2), וכנראה, גם בשם קטיע בר שלום (3) ובשם סנקליטו של מלך ירא שמים (4), אשר הקריב את נפשו לקרבן, לפי המסורה, כדי לבטל גזרה על ישראל (5). נכדי הקיסר אוגוסטוס לא היו מחמיצים כל הזדמנות להקריב בירישים (6). את ליביה אשת אוגוסטוס שרתה אמה מגזע ישראל ושמיה אקמה, ואנטיפטר בן-הורדוס שחד אותה בכסף רב כדי שתעמוד לימינו, למען יוכל להרוג את אביו ואת דודתו (קדמוניות, י"ז, ה, ז). גם בחצר נירון קיסר היו נזיריה וניטוריה בנות האצילה פלביה ועוד נשים אחרות מסורות אל היהדות (7). גם הקיסרית פופיאה כבדה את היהודים ועזרה להם בטענותיהם נגד אגריפוס ונציב רומא, גם עשתה טובה לפרושים ולטובי ישראל (קדמוניות, כ, ח, י"א; תולדותיו, ג) ובקשה להקבר לפי נמוסי היהודים, ובעלה הקיסר מלא את שאלתה זו (קדמוניות, י"ד, ז, ד; טציטוס: Annal., 16, 6) ובשביל האשה האצילה פלביה, שקבלה את דת-משה ונוכלים יהודים אחדים הוציאו מידה במרמה נדבות לבית-המקדש, נגזרה גזרת גלות על היהודים ברומא בימי טבריוס (קדמוניות י"ח, ה, ג). כי גם פה כמו בכל תנועה דתית היה לבב הנשים פתוח ביהוד לקראת האמונה החדשה ועל-כן יעץ המשורר הרומאי אובידיוס לשחצני הכרך לסקור את היפהפיות של רומי על-ידי דלתות בתי-התפלה של היהודים, כי היו שוקדות עליון לקחת חלק בעבודת אלהי ישראל. בדמשק היו כמעט כל נשי האזרחים כרוכות אחרי דת ישראל (מלחמות, ב, כ, ב) והרבו להפנס לדת זו מהגברים, ביהוד מפני שהכניסה לא היתה קשה להן כמו לגברים, שהיתה קשה להם מצנת מילה. בין כתבות קברי הנשים ברומא נמצאות גם אחדות של נשים מתיחדות, מתארות בתאך "יראת אלהים" (metuentes), כמו הכתבת של האשה אוקליה

ומקצתם נדונו להחרמת נכסיהם לאוצר-המלכות, ודומיטילה הגלתה לארץ פונדטריה (עין גרין, שם, ועין "תולדות ישראל" לעיבק, ח"ו, 293).

(1) גטין, נ"ה, ע"ב.

(2) ע"ו, י"א, ע"א.

(3) שם, י, ע"ב.

(4) דבר, ב.

(5) עין שם ספור המעשה בארפה. — דעת גרין היא, כי פלביוס קלמנס נתגיר בודאי ונכנס לדת ישראל, אבל בנוגע לדומיטילה אשתו יש ספק ואפשר שצדקו סופרי הכנסיה הנוצרית באמרם, כי נכנסה לדתם. ועין במדרש תנחומא, הוצאת צובר, משפטים ג, על-דבר התגירותו של עקינס ופוחיו עם דודו אדריגוס.

(6) סואטוניוס: August., 93. ועין הורט: Sat. 1, 5, 100; 9, 20.

(7) סואט.: Domit., 15; ר'נן: פוליס, צמור 129—135.

ומחזיקים בידי העם גדל-המספר מאד; ויחד עמו הם מוסיפים גבורה בהתנהגם בחייהם על-פי נמוסי היהודים. במצרים נתן להם הרשיון לשבת וחלק גדול של אלכסנדריה נתן לעם הזה לנחלה, גם באנטיוכיה גדול מספר היהודים; ולפי דברי יוסיפוס, משכו הרבה יונים לאמונתם, עד שהיו במדה ידועה חלק אחד מקהלתם (מלחמות, ז, ג, ג), וגם בדמשק (מלחמות, כ, ב, ב).

גרץ היה הראשון בין חוקרי דברי ימי היהודים, אשר עמד על החזיון הקפלא והמתמיה (במחברתו „די פראָזעליטען אים ראָמערייך“), כי דוקא בחמשים שנה אשר בין הרבן-הבית ומלחמת בר-כוכבא ואדרינוס וביחוד בימי דומיטיוס גדלה ביותר תנועת ההתגירות. ואמנם על הדבר הזה כבר עמדו לפניו חכמי התלמוד, כמו שהגנו שומעים מפני דרשה אחת האומרת: אותה שעה שגלו ישראל מארצם היו מלאכי השרת אומרים לפני הקב"ה: רבונו של עולם, כשהיו ישראל שרוים בארצם היו מדבקים בע"ז, עכשיו שהגלית אותם לבין האומות עאכו"כ? מה השיבן הקב"ה: הריני בטוח על בני שאינם מניחים אותי ומדבקים לע"ז, אלא מוסרים עצמם עלי בכל שעה ושעה, ולא דיין שהן מוסרין עצמם, אלא שהם מקרבים אחרים תחת כנפיו). — על-דבר תנועת ההתגירות בימי גרבה וטרינוס מספר טציטוס כעדר-איה והוא כותב בצער: אלה העוברים אל דתם (של היהודים) הולכים בדרכיהם, כי לא יתקבלו בטרם יחרפו את האלים, יקללו את ארץ המולדת, יבזו לאבותיהם, לבניהם ולאחיהם (טציטוס: Hist., ה, ה). השנאה מדברת מתוך גרונו! הגרים לא יצאו מתוך ההמון בלבד, כי-אם גם מבני מרום-המעלה, כמו שמעידה הידיעה של דיון קסיוס מן הימים האחרונים של דומיטיוס, כי הוציא את קרובו פלביוס קלמנס להורגים ואת אשתו דומיטילה הגלה וכן ענש הרבה אנשים אחרים בהחרמת נכסים או בענש נפשות בשביל שנטו אחרי הקי היהודים²). ועוד-כמה היתה גדולה הנטיה לדת ישראל בין בני המעמד הגבוה הננו רואים מן הפקדה שהכרח גרבה להוציא כדי לאסור כל מלשינות ושטנה על האיש ההולך במנהגי ישראל (דיון קסיוס, 68). הפקדה הזאת באה בין יתר הפקדות, כגון: שלא להלשיין ולהשטין על איש בגלל חרוף-מלכות וכן שלא לקבל שטנת עבדים על אדוניהם. נראה מזה, כי בימי דומיטיוס היו מלשינים ומעוררים שטנות כאלה דוקא בשדרות העליונות של העם: פלביוס קלמנס, שנדון להרגה בשביל התיידותו³), היה קונסול שני (בשנת כ"ו אחר הרבן-הבית)

(1) פסיקתא רבתי, פ"ה, ק"ט, ע"א.

(2) דיון קסיוס, 67, 14. ויזן סראטוניוס: Domit., פ' 15.

(3) הסופר הרומי דיון קסיוס כותב בספרו היקני תולדות רומי (דיון קסיוס, 67, 4): בין שאר האנשים שפט דומיטיוס משפט-מות גם את הקונסול פלביוס קלמנס, אף כי היה בן-דודו, וגם אשתו פלביה דומיטילה היתה קרובה לו. על שניהם נטפל עון כפירה באלהים, עון אשר עליו בענשו עוד אנשים רבים אשר נטו אל היהדות; על מקצתם נגזרה גזרת מיתה

מגדולי סופרי יוון ורומי נסו אחדים לעמוד בפרץ ולעצור בעד תנועת ההתיהדות, בראותם בה סכנה גדולה לקיום התרבות ההלנית והמסורה האילית, ועל-כן שלחו את חצי לעגם אל לב היהדות—ביחוד אל שלשת סמניה, אשר על-פיהם הסתמנה אצלם: (א) ההתרחקות מאכילת בשר חזיר, (ב) שביתת השבת, (ג) עבודת האלהים בלי כל תמונה ופסל: משג דק ומפשט כזה לא יכול להקלט במוחות הרבה של הגוים, לרבות סופרי יוון ורומא המעלים⁽¹⁾, ועל-כן בדו על בני ישראל, כי גם הם חולקים כבוד אלהים לחזיר ומפניוזה הם נוהרים מאכילתו⁽²⁾, או כי כופרים הם כל-עקר בכל דבר אמונה ועל-כן אין כל פסל ותמונה בבתי-מקדשיהם⁽³⁾. וביחוד נתכה כל חמתם על החקים אשר קבעה תורת היהדות להבדיל בין ישראל לעמים, ומכיון שלא עמדו על מהותם ומטרתם של החקים האלה, טפלו עליהם שקרים וכזבים וכדו דברים מזוירים, עד אשר נתנו את היהודים לשונאי יתר הבריות. באלכסנדריה יצאה שמועה על היהודים, כי הם נשבעים לבלתי יטו חסד לכל איש נכרי ולבלתי חבב אותו, או כי הם מקריבים איש יוני בכל שנה קרבן לאלהיהם (נגד אפיון, ב, י), ועוד הבאים רבים סבבו בפי שונאי ישראל. גם סטרכון, אשר דבר בשבח תורת-משה, החליט, כי אמונת ישראל נתקלקלה לבסוף על-ידי כניסת יסודות רעים (סטרכון, ט"ז, ב, ל"ו), וכן הוציא טציטוס על היהודים שם רע, כי הם מעותים את הישרה וכל מה שהוא כשר בעיני הרומאים טמא להם ולהפך הנמאס אצל הרומאים קדוש להם (טציטוס, v, 4).

בימים ההם התפשטו ברומא פלחנים שונים של אילילים זרים, אשר חדרו שמה מארצות-המזרח ומצאו שם מחזיקים ומחקים; המנהגים המזוירים הרבים הקשורים בפלחנים אלה משכו אליהם את לעג הסופרים והמשוררים, ובערבוביה הגדולה של המנהגים המשנים לא יכלו אלה למצא ידיהם ורגליהם, ולפרקים כרכו את מנהגי ישראל ומנהגי עובדי-אילילים יחד. ככה מעביר לנו המשורר הרומאי פרסיוס (נולד ל"ה לח"ה) תמונה מחיי היהודים ביום-השבת, שהכניס אליה קוים זרים לה לגמרי: כשהגיעו ימי הורדוס⁽⁴⁾, כשהפיצו המנורות התואמות והמקשטות בזרי פרהי-הסגל את העשן העב דרך זוכית ממרחה כלה, כשצף הזנב של ה"טונס"⁽⁵⁾ בתוך המרק בקרקע קערת-חרס אדמה, כשהתמלא הכד הלבן ביין ואתה מניע אז את שפתיך חרש⁽⁶⁾, בעודך חנר מהצום הנהוג בין הנמולים, אז תועות סביב הנשמות

(1) עין סלברדור: Römerherrschaft, I, 172.

(2) פלוטרכוס, Symp., ד, ה.

(3) עין סלברדור, שם, שם.

(4) השם הורדוס, שהיה מפרסם אצל הרומאים כמלך היהודים, היה משמש להם כהתגשמות

תפי היהודים ומנהגיהם, והכונה כאן ליום-השבת, לדעת רנן — לימי החנכה (עין ברלינר, שם, 101).

(5) מין דג גדול (טונפיש), נזכר בחז"ל, כ"ה, סע"א.

(6) כנראה, מכון לקדוש על היין בלי שבת-קדש.

סוטריה, של האשה טוליה איריני¹) ושל הגיורת בטוריה פולינה, שנקראה ביהדותה בשם שרה²).

על־דבר הנטיה ליהדות בזמן ההוא נותן המשורר יובנל ציור בדבריו אלה: כל המדכאים וכל הנבהלים מפני חלומות רעים³) בקשו בבית־הכנסת גחם ומרפא לנפש. הפניסה תחת כנפי היהדות נעשתה בוריוזת גדולה: כשעברה אשה אחת פעם עם ילדה אל היהדות מת הילד בשעת הטבילה בנהר טבר, כי אמו לא שמה לב לדבר, שהוא חולה בקדחת, ברצותה לקים מצות טבילת־גרים⁴). וכן מספר, כי האבות היו מוליכים את בניהם והאדונים את עבדיהם אל דת היהדות והיו צמים ביום החמישי, שובתים ביום השביעי, מתפללים, מדליקים נרות ותולים זרי פרחים, ויש מי שלמדו תורת משה, בקרו את בתי־הכנסיות ושלחו את תרומת־הקדש לירושלים וגם נזהרו באסורי המאכלים⁵). וכן אומר יובנל: הם (הרומאים) מטים אذن לשמוע בחרדת־קדש את הרטון של היהודי השב ואת קול הרגון של היהודית הפלה⁶). הוא מספר, כי שאלו אותו ברחוב: איפה אמצאך בבית־התפלה, יהודי?⁷) והוא אומר בהתמרמרות בסטירה י"ד: אם האב היה מתעצל לעבוד בכל יום שביעי והשוה את בשר החזיר לבשר האדם, שאסור לאכלו, לא הסתפק הבן בזה שחקה את מעשיו, אלא התמכר גם למול את בשרו⁸) והחל לבזות את החקים הרומיים, ללמוד ולשמור בחרדה את החקים המסורים של משה, המורים את הדרך רק למאמינים ויולידו אל מקור (מהו?) חפצם רק את הנמולים⁹). וכן מספר לנו סנקה, כי הרומאים הדביקים בדת היהדות היו נשמרים ממאכלים אסורים, ולפיכך אכלו רק מאכלי צמחים. הוא מספר¹⁰), כי על־פי עצת הפילוסוף סוטיון נעשה לאוכל־צמחים (וגטריני), אבל שב עד־מהרה לאכול מאכלי בשר, כדי שלא ימשך עליו חשד, כי נמנה על חברי היהודים הארורים¹¹). גם הורטיוס לעג כפעם בפעם ליהודים ולהמון הרב של המתיידיים (Satyrae, ספר א, ט).

(1) ברלינר, שם, 41.

(2) שם, שם, 27.

(3) ועל־כן נקראו המתגירים מפני סבה זו בשם „גירי חלומות“ (יבמות, כ"ד, ע"ב).

(4) יובנל, סטירה, 4, 6, 544; 2, 4, 288.

(5) יובנל, 14, 95; 101-2. הורט, סט., 1, 9, 69, 70, II, 288.

(6) יובנל, 6, 541.

(7) שם, III, 296.

(8) כלומר: הרומאי היה רק ירא־אלהים נוטה אל היהדות וקים רק מצוות אחדות, כמו שמירת־שבת והזהירות ממאכלים אסורים והיה במעמד של גר תושב לפי משפט התלמוד, אבל הבן כבר נכנס לגמרי תחת כנפי השכינה, כי מל את בשרו ויהי ליהודי כשר.

(9) שם, 96-106.

(10) עפיג, 18, 5.

(11) מכאן יש להוכיח בברור, כי נזהרו ממאכלים אסורים, אשר הם רק במיני תבשיל

של בשר.

אולם כל דברי הסופרים היננים והרומאים, שהתקוממו נגד היהדות בשטנותיהם ובמהתללויותיהם, היו לשוא, אחרי כי כבר קצה או נפש כל משכילי הגוים מפני הדתות האליליות; הן אם גם נמצאו ביסוד הדתות האלה, לפי מסקנות החקירה, יסודות וקוים מוסריים, לא היו אלה רק דברים יפים שיצאו מן השפה ולחוץ, אבל לא נתגשמו מעודם בחיים, אשר הגיעו אז – לפי דברי סופרי דברי-ימיהדורות ההם – לקצה גבול הקלקל והנוול המוסרי, גם לא היתה בידי הדתות האלה לתת ספוק נפשי ורוחני לנפש המתנשאה לעולמות עליונים ורוחניים והמבקשת פתרון לחידות-העולם הנעלמות, גם השתוקקו אז טובי משכילי העמים לחיים טהורים, צנועים ומוסריים ולא ידיאילים שיש בהם מזון, מרפא ונחם לנפשם העיפה והגיעה, ואת כל אלה מצאו ביהודים היושבים בקרבם, כי חיהם היו מצינים בנקיונם, בטוהר מוסרם וצניעותם על יסוד חקי הצדק והמשפט אשר התגשמו אצלם במעשה, ותורתם פתחה לפניהם עולמות חדשים של אידיאליים נעלים אשר היה בהם כדי ספוק רוחני שלם, כמו שאומר בצדק פילון: הנני מאמין, כי בני-האדם יעזבו את מנהגיהם, יזניחו את נמוסי אבותיהם ויכבדו רק את החקים האלה, כי בעתיד המאשר של העם יגדל זהר החקים האלה, עד כדי לכסות על חקי יתר הגוים, כאור החמה המחפיר את הכוכבים (פילון, חיי משה, 107), והוא מוסיף עוד: בלי כל-ספק הוא דבר נפלא מאד, כי מלבד היהודים כמעט כל הנכרים, ביחוד כל אלה אשר המוסר קרוב ללבבם, מסכימים לדברי החקים האלה ומכבדים אותם כבוד גדול ועל-ידי-זה זוכים החקים לפרסום גדול, אשר לא היה כמוהו לדברי מחוקק אחר, כי גם בארץ יון וגם ביתר הארצות לא נמצאה מדינה אחת, אשר יושביה יכבדו את חקי הזרים... ממזרח שמש עד מבואה כל ארץ הולכת בחקיה ומתעבת חקי הנכרים, ורק חקינו לבד יצא טיבם בכל העולם. את כל בני-אדם הם (חקי תורתנו) מכריעים תחתם ומשעבדים אותם לדרישות המוסר, את הברברים, ההלנים, יושבי היבשה והאיים, עמי המזרח והמערב, בני אירופה ואסיה, בקצור – את כל עמי תבל (שם, 137). וכן דרשו חכמי התלמוד על הפסוק (דברים, ל"ג, ט'): עמים הר יקראו – לפי שאומות העולם מניחים מדינותיהם ובאין לפרגמטיא של ארץ ישראל ומוצאים את כל ישראל בירושלים והיו אומרים: הואיל והטרחנו את כל הדרך הזו, בואו ונעלה לירושלים ונדע פרגמטיא של יהודים מה היא. והיו עולים לירושלים ומוצאים את כל ישראל אוכלין מאכל אחד וכולהם שותין משקה אחד וכולהם מתפללין לאל אחד, אבל אומות העולם אינן כך, אלא שלא כמאכלו של זה מאכלו של זה ולא כמשקיו של זה משקיו של זה

(יאכל הכלב סעדתו). וכן אמר ריש לקיש: אין ת"ח רשאי לישוב בתענית, מפני שממעט במלאכת שמים (שם, שם, ע"ב).

האפלות של המתים וקפיצת ביצה מבשרת ספנות. ראה, אלה הן הנסתרות אשר יהללו לנו הכהנים הנמולים והכהנות סתומות-העין המזינות בסיסטרוס (1) והמכשפות המצבות את הגוף, אם לא נשכת בבקר בשעה מיוחדת שלש פעמים בבוקר רגל של שומים (Sat., v, 179–190).

נכללו כאן מנהגים בלתי ממוצא רומאי, אשר נהגו בהם בימי חגי המזמורה, כדי להשביע את הרוחות הרעות (2), רמו על פלחן ראה צבליה, האם הזקנה של האלילים, וגם זכרון האמונה המצרית: אל פלחן האלילה איסיס שיך באמת הזכרון של כהנת סתומת-עין והסיסטרוס הנורא (3). את כל המנהגים והפלחנים האלה כלל פרסיוס במשג הכולל של אמונת הבל. ביחוד מוזרה בעיניו, כמו בעיני יתר הסופרים הגויים, מנוחת השבת, אשר הוא מערבבה ביחד עם הצום, המילה, התפלה הנאמרת בלחש ובעקר עם הסעדה של דגים שהיתה חביבה, כנראה, ביחוד על יהודי רומא בכל ימי החגים, כמו שנראה מהספור של הקיסר היהודי ברומא, אשר עמד על מקח הדגים בערב יום-הכפורים עם משרת האפרכוס וקנה אותה ב"ב דינרים (4), בתוך חדר מעשן לאור המנורה בעלת שבעת הקנים (5).

על-דבר השבת של היהודים, אשר היתה ביחוד מטרה לחצי לעג הרומאים, מספר במדרש, כי מנהגי היהודים הקשורים עמה, לרבות חלוקת הלכנים, שמשו חמר לחזיוני מהתלות בתיאטראות (6). הרומאים טעו לחשב, כי היהודים צמים ביום השבת. ככה כתב אוגוסטוס הקיסר באגרתו: גם היהודי לא ינהר, חביבי טבריוס, בצום של השבת כמו ששמרתי אנכי... סבת טעות זו היתה, כנראה, העובדה, כי לא היה היהודי מסיק את תנורו ומבשל ביום השבת, ואולי נתחלפה להם השבת ביום-הכפורים, שבת השבתון, אשר נקרא אצלם סתם בשם "יום הצום" (מפעלות, כ"ז, ט), כי להרבות בצום ובתענית התחילו היהודים רק אחר חרבן-הבית, ומלבד ארבעת ימי הצום לזכרון החרבן הנהיגו אז – לפי המסורה – גם את תענית שני וחמישי (7) ורבים נזהרו גם מאכילת בשר ומשתית יין (8), ואל המתענים האלה מכוונים בודאי דברי האבנגליון על צום הפרושים (מרקוס, ב, י"ח), אשר נאמרו בעת ההיא ולא קדם, אף כי באמת לא היתה דעת הפרושים נוחה מן התענית (9).

(1) מין כל-צבליים, שהשתמשו בו המצרים בשעת התפלה וגם שמש להם כחצוצרה.

(2) עין אובידיוס: Fast., 430 והלאה.

(3) עין יובנל, 13, 93: מט. סט., 114.

(4) ב"ר, י"א.

(5) עין ברלינר, שם, 101–102.

(6) עין סתאיר ואיר, ג, י"ג.

(7) הלכות גדולות, ט' באב ותעניות. ועין גרץ, געש, ח"ב, עמוד 74, בהערת.

(8) ב"ב, ט, ע"ב.

(9) עי"ש. וכן אמר רבי אלעזר הקפר, כי המצער עצמו אפילו רק מן היין נקרא חוטא

(תענית, י"א, ע"א), וכן אמר רב ששת: חאי בר-בירב דיתב בתעניתא, ליכול כלבא לשירותיה

רבי שלמה בן-גבירול

(*)

אלו נשארה לנו במקרה רק השירה הדתית של בן-גבירול בלבד, שירת „כתר-מלכות“ והרשיות, הסליחות והקינות יחד עם „תקון מדות-הנפש“ וספר „מקור-חיים“, בלי ספק היתה דמותו האישית בעינינו שלמה יותר ונאצולָה. מניעיה-הנפש אשר שרשיהם ב„עולם השפלה“, ביחוד החנפה, השנאה, הקנאה והכעס, נטשטשו כאן. ולא רק בשירים אשר בהם הישיר המשורר את מבטו אל האלהים – גלגל הכותרת של יצירתו הדתית, המיוחדת לו לבדו, – כי-אם גם בתוכחות ובתלונות הלאָמיות, אלה שקבל בירשה מן המסורת והכניס אליהן קוים משלו, והרבה להתאונן בהן על שפלות האדם בעולם וחלשת כחותיו ולתאר את הכרח-המציאות בצבעים שחורים מאד, – גם בהן התרומם הרבה מעל החיים הממשיים האישיים, והשקיף עליהם מגבוה. רעיון אחד עובר כחוט השני בכל היצירה הדתית הזאת – והוא קשור בהרגשה החיה של האלהים, אשר ממנו בא הפל ואליו שב הפל. על יסוד השירה הזאת ירשות בידנו להוציא משפט, שנשמת המשורר היתה שקטה בבחינה ידועה ונוזירה מתכונתה, והכירה את פגעי העולם, ואפילו קָקרה אותם בכל הקפם וחדרה לעמקם, אך לא נפגעה מהם, כי מצאה לה הרמוניה עליונה מזה בשאיפתה אל האלהים. ככה בקש הינה לראות במשוררנו את „הזמיר החסיד, אשר השושנה שלו (תכלית משאת-נפשו) היה אלהים“. לכאורה יצדק המשפט הזה, אם נדין את המשורר על יסוד חלקי-יצירתו, שבו הסיח את דעתו מגוני המציאות של הויתו האישית, מכל הרפתקאות-החיים והפגישות עם בני-אדם ורשמיהן הקשים בנשמתו, זה חלק היצירה אשר „למעלה מזמן וממקום“, ומתוך-כך נשאר קרוב לכל הדורות ונכנס אל הקרן הקימת של ספרות האָמה. ובאמת יש מעין שלמות בשירה האלהית הזאת, ואחת לנו אם נשא המשורר את נשמתו אל אלהיו מתוך

(*) ראה „התקופה“ ספר עשירי.

ושלא כאלוה של זה אלוהו של זה; והיו אומרים: אין כאלוה ישראל, אין יפה להדבק אלא באומה הזאת! ולא היו זזין משם עד שהם מתגירין ומקרבין זבחים למקום שנאמר: שם יזבהו זבחי צדק⁽¹⁾. אמנם הרעיונות המפשטים של היהדות לא נקלטו אלא בנפשות בני-עליה מועטים, אבל לעמת זאת הלכו והתפשטו בתוך השדרות הרחבות של העמים חקיה ומשפטיה ומעשי-מצוותיה, שבהם התגשמו והתגלמו אותם הרעיונות המפשטים והאידיאליים הנשגבים.

דברי ישעיהו הנביא, אשר חזה על עמו לאמר: ויאמר (ה') נקל⁽²⁾ מהיותך לי עבד להקים את שבטי יעקב ונצורי ישראל להשיב, ונתתיך לאור גוים להיות ישועתי עד קצה הארץ (ישעיה, מ"ט, ו), ואצרך ואתנך לברית עם לאור גוים (שם, מ"ב, ו), התחילו להתגשם בחיים⁽³⁾.

(סוף יבוא)

(1) ספרי, דברים, שניד; מדרש תנאים, 218.

(2) דוהם בפרושו לפסוק הזה אומר, כי המלה „נקל“ הזאת היא נקדה מאירה בדברי ימי חזת של כתבי-הקדש, בה הגנו מרגישים ראשונה את תהפרצות האידיאל הנשגב של היהדות ממסגרתו הצרה של עמו להתפשט בכל העולם.

(3) רשב"ג אומר, בסגנון התלמוד, להליט את רעיונותיו בדרשות על המקרא ולצירם בספורי-מעשיות לקוחים מן החיים: כתוב אחד אומר: ושמו יתרא הישראלי (ש"ב, י"ז, כ"ה), וכתוב אחד אומר: יתרא הישמעאלי (דבהי"א, ב, י"ז)... שנכנס (יתרא) לבית-דיגו של ישעיהו (הנביא) ומצאו יושב ודורש (ישעיה, מ"ה, כ"ב): „פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ“, ונחזיר ונתן לו (ישעיה) את בתו ונעשה ליתרא הישראלי (ירושלמי יבמות, פ"ח, ד"ט, ע"ג)—לאמר, ישעיהו הנביא עלה על כל הנביאים בהדגשת רעיון הפצת דת-ישראל בין כל העמים וחלשונות וממילא בצרך לקבל גרים ולהבליע אותם בעם ישראל, ואת אשר דרש בחלכה קים בעצמו למעשה. כנראה, התפון החכם במאמרו זה לבקר את מעשי החכמים שדרשו בשבה הגרים ובאותה שעה גזתו מלחתחתן בהם, כאשר בארתי במקום אחר.

שפין מנחם בן-סרוק ודוגש בן-לברט היו בעקדם פרי שְנאה עזה שנמסרה אחר-כך לתלמידיהם, ועד-היום מוזרים בעינינו דברי-הנצוח האלה המהוללים בזוֹלֹתִים גסים, וכן גם החרם אשר גזר רבי הנוך ברבי משה על רבי יוסף בן-אביתור מכניס אותנו אל עולם משגים מוסריים שנבצר ממנו להבינם. ואפילו לרבי שמואל הנגיד – אישיות מאירה, עד-כמה שאנו רשאים לדין עליה – היו שונאים רבים בחייו ומה-גם אחרי מותו, שהתנפלו עליו בדרך שאינה ראויה לנפש היפה. אולם שנאת-הבריות לבן-גבירול לא היתה אך ורק פרי קנאת אנשים הנכונים מקפתו, כי-אם גם ילידת התמרמרות כנגד אדם שפגיעתו רעה. מריביו הרגישו עצמם בבחינת נעלבים. ובברור אין לדעת, מי היה „פוסט מים“ במחלֶקֶת הזאת. נדמה, כי היתה מעין גלגל חוזר, שאין למצא בו תחלה.

מזור לרבים כבר היה המשורר בחייו – ואחרי מותו על-אחת כמה וכמה! הסתירה בין שירי הַעֲגָה והגאווה ובין שירי ההערצה וההכנעה לאֱלֹהִים היתה כל-כך גדולה, עד שעמדו לפניו בני הדורות הבאים כמו לפני חידה והתקשו בפתרונה. גם בשבילם היתה יצירת בן-גבירול חמר מצק אחד ולא דרשו בה מקדם ומאַחֵר לִישֵׁב את הסתירות. אמנם הספרדים בני הדורות הקרובים לַמשורר בודאי ידעו עוד פרטים מדברי ימי-חייו, אבל הפרטים האלה לא היו מספיקים בשבילם. מכל-מקום חשובה בעינינו עדות רבי משה בן-עזרה, שחי כשני דורות אחרי בן-גבירול, וגם הוא היה משורר עברי ספרדי שסבל הרבה בחייו והתנגח עם הבריות, ושונאים לא חסרו לו, ותנאי חייו דמו בכמה פרטים לחיי בן-גבירול, זה שהיה לו למופת בשירתו וגם במחקרו, על-כן ראוי להציג את דבריו בראש כל-נסיון לעמוד על אפיו של המשורר המֵלֵגִי (1).

„אבו איוב סלימן בן יחיי בן גבירול הקורדובי צמח במלגה וגדל בסרגוסה. הוא חנך את מדותיו וכבש את טבעו (יצרו) והתרחק מן הענינים הארציים (השפלים) ונשא את נפשו לדברים העליונים, אחרי אשר נקתה (2) מפתמי התאוות וקבלה כל מה שעמס עליה מיקר החכמות הפילוסופיות והמדעים הלמודיים (המתמטיים). וכבר אמר הפילוסוף: המדע הוא צבע הנשמה, ואין צבע הדבר זך (3) אם לא יטהר מכתמיו. ואפלטון אמר: מי שאין מדות נפשו מתקנות, לא יוכל להתקרב אל דבר שבמדע. וגם הפוקרֶטס אמר על הסגולות הטבעיות (4): הגופים אשר אינם טהורים – במדה שתוסף לזון אותם, תוסיף לגרום להם רעה. – והוא היה צעיר בשנים מכל בני

(1) השתדלתי לתרגם פה את נוסחת כ"י בודלינגה בשלמות.

(2) בעד אנתקאיהא. ג'א: ארתקאיהא = אחרי אשר התרוממת.

(3) ולא יצרף. מונק (Mélanges, ע' 263) תרגם על-פי ההוראה העקרית של חמ"ה

בערבית – „ואין מטפלים בצבע הדבר“. ולי נראה, כי השתמש המשורר במובן אחר של הַשָּׂרֶשׁ, הדומה להוראתו העברית (יצרף – יטהר).

(4) מונק העיר, כי זה נמצא באפריסמים של הפוקרֶטס, II, 10.

הרגשה, כי ממנו לקחה והוא סוד חלומותיה וגעגועיה, או הביט בו באספקלריה של האמה ודרש ממנו תשובה על שאלות כנסת-ישראל הנצחיות. המשורר קולעת כאן אל הנצח ונוגעת בנצח. ומבקשים אנו להקשיב בה את ההד היותר נאמן של קול נשמתו.

אולם שירת וה"חל" של בן-גבירול באה ומגלה לנו לתמהוננו, כי הדממה הדקה, אשר בה ראה את אלהיו, באה אחרי סערה ואש קנאה וכעס, וכי גדולים היו הכחות של מטה, ההתמרמרות וההתרגזות האנושית, השנאה והגאווה ואהבת-הכבוד, הפועלים בנשמתו, גדולים מאד, ועדין אין אנו יודעים את המעבר בין המניעים האלה ובין האספקלריה המאירה אשר הביט בה אל אלהים, — האמנם התגבר המשורר במלחמות קשות על המניעים הארציים והגיע לגבה הפרישות והאצילות שלו, "באחרית הימים" — ושירתו האלהית מסמנת את רום התפתחותו בזמן, — אנו רוצים ללמד הלכה כזו, ומי יתן, כי נמצא לה נמוק ממשי, — או ששתי הרשיות האלה שכנו בנפש המשורר יחדו, מפלי גלוע אשה ברעותה, והוא היה בעל דור פרצופים ורבת-הסתירות. עכשו, כשירי בן-גבירול מנחים לפנינו, ואין אתנו יודע עד-מה מומן כתיבתם, הנה באמת יש לנו, "מערכה לקראת מערכה", והכתוב האחד, נראה, בא ומכחיש את השני. חידה עצומה כאן, ומי יוכל לפתרה? נקל היה ללמד אחד (שטיינשנדר) להוציא משפט על בן-גבירול, כי כנראה היה אדם, "בלתי-נורמלי", בנותן-טעם לפגם. והנה הרבה גאונים ובעלי-כשרון יצאו חוץ לתחום המדות האנושיות המסכמות, אנשים שפרטי חייהם גלויים וידועים לפנינו — ומה יש לנו עוד צדקה לדרוש על הפרשה הסתומה של בן-גבירול? אכן זהירות גדולה יאתה לנו במשפט איש-הפלאות הזה!

והאמנם הפרשה הזאת סתומה רק בשבילנו? אישיות בן-גבירול היתה יחידה גם בדורה — יחידה כמו שהיא ובלתי-ימובנה למסבתה. אפשר היה לדרוש את היחידות הזאת לשבח או לגנאי וגם לשניהם כאחד. נגוד גדול שרר בינו ובין הבריות, ואין לנו שום ידיעה ממשית על-דבר סבת הנגוד הזה — לאמר, עד-כמה היה מתנה בתכונותיו הטבעיות של המשורר ועד-היכן השפיעו עליו תנאי החיים והמאורעות הגדולים והקטנים יחד. יש לשער בצדק, כי הגאווה והשנאה והלעג של המשורר ביחסיו אל הרבים לא היו פרי המסרת הערבית לבד, אף כי היו שם המניעים האלה אורחים עתיקים ומיחסים, כי-אם באו למלא צרך נשמתי חשוב שלו. ומובן כי השירה הזאת הביאה בהכרח לידי שנאת-הבריות אליו. אמנם המריבה והגדופים וכל הופעות המשטמה לא היו דבר חדש במחנה המשכילים העברים בספרד. קנאת סופרים ומניעים אישיים אחרים, שמן הדין אין לחשבם על רשות היצר הטוב, בצרוף חם המוג הדרומי, ומופתים היסטוריים וספרותיים הביאו לידי מריבות גסות במעטה מחלקת לשם-שמים במחנה הרבנים וגם בקרב יוצרי הספרות המדעית והשירית. הנוכחים המדעיים

והתרחק מן הענינים הארציים – ומצד שני אדם להוט אחרי היצר, ששלטון נפשו הכעסנית היה מכריע את שכלו. נדמה, כי גם בן-עזרה דן את המשורר, כאשר ידין אותו מבקר בזמננו, על יסוד שני ענפי שירתו ויצאו לו שני בן-גבירול, האחד המשורר הדתי והמחבר הפילוסופי, והשני הכותב שירי כעס ולעג ושנאה לבריות. והדברים אינם מחזירים לנו. רק אחת שמענו מהם, כי גדולי הזמן עשו ענף למשורר, ומה הוא הענף הזה – לא הודיע אותנו הכותב. כלום רצה בזה ללמד זכות על המשורר, כי לא הוא, האדם שהשתדל לתקן את מדותיו ולנקות את-עצמו מכל התאוות ולהשתחרר מִיֵּצֶר העולם הזה, החל לדבר בגנות הבריות, כִּי-אם הן החלו להתנפל עליו והוא השיב חורטיו דבר בהתרגזות ובגוזמה? אולם באפן זה קשה לנו להבין את הנזיפה שנתן בן-עזרה לבגירול ואת הראיה שהביא מדברי אפלטון לסתור את דבריו הראשונים שכתב עליו. מדוע ראה דוקא חסרון והתרגזות בדבר הזה? אמנם דרך הפילוסופים היא להתיחס בבטול-היש לכף הפגיעות הרעות שבעולם הזה – אבל הכותב יכול היה להקיש מעצמו על הדבר. גם הוא היה משורר וחשב את-עצמו לפילוסוף בבחינת-מה, ולא היה כלל מסוג הנעלבים ואינם עולבים, ובשעה ששפך בוז על שונאיו לא נזהר דוקא לִמַּד להם כמדתם מבלי להוסיף עליה. – נדמה, כי יש כאן דברים בגו: המשורר הגרנדי רמו למחלקת ידועה בין בן-גבירול ובין אדירי הזמן (רבי שמואל הנגיד?) לאיזה עֲוֹנוֹת אשר לא יכלה דעת הצבור לסלוח ל"עלם". המפרסמות האלה, שלא היו אז צריכות ראיה, נשכחו ברבות הימים ואין אנו יכולים לדעת את יסוד ההערכה הזאת שנהג בן-עזרה כלפי המשורר הקודם. אולם חשוב הדבר, כי גם הוא לא עשה קוֹחֲלוֹקָה בין יצירת בן-גבירול בזמן. הוא מלמד עליו זכות על יסוד "עורון הנעורים", ולא חש כי יש יצירות שלמות אצל בן-גבירול, וכי אדם שכמותו הגיע למוֹרֵם-לִחוֹ בגיל של שלשים שנה. יסוד ההתפתחות היצירתית היה זר למבקרים הספרדים. אישיות היוצר ומפעלו נחשבו בעיניהם לחטיבה אחת שהיא למעלה מזמן.

מתוך הפרטים המעטים הידועים לנו מחייו של בן-גבירול ומתוך יצירתו ננסה להוציא איזה ציור של אפיו, ועלינו לזכור, כי מבלי עזרת הדמיון לא נוכל להשיג כלום. ילד בעל כשרונות נפלאים היה בן-גבירול, וכנראה גדל בתנאים קשים. יש לחשב, כי עוד בימי-ילדותו היה זקוק לעזרת זרים. בודאי נמצאו לו מגנים רבים, אשר השתוממו על כשרונותיו ותמכו בידו ברצון, וכמו-כן לא חסרו גם מעריצים, אשר פרסמו את שבחיו, וכפפו אצבע קטנה למוֹלוֹ. הדברים האלה יחד הטביעו את חותמם על נשמת הנער, שהגיעה לבגרות ידועה שלא בעונתה. מצד אחד התוו לפניו את דרך ה"קבצנות" בחיים, ומן הצד השני למדו אותו למצא הכשר על אפן-הפרנסה הפלתי-טבעי הזה. בהכרח פנימי בחר לו הנער בן-גבירול דרך, אשר לא יכלה להמציא לו מעמד קבוע בחיים גם לעתיד. הוא לא נועד לפרקמטיה ולאמנות, ואף לא למקצוע אחר שחטרנסה מצויה בו.

השורה ההיא (שורת המשכילים והמשוררים בני דורו), אולם עלה עליהם בערך מליצתו. אף כי היו כלם ערבים בצאתם ומתוקים בבואם. ואמנם נבדלו אלה מאלה במדרגותיהם, אך היו קרובים איש לרעהו ביפי לשונם ובחן מבטאם. אולם אביראיוב (גבירול) היה יוצר מאין כמוהו ומחבר יקר אשר שלט בכל מרחבי השירה ובא עד תכליתה והגיע אל המטרה אשר קלע אליה. הוא בחר דרכים נשגבים לשירתו ודמה בהם למשוררי המסלמים האחרונים, עד אשר יצא לו שם פרש (אביר) הנאום וגאון־החרוז על שפת שירתו המשבחה ועל מגד מליו ומתק עניניו. וכל עין היתה נשואה אליו וכל אצבע קטנה היתה כפופה למולו (רמזה אליו למופת). והוא הראשון אשר פתח למשוררי היהודים את שערי המשקל הערבי וכל הבאים אחריו הלכו בדרכיו ורקמו את שירתם על אפניו, כמו שיתברר עוד בדברי הספר, וכמו שיראה מתוך שיריו לכל אשר ישקוד לחקור את סגנונו וישתדל לטעום אותו ולבחנו, אחרי אשר השתלם בתורת הדת על־פי המסרת. כמו שאמר הפילוסוף אפלטון: התורה (החקים) היא מעשה הטוב (לשם המעלות הטובות) והפילוסופיה היא סבת המעשה. וסוקרטס אמר: הדת המסורה מחזקת אותנו על תנועות הימים, והפילוסופיה מלמדת אותנו את סבת אלה. וההבדל בין התורה ובין חכמת (הפילוסופיה) המדינה הוא, כי מעשי המדינה הם חלקים וחסרים ומתנים בתורה (בחקים) ומעשי התורה (החקים) הם כלליים ושלמים ואינם מתנים בחכמת המדינה. ונשוב לענייננו. וזה הצעיר (בן־גבירול), ירצהו האלהים, כתב שירי תהלה ועשה בהם גדולות, ושירי קינה וכלל את יפם, ובשירי המחשבה הגיע עד תכלית (השלמות), ובשירי האהבה היה מלא חן, ובשירי הפרישות (השירים הדתיים), שירי עבודת־אלהים) היה משיב נפש, ובשירי ההתנצלות היה נשגב, ובשירי הלעג עמד לנס. ואף כי נחשב על הפילוסופים בטבעו ובחכמתו, היה לנפשו הכעסנית שלטון על שכלו, אשר לא עצר להתגבר עליו, ורגז אשר לא יכול לכבשו. והענין אשר עשו לו תקיפי הדור עורר בקרבו רגשות בוז והוא השיב את רעתם אל חיקם במדה גדושה, ושפך עליהם חרפות. וכבר אמר אפלטון: האדם שתקף עליו כעסו ויצרו הכריח אותו לשוב ממה ששפט שכלו בראשית הדבר – נפשו חלשה מאד ואין לה כח ומעמד. ואמנם חק הפילוסופים הוא להכניע את החלק השפל מפני החלק העליון, לאמר, כי ימשל שכלם על יצרם. והשלמות היא לאלהים לבדו. והעלם הזה (בן־גבירול) לקח אל האלהים בראשית המאה השמינית בלנסיה ושם קברו. והיה אז בן שלשים ומעלה. ואמנם הדיקנים (המבקרים) השיגו על שירתו והתגוללו עליו במצאם שגיאות בסגנונו. אולם הנבון יסלח לשגיאות הצעיר ויראה בהן עורון הנעורים. ואין לי שום ענין ממשי להטיל בו דפי לדבר הזה ולא הכרח גלוי למתוח עליו ענש.

אלה דברי המשורר הנבנדי. בהערכה הזאת אנו מכירים תכף את הסתירה היסודית שראו כבר הראשונים באישיות בן־גבירול. מצד אחד עומד לפנינו איש "פילוסוף בטבעו", שחנק את מדותיו וכבש את יצרו

האלה. כמובן, לא יכול ולא רצה לשמוע לעצתם ואיזו חשדנות התעוררה בקרבו ביחס לכוונת היועצים הגדולים ממנו בשנים. הוא ראה בדבריהם מעין התנקשות לחרות העליונה שלו, מעין נסיון לכפות את אור נשמתו. הוא הצרך ללמד זכות על משאת לבו, להגן על קדשיו בפני המבקשים לחללם, בפני הקרובים שנחשבו לו פתאם לזרים, כמעט לזרים, בשירים רבים שכתב בתקופת הנעורים וגם אחרי-כן השתדל להראות על הקשר של קיימא שבינו ובין ה"חכמה", כי הוא גדול מכל אשר-החיים:

איך אעזב חכמה, ורוח אל כרת ברית ביני וביניה!
או תעזב אותי? והיא כאם לי, ואני ילד-זקנה;
או כחלי, או כעדי-נפש או כענק על צורניה
איך תאמרו לי: עדיך הורד, ופשט רבידה מגרניה! (1)
בה יעלז לבי ובה ייטב, כי טהרו נחלי עדניה
מדי היותי (2) אעלה נפשי ובעד ערפל שים מעוניה.
כי נשבעה עלי לבל אשקט, עד אמצא דעת אדניה. (3)

נראה, כי רמזו היועצים הטובים האלה גם על החיים בצל נדיבים, שיש בהם משום בושח וכחמה, ובזאת זעזעו מאד את נשמת המשורר הצעיר. הם גלו לפניו את הצד השני של המטבע, והוא חש, כי יש בדבר הזה קורטוב של אמת. מוטל היה עליו להוכיח, כי מה שהוא מקבל מן הבריות – אין זה מתן-צדקה, כי-אם חוב המגיע לו. צריך היה להראות, כי יש לו זכויות מיוחדות שאינן ליתר האנשים, ואין המסכמות הצבוריות תופשות בו – וגם כי האנשים המשחרים אותו למוסר אינם מבינים ואינם יכולים להבין את נפשו, – נבצר מהם להכיר את משפט בן-העליה. ההכרה העצמית של המשורר, אשר שרשיה היו מרבים – כי נתפרנסה מכשרונותיו ומידיעותיו ואולי עוד יותר מהתשבחות שהקשיבו אזניו מימי-ילדותו – קבלה גון של גאווה נפרזה מאד ומוזרה לבריות. הגאווה הזאת לא היתה לו לנשק-מגן בלבד, להצדיק את האמת הנפשית שבו בפני המטיילים בה ספק, לסתום את פי הזקנים היועצים והמוכיחים אותו, כי עברה גם לידי מלחמת-תנופה עם כל האנשים אשר לא חשבו כמוהו. היא הגדירה את ערכו, ערך היחיד,

(1) הפנה: בהורידו את עדי (==החכמה) יפלט גם את רביד החכמה מעליה, כי הוא והיא תואמים יחדו.

(2) גראה, שצלי: היותה, והפנה כי בחכמה יעלה את נפשו וישים את מעוזה מבעד לערפל ובמרומי-מעלה.

(3) דעת אדוני-החכמה, האלהים ("יודע דעת עליון"), חשיר נדפס ב"שירי שלמה", 10–11.

אפניי בנשמתו – קו מאיר ומשלים עם הקוים הנראים שליליים בסקירה ראשונה – היה תאבון-הדעת, בקשת התורה לשמה. לכאורה לא היה בין גבירול בודד בשאיפה זו. גם רבי יונה בין-ג'נאח היה שוחר דעת במסירת נפש ומחקר-הלשון היה תכלית תשוקתו, ורבי יהודה הלוי, שחי אחרי שני דורות, היה דומה בפרטים רבים אל בין-גבירול. ומכל-מקום לא חשבו שני אלה לחלול-הקדש, לותר על משאת לבם, בלמדם גם את תורת הרפואה וממנה מצאו את לחמם אחר-כך ולא הזקקו לעשות את המדע הטהור בלבד ואת השירה קרדם לחפור בה. שניהם שנאו את הפילוסופיה ולא ראו בה ספוק נפשי וגם לא תועלת בחיים. המדקדק הקורדובי גזר, כי היא „להג הרבה יגיעת בשר“, והמשורר הטולידי – כי „אין לה פרי, כי אם פרחים“. – לא כן עשה בין-גבירול. לבו נמשך לא אחרי תורת המדות בלבד, כי-אם ביתר שאת אחרי הפילוסופיה הטהורה, חכמת „מה שאחרי הטבע“, ומכל מקצועות ההשכלה של הזמן ההוא היתה החכמה הארצית, תורת הרפואה, זרה לו ביותר. הוא התמכר כלו לעץ הדעת שלו, לאותם הלמודים שהתקררה דעתו מהם – ולא שם את לבו לעץ החיים של מטה, „לתכלית“ המציאות השפלה. תאבון-הדעת שלו היה בלי קץ ובלי גבול. ובצדק נוכל להשתומם עליו. הנער לא חס על בריאותו הרופפת ולמד בשקידה נפלאה; הוא הלך אחרי משאת-נפשו כצפור חפשית בשמים, והכרח לקבל גם את הצד השני של המטבע – להצטרך לידי מתנת בשריודם ולסבול חלי ומרורים בארץ. זה היה קוץ מכאיב מאד, ומי יעמוד על סוד זעזועי נשמת המשורר-הנער, אשר העיד בעצמו, כי „שפטהו לבו מנעוריו... ונפשו החרוצה שם קצופה“? הנפש הזאת היתה גאה וחשה לעתים קרובות את המכאוב שבמזונות הנתונים בידי אדם, כי לא תמיד הפיקו לו הגותנים את נפשם יחד עם לחמם. מעצורים קשים היו על דרכו, אבל הוא התגבר עליהם, כדי להקדיש את נשמתו כלל לאותם „הדברים העליונים“ אשר ערגה אליהם. במקצתו נמצאו אנשים רבים, ומהם גם מבקשי טובתו כפי השגתם הם, אשר לא הבינו את ההכרח הגדול שבמניעי נשמת המשורר-הנער וראו בלמודיו ובדרך-חייו מעין „עורון עלומים“ – מחלת-ילדות אשר אפשר להם ומוטל עליהם לרפאותה. אף כי היה לו כשרון גדול, הרי נשאר הנער נער בעיניהם ולא עצרו כח להכיר את הבגרות המיוחדת של נשמתו. הם העתירו דבריהם עליו וקצוהו לעזוב את הענינים של מה-בכך ולדאג לאחריתו. היש לנו להתפלא על האנשים מיסביי-הדעת האלה, שלא הרהיבה את לבם פרשת החיים של משורר העושה שירתו פרקמטיה, כאותה של בין-ג'נאח? בודאי יעצו האנשים האלה טוב על הנער, אולם לא השפילו למד אותו באמת-המדה הראויה לו – וגם על-זה אין לבוא עליהם בטרפוניה. בשיר אחד, שכתב בהיותו בן שבע-עשרה שנה¹, הזקק לענות על טענות היועצים

(1) עין „התקופה“, ספר עשירי, 196.

לצער, והרבים לא רצו להוציא את בן-גבירול מן הכלל. ובגאותו היה כדי להבזות אותו בעיני הרבים, בתור נער יהיר ושחצני בעל חלום-גאונות חולני, ומהגם כי נהנה הנער הזה מחסדי הבריות והחזק ל"דל גאה", וכאשר גדל בן-גבירול בשנים לא יכלו עוד הרבים למצא זכות לו ב"עורון הנעורים" והתחילו לשנא אותו על גאותו ועל פגיעתה הרעה להם. נדמה, כי גם בקרב אוהבי בן-גבירול ומוקירי כשרונו באמת עוררה הגאווה הזאת רגש-תמיהה ואירצון. אמנם המשורר הרבה להללם, ביחוד את הנדיבים נותני-לחמו העומדים לו לעזר בצרה, אבל בסתר-לבו לא חדל מהאמין, כי הם נותנים לו מה שהם חייבים לו, יען אשר הוא גדול לאין-ערך מהם. האדם הזר לבריות נשאר גם זר לאוהביו, למרות כל שירי התהלה והאהבה. אמנם אין לנו לחשדו, כי הדברים אשר כתב בשיריו לא יצאו מן הלב ונאמרו רק עלימנת לקבל פרס, אף כי גם הלכה זו היתה רנחת במסורת השירית הערבית. קשה לשער, כי מדת החנפה היתה קרובה לנפש המשורר ההולכת בגדולות, ולו גם ברגעי ירידה. יותר נכון לחשב, כי דבריו במהלל האויבים היו נאמנים. נפש בן-גבירול הרגזית היתה מסגלה גם לרגשות חיוביים מעין אהבה והערצה, והרגשות האלה התחזקו במדה שרחקו הבריות ממנו. אלה השרידים המעטים הנאמנים לו, שחזקו את ידיו ונתנו לו להמשיך את דרכו אשר בחר לו בחיים, היו חביבים לו בהכרח: בהם יכול המשורר להאמין, כי הם מבינים אותו ומעריכים כהוגן את משאת-נפשו. אולם גם באהבה זו נמצאו כל סמני האישיות הרואה את-עצמה במרכז-העולם והמתחחסת אל המאורעות והאנשים מגבה הכרתה העצמית. היא היתה תלויה בדבר, ואם גם לא בדבר חמרי, שנמלא "צרור כספו" על-ידי האנשים האלה, לכל-הפחות בהנאתו, שהיו האנשים האלה מכבדיו ומעריציו ומוקירי כשרונו. יש אשר קמו סכסוכים בינו וביניהם, לפעמים התרחק הוא מהם או התרחקו הם ממנו, והוא גם כתב שירי-לעג על אלה שהיה מקדם מתנה את שבחם. אבל מכיון שהיה לו צורך בהם – ואם לא צורך חמרי בלבד, כי-אם צורך רוחני, אחרי שעם כל היתדותו וזרותו לבריות הציקה לו הבדידות הגמורה בלי אוהבים וקרובים מכבדי כשרונו – על-כן היה משמיל גאותו וכותב אליהם שירי-התנצלות לבקש סליחתם – אלה שירי-ההתנצלות הרבים שלו, מקצוע מיוחד של שירתו שקבע לו רבי משה בן-עזרה קדור בפני עצמו – ותולה את האשם ב"זמן" – ב"ידי יום" (איזה מלאך רע המקים מדנים בין אחים!) ועל-הרב במלשינים ומקנאי מעלתו. ענותו של המשורר בשירי-ההתנצלות שלו מתמיהה קצת ונראית מעשה בעינינו, ובכל-זאת אין לראות בה התרפסות.

שונה מזה היה היחס לאנשי-עברתו הרבים לאין-ערך מהכנופיה הקטנה של אוהביו, אלה אשר גאותו השניאה אותו עליהם ולפרקים השתדלו לשלם לו מדה כנגד מדה וללעוג להכרתו העצמית הנפרזה הלף הבזו אשר שפך עליהם. כמובן, ראה המשורר בהם רק מקנאים בלבד, אנשים חסרי-כשרון, אשר צרה עינם במעלות-נשמתו הרבות:

בפני הרבים הרחוקים ממנו, ולא הדרה את פני הגדולים והזקנים. המשורר בקש להראות, כי הוא הצעיר בשנים גדול, "מהם" בחכמתו ובערכו האנושי, ולא "להם" להטיף לו מוסר ולהורותו ארחות חיים, כי-אם "ללחך מנעליו העפרות". דברים אלה כתב המשורר בהיותו בן שש-עשרה⁽¹⁾. כאשר העיד בעצמו, כי הוא "השר והשיר לו לעבד" ושירתו "עטרה למלכים ומגבעת בראשי הסגנים"⁽²⁾. הוא שקד להוכיח, כי דעת-זקנים נמצאה בקרבו. בשיר אחד אשר זמן כתיבתו לא נודע לנו בפרוטרוט, אולם הוא קרוב ברוחו ובתכנו לשירי זמן-העלומים, גלה דעתו:

אני הבן, אשר טרם ייָלֵד - לָכְבוּ בוּ כְּמוּ בְּזֵהְשָׁמַיִם,
וְגוֹי יִהְיֶה עַל הָאֲדָמָה, וְרוּחִי תִהְיֶה עַל הָעֲנָנִים,
וְיִתֵּר מַעְלֹת חֻכְמָה תִּבְקֹשׁ וּמֵאֶסֶת הַפְּנִינִים כְּאֲבָנִים,

ומקד את עֲבֵרְתוֹ עַל כֹּל מִקְנָאֵי מַעְלָתוֹ.

יש לחשב, כי הגאווה הזאת נשארה מניע חיוני בלב המשורר כל ימי חייו, ונדמה כי שְׁמִשָּׁה לו מעין עֲגֵן-הַצֵּלָה בפני שׂוֹא גִלִּי-הַחַיִּים וסערות הנפש. אמנם בין עובדה זו ובין דברי המשורר, אשר כתב בספרו המוסרי "תקון מדות-הנפש": בשבח הענוה ושפלות-הרוח וכבוד-הבריות ויתר ערכי המוסר המעשי, נמצאה תהום עמקה - ושוב מתעוררת השאלה הנזכרת למעלה, אם ההשקפה המוסרית של בן-גבירול היא פרי התפתחות מאַחֲרָה ודרך-תשובה, או נמצאה בכפיפה אחת עם מדת-הגאווה והמדרש היה לחוד והמעשה לחוד? - קשה לענות על השאלה; אבל יחסו של המשורר לרבי שמואל הנגיד מלמדנו, כי גם אחרי-כן שלטו הפכים בנשמתו. לגבי זה נשאר בן-גבירול "צעיר" כל ימיו. כלום הראו לו בני דורו על הסתירה הזאת, כמו שעשה אחרי-כן רבי משה בן-עזרה? המשורר היה בודאי דן את כל הטוענים האלה ברותחים! נפלא הדבר, כי הגאווה הזאת לא עלתה כלל בחשבון מגרעות מפורסנות בהערכת בן-עזרה, כאלו ראה בה המשורר הגרנדי רק את הגאון הערבי השירי המקביל (פכ"ר) בלבד, זה שנוהב ליסוד כשר וחלק ותיק של השירה. אולם לא כך הרגישו בני דורו של בן-גבירול. כפי שאנו רשאים להוציא מתוך דברי שירתו, דוקא המניע הזה, השגור כל-כך מתוך המסורת הערבית, הרגש כאן לא בתור מצנע אנשים מלמדת לבד, כי-אם בתור בטוי נאמן של נשמת המשורר-הנער.

הגאווה הזאת היתה בעוכרי בן-גבירול על דרך חייו עוד בימי-נעורו והקימה חץ גדול בינו ובין הבריות. אמת מסכמת היא, כי לא נאווה הגאווה

(1) עין "התקומה", ספר עשירי, 190.

(2) שם, 188.

אל סעדת החיים. אולי בדורות הראשונים היתה דרך-הרוח יותר צללה, בדור בן-גבירול היה העולם השפל מטריד את הנשרים בעלי הכנפים... אין מקום לחפש-הרוח בעולם. את הדבר הזה גלו למשורר אוהביו המושבים בדעת, כשנתנו לו את העצה הטובה:

הט לבך מעל נתיב חכמה — תפרש לך תכל סדיניה.

על איש-המעלה מוטל לבקש פשרה עם החיים ולותר משלו, כי החיים הם חזקים וקשים ממנו. אבל המשורר לא יכול להכנע בפני הגירה הזאת, ובגאות הכרתו העצמית ענה:

אם האדמה חטאה לי (1) — יירק לבבי רק בפניה!
אם לא בעיני ראתה אורי, די לאדמה עורניה. (2)

יש בחרוזים האלה מעין הרגשת איוב, בריבו עם האלהים. הוא הגהו הצדיק, על-כל-פנים, ואם „האדמה“ אינה רוצה להכיר את זאת ומונעת את טובה ממנו, אוי ואבוי לה! לא נשאר למשורר אלא לבעוט בה ובמתנותיה הרעות:

ונפשי מפלי חמדה יקרה ותחשב הפנינים פאבנים,
ומראש מאסה נעם אדמה, וחייה בעיניה אסונים,
למען פי ששניה יגונים ומדחות ואניה פאונים. (3)

גלוי, כי העולם הזה אינו אלא מצע פרוקרוסטוס (הקצר מהשתרע וצר מהתכנס). הוא מחניק את כל אנשי-העליה השואפים למרחב, שאינם יכולים להשתעבד לתנאי-החיים השליטים:

תצר כטבעת עלי אצבע, אם לא יהי דיה כמו עבניה. (4)

וקשה היתה למשורר ההכרה, כי הוא, בתור, בן-אדם, נתון בתנאי חיי האדמה השפלה, ומבלי-משים נמשך אחרי דרישותיה:

(1) כאן חסרה תנועה אחת במשקל.

(2) „שירי שלמה“, עמוד 10.

(3) שם, עמוד 14. ואניה כאונים — כל חיל האדמה וחטבת הוא צמל ואון (או עבודה זרה,

עצב). השיר הזה נדפס הרבה פעמים (ב„התחיה“, חוברת ב, ובאגרות שד"ץ).

(4) בשיר שפרסם הח' דודון מהגניזה J. O. R., 1913, עמוד 67.

למה תריבונני עלי שקלי? חתי-אדמה וקמשוניה! (1)

נקל היה לו לגזור עליהם כי „נפשם קרוצה מאדמה” בעוד אשר נפשו היא פנינה – כי הם „עירי-לב ורעיון”, „עדרים מאסו רועה אמונה” אשר היה „טובה אותם כצאנים” ולא ירא את אלהים. וביחוד שפך את כעסו על המשוררים, אשר פקדו אותו בשירי לעג, אלה „צעירי הנמלים הקטנים אשר לא ידעו בשיר לדרך ואינם להגות בו נאמנים”, והתפאר כי ישים את החו בפה, עד אשר יסכר פי כל דוברי שקר „ולא ירום לבבם לאמר שיר ואף לא יזכרוהו בלשונם”, ומהגם כשבאו האנשים האלה להשיג על סגנונו של המשורר ועל העברית שלו ומצאו בה שבושים. מה „הנמלים הקטנים” האלה יודעים ממתכנת ה„לשון העברי” (2)? התלונה שלו על אנשי סרגוסה היא שטנה גדולה על כל משכילי העיר, שהיתה מרכז החכמה בימים ההם.

עם, נמאסו לי אבותם מהיות פלכים לצאנני...
הם פוענקים בעינם – הם פתגבים בעיני... (3)

בהכרח פנימי בחר לו המשורר דרך-חיים מלאה קוצים, והרבה הרבה רעה ומפח-נפש מצא בימי חייו המעטים. פרשת הפגעים של רבי שלמה בן-גבירול היא מבהילה. נפש גאה וחנונה, הסובלת חיי עני, הזקוקה לחסדי-אדם, שנאת-הבריות ודבת-עם, ומסביב לה בדידות קשה ורזון וחלי וכל אלה עשו רשם חזק מאד על הנפש הגדולה והמזוהה. המשורר הכרה להתמרמר על החיים, אשר עותו משפטו, על שנאת העולם של מטה לרוח בן-העליה. רבי משה בן-עזרה מסר לנו לזכרון טור אחד משיר בן-גבירול, אשר לא נמצא עוד בשלמותו:

מה אאריך שיתי – ותכל היתה
טובה – אכל באחרונה באתי... (4)

זה נראה לנו מעין ודוי המשורר על כל פרשת חייו, וכמה צער ומרירות נמצאו במלים הפשוטות האלה. יש אומרים, כי העולם הזה „לבי-הלולי דמי” ומטרת האדם היא: „חטף ואכל!” – אך המשורר אחר לבוא

(1) „שירי שלמה”, ע' 11.

(2) בשירו הידוע „עטה חוד ולבש גאוני”, „שירי שלמה”, ע' 13–18.

(3) „שירי שלמה”, עמוד 2.

(4) כתאב אלמחאצרה, כ"י אוקספורד, מ"ט, ע"א; דוקס, „נחל קדומים”, עמוד 21,

בהערה; „שירי שלמה”, עמוד 73.

וְאִישׁ יָדַע אֲשֶׁר אָדָּע — לָכֵּבוּ קֶץ הַיּוֹת עִמָּה...
 אֲנַחְנוּ שְׁכֵנֵי־בֵּל, אֲשֶׁר נָפְלוּ בְּתוֹךְ חֶרְמָה,
 וְאַמָּנָם, כִּי צִלְמִינוּ מַשְׁתָּחִים בְּחֶתְמָה,
 וְלָמָּה גִּדְּאָנָה מָוֶת וּמִדּוּעַ נִתְעַב כּוֹס? —
 וְעֲלִינוּ שְׁתוֹת דָּמָה. (1)

בהשקפה הזאת עזרה למשורר הרבה הפילוסופיה האפלטונית, אשר נמשך אחריה (ולו גם בכלי שלישי!), ולא פחות מזה גלגולה במסרת העברית — הרעיון של ה„פרודור“ וה„טרקלין“. מהיחס השליילי הזה אל העולם נובעות התוכחות, שהתאונן בהן המשורר על אי־שלמות החיים ועבודת־היצר של האדם בימיה־לדו הקיוניים. בקלן אנו מקשיבים את הד קול־נשמתו ומצוקותיו האישיות. אף כי התפתח רגש שנאת־העולם למניע יסודי בנשמת בן־גבירול, אין לנו לחשב אותו ל„פרוש“ גמור מהטופס של רבי בחיי, מחבר „ספר הובות הלבבות“. מהקצוניות הזאת שמרה עליו סגֶלֶת המשורר שבו. אם גם לא הלך אחרי עבודת־היצר והתאווה בשירתו, כמעשה משוררים אחרים הקמים אחריו, לא נמנע מהראות את זיו העולם ולהנות מיפיו. לפרקים בשעת מצוקות הנפש ורגזה על החטא שחטאה האדמה כנגדו היה בורח מן התבל... אל התבל, מסיח את דעתו מכל העובר שבה ומתעלס בסוד נצחיותה. אי־אפשר היה לו להפטר מהשפעת הטבע בשירתו. בלילות, כאשר היו „אהלי חשך פרושים“, הסתתר בהם המשורר „והגה כיונה וצפצף“ (2). אולם בדממת הלילה ובכח הקסם שבה היה כדי להשיב את נפשו הנהלאה למנוחתה, — ועינו החלה להביט אל המראות. „מראה הלבנה בעי־שִׁיָּה“ (בכוכבי עֵשׂ, או סתם כוכבים הסובבים אותה) נדמה לו לכלה אשר נערוֹתיה מסביב לה, לאילת אשר הקיפוה צבאים המסתתרים בחשך הלילה, וכוכבי־שחק רמזו לו „כרצים שואלים לקחת בשורה“ (3). חביבים היו עליו השמים והכוכבים ולמראם שכח את הארץ ופגעה:

שֶׁחַק כְּמוֹ פָּרֶדֶס אֲדָמָה: פּוֹכְבֵּיו צִיצִים — וְאוֹלָם בִּסְתוֹ פָּרְחוּ...
 כִּלָּם כְּאַחַד לְאֵלָמִים נִצְבּוּ כְּאַלְמִים לְחַרְשִׁים סוּד שָׁחוּ.

(1) כוס המות: השיר — בשיה"ש של יקש ח'—ט"ו.

(2) „שירי שלמה“, 39.

(3) את השיר הזה פרסם הח' ברודי בכ"י הגניזה, ששם הוא משבש מאד, בירחון

שָׁכַר לְאִישׁ יָסוּר לְבָבוֹ עִם הוֹדָה וְנֹטָה אַחֲרֵי יִפְיָה.
אֶבֶשׁ לְבוֹשׁ יְגוֹן, וּבִרְאוֹתַי תִּבֵּל כְּמוֹעֵץ וְאֲנוּשׁ – פְּרִיָּה. (1)

העולם נלחם בו – ככה מאמין המשורר, אולם כמורכן הוא בטוח, כי לא יוכל לנצח אותו, את האדם החפשי:

וְלֹא יִדְעוּ יְלָדָיו, כִּי לְבָבִי מֵאֵד חֲזָק וְהִיא כְּאֲבָנִים,
וְלֹא יִדְאָג, וְלֹא יִשׁוּם לְבָבוֹ (2) וַיִּשְׁחַק אִם יִבְאֶהוּ הַמּוֹנִים. (3)

רק מנוס-מבטחים אחד נמצא לאדם מעמקהבכא של האדמה, והוא – המות. דרכים רבים מוליכים אל ההשקפה, כי „טוב מאד – זה מות“. קץ החיים הוא הפתרון על כל השאלות שלא עלו יפה בעולם הזה. אליו יחלו איוב וכל „השמחים אלי גיל“, ישישו כי ימצאו קבר“, אשר נלאו לשאת את כל מצוקותיהם ונגעיהם, ואליהם קראו גם הַנְּסִים וחבריו מן הפילוסופים הקירניים אשר מצאו את הדרך הישרה לאדם בחיי שמחה ותענוגים ולסוף נוכחו לראות, כי אין שְׂמִיחָה וענג של קִימָה במציאות השפלה, כמו שֶׁשָּׂא זה משוררנו:

וּבְתִי מִחֲמִידָה – הִרִיסוֹת, וּבְתִי מִהֲלָמִיָּה נִכְוָנִים. (4)

היפלא הדבר, כי גם הוא מצא את דרך הפתרון הזה, אחרי פקדו את כל חמתו על העולם ועל הזמן? המות הוא סוף כל האדם, והוא גם תכלית האדם בעולם.

אַחֲרֵי־תִבֵּל, שְׁאֵל תִּבֵּל, שְׁאֵל: מָה אַחֲרֵית עֲמָהּ
אֲשֶׁר תֹּאכַל יִלְדֶּיהָ, וְהֵם לֹא לָחֳמוּ לַחֲמָה.
הֲכִי „תִּבֵּל“ קִרְאָהּ בִּיעֵן הִיא וְהֵם בְּשִׁמְהָ! (5)
וְלֹו חֲקָמוּ בְּנֵי־תִבֵּל – אֲנִי יַעֲצוּ לְהִשְׁמָה (6)

(1) ש.ס.

(2) המליצה הזאת אינה מצלחת: „לבני... לא ישום לבבו“, ונראה כי נכתבה בחפזון.

(3) בשיר „עטה הוד“ הנזכר.

(4) ש.ס.

(5) כבר העיר דוקס, כי תתפון המשורר לעשות נופל על הלשון תִּבֵּל=תִּבֵּל (נאצה, תועבה).

(6) המשורר משתמש פה בהפעיל חֲשִׁים (ירמיה, ג מ"ה) ולא בצורה השגורה יותר, חֲשִׁם, לצורך המשקל.

אֲשֶׁר תִּזְכֹּר בְּרִית נֶחַ בְּקִשְׁתָּהּ וְתִבְרִיק בְּחַיִּיהָ בְּרָקִים.

וְעַתָּה תִּצְמָא – עֲנִיָּה תִּצְוָה, וְהִמָּה הַבְּלָלִים מִפִּיקִים. (1)

נדמה, כי גם האהבה הזאת היא סמל בת-שירתו; אולם הצבעים, שבהם השתמש המשורר כאן, מלמדים אותנו הרבה.

אך כל תענוגי העולם, ואפילו מחזות הטבע, אשר נגע בהם המשורר לפרקים בקצה מטהו, היו רק ערכים צדדיים לו. מרכז מחשבותיו וגעגועיו היה ה"אלהים", אותו הפח הגדול העליון, אשר אליו נמשכה נפשו מילדותו. בתוך מצוקות-הנפש מצא את השליו הנכונה בפריעותו מן העולם הזה ובהתייחדותו עם נפשו ואלהיו. לפרקים היה זוכה להארה נפלאה, שוכח את המציאות ואת כל פגיעה – או כמו שאמר עליו בן-עזרה: מתרחק מן הענינים הארציים – ואז הרגיש, כי "מאומה אין אתו מלבד לבבו וסודו" ונפשו היתה, "רצה בגלגלי גבוהים". הרגעים האלה היו היותר מאשרים בחייו – אותה השעה הגדולה של קתרור, הטובה מכל חיי העולם הזה. ברגעים אלה צמחו ה"רשיות" הנפלאות שלו ושירת, "כתר-מלכות" הנערצה – שנכתבו ב"רוח-הקדש" ובשלמות מיוחדת – כלן שירת-היחיד כמזמורי התהלים וכמותם נעשו בהכרח לשירת-הקדש של כל האמה. לא נפרזו על המדה, אם נאמר כי מימי היצירה הגדולה של כתבי-הקדש – הזיונות הנביאים ורחשי משוררי התהלים – עד ימי רבי שלמה בן-גבירול "לא בא כבשם הזה" באוצרות היצירה האמתית.

ככה בקש המשורר ומצא את נחמתו באלהים. – איזה ניצוץ מנשמתו של הנביא הגדול מענתות נמצא בקרבו, כי אליו דמה באהבתו ובשנאתו, בהתייחדותו עם נשמתו ובאמונתו הגדולה ובהרגשת הקשר החזק שבינו ובין אלהים, וכמותו נדרף על-ידי הרבים בחייו והתקדש אחרי מותו. כאשר הכירה גולת ישראל את ערך יצירתו ונתנה לשירת-האלהים שלו את המקום הראוי לה במקדש קדשי האמה – שלמה בזה למשורר את הגמול על כל הרעה שמצאה אותו בחייו.

ז

המשפט אשר הוציא רבי נושה בן-עזרה, כי בן-גבירול היה הראשון אשר פתח למשוררי ישראל את שערי השירה הערבית השקולה, בלי ספק יש בו מעין הפקוזה. בפרקים הקודמים השתדלתי למסור סקירה על המליצים והמשוררים העבריים בספרד שקדמו בזמנם לבן-גבירול, מימי מנחם ודונש בן-לברט, זה שנחשב לאבי המשקל החדש בשירה העברית (2)

(1) השיר נדפס על-ידי ברוך בירחון, M. G. W. J., 1911, עמוד 53.

(2) עין "התקופה", ספר עשירי, עמוד 154 – 155. שם העירותי, כי הדבר הוא צריך עיון

יורו ויגידו לָאֵדָם נִפְלְאוֹת־
אֶל מַמְטְלוֹתָם אֲשֶׁר אָרְחוּ. (1)

וכמו־כן נשא המשורר את משלו גם על האביב. השיר הנחמד שלו על עביי-האביב (2) הוא בליספך אחד הדברים היותר מעלים של השירה העברית הספרדית בכלל ושירת-הטבע הספרדית בפרט.

שירת היין לא מצאה בבן-גבירול גואל חזק, כמו שהיה רבי שמואל הנגיד. ובכל-זאת נמצאו ממנו שירים בשבח המשקה הזה, ה"מוליד לעמל-ארץ מְנֻשָּׁה" (המשכיה את תלאות החיים), אשר "ישתחוּ לוֹ היגונים כמו השתחוות אשור לשלמן" (למלך שלמנאסר). שיר אחד המקדש לידיד אשר קרא לו: "הכון וזכרה קריאת בת-אביחיל להמן", לאמר – הזמין אותו אל המשתה, נכתב בבדיחות ובהמון רמזים, כנראה לתכן הדבר (3). עוד שיר שני – בדיחותי לגמרי – מִיָּחַס לרבי שלמה בן-גבירול, הוא שיר-הלעג על משה הכילי שהזמין לסעדת פורים ונתן לו מים במקום יין. אם באמת השיר הזה (שחתום בו "שלמה") הוא מעשה משוררנו, הוא מלמד אותנו, כי לא העקץ ההתולעי (הסטירה), כיאם גם ההחוק הבריא (ההומור) היה ידוע לו, וצר מאד, שלא השתמש בו בשירים אחרים.

שאלה חשובה היא, איך התיחס המשורר לַקְּשָׁה שבכל "הבלי" העולם הזה – לאהבת האשה. כפי שהבאתי כבר למעלה, יש לשער, אשר נשאר המשורר רֶךְ כֵּל יָמָיו. יש מי שמשער עליו, אם נשתמש במבטא המשורר החדש, כי "שיר אחד לא ידעה נפשו – שיר עלומים ואהבה". באמת יש לנו רשות לחשוב, כי לאהבת האשה לא היה ערך גדול בנשמת בן-גבירול, על-כל-פנים לא נמצא בשירתו קד מתאים לאהבה הזאת, כפי שאנו רואים אותו, למשל, בשירת רבי משה בן-עזרה ורבי יהודה הלוי. אבל אין להוציא מזה, כי היה המשורר הפשי לגמרי מרגש האהבה, ולבקש איזה יסודות פסיכולוגיים לַדָּבָר. בפתיחת שירים אחדים, שבהם המשורר פונה אל בת-שירתו בדברי אהבה ומתאר את ה"יונה" שלו, נמצאה בת-קול חלושה של הרגש הזה, ביותר חזק ציור האהובה בשיר אחד:

עֲזַבְתִּי וְעָלְתָה לְשִׁחָקִים אֲשֶׁר יָפוּ בְצוּאָה עֲנָקִים,
אֲשֶׁר תֹּאמַר – וְתִמְשֹׁךְ הַלְבָבוֹת, וְאִם הָיוּ שְׁפָתֶיהָ מְתוּקִים.
חֲרָבוֹת מַגְדָּנֶיהָ שְׁלוּפוֹת, רְמָחִים לָהֶגַּל בְּלִיָּה (4) מְרִיקִים.
תִּעֶץ לִי בַעֲיִנָּה – וְתַעֲרַג כְּאִילָה צִמָּאָה אֶל אֲפִיקִים.

(1) "שירי שלמה", עמוד 20. גם באגרות שד"ל.

(2) "שירי שלמה", 34. ויזין גם בעמוד 7.

(3) ברודי הדפיס את השיר, הלוקי בכ"י הגניזה, במקום הנ"ל, 79–80.

(4) זהו כנגד המשקל, ואולי נקד המשורר בליה' והשתמש אחר-כן ברבים מהכרח השיר.

ערביים, אך אין אנו מכירים את המקורות הראשיים אשר מהם שאבו את הערכים היצירתיים שלהם. וכמו שאין אנו בקיאים בצביונה המיוחד של התרבות הערבית השולטת בזמנם ובמקומם, ככה נבצר ממנו להבחין עד כמה היו הסופרים העבריים נעוצים בתרבות זו. על דונש בן-לברט שמענו, שהיה יליד בגדד, המטרופוליין של הערבים בימים ההם ומרכז תרבותם, אולם עוד בילדותו נתגלגל אל עיר פאס והתחנך שם, בקצה המערב של הישוב הערבי, במקום שמצב ההשכלה היה נמוך לפיהערך; ואף-על-פי-כן מלאו לבו "לחדש" את המשקל הערבי בשירה העברית ולהתגאות בהמצאתו זו על בני המזרח, ובבואו אל ספרד הביט בעיניו אל משכילי הארץ הזאת, שלא זכו כמוהו לצאת לאויר-העולם במטרופוליין של המזרח. אולם מחבורי דונש במחקר הלשון העברית קל מאד להכיר, כי ידיעותיו במקצוע מדע-הלשון, שהתפתח בישיבות הערבים בבצרה ובכופה, היו רזות ושטחיות; ואם נלמד מזה גזרה שוה על השכלתו הכללית, יצא, כי גם תפישתו בשירה הערבית היתה ממצומצמת מאד. ואמנם המלצים והמשוררים הבאים אחריו למדו ממנו להשתמש במשקל היהדות והתנועות – אך לא ממנו קבלו את השכלתם הערבית, כי אם מן המקורות הראשונים – מן הספרות, ובלי ספק גדלו הרבה ממנו בהקף ידיעותיהם ובעמקן, כמו שעלו עלינו גם המדקדקים המאחרים רבי יהודה חיוג ורבי יונה בן-גנאח בעצם הבנתם את שיטות מדע-הלשון הערבי. היצירה העברית לא חדלה כל הימים לקבל השפעה – חדשה לבקרים – מהיצירה הערבית. המשוררים המאחרים הרבו לחזור על המקורות הערביים הישנים שנחשבו לכלילי השלמות¹. אבל מלבד הספרות העתיקה הקלאסית, השפיעה עליהם – בלי ספק – באופן מבהק גם התרבות השולטת בזמנם, לרבות היוצרים הערבים החיים עם תביעותיהם הספרותיות ואפני יצירתם. אפשר לאמר, כי הסופרים הערבים בספרד חיו בתחום ההשכלה הערבית-הספרדית, זו שהתגבשה בתור חטיבה מיוחדת – בהכרח הנאי המרחק הגיאוגרפי מהמרכז העתיק, המזרחי – ולא לקחה חלק בחבלי היצירה המזרחית, כי אם קבלה את היצירה הזאת לאחר-זמן כשנהפכה זו לקנין ספרותי מספם במדה ידועה – ולעצמת-זאת העלתה לה יצירה משלה, על יסוד הספרות העתיקה, מתוך חוליה ומתוך דרישות סביבתה. דרך הצנור הזה הגיעו גם יצירות-המזרח אל תוך עולם המשכיל העברי; ומי יודע, כמה זמן עבר, עד אשר נעשו אלה לרכוש הרבים. ככה לא התברר הדבר, אם הכיר רבי שלמה בן-גבירול את שירת המהפך הספרותי הידוע אלמנפני, שהי קרוב למאה שנה לפניו

(1) המליץ הערבי הידוע אבן-קתיבה כתב בהקדמת ספרו על השיר ועל המשוררים (הוצאת de Goeje, לידן, 1904; וכבר יצאה לאור על-ידי גלדקה בספרו, Beiträge z. Kenntn. d. Poes. d. Arab., 1864), כי רבים ממשכילי דורו מכבדים את שירי הראשונים בגלל קדמות זמנם ומונזלים בשירת המאחרים. זו ההשקפה, אם ראשונים כמלאכים, אנו כבני-אדם. הקונסרבטיביות הזאת שטתה בקרב המשכילים הערבים בכל הזמנים.

עד האריות שבחבורה, בני דור בן-גבירול, הנגיד ורבי יוסף בן-חסדאי, והתברר לנו, כי כבר היתה מסרת קבועה לספרות החדשה הזאת, והדבר מובן מאליה, שینگ בן-גבירול מן המסרת האמורה. מכיון שכבר מצא לפניו דברים מן המוכן, היה ביממילדותו מחקה באפן-כתיבתו את המשוררים העברים הקודמים, כדרך כל משורר מתחיל. אולם כשרונו המקורי התבלט במהרה, והוא הזכים את רבותיו והרים את השירה הספרדית למדרגה גבוהה הרבה יותר. מן הראוי לחקור בתחלה את סבל-הירשה שקבל המשורר, את ההשפעות הזרות הנפרות בשירתו, ביחוד בראשיתה, ולראות אחר-כך, עד-כמה הוסיף על המסרת וחדש מעצמו, כדי לעמוד על האפי המיוחד של יצירתו ולהגיע למקומו בשירה העברית.

סבל-הירשה הנזכר כלל את המסרת הספרותית הערבית ואת המסרת העברית הלאומית. והנה אשר למסרת הערבית, ששמש מופת לכל היצירה העברית בספרד, ידיעותינו הן חלקיות ולקויות. עד-היום לא נחקרו כהלכה תולדות הספרות הערבית, אין לנו סקירה מקפת התפתחותה, הזרמים השונים שהתבלטו בקרבה, הגורמים החברתיים והאישיים אשר מצאו בה את בטוים הנאמן, והשפעתה ההיסטורית על הסביבה ועל הדורות הבאים. כל ידיעותינו במקצוע החשוב הזה הן מקטעות מאד, קשה לנו להעביר קו-חלוקה בין הדורות השונים, אין אנו יכולים להעריך כהוגן את היוצרים המאחרים ואת חדושיהם. בקצרה: גן נעול לפנינו ועוד לא נמצא המפתח אליה. ואם הערך התרבותי של הספרות הערבית בשביל נשמת המשכילים הערביים אינו מתוור לנו — על אחת כמה וכמה שקשה לנו למצא את החוטים המהברים אותה עם הספרות העברית, אשר יצאה מחולקתה. בדרך-כלל יודעים אנו, כי השתמשו הסופרים העברים במופתים

דונש העיד, כי הקודמים רוב סעדיה בכללם לא השתמשו במשקל הערבי בשיריהם (ספר ההשגות על סעדיה גאון, ברסלוי, 1866, עמוד 31). וכן העידו גם תלמידי מנחם בתשובותיהם על דונש (תשובות תלמידי מנחם, וינה, 1870, עמוד 27). אך דונש בעצמו הביא שני חרוזים שקולים לרב סעדיה גאון, הלא הם:

(א) וכל חכם אהליכא במלי, ולא יצים משנאי האלהים.

(ב) להחכם אשר ישמה דבריו, ולא ישמה במזרק דם גפנים.

ועין: הרכבי, זכרון לראשונים, ג, עמוד כ"ו — כ"ז, קמ"ג, קצ"ו. והוא גם שער, כי החרוז,

מתבן שלש עלרים להפך, צצת ענן אשר פשע וימר,

הוא ררב סעדיה (שם, קצ"ז — קצ"ח). ואפשר, כי רב סעדיה נהג כך רק במליצת ענייני-הל ולא בתפלות, ודונש הכניס את המשקל הזה גם אל הפיוטים הדתיים. על-דבר המשקל הערבי בשירה העברית בכלל כתבו ברודי: Studien zu den Dichtungen Jehuda Halevi's, I. (ברלין, 1895) והלפר (I. Q. R. New Ser. IV, 1913-14, עמוד 153-224) ברב ענין.

השירה הדתית הזאת היה ידוע לַבִּן-גַּבִּירוֹל, כנראה, מעבודת בית-הכנסת. אמנם לא נודע לנו נוסח הפיוטים אשר נהג בימים ההם בבתי-הכנסיות שבספרד, אך אין ספק שנאמרו שם פיוטים רבים, אף כי נמצאו גם חכמים אדוקים שערערו על סוג התפלות האלה (1) – כי הלא על־כן היה טבוע על רבים מהם החותם של מחברים מקבלי־מגדולי היהדות הרבנית, כרב סעדיה גאון ורבי יוסף בן-אביתור. אמנם כל הפיוטים האלה – מלבד אחדים מיסודו של בן-אביתור – נשכחו אחר-כך ואת מקומם תפשו פיוטי בן-גבירול והבאים אחריו. אולם אין ספק כי היצירות החדשות האלה הפצלת יותר אינן אלא מהדורה משוכללת הרבה יותר של היצירות הקודמות.

מי היו הפיטנים הדתיים, אשר הכיר אותם בן-גבירול וחקק אותם במדה ידועה? הנה בימי עלומיו חקק ב„אזהרותיו“ את רבי יצחק בן-גיטליה (2), אבל החכם הזה היה „אחרון“ בימים ההם, כמו בן-זמנו רבי יוסף בן-אביתור, אשר גם סגנונו, כנראה, השפיע על המשורר. השערה מתקבלת על הדעת היא, כי הכיר בן-גבירול גם את יצירות הפיטנים הקודמים המוזכרים – אלה שנעלמו ברבות-הימים לגמרי מן האפק הספרדי. פיוטי יוסי בן-יוסי היו ידועים לרבי יונה בן-ג'נאח, אשר קרא למחברם בשם „הגדול שבפיטנים“ (3), וגם פיוטי רבי אלעזר בירבי קליר, אלה שכבשו לצמיתות את המחזור האיטלקי והמחזור האשכנזי, לא היו זרים למפרע ליהודי ספרד. אנו יודעים, כי רב סעדיה גאון היה ממעריצי הפיטן הזה (4) וחקק אותו ברבים מפיוטיו, ובלי ספק הגיעו גם יצירותיו עד קצה המערב של כנסת-ישראל, אף כי היו בלי-ספק מוזרות מאד לטעם היהדות הספרדית. יהודי בן-ישיבת, תלמיד דונש, הכיר את שני „עורכי השיר רב ינאי ורב אלעזר קליר“ ואת דרכי כתיבתם (5) – זה היה כחמישים שנה ויותר קדם בן-גבירול; רבי אברהם בן-עזרא, שחי כמאה שנה אחרי המשורר, לא ידע את פיוטי הקליר בעבתו בספרד והכיר אותם כאשר התגורר באיטליה (6). בתחום

על השוא של „מחרתך“ (תשובות תלמידי מנחם, I, 24), לקוח, כנראה, משיר אל הנשמה.

(1) בארץ אשכנז או צרפת ערער על הפיוטים חבר אחד בימי רבי גרשם מאור הגולה, והרב הזה כתב תשובה בזכות הפיוטים (שגלי הלקט השלם, סמן כ"ח). בארץ ספרד היה המערער היותר גדול רבנו יהודה אלברצלוגי (בן-ברזילי), שחי כשני דורות אחרי בן-גבירול. הוא כתב, כי אומר הפיוטים הוא בכלל מהרף ומגדף, והעיד על כל הפיוטים שהם „דברי הבאי ודברי בורות אשר לא שערם אבותינו“ („ספר העתים“, הוצאת „מקצי נרדמים“, קרקו, תרס"ג, עמוד 252).

(2) עיין „התקופה“, ספר עשירי, עמוד 188.

(3) „ספר השרשים“, עמוד 305, מביא בית שלם ממנו. ובעמוד 419 (שרש „פענח“): „... כל הפיטנים... והגדול שבהם יוסי בן יוסי, כי ימצא בדבריו שהם ידועים לו ומסורס מימם...“

(4) עיין הרמב"ם, „זכרון לראשונים“, ג, עמוד ק"ט – ק"י.

(5) „לוי אמר כזאת בשיר על מנהג עורכי השיר רב ינאי ורב אלעזר קליר, לא היה כן חוטא...“ (תשובות תלמידי מנחם, II, עמוד 37).

(6) בפרושו הידוע לקהלת, ה, א; ונראה קצת, כי את היותר מוזרים שבפיוטי הקליר כמו „אז קוצץ“ לא ידע הראב"ע כלל.

בארצות המזרח, ושכתב גם הוא שירים רבים בימי נעוריו, — אף כי ב"המצאות" ידועות בשירת בן-גבירול אפשר לראות, אולי, איזה חקוי לשירת הערבי הזה, והנה בדור בן-גבירול חי אחד מגדולי המשוררים הערבים הספרדים, הוא עלי בן-חזם, שכבר דבר עליו למעלה, והדעות נותנת כי בן-גבירול הכיר את יצירת המשורר הזה וקבל רשם ידוע ממנה, אף כי המניע הראשי שבה — האהבה אל האשה — נשאר זר לו. רשאים אנו לסכם את הדבר, כי סבל היקשה הערבית מרגש בשירי בן-גבירול כמעט בכל שורה, ומכלימקום לא נתן לברר מי הם האישים המשוררים שהטביעו ביחוד את חותמם על שירתו.

גם המופתים העברים של שירת בן-גבירול אינם מחזירים לנו כל-צרכם. כי רק מעט ידענו על-דבר השירה הקודמת לו בזמן, מלבד שמות המשוררים. אבל גלוי הדבר, כי מצא לפנינו שירת-החלה ("מדיח") מפתחת (מאד 1), וכמו-כן גם שירת-לעג רחבה 2, תלונות רבות על ה"זמן" 3, וכנגדן שירת שמחת החיים והטבע (של רבי שמואל הנגיד) ושירי לצנות סתם, עד אשר כמעט לא נשאר לו מקום להתגדר בו בשירת-החל. ואמנם גם בשירת-ה"קדש" מצא הכל מוכן לפנינו: סדרים שלמים לימים טובים ולימים נוראים, לצומות ולשבתות השנה, כל מיני קרובות ויוצרות ופזמונים וקינות ותוכחות וסליחות, סוגים מסוגים שונים, ושירתו כמעט לא יצאה מתוך המסלול הכבושות האלה; אפילו אותו הסוג השירתי שהגיע אצלו לשכלול ביותר גדול — השיחות (המונולוגים) עם האלהים ועם נשמתו — אינו יצירתו המקורית בלבד, כנראה, ויש לחשב, כי כבר קדמוהו רבים בדבר זה, אף כי לא היה ערך לשירתם, ומפני-זה נשכחה בפני שירתו 4. חלק גדול של

1) על-דבר שירת-התהלה דגתי עוד בפרקים הקודמים. ביחוד נכתבו שירי-התהלה רבים לכבוד רבי חסדאי הנשיא בן-שפרוט. מקצתם לא היו שקולים, כמו שירי מנחם, ואולי גם שיר בן-קפרון (המתחיל "לבי במהלך כלח וילך"), הוזכר בתשובת יהודי בן-ששת על השגות תלמידי מנחם (תשובות תלמידי מנחם, II, עמוד 37), ושאריתם היו שקולים, כמו שיר דונש בראשית תשובותיו על מנחם ושיר תלמידי מנחם בראשית תשובותיהם לדברי דונש, וכן גם השיר המוזכר על-ידי דונש, שלא נודע שם כותבו ("עין", התקופה, ספר עשירי, עמוד 154, בהערה). והנה כל השירים האלה שקולים במשקל מזור של יתד וארבע תנועות, שאין דוגמתו בערבית, ובן-גבירול השתמש בו בשיר המתחיל "תהלת החכמה" לכבוד הנגיד ובאזהרות שלו ("שמר לבי מענה") ועוד בשירים אחדים ("ואמר אל תישן" ועוד), והמאחרים התרחקו ממנו על-הלב. משורר אלמוני שכתב שירי-התהלה לכבוד דונש בן-לברט (תשובות תלמידי מנחם, II, עמוד 29 ועמוד 44) השתמש במשקל של הזוג' או ואפר ("הנהר המגיל", יתד ושתי תנועות סעצים, ויתד ותנועה), וכן עשה גם רבי יצחק בן-שאויל בשירו לכבוד רבי יעקב בן-גו.

2) לעג (ה'א) נמצא במדה מרובה בשירי המחלקת שבין מנחם ודונש ותלמידיהם, ובו השתמש ביחוד המשורר האלמוני כלפי בן-קפרון (תשובות תלמידי מנחם, II, 29). גם בן-כלמון וביחוד — לפי עדות רבי משה בן-עזרה — המשורר בן-תקנה הצטינו במקצוע זה. 3) ביחוד בן-כלמון, ובמדה ידועה גם רבי שמואל הנגיד (שיר) "הכל היום בטיעה" (ועוד).

4) חרוז דונש: "הלא היום ואת היה, ואת מתה במחרתך", שגנו אותו תלמידי מנחם

נכתבו ב„נהר המגיל“ שלשים ותשעה¹), ומן השירים אשר פרסמו אחר-כך דרכבי, ברודי ודודון, הרב הגדול הוא גם-כן על-פי המשקל הזה. בקצב אחד כתב בן-גבירול שירי תהלה וכבוד, ושירי לעג וטרוניה, שירי-מהלל הטבע וסתם שירים – ובטא בקצב הזה את אהבתו ושמחתו וגם את שנאתו ויגונו, ולא זו בלבד, כי גם מספר מסים של שיריו הדתיים השקולים (רב שיריו הדתיים הם במשקל חפשי של שווי מספר ההברות, בלי הקפדה ביתדות ובתנועות) – הרשיות – עשוי במתכנת זו. לעצמת זאת לא הרבה המשורר להשתמש במשקלים אחרים – מלבד שנים: האחד הוא רגז הערבי („נהר החרוז“ של בן-דנאן: שתי תנועות ויתד שלש פעמים, והיתד האחרונה מתקצרת לפרקים לתנועה, ביחוד בסוף החרוז), והשני הוא המשקל השלישי של הטויל הערבי („נהר הארך“ של בן-דנאן: שתי תנועות ויתד ושתי תנועות) ובו נהג ביחוד בשיריו הדתיים²). ביתר המשקלים נמצאו רק שירים בודדים ממנו³).

גם באפני סגול הלשון העברית לדרישות המשקל הערבי, בכל אותם „תקוני“ הלשון שהתירו המשוררים לעצמם בתור „דחק השיר“ עשה בן-גבירול כמעשה הקודמים. וטענות תלמידי מנחם על דונש בן-לברט, כי השחית במשקל הערבי שלו את לשון-הקדש, הן בחזקתן גם כלפי משוררנו. בשיריו לא נמנע מעשות הרבה דברים למרת רוח המודקדקים, המקפידים על טהרת מסרת הנקוד והבטוי המקביל של המלים העבריות. כמה פעמים הפך את הנקדה הרפה של אותיות הח“ע בסוף המלה (הפתח הגנובה) לנקדה שלמה, כדי להוציא „תנועה“ משקלית הדרושה להפצו⁴). גם בטל אח החטפים והתכנס לשנאים נחים לשנות את היתדות לתנועות⁵). אמנם לגבי

(1) וגם שיר אחד שהשמיט דוקס ופרסמו גיגר בסוף מחברתו האשכנזית על גבירול.

(2) למשל „שחר אבקש צורי ומשגבי“, „שאל להדות לך לבי ולא יכול“, „שער פתח דודי, קומה פתח שער וצור המשעשה, רשיות“ וכן בשיריהם: „שוגה בחיק ילדות“, וגם „מי זאת כמו שחר עולה ונשקפה“ („שירי שלמה“, 40; ברודי, שח“ש, 30).

(3) שיר אחד נכתב ב„טויל“ בצורתו הראשונה, העקרת, הנפרצה מאד בשירה הערבית: „ידידיו שצו מני, אמרר בבכית“ („שירי שלמה“, 40; ברודי, „שיר השירים“, 26). שיר אחד („מה לך, יחידה, תשבי דומח כמלך בשבי“, „שירי שלמה“, 4) הוא במשקל שתי תנועות ויתד (כפול), וזהו על דעת בן-דנאן הצורה השלישית של „נהר החרוז“ (רגז). שיר אחד („נהר בקראי גרונני, דבק לחכי לשוני“) הוא במשקל „נהר הטוטק“ (מג'תת) על-פי בן-דנאן. לעצמת זאת חסרים בשירת בן-גבירול משקלים אחדים כמו „בסיט“, שהשתמש בו רבי יהודה הלוי בשיריו („לבי במורה ואנכי בסוף מערב“, „ציון הלא תשאל לישלום אסירי“).

(4) למשל, בשני החרוזים:

לא אחריש צד אחרש שירי צלי לוח לבב תבל, לבל ימחו,

שים לבך [לזאת] והעבים ראה כי יסרם רוח, ולא נזכחו.

ואמנם גם רבי יהודה הלוי ואפילו הראב“ע עשו ככה.

(5) כמו שהפך דונש את החטמים של מחרתך, לענות, לשואב, ותלמידי מנחם קבלו עליו.

הזמן הזה, כנראה, נשכחו היצירות המזרחות הישניות האלה בספרד. אין
אנו יודעים בברור את המצב שהיה בימי בן-גבירול, אך גלוי הדבר, כי
הסגנון הקלירי נמצא בידו, ולפרקים השתדל לקותו (1), ואחת היא לנו אם
הגיע לידו במקורו או בגלגול אחר (בנוסח נוח קצת יותר, למשל, של
רבי יוסף בן-אביתור או אולי בנוסח רב סעדיה גאון, שלא נמנע להחכים
את הקליר בחדושי השפה), כי על-כל-פנים השפיע עליו הרבה.

מתוך המסרת הזאת בא אלינו המשורר ובפרטים רבים הנוגעים
לחיזונית שירתו – ובמקצת גם לפנימיותה – לא רצה לקדש אחרי דברי
הקודמים. אם נתבונן אל המשקל הנוהג בשיריו, נִכַּח לדעת, עד-כמה נגרר
אחרי מנהגי הראשונים. המשקל הזה הוא עני בצורות לפי-הערך, על-כל-
פנים אינו עשיר כאותו של רבי משה בן-עזרה ורבי יהודה הלוי (2). בשורה
שלמה של שיריו – שירי-חלל וגם שירי-קדש כתובים במשקל – לקח לו בן-
גבירול את משקל דונש הידוע לנו מתוך שירי-התהלה שלו לרבי חסדאי
והשגותיו על מחברת מנחם (יתד וארבע תנועות), הוא משקל שלא הכירוהו
רבים מן המאחרים (3). אולם המשקל החביב עליו ביותר היה „הזג“ הערבי,
שקרא לו רבי סעדיה בן-דנאן בעברית: „נהר המגיל“ (4) – של יתד ושתי
תנועות כפלים ויתד ותנועה. המשקל הזה הוא באמת נוח לשפה העברית
מחבריו ואינו דורש כמוהם מעשי אֲלִמּוֹת כלפי הנקוד, ועל-כן היה שמושו
תדיר מאד. עוד החרוזים המיחסים לרב סעדיה גאון נכתבו בו כֻּלָּם (5),
וכמורכן השתמש בו אחד ממעריצי דונש בן-לברט בשיר אשר כתב לכבודו
ובגנות תלמידי מנחם, ואחריו רבי יצחק בן-שאוֹל, בן-כלפון והנגיד – ביחוד
בכל שיריו הארפיים, וגם בזמן מאחר פירו אותו רבי משה בן-עזרה ורבי
יהודה הלוי על יתר המשקלים (6). אולם חלק בן-גבירול במשקל הזה עלה
על כָּלֵם. מששים ותשעת השירים אשר פרסם דוקס בקבץ „שירי שלמה“

(1) בפיוט „שמשי עלה נא זורח“ (זקש, „שיר השירים“, עמוד ס"ט) נמצא: „לקדקד
עוצית תפלח“, ושם הנקבה עוצית (מן עוץ הנדרף בשביל עֵשׂו) נמצא גם בפיוט הקלירי הידוע
„אמץ גבורותיך“ („שתי אלה תביא לעוצית בפסח“).

(2) אמנם מספר שירי הלוי עולה כמה פעמים על מספר שירי גבירול, ועל-כן משקלם
עשיר.

(3) עֵין למעלה בהערה. ובן-דנאן לא חזכיר את המשקל הזה כלל.

(4) ב„ספר השרשים“ שלו, ב„פרק בחרוז“, שהוציא לאור גיבויאר בספר „מלאכת השיר“
(אוקספורד, 1865), עמוד 3 ואילך. כבר אמרתי למעלה בהערה, כי הצורה הזאת מתאימה גם
למשקל „ואמר“ הערבי בגלגולו העברי המוכרח. אך בן-דנאן מצא לו משקל אחר בעד ה„ואמר“
(„נהר העודף“, סם, עמוד 14), ואמנם כמעט איש לא כתב במשקל שרשם בן-דנאן ובצורתו זו
לא נמצא גם בערבית.

(5) עֵין לעיל בהערה בראשית הפרק.

(6) לעצמת זאת הונית רבי אברהם אבן-עזרא את המשקל הזה בשיריו. בדיואן שלו, הוצאת
איגר, נמצאו רק שני שירים (2, 17) וחירות אחדות במשקל זה. ומלבד זאת עוד שירים מצטים
(„כבודי שש“, השירים לכבוד רכנו תם, ועוד).

בנה לו צורת זכר מן הנקבה (1) וצורת נקבה מן הזכר (2), צורת יחיד מהמלים שנמצאו במקרא רק ברבים (3) ועוד יותר הרבה לבנות צורות רבים מהשמות המשמשים לפי חקי השפה רק ביחיד – רבוי שירי (4). אמנם בדרך הזה נהגו כמוהו כל המשוררים הספרדים הקודמים והמאחרים, כי מבלעדינו לא עצרו כח למצא להם מלים מספיקות בשביל החרוז הסובב, ביחוד בשירים הארכים, ומסייגה נעשה להם להתר גמור (5). לצדן החרוז בנה בן גבירול – כמו בן כלפון ורבי שמואל הנגיד – שמות הפעל על משקל „פעילה” במספר גדול מאד (6) והשמות האלה הם באמת חקוי לשמות הפעל הערביים (צורות המצדד השונות) הנמצאים בסופי החרוזים לרב. כמוכן הכרח בן גבירול לעבור לפרקים על חקי שמוש הלשון העברית לצדד המשקל, להכניס מלים קצרות שלא במקומן (7) או להשתמש בצרופי-לשון שלא נמצאו במקרא (8), ויש אשר המטבע הערבי בולט בצרופים האלה (9). והמטבע הזה שורר לפרקים במקומות שלא נמצא שם דחק המשקל (10) ומראה כי תרגם המשורר במחשבתו מבטאים מן השפה הערבית. לפעמים דחק המשקל את המחבר לתדש לו מלים מן הערשנים הישנים על-פי משקל דקדוקי שהוא מוטל בספק (11).

- (1) למשל, „פין” במקום „בניה” לרב. וכדומה, ביחוד בשירים הדתיים („אבח” מן „אבחה”).
- (2) „צבית” מן עיץ (עיין למעלה בהערה), וכדומה.
- (3) „רועץ” אהב בגו האהבה נוסע” (ברודי, שה”ש, 23) – יחיד מן אהבים. ביחוד בשירים הדתיים (רצף מן „רצמים” במגן ליום הכפורים; „שש” מן שלמים בעקדה).
- (4) מנהג זה נפרץ מאד בשיריו – על יסוד, אהבים, רננים, חרוג”ך ועוד צורות שיריות בודדות במקרא. – למשל: גאונים, יגונים, הונים, אסונים וכו’ וכו’ (בשיר עטה הוד, „שירי שלמה”, 13–18). השמוש התדיר בצורות השיריות האלה נותן כאן טעם לפגם.
- (5) אמילר המדקדק רבי אברהם בן-עזרא מתחיל שיר אחד: „אי ישן פחדש גילי” (דיואן, הוצאת איגר, עמוד 87) מפלי דחק המשקל כלל.
- (6) למשל, „וינגף גניפה” („שירי שלמה” 9, „שויפה” (שם), „אנפה” (סן ויתאנף”, שם), „פרישה” (לחישת צפעוני, שם, 28), „כחישת” (שם) ועוד. גם בן-כלפון השתמש בזה הרבה, וגם הנגיד, ביחוד בשיריו הגדולים (שירה, תהלה).
- (7) למשל, „אנה פנתך שן והיום מאד פנה” (ברודי, שה”ש, 31), „אל תלכי אל כי אחזו בחיתך וכו’” (שם).
- (8) למשל, „רצתי לקרבתה” (שם) במקום „לקראתה” מדחק המשקל. ויש עוד.
- (9) שם, 25: „ואסר באני קושר חלקיו”. זו המלה הערבית פאני = כאלו אני.
- (10) למשל המבטא (שם, 23): „נמשי מרות שיר מחלל” הוא המבטא הערבי „נפסי מדאה” מחבטא העברי המתאים הוא: „אני כפרתם”, שהיה שגור בזמן התנאים. רבי יהודה חלוי כתב בשיר „יוני גיאות” – „ורב החששים דלקתם נחשים” (כך מנקד בפרוש בכ”י; ועיין שטיינשניידר רשימת כ”י אוצר-הספרים שבברלין, I, 1878, עמוד 29), כדרך הערבים הנוהגים דין נקבה ברבוי השבור של הזכר.
- (11) למשל, „ועובדי כוכבים להודות סרבים” על-פי משקל פועל במקום משקל מועל של הפיגוני, מן הערש העברי המאחר סרב – מלה ארמית ומשנית (שה”ש לברודי, עמוד 36), ואולי הבין את המלה סרבים (יחזקאל, ב, 1) באפן כזה (= ממרם) וזאת היא היות גדולה, כי מובנה קוצים.

זה יכול להסמך על השניות הגדולה השוררת בשימוש החטף במסורת כתבי הקדש, ומכל-מקום נטל לו חרות יתרה מכפי מדת האפשרות. לפרקים הפך גם את השוא הנע לשוא נח. לשונות את היתד לתנועה (1), וכה נהג להפוך בשוא הנח, כי עשה ממנו שוא נע והפך את התנועה ליתד (2), ויש אשר משך גם את האות השואית שבסוף המלה אל ראשית התבה הבאה אחריה ובזה הפך את התנועה ליתד (3). כל אלה המגרעות אשר נהג בהן לפרקים גם רבי יהודה הלוי ובסוף ימיו התחרט על הדבר (4) – נדרשו לגנאי לשירת בן-גבירול בפי שונאיו ומקנאיו בחיים וגם בפי המדקדקים שהשיגו עליו אחרי מותו – כפי עדות רבי משה בן-עזרה – וגם דעת רבי אברהם בן-עזרא לא היתה נוחה ממנה (5).

המשקל הערבי דרש עוד קרבנות מצד הלשון העברית. לפרקים הכרח המשורר לשנות את המשקל הדקדוקי לשם המשקל השירי והדבר הזה נחשב לו למגרעת גדולה (6). בשירי בן-גבירול אין סרוסים מבהקים כאלה. לעמדת זאת לא הקפיד לפרקים בצורת-המין הדקדוקית והתיר לעצמו לערבב צורות זכר ונקבה (7), ביחוד כשלקח לו לנושא זכר תמונה משלית שצורתה הדקדוקית היא נקבה, וגם בזה הלך בעקבות הקודמים (8). לצורך המשקל

ובן-גבירול הרבה לעשות כך. למשל, בשירו לכבוד הנגיד (ברודי, "שיר השירים", 31): "נאוי עניתה", בפסוק שמואל, "כלה באהבתו" וכן: "אני שצרה והם קלעי אבנים" ("שירי שלמה", 14). ובאזהרות השקולות: "שמר לבי מצנה, היה בממד בענה" ועוד ועוד.

(1) כמו השוא במלת "קלעי" (עין בהצעה הקודמת), "ולא יכלו שאתם הענבים" ("ש", 15). (2) למשל, "אותו בחיתך לא תהיי צופה" (ברודי, "שיר השירים", 31) ועוד רבים.

(3) כמו שהשיגו תלמידי מנחם על דונש בכתבו: "ובלע חיים אשר יצר ספים" – שזהו לפי המשקל: יצר ספים (תשובות, I, 22). ובן-גבירול כתב: "אל קול הנער" וזהו במשקל: אל קול הנער (זקס, "שיר השירים", פרק, תרכ"ח, עמוד ק"ל), או "מאן בוא יבוא" = מאן-בוא יבוא (שם, קס"ד) וכן "דבקת ביגונך" = דבקת-תביגונך ("שירי שלמה", 4). בסקירה ראשונה יש לחשב כי עשה בן-גבירול גם להפך – ומשך את השוא הנע בראש המלה לסוף התבה הקודמת להיות שם לנח, למען הפוך את היתד לתנועה, למשל, בשיר "מי זאת כמו שחר" (ברודי, "שיר השירים", 30–32) בכמה מקומות, אך אינו כך, כי במשקל טויל השלישי ערבב המשורר הרבה צורות מחטויל הראשון, העקרי.

(4) כוזרי, מאמר ב, סמן צ"ח ועוד; וברחבה במחברת הפרחין, דף ד–ה.

(5) בספר "צחות" קבל הראב"צ על שיר "מהלך יחידה חשבי", שיש בו קלקול הנקוד.

(6) כמו שכתב דונש, "עדי נעל רגלי" ורבי יצחק בן-שאו: "קרוב לבי וכלית" ובן-ג'נאח התעצם אחר בספר "הרקמה" ולמד עליהם זכות (עין תשובות תלמידי מנחם, I, 56; "הרקמה", 11, 31; "התקופה", ספר עשירי, 161).

(7) למשל, בקינה על מות רבי יקותיאל: "או הנשמות לעלות יפצרו" (ברודי, "שה"ש, 12). צורות כאלה – שישנן גם במקרא – נמצאו לרב בשירה הספרדית ("שירי חידוש של רבי יהודה הלוי", יצו האל ללך שואל ויהיו דלתיו פתוחות), גם בשיר לכבוד רבי יקותיאל: "ושפתותיו בכל עת נאמנים", ויהיו משאלותיו לו נתונים" (ברודי, שם, 11) ועוד ועוד.

(8) המשורר האלמוני, שכתב שיר לכבוד דונש, קרא לבן-קסרון בשם-גנאי "העז" (הוראת המלה הספרדית קסרון) והעלה בשירו: "אהתבונן לשד עז עם חבריו" (תשובות תלמידי מנחם, II, 29). ובן-גבירול תחיל את ה"עקדה" חידושה: "אז בהר פר דן יונת אלם" (יצחק הוינגו),

„פתאים הומים כדבים, אשר לא ידעו חזון וספר ולא יכלו לקרוא אגרת“ (הכונה לאגרת כתובה על-פי כל כללי המליצה), ובן-גבירול הצעיר ראה חובה לעצמו ללמד אותם את כללי הלשון העברית הקדושה, ואף כי היה עוד נצר ולא האמין כי הדבר הזה יהיה לאל ידו, התעורר לדברי בעל-החלום, אשר צעק אליו: „קום ועשה – כי יד ה' אותך עזרת“, וחבר את השיר הדקדוקי שנשאר רק חלקו לפלטה. הוא פרט בו את שלשלת היוחסין של השפה העברית, אשר „דרי שחקים יתנו בה יום ביום אדר לעוטה אור כמו אדרת“, זו שהיתה לפני „שפת כל היקום“ – קדם דור הפלגה, ובה דברו אבות עם ישראל ולא עזבוה „בארץ לעוזה“ (במצרים). – „ריב יש לי בכם, שארית יעקב, אם תשכחו שפה מאד נבחרת“. המשורר ראה את-עצמו כיורשו של „בן-חכמיה“ – הלוחם הראשון שקם להגן על הלשון העברית כאשר „נחפכה אחרת“.

אך בן-גבירול לא זכה בשפה העברית מן ההפקר. הוא עבד עבודה רבה וקשה – עד אשר כבש את המבצר העתיק הזה:

ומתכננת לשון עבר עמקה וקשה לאחי מוסר ובינים,
ובינה מפליאי התבונות, ואינה כי אם לחיד-רעיונים
כבדה היא לנכפדי תבונה... (1)

בכל שירתו מרגשת מלחמת-הבטוי, שבה בשל הפחד-היוצר. במלחמה זו נסה בכל מיני כלי-נשק שבאו לידו, ומכל מלמדיו בקש לו דעת. על-דבר השפעת המליצים הקודמים כבר דבר למעלה. אך בן-גבירול לא נמנע גם מלמוד מן הפיטנים הישנים, הזרים לרוח הספרדים. כשצר לו מצע כתיב-הקדש, כשקשה היה לו לכבש את שירתו אל מסגרת הנחלה הלשונית הקדושה, הקלסית, אבל המצמצמה – אחרי אשר הפך והטך בה בכל כח כשרונו, בקש לו עצה לחרוג מן המסגרת הזאת ולהרחיב את מעגל-הקסמים שהיה נתון בו. מן הפיטנים למד להכניס אל לשונו מלים משניות ומאחרות (2), או גם ניבים שחדשו הפיטנים האלה (3), ביחוד בפיוטים הדתיים

(1) „שירי שלמה“, 16.

(2) בפיוטים ההלכיים (צין „התקוות“, ספר עשירי, 199) השתמש, כמוכן, במלים תלמודיות רבות לצורך הענין וקל אליהן גם את סגנון הפיוט כלל. לא כן עשה ביתר הפיוטים (מלבד הנקובים בסנים), ואפילו בתוכחה המתחלת „שטר עלי בעדים וקנין“ (סדר רב עמרם גאון, II, דפוס ורשה, ל"ז, ע"ב; תשלום אבודרהם, ברלין, תר"ס, 4-7) נמצאו רק מעט מלים מאחרות ומחדשות. מה שם אנו מוצאים גם ברשיות „לא פחות ולא יותר“ (זקש, „שיר השירים“, ק"ט) ואפילו בשיירי-החל כתבם על לחיניו לסמן (בשיר שפרסם ברודי מן חגיגות) וכדומה.

(3) למשל, „שחקים רקע, אך קים תצע“ (המלה הארמית ארקא) – „שיר השירים“ (זקש), צמוד ג"ד; וכן „אדר“, „טנף“, „מרץ“, „ערץ“ (צין למטה) ועוד ועוד.

אפשר היה עוד להוסיף מיני סרוסים שונים, שגרם המשקל הערבי ללשון העברית בשירת הספרדים הראשונים וביצירת בן-גבירול בכלל. אך אחרי כל הסרוסים האלה חוט של חן מתוח על הסגנון העברי של משוררנו. רק במקרים יוצאים מן הכלל, במעטים משירי-הנעורים וביצירות-חפזון אחרות שפתו לקויה במדה שיש בה כדי לדחות את הנפש היפה. רבים מן הסרוסים האלה נבלעים בשפת המשורר השוטפת, פה ושם הם מכניסים מעין איזה מלח אל לשון השיר, ביחוד במקום שהמשורר בא במרי ובתלונה, כי כאן הם נאים לתכן ומשמשים מעין בטוי מיוחד לו. בכלל סוד הפשרון של בן-גבירול נמצאה גם אמנות השפה – במדה שלא זכה לה אחד הקודמים. עוד בימי-עלמיו הראה בשירתו, עד-כמה כשרון מחונן יכול לשאת ולתת בשפה העברית, ואיש לא הבין לחצוב פנינים מהרי המליצה העברית כמוהו. אין לראות הפקזה בדברים שכתב על סגל שירתו:

(השיר) יִרְבֶּה דְּבַר צַחֲוֹת, לֹא לְעִגִּי שְׁפָה.

כִּלְ בַּעֲלֵי הַשִּׁיר תִּקְדּוּ לְקִרְאָתוֹ –

אֵיךְ יַעֲטוּ בִּשְׁת, קִלְוֹן וְגַם תִּרְפָּה. (1)

ביחס למשוררים הקודמים ולבני זמנו היה בן-גבירול „דובר צחות“, מבקש לו ארחות-בטוי חפשיות וישרות, נוסף על כשרון החזיון השירי שלו. ועל-כן צדק רבי משה בן-עזרה בחשבו אותו לאבי השירה העברית בספרד. הוא לא גלה את השירה הזאת, אבל היה הראשון (אם לא נחשב את הנגיד ורבי יוסף בן-חסדאי) שהפך אותה ממלאכה לאמנות, הוא הראה את האפשרויות הגדולות הגנוזות בה, שלא חדרה אליהן עין הראשונים מפני רפיונם וחלשת כשרונם. הוא סגל את הלשון העברית לבטוי תכנים לא מליציים בלבד, כ-אם גם שיריים, יותר דקים ועמקים.

מילדותו שגה בן-גבירול באהבת הלשון העברית. את האהבה הזאת בטא בהקדמת השיר שכתב בדקדוק הלשון, הענק, הוא הביט אל כנסת-ישראל שבזמנו וראה, כי „נשמדה ממנה שפת קדש וכמעט היתה נעדרת“, „חצים מדבר באדומית וחצים בשפת קדר הקודרת“⁽²⁾. והדבר הזה הוסיף „כאב על כאבו ויהי עצור בכליותיו כאש בוערת“. אפשר לחשוב, כי מלבד הסיצה הקטנה של המשכילים העברים בספרד נמצא המון גדול של אנשים אשר ידיעותיהם בשפה העברית היו מצמצמות מאד, „פיות נסכרו כאלמים“,

(1) בסוף שירו לכבוד רבי שמואל הנגיד („שירי שלמה“, 40; ברודי, שה"ש, 32).

(2) בשיר הענק („שירי שלמה“, 57; תפארת שיבה, הוא ספר חיובל לצונק, ברלין, תרמ"ד, עמוד 193). התא, „קודרת“ לשפה הערבית בפי בן-גבירול, שכתב ספרים שלמים כשפה זו.

המשורר הגרנדי רצון. עוד דוגמאות נמצאו בפיוט „שליט ירכב“ הנזכר: „על פס מכרנב“ (משמ'עצם „כרנב“), „מלך מהדר על כס מאדר“ – כליאלה ברוח הפיטנים.

גם שמות-עצם רבים הנוהגים אצל הפיטנים הכניס רבי שלמה בן-גבירול אל פיוטיו (מרץ, ערך, אדר, טנף וכו')⁽¹⁾, כל אלה השמות נגזרו מפעלים – ולפעמים שלא כהלכה (טנף – צורת הקל – בעוד שהפעל נמצא בכתב-הקדש בפעל) – ולהפך גזר לו בן-גבירול, ושוב על-פי נוסח הפיטנים, פעלים מן השמות⁽²⁾. ויש אשר לקח לו מלים ארמיות ונתן להן צורה עברית והכשירן בואת לפיוטיו, וידוע, כי גם זה הוא מנהג הפיטנים הרגיל⁽³⁾. ככה נהג בפיוטים הדתיים בכל מקום וגם בשירי-ההלל כשנודמן לו „דחק השיר“. מכל הדברים האלה אנו רואים, עד-כמה היה המשורר קבוע באפן בטויו הלשוני במסורת הערבית והספרדית הקודמת לו מצד אחד ובמסורת הפיטנית מן הצד השני. אבל, כמובן, הוא מסמן התקדמות גדולה מאד בספרות הפיוטית, כי סוף-סוף – הניבים הפיטניים הם אצלו מעטים לפי-הערך וכאלו לא באו רק לקרב את השיר אל הסוג הישן והמקבל, ולקבוע לו מקום בסדור התפלה, ובאמת הצליח בזה להוציא את הפיוטים הישנים מן השמוש ולתת במקומם יצירות חדשות הצולות עליהם בטיב-טעמן לאי-ערך.

עד כאן הדברים אמורים בחמר המלתי (הלכסיקלי) של השפה העברית והצורות הדקדוקיות (ובעקר האטימולוגיות) שקבל המשורר בירשה או שחדש מעצמו. אמנם כשנרצה להגיע מן הפרטים האלה אל הכלל ולדין על הבטוי הלשוני של בן-גבירול כמו שהוא, בתור חטיבה שלמה ומיוחדת, הנה יקשה לנו הדבר הנה מאד, כי טעם-הלשון שלנו השתנה שנוי יסודי תחת השפעת הלשונות האירופיות הסבוכות והמאריכות הרבה יותר וגם הטעם השירי שלנו השתנה מאד, ואין אנו יכולים להעריך כאלכה את רשומי המשקל הערבי והדרישות המליציות הערביות בלשון שירת בן-גבירול. אנו רשאים לגשת אל הלשון הזאת אך ורק בקנה-מדה היסטורית ולחקור אותה במסגרתה ובחוליותה. די לנו בסקירה שטחית על שירת בן-גבירול, כדי להוכיח, כי כל המשורר הזה בבטוי הלשוני הטהור היה גדול לאי-ערך מכל הראשונים – עד-כמה שיש בידינו להוציא משפט על יסוד יצירותיהם שנשמרו לנו.

(1) למשל ב„מגן“ שלו ליום-כפור: „אבן בחן פנה מיקרת“ בבית אחד, כאשר לא תוכל ספור כוכבי ערך... להג בשמעו ויען במרץ. וכן הפך שמות נקבה לזכר כמנהג הפיטנים. למשל, ב„עקדה“ הנזכרת, „סן אגור מפני האבח“ (מלשון אבחת חרב) ועוד רבים (ועין ע"ל).

(2) למשל, „טכסת זרעו“ (ב„מגן“ הנזכר), „יען אשכים ואאמיש“ (משורש „אמש“. בתוכחה הנזכרת). וכן גם „לבלר כנגדם עשרה באין סוף“ (מן השם „לבלר“ במיט „שוכן עד מאז“. סדר רב עמרם, כ"ט, ע"ב; שפתי רגנות (ליברנו, תרכ"ה), דף קכ"א-קכ"ב) ועוד.

(3) „מגיס“ (עין למעלה בהערה). „גוגה שפרתר“ (ממלת „שפרתר“) בפיוט „לאדיר גורא עלילות“. סדר רב עמרם, כ"ו, ע"ב; שפתי רגנות, קל"ו.

עליו. על-הרב נהג מדה ישרה בשמוש המלים האלה ולא הגדיש את הסאה, אולם יש אשר, חשף את זרוע עזו וניבים מקדשים שמצא אצל הפיטנים או שחדש כמתקנתם נשפכו כמעין המתגבר. ככה עשה ב„רשות“ ל„סדר עבודת יום הכפורים“ (1) ובפיוט המוזר קצת ליום הכפורים: „שופי פליטי, אפופי עיטי“ (2), וכן ב„הושענא“ אחת שנמצאה בסדור התימנים: „שליט ירכב על פס מרכב“ (3).

ביחוד קשה היה לבן-גבירול העדר שמות-התאָר בעברית, זהו חסרון השפה המציק למשוררים העברים עד ימינו. הוא השתדל להפטר מן הדבר הזה על-ידי מלים מקדשות כמצעה הפיטנים הקודמים. ככה כתב בשיר אחד:

שְׁחִיא מְשֻׁמָּת פִּלָּה מִשְׁפָּה (4)

בגזרו שמות-תאָר מן שמות-העצם „שֵׁהם“ ו„שֵׁפָה“ בדרך הבינוני מבין הכבד, כמו שנהנו הערבים לעשות בכל שמות-העצם שלהם. המסרת הערבית והמסרת הפיטנית יחד למדו את המשורר לעשות את הדבר הזה, שלא נתקרה ממנו דעתו של רבי משה בן-עזרה (5). וכמו-כן גזר לו שם-תאָר מן שם-העצם „פנינה“ וכתב:

וּנְשָׁנוּ פְּנִינָה (6). —

ואף הצורה הזאת, שגם היא הִנָּה ערבית טהורה, לא השביעה את

(1) המתחלת: „ארוממך חזקי וחלקי“ (בסדר „עבודת ישראל“ לרבי ישראל קסאי תשלום אבודרהם, 34 וכו'). למשל: „עגמתי בלחצי ומחצי, פרוך ביד חורצי וקורצי, צפיתי לאומצי ועולצי, פי הוא יוציא, קצץ חוט שביצי ושביטי (נא: „ציצי“ גם „סיסי“). רחק צסיטי ודם רסיטי, שבת מגיסי וסר בסיטי, אמרתי: אתה מחסי“.

(2) סדר רב עמרם, ג"ה; תשלום אבודרהם, 118—120. הזרות של הפיוט מתנה בזה, שהוא סובב פלו על חרוז — „טי“ החוזר ארבע פעמים בכל בית. דוגמה: „בחורי חניטי, ילדי מעוטי, בעדת קשוטי, כללי ופרטי... ושועטי ובוועטי ושוחטי ובורטי ויורטי וחורטי וחולטי ושולטי“.

(3) מצאתיה בכתב-יד ברלין, 576⁴⁰. ומכיון שחתום בה „שלמה“ ומטבעו של בן-גבירול נפר בה, אני מניח אותה אליו. הבית הראשון: „שליט ירכב על פס מרכב, עד אן אשכב בגלות מעכב? אנה גאל-גא, גאח, גאל, גלגל-גא! אנה שמר-גא, שמר שאר שושנה“, והשני: „לעם פס כרום (מלשון כרום-זלות) פס. נחפש ונרפס. ועורר נחפש כטל דק מחספט. אנה זרק גא צלולי (=מימי) ציק צנה, אנה שתחגא, פיק (=הפיק) תצומת פנה“ וכן הלאה. אין ספק, כי יש כאן תקוים לדברים ישנים שהיו לו למופת, וידוע כי מספר ה„הושענות“ היה גדול לאין-ערך כבר בימי רב סעדיה גאון, כפי שהעיד על זה בסדרו (עין שטיגנזינר ברשימת בודליאנה הגדולה על סדור רב סעדיה). ובודאי נמצאו בקרבן רבות העשויות כמתפנת זו.

(4) „שירי שלמה“, 40; ברודי, ש"ש, 30 למטה.

(5) ואמנם טעות מגנה להשתמש בשמות האלה כדרך הפעלים: „שחיא משחמת כלל מישפה“, ונפש פנינה“ (כתאב אלמחאצ'רה, כ"י, דף ק"א, עמוד א').

(6) „שירי שלמה“, 16. וכן ש"ש, 36: „שמש וירח, מבין מאוריה ובבין פנינה רוח פנינה“.

ואמות במקאובי - נגדי צריגלעד, ואמצא אלי מים - וגיחון לעמתי.

הצמצום הלשוני בחרוזים האלה הגיע למעלת השלמות, שאי אפשר להוסיף עליה, ואין אנו יכולים להוציא אפילו מלה אחת או להחליפנה באחרת, אם לא נרצה לשנות את מובן המחבר היסודי. המשורר התגבר בחרוזים מעין אלה על כל המעצורים הלשוניים, על לחץ המשקל ועל דרישות החרוז, ולא נתר על רוח השפה העברית ותכונת מליצתה המיוחדת וגם לא על התכן השירי. ומהגדולה התנועה, מה רבים הגונים, הקשרים והנגודים, אשר הבין להכניס אל המליצה הקצרה. סוד הצמצום הזה הוא כשרון המשורר הגדול, ועליו התעלה כח שירתו מאד. כח כזה אנו מוצאים רק בספרות העתיקה הקלאסית, בכתבי הקדש, בפתגמי חכמי יון, פה ושם במשלים ידועים ובמליצות בודדות של הספרות התלמודית. מימי הספרות הזאת לא הצליחו משוררים לבטא רעיונות מקיפים ועמקים בלשון תמונות, הכלולה במלים מועטות, כמו שאנו מוצאים בשירת בן-גבירול. נקח טור אחד בן שש מלים:

ועלינו שתות דמהו

ומדוע נתעב כוס?

הטור הנפלא בפשטותו הוא תהימת קינה על מות אחד מידידי המחבר, שיר מלא התמרמרות על החיים, אשר רק שירים מעטים דומים אליו בחזק הרעיונות ובבהירות התמונות. והנה בשש המלים האלה בטא המשורר רעיון פשוט וגדול: „מדוע האדם פוחד מפני המות, אחרי שנגזר עליו למות על-כרחו?” את התמיהה הזאת כלל בתמונת ה„כוס” המשמשת בספרי הנביאים (ירמיהו, ישעיהו השני) לסמל הפרענות, בזכרו את גדולה התלמודי בתור רמז למות („רבים שתו, רבים ישתו - כמשתה ראשונים, כן משתה אחרונים”), והספיק להמשיך את תכן הכוס - היין - לדם ענבים, בהשתמשו בתמונה הלוקחת מן המקרא, שהתחבבה מאד על המשוררים הספרדים - וכל זה בשש מלים! אמנם ערך הצמצום הלשוני ביצירת בן-גבירול מתגלה לנו בכל-תקפו אם נשוו אותו לסגנון הקליר, ששאף גם הוא לצמצום הבטוי, והעלה סרטי לשון לאין-מספר לשם הקצור והזק. כמובן, לא תמיד השיג המשורר את השלמות בבטוי הלשוני, ויש מקומות ששפתו היא שם לקויה במקצת, כי לא נלטשה כהלכה, אין על-כא-כנה רבים מאד משיריו מצטיינים בתכונה הנפלאה הזאת, שירים קצרים וגם ארכים, ובכללם בעלי תכ-חל, ואפילו בדיחתיים (כמו הסטירה היפה „שבעים המה הגבורים”) וגם מלאי רגש-קדש (למשל הרשיות: „שאלוני סעפי התמהים”, „טום היותי חסדך כאני” ודומיהן, גאלות ותוכחות שונות), והם מרגליות יקרות של הסגנון העברי בימי הביניים.

הרשם הבלתי־אמצעי, שאנו מקבלים משירת בן־גבירול, מלמדנו, כי יוצרה היה בעל כשרון לשוני אדיר ושלטונו באוצר השפה העברית ובאפני צרופיה היה גדול מאד. ועם־כל־זאת לא נתן בידיו לנתח את סגלת העברית של המשורר ולהראות „כחוש" במה היא עולה על העברית הקודמת של הפיטנים והספרדים הראשונים, כמו שקשה לנו לחלק איזה חזיון על יסוד איכותו.

דבר אחד הוא ברור: העיון בשירת בן־גבירול מלמד אותנו, כי היתה לו שאיפה מרכזית להחיות את כח המליצה העברית העתיקה, הקצרה ורב־תהתכן, ולשמור יחד עם־זאת על טהרתה. הצמצום הלשוני הנפלא שבכתב־הקדש, שהתבטאו בו באפן כל־כך מצלח התכנים השיריים של עם ישראל הטבעי – בתמונות יסודיות הנשגבות בהכרחיותן ובפשטותן – היה למופת לפיטני ישראל ולמשורריו בכל הזמנים. וכאשר צר המצע הזה לתכנים השיריים החדשים – שנתגלגלו דרך כמה צנורות אל תחום היצירה העברית, כמו שאנו רואים עוד במדרשים – הכרחו היוצרים להתגבר על הסתירה הזאת כפי כחותיהם ונטיותיהם. רבי אלעזר בריבי קליר לא רצה לותר על הצמצום החזק שבשפה, ולצורך זה הכרח לשנות את אוצר הלשון מכל וכל – הקנקן נשאר והיין נשפך ברצו. – ואם הפיטנים חשו במועקה הזאת, על אחת כמה וכמה משכילי ישראל בספרד, שקלטו לתוכם את המסורת השירית הערבית, נחלת דורות רבים, עם תמונותיה הזקות והמפתחות, שכמעט לא היה אפשר לצמצם אותן במסגרת העברית הישנה. במלחמת־הלשון הזאת התנצר כח הכשרון. אנו רואים, כי במדה גדולה הצליח רבי שלמה בן־גבירול לכבש את התמונות החדשות אל הדפוס העתיק, מבלי שהרבה להביא קרבנות. הצמצום הלשוני הגיע אצלו למדרגה שאין למעלה ממנה בשירה הספרדית, ובמדה מרובה היה מקורי כפי כח כשרונו ולא נגרר אחרי אפני הבטוי הערבי דוקא. ביחוד אנו רואים זאת ברבים משיריו הדתיים. נקח, למשל, דוגמאות אחדות:

שדי אשר בקשיב ללל וינעתר, עד אן תהי רחוק מני ותפתר?

או: שש נגנרו לצאת – עבד פדות רוצה, ושני עבדתי – אין סוף ואין קצה.

או: שכני בתי חמר – למה תשא עין? ומומר האדם מן תבהמה אין!...

האדם הנכאה! פקח עיניך וראה: מאין מוצאך ואנה מובאך?

קצף עני, אביון, נמשל פקיקיון, שבן־לילה היה, ועד בקר לא חיה.

או איזה חרוזים משירי־החל:

ולבש לילה שריון אפלה – ורעם בחגית־צרק דקרו.

או: יונה עלי אמיר תקונן עלי פרוד, אחותה אשר נדדה, ותהמה כהמתי.

אל אחד הצנורות של המקור הזה – אל ספרותנו העתיקה – ואמנם בזה חתמו את גור הדין עליהם; הם הראו, כי אינם אלא אחרונים (אפיגונים). זאת היא נשמת הפיוט הדתי: הוא קרא, פן יתקרב בנפשו בהעלותו תמונת אילן וניר נאה, ואינו פוסק ממשנתו. על-כן אין הוא רואה את השמים, כי-אם את „הראי“, „העליה“, „המתוחים כאהל“, ולא את הארץ, כי-אם את „הארקים“, „התלויה על בלימה“ וכו'. דוגמה רבת-הענין לגביזה הוא ציור יצירת העולם על-ידי אחד הפיטנים הראשונים, יוסי בן-יוסי, שבלי ספק היה בעל כשרון שירי מסים, בסדרה „עבודה“ הידוע שלו. הנה הטורים האלה:

גִּלְה אָדָמָה לְעִבּוּדַת אָנוּשׁ וְהַדְשִׁינָהּ שִׁיחַ וְעֶשֶׂב מְזִרִיעַ זָרַע.

בָּם נִטַּע בְּעֵדֶן גֵּן רַעֲנָנָה לְחֶפֶת כְּבוֹדַת אֲדִירֵי חֶפֶץ.

גָּמַר לְהַעֲלִים אוֹר שְׁבַעֲתַיִם וְעָרַף גְּרֹת לְמִשַּׁל בְּיוֹם וּבְלֵילָה.

גָּבַר לֹא יִשְׁיגוּ וְלָכֶת לֹא יֵאָחֲרוּ עַד מִשְׁרַת אֶהֱל יִדְמִימִם בְּעֶמֶק.

גָּאוּ מִמֵּיִם בְּרִיחֵי תְהוֹמוֹת אֶפְיָקִי מִגֵּן שְׁנוֹנֵי חֲצִים.

גָּנְזוּ מִקֵּם לְמִשְׁתֶּה נֶצְחִים וְהָכִין בָּם כֶּלֶא לְצִיר הַבִּרְתִּי.

גָּבַהֲנִי עוֹף צִצּו מֶרְקָקִים לְאָכֵל שְׁחָן־מֶלֶךְ וְחִיל צְבָאוֹתָיו.

גָּזַר לְתוֹעֵבַת (או: לְתַעֵב) עוֹף לֹא טָהוֹר – עַד בּוֹא תִשָּׁבִי – עֲרָבִים כִּלְכִּלוּהוּ. (1)

אנו מרגישים, כי כל בריאת-העולם כשהיא לעצמה אינה כדאי. הפיטן לא רצה להכיר אותה בעשרה וביפיה הבלתי-אמצעי, העקר היה לו התכלית אשר נקבעה לבריאה מטעם המסרת הספרותית הקדושה. בהתאמה לזאת כל הבטוי האמנותי אינו לקוח מן החיים, כי-אם מן הספרים, – מי שלא יזכור את הפסוק המפרש בתורה: „ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימוש מתוך האהל“, לא יבין את סוד בריאת „הנרות למשל ביום ובלילה“, אשר נמנו למלא את תפקידם באמונה עד שיעמדו בעמק אילון. את „בריחי תהומות, אפיקי מגן, שנוני חצים“ – אלה התנינים ודגי הלוך – בודאי לא ראה המחבר בעיניו וספק אם שוה אותם לפניו ברוח דמיונו; די היה לו, כי לקח אותם מספר איוב (פרק מ), לאמר, סמך על דמיון המשורר הקדמון ועל בטויו האמנותי. גלוי, כי לא הדמיון היצירתי צר פה את התמונות השיריות, כי-אם כח הזכרון בספרות המקבילת, ובמקום צרוף המראות המוחשיים לאחדות אמנותית בא כאן צרוף קוים המסמנים במבטאים מקבילים לתמונה מחדשה כל-שהיא. הצרוף המחדש הזה מסמן את כח-הכשרון של הפיטן. הספרות היתה עשירה מאד במבטאים ובקוים ששמשו

(1) קֶבֶץ מעשי ידי גאונים קדמונים (ברלין, תרט"ז), II, עמוד 3.

הנה התברר לנו, כי הבטוי הלשוני של שירת בן-גבירול מתנה במסורת כפולה, העברית והערבית, אלא שמטעמים מובנים ההשפעה העברית היא חזקה כאן הרבה יותר, – ומלבד זאת, כי גדלתו של המשורר נמצאה בכה שלטונו הלשוני הכפיר. התנאים האלה הם בחזקתם גם ביחס לבטוי האמנותי של המשורר, אף כי בו ההשפעה הערבית מתבלטת יותר מאשר בסגנון הלשוני. והנה דרכי המליצה והשירה הם באמת ישנים-נושנים והגיעו אצל כל העמים לגבה ידוע, ולמרות כללותם האנושית קבלו אצל עמים שונים גוונים מיוחדים על יסוד כשרונותיהם ונטיותיהם. ככה נמצאו הרבה צדדים שונים במליצה העברית השירית ובמליצה היונית העתיקה, ויחד עם זאת נמצא גם קו מבדיל ביניהן. שתיהן השתמשו בכל מיני תמונות שיריות, וההבדל העיקרי היה באופן שמושן וביחס ההדדי שבין התמונות – ובמדה ידועה גם בתכן התמונות. אולם שתיהן לקחו את התמונות השיריות על-הרב מן החיים – משפע איך-סוף של העולם החיצוני (הטבע) והתרשמותו הבלתי-אמצעית בעולם הפנימי (בנשמה). המשורר העתיק השתמש בתמונות שלקחו את עיניו ושפעלו בהכרח יסודי על כח דמיונו, ובזה הוא סוד השפעתו האדירה על הדורות. הפשטות וההכרחיות של משלים מעין „כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף“ או „והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישרל שרשיו“ ודומיהם היא היא עצם כח הבטוי האמנותי של כתבי-הקדש. את זאת מרגישים אנו בכל פסוק ופסוק שב„שיר השירים“. אפילו „התהיה“ (הרפלקסיה) שצמחה על יסוד הראיה הראשונה ושהתפתחה יחד עם התפתחות החיים הנשמתיים, והגיעה לגבה גדול בספרי אחדים מן הנביאים ובמזמורי התהלים, גם היא עוד קשורה באופן חזק בטבע. נקח לדוגמה את דברי המשורר האלהי הנערץ: „כאיל תארג על אפיקי מים – כן נפשי תערג אליך אלהים“, או „תהום אל תהום קורא לקול צנוריק – כל משפריך וגליך עלי עברו“. אולם כשחדרה השירה אל עבודת האלהים, התחילה להשען על המסורת העתיקה, וכמו שהיו הנביאים המאחרים חוזרים על רעיונות הנביאים הקדמונים מבלי להוסיף עליהם כמעט כלום, ככה קשטו משוררי גדלת-אלהים את ספורי התורה, ורק הוסיפו עליהם פה ושם קוים לתפארת השירה. אלה הם המזמורים המוסרים לנו „שיחות מני קדם“ (ע"ח, ק"ה, ק"ו), מדרשים שיריים הבנויים על ספורי מעשים ידועים לכל העם. נקח את הפסוק: „שלח מלך ויתירהו – מושל עמים ויפתחלו“. התמונה הכללית הזאת מובנה בכל-הקפה רק למי שידוע את דברי ימי יוסף מתוך „ספר בראשית“. מן הסוג השירי הזה התפתחה כל שירת-הקדש של היהדות, שמצאה את בטויה במדרשים ובפיוטי בית-הכנסת. היא לא היתה עוד חפשית וטבעית, כי שרשיה לא נמצאו באדמה – רק בספר. הספרות הקדושה – ולא ארבעה ועשרים הספרים בלבד, כי-אם גם במדה מרובה הספרים התלמודיים והמדרשיים – היתה לחלק יסודי של החיים היהודיים. ויש אשר חצצה בין האדם ובין החיים כמו שהם. המשוררים הדתיים עזבו מעט-מעט את המקור הנצחי של השירה – הטבע והשתקפותו הבלתי-אמצעית בלב האדם – ופנו

ורבי שלמה הבבלי לקחו בסגנון הזה חלק בראש. הוא נכנס אל המסרת השירית ואיראפשר היה למשוררים לפטרו בלא-כלום.

המשוררים הספרדים נצלו ממכשולי ההפרזה בסגנון זה על-ידי המסרת השנית שהטביעה את חותמה על שירתם, זו המסרת הערבית. בנגוד לשירה העברית הקודמת שהיתה כלה שירת-„קדש“ ונכתבה לשם עבודת בית-הכנסת – היתה השירה הערבית כלה שירת-חל וכוונה לספק את הצרכים הספרותיים. הפיוט הדתי (של עבודת אלהים) לא התפתח אצל הערבים, והמשוררים המעטים, שכתבו זמירות בשבח יראת-אלהים, העבודה, התשובה ויום-הדין וגם השתמשו בפסוקי הקראן ועשו בהם „פְּנִינִים“ פיוטיים, ודרשו עליהם מה שדרשו ובארו אותם כמו שבארו, – כמו אֲבֹ עֲמֹאֲהָהּ וסיעתו – לא השפיעו הרבה על המשכילים הערבים, ועוד יותר דלה היתה השפעתם על המשכילים העברים, כי דבריהם היו פסולים בעיניהם מחשש עבודה זרה. והנה גם השירה הערבית המאחרת לקתה באותו החסרון אשר שרר בפיוט העברי. כי בראשית ימי מלכות עבאס פסק מעין היצירה הערבית החפשית במדה מרובה והמשוררים חשבו את-עצמם בבחינת אחרונים (אֶפִּיגֹוֹנִים) והשתדלו לקנות את דברי היוצרים הקודמים. המסרת קנתה לה שלטון חזק בשירה הערבית, וכל כשרון מקורי, אשר לא מצא תפוצ בארחות הכבושות ובתפקיד המחקה והשתדל לבקוע לו דרך מיוחד בשירתו, נחשב למתפך מספן, אף כי באמת לא השתחרר גם הוא מכבלי המסרת לגמרי, – ורק אחרי מלחמה גדולה, הגיע בידו ובידי מעריציו לבקוע לו מקום בספרות ובעולם-הרוח של המשכילים. כמו שהראיתי כבר במקום אחר (1), היתה השירה הערבית בעקרה שירה קְלָסִית־מחקה (פְּסֻדוֹקְלָסִית), בנויה על השירה העתיקה של תקופת הסכלות (ג'אֲהֶלָה, לאמר הזמנים שקדמו לביאת מוחמד), היא שירת המדבר. גם בשירה הערבית חצצה – במדה מרובה – הספרות בין היצירה ובין החיים, אף כי החזיון הזה לא היה כל-כך מקיף כמו בספרות העברית, ועוד נשארה למשוררים אפשרות רחבה של ראייה ישרה אל החיים ושל בטוי יצירתי חדש ומקורי. על-כן למדו ממנה המשוררים הספרדים לא רק מסרת חדשה ושונה מהמסרת הלאומית ביסודה ובהתפתחותה, כי-אם גם את ההערכה היצירתית של החיים כמו שהם.

כשם שהשפעת המסרת העברית מסמנת את שירת-הקדש של המשוררים הספרדים, כי ממנה לקחה זו, ככה המסרת הערבית נפרת בכל-הקפה בשירת-החל שלהם, אף כי הסגת הגבולות האלה קרתה לעתים קרובות. מצד אחד קלטו המשוררים את הבטוי האמנותי הערבי לתוכם ולא יכלו להסית את דעתם ממנו גם בשירת-הקדש, ומן הצד השני בקשו להכניס נפך מן המסרת הלאומית אל שירת-החל, תנאים שונים הכריחו אותם לדבר זה.

(1) במאמרי „מבוא לתולדות השירה העברית בספרד“, שנדפס ב„המשכים ב„הצפירה“

מקורי תמונות שיריות, ולא כל אדם שלט במכמניה שלטון כפיר עד כדי לברר לו את הקיום הדרושים לו באופן מצליח, וגם לא כל משורר היה בעל טעם במדה הגונה כדי להביא את הסגנון האמנותי בתחומים הנתונים לו לידי שלמות ידועה. לגביזה היה הפיטן הקדמון יוסי בן-יוסי פשוט יותר וקרוב במדה ידועה אל הדרישות העתיקות הבלתי-אמצעיות של השירה, ופה ושם אפשר גם למצא אצלו תמונות ושברי תמונות הנובעות מתוך ראייה ישירה של החיים, מבלי אמצעות הספר. גם בקרב הפיטנים המאחרים נמצאו בעלי כשרון אמנותי, שהבינו לצרף את הקיום השיריים המקבלים לשלמות אמנותית גדולה, כמו הפיטן האיטלקי רבי משה בן-שמואל בן-אבשלום, אשר בפיוטו „אז בקשב ענו עלה אל הר העברים“ נתן לנו בלשון עברית מרסקה תמונה דרמטית כפירה של משה רבנו בעת מיתתו על יסוד הקיום המדרשיים. גם הפיטן הקדום, אשר מסר את יצירת אדם וחווה בשיר ארמי „אתנה שבחיה דחי על עלמין“, היה משורר בעל כשרון מבהק. אך דוקא הפיוט הרשמי המאחר – ומהגם ראש המדברים שבו רבי אלעזר בריבי קליר – נטה לדרכים אחרים. הוא עזב את החיים לגמרי. כל התמונות השיריות נרקמו מקום שנמצאו בספרות העתיקה (כתבי-הקדש והמדרשים, שבהם היה כח הקלירי גדול מאד) וקנה-המדה האמנותי אבד. הפיטנים לא הבחינו בין קיום גדולים לבין קיום פועטים – הלא כל דברי התורה יצאו מרועה אחד ואין הבדל בין כתוב זה לכתוב זה מהכתובים הקדושים, וכמעט אחת היתה לפיטנים המאחרים, איזה קו לקחו להם לתמונה השירית, ובלבד שהצלצול הלשוני יהי חזק ויפה. אפשר לאמר, כי דוקא הקיום הצדדיים, הרחוקים מחוג-הראיה המצוי, לקחו את לב הפיטנים ונחשבו בעיניהם לדקים מן הדקים. והטעם הפיוטי שלהם לא מצא שום דפי בהתמונות התמונה על-ידי זה. אין מן הצורך כאן להביא דוגמאות – הן כל קורא הפיוטים ימצא אותן על כל צעד וצעד. מובן מאליה, כי הפיוטים האלה נהפכו לחידות במדה מרבה. דרושה ידיעה נקפת בספרות המדרשית כדי למצא את הקיום, אשר שמשו לפיטנים בשביל הבטוי האמנותי שלהם, ולהכיר את התמונה שהעבירו לפנינו. אבל הסגנון המזור הזה משך אחריו לבות רבים. כמו שמצא לו הפלפול של חריפי פומבדיא גואלים – בכל הזמנים – שבקשו לחקותו ולעשות כמתכנתו ועוד להרבות עליו כרכורי-מוח, ככה גררה חריפות לשון-התמונות הפיטנית, שגם היא נזונה כלל מן הספר, את יצר הפיטנים המאחרים, עד אשר נעשתה שפתם לשון רמזים – רחוקים מאד לפעמים.

תוצאת הדבר היתה, כי במליצה ובשירה העברית התפתח סגנון מיוחד, מעין אותו הסגנון של „עמוסי ירכי נחשון“, אשר השתמשו בו – לפי המסורת – חכמי התלמוד בשעת חרום כדי להסתיר את דבריהם מן השונאים הנכרים. כל ההשאלות, התמורות, הרמיזות, התארים ולפעמים גם ההשנאות ויתר מכשירי הבטוי האמנותי נבנו על יסוד ספורי כתבי-הקדש, מליצות הנביאים ודברי המדרשים, לרבות הפוסקים העמומים ביותר, והקליר

גָּאָה בתור כנוי אלהים, על יסוד הפסוק „גאות לבשׁ“). וכמוֹכֵן נמצאו בפיוט הזה עוד תארים הידועים לנו מן הספרות הפיטנית הקודמת („זך“ על יצחק. „מרום“ על אלהים. „תרשישים“, „מליץ“ על מלאך וכו') והמחבר השתמש בהם בשפע. אמנם תארים מדרשיים לא נמצאו כאן הרבה, כי בן-גבירול לא היה בקי בספרות המדרשים, וכנראה, הכיר ממנה רק מניעים ידועים שהשקעו ביצירת הפיוטים⁽¹⁾.

בתמונות שאולות מן הספרות הרבה בן-גבירול להשתמש בשירת-הקדש שלו, אבל הכשרון שלו נכר בזה שהבין לצרף אותן, וגם לערב בהן תמונות חיות בכלי-דמיונו, והמזיגה הזאת עלתה יפה והעלתה על פיוטיו חן מיוחד. הנה, למשל, התמונה הידועה:

וְהַשְׁפִּיפוֹן מִצִּמּוֹן כְּשֶׁבֶלֶת שְׁטָפְנִי,

וְהַצִּיד שֶׁלַח יָד וְהַצִּפִּיר וְהַשְׁעִיר.⁽²⁾

אף כי כל הקוים לקוחים כאן מן הספרות העתיקה, והם רחוקים אלה מאלה בזמן ובמקום, הנה הם מצטרפים בשלמותם לתמונה חזקה, המשפעת על הדמיון – בהסח הדעת מן הנמשלים הכלולים בהם. בדרך זה נכתב גם הפיוט

שְׁנֵי זִיתִים נִכְרְתִים בְּגֵן נָעוֹל יִצְהִירוֹ.⁽³⁾

הכשרון של המשורר למד אותו להשתמש בתמונות המסורות ומנע אותו מתמונות מוזרות מעין התמורה: „פָּצַל לֵח לֵוֹ וְעֶרְמוֹן“ וכיוצא בה, שנחשבו לסלֵת נקיה בעיני הפיטנים מבית-המדרש הקלירי, ובאמת נתנו ליצירתם טעם לפגם. ואמנם אין להכחיש, כי לפרקים בקש בן-גבירול מרצונו הטוב לחקות את הזרות של הפיטנים הראשונים ולהראות, כי אינו גופל מהם בכח-המצאתו. בודאי המקרים היחידים האלה שכיחים לתקופת הילדות של יצירת המשורר.

(1) רב הקוים המדרשיים שהשתמש בהם בן-גבירול נמצאו גם באגדה התלמודית. הפיוט שלו „שטר עלי בעדים וקנין“, השובב על שאלת אנטונינוס: „גוף ונשמה יכולים לפטור זה את זה“ ועל תשובת רבנו „הרכיב חגר על גבי סומא“, הוא „תוכחה“ אחת מספרות גדולה ורחבה שטפלה בנושא הזה – והתמונה „חזיר יצר“, שהמשורר משתמש בה לעתים קרובות בשביל „עשו“, נמצאה גם היא באגדה התלמודית (פין זקש, „שיר השירים“, ע"ד). הרבה קוים לקח בן-גבירול גם מן התרגומים.

(2) מזמון לשבעה עשר בתמוז („שעה נאטר“). ובסדור התימנים הנדפס בירושלים („תכלאל“, חלק א, דף ר"ג, ע"ב) נשתנה התרוז הזה מפל וכל, ואין לדעת, אם חבר בן-גבירול שתי מהדורות מהשיר, או היתה בו יד המצחיקים.

(3) מאורה לשבת-הנכה. „למשל התמונה: „הצמא, והנבאח אשר תמיד לך תילי, סמוך ידה בבן-דודה הנקרא שמו חֲכִילִי ותכניסם לגן בשם וחפתם בהוד תכליל“.

כי תרגום התמונות והבטוי השירי בכלל מן השפה הערבית לעברית – הלקוחה מפתבי-הקדש – העלה מבלי-משים תמונות דומות או קרובות מאוצר-הירשה של היצירה העברית. במדה ידועה השפיע כאן מקור הלשון על הבטוי האמנותי. וכמו-כן מצאו המשוררים הספרדים לפניהם ביצירות הערבים הרבה תמונות מקוריות (ערביות), שלא יכול להשיג אותן מי שלא יצא מתוך-תוכה של המציאות הערבית, הרבה תמונות מתנות בלשון ובמסרוך הקדומות ובחיים המיוחדים של העם היוצר, רמזים, זכרונות, מבטאים, פתגמים שונים, חדושים לשוניים בעלי גון לאומי טהור, וכל הקוים האלה היו פרפראות לשירה שנתנו בה טעם ונחשבו לתפארת לה, ויחד עם-זה לא נתנו בשום אופן להעתק כצורתם אל היצירה העברית מספת זורתם לאפק היהודי הלאומי. ומכיון שלא רצו המשוררים לנתר עליהם לגמרי, הכרחו להתחפם ולמצא להם קוים עבריים כמתקנתם של אלה, כלומר: לפשפש במכמני המסרת העברית ולהעלות משם תמונות ורמזים תמורת המופתים הערביים, וכה עלה בידם ליהד את שירת-החל בבחינת-מה. כשרון המשורר התבלט בזה שהבין לברר לו מתוך המסרת קוים נאותים, חיים וקיימים בשביל נשמת הקורא העברי שבזמנו, מבלי לערב בשירתו מניעים עתיקים אשר כבר נמר צבעם ולא נתנו עוד להתפש בדמיון, רק במוח בלבד. ואמנם גם קוים ארכיאולוגיים טהורים מצאו להם מקום בשירה הספרדית לעת-הצרך בתור צעצועים מיוחדים, הבאים לשמם והנאים לענינם. ולגבי-זה נחשבה הריפות ההמצאה למעלה יתרה. ככה רואים אנו, כי למרות שנוי המניעים ותנאי ההתפתחות של שתי המסרות השיריות, העברית והערבית, היה גם איזה צד-שווה בהשפעתם על הבטוי האמנותי הספרדי.

והנה הבטוי השירתי של בן-גבירול בפיוטיו הדתיים קשור הרבה במסרת הלאומית. כשאנו קוראים ב„עקדה“ הידועה שלו את הבית הראשון:

אָז (נ"א אָז) בָּהָר מוֹר דָּן יוֹנָת אֵלִים,

בָּקָחְתָּ אֵיתָן לְעוֹלָה וְשָׁלֵם¹,

גָּאָה בְּחֵנוֹ: קַח זֶה הַעֶלֶם

תְּרוּמָה לְאֹדְנִי קִדְשׁוֹ

אנו מרגישים, כי כל התארים המשמשים פה תמורת העצם (המטונימיות) לקוחים מן המקרא (הרמור במקום הר המוריה. יונת-אלים. איתן במקום אברהם, על יסוד האגדה התלמודית כי איתן האזרחי הוא אברהם-אבינו.

(1) בסדורים הנדפסים (בסליחות מנהג פולין וליטא וגם יתר המנהגים) מנקד על-הרב וְשָׁלֵם, וזה מסרט את כל בגין המשפט ומובנו. „שָׁלֵם“ הוא היחיד מן „שְׁלָמִים“, על דרך הפיטגים, כמו שפרש את זאת רבי דוד אבודרחם (תשלום אבודרחם, 21).

יִמְהַר בְּקָרֵב לְיָכֹד אֲדִירִים וְלֹ שְׂשִׁי וְתַלְמִי וְאֶחֱמִין (1) ...
וְיִזְלִיד לְעַמֶּל-אֶרֶץ מִנְשָׁה וְיִמִּיר עַד יְהִי דוֹ אֵג כְּנֶעֱמָן (2).

לשון נופל על לשון על יסוד שמות-העצם הפרטיים אנו מוצאים כפעם בפעם בשיריו, אפילו בשיר אחד שיש לחשוב מעין ודוי או סליחה, המתחיל „אפֿלס מעגלי ואיטיב מעללי“, שזה לא-כבר נגלה בין כתבי הגניזה (3), באו בסופו צעצועים רבים מעין אלה שהם מתמיהים אותנו במקום אשר כזה. ובכתב-היד הנשחת מאד נשארו עוד מעטים.

... וְאֵם צָלָם לְמִיכָה כְּצִלְמוֹן הָאֲחוּחִי?

... וְאֵם יְהִיָּה כְּאֶבְרָם אֲבִירִם הֶקְרַחִי?

וְאֵם יְהִיָּה הִידֵד אֲשֶׁר בּוֹ יוֹד כְּהִידֵד בְּלִי יוֹד, אוֹ אֶלְדֵד כְּבִלְדֵד הַשּׁוּחִי?

ולפעמים השתמש המחבר גם בצעצועי גמטריאות (4). מן המקור הערבי נובעות בהחלט תמונות ה„גדוד“, שצמחו לפנים באהלי הערבים הקדמונים, וכמו-כן גם תמונות ה„פרוד“. המלה „פרוד“ היא זרה ללשון כתב-הקדש, כי כל המניע הזה לא היה ידוע לשירה העברית העתיקה, שצמחה כמעט כלה בזמן שהיה העם יושב ישיבת-קבע בארצו. וכמו-כן התנשן המניע הזה בחיי הערבים בני הישוב אחרי מחמד, ובכל-זאת עבר בתור עקר גדול משירת המדבר אל השירה המאחרת, ושיר תהלה או כבוד (קצידה) אשר לא הכניס אליו המחבר את המניע הזה נחשב ליצירה חסרת-טעם. המניע הזה היה בחזקת „משכל ראשון“ של השירה, וגם המשוררים העברים הכרחו לשאת על שכמם את סבל ירשת המדבר הערבי, ויחד עם המניע הזה לקחו את התמונות הפסודוקלסיות, שהתבטא בהן. כשאנו קוראים למשל את חרוז בן-גבירול בדבר פרוד אוהביו (5):

רְאִיתִים - וְהֵם עַל הַגִּמְלִים וְסָר לְבִי וְכָשֶׁל מְאֹד כָּחִי וְכִלְתָּה אֵילֹתַי -

(1) שלשת בני-הענק האלה הם ילדי אשכול (= היין).

(2) הוראת הטור: היין יחדש את הרוח עד שתשכח את דאגות הצולם, ויחליף את האדם עד שיִהְיֶה השרוי בדאגה לאיש חי בנעימים. גם השיר הזה נחפרסם על-ידי ברודי מן הגניזה בירחון הג' (עמוד 79-80), ובסופו נמצאו פסוקים שקשה להלמם.

(3) ברודי פרסם אותו במקום הנזכר, עמוד 86-87.

(4) למשל, השיר הידוע שלו המתחיל „שבעים המה הגבורים ויכחידום תשעים שרים“ (יין נתן בשבעים אותיות - ו„מים“ בגמטריה תשעים). וכן גם ב„שירי שלמה“, עמוד 42, החרוז קשה-ההבנה: „והשקני עשרה ועשרה וחד-עשר וארבעה וששה“.

(5) „שירי שלמה“, 47; ברודי, שח"ש, 27.

ביחוד אהב בן-גבירול להשתמש בתמורות מליציות של השמות הפרטיים (של עם ישראל, אבות האמה וגדוליה, של הגוים שונאי ישראל וכו') ונהג את התמורות האלה בדרכים שונים. לפעמים לקח לו במקום השם עצם או תאר המתאים לו בכתב-הקדש או במסורת העם, כמו בחרוז הנזכר («והשפיפון מצפון»), או:

קם עָלֵי אָרִי מֶרֶצַח וּפְרָא עֲצָמֵי פִצָּח,
טָרְפְּנִי חֲזִיר מְנַפֵּחַ יָמָה וְצִפּוֹן מְנַגֵּחַ. (1)

ולפריקים החליף את השמות בשמות קרובים אליהם במעמד, למשל:

הֵייתִי לְבָנָה, לְשֵׁמָה וּלְמָזָה. (2)

שני הנצרים של הגזע האדומי משמשים פה בשביל אדום כלו מעין התמורה המליצית הנקראה *pars pro toto* — ובכלל סלסל המשורר בשמות העצם הפרטיים ועשה מן היחיד רבים ומן הרבים יחיד לתפארת המליצה, וגם קשר את השמות בסמני-החס (3), והקים צרופים ביניהם על יסוד קשרים חיצוניים (4). את הקוים האלה כלם לקח מן השירה הערבית, שצעצועים כאלה להדר-המליצה נחשבו לה. ויש אשר השתמש בשמות הפרטיים על-פי מובן שרשיהם, לשם הלצה נאה, בשיריו אשר הם בעלי תכן בדיחתי במקצת, וגם זה על דרך הערבים. ככה אנו קוראים בשיר אחד על-דבר מעלת היין:

יִרְקַד כָּל דְּוַה־לֵּבָב, וְאוֹלָם יִשְׁמַח כָּל דְּוַה־לֵּבָב וְאַלְמָן
וְגַם יִשְׁמַחֻּוּ לוֹ הַיְּגוֹנִים כְּמוֹ הַשְׁתַּחֲוֹת אֲשׁוּר לְשִׁלְמָן.
יִפְתָּה נֶעְמֹ לְבוֹת חֲכָמִים וַיַּעֲזֹב כָּל קֶשֶׁה־לֵּב רֶךְ וְרַחֲמָן.
וְעוֹדְנוּ יִפְתָּה לוֹט וְיִסִּית אַחֲשׁוּרֹשׁ, עֲדִי יִשְׁלַח מְהוּמָן.

- (1) זקש, "שיר השיריט", עמוד ס"ט. ארי—בבל, פרא—ישמעאל. חזיר—צפון.
(2) בגאלה "שנותינו ספו בדלות וקלות", ורבי יהודה הלוי כתב גם הוא: "לבוה ולשמה, למזה ולשמה" (בשיר "יונה גשאתה") ובכלל השתמש הרבה בתמורות כאלה.
(3) למשל: "מלודי ומפוט" (בפיוט "שופי פליטי") וכאלה רבים.
(4) למשל: "אבירים הקרחי" (שהיה בצעה אחת עם קרה, — ברודי, M. S. 1911, ע' 87). ומשורר קדום כתב אפילו: "משה הקרחי" (קרובו של קרח), ואבן ג'נאח כתב על זה פלפול שלם ("הרקמה", עמוד 140) והראה, כי זה על דרך הערבים: פרעון מוסי (פרעה של משה).
(5) נכסל בחרוז אחד, כנראה, טעות המעתיק.

אנו מבינים את שרש גאותו הגדולה. שלמות הצורות השיריות נמצאה ברבים משיריו הדתיים. נקח את השיר הידוע:

שְׁבִינָה עֲנִיָּה בְּאַרְץ נִכְרִיָּה, לְקוּחָהּ לְאַמָּה לְאַמָּה מִצְרִיָּה (1) –

עדיכמה הבין כאן המשורר לנחש בשפה העברית, בכפלו את המלה „לְאַמָּה” (אָמָה לְאַמָּה – כמו עבדים לעבדים), ועל-ידי-כך נתן לנו צורה שלא נמצאה דוגמתה בלשון אחרת. בית אחר בשיר הזה מתחיל:

מְחוּצִים לְחוּצִים, סוֹבְלֵי מַעֲמָם, בְּזוּזִים גְּזוּזִים נְתוּנִים לְמַרְמָם –

עדיכמה כפל-הצלצול (האליטרציה) מחזק את הרשם האמנותי! ומה-גם שהוא מתרומם לפרקים לידי חקוי-הטבע (אונומטופיה). כפל-הצלצול הוא סגולה מיחדת של שירת בן-גבירול ובהרבה מקומות אנו מוצאים אותה („שכולה אכולה”, „שדודים נדודים”, „שבועה קבועה”, „שוופה גוופה” ועוד) ולא כל המשוררים הצליחו לחקותה מבלי להפריז על המדה (2). בכלל אפשר לחשב את בן-גבירול לאביר הצורה האמנותית בשירה הספרדית, ולא לחנם מצא אצלו רבי משה בן-עזרה מופתים מצליחים לכל דרכי הצורה. נפלא היה גם כח שלטונו בחרוז, שיפה בו את הצורה. למשל:

לָמָּה וְלָמָּה, נֶפֶשׁ נִדְהָמָה, תִּלְבָּשִׁי שְׂמָמָה עָלִי תִבְלֵ-אַדְמָה?

בְּצֹאת הַנְּשָׁמָה גְּזִיָּה נִאֲלָמָה!

בְּשׁוּבְךָ אֶל יְסוֹדְךָ לֹא תִשָּׂא בִידְךָ מְאוּמָה מִכְבוֹדְךָ

יּוֹם יִחַשׁ נוֹדְךָ כְּצֹפֹר אֶל קֶנֶף (3).

די להשוות את הבית הזה אל איזה בית של פיטן אשכנזי, שהתחכם גם-הוא לכתוב בטורים קצרים ומקורזים, למען הפיר את תקף כח הצורות השיריות של בן-גבירול.

כשיר מופתי בבטויו האמנותי נחשבה הקינה הגדולה על מות רבי יקותיאל, בלי-ספק אחד השירים היותר מצליחים שלו. הרעיון היסודי, העובר כחוט השני בכל השיר, מקמן עוד בראשיתו:

בִּימֵי יְקוֹתִיאֵל אֲשֶׁר נִגְמְרוּ אוֹת, כִּי שָׁחֲקִים לַחֲלָף יֵצְרוּ.

(1) גאלה לשבת ראשונה אחרי הפסח במחזור הספרדים.

(2) בבטוי רבי יהודה הלוי בשירו „יונה נשאתה”: וְאַחֲלִי בָמָּה לְאַחֲלִיבָמָּה, וְאַחֲלִיבָה מִמָּה

תִּחַל עוֹד וְכָמָּה – הסאה גדושה יותר מדי.

(3) מן ח, תוכחה” „שכחי יגונך נפש חומיה” ליום-הכפורים במחזור ספרד. תשלום

אין אנו צריכים לחשב, כי ראה בעיניו אותם יושבים על הגמלים, בארץ ספרד, באמת לא בא כאן אלא לקיים את המנהג הערבי. כמוכח לקח המשורר מהמסרת הערבית את ה"זמן" – זה המזל הרע של האדם (תרגום המלה "דהר") – ואת "בנות-הימים" (אלאִיאם, וגם: בְּנָאת אֱלֵאִיאם).

המעט ראותך איש עני אֶחָזוּהוּ תבלי ימי פרוד וימות בלי מחיה –
סרו מידעיו ונותר בלי רע ומבין בנות-ימים יצעק בתאניה (1).

מובן, כי אין הנדוד והפרוד ופגעי בנות-הימים אשר בספרד דומים כלל לאותם של דורות-המדבר הערביים, אבל המשורר העברי הספרדי השתדל לכתוב עליהם כמו שמצא לפניו בשלחן-ערוך של תורת השירה. כבר הגענו בזה אל הצורות (הפיגורות) השיריות. הצורות האלה לקוחות רבן ככלן מן המסרת הערבית. רבי משה בן-עזרה הראה לנו בספרו הערבי עשרים שירים של הבטוי האמנותי, תמונות (טרופים) וצורות (פיגורות) בערבוביה, וגלה לנו את המקור הערבי. את בן-גבירול חשב למשורר מופתי, שהבין להשתמש בצורות באופן שאין למעלה ממנו, והביא דוגמאות רבות משיריו. מלבד הצורות השולטות במליצת כל העמים, לשון נופל על לשון, השנאה, עליה, גוזמה, הפסק התמונה לשם חזוק-הרשם, נגוד ועוד מצאנו בשירת הערבים גוונים מיוחדים לה. האחד הוא הגאווה, ועליה בתור מגיע נפשי באישיות המשורר כבר דברתי בפרק הקודם, ואין פה להביא דוגמאות. השני הוא ההפרזה הערבית המיוחדת, העולה על כל הגוזמאות אשר במליצת עמים שונים. בן-עזרה באר לנו, כי ההפרזה היתרה מקנה נזי מיוחד לשירה ומתר להכניס אליה קוים שאינם בגדר המציאות ("מיטב השיר כזבו"). בשיריו לכבוד רבי יקותיאל ובשירים רבים אחרים – למשל, שיר הפרוד, הברק או ברק חרב נטושה (2) – השתמש בן-גבירול בהפרזות רבות, ועל-דבר הגזמאות שכתב במהלל עצמו כבר דבר למעלה.

אפשר לאמר, כי המשורר שלט באופן נפלא בכל אפני הצורות השיריות. כח ההגשמה השירית (פרסוניפיקציה) גדול מאד אצלו, ונפלא מאד הדרך שבו הוא פונה אל רוח-שירתו (ביחוד בשירים, ואת יונה חבצלת שרונים, "מי זאת כמו שחר עולה ונשקפה"). ההשנאה (פרבולה) מגיעה אצלו לפרקים לגבה שאין למעלה ממנו (למשל, בשיר "כוכב אשר דרך במשקופנו").

בשימנו אל לבנו, כי התכונות האלה מסמנות את שירי-העלומים שלו (לפני מות רבי יקותיאל), לא נשאר לנו אלא להשתומם על כח הבטוי השירי שהגיע להתפתחות שלמה עוד בנעורו של המשורר, ועל יסוד זה

(1) "שירי שלמה", עמוד 35 ("פי השערת גיגר, נכתב השיר לכבוד רבי יונה בן-ג'נאח).

(2) עין, התקופה, ספר עשירי, עמוד 208.

משכילי ישראל וחכמי מקרא

לתולדות ההשכלה וספרותה

פרק א

כתות רבות קמו בישראל אשר ראשיתן אך שנוי קל למעט או להוסיף בתורה, ואחריתן, אם התמלאות שלמה על-ידי תכן היהדות לפרטיה ובליעה גמורה בה, עד כי חדלו להיות כת ויהיו לנושאים של היהדות עצמה – בתור מופת יכולות לשמש לנו כת הפרושים, שקמה בתחלת ימות ההתפלגות, וכת החסידים, שנוסדה בתקופה האחרונה – או פרוד והתבדלות אטית, המביאים להשתנות מסימה והתנכרות אל המקור, עד הגיען ליציאה מכלל ישראל – כגון האיסיים והנגררים אחרי ישו הנוצרי מלפנים, וכת שבתי צבי ויעקב פרנק בעבר הקרוב. כתות כאלה, אם רבות-הכמות או מעטות-הכמות, לא זה בלבד שנפרדו אחרי ערן ועדנים מעל כנסת ישראל, אלא הלכו ואבדו בין העמים וזכרן נמה מעולס-החיים. הן נבלעו בתהום הרבה, שפתחה פיה לבלוע אותן. אי-אפשר, שכת דתית תשאר בתה של אותה הכנסיה הדתית ותתקדם על בסיס השלייה אליה בלבד. בהמשך הזמן משיבים אותה תנאי-ההתפתחות למקור-מחצבתה, התכונה הפולמסית נפגמת, והיא פוסקת להיות כת של אותה הדת.

יוצאת מכלל זה הכת הקראית, האחת והמיחדת בין הכתות, שנשארה קימת לדורות. (אמנם נתקיימה גם כת השומרונים, אך אין למדים ממנה. זו נשארה הניטה ומקוצצת במקומה ובצביונה בלי קבלת איזה שנוי והתפתחות, וקיומה גסיסה ממשכה. האחיוה בקרקע ארץ-ישראל – קדשת הארץ – ודאי שהיתה גס-כן תריס בפני אבדנה וכליונה המהיר). סמוך לתקופת צמיחתה, בזמן תסיסתה של דת מחמד, צצו על אדמת פרס ובבל כתות רבות בין היהודים – עד כי בין המושלמים נפוצה האגדה, כי מספר הכתות בישראל עולה לשבעים ואחת, – מבלי אשר השאירו בכל-זאת רשם קים ונפר בחיים. הן קמו ופרשו, צצו ונבלו מיד והגיעו עד לטשטוש

בשיר הזה השתמש המשורר בכל מיני הצורות המליציות, וחזק הבטוי השירי הפנימי והחיצוני הגיע בו למעלה רמה מאד. כה תאר את מצב הרוח אחרי מות מיטיבו:

אך העֲבֹבוֹת פְּשָׁמִידִים חֲזָקוּ,	כִּי נִשְׁאוּ כֹזֶאֶת וְלֹא נִגְזְרוּ.
הָזֶה אֲשֶׁר לֹא תוֹכְלוּ עוֹד כִּפְרָה,	הָזֶה אֲשֶׁר לָהּ כָּל לְבָבוֹת חָרוּ,
יִקְפְּצוּ, יִנְפְּצוּ, יִמְצְצוּ,	יִמָּאֲסוּ, יִנְתָּסוּ, יִתָּרוּ,
יִתְבַּלְּלוּ, יִתְמַלְּלוּ, יִתְגַּלְּלוּ,	יִתְחַלְּלוּ, יִאָּרוּ (1).

ובטא את ערך הנרצח:

הִיָּה יְקוֹתִיאֵל כְּסֵלֶע יְקִתְאֵל,	בּוֹ נִשְׁמְטוּ זָרִים וְגַם זֹרְרוּ,
הִיָּה יְקוֹתִיאֵל כְּתֹרֶן הַעֲלָה	עַל הָר אֲשֶׁר בּוֹ עֲבָרִים אֲשָׁרוּ,
הִיָּה יְקוֹתִיאֵל כְּזִית רַעֲנָן	אֹז כְּאֲרָזִים בְּלִבָּנוֹן פָּרוּ,
הִיָּה יְקוֹתִיאֵל כְּמֶלֶךְ בְּגָדוֹד	אֵל אֱהָלוֹ הַמַּחְנוֹת צָפְרוּ (2).

עד-כמה הכפל הזה הולֵם את המספד! אֵלֶּה הֵם קְצוֹת דְּרָכֵי הַבְּטוּי הָאֲמִנּוּתִי שֶׁל בֶּן-גְּבִירֹל בַּמִּדָּה שְׂרָאוֹי הִיָּה לַהֲקָדִים לְדַבָּרִים עַל מוֹתוֹת שִׁירָתוֹ וְעֵרְכָה הַכִּלְדִּי.

(1) על-פי המהדורה המתקנה של ברודי ב"שיר השירים", עמוד 15. ב"שיר השירים" של דוקס השיר לקוי מאד.
(2) ברודי, שם, עמוד 17.

לגור אחד בכפר ושנים בעיר, באופן שנפוצו מהררי הקרפטים עד צפון מדינת זאמוט בהתרחקם על־ידי־זה למאד מאחיהם הרבנים, אבד להם כל משען רוחני וישכחו צור־מחצבתם ואת התורה והשפה". כך כתוב בראש אחד מספריהם⁽¹⁾. ובהתרכזו ישובם בערי מגורי היהודים, פסקה הירידה הרוחנית שלהם והתחילו ימי עֲלִיה.

כדרכי הישוב וגלגוליו, מראה התפתחות הדינים בין הקראים, כי בדברים רבים נגררו למעשה אחרי יהדות־המסורה, אף כי עלו עליה תמיד למלחמה בעיון ובסברה. מִסֵּד הכת ונשיאה ענן בן־דוד, הסותר הנמרץ של המסורה, בעל המימרא, "חפישו באורייתא שפיר" (שהעמיד כללים ומדות אחרות להוציא מן הכתוב על סמך "אתין, ה' הידיעה, ו' החבור, סמוכין, קל וחמר, גזרה שוה, בנין־אב מכתוב אחד, הקש, ולעת־הצורך רשות להוציא מלות התורה מפשוטן ולמצא להן הוראה אחרת"), קבל בעצמו הרבה מן הרבנות. הבאים אחריו — כמו דניאל הקומסי, שהיה בתחלה ממעריציו⁽²⁾, ואחריו סלמון בן־ירוחם ויעקב בן־ראובן בעל ספר העשר על התורה — מאשימים אותו, כי נגרר ביותר אחר דעת הרבנים. במרוץ הימים והתקופות קבלו הרבה מאפני הדת הרבנית ומנהגיה, למרות שכמעט כל ספריהם נשענים על הפולמוס והופוח, על סתירת המסורה ובנין "סבֵּל יִרְשֶׁה" במקומה, למזמן נשיאם ענן ואחריו בנימן נהֲנְנֵדי (פעל בערך 850 לספח"נ) — שהם אצלם מעין היסטוריה קודמת להתבססות הכת — עד בעל ספר "חילוק הרבנים והקראים" ובעל "דוד מרדכי", מרדכי בן גיטן כוכיזוב (פעל בסוף המאה ה־11), ודומיהם מן האחרונים. תוצאות ישירות מהשפעת חיי־היהודים הם מנהגים רבים שהחזיקו בהם הקראים⁽³⁾. הם השפיעו תדיר מן היהדות ומכל זרמיה הרוחניים. ספרי הרבנים — כהרמב"ם, הרמב"ן, ר"י אברבנאל, ר"י עראמה ור"י אלבו, יש"ר מקנדיה ועוד — היו המקורות, שמתוכם שאבו כמעט כל חכמי הקראים את רב חכמתם. יש

(1) הקדמה לספר "צמח דוד" לר' דוד כוכיזוב הקראי.

(2) בתחלה קרא לענן "ראש המשכילים" ואחר־כך קטרג עליו והסך את התאריך

ל"ראש הכסילים" (הערות הרבני לר"י של גרץ, חלק ה).

(3) כן, למשל, עמד אסור הדלקת נר בערבי שבתות זמן רב בתקפו, ובהתרוי היו מונים את היהודים, עד שקם החכם הקראי יוסף רביצ'י להתיר. בזמנו מצא התנגדות עצומה וחשדוהו, כי השפעת רבו הרבני, שלמד תורה מפיו, חזקה עליו, ובזמן מאחר נתקבל התירו למעשה. דורות רבים גלגלו לקדוש השבת על היין, הנהוג אצל הרבנים, עד כי אחזו בעצמם במנהג הזה. בסדור תפילותיהם נמצא קדוש גם לימות החל (עין סדר התפילה לקראים, חלק ד, דפוס וינה, 1854). בישובי פולין וגליציה קבלו מן היהודים לקבוע מזוזות בפתחי בתיהם ולהדביק פתקאות בחדר היולדת, לשם שמירת הנוולד, עם הכתבות "שדי קרע שטן" ו"לילית וכת דילה חוץ" — דברים שאינם נוהגים בקהלות קראיות אחרות (עין גם "בקרת לחולדות הקראים" מאת אב"ג). להשפעה היהודית שייך גם התר הטפול בקבורת מתים — למרות שמאמ־המת העומדת בהמתה, שנתקנה בהליץ' בשנת 1848 (עין ספרי "לקורות הקראים בגליציה", צד 12), ותספרת שער האשה עם גְּדוּל פאות הראש והזקן, שהיו נוהגים בשעתם בגליציה, מה שלא נמצא בכל ישובי הקראים (עין ילינק: אברהם מירקוביץ, וינה, 1875).

הצורה. לא כן הקראים. בכל מריעו התנגדותם ליהדות המסורה והמקבלת, לא נתרחקו כליל מן המקור. הכת הקראית ראתה את עצמה כבאת-לכה של דת-ישראל בעצם טהרתה, כמרכז, כנקודה האמתית והצרופה של הצבור הישראלי. תנאי קיומה היתה שליטת היהדות הרבנית, וסוד התמדתה היו הערכים החיוביים הבודדים, שקבלה מעת לעת מישראל. ביד האחת חתרו המיסדים תחת קדשת הקבלה שבעל-פה, וביד השנית שאבו ממקור העבר הישראלי. הריקנות השלילית של הכת הקראית נתמלאה תמיד מחיובי קניניה של הרבנות. יהדות-המסורה היתה לקראות מעין שמש מחממת ומפיצה קויה לעבר הלבנה הקרה והקטנה. תכנה ועקר מהותה של הכת ההיא הם השלילה והפולמוס, וכחה לחיים ולקיום היא הנגיעה שנגעה תמיד בצד שכנגדה, היניקה המתמדת וקבלת השפע שקבלה מספרי דת-ישראל, והתמלאותה שהתמלאה לעתים גם מפרטי דיניה וחקיה. ההתרחקות היתה תמיד בשעור ידוע, כאותו בעל-הכנפים הנמשך אל קרן הנר הדולק ומשוטט מסביב לו, לבלי תתקרכנה כנפיו. התרחקות יתרה מעל היהדות היתה מביאה את הכת לידי „אבוד עצמה לדעת“, וקרבה יתרה היתה מביאה אותה לידי מיתת-נשיקה ולידי התערבות בישראל (1).

יצירה-חיים וחפץ-הקיום גור אפוא על הכת הזאת לחיות תמיד על חרב הופוח והפולמוס, וגם לשלול שלל מאוצר היהדות. התנגדות וקבלת-השפעה כאחת. גלגולי הישוב הקראי והשתלשלות דיני הקראים ומנהגיהם – בקבלם מומן לזמן דברים שמקדם נלחמו נגדם בהיותם מקבלים אצל הרבנים – מראים בעליל, כי הכת הקראית נמשכה תמיד אחרי היהדות הרבנית, ורק בקרבתה יכלה לעמוד. מערש-יצירתה בבבל – ארץ שהיתה אז מרכז לישראל ותרבותו – נדדה הכת למקומות-גליות אחרים של יהודים. בארץ-ישראל תקעה רגל בין שרי דריה היהודים אחרי החרבן, ובמצרים, מקום קבוע ישראל בכמות בלתי-מבטלת, הציבה לה יד, עד שנדדה אל ארצות ערב הספרדית, מקום שם פרחו גפן ישראל ותעש פרי. בשכנותם וקרבתם של בני הדת הרבנית התפתחו הקראים, למרות החוככים התמידים והתגרות הופוחיות, או אולי – בגללם. כאשר מטה יד ישראל בספרד ונתגלגלו לארצות טורקיה, היתה בירתה קונסטנטינופול יתד נאמן לעדה קראית, אשר הוציאה מקרבה אנשי רוח וספר, שחדשו את פני השיטה הקראית ושכללו אותה, עד כי נתגלגל הישוב הקראי לארץ קרים ונתרכז בקרבת היהודים הקרימצ'קים, ולארצות ליטא ופולין, שבהן נחתים יהודים במספר רב. במקומות האלה, אשר עץ היהדות שרש בהם ועשה פרי, התחיל גם ענף הקראות לבלב, וימי התפתחותה הרוחנית – אם גם במדה ממצמצת – הגיעו. אפשר כמעט להחליט, כי בלעדי השכנות הרבנית נטל לח הקראות. כאשר התפזרו בשנת 1688 הקראים לחלקים קטנים וילכו

(1) כמו שאירע במצרים, שעות שלמות של קראים חזרו לדת הרבנית.

המצב הזה הועיל להמשיך חיי הכת, המתקיימת גם על מחאה מתמדת נגד המסורה, כל־זמן שעם ישראל חי וקיים על מסורת רבניו, והקראות טוֹתה ושורה את החוט, שעבר מאבות לבנים, ונשתמרה מאבוד ובטול מן העולם, אך הפר את האחוה הגזעית והלאומית מכל וכל. הקרע בין הרבנים והקראים היה לגנרלה היסטורית, שאין לה תקנה, ונושאים הספרותיים והמעשיים של עקרי הפרוד עוד הרחיבו את הקרע והעמיקוהו מאד ונתרחקו זה מזה. אפני בנדון זה הוא מצד אחד המאמר המיחס לַמִּסְד־הכת ענן, כי „מי יתן והיו כל מחזיקי התלמוד בבטנו והיה ממת את־עצמו לַמֶּעַן ימותו כלם עמו“¹, ומצד שני המאמר המיחס לַאֲחַד מרבני פולין שבועד ד' ארצות: „אין הקרעים (הקראים) מתאחים לעולם“. כדרך הסותר העולה בגרון להרוס בנין, לַמֶּעַן פְּנוֹת מקום לבנינו החדש, כן עלו חכמי הקראים להתירו נגד ה„קבלה“, כלומר, נגד מסורת הרבנים, ויכוננו חצי לגלגלם אל דברי בעלי התלמוד. דרכם היה לקרוע איזו חתיכת אגדה מפליאה מתוך הגמרא, לתלות בה בוקיסריקי בפרשם את המאמר, שנאמר על דרך משל ומליצה, על־פי פשט המלים ולְהוֹצִיא ממנה מסקנה מגכחה. ושתי הערים סורא ופומבדיתא, שהיו ימים רבים מאד מרכז ומקלט לחיי הרוח הישראלי ובישיבותיהן הרחיבו והפיצו ידיעת התורה והמסורה, נקראו בפי הקראים בשם „שתי נשים סוררות“ לפי הכתוב בזכריה (ה, ט). האחד מלגלג על היהודים, כי „מבקרים החולים ואת נשיהם מחבקים“², מה שאסור לעשות בשבת לפי טעמיהם, והשני קורא ליהודים „האנשים המתנגדים הבודים רצוני הרבנים“³. מימות צמיחת הכת עד תקופת המחברים הקראים בימי רבנו סעדיה גאון נודף מדבריהם ריח אבק־שרפה של מלחמת תגרה, שהזמן לא הפיגו⁴. רוח־הסתירה ובני־ליותו הקנאות והפרוד הבעו, לַמֶּשֶׁל, בתקופות האחרונות על־ידי בעל ספר „חילוק הרבנים והקראים“ בהנחה ופוחית זאת: „ואפילו הם אחרונים, מה יזיק להם כי הם אחרונים ומה יועיל לכם אם אתם ראשונים, ובלא ספק כלנו נדע, כי מבראשונה אבותינו אל החטאים רדפו...“

1 על־פי רבי משה תקו בספרו „כתב תמים“.

2 מאמרו של יפת הלוי, שהראב"ע חולק על פרושיו במקרא.

3 דברי הקראי שמואל בן אברהם הלוי, שהעתיק לעברית הפרק על קדוש־ההדס מספר־המצוות הערבי של שמואל המערבי.

4 ארס הקנאה הדתית מפעפע בשירו של אחד מגדולי־הם המאחרים — יהודה הדטי — בספרו „אשכול הכופר“:

„אנא אל קשוב והואל תחונני עבדיך

בקראי לך, קומה לך ויפוצו אויביך,

גם נתנאל, וישמעאל וכו' ר' עקיבא וכו'.

נשיא אל גמליאל וכו' רב אשי וכו' ורבינא וכו'“.

ומשורר קראי אחר אומר בקינתו על מות אחד הקראים המציגים: „קומה רדה ודרוך שמואל על אויבי בני־מקרא וסיעתם (ר"ל סיעת הרבנים) ורקע ברגליך במתייהם הכה בכפך גדול ביתם“ (כמובא בספר „בני רשף“ מאת א. פירקוביץ).

מהם – כמו, למשל, החכם אברהם בן יאשיהו ירושלמי מקלעא בעל ספר „אמונה אומן“ (1) – שהיו בקיאים בספרי-ההלכה של היהודים ושהיו עוסקים גם בלמוד התלמוד. יש שגם הראו חפה אל חכמת הקבלה, אשר הורתה ולדתה ביהדות הרבנית וחכמי הקראים הקודמים שפכו עליה לעג ובוז. אחד ממעריצי ספרי המקבלים הוא, למשל, החכם שמחה יצחק לוצקי. בספרו „לבנת הספיר“ רומם את „ספר הזהר שהוא שרש החכמה ועיקרה ויסודה“, כי „האמת הגמור הוא, כי כל תיבה ותיבה וכל אות ואות וכל נקודה ונקודה מנקודות ואותיות ותיבות תורתנו הקדושה האלהית יש בהם רמזים גדולים וסודות נפלאות מסודות השי"ת וכל הנמצאים מה שאין הפה יכולה לספרם כמו שנתבאר מעט מזער מרב טוב הצפון בה בחכמת האמת בספרי הזהר והתקונים ובקבלת הרמ"ק ובכתבי האר"י הקדוש ובשאר ספרי המקובלים האלהיים“. הוא בא בהערצתו להחליט: „אין ספק אלו היו רואים אותו כל החכמים הקדמונים ומבינים אותו (את ספר הזהר) היו מודים ומאמינים בו...“ אין זו אומרת, כי החכמים הללו הודו ביהדות הרבנית. אדרבה, עקבות הופוח הדתי, המגיע לפעמים עד לקצוניות נפרזה, נראו בכל ספריהם, וגדרים הוקמו להציב גבול בין חיי קראי וחיי יהודי. אבל בצד הדעות השליליות ינקו משדי הרבנות בחיוב, עד כי גם חכמת הקבלה, שתפסה אז מקום רחב בחיי יהודי פולין, מצאה לה מהלכים בין חכמי מקרא.

מדור דור קמו מחכמיהם להזהיר על קרבה יתרה אל היהדות הרבנית, מיראה פן יבלע לקראות. כן מתאונן שבתי מפרוטו – בהקדמתו לס' „אשכול הכופר“ ליהודה הדסי – כי ההמון הרב של בני דתו פוסחים על שני הסעיפים, ואינם יודעים במה להחזיק. יש מהם הלועגים לקראות, ונותנים משפט בכורה למסורה הרבנית... ואולי מטעם זה, כדי לישוב ענין ההשפעה הרבנית, שנראתה בחקי הקראים המתפתחים, נאמר מפי אליהו בשיצי: „עוד אמרו החכמים, שרוב המשנה והתלמוד דברי אבותינו הם...“ אולם יניקה זו משרשי היהדות הרבנית לא הביאה לידי פשרה בין הרבנים והקראים. הרבנות דחתה את הקראות בשתי ידיים, והאחרונה דחתה את הראשונה במרי, אף כי ינקה משפעת לחה בחיים ובספרות. העבר המשותף בימי מלכות ישראל על אדמתם, שמירת נחלת התנ"ך העברי במקורו, ותקות העתיד המבטאה בעקרי אמונת הקראים (2) המשתפת אותם עם עתידה של כנסת ישראל – ערכים כל-כך מוחשיים כשלעצמם – לא עצרו כח לקרב את המחנות, אף כשנפגם חז הקנטור ההדדי במשך הזמן. אמנם

(1) הוא התגדר בזה, ש"השם ברחמי הרבים העיר את רוחי לקיים צוואת חכמינו ז"ל שצונו ללמוד המשנה והתלמוד, שרובם דברי אבותינו הם, ושמתי רוב עסקי בספרי הגמרא". וצין על-אודותיו: פוזננסקי במחברתו אברהם בן יאשיהו ירושלמי (תוצאה מיוחדת מ"הגרן", תרע"ב).

(2) העקר הזה הוא: „להאמין בביאת המלך המשיח להיות רועה גאמן ביעקב עמו ובישראל שבט נחלתו“.

הזהו¹). אף מסורת־הגעגועים, אשר טוטה האגדה בכל בתי ישראל לשארית נדחים מעבר להרי־חשך ולאברים מפזרים של צאצאי עשרת השבטים וקשטה אותה בזר־תקוה להתאחדות כלל־האמה בימות הגאולה העתידה לבוא עלידי נצר ממשפחת דוד, לא כללה בתוכם את נדחי הקראים...

כן לא רק נפרדו המחנות, אלא גם נתרחקו מאד. כיצא מן הכלל אירע פעם לתקופות רבות, שיחיד מישראל חי בקרבה אתם (כהרב מרדכי כומטינו, שלמד תורה לקראים), או התעניין בהם ובסדר למודם (כהגאון אליהו מזרחי, שהזכיר בחבורו „המזרחי” את פרושיהם לתורה), או גם התקרב אליהם במגע ספרותי (כהחכם ישׁר מקנדיה – הוא יוסף דילמידיגו, רופא ומהנדס, פילוסוף ונוסע, תלמיד גלילי ורופא הנסיך הפולני רדזיויל – המחבר ספרו „אלים” בתור תשובה על שאלות החכם הקראי זרח בן נתן הטרוקי). כן קרה, שיחיד קראי, בהרגשת בדידותו, נמשך אל אחיו הרבני, כהחכמים כלב מפונדופולו – בעל הפרוש ל„אשכול הכופר” – ויוסף רביצי, שהיו תלמידים לבן־דורם הרבני כומטינו, והחכם זרח בן נתן הנל, שחשק בהתקרבות וכתר ברית־ידידות עם ישׁר מקנדיה הנזכר (וגם אל רבי מנשה בן־ישראל פנה במכתבו). אך אלה היו עובדות בודדות ופרטיות, עאינן מצטרפות לסכום, עד שהגיעה המאה התשע־עשרה ותקופת־ההשכלה הכשירה את ההתקרבות בין רבים מן הרבנים והקראים.

להתקרבות זו קדמה תסיסה מרבה בחיי ישראל, אשר יסודתה בשנויי הערכים הכללי של אמות־העולם הנאורות. העמים אסירי־עבדות, הכמהים לשחרור, התחילו להתנער במאה השמונה־עשרה. אחרי מהפכה רוחנית ספרותית באה שעת המעשה. מוסדי שדרת־אצילים ואדונים־מיחסים רגזו, בניני כמרים־נזירים התמוטטו, והגעגועים התוססים להמיש צואר מעל שעבוד רוחני וחמרי הגיעו לידי התגשמות גמורה בנפוליון הגבור של שחרור האנושיות. בזמן ההוא התחוללה מלחמת־דעות גם בישראל, ושנויי־ערכים הל בחייו. בשעת דמדומי־השחר של רוח כלל־האנושיות, התפרץ מכבלי הרוח הכבול של עם אסור באוקי עבדות, שהתחילה עם שקיעת שמש־החפש בארץ ספרד וגלות, שה פורה ישראל.

(1) כגון: הקראים בזמן הזה אסור למוץ בניהם בשבת ע״פ מנהגם, לפי שאינם פורעים אחר המילה ומילה בלא פריעה אינה מילה והוא חלול שבת בלי מצוה (שׁ, יו״ד, סנן רס״ו, י״ז). – אין להתחתן בהם, לפי שיש להם קדושין ומגרשים שלא כדת תורתנו, נמצא שבניהם ממזרים (אה״ע, סמן ד, ל״ז; סמן ט״ז, כ״ד), ויש אומרים שאין קדושיהם קדושין, לפי שהם פסולי עדות, ולכן אין בניהם ממזרים (לקט הקמה, אה״ע, דף ל״ב, ע״ב), עד כי הגיעו לדון, כי אין מקבלים אותם אם רוצים לחזור וגרועים מן האנוסים החוזרים לדת ישראל, שמתר להתחתן בהם כמו בשאר גרים (אה״ע, סמן ד, סוף ההגחה), והדינים הנוחים, כגון: „ולפי שהקראים משמרים השבת לכן מולידים אותם בשבת” (מגן אברהם, סמן שׁ, ל) או: קראים כישראלים הם ואסור לומר להם שיעשו מלאכה ביו״ט (משפטי שמואל, סמן קל״ד) ועוד מאמרים מסוג זה נגדו מנקדת האסור והמתר לאדם מישראל, שלא יבוא לידי עברה.

ודור אחרון אל הטוב ירדופו..." השקפה זו, שהיא ממש ההפך מהשקפת הרבנים בעלי המאמר, "אם הראשונים כמלאכים אנו כבני אדם", השקפה החותרת תחת קדשת מבססי-הדת, מצאה יחס דומה אליה מצד רבני ישראל וחכמיו אל הכת הקראית. (אולי התבטא בכל המבטאים החריפים צער הקרע בגוף האמה ואחדותה.) לא רק רבני ישראל (למשל, מאמרו של רב נטרונאי, שהתמרמר על ענן: "ותקן תלמוד של רשע ושל עול לעצמו", כמובא בסדור רב עמרם), אלא גם חכמיו הנאורים עמדו בקשרי-מלחמה עם הדעות הקראיות. רבנו סעדיה גאון הפילוסוף הכה את הקראים בשנונו, ולאברהם אבן-עזרא הנאור מיחסת המליצה על מידת-הכת ענן ורבנו שאול "כלה ענן וילך, כן ירד שאול ולא יעלה", וגם הוא היה בר-פולוגתם. במשך הזמן היו יחידים מישראל, שהתייחסו בשעור ידוע של סבלנות אל הקראים. הרמב"ם — בכל השתדלותו להרחיק את הרבנים מחוג השפעתם של הקראים ולהחליש כח השפעה זו — היה אחד מאלה אשר לבם לא נתנם להפר את האחוה, והתיר לשאל בשלומם, ללכת לבתיהם ולמול את בניהם, בתנאי כשאננם מלגלגים לדברי חז"ל. אחד הקדמונים — רבי ברוך ברבי שמואל ממגנצה — החליט בתשובתו (ספר, "בשמים ראש" לר' שאול, סמן ר"ך), שלא להרחיקם מבוא בקהל בשוכם לתורת התלמוד (1). ובעל ספר המב"ט (2) ("ג, סמן כ"ב) דן בשאלה, אם הכהנים מזוהרים מלהפנט לבתי-קברותיהם: "הני קראים תולעת יעקב, הם מכילי ישראל, והכהנים מזהירים מלהכנס לבית שהמת הקראי בתוכו כמו לבית שהמת הישראלי בתוכו וכו' ואעפ"י שחטאו — ישראלים הם. אבותיהם הראשונים הם שכפרו בזויד, אבל בניהם שגדלו על סברתם הם כתינוק שנשבה לבין הגוים שהוא אנוס, אף על-פי ששמע אח"כ שהוא יהודי וראה היהודים ודתם הרי הוא כאנוס, וראוי לקרבם כמ"ש הרמב"ם ז"ל פ"ג מהלכות ממרים". דעה דומה נשמעה מסברת חד מחכמי אשכנז, רבי לייפמן מילהויזן בספרו "הנצחון", שאמנם הוא מתוכח בו עם הלכות הקראים, וזה לשונו: "אמנם הצדוקים שבזמננו כמעט דומים לתינוק שנשבה לבין הגוים, שהרי המה לאו אותם שמרדו, רק מנהג אבותיהם בידיהם, וכן כתב הרמב"ם, לפי שמזרע ישראל הם ודבוקים ברום האמונה, מצוה למשכם ולהדריכם בדרך ישרה" (סמן ס"ו) (3). אבל כשנקבעו דיני ישראל להלכה מוצקה, ואפן חייהם נסדר בקבץ ה"שליחן ערוך" ונושאי-כליו, נדחו הקראים כליל. דינים רבים קבעו את היחס

(1) בתוך שאר הדברים נאמר שם: "ואין לך חלול-השם גדול מזה, באמור עליהם עם ד' אלה, שתי כתות המה, ושני מיני ישראל, כל-אחת שונאה את חברתה. ומן הדין היה לחכמי ישראל, שלא לדהות בשתי ידים קהל רב מישראל, וכו'. לפי דברי צונץ — "ריטוס", 228 — כל התשובה מזיפת. ר"א ציפיל מביאה ב"סניגור", צד 38 — 39. ערוכה היא בחבה ובקרבנות אל הקראים.

(2) כמובא ב"סניגור" לר"א ציפיל, צד 38. בעל המב"ט הוא רבי משה ברבי יוסף טראני בנו של רבי יוסף קראי.

(3) על-פי רבינו של אברהם עפשטין ב"האשכול" ז.

הסירו הקראים מעליהם מרות המשנה והתלמוד, נוצר אצלם בכח האמונה באמתיותיהם המקלטות מעין תלמוד אחר, בתבנית „סב־הירושה” ו„ספרי המצוות”, שבאו למלאות את החסר; והמשכילים, הגוברים ללא־אמונה בהערצת ה„שכל” וההגיון, השתחררו מאדנות בעלי־התלמוד ודלגו על המסורה בת אלפים שנה, הקשורה בחיי העם. אולם צד שוה אחד וחשוב מאד היה לאלה ולאלה: פרישה מן התלמוד וחזרה אל כתבי־הקדש. קרבת־הרוח הזאת של המשכילים בקשה לה נגיעה – למרות רחוק המקום – עם בני־בניהם של הממרים הראשונים בתלמוד, ותיצר סמני התקרבות בין הגוף הישראלי ובין האבר המדלדל.

אף בחוגי הנוצרים משך אליו בשכבר הימים היסוד השלילי לגבי המסורה, שנמצא בשיטה הקראית, את עיני כל אלה אשר עמדו בעניי־הדת על בסיס של נגוד להשתלשלות המסורה; הם דמו למצא בקראים את שומרי התורה בקדמותה וראשיתה, בלי תערובות ותוספת של כל מפרש ומבאר. אחרי שקם קֶתֶר להכריז על זקוק הנצרות ושיבה אל המקור הַבְּלִי, נתעוררה בסוף המאה השבע־עשרה התענינות חכמי האומות לחקור את שרידי עתיקות דת־משה שמלפני זמן התלמוד. החכם האנגלי הונטינגטון נכנס לתכלית זו – בשנות 99–1698 – במגע ובדברים עם כת השומרונים בארץ־ישראל. ובארץ שנידיה הפרוטסטנטית נתעוררו רבים מהלומדים הנוצרים – על־הרב תיאודורגוס שהרבו לחקור על הכתות בישראל – לכוון את הקירותיהם אל כת הקראים. בה חשבו למצא מעין הספמה וחזק לדת קֶתֶר המתקנת, וישימו לבם להכיר את „הכת הישנה”, שנודעה בתור כופרת במסורה ומחזיקה רק ב„בבליה”. עוד בשנת 1641 בא יוהן ריטאנגל מעיר פפורכהיים – מתוך נסיה לדת הַבְּלִית הזאת – לעיר טרוקי ובקר את מושבות הקראים, בכדי להכירם מקרוב ולחקור בספריהם, אך לא עלה בידו הרבה. אולם בשנת 1690 שלח המלך קרל הי”ב את המלמד השנידי גוסטב פרינגר, שהיה פרופיסור לשפות המזרחיות באוניברסיטה בעיר מופסלה, לארץ ליטא. תפקידו היה לבקר את ישובי־הקראים השונים, להתחקות על עקרי האמונה שלהם ועל החלוק שביניהם ובין היהודים הרבנים ולהשיג לשם תכלית זו כתבי־יד ככל־האפשר. על־אודות מסעו זה ערך פרינגר מכתב אל החוקר לעתיקות־כוש איוב לודולף, אשר בו סדר את פרטי הקירתו על מנהגי הקראים, שפתם ודתם, חזות־פניהם וחיצוניותם, שפתם הטטרית המדברת ותרגום התורה בה, ועל ההבדל – החלוק הדתי – שביניהם לבין הרבנים ו). אחרינו נסעו שני חוקרים אחרים משנידיה גם הם לארצות ליטא וזאמוט, למען התבונן אל דרכי הקראים ולמען קנות מאתם כתבי־יד, שיפיצו אור על מהות כתתם. על־פיהם היתה שומה, ששלחו אז (1697)

(1) תוצאה מעבודתו הליטנית הזאת נתפרסמה באשכנזית בעתון „מאָנאַטליכע געשפּראַכע”

במזרח אירופה התרקמה החסידות ובמערבה ההשכלה, לפי תנאי הארצות ותנאי מעמד הנשמה היהודית למקומותיה, והן שאמרו לאחוז במושכות ההנהגה הרוחנית של האמה. המשטר הדתי הנהוג, שהיה מאות בשנים מעוז למודי-התורה וחסן שמירת „שלחן-הערוך“, המאחד להלכה ולמעשה את כל יחידי העם לצבורי-כללי בעל גון וסדר מאחד, נתגבש ברבות הימים לחמר מקשה בסגוף-החיים. המון בית-ישראל בארצות-פולין – ששם גשמתר כח היצירה של נפש האמה – ראה בו „התנגדות“, כח שלישי נגד החיים, בלי כח-יצירה להחיות את הנפש ולהפרות את דתיותה. החסידות, שהתפרצה כמי מעין מתחת לסלעי הזמן באותו הכח השוכן ספון בנשמת האמה, נפחה רוח חיים באותיות הדוממות, ששמרו ה„מתנגדים“ על קיומן, הכניסה צהלת-שירה בחיים הדתיים ולמדה את פני ישראל הקמוטים מסבל הרעיון ודיוק המוח „לעבוד את ד' מתוך שמחה“ וללבוש צהלת הרגש והלב. פרכוסיה-החיים שבעם עתיקימים דחו לשנוי צורה לשם התחדשות. ובארצות המערב הנאור התנער רוח ישראל, הכבול באסירי אסורים מבית ומחוץ, להתפרץ ממסגרותיו ולהשתחרר מעל השעבוד על-ידי כלי-הזין של חכמה והשכלה. היהדות הדתית, לפי המסורה ולפי סעיפי שלחן-הערוך, היתה כספינה מטרפת שנסחפה אל ים העולם הגדול, אשר בשאון דכוי חולל גלים ומשברים של שנוי-הדעות במדינות הנאורות. ובעוד היא עומדת על פרשת דרכים, מבלי לכון את השעה ולבצר לה עמדה חדשה בזמן החדש, באה ההשכלה והמחזיקים בה לאחוז ברסן ההנהגה. על הבימה עלה ה„משכיל“, המטיף כלפי-פנים לשנוי החיים ולפיו המנהגים, למען זכות באהבת העמים, והלוחם כלפי-חוץ נגד משפטה הקדום של הסביבה הנוצרית. בראש שאיפות האדם העמדה למופת „הסבלנות הדתית“ – עקר, שממנו פנה ותקוה לשחרור פנימי וחיצוני. דעה זו של „סבלנות דתית“ נקבעה במדה ידועה בקרב העמים והשפיעה ברב או במעט על התיחסותם לישראל. אבל במדה יותר מרבה נכנסה הדעה ללבבות המשכילים במחנה ישראל, עד שה„סבלנות“ נהפכה ל„אי-סבלנות“ לגבי השומרים על הישן והמקביל. נתרופפו רצועות החקים והגדרים, וקדשת הספרים העתיקים – ביחוד ספרי הש״ס – פגה.

החסידות במזרח אירופה וההשכלה במערבה היו תנועות בנות זמן אחד; ואם היו שונות זו מזו מן הקצה אל הקצה, הנה היו בעלות צד שוה אחד של חלוף הצורה. הראשונה מבכרת את ספריי-הקבלה על-פני ספרי התלמוד, והאחרונה מסלסלת את התנ״ך ואת השיר והמליצה בהפסד הגמרא. אך החסידות, שהיתה בעקרה מולדת-בית ויצאה מתוך היהדות ונבלעה אחר-כך בתוכה, היתה מלאה אמונה וגם קנאות-דתית גמורה; אולם ההשכלה, שהיתה בעקר מולדת-חוץ ותנהה תמיד אחרי העולם הגדול, – בה היתה נטיה חזקה לבקרת ולהקלת ערך המקביל, עד יחס בטול לסיגים ולגירות. תכונותיה אלה הכשירות להיות קרובה ברוחה אל כת, ששחררה עצמה מעל המסורה והתלמוד, כזו של הקראים. אמנם לא ראי זה כראי זה. כאשר

עטרת הלשון המקראית לישנה ומתגעגעים לחיים שבתקופת הנ"ך – מעין מחאה נגד לשון התלמוד והקבלה והלך-רוחם ואָרַחם (בע"ל „המאסף" ודומיהם); חכמים וחוקרים, המפיצים אור על קדמוניות ישראל ורואים בשפורו מבפנים מעין המשך החיים ההם (הרב זכריה פראנקל באשכנז ושי"ר בגליציה ועוד); עסקנים שואפים להתגשמות ההשכלה מצדה המעשי, להנות מפריה במחיר ותורים על קנינים יהודתיים (מסוגם של דוד פרידלנדר וחבריו בברלין); וגם אנשים המקצצים בנטיעות – לפעמים גם על-ידי סרוס מקראות תנ"ך ועקום דברי קדמונים – ומלעיבים במורשת אבות (הולדהים, גיגר, יה"ש ועוד). הצד השוה שבהם, כי כֻּלָּם בקשו להרוס מעט או הרבה את הקִּיָּם. כי לא כתנועות ההשכלה, שקדמו לפנים בישראל, היתה התנועה הזאת. חזיונות ההשכלה כבר נשנו ושלשו בדברי ימי היהודים לִמֵּן תקופת פילון האלכסנדרוני, שרצתה להתפשר עם התנועה הניאוראפלטונית, אשר השפעתה גברה בשעתה בקרב היהודים החיים בסביבה היונית, עד תקופת הרמב"ם, שְׁנִיָּה את שיטת אריסטו, אשר שָׁרְרָה בזמן ההוא בעולמם של הוגי הדעות. אולם בשעה שאלה בקשו בהגיון-המוח סיוע וחזק לחובת הלב המלא רגש לכל הקדוש והמקבץ באָמָה, באו רב המשכילים, בני התקופה של תגברת השכל על כל רגש ואמונה, לִידי כפירה ולִידי הריסת הקִּיָּם. לא באו להשכין, מיפיותו של יפת באהלי שם, אלא שאפו להתאקלם בתרבות אירופה. פילון והרמב"ם התאמצו להכניס חקירות-חוץ תחת כנפי השכינה, והמשכילים השתדלו להוציא את עולמם הקטן אל העולם הגדול ולהצטרף אליו. יותר משהיתה להם אפוא ההשכלה לחמר נוח ומתעכל היתה להם לחמר מפוצץ. מכאן ראשית חבת המשכילים והתקרבותם אל הקראים, שראו בהם אחים, אשר עמדו בשכבר הימים והסירו מעליהם את על הרבנים והתלמוד. והתנועה הזאת, שטפחה רוח בקרת אל המסורה ויחס של זלזול אל קדמוני התלמוד, היתה על-פי מהותה רצויה גם לִקְרָאִים, הַמְּשַׁבְּעִים ועומדים בשלילתם זו למעת הוסד הכת. בכל הדורות היו חכמי ישראל מתנגדים לשיטתם השלילית, ועתה נראו ביניהם אנשים שהם כמסיעים לה. הטעם המפריע להתקרבות – החיים הדתיים עם דיניהם השונים לרבנים ולקראים – כִּאלוֹ הוסר מעל-הפרק מצד המשכילים, והיסוד השלילי המשתף שמש בסיס להתקרבות כצד הקראים וגם מצד המשכילים. מה שאירע בזמן מן הזמנים בתור יוצא מן הכלל – שחכם יהודי בא במגע עם חכם קראי – היה הפעם לחיון כללי.

פרק ב

מלחמות ומאורעות מדיניים, ששנו גבולות וממלכות, קרבו אף את ישובי הקראים אל העולם האירופי. מלבד ישובם מעטה-הכמות בטורקיה – וישוב זה היה בשעתו הרב ביותר באיכותו, ביחוד בקונסטנטינופול –

הקראים מקרבם שני צעירים לשוידיה ללמוד באוניברסיטה שם וגם לקרש את העקרים המבדילים ביניהם לבין היהודים ולהודיע את פרשת קורותיהם. אחד הצעירים האלה היה שלמה בן אהרן הטרוקי מעיר פסנל, שכתב בקצור את החלוקים שבין הקראים והרבנים בספרו „אפריון עשה לו”¹, ואשר מתוכו נכר הרצון להודיע טיב דתו בעולם ויתרונה על דת היהודים. זולתי שני החוקרים השוידיים ההם נכנס גם הפרופסור ההולנדי טרוגלנד (בשנת 1698) במגע-זמשיא בכתב עם הקראים שבפולין. בתור תשובה על מכתבו בן ארבע השאלות² נתחבר הספר „דוד מרדכי” על-ידי החכם מרדכי בן ניסן מכוכיזוב, הסמוכה ללבוב, שנמסרה בו ערבוביה של קורות הקראים ודעותיהם בלי סדר כרונולוגי והגיוני. הספר הזה היה לטרוגלנד כמקור ראשי לספרו *Notitia Karaeorum* Mordechai Karaci, etc. ועל-פיו הוציא מסקנות קשות לרבנים ונזחות לקראים מאמיני ה„צבליה”, שקדמותם מחזקה. ביחוד יחס סגלה רבה לחקירה בספרות הקראים בגלל הבנת השפה העברית הקדומה והמדומה והמנהגים העתיקים ולתכלית הבנת התורה הקדושה למאמינים.

יותר משחקירות החכמים השוידיים הללו הפיצו אור על מהות הקראים ודתם, בלבד את הענין, כדרך העוסקים במקצוע זר. אבל חקירותיהם הכניסו קצת חיים בגוף החנוט עצמו. שני הספרים הנזכרים, שנתחברו בזמן ההוא, הם הד קול התסיסה, שקמה בין חכמי הקראים להציב לכתתם יד בחיים, ותכונתם ופוחית: להראות לעיני כל-העולם את קדמות הקראות ויתרונה על הרבנות. הכח השלילי נתעורר, אך לא עשה פרי ולא הביא להתנערות הכת. מלחמה ביהדות הרבנית הביאה להם מדור-דור שכר רק כשבאו אתה בנגיעה ישרה; אולם כשיצאו להלחם יחד עם היסוד הנוצרי הור להם, רק על סמך „מלחמה באויב כללי”, חסרה להם היניקה מהצד שכנגד, שזה סוד קיומם. סוף המאה השבע-עשרה עבר אפוא על הקראים במעט זעזועים רוחניים, שלא הביאום לידי התנגשות עם היהדות וגם לא לידי התקרבות אליה. גזרה ההיסטוריה, שיעברו על הקראים עוד מאת שנים בצללי שממון וריקנות, עד כי בסוף המאה השמונה-עשרה נתהוו שנוי בחייהם לרגלי המצב המדיני והתרבותי הכללי, שנשתנה בעולם, ובעקב תנועת ההשכלה, שהסבה תמורה בדעותיהם של אנשים רבים מישראל, שקראו לעצמם שם משפיליים.

היסוד הכללי, שעמדו עליו כמעט כל משכילי הדור ההוא – למן מבקשי „יהדות צרופה” ומנקה עד למבקשי יהדות מתקנת ודומה לכנסייה הנוצרית – היה בכל-אפן יחס בטול בשעור ידוע אל היהדות בדמות הימים ההם. הצמחים, שהוציאה ההשכלה, היו שונים: משכילים, האומרים להתחזיר

(1) נדפס בסוף ספרו של א. גיבויער, דאקומנטע אויס פעטערבורג.

(2) השאלות הנה: א) אם הקראים הם צדוקים, רק שאינם מכחישים בהשאת הנפש;

ב) אם כבר היו הקראים כת מיוחדת בזמן בית שני; ג) אם הכת נוסדה על-ידי ענן, שעשו את הפרוד משום כבודו הפרטי; ד) אם כבר היו הקראים בימי בית שני.

ודעות כל הכתות שהתקיימו ושקיימות בעם היהודי, שהוציא אחר־כך בשנת 1822. לספרו זה, המקדש הרבה לענין הקראות, אין ערך מדעי, ומהגם כי בימים ההם עוד לא נחקר הענין הזה כראוי על־ידי חוקרים ממחים. בתוך שאר טעיותיו הקדים את זמן התיסדות הכת עד לזמן „אנשי כנסת הגדולה“ והעלה בידו לאחדים צדוקים וקראים. ממסקנותיו יש לשפוט, כי כמחבר כמעוררים אותו לחבורו לא נתפנו כלפי המדע בלבד, אלא היתה בהם גם נטיה יתרה לבעלי־הבטול.

קרוב לזמן ההוא טפל בענין הקראות שלמה ליוזון (1789–1822), מחבר הספר המפרסם „מליצת ישרון“. אדם זה, שפלו שירה ושפעלו נודע לתהלה במקצוע הפיזי והרגשתו נשאתהו אל ראשית נעורי האמה בתקופת הנ”ך ליצור כמתלנת מליצתה, נגע, בערכו פרקים תולדותיים מדברי ימי עמו, גם בבני־מקרא. בספרו „פאָרלעזונגען איבער די נייערע געשיכטע דער יודען“, שפרסם (1820) בעיר־מגוריו וינה, נמסר, בין שאר הפרקים החשובים מדברי ימי ישראל, גם שרטוט שני ה„אהרנים“ (אהרן בן־יוסף ואהרן בן־אליה) מגדולי חכמי־הקראים. העובדה, כי מצא לנכון לאסוף בספרו זה, המקדש לדברי ימי עמו היותר נכבדים, גם מענינים הרוחניים להקראים, וכי מדגיש הוא תהלת המחבר הקראי, „שאנו אוסר ידיו — בפרושו — כעבד להנקוד של בעלי המסורה“, מעידה על היחס של ליוזון אל בעלי הכת השומרת על טהרת־המקרא והמערעות על קדשת־התלמוד.

בעוד שהסופרים האלה טפלו בספריהם בענין הקראים יותר מתוך הרגשה ונטיה פנימית מאשר מתוך ידיעה וקרבה, בא השלישי והתקרב (בשנת 1807) ישר אל הקראים החיים. בעער וליוזון לא ראו מעולם קראי פנים אל־פנים — ואפילו על־ידי כתב לא באו בנגיעה עמהם, ואף ידיעתם בספרות הקראית היתה מעטה. לא־כן השלישי, הוא חיקל הלוי הורוץ מאומן שברוסיה. מלבד קרבת־הרוח ונטית־הלב, היתה כאן גם קרבת־מקום. נפגשו רצון ויכלת להכירם, לקרא בספריהם ולדבקה בס.

חיקל הורוץ (1) היה ממשפחת השל”ה, ראש המשכילים הראשונים בזמנו ובסביבתו ואחד ממרחיבי החכמה והדעת היותר נלהבים (2). הוא היה קנאי לדעותיו, ויפגש מעצורים רבים על דרכו, שעוררו עוד את כחותיו הנגודיים. את יחס המון־העם, האדוק באמונתו, אל הורוץ יש לראות

(1) בנו הירש־צ’ר הורוץ היה מפרסם בתור רב וחכים. בתחלה היה סוחר גדול ואחר ששקע מזלו הלך לונדונה ונתקבל לפרופיסור בקמבריש, אף תרגם אנגלית את „יד החזקה“ להרמב”ם. חותנו היה גביר מפרסם באומן ושמו נחמן נתן רפפורט, וגיסו — חתן הגביר הזה — היה משה לבנא מפראג, עורך „בכורי העתים“ ובן־בנו של בעל הספר „נודע ביהודה“.

(2) הוא תרגם יהודית את הספר „ענטדעקונג פאן אמעריקא“ והסכים עליו הרב המגיד

ומלבד ישוביהם בארצות ליטא ופולין, המלאות אז סכסוכים פנימיים וענייני מלוכה יגעים ומספכים, נמצא רב מנין ורב בנין הקראים בארץ קרים (1). מפני שקבוצם המחלט הזה היה תקוע בין הטטרים במרחקים, היו כספר החתום לעולם החיצוני הגדול. המלחמות והשנויים במצב-המדינות הביאו לידי שנוי במצב-הקראים. בקיץ שנת 1772 נקרע חלק גדול של ממלכת פולין ונחלק בין שלש ממלכות אדירות השוכנות בגבוליה, ויבואו הקראים אשר בלוצק ובטרוקי תחת נתינות רוסיה, ואלה שבגליציה (הליץ', כופיזוב) באו תחת חסותה של ממלכת אוסטריה. ובתקופה קרובה (1785) נספח חצי האי קרים – אחרי המלחמה בין הרוסים והטטרים – על מלכות רוסיה, והקראים אשר שם באו אל תחת שלטונה. המהפכות המדיניות האלה הביאו אפוא את רבם הגדול בתחום מלכות רוסיה – מה שיכול היה להשפיע לטובה על מצבם על-ידי התאחדותם הגיאוגרפית, – ואותו החלק הבודד שבגליציה שכן כמעט על הגבול ויהי סמוך אל הרב. שיכותם זו למלקיות השוכנות בגבול מערב-אירופה הנאור היא שגם הועילה להקל את התנדעותם והתנדעות טיבם אל החוקרים והמשכילים מישראל, המשתחררים מקנאת הדת, ולבוא במגע אתם. מצב-המדינות ומצב-הרוחות הקבילו אפוא גם-יחד לעשות את ההתקרבות לאפשרית.

עקבות הרשמים הראשונים של התעסקות המשכילים בענין הקראות והקראים נמצאים אצל פרץ פטר בעער (1758 – 1838) הראשון בזמן משכילי אוסטריה, אחד מראשוני בחורי-הישיבה, ששנו ופרשו והיו לעליוני הרעיון של קדמה ואורה בימות הקיסר יוסף השני, ותלמיד-שבכתב של בן-מנחם, אף תלמיד שבעל-פה של יוסף פון זוננפלד יוצר הקולטורה האשכנזית באוסטריה, הוא היה קנאי נפרז לרעיון-ההשכלה וכל ימי פעלתו היו מטורים לעבודת השחרור מחבלי המסורה. אף כי מקצועו היה החנוך, ויהי הראשון במלכות אוסטריה בחבוריו לקצור התורה – משכיל מטעם הממשלה ונשען על גזרותיה – ובספריו הפדגוגיים על דת-ישראל, המלאים שירת הזמן החדש והנאור, הרבה גם לפעול על-ידי הצעותיו התכופות בחצר המלכות על גורל בני-ישראל החיים בגבולות ממלכת-אוסטריה. הרס הישן, מחיקת העבר, מלחמה על "תפלות-הנקמה" ("אב הרחמים" ועוד) ודומיהן, המוסדות בדברי ימינו העקבים מדם, דמנו שנשפך, והשתדלות רחבה לריפורמה ולשנוי-דתי מן הקצה אל הקצה היו משאת-נפשו ופעלו. בשנת 1806 נדפס בירחון האשכנזי "שולמית", שיצא בדפוסיו והיה בימה לחברים-בדעה בעניני ההשכלה, מאמרו בשם "על כתות אחדות שהיו ושהגון בעם היהודי". יצירתו זו מצאה חן בחוגים הללו ויעוררהו להוסיף לעבוד במקצוע זה, כמספר בהקדמתו לספרו בעל ג' הכרכים "קורות הוראות

(1) על-פי אומדנה של חנוסע י"ג פוהל נמצאו אחרי שנת 1830 ערך 4000 נפש מהם

בכל העולם, ובשתי שלישיות ממספרם נמצאו בקרים (אל.ג. צייט. ד. יודענט, 1839).

החכם האודיסאי אברהם בייס (נפטר בשנת 1863), שאמנם אין רשומו נפר בספרות הקראית ולא היה רב־פעלים בחיי הכת, היה מן הראשונים באחי שנתקרב אל ההשכלה. כשנדפס הספר „פחת התיבה” לישׁר – וזה היה נסיון חדש במקצוע החנוך בעקבות סופרי־ישראל המשכילים, שפגש התנגדות בין קנאי־הדת שבקראים – תמך בהוצאה זו¹). את משכילי היהודים התהלך באחזה. הסופרים שמחה פינסקר ואברהם־פֿר גוטלובר ודומיהם היו ממקרביו ומבאי־ביתו. אב״ג מתארו בתור איש „אשר הלך במישור והיה תמים עם אלהים ואנשים”, שמהלל „בפי כל איש מיודעיו ומכיריו כקראי כרבני” („בקרית לתולדות הקראים” לגוטלובר).

טפוס אחר הוא החכם יצחק מקלעא (נקרא גם יצחק החווה ב״ר שלמה). לקבוע את יחסו אל המשכילים אין סמן וזכר זולתי מכתבו של חיקל הורוויץ. אכן עלילותיו ומעשיו בקרב בני־כתתו מעידים, כי היה בו מן האישיות המיוחדת וכי לא היתה מורה לו ההשכלה. הן ההיין להשתמש לקביעת־המועדים בחשבון „כפי עקרי התכונה”, בנגוד אל הקדמונים והקודמים לו בין חכמי הקראים, ויהרס לסל מסלה חדשה. נאמנה עליו עדותו של חיים זליג סלוניםמסקי באמרו לרגלי צאת ספר „אור הלבנה”, אחרי מות מחברו הנזכר: „הספר הזה יקר מאד בערפו מצד ענין חדש הנוגע לקורות הקראים ומחלתם עם הרבנים, כי בו יצא המחבר כמו מתקן (ריפורמטור) בדור לחדש דעה חדשה בסדר חשבון הראיה וקביעת המועדים לקראים והוכיח לחכמי זמנו רב הקלקולים והמבוכות שנסתבכו בהם עד היום”.

החכם יצחק־הזה היה מילידי קרים (1755–1830). השריד האחד לתורת הקראות בעיר קלעא. שנת הולדתו חלה בתקופה שמדינת קרים עוד היתה טטרית בהנהגתה המדינית. מצבם הרוחני של הקראים היה שפל, בהתאם למדרגה הנמוכה של תרבות הארץ. בין קראי פולין נמצא אז מספר ידוע של יודע־תורה, מה שאין כן בקרים. כל המורשה הקראית התרכזה אפוא רק בחכם היחידי הזה ותנחילוהו מפה ומאהודה. מפי רבו החכם שלפניו יצחק קלפא – בעל ספר „ציץ נזר הקדש” על דיני השחיטה ועשרת עקרי האמונה – הקשיב לקח ויירש ממנו דת־אל. בן־עשרים נתמנה למרחיב ידיעת התורה בבית־האולפנא לצעירי הקראים בקלעא, ואחרי עבור שנה אחת נתעטר במשרת „הכם”. תקופת משקתו, שבה חלו שנויים מדיניים והארץ נספחה על ממלכת־רוסיה והעמיסה עליו חובות צבוריות, לעמוד לפני הקיסר הרוסי ולהביא הקלות וסדרים בחיי בני־כתתו, טבועה בחותם אישיותו. על־דעת־עצמו הוא מתקן מבפנים ומכניס שנויים במנהגים דתיים הנקדשים מפני יָשנם. מפסקי ה„אדרת” של אליהו בשיצי נטה, ו„פסק לפעמים ע”פ

(1) בידו נמצא גנוז בכתב־יד הספר „אמונה אומן” מאת אברהם ב״ר יאשיהו ומאת לקה דוד כוכיוב והוציא לאור. הספר ומחברו נוטים אל התלמוד וגם המו”ל קרוב אליו, כנראה, היה גם הגוון בייס בעל השקפה כזאת.

בספור שספרו עליהם אחרי מותו, כי רואים אותו מתהלך ותועה, בעולם-התהו" ומבקש תקון לנשמתו החוטאת (1).

ממגעו עם הקראים נשארו לפלטה שני מכתבים, שהריץ (ביום כ"ג תמוז 1807) אל שנים מחכמיהם, שמהם אנו רואים את אפיו של הנוהב והשקפתו (נתפרסמו ב"הבקר אור", תרל"ו). האחד היה ערוך אל החכם אברהם (החכם הקראי באודיסה אברהם ביים), ובתוך יתר דבריו כתב שם: "לא נעלם ממני כי איש כמוני נמשל כבהמות וכו' נגד חכמתו הגדולה ואיך יפצה פה אנוב אשר בקיר נגד הארז אשר בלבנון, וגם נפשי יודעת מאד כי לא איש דובר צחות אני ולשוני לשון עלגים נגד מליצי עמי, אף כי נגד חכמי הקראים, אשר מאז להם יד ושם בלשון עבר ושפתותיהם ברור מללו ולשונם תדבר צחות". הרי כאן מעין צמצום-עצמו של הרבני נגד הקראי, המגיע עד לידי בטול הישנות. עם המכתב נשלחו גם ספרים לקריאה, ובוה בא המשכיל על תפקידו. הספרים הם ספר "השארית הנפש" לבן-מנחם וגם "דוד מרדכי" הקראי בצרוף הבטחה, כי בעתיד הקרוב ישלח את "ספר הברית", זה שהיה אשכול החכמות בזמנו לכל קורא עברי משכיל. משמש פה רצון-משנה: להיות כרוך אחרי חכמי הקראים, אשר יד ושם להם בלשון עבר, ולהעניק להם מפריה של ההשכלה.

המכתב השני כתוב אל החכם יצחק בקלעא שבקרים, אשר נחשב כראשון במעלה בין חכמי הקראים בדורו, וכה דבריו: "מעת הוסר מסוה האולת מעל-פני ותפקחנה עיני לראות בנגה האמת, אחרי אשר הכו בסנורי הדת בדי שוא ומדוחים המתלבשים באדר האמונה ולא אמון בם וכאשר עמדתי משמים על כל רעתם ומן החמס אשר בכפיהם, אז שאלתי מנהמת לבי: אהה חרב קנאת הדת! עד-אן לא תשקטי, האספי אל תערך, הרגעי ודמי סלה, ומה לי לבקר אחרי הדת, כל הלבבות דורש ד', והנה זה ימים רבים נשמע כפעמון שמו הגדול וכל משכילי תבל עת כי ישאו שמו על שפתם יענו ויאמרו: הראיתם את איש אשר בחר בו הזמן כי אין כמוהו מורה; וכאשר שאון מהללם עלה באזני, אז אמרתי: אשריך שר התעודה אשר אין כמוך מעת סור אפרים מעל יאודא, ואשרי אנשיך העומדים לפניך לדלות פניני מדע מבאר חכמתך, אויה מי יעלה לי אבר כנשר אעופה לרוות נפשי השוקקת למים חיים נוזלים ממקור רעיוני ותהי זאת נחמתי על כל תלאותי וכו'". מהדברים האלה נשמע ודויה של נפש המשכיל, המרחפת מעל לתחומי אמונות ודעות והמוחה נגד סדרי-חיים נהוגים, בבקשה לה משען ואחיזה במי שהיא רואה בו סמל השלמות ל"כל משכילי תבל".

המכתבים ההם מעידים לא רק על רוח כותבם, אלא גם על פרצופם הרוחני של מקבליהם. אלמלא היו ידועים בהשקפות בלתי-קנאיות, לא היה הכותב הנאור נכנס אתם בדברים.

(1) "הבקר אור", שנת תרל"ו.

וישמש בכתרו עד מותו בשנת 1830. אולם במרוצת הזמן נתקבלו לחכמים בקרים – אחרי שעברה המדינה לרוסיה – כחות פורים מארץ פולין, הלא הם יוסף שלמה ב"ר משה (מכנה יש"ר) ומרדכי סולטנסקי, שהכניסו זרם רוחני בחיי קראי קרים ושניהם קבלו יניקה והשפעה ישירה מן ההשכלה ויבואו בברית עם מרחיביה וסופריה.

אולם עוד קדם לזה חלה ההתקרבות הבלתי-אמצעית בין משכילים וקראים במדינת גליציה. באיכח ההשכלה הוא רבי נחמן קרוכמל (1785–1840), ובאיכח הקראות המתמשכלת הוא דוד מכוזיוב (1777–1855). נדמה כאן, כאלו נפגשו ברב הימים בני משפחה אחת שנתרחקו לזמן ארוך. להתקרבותם היה אפי יידיותי-משפחתי. התפתחות ההשכלה בגליציה חלה קרוב לשנת 1814, שאז קמו לה חבל מעריצים במשכילים בעלי שאיפות כבירות וידיעות רחבות כקרוכמל, שי"ר, ערטל, י"ל מיזס¹), נטיקס ודומיהם. רבי נחמן קרוכמל, אבי משכילי הארץ בחכמה ובזמן, שיצא מעיר של חכמה וחכמים כברודי בשעתה, ישב לו על שלחן חותנו הוורמן בז'ולקב, בלי טרדת עסקים חמריים, והתמכר להגיון בספרים. למודיו מבית המדרש פנו מקום ללמודי שפת אשכנז, צרפת ורומי וספרותיה, ולספרות העברית הפילוסופית והפיוטית למן ה"מורה נבוכים" עד ל"המאספים" הברלינניים. הביבליותיקה של ברוך צבי נייא, דודו של שמשון ברוך הלוי, הכוללת ספרי חכמה ומליצה והפתוחה לכל ה"שיך לשירת ההשכלה, וסגלת הגיונו, המעמיק חקר בשיטת הרמב"ם, אבן-עזרא, שפינוזה וכו' עד הגל, הקנו לו שלמות החכמה. על-ידו היתה ז'ולקב, הסמוכה ללבוב, מרכז-מעט להשכלה הנרדפת בכל התחבולות מצד החסידים, שכבר נהפכו אז מנרדפים לרודפים, ושלמה יהודה רפפורט וחבריו באו כפעם-בפעם לעיר הזאת ונועדו בבית קרוכמל. ולצפונה של לבוב הברירה נמצא קן-ישוב בשם פוכיזוב, ושם מתרחשים חיי עולם קטן ההולך ונמשך מעבר עתיקימים. כוכיזוב²) היתה כעיר ה"ליץ" מושב בני הכת הקראית. ובין ז'ולקב קן-ההשכלה וכוכיזוב קן-הקראות נשתזרו חוטי-התקרבות. עלוב תנועה חדשה ומגדח תנועה קדומה נפגשו, והשליכה, המשתפת לשניהם ביחס אל רודפיהם-מנדיהם, העמידתם על הקרקע של אחדות-הרוח.

קרוכמל, האמן הצולל בנבכי ים התורה הכתובה והמסורה, חקר חקירותיו החפשויות גם בכתבי-הקדש ובאורם והוציא מתורה שבעל-פה

(1) על-פי לטריס, עסק גם י"ל מיזס בענין הקראות וכתב "מאמר על חברת בני מקרא בספר קורות היהודים ליוסט" (בהקדמה לשירי לטריס). מיזס היה קצוני במלחמתו נגד הישן, וחבר-להשכלה שי"ר חשבו בין "דוברי עתק המתרבים והמתפרצים יום-יום אשר כל חכמתם זו לעגם על חכמים באמת, מבלי דעת דרכי חייהם וכל הגדולות אשר עשו בימיהם וכו'" (הקדמה לתולדות ר' נתן בעל הערוך).

(2) המקום נקרא בפולנית גם Piękny Ostrów וקראו לו במכתביהם העברים בשם "יפה-יער" כהרגומו.

אמר שכלו הישר בפשטי הכתובים, ואפילו אם התנגד בזה לדעת רוב החכמים ע"ה וכו' כמו שהוקרה ופטר אשה מבעלה ע"י גט בית-דין" (1). אף אל סדר-התפלות לבני-מקרא, שהדפיס בשנת 1805, שלח את ידו לשנות בו מן המקבץ. בשפת הזמירות והפיוטים של הקדמונים עשה שנויים, וגם באותם של חכמי דורו, שהריצו אליו לספחם אל התפלות ב"סדור". על-כל-אלה שם עליהם נוספות רבות מפרי עטו, בפיוטים, שירים וזמירות, כישר בעיניו. מעשהו זה העלה עליו חרון-אף וקנטור, אך הוא לא שעה אל מתנגדיו. על-דעת-עצמו ואחריותו עשה הכל. "וגם עשה פרצים במנהגים רבים אשר היו נוהגים בהם בני עדתו ואין להם חלק בכתוב והיקש ולא נחלה בסבל הירושה, כי-אם היו למשא על העם וכו'" (2). מצד אחד רואים בו בני-דורו "אדם גדול בענקים נר ישראל מאור הגולה פילוסוף מובהק" וגם "חכם שלם, אלהי, רב כולל ומלמד גדול" והוא השליט היחידי בעניני הקראות, עד כי כל תלמיד ותיק משאר הקהלות אליו בא ל"סמיכה", אם ימצאוהו ראוי לכך, ומבלעדיו אין "סומך". ומצד שני מתנפלים עליו "חזנים" – כלומר "חכמים" – אחרים על הקלו במצוות, עד כי מכרח הוא להתנצל: "החמרתי ולא קלקלתי, ישרתי ולא עקלתי, ולא אסור אחד התרתי, אני אסרתי לטהר כלי כסף וזהב, בלי העברה באש ולזהב, אני טמאתי ארגזים סגורים במסגרים, שמקדם היו מתירים וכו' וכו'" (3). ובשעה שידו מטפלת בהגנה על-עצמו ובענייני-דת פורמליים, קומתו מזדקפת כמוכיח לכל בני-דורו להרעים עליהם: "והחכמה הולכת ומשתכחת, והנער העשיר בזקן העני ירבה, ויעשו להם אלהי זהב וכו' ואת התורה והחכמה בועטים וכו'" (4). ספריו, שעזב אחריו, הם "אגרת פנת יקרת" ו"אור הלבנה". הראשון מכיל על-הרוב דברים בענין יקר ערך לשון-הקדוש, בלזית פרוש עשרת העקרים ותרגומם ללשון הטטרית המדברת בפי הקראים. והשני עוסק בענין קדוש-החדש, והוא שזעזע את כל הסדר הנהוג. למרות פתגמו "אך הרבנים חדשו תורה אחרת, ואומרים שהיא מהר סיני מסורת", דעה שהיא מהדורה חדשה של דעות קראים קדמונים במלים אחרות, הן שם לבו, כאמור, אל שנוי הלוח, שהיה סלע המחלוקת בין רבנים וקראים. בהוצאת תקונו לפעל אינו חס על כבוד בעל ה"אדרת" ומתנגד לדעתו, – אף כי מוראו רב בעניני דין ופסק, – מתעמל לחבר לוח "עצית השמש בקו השוה", ומשתמש במדע החדש לבאר "כפי עיקרי התכונה וכו' בקידוש ר"ח ובהקרבה וכו'". אם רק יד העת סתם היתה בזה, או השפעה ישרה מקלוח ההשכלה של המשכילים העברים – בכל-אופן יש לראות בו איש, שגגה עליו אור הזמן. החכם הזה האריך ימים

(1) מודברי כותב תולדותיו בראש הספר "פנת יקרת".

(2) שם.

(3) בספר ה"גל".

(4) בספר "אור הלבנה".

מתנגדיה שנו את שמה לגנאי ויהפכוהו לצדוקים, דעה שהביעה חכמי הקראים בכנה חד-צדדית לרוממות כותמם ולקנטור הרבנים. אין בידינו כל זכרון בספר על-אודות קרבת קרוממל אל אברהם ליאונבוק, החכם בהליץ'. אפשר מנע רחוק המקום בפני קרבה מרבה. אבל כוכיזוב סמוכה לזולקב, והפגישה עם דוד הקראי היתה אפשרית ותכופה. הפקרת החדה של קרוממל, שנגעה במוסדות סברותיהם של הספרים הקדושים לרבנים, יצרה את הבסיס המשתף להתקרבות הקראי אליו. השם „משכילים“ כשלעצמו, שעטרו בו את-עצמם הנוהים אחרי ההשכלה, היה טעם לשבח. על השם הזה שמוך חן רומנטי בעיני הקראים, בהיותו משתלשל מימות „שנים הגבורים אבלי ציון“, מיסדי השיטה ומבססי הכת, שנקראו „המשכילים“. המשכיל הכותב פסוקים ומליצות על טהרת השפה המקראית⁽¹⁾, אף חפצו לכתוב שירים כדרך המשוררים הספרדים, שהשפעתם חדרה מכבר לספרות הקראים, היה קרוב לרוחם. מכתבי דוד, שהחליף – בערך 1816 – עם קרוממל, היו כלם מלאים חרוזים מליציים, עד שגם זה, בכל היותו רק חוקר מנתח ולא מליץ ומשורר, מצא לנכון לחרוז בסוף מכתביו איזה חרוז לכבוד ידידו הקראי ולשבתו.

אכן היחס הרצוי הזה, שהתפתח בין אחד מיורשי המסורה העתיקה מבבל ועד-הנה ובין אחד מנושאי „סבל הירשה“ מסיני ועד-עתה, לא נשא פרי ישוה לו, והחוט המאחד נתק על-כרחו. בהיות קרוממל בן לא שנה, אחרי שכבר יצא טיבו ושמך בין חבר מכבדיו המשכילים והחוקרים השכלים הבודדות בזמן ההוא, ונחשב לארי שבחבורה, היה מטרה לרדיפות מצד המון החסידים. בבקשם עלילות להשפיל את כבודו ולהוקיע את שמו כאויב ליהדות, לתת באופן זה מכת-דופן לתנועת ההשכלה אויבתם, מצאו תואנה רצויה בידידותו עם הקראים. בכך הערימו (1816) מספר אנשים מכת החסידים בלבוב, לנסוע פופיזובה, מתחפשים בתור חלוצי ההשכלה, אשר זה חפצם לבוא בדברים ובקשרי-ידידות עם הקראי דוד. ליהודים בכלל קל היה הדבר לבוא בחברתו, כי למרות היותם מונים אותו שבכל עמלו בתורה ובמצוות „שכר לא יהיה לו בעמלו וזריותו לריק וסופו יורש גיהנם“⁽²⁾, באהזו במעשי אבותיו, רגיל היה אצלם. שתפות-הרוח של התורה עמדה בחזקתה. ול „משכילים“ החביבים עליו ביותר, מפני שקרבוהו, ודאי שביתו היה פתוח. החסידים התזכמו אפוא להתחפש כמשכילים ולבוא אליו בבקשה לתת בידם „מליצות צחות בלשון-הקדש“ למען ילמד נער יהודי, החושק בהשכלה, למשך בעט-סופרים. פונתם היתה: למצא איזה מכתב מאת קרוממל, שיכול לשמש להם חמר לרדיפה מגלה נגדו ונגד בני-סיעתו. ואמנם השיגו את מטרתם. בין שאר הכתבים נמצא מכתב-ידידות מאת קרוממל אליו, שבסופו באו חרוזים „מספרים בשבתו וטובו של הקראי

(1) סגנון הקראים אינו דוקא מקראי, ואדרבה השפע מסגנון המשנה והרבנים.

(2) ממכתב-ההתנצלות של קרוממל.

מסקנות מחקריות שונות מן המסכמות. בהלכות ודינים ראה סכום התהוות היהדות המעשית מדור לדור, ופרי ההשתלשלות הטבועה במסורה העממית ("מורה נבוכי הזמן", שער י"ג). השקפה זו היתה הפך האמונה המקבלת והנשרשת בעם, שכל מצוות שבעל-פה נמסרו כמו שהן "הלכה למשה מסיני". לפי רוח הרציונליסמוס, המגביר את השכל על הרגש ואת ההגיון על האמונה, מתיחס קרוכמל בחוש בקרת אל החזיונות הדתיים. בכל החקים והמצוות של היהדות הוא מוצא את התוך: נקדת המוסר. הכל קצפה לגרעין פנימי, מוסרי, הטבוע ביהדות, אשר בכל חקיה ודיניה מתלבשת המטרה המוסרית-הרוחנית. רוחניות זו משנה לבושיה במשך הזמנים, אך נשארת בפנימיותה נקדה מרכזית לרעיון המוסר. "אלהי האמה" מתגלגל בזמן מאחר ונעשה ל"שר האמה". והשר של האמה – זו רוחניות-העם הפללית, הריהו בן-לוייה לעם ישראל בפזורו ושומר על ה"תוך" שלו. בהתחזק הכח הרוחני יעצר כח "לאגוד גם אותן הקהלות השונות יחד על-ידי אגודת מה, עם רחוקם זו מזו ורוב ההשתנות בהן, עד כי ישוב להיות אומה שלמה וגוי גדול בפנים מה יותר מבראשונה, כאלו היה לגוף גדול רוחני, בעל איברים רבים שונים ומתאחדים בפעולת כללותם" (1). בהנחה זו צפון רעיון עקרי והודיה גם בזכותם של חלקים מישראל שנבדלו בהבנתה הרוחנית של היהדות ונתרחקו באפני קיומה, כי העקר הוא הגרעין הסמי המתכסה בקפות השונות ובלבושים מעשה ידי האנשים השונים לפי טעמים השונה. השקפתו נובעת ממקור הדעות של ההשכלה החדשה, המתיחסת בפפקוק גמור לכל המסור ולכל המגמר, ומתרכזת שוב בכח אמונה חזקה ברעיון רם, הצפון בכל החזיונות הדתיים, לראות בו טוד הנצח, כי "הרוחני הכללי הזה שבתוכנו יגן עלינו ויצילנו מדין כל בני חלף" (2). הכח הרוחני הזה מנח בכלל-ישראל לפרטיו ואבריו, ונעלה ומרומם הוא על הגבולים וההבדלים בפרטי המצוות. לפי-זה ראה בקראים אחים נרדפים מפני שגוי הבנתם בתורה ממרנן ורבנן, והרגשתו אליהם היתה זו של אחזה גמורה. לבו המה ל"נדיחים היושבים בקרבנו" ש"המה נכנעים דווים וסחופים, מבקשים למצא חן בעינינו" (3), ושכל חטאם כמה שמפרשים את התורה בדרך שונה משמפרשים אחרים. הוא רואה אותם כאלו טענה אלמת על פניהם: "חננו! לא אחינו אתם, זרע האבות תלמידי משה והנביאים" (4). כן התקרב בידידות רוחנית אל הקראי דוד מכויוזב ואל החכם אברהם ליאנובין בהליץ, ויכרות אתם ברית שלום ורעות. התקרבות זו גרמה לו להיות נגרר אחרי דעותיהם בנוגע למהות הקראות ועברה, כמו שנראה מהנחתו בספר "מורה נבוכי הזמן", כי כת הצדוקים קראה לעצמה מקדם צדיקים, ורק

(1) "מורה נבוכי הזמן", שער ט.

(2) שם.

(3) ממכתב-ההתנצלות של קרוכמל, הערוך לו"ו שיפף. המכתב הזה נדפס ראשונה בעתון "השולמית", שנה ה' ח"ג, ואחר-כך בקבץ "הצפירה" שהוציא לטריס וגם ב"מכתבי לשון עברית" לטריס.

(4) שם.

דעות כאלה, שהשמיע קרוכמל, מצאו להן כלי-קבול טוב בלב הקראי דוד, שבכל הן-רוחו נראתה השפעת היהדות הרבנית בלבוש ההשכלה. הסביבה היהודית-הפולנית האדוקה וחייה הדתיים החדדים היו קרובים, כנראה, ללבו הפתוח והער. כי על-כן היה "ירא ד' וכוונתו רצויה, והוא משתדל מאד בעבודה וחרד לאחריתו", אף "עמל בתורה ובמצוה לקיימם", כפי עדותו של קרוכמל. ואחרי אשר מעשיו "כפי מעשי אבותיו אשר בידו", ראה בהשכלה, הנוהה אחר שיבה אל העבר הרחוק שלפני מלך הרבנים, את בטויה הנכון של היהדות, ובמשכילים מצא אחים.

אבי אבירזקנו של דוד, החכם מרדכי בן ניסן הראשון מכוזוב, המחבר ספר "דוד מרדכי" בתור תשובות לפרופיסור טריגלנד הנזכר, שנה בספרו קצי מתחלותיו וריבותיו אל הרבנים, בדבריו נשמע עוד ההד החי של פולמוס ראשוני הכת נגד התלמוד בכל חריפותו. אולם חמת-קנאה זו נתקררה בין צאצאיו אחריו ונפגם הד הופכות. נכדו – הנקרא בשמו מרדכי בן ניסן השני, מחבר ספר "יד ד'" – כבר היה משפע מידיעות חכמת-התכונה וגלילות-הארץ, אשר למד מעל הספרים בשפת פולין ורומי, והיה אוהב "חכמה אמת ושלום" (1). ובנו של זה היה דוד כוכיזוב, שלמד תורה וחכמה מפי אביו והרחיב את ידיעותיו והשקפותיו על-ידי הזרמים הרוחניים, שזרמו ויפכו ממקור העולם הרוחני של עם ישראל. בשקדו על ספרי הרבנים קבל את השפעתם והתקרב אל רוח היהדות ואל היהודים המשכילים, השולחים לו ידם לאחנה רוחנית. כן היה מן הראשונים בקראים, שבא במגע עם נושאי דגל-ההשכלה בגליציה ונקשר בברית-ידידות עם קרוכמל. אם רדיפות החסידים והרמס הפרידום ונשאר קשורים רק ברוח, או עמדו במגע קרוב גם אחרי-כן – קשה לדעת. אולם אחרי-כן בא שנוי מקום-מגורי הקראי והרחיקם. שש שנים אחרי המאורע הזה החליט דוד למשך את ידו מחזנותו ולנוד ממקומו. הישוב הקראי כוכיזוב נתדלדל ונתמעט בימיו, ובשנת 1822 עמד ומכר את ביתו ואת שדותיו ויעזב את המקום, ששם גם "ראה עמל ועמר". לאחר שנים אחדות (בערך 1830) נתפרדה העדה ונתבטל כליל הישוב הכוכיזובי, ושארית הקראים עזבוהו להשתקע בין אחיהם בהליץ. דוד – שיציאתו קודמת בזמן – נסע לעיר גפטוריה (גוזלוא) המרכז לקראי קרים. הארץ הזאת, שהיתה עניה בחכמים יווני-תורה משלה, הכניסה – אחרי בואה תחת יד רוסיה – מחכמי-מקרא שבפולין, להרביץ תורת הקראות ולהאדירה. פה בקש לו דוד כוכיזוב (2) מקום למעלתו הרוחנית. אחרי זמן קצר, כשנתפטר החכם יוסף שלמה (יש"ר) ממשרתו ונסע לארץ הקדושה "להשתחוות לפני ד' בהר הקדוש" (1825), נתקבל דוד להיות לממלא מקומו

(1) הקדמה לספר "צמח דוד" של דוד כוכיזוב.

(2) בגליציה נקרא דוד מורדוכוביץ – שם-המשפחה לכל יוצאי ירך החכם מרדכי הראשון בעל "דוד מרדכי" – ובבואו לרוסיה נקרא על שם מקום יציאתו כוכיזוב, שנתקבל לשם-המשפחה לצאצאיו אחריו.

ששמו דוד, והוא משכיל לכל דרכיו כדוד, ושעם כל מה שמתגרים בו מחרפיו שבעירו הנהו בן עזה"ב, להיותו עמל בתורה ובמצוה לקיימם כפי מעשי אבותיו אשר בידו, ולזה ביום מחר יבוא על שכרו עם כל יראי ד"1).

את תכן המכתב הזה הרימו החסידים על-נס ויפרסמוהו בקהל רב על-ידי העתקות שהפיצו ברבים², והיה למופת חותך בידם, שקרוכמל נתן ידו לקראים הנפוצים בגליציה, לחתור חתירה תחת הדת הרבנית, למען הבאש את ריחו בעיני העם. באותו זמן הדבק ברחובות לבוב חרם חמור נגד קברניטי-ההשכלה שם – נגד ש"ר, מיזס, ערטער ונטקיס; ויש לשער, כי מחמת המכתב הזה, המעיד על היחס הקרוב שבין המשכילים ובין הקראים, הוכרעה הפך לחובת המשכילים, לרדפם בחרמות. עלילה זו – נתינת יד לקראות על-מנת להרוס את אשיות הדת הרבנית – הדריכה את קרוכמל מנוחה. צערו ומחאתו וברור הדבר במכתב-ההתנצלות שערך לזאב-וואלף שיפף, מבחירי משכילי-ומושץ, אשר קבע משכנו בגליציה, נשארו לזכרון בספרות העברית. אלמלא רדיפה זו, מי יודע אם היה זכר ליחס הקרבה שבין אבירי-ההשכלה בגליציה ובין הקראים. לא היתה כוונתי – מתנצל קרוכמל – כ"א כנגד העלוב הזה שידעתי לירא ד', וכוונתו רצויה, הגם שמעשיו בלתי רצויים". בהיות זה מעשה יחיד לגבי יחיד אין כאן נתינת-יד לקראות. „אם יש בי עון וכו' – קורא הוא במלחמת הגנתו – ואם יש בדברי מסכנה להמון, הלא אני כתבתי ביחוד לאיש נדח לא מקהלנו שנכמרו רחמי עליו, ושונאי הם הגורמים הפרסום והגלוי, ועליהם האשמה!" לז נדמה, כאילו באים הקראים בטענה: „אל תשנאו אותנו עד יבוא מורה צדק ויורנו מדרכיו ונעזוב את אשר הורישו לנו אבותינו". והחוקר יורש הרעיון הנצחי של „הרוחני המחלט" מתמרמר: „היתכן לנו, שנשתבחנו רחמנים וגומלי-חסדים, להקשיח לבנו נגד המרודים האלה, לדחותם בשתי ידיים ולאמר להם שאבדו את עולמם ושנדונים לדורי-דורות ופסולים לבוא בקהל עד-עולם". אחרי הזכירו את דעתו הנוחה של הרמב"ם ואחרים על הקראים, מסיים קרוכמל: „ואם כפי דברי הגאונים הנזכרים אינם בכלל מינים דפקרי בעיקר, מאיזה טעם יהיה אסור לנו לישא וליתן עמהם, בכדי לפתוח להם פתח תשובה? וכאשר יפקוד ד' את עמו לתת להם המושיע המקווה, מי יודע אם לעת כזאת לא ישובו גם אלה כמו רבבות ישראל האובדים והנטמעים בין הגוים אל קהל עדתנו אשר מקרבנו יצאו זה אלף שנה, וסובלים עול גלות ולא נדבקו באומה אחרת". מדבריו נשמעה מחאה נגד מעשי אח תקיף, הדוחה את אחיו החלש בשביל שנוי פרושו לצנאה עתיקה, שנמסרה במשפחתם לשמירה ולא-רחיחים לדורותם.

(1) ממכתב-ההתנצלות של קרוכמל.

(2) „זכרון בספר" מאת לטריס.

במלחמתו ובנמוקיו יש תערובות של מאמין אדוק ושל מתקן קצוני. הלא כה דבריו: „מעת שקבל דין הראייה כלם (כל קהלות הקראים) ספו תמו מן בלהות הכרת, ואין איש שם על לב על-מה עשה ד' ככה וכו'". כן ראינו בספרי חכמי הדורות ההן, שהיו אדוקים בתורה ובמצוות ומעולם לא נשמע שמץ פריצות דורותיהם ובשלמי הרעה הזאת להכרית הקהלות הגדולות והרבות ממקומות מושבותיהם, ושאר האומות במושבותיהם קיימות? ומניף הוא את הגרון על שרש הדבר ואומר: „ומוכח לנו שרבנו ענן השעה דחקה אותו וכמוכרח היה לנטות שכמו לדין הראייה כמדומה הדת הישמעאלית וכו' וכו'". אמנם חכמינו האחרונים לא יכלו להפטר מדין הראייה, יען המצאם ת"י מלכות ישמעאל אשר היא דינם⁽¹⁾.

עקרי חקירותיו הדתיות והשקפותיו אצר בספרו „צמח דוד" ו„ספת דוד", שנספח לו (נתחבר בשנת 1848 ונדפס זמן רב אחר מותו בשנת 1897), „ללמד בנייהודה קשת התורה והתעודה, וחובות האדם בעולמו, לאלהיו ונפשו ועמו". בתכנו עולים בלולים ענינים שונים⁽²⁾, סובבים על קטב הפילוסופיה הדתית ומשפעים מספרות חכמי-ספרד. קרוב הוא כמעט אל כל הדעות וההופעות הרוחניות – ביניהן גם המתנגדות זו לזו – שצמחו ושגרו בישראל עד זמנו ורשומן נמצא בספרו. את חכמי התלמוד ומאמריהם הוא מזכיר בכבוד רב. אשר להבנת עקרי-אמונה רבים משפע הוא מחקירות הרמב"ם, הדוחות את משג הקראים באותו ענין. האמונה בתחית המתים נותנת לו מקום להתגדר בו ולהתפלסף נגד המודים בה במובנה הגשמי והוא משמיע „דברים כמתלהמים על המאמיני באמונה זאת". בעל „אדרת אליהו" ובעל „פנת יקרת" ודומיהם מפרשים את העקר השמיני – תחית המתים – דוקא במובן תחיה גופנית, וכוזיזוב ממרה נגדם. „זכות אבות – הוא מבאר – היא השפעת נשמות האבות הצדיקים על נשמות בניהם החיים. בהיות השפעת הנשמות העליונות וזכות אבות ונצחיות הנפשות, אין כל צורך לבנייהאדם בתחית הגופים המתים". רבי מאמריו מלאים תורת השבחת המדות והתרוממות מוסרית של היחיד, הטפה לדברים שהם מחובות הלבבות, בלזית בקשת „טעם עומר וספירה, תפלות ומועדים, ותוכחות מוסר על עברות שבין אדם לאדם ועל פריקת על מצוות ותורה בכלל. נראה בהם

(1) מספר „צמח דוד". – כידוע, הטורים הם בעלי דת מחמד.

(2) אפשרות השתלמות האנוש ברוחו לעלות ממדרגת „צלם אלהים" למדרגת „אלהים", כלומר להיות נצחי. השארת הנפש. חובות בין אדם לעמיתו. תוכחות מוסר לפורקי על מצוות ותורה. טעמי ענין תפלה למלקותיה. שכר בעד מדות טובות וענש למפירי חק. חשיבות שבת. רמזים בתנ"ך להיי עוה"ב. ע"ד גלות ופדות עפ"י באור נבואת דניאל. חלוקת ארץ-ישראל לעתיד. קץ היובל האחרון וקבוץ גליות. חזיונות מימות המשיח ע"פ הבטחות הנביאים ונצחיות עם ישראל. על אמונת תחית המתים. על-אודות המזל וההשפעה. התפלה והצדקה. ראיות לקדוש-החדש עפ"י המולד ולא ראית הירח. מזמורים ושירים (באלה פיוטים לתפלה, – תפלות אחדות ממנו נתקבלו גם ל„סדור התפלות", – שירים לשלום הקיסר וקיינות), ובסופו פיוטים על תנ"ך בשם הכולל „ספת דוד".

בתור "חזן" ¹) בגוללווא. בכהנתו זו לא האריך לעמוד, כי פירקוביץ (אב"ן רש"ף), שהתחרה בו לזפות במשרה זו, גבר עליו. פירקוביץ, הכח המתנגד להשכלת הקראים ולקרבתם אל הרבנים, מטפס אחריו, כי "לא נחה דעת הקה"ק מחזנות הרב דוד הקוקיזובי החכם נ"ע". אולם אם השכלתו לא הוסיפה על ערכו בתור "חכם העדה", הנה העמידה אותו על מקום הנאות יותר לרוחו. בהוסד בית-הדפוס, שהוקם (1833) לשם תחית הרוח הקראי על ידי הוצאת ספרי-הקראים ופרסומם, נתמנה כוכיזוב למגיה על כל הספרים, וינהל את המלאכה במשך עשר שנים (1835–1845). בימות המצור, שחלו בסוף השנים ההן, כעלות מלכי-הברית למלחמה על קרים וצרו גם על גוללווא שנכבשה לפנייהם, ברח דוד מנוסות-חרב מפני האויב, ונמלט לעיר ניקול'יב, מקום מגוריו בניו. אחרי שהותו שם שנה אחת מת בשנת 1835 במחלת החולירה בהיותו בן שבעים ושמונה שנה.

את תעודתו הרוחנית בעמו מלא דוד כוכיזוב על-ידי ספריו. כאן מתגלה נשמתו. בחבוריו "ימות עולם" ו"הליכות עולם" (שנספחו לספר "אדרת אליהו") דן בענין "קדושה-חדש", שאלה שהתלבטו בה רבים מחכמי הקראים. בהם עשה לחובה את למוד התכונה, אשר לפניו אסרוה הקראים הקדמונים, ויצא להלחם על "ראיה משכלת" בענין המולדות. אחרי בעל "אור הלבנה" ולוחות-המולדות שלו, אשר הביאו מהפכה גמורה בקביעת סדר חדשים ומועדים להלכה, חפר דוד כוכיזוב לוח לשלשים וארבע שנה למעשה.

קביעת ראשי-חדשים ומולדות היתה, כידוע, קשר גרדי לכל חכמי מקרא מאז ומעולם, כי החזיקו ב"ראיה" כחזק לישראל בימי מלכותם בארצם. חכמי התלמוד השכילו לקבוע לוח על-פי המולד האמצעי, למען הבא על ידי חשבון אחד סדר בקביעת ירחים ומועדים בכל תפוצות ישראל. מאחרי שהלוח הרבני הזה לא נתקבל בין הקראים, והם בעצמם לא יצרו יצירה דומה לו, נשארו כפופים ומשעבדים אל ה"ראיה" התלויה בארץ-ישראל ומתאימה לקו השווה שלה. מזה באה ערבוביה, ולפעמים חגגה עדה אחת את החג במקדם לעדה השנית הרחוקה. חכמים רבים מתוך הקראים נתקשו בשאלה זו וחפשו דרכים לתקן ולהועיל. אולם לשנוי מחלט וגמור לא הרסו לשלוח יד, עד שקם החכם יצחק מקלעא הנזכר להלחם לקביעת מולד על-פי החשבון, ואחריו יצא דוד כוכיזוב מזין בדיעות משכלות למלחמת-תנופה נגד קביעת החדשים, על-פי ראית הירח, והטיף לתקן הלוח בחשבון "המולד", שרק על-פיו אפשר למד קביעת הזמן. ואמנם השקפה זו נחלה נצחון. נתקבל החשבון על-פי המולד האמצעי, כמתכנת הלוח הרבני, רק בשנוי קצת – על-פי המולד השווה וגם בהרחקת "דחיות" – למען תת צורה קראית-עצמית ללוח שלהם.

ההשכלה ומתקרב אל הדוגלים בשמה. בדורו נפרת ההתחדשות רוחנית בעדתו, כי קראים רבים היו אז בקיאים בתנ"ך, ומהם עסקו לא רק בספרות הקראית, אלא גם בספרות הרבנית-הפילוסופית. נגיעה רוחנית זו גרמה, שלמרות השתדלותם, כאחיהם בקרים, להתחשב כפייחוק, בעיני הממשלה, ככת נבדלת מעל היהודים (1) ולהשיג זכויות עודפות, עד כי נבדלו לטובה (1821) ונשתוו לשאר האזרחים הנוצרים, לא התנכרו כלפיפנים אל ישראל ורוחו, ויש שלפעמים תקו את חיי היהודים ויקבלו ממנהגיהם.

החכם הזה, בכל שקידתו על ספרי הקראים ואגבזה גם נטיתו להגות בספרי התלמוד הרבני, חבב את ספרי המחקר והשירה העברית, למן אלה של חכמי ישראל בימיהבינים עד המשכילים שבדורו, אשר בא אתם בדברי „אהבה אחוה ורעות בעניני הדת והאמונה וחקירות וחכמות שונות“ (2). עם רבי נחמן קרוכמל, המעיד עליו, כי היה „מן הטובים והמלומדים שבהם“, עמד בכתובים ובברית-ידידות. בין שאר סופרי ישראל, שנשאו ונתנו אתו במכתביהם, נמצאים שמות מפרסמים, כמו יש"ר מגוריציאה, שד"ר, שמשון בלון הלוי, דניאל הרנשטשטין מברודי ואחרים (3). הוא תמך תמיכה ספרותית על-ידי ספרים וכתבי-יד קראיים, החשובים לחקרי-קדמוניות, את י"ד דוקס (4) ואת אברהם גיגר (5), — המהליך אתו מכתבים, — שהמציא לו באמצעות ש"ר גולדנברג (6) מטברנפול את כתב-היד „מכתב אחוה“, אשר ערך יש"ר מקנדיה לקראי זרח הטרוקי (נדפס אחר-כך בקבץ כתבי-יד עתיקים, שהוציא גיגר בשם „מלא חפנים“). אברהם ליאנוביץ עסק גם בעצמו בכתיבת שירים בשפת-עבר (כמו זמירות לשבת ופיוטים דתיים), שנשארו אחריו בכתב-יד, ומהם נדפסו אחר מותו ב„סדור התפלות“. הדוש ספרותי היו שיריו המלאים אישית ורשמי-אהבה למקורו, שכתב בשפה הטטרית המדברת. השפה העברית היתה לו שפת-הקודש המקבדת, והטטרית „המתורגמן והמליץ“ לה. אם גם ברוחו לא הגיע אל דוד כוכיזוב, הנה בתור איש-מעשה עלה עליו, והיה שני לו, אשר ינק מן ההשכלה של המשכילים היהודים, ששמשה סבה למגע וקרבה עם היהודים הרבניים, קדם שנתהוותה ההתקרבות בארץ רוסיה.

(1) הממשלה הכניחה לכן, ומשנת 1790 ואילך, זכרו בכל כתבי-המלכות לא בתור „יהודים קראים“ ככנוסם הרגיל מאז, אלא בשם „קראים“ סתם.

(2) „כוכבי יצחק“, ח' כ"ט.

(3) שם.

(4) גנזי ישראל בפטרבורג מאת ח"י גורלנד, ח"א.

(5) הקדמה לספר „מלא חפנים“, הוצאת גיגר.

(6) זהו בעל „כרם חמד“, שעמד במגע עם ליאנוביץ ולקח מידו ששה ספרים כ"י שונים על-מנת להדפיסם. את כה"י מבר-למדפס ש מיד בוינה במחיר רב, ומסגה בלתי-נדעה לא נדפסו הספרים והנם עד היום בכתב-יד באוצר-הספרים שבוינה.

ספוג דעות שונות, הלכותות מאוצרה הרוחני של כנסת-ישראל: מן התלמוד וחכמת הנסתר, הפילוסופיה הדתית וההשכלה החדשה. דרך הרמז נראה בנמוקיו, כי „כוונת השבתת השאור היא להכניע התאווה, והמצה הנמוכה רמז לנמוכי לב“, וחשיבות שבת מפני כי „כוונת כל מספר ז' היא להתעוררות באמונה“. ובבואו לדבר על נושא כללי כ„הגלות והפדות“ הוא מרחיב את דבריו בחבה יתרה. ענין זה, שהתגדרו בו גדולי ישראל, מצא גם בו את מטיפו. „אמנם גלותנו זו חשכה בעלטה ובאריכותה נמשלה לכל הלידה“ מקונן הפן לכת עלובה, שנבדלה בהויתה מעל האמה ומשתפת עצמה בעתידה. כדרך מחשבי-קצים הוא פותר חשבונות סתומים שבדניאל. האמונה החזקה מקפת את הכלל ושמה דברים בפיו, „כי יוסיף ד' שנית ידו להשיב יסודי הבנין לאיתנם בהשיב שבות האומה הנבחרה אל מכוונתה בקבוץ נדחיה ובהחזיר נשמות הנבואה לפגרי אנשיה ובהחיות רוח-הקדש בקרבם כהבתחתו ושב ד' אלהיך את שבותך וכו“.

טפולו בספרות הרבנית הרגיל אותו בעיון אצל עולם-המחשבה היהודית והשפיע עליו באפן אמצעי. הנגוד שבין ההשקפה הקראית והרבנית נתמעט על-ידי התקרבותו למשכילים, הרחוקים מקנאות-הדת והמנערים מעליהם הרבה מן המסורה התלמודית. אולי הבריקה במסתר-ינשמתו תקוה להתאחדות עם המשכילים מבני-ישראל, אחרי אשר הוסרה הסבה המפריעה.

משנה-בדעה לדוד כוכיזוב היה בן-דורו, החכם לעדת הליץ' בגליציה, אברהם בן לוי ליאונוביץ (בערך 1780–1851)⁽¹⁾. העדה הזאת היתה מרבה באוכלוסין ובהשיבות מכוזיזוב – אשר בלעה את ישובה אל קרבה אחר-כך – ונחשבה לגבי זו ככרך, שהעולם החיצוני נתקל בו ברצותו להכיר את הקראים ולדעת ארחותם. בתוך הישוב הזה חי ופעל אברהם ליאונוביץ, והצטין בתקונו, שתקן על-דעת-עצמו, לשנות מנהגים דתיים העומדים ברומו של עולם הקראי, כגון אסור „טמאת-המת“ שהיה נהוג בכל-חמר הדין עד ימיו והוא עמד ובטלו בשנת 1848, בסוף ימיו; „טמאה“ זו, אשר היתה יסוד לתמרות הדת ותהי לאבן-מכשול בחיי יום-יום. מהיותה עקר חשוב בחקי-הדת לא נגע איש בו, לשנות אסור זה, עד כי עמד החכם הזה ונהג קלה – אמנם על-פי גזרות שגוהגות בתוך הקהלה – להתיר לקראים בני עדתו לטפל בעצמם בקבורת מתיהם. על-פי השתדלותו נבנה בימיו (1830) בית-כנסת קראי מהדר, אשר מטעם בנינו וסדורו יש לשפוט, כי ההיכלים המתקנים של הקהלות הנאורות באירופה השפיעו על גזרתו ושמשו לו דוגמה. כל ימי משתרו, חיובל שנים (בערך מראשית המאה ה-19 עד שנת 1851), היה רבי-פעלים, להקן ולשפר את חיי צבורו לפי טעם חדש. מעשיו אלה יש לזקוף על וזשבוך מנעו עם היהדות הרבנית, שנעשה תכוף על-ידי השפעת ההשכלה, גם מיתר פעולותיו נכר, כי היה איש גוח לתנועת

(1) עין ספרי „לקורות הקראים בגליציה“, צד 11–13, וב„הקדם“, שנה ב, ח"א.

„רב מְבַהֵק, תּוֹרֵנִי, תִּלְמוּדִי וּאֵלֹהִי, בְּקִי בִּנְגִלָּה, בְּנוֹסְתֵּר וּבַחֲכָמוֹת הַחִיצוֹנוֹת“, וּמִסְפֵּר עָלָיו, כִּי „דְּרַבִּינַי תּוֹרָה בִּישׁוּבוֹת וְהַגִּיד דְּבַר ה' לַעֲמֹל בְּקִהְלוֹת הַמַּפְאָרוֹת לְרָחֵק, טָרְנוּב, טְרַנּוֹפּוֹל וְטִיסְמַנִּיץ“. הוּא הֵנִיחַ אַחֲרָיו כְּתִיבִיד שׁוֹנִים, בְּחוֹכֶם גַּם גְּלוּבוֹס עֵבְרִי, וְאָף הֵם מַעֲיָדִים לֹא רַק עַל גְּדֻלָּתוֹ „בִּנְגִלָּה וּבְנוֹסְתֵּר“, כִּי־אֵם גַּם עַל עֶסְקוֹ ב„חֲכָמוֹת הַחִיצוֹנוֹת“, וּבִיחּוּד בְּהַנְדָּסָה וּבַחֲכֹנָה. הוּא עֲצָמוֹ לְמִדָּ לְשִׁמְחָה בְּנוֹ תּוֹרָה שֶׁבְּכַתֵּב וּשְׁבַע־לֶפֶת, אֲבָל גַּם רֵאשִׁית הַנְּדָסָה וְאֵת הַלְשׁוֹן הַגֵּרְמָנִית, וְאֶחָד מִן הַסְּפָרִים הָרֵאשׁוֹנִים, שֶׁקָּרָא הַנַּעַר שִׁמְחָה מִפִּי אֲבִיו הִיא ה„פִּידוֹן“ לְבֶן־מִנְחֹם. וְלֹא רַק גְּדוּלָּה בְּתוֹרָה וּבַחֲכָמָה הִיא רַבִּי שֶׁבַח, כִּי־אֵם גַּם מִצֵּן בְּמִדּוֹת: מִיָּמִיו לֹא וָתֵר עַל אִמְתּוֹ, לֹא כִבֵּשׁ אוֹתָהּ בְּלָבוֹ וּאִפְּלוֹ אִם אַחֲרֵים בְּנוֹ מִמֶּנָּה וַעֲשׂוֹ עִמּוֹ רָעָה בְּגִלָּתָהּ. הוּא לֹא מֵצֵא סִפּוֹק לְנַפְשׁוֹ בְּתוֹרָתוֹ וּבַחֲכָמָתוֹ בְּלִבָּד, אֲלֵא הִרְבָּה לַעֲסֹק גַּם בַּצִּרְכֵּי־הַצְּבוּר וּתְקוּן־הַדּוֹר. „כֹּל יָמָיו לֹא זָז מִן הַמִּטָּה אֲשֶׁר הָצִיב לוֹ“, גְּדוּלָּה וְעִמְקָה הִיָּתָה הַשְּׁפָעַת תּוֹכַחָתוֹ, „לְזַקֵּךְ נַפְשׁוֹת חֲכָם בְּמַתְק־שִׁפְתִּים, בְּדַעְתּוֹ דְּבִין פְּתִיִם, הָאִיר עֵינָם“ ו„רַגְלִים הִשִּׁיב מַעֲוִין“. — אָף כִּי מֵצֵב מַעֲמָדוֹ בְּתוֹרָה רֵאשִׁישִׁיבָה וְדִרְשָׁן תִּלּוֹי הִיא בְּדַעַת־הַקֹּהֶל, עֲמִד לָבוֹ בּוֹ לְהַתְנַגֵּד בְּגִלּוֹי לְחִסְדִּיּוֹת וּלְצִדִּיקוֹת, שֶׁגְּדוּלָּה הִיא כֶּחָן בִּיָּמִים הֵם בְּגִלְצִיָּה (רַבִּי שֶׁבַח מֵת בְּטָרְנוּב בִּשְׁנַת תַּקַּע"ו), וְיַחַד עִם חֲכָמֵי־דוֹרוֹ „יְהוּדָה־לֵּיב בֶּן־זַאב, אֵלֵיהֶם וּלְצִנָּה בַּעַל סִפְרֵי־הַבְּרִית, יִצְחָק וּמִנְחֵם סְטָאנוּב, נַחֲמָן קְרוֹכְמָאֵל, שִׁמְשׁוֹן בֶּלֶךְ, שְׁלֹמֹה דּוּבְנָא, שְׁלֹם הַפֶּהן וְאַחֲרֵים“ הִיא גַּם הוּא מִן הָרֵאשׁוֹנִים „שֶׁהֲעִלּוּ אֶת גְּרִישְׁרָאֵל, נֵר הַחֲכָמָה וְהַתּוֹשִׁיָה, וְיִסְלּוּ דֶרֶךְ־תְּבוֹנוֹת לְבָאִים אַחֲרֵיהֶם“. רַבִּי שֶׁבַח לֹא חָשַׁשׁ לְדַבְּרֵי הַנַּחֲרִים בּוֹ, אֲשֶׁר בָּקָשׁוּ לְהַשְׁנִיאוֹ עַל הָעַם וּנְתָנוּ אוֹתוֹ לְאַפִּיקוֹרֶס וּמַחֲטִיא אֶת הָרַבִּים, מְדַרְכּוֹ לֹא סָר, בְּאַמְתּוֹ, אֲשֶׁר בָּהּ הָאֲמִין אֲמוּנָה עֲלִמָּה, הִי עַד יוֹמוֹ הָאֲחֵרוֹן, וּבְתוֹכָתוֹ הוֹרָה דֶרֶךְ־חַיִּים לְבְנֵי־דוֹרוֹ. וְמִי יוֹדֵעַ, אִם לֹא רוּחוֹ שֶׁל רַבִּי שֶׁבַח הַמוֹכִיחַ וְאִישׁ־הָאֵמֶת שֶׁרָתָה עַל בְּנֵי־בְנוֹ וְאִם לֹא הִיא שְׁעִמְדָה לוֹ, לְנִכְדָּ, לְצוּד נַפְשׁוֹת וּלְהַבְקִיעַ לְבָבוֹת בְּאַמְתּוֹ וּתּוֹכָתוֹ שֶׁלֹּ, כְּשֶׁהִגִּיעָה שַׁעְתּוֹ לְכַךְ? —

II

שִׁמְחָה פִּינְסְקֵר¹), בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי שֶׁבַח, קוֹרָא לַעֲצָמוֹ „צַעִיר תִּלְמוּדִי“ אֲבִיו. אִם לְתוֹרָה וּחֲכָמָה, הָרִי אֵין סִפֵּק כְּמַעֵט, כִּי רַק מִפְּנֵי עֲנוּתוֹתָיו הַגְּדוּלָּה לְגַבִּי אֲבִיו קָרָא לַעֲצָמוֹ כֵּךְ: תַּמְהָנוּ, אִם מְכַל תִּלְמוּדִי רַבִּי שֶׁבַח עֲמִד אִדָּם גְּדוֹלָה כְּשִׁמְחָה בְּנוֹ, אֲבָל בְּנוֹגַע לְשָׁנִים בְּאַמֶּת לֹא הִיא אֲלֵא אֶחָד מִצַּעֲרֵי

¹) מִתִּי וְלִמָּה הִחֲלִיף שִׁמְחָה אֶת שֵׁם מִשְׁפַּחְתּוֹ „צִלְמוֹנִיץ“ ב„פִּינְסְקֵר“ — אֵינִי יוֹדֵעַ. אֲפֹשֶׁר רַק לְשַׁעֵר, כִּי בְּצִאתוֹ מִגְּלִיצִיָּה לְעוֹר בְּרוּסְיָה הִכְרַח לְהַעֲתִיב לִיהוּדֵי רוּסְיָה, שֵׁם מִשְׁפַּחְתּוֹ הִיא פִּינְסְקֵר, יְהוּדִים נִחְיִי מְדִינֹת אַחֲרוֹת לֹא הָיוּ רִשְׁאִים לְעוֹר בְּרוּסְיָה, כִּידוּעַ.

פִּינְסְקֶר וְזִמְנוֹ

לְשַׁנַּת הַמָּאָה לְהוֹלָדוֹתָיו

כֹּל אֲנִיָּה, הַמִּפְלִיגָה לְעוֹלָם הַחֲדָשׁ, מִיָּדֵי קוֹלֹמְבוֹס
הִיא נוֹטֶלֶת אֶת הַמִּפָּה לְדֶרֶכָּה.
קוֹלֹמְבוֹס אָמֵר לְמִצָּא דֶּרֶךְ לְהֵרוֹ וּמִצָּא—אֶת הָעוֹלָם
הַחֲדָשׁ—

אֲמַרְסוֹן.

פֶּרֶק רִאשׁוֹן

I

מִצַּד אֲבִיו בֶּן-גְּדוּלָּיִם הִיָּה פִּינְסְקֶר⁽²⁾. אֲבִי-אֲבִיו, רַבִּי שִׁבְח בֶּן-מֵרְדֵּכַי
הַלֵּוִי אֶלְמוֹגִין, הִיָּה מְבַנֶּה-הָעֲלִיָּה בִשְׁעָתוֹ וּבִמְקוֹמָהּ. שְׁמִיָּהּ בְּנוֹ קוֹרָא לֵוִי.

⁽¹⁾ מְקוֹרֹת: נֹסַח מִצְבָּתוֹ שֶׁל רַבִּי שִׁבְח אֶלְמוֹגִין בִּטְרֵנוֹב. (הַנֹּסַח חֲבֵר עַל-יְדֵי שְׂמַחָה
בְּנוֹ; נִדְפַס בִּ"בְכוּרִים" שָׁנָה ב'—וִינָא תֵּרַכ"ה—בְּרִשְׁמֹתָיו שֶׁל זִמְנֵן שְׁטֵרן "רִבְעָא דַּאֲמֹרֵאִי").
נֹסַח מִצְבָּתוֹ שֶׁל שְׂמַחָה פִּינְסְקֶר בְּאוֹדֵסָה.—מֵאִיר הַלֵּוִי לְטֵרוֹס: "תּוֹלְדוֹת מו"ה גֵּרְשׁוֹן הַלֵּוִי", "בְּכוּרִים"
שָׁנָה א', וִינָא תֵּרַכ"ד.—שְׂמַחָה פִּינְסְקֶר: "לְקוּטֵי קְדֻמוֹנוֹת", וִינָא תֵּר"ךְ; "מְבוֹא אֶל הַנִּקּוֹד הַצְּשׁוּרִי",
וִינָא תֵּרַכ"ג; "מִשְׁלֵי הַגּוֹזֵרָה וְהַבְּנוּיָה" עַל שְׁמוֹשׁ הַגּוֹזֵרָה וְהַבְּנוּיָה בַּפְּעָלִי שְׂפַת-עֵבֶר, וִינָא 1887.—
נִפְתָּחִי קֶלֶר: "שְׂמַחָה פִּינְסְקֶר", "בְּכוּרִים" שָׁנָה ב'.—ד"ר ש. לֹונְסוֹן: "ש. פִּינְסְקֶר", נו' 4-5 שֶׁל
הַשְּׁבֻעוֹן הַיְּהוּדִי-הָרוֹסִי "דִּין" לְשַׁנַּת 1869.—מ. זִלְבֶּרְשְׁטֵין: "Два слова объ училищахъ"
"רוֹטוֹיט" (שֶׁל רִבִּינוֹבִין) נו' 20.—ש. י. סְטֵינְסְלֶבְסְקִי: "Изъ исторіи и жизни одной евр. школы"
"רוֹטוֹיט" חוֹב' אֲפֵרִיץ לְשַׁנַּת 1884.—ג. מ. לֶרְנֵר: "Еврей въ Новороссійскомъ краѣ"
אוֹדֵסָה 1901.—ד"ר י. קֶלְזֹנֶר: "אֲבִיו שֶׁל פִּינְסְקֶר", נו' 4, 6-7 שֶׁל "הַעֵם" לְשַׁנַּת 1916.—
דוד כְּהֵנָּה: "לִיִּנְטֶל וְהַשְׁכֵּלֶת הַיְּהוּדִים בְּרוֹסִיָּה", הַשְּׁלַח, כֶּרֶךְ כ"ז, חוֹב' ו'.—אֲרוֹז: "חֶבֶל עַל דַּאֲבִדִּין
וְעַל מִשְׁתַּכְּחִין", "הַמִּלִּין", נו' 276 לְשַׁנַּת 1891.—מ. פ. לִיִּנְבֶּלְסוֹן: "ד"ר לְעֶזֶן פִּינְסְקֶר אִיגְנֹו", כֶּרֶךְ
ד' מִכְתָּבִיו, אוֹדֵסָה, תֵּרַע"ג; Л. С. Пинскеръ, נו' 6 שֶׁל "רוֹטוֹיט" הַשְּׁבֻעִי לְשַׁנַּת 1902.—יוֹסֵף
מִכְנֹוֹץ: "Историч. обзоръ сорокалѣтія ришельевского лицея", אוֹדֵסָה 1857.—
י. מוֹאֶה: "Отецъ и сынъ", נו' 50 שֶׁל "יֵבֶר. זִיִּין" לְשַׁנַּת 1916.

⁽²⁾ עַל מוֹצָאוֹ וְנוֹצְרוֹ מִצִּד אֲמֹו אִין בִּידִיגֹו שׁוֹם יִידִיעוֹת,

לתקון הלבבות והחיים. ואמנם הד"ר לונסון מעיד מפרש, כי רבי ש"ח, הוא שסלל בגליציה את הדרך לפני יוסף פרידל. את בית-ספרו המפרסם של פרידל בטרנופול ואת השפעתו הגדולה על יהודי-גליציה כבר ראה שמחה בעיניו. לא יפלא אפוא, כי כשבא לאודסה ומצא כאן קרקע מכשרת לכך לכל-הפחות במקצת, בקש אף הוא להקים מחשבת-אביו ולתת ליהודי-רוסיה את אשר נתן פרידל ליהודי-גליציה — דוגמה יפה של הנוקן מתקן לפי צרכם של החיים החדשים.

שלישים ושלוש שנה רצופות נמשך שמחה בבית-ספרו מורה ללשון ולספרות העברית, ולא בו האשם, כי לא נתן לו לראות בתלמידיו גם את הברכה העברית, שבקש לראות בהם: ענותן וצנוע היה יותר מדי וכחו לא עמד לו לנצח את חבריו. בצלאל שטרן המנהל ויתר המורים שבבית-הספר, שלא מחשבותיו ורצונותיו היו מחשבותיהם ורצונותיהם. בנוגע לזה אפשר ללמוד הרבה מספרו הקצר של יעקב בן-ישעיהו מוא"ה, "פעם אחת — מספר מוא"ה — שאלתי את צ'רבוים הזקן, אם באמת נאמן היה לבו של שמחה פינסקר ליהדות? השיב לי הזקן: לא שמחה, אלא רבי שמחה חיב אדם לאמה. כל יתר חבריו המורים... והזקן סגם בבטוי הריף של גנות". — ויותר משהיה שמחה מורה לתלמידיו היה אב וגואל להם. כעשר שנים לפני מותו הלה מחלת-עצבים קשה מדי עבודה ושקידה וגם אור-עיניו לקה. בניו הציעו לו, כי יתפטר מעבודת בית-הספר וכל מחסוריו עליהם, אבל הוא לא נענה להם. הנה אתם — החזיר לבניו — אומרים לקיים בי מצות פבוד-אב ולכלכל את שיבתו. וכי בשביל-כך פקעה ממני מצות גדול-לבנים ואני רשאי לנטוש אלה הצאן, פני-תלמידי? — והוסיף לעבוד בבית-הספר עד אשר עזבו לבו לגמרי. איש, שוגש-החובה מגיע בלבו עד לידי מדה כזו, — לו בצדק יקרא אדם. ומשנכנס לבית-ספרו ללמד לאהרים את הלשון והספרות העברית התחיל גם הוא עצמו שוקד עליהן ועל המקצועות הקרובים אליהן. "אף כי היה שכרו הקצוב לו לא כביר, בכל-זאת עמל להשיג כפי יכולתו את רב הספרים, שיצאו בימים ההם באשכנז ובצרפת, המדברים בדיעות לשונות בני-קדם ובתורת בני-עמנו והכנתם וקורותיהם". כשהברר לו, שידיעת הספרות הערבית עקר גדול היא לחקירת הספרות העברית ושירתה הקדומה, עסק שנים אחדות בסתראתו גם בלמוד הערבית וספרותה, עד שנעשה קמחה להן. נשמתו מצאה את תקונה: בו נעור איש-המדע גדול-ההעמקה וההוקר רבי-השקידה. "מי שלא ראה בעיניו את שקידתו ורב עמלו לא ראה שקידה מעולם — מעיד עליו נפתלי קלר. וגדולה מזו היא עדותם של ספריו, "קוטי-קדמוניות", "מבוא אל הנקוד האשורי". בהם אנו רואים, עז-היכן מגיע כחן של שקידה והעמקה.

אין מאמיני לעמוד על צרכם של הספרים האלה; הערכה זו היא מענינם של כותבי תורות שמחה פינסקר כשהוא לעצמו. אני אין כנתי אלא להבין, עד-כמה שאפשר, מתוך מעלות-רוחו של האב את אלה של הבן, שהיו אם אמנו כל אדם ואדם עולם שלם ומיוחד הונו לעצמו ומתוכו יחיה, יגדל ויפעל,

תלמידיו: עוד טרם מלאו לשמחה ששעשרה שנה מת עלינו רבי שבח אביו⁽¹⁾.
 בן שבע-עשרה נשא לו אשה מרוסיה, מבנות הרופשוב, הסמוכה לגבול גליציה
 המזרחית, את מיטא בת היום וְלָרָה, עזב את טיסמניץ ויצא להרופשוב. רצונו
 של וְלָרָה הועשיר היה, כי חתנו „העלוי“ יָשָׁב עמו בביתו, יתפרנס מעל שלחנו,
 כמנהג הימים ההם, ויעסוק בתורה, אבל שמחה, שכבר ראה מאורות-ההשכלה,
 מאן לאכול „להם חסד“ ובקש לבנות בית לעצמו. לָשָׁם זה יצא לטומשוב,
 הסמוכה להרופשוב, וְשָׁם אל המסחר פניו. ואולם הוא טעה בהבנת כחותיו
 וסגללתי וְלָא ידע, כי לא נשמה של איש-מעשה נתנה בו, כי לא הוא האיש
 אשר יצליח לעולם זה, שלא העיון והחקירה המעמיקים יפים לו, אלא הכשרון
 לְכַנֵּן את האפשרות הראשונה הבאה לידיים ולעשות מעשה, ואמנם בכמה נסיונות
 של מסחר נתנסה במשך שנות-שבתו המעטות בטומשוב ואף באחד מהם
 לא עמד.

נשמתו של שמחה פינסקר, שנולד על ברכי אב מורה דרך-חיים לבני-
 דורו ואשר עתיד היה להוליד בן מורה דרך-תחיה לכל עמו, — נשמתו של
 איש זה ממקור אחר חָצְבָה. „מענש אונד פאָרשער“ (אדם וחוקר) — כך כתב
 בנו, הד"ר פינסקר, על מצבתו. כמדמה, שאי-אפשר היה למצא דברים יותר
 נאמנים לתאור דמותו הרוחנית של שמחה פינסקר.

לאחר שפָּלּוּ לו עסקיו ואבד לו כספו בטומשוב יצא לאודיסה. משום
 שהיה בקי בתלמוד, בעל-סגנון עברי נאה, ידע את הלשון הגרמנית, לשון
 השכלתם של „הברודיים“, חשובי-אודיסה בימים ההם, וביחוד משום שכתב-
 ידו היה יפה מאד, נתנה לו משרת סופר בלשכתו של הרב. אבל אם עבודה
 זו אולי הטריפה אותו לָחֵם, ודאי לא השביעה וְלָא יכלה להשביע את נפשו.
 כשם שלא נוצר להיות איש-המעשה והמסחר, כך לא נוצר להיות גם פקיד.
 הכשרונות והסגלות המיוחדים שנתברך בהם בקשו לָחֵם מוצא ושמוש, ואמנם
 לא עברו ימים מרובים ושמחה פינסקר יחד עם יצחק הירוביץ — בעזרת אחדים
 מראשי המשכילים באודיסה בעת ההיא — יסדו (בשנת תקפ"ו—1866), „בית-
 ספר צבורי ליהודים“, הוא בית-הספר כמעט הראשון לילדי-ישראל ברוסיה⁽²⁾.
 כמדמה, שלא נטעה אם נאמר, כי משום „קבלת-אבות“ היתה במפעלו
 זה של שמחה פינסקר. אין ספק, כי עוד בנערותו שמע הרבה דברים מפי
 אביו על תקן-התורה, שהרי תקן-התורה הוא הדרך היותר טובה בכל דור

⁽¹⁾ דפ"ו דברי נפתלי קלר היה שמחה בן של שעשרה בנות עליו אביו. טעות היא זו. שמח
 נולד בטרינוב י"ז ניסן תקס"א (כך כתוב מפרש על מצבתו) ובחשעה-באב תקע"ו — יום מות
 רבי שבח אביו — היה בן חמשה-עשרה ומחצה.

⁽²⁾ אי מדיק ואומר: „כמעט הראשון“, משום שארבע שנים קדם לכן (תקפ"ד—1822) נפתח
 בית-ספר לילדי-ישראל באומן פקד קיוב. אבל שם לא היה עדין הדור מכשר לכך כלל ובית-הספר נוסד
 רק על-פי רצונו הפשוט של העשירי-המשכיל הירושלמי בר הורביץ („הרמץ ברנרד“), ולפיכך לא
 הצליח ולא נתקיים.

וראוי, כמדמה לי, לשום לב גם לסגנונו והרצאתו. סופרי התקופה
ההיא עדין לא למדו להיות שליטים ברצונם, מחגירים היו תמיד אחרי
המליצות ומגיעים למקומם בעקיפין-עקיפים; שמחה פינסקר כבר ידע להיות
דיקן בלשונו ורק מעט נשאר בסגנונו שלו מרשלנותו ורפיונם של סופרי-
דורו. הדבור, שאין אתה יודע למה נאמר, מה הוא בא להוסיף על הקודם
לו, — הדבור הנבוב הזה כמעט שכבר היה זר לו. חביבה היתה לו הצורה
הנאה, הסגנון הקל והנוח, — פעמים הוא בוחר בסגנונם של בעלי-המחקר,
פעמים בסגנונם של בעלי-המדרש והאגדה, — אבל הוא ידע לעשות אותם
שמוש לתכן ולא להפך. עקר טרחו ועמלו — להודיע את הדברים, שלא היו
ידועים לאיש עד אשר נודעו לו תחלה. מתוכו הוא דולה את אמתו וחוזר
ומשקה אותה לאחרים, והנעימה המיוחדת שבהרצאתו, נעימה של בטחון אצילי,
מעידה עליו כל-מקום, כי מכיר הוא בערכם של מחקריו, כי הוא רואה
בהם גלויים לא רק לעצמו בלבד. מתוך טהר-לב של מבקש-אמת הוא אומר,
כי אין רצונו אלא „שיצורפו הדברים פעם, פעמים ושבעתים... והוא יעמוד
מנגד וישמע טענות המימינים והמשמאילים ויהיה גם הוא כאחד השופטים
להימין או להשמאיל כפי כשרון הטענות ונחוחן, עד יצא כנגד הענין
המדבר“, אבל עם זה „אין הוא חת לא מהם ולא מהמונם — של המשכילים
המבקרים, שמרחוק יריח מלחמתם: — המציאות תעמוד לימינו“... מבקש-
אמת, הבוטח באמתו — זהו שעור-קומתו של שמחה החוקר.

ואולם קלסרתו הרוחני של שמחה פינסקר לא היה מבהיק לנו לכל
שלמותו, אלו לא נתפרסמה מחברתו הפיוטית „משלי הגזרה והבניה“, שנדפסה
עשרים ושנים שנה אחרי מותו. פיוטיו של אדם, ומכל-שכן של אדם גדול,
יש להם ערך מיוחד, אם גם לא כשהם לעצמם, הרי לכל-הפחות להבנת נפשו,
משום שרגעי הפיוט הם „עולם הנקדוח“, מצויי-הלב של האדם: מתוכם אנו
שומעים את שיחתו הטמירה עם נפשו, את הגיון-יחודו עם אל חייו.

„אשרי מרחם תורה, לחים אש-דת,

אשר התעתד לקטל, להרג עליה תמיד,

אש-אלהיו תלהטו ואורו יברק בקרבך...

גדל-לח אתה, על-כן יראתך נפשי...

הלא טפחות שנותי, מתי ארגיעה ואבליגה?

הרהב נפש עבדך בטרם התעלפתי,

התעשת לי מהר, פן תאחר וגועתי...

ועקמתך השממה ה', שמעני וירנח לי...

חזקי אמה, שגבני, כי לישועתך שגרתני...

בהכרח תודענה בו גם סגלות אבותיו, אשר זכו לו את חייו ובו הבליעו את מעלות-רוחם ושרשי-נשמתם. „עץ פרי עשה פרי למינו“. ומנקדה זו לא עצם יצירותיו של שמחה פינסקר הן מעניני, אלא תכונות נפש יוצרן, המתגלות על-פיהן.

כעשרים וחמש שנה, זאת אומרת כמעט מיום עמדו על דעתו ועד סמוך למותו, כתב את ה„לקוטים“ ואת ה„מבוא“, ויותר משני ספריו אלה לא נדפסו בחייו, אף כי „ספרים וכתבי-יד עתיקים למאות בהן ובדק והעיר עליהם את הערותיו המתפמות, וספרים ומאמרים לעשרות על ענינים חשובים של חכמת הלשון ותולדות ישראל, דתו וספרותו התחיל לכתוב“. — תורה שלמה בתקר היינו יכולים ללמוד, אלו נתן לנו לתפוס את הנעשה בבורטריה הנפשית של „פבדירהמחשבה“, שאחד מהם היה שמחה פינסקר: כאן יכולה היתה העין לראות את פרוצם המחשבה לכל גלגוליו הרבים, משום שכאן בולטים ומפרשים הם ביותר משעת עצם ההברקה הראשונה ועד שעת הבשול האחרון. אבל דוקא יחידה-הסגולה הללו נחבאים תמיד אל הגות-רוחם. לבדם, בסתר-אהלם, הם טוים את חוט-מחשבתם ובכל אשר יוכלו יעלימו את חביון-נפשם מעין זרה. „ימים רבים לא ידעו חבריו של שמחה פינסקר, כי אדם גדול רב-מדע מתהלך בקרבם“, עד שנחפרסמו מחקריו הראשונים ב„ליטעראטור-בלאטט דעס אריענטס“ לשנת 1851, כלומר — בהיותו כבר בן-חמישים. „פכדי-המחשבה“ מִיחידים את כל עצמותם על אמתם, ולפיכך אין כמותם בטוהים בה ובערכה, אבל משום שאת כל נפשם יתנו בה, קנאה גדולה יקנאו אותה, ובעמדה לצאת מרשות-יחידם נדמה להם, כי היא פורשת ובדלה מהם. אמנם פעמים אין-מספר ינסו לפתוח את רשות-יחידם לרבים, שהרי ברית לרותה לכל אדם, אשר לא לב נבוב לבו, כי יירא לנפשו, פן עמו תמות אמתו, — וירתעו לאחורם ויחללו פיוס אחד הם מפִּיסים תמיד את דעתם: עדין לא הגיעה השעה לכך. ויש שהם זקיקים להכרחים מן החוץ, כי יכריעו הם את הקנאה שבלבם ויכריחוהם לגלות את אמתם לרבים. הכרח מכריע כזה היתה לשמחה פינסקר מחלתו הקשה, שתקפה אותו בסוף ימיו, כאמור למעלה. אז נתפטר מבית-ספרו והלך לוינא. בני-אודיסה, שקבעו לו פרס תמידי בזכות שלשים ושלש שנות-עבודתו הפדגוגית, ובניו, שדאגו למחסוריו, התקינו לו את היכלת לשבת בשלוח ולעסוק ברפואת-גופו, והוא — יושב בוינא ועסק בתורתו, הדפיס את ספריו „והגיה כל בובין עד י"ב פעמים“. ואין כל פלא, כי ספריו אלה פרץ של עשרות שנות שקידה והעמקה, עשו בשעתם ושמ של גדלות מדעית מיחדה. יוסט כתב על ה„לקוטים“, ש„בכל הספרות החדשה אין משלים, וגרץ העיד על עצמו, שאלמלא מחקריו וכתביו של פינסקר, „היו דבר הפרוד של ענן והתפתחותו נשארים בלתי-מובנים לו כלמחברים שקדמו לו“.

(1) גרץ, „געשיכטע דער יודען“, הקדמה רעשונה לחלק ה'.

מקור-נחם את לי, הגמאיני מי-ישועתך,

מִלְטִינִי, תַּקְנִי! מִלְטִי נַפְשִׁי וְאַשְׁבַּחְךָ עַל־מוֹתִי...¹

לא יפלא בעינינו, אם על איש אשר לב טהור כזה נתן לו, אמר ציפלי, אחד מגקיי-הדעת והלב שבדור-ההשכלה: "ראוי היה שמחה פינסקר, שכני לדעת אותו וללמוד אל דרכיו, לך אדם אחריו ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה". וודאי לא יפלא בעינינו, אם ממעינותיו הטהורים של האב שחה גם הבן.

III

יהודה-ליב בן שמחה ומיטא פינסקר נולד באחד בטבת תקפ"ב (13/25 דצמבר 1821) בטומשוב פלך חלם אשר על גבול גליציה המזרחית.¹ בעודו ילד קטן עזב אביו את עיר-מולדתו ובא לאודיסה. בימים ההם, בשנות העשרים למאה התשע-עשרה, כבר היתה אודיסה עיר גדולה רבת-המסחר. ישובה היהודי כבר עדה גם הוא לאלפים אחדים

¹ ארו (במאמרו הנזכר) קורא לדר פינסקר: אריה-ליב. אחריו, כפי הנראה, גרר ש. ציטרון וגם הוא קורא לפינסקר אריה ליב (מחלוקות חבת-ציון, חלק א', אודיסה תרע"ט, עמ' 166). האמת היא, ששמו היה — יהודה-ליב: כך כתוב מפרש על מצבתו.

במנסת ישראל של שפ"ר כרך ג' נאמר, שפינסקר נולד בשנת תקפ"ד (1823). על טעות זו (שגם אחריה גרר מר ציטרון) כבר העיר ציטנבלום והעמיד את הדבר על האמת — שפינסקר נולד בשנת תקפ"ב (1821). — ציטנבלום ספר לי: כמה פעמים שאל את פינסקר על יום-הולדתו, והוא נשתמש מלהשיב לו על שאלתו, כשם שבכלל היה משתמש תמיד מדבר על מה שנוגע לאישיותו הפרטית, ואולם על-פי מקרה נודמן לידו ספר, שבא לפינסקר בירשה מאביו, ועל הגליון החלק שלפני השער טצא כתוב לזכרון בכתב-ידו של שמחה פינסקר, שבנו יהודה-ליב (צאון) נולד א' טבת תקפ"ב. מפיו של ציטנבלום נחרתה אחר-כך דעה זו על מצבתו של המנוח.

בדבר מקום-מולדתו של פינסקר יש נוסחאות מוטעות שונות. באנציקלופדיה הרוסית-היהודית של עפרון ברוקוויז (כרך יב, ערך "פינסקר") נאמר, כי נולד בטומשוב פלך רוסיה. ציטרון כותב, כי נולד בטומשוב פלך פוֹדֶלֶק (אחרי טעות זו גרר גם הדר קלזנר. עין "ספר-פינסקר", ירשלים תרפ"א, עמ' 5). ציטנבלום כתב במאמרו "הדר צאון פינסקר צינגו" שנרשם בשעתו ב"המליץ", כי המנוח נולד בטיסמגין (עירו של רבי שבח אבי-אביו). אחר-כך, כשהכניס את מאמרו זה לחלק ד' מכתביו, תקן וכתב: "הדר פינסקר... נולד בעיר טימאשעוו אשר בפולין" וזהו מה שגרם, כפי הנראה, לציטרון וקלזנר לטעות ולכתוב: "טומשוב פלך פוֹדֶלֶק". באמת נולד פינסקר בטומשוב פלך חלם, הסמוכה לגבול גליציה המזרחית, — העיר, שבה גר שמחה פינסקר בשנת תקפ"ב. ואמנם י. מילנר כותב (נו' 50 של "יבר. זיון" לשנת 1916), כי בטומשוב החל מית הראו לו "בית ישן, רעוע ודל, שבו נולד פינסקר".

ככה יתודה ויתפלא שמהה פינסקר, שכל ימיו צמאה נפשו לאלהים. בימי-עלומיו, בשבתו בטומשוב, הרבה לעסוק בקבלה וחסידות, כי בהן אמר למצא את אלהיו. אחר-כך עזב את דרכו זו ודבק בספרות המחקר והפילוסופיה, אבל אמונה גדולה וחמימה באלהים מלאה נפשו עד אחרית ימיו. וכגדול אמונתו באלהי-ישראל כן גדלו גם דבקו בתורת-ישראל ושרון-לבו על הרעה, המוצאת את עם-ישראל מידי שוטניו וצרי מסיב, ולא אחת ימסור את דין עמו לשמים:

„מדוע רשעים נצליחו, ישרישו כל שוכחי אלה?

משנאינו נביהו קמו וינציגו ואין מקלים.

הנצח הכרית אל חסדו וחסדו פניו ממנו?

אם צרינו לעד נרשעו, ישביעונו ממרוצים?..

רב פוטיו מעידים, כי כרבים גדולים וטובים לא שפרו גם עליו חייו ושלו לא ידע. „ותזנח משלום נפשי, לא שקטתי מבטן“ — מעיד הוא על עצמו. „כפן וחסד לחציני, כי לחם לחץ אכלתי“, „סר אנכי וועף“, „עצוב-רוח אני“, „עורקי יחלשו מאד“, „רגז ועצב שבעתי“. ובגבור עצבו ורגזו ישאל: „הכנה יהיה משפט שדי, אם ככה משטרו בארץ? ... ארץ נעובה ביד-רשע... ועיני שדי שקופות אטופות“... אבל גם נחומים גדולים ימצא לנפשו:

„אשרי שוכח נפשו, משכיל אל אחיו כלם,

אף חובב עמו, פועל כל למענהו,

אמר קאמו אמי ולתורת ה' הורתי“....

קבול יקבול:

„יונה תמה אני, את מי הקצפתי וישטמני?

ידידות-נפשי תורתך, עליה רדף רדפתי,

יפעתה חללו עמים ויפי חכמתה תעבו“....

ועל גאולה ופדות לו ולעמו יתפלל:

„מקוה-ישראל! מי שבר אליה ויכלם?

מדוע עזבתיני, איליתי? הלא אהבתך, יחידתי!

מדוע שכחתיני נצח ולא מהרת לעזרתי?...

מהרי נחמתך לי, כי נפעם נפעמתי,

ברם אֶל־נא נטעה לראות במלחמתם זו של "ברודיים" והחרדים באודיסה פרודוגמה שלמה למלחמה הגדולה והקשה, שנטשה אחר־כך ברב ערי־ישראל. בערים האחרות מגבשות היו צורות החיים היהודיים מדורי־דורות, חזקתן רבת־הדורות הוסיפה להן פח מרבה ונעשתה מאליה שמירה מעלה כל־כך, עד שההשכלה עצמה בראשית ימיה ומבשריה הראשונים הכרחו גם הם להשתעבד לצורות הללו. אפילו לִיִּלְיֵנטֶל "הגלוּח", כשבא לזילנה בימיה־השובה, "העיר שחר בכל יום להתפצץ סליחות בבית־הכנסת הגדול, לא בטל אף קוץ אחד מכל דמיהגים המרבים וגם מצות תשל"ך וסבוב־כפרות ומלקות בערב יום־הכפורים קים כאדוק שבאדוקים". לא כן אודיסה. היא היתה עיר חרשה (נוסדה בשנת 1794) וישובה היהודי נקבץ בה במשך זמן מועט, לפי הערך, מנפית וארצות שונות, ולפיכך רפויות היו בה צורות החיים היהודיים מלכתחלה, ואדם מִישְׂרָאֵל, שִׁפְּבֹדוֹ עליו כבליהם של חיי־הגויטו, ובקש לעשות מה שלבו חפץ, מצא את דרכו נכונה לפניו בעיר הזאת, שִׁמְּן היום אשר בנו אותה, "אש הגיהנום בוערת שבעה מילים מסביב לה". לא ירבו הימים ואחד ממחוגי־המשכילים, בקי בחיי־אודיסה, יתאונן על צבורה היהודי, וביחוד על הצעירים ממעמד האמידים, כי "זרה רוחם ליהדות ולארחות חייה"¹. ובאמת, עוד קדם לכן התפאר אחד מן הצעירים האלה באודיסה, כי "בכל רחבי המדינה הרוסית היא היחידה, שבה משתדלים היהודים להיות אירופיים גמורים ולא שרידים מתים, בטלים ומבטלים, של חיי־המזרח העתיקים. באפני־החיים, בחנוך־הבנים ואפילו (!) בנוגע לנוסח הכגדים אנו הולכים ונוטשים את הלאומיות שאין לה עוד תקומה (уже несбыточную национальность) ובהצלחה מרובה אנו מחקים את יתר בני־ארצנו"² — לאחר זמן נסתכל גם לִיִּלְיֵנְבֶלּוֹם בחיי הצבור היהודי האודיסאי. אמנם הוא לא ראה אותם בשעת עצם הוֹצָאָה, אבל גם מדבריו אנו למדים, שאפילו בימיו עוד טרם הספיקו החיים היהודיים באודיסה להתגבש מתוכם וצורותיהם נשארו רפויות ומשטשות כבתחלה. רוחה של אודיסה — כותב לִיִּלְיֵנְבֶלּוֹם ב"חטאת־נעורים" — "הוא רוח חפש קר, יליד המסחר ואהבת התענוגים היצוק על הגיה רותחת... החסיד מתחסד, הסוחר אוסף הון ואלפי שרלטנים חיים חיי־הפקר, חיים שאין בהם כל רגש לאומי, חיים שאין בהם התאחדות מוסרית בין איש לרעהו..."

על־פי האמור יכולים אנו לצייר לנו במקצת את הסביבה היהודית, שבה גדל פינסקר משחר ילדותו. אבל גם מחיצה הפסיקה בינו לבניה: בית־אביו. כאן טפטפו עדין זהרוריהן האחרונים של צורות החיים הישנים ובמעמקי־לבו של הנער נגנזו מהם נגהות חמות ונוגות. "וזכרני — כך ספר פעם אחת בזקנותו לִיִּלְיֵנְבֶלּוֹם: — ערב ראש־השנה לפנות־בקר לקחני אבי אתו לבית־

¹ הדברים האלה לחיים טרנופול הם, עין י. סוסיס "Обществен. настроенія эпохи

великихъ реформъ", יבר. סטרינא, "חוב" א' לשנת 1914.

² מרק רפאלוביץ, "Одесскій еврей", אד. ויסטניץ, "נו" 51 לשנת 1841.

נפש, רבן יוצאי ווהלין ופודוֹליה ומעוטן מיוצאי ליטא. השפעה מיוחדת על חיי הצבור היהודי היתה כאן ליוצאי מערב-אירופה („הברודיים“), שעניינם מסחר הביאו אותם לאודיסה והם הביאו אתם מארצותיהם את ההודאה בהכרחי החיים החדשים. הנה כן, אנו יודעים, שהקהלה היהודית באודיסה היתה הראשונה והיחידה ברוסיה, שלא היתה זקוקה גם לבואו של שליח-ההשכלה הר"ר לילינטל, ועוד בשנת 1826 פנו ששה ושישים איש מראשי חשוביה לנציב הנפת הגרף פֶּלֶן ובקשו מאתו רשיון לפתוח „על חשבון הקהל“ בית-ספר צבורי לילדי-היהודים — הוא בית-הספר האמור, מיסודם של שמחה פינסקר והבריו. על השפעתם המיוחדת של ה„ברודיים“ מעידה גם הפרוגרמה של בית-הספר המבקש: היא מעמידה במדרגה אחת את למוד הלשון הרוסית ולמוד הלשון הגרמנית. וטעם נתן לדו-לשוניות זו: „הלשון הרוסית ראויה לתשומת-לב מצד היותה לשון-המולדת, והלשון הגרמנית חשובה משום שהדיִלקט היהודי („жидовский диалект“) אינו באמת אלא דיִלקט גרמני מקִלֵּקֵּל“. להלן נצטרך עוד לשוב להתייחסות לשונית זו; כאן אני מתכנן רק להטעים, כי בילדותו של פינסקר — לפני תשעים שנה ויותר — כבר נמצא באודיסה צבור יהודי, שנענה להשפעתה של ההשכלה, זו שבעקרה באה מן המערב. אמנם לא מעטה, כפי הנראה, היתה עדין גם השפעתם של האורתודוכסים: לאחר שפֶּלֶן כבר הרשה לפתוח את בית-הספר, פנו אליו רבים מן החרדים והחסידים בבקשה להשיב את רשיונו, וכל-כך בטוחים היו, שהאורתודוכסיה היא הראויה להיות המכריעה בדבר, עד שלא מצאו נמוק יפה לבקשתם אלא זה, ש„לפי חות-דעתם של הרב הסוראני והרב האודיסאי לא יתאים בית-הספר להקני-הדת שלנו“. אבל סוף-סוף לא ידם של האורתודוכסים היתה על העליונה: בית-הספר נפתח, מתחלה רק לילדים ואחר-כך גם לילדות, מספר תלמידיו ותלמידותיו הגיע במשך שנים מועטות עד ליותר מארבע מאות¹⁾, והקהלה, שפסקה לו לכתחלה חמשה אלפים רבֵּל תמיכה לשנה, שִׁשָּׁה אחרי-כן את תמיכתה.

¹⁾ „בשעה שנפתח בית-הספר הצבורי באודיסה היה מספר תלמידיו שישים וחמשה, וכעבור שש שנים כבר עלה מספרם עד ארבע מאות. בשנת 1835 נתוספה בו מהלכה מיוחדת לילדות ובה בשנה כבר היה מספר התלמידות שלש מאות ועשר“. כך כותב „В. Д.—овъ“, במאמרו „Юбилей просвѣщенія“, „רוסחוד“ חוב' יולי לשנת 1893. אבל אין ספק, כי המחבר טעה גם במספר התלמידים וגם במספר התלמידות. פינקל, אחד ממורי בית-הספר, כותב מפורש, כי בשנת 1842 „הגיע מספר התלמידים בשתי המחלקות עד ארבע מאות“ („אודסקי ויסטניק“, נו' 38 לשנת 1843). — בכל אופן, גם ארבע מאות תלמיד ותלמידה מספר חשוב הם לגבי שמונת אלפי היהודים, שנמצאו באודיסה בראשית שנות הארבעים למאה שעברה („אד. ויסטניק“ נו' 24 לשנת 1842, רשימתו של ב. פטרובסקי). — אנב אורחא אעיר, כי גם המחלקה לילדות נוסדה על-יפי השתלחותם של שמחה פינסקר ושנים מחבריו — פינקל והורוביץ. עין ספרי-יובלה של אודיסה („Одесса 1794—1894“) עמ' 650/51.

מחניכיהם יצאו מבית-ספרם מזינים בידעת הלשון הרוסית והגרמנית והלמודים האחרים, שנקנו בימים ההם על-ידי הלשונות הללו, אבל איש מהם לא יצא מבית-ספרם מזין בידעת היהדות ולשונה וספרותה. וכך עלתה לו גם לגדול ולמבחר שבחניכי בית-הספר הזה — לפינסקר. שש שנים עשה הנער פינסקר ב„בית-הספר הצבורי“, כל אותן השנים היה אחד ממעלי התלמידים, ולעת-זקנתו תהה על עצמו ולבו המה בו: „שני פקולטטים גמירתי ולקרא ספרי אבי אין ביד“. ודומה, כי לא על עצמו בלבד המה לבו, אלא גם על הרבים האחרים, שבששת עריותם זו בשת-נפש היתה ותהיה להם. —

IV

בן כמה היה פינסקר בצאתו מ„בית-הספר הצבורי“ אין אנו יודעים. אנו יודעים רק, כי מבית-ספר זה נכנס לגימנסיה באודיסה, כי הוא היה מראשוני הגימנוזיסטים היהודים כאן⁽¹⁾ וכי בשנת 1840 עזין למד בגימנסיה⁽²⁾. ובימים ההם כבר נודעה בו המדה, שנחל מאביו ואשר תלוה אותו כל ימיו, — להתנחל עם נפשו ולהחבא אל תורתו והגות-רוחו. לו יקר מאד בית-אביו, ושלות-הצניעות ועמל-התורה והמדע, אשר שלטו בבית הזה, טובים היו לרוחו, כי על-כן גם פכד-מהשבה הנחיל לו אביו. ואולם עוד טרם שלמה בו מחשבת-נעוריו, עוד טרם ידע לבר דרך-חיים, הטובה לו ולסגלות-נפשו, הכרח לעזוב את בית-אביו אשר אהב. זה כמה תזקה עליו תביעת לבו הישר, כי לא יוסיף להתפרנס משל אביו המורה העני, שלחם-לחץ לחמו⁽³⁾, אלא שטפני שקידתו הרבה על למודי-הגימנסיה לא יכול להפנות לעבודה אחרת.

⁽¹⁾ אפילו בשנת 1842, בשעה שפינסקר כבר היה סטודנט של הליצאום, עזין לא נמצאו באודיסה אלא עשרים ושישים גימנוזיסטים יהודים. „אד. ויסטניק“ נומר 37 לשנת 1843, מאמרו של פינסק.

⁽²⁾ דבר זה למדתי ממה שכתב ארז: „ביום בואי לאודיסה בקרתי את הרב ר' שמחה פינסקר... הרשם הנעים, אשר עשה בלבי ר' שמחה... ובנו זה (כלומר, הר"ר פינסקר) בבגדי גימנוזיסט... לא אשכח כל עוד חושי בי...“ וצדברויים בא ראשונה לאודיסה בשנת 1840.

⁽³⁾ אני סומך על דברי נפתלי קאר, המובאים למעלה, כי בקשי השינה ירו של שמחה פינסקר די קניית הספרים, שהוקק להם לצורך עבודתו המדעית: גם ארז כותב מפורש, כי פינסקר הגימנוזיסט והסטודנט „ידע מצב אביו המורה עם שכרו הקצוב, כי לא יספיק לכלכלו“. ואולם בספרי-היובל של אודיסה (עמ' 703/04) נאמר, כי הקהלה היהודית קצבה שכר הגון גם למנהל וגם למורים של „בית-הספר הצבורי“: המנהל (שטרן) קבל שכר 4000 רבל לשנה, והמורים הראשיים (וזאת אומרת: גם שמחה פינסקר) — איש איש 2400 רבל לשנה. וסכום זה ודאי לא מעט היה לפי מעמדם החיים בימים וזו — המנהל של הליצאום הרישלי לא קבל אז אלא 3000 רבל לשנה, הפרופסורים — 2000 רבל וגם פחות מזה.

הכנסת. אבי עמד וקרא את הסליחות של יום ופתאם נתן ברכי קולו. ואני אז נער קטן ולא ידעתי, מה היה לו, למה יבכה. שאלתי אותו על מה הוא בוכה, והוא הרגם לי פסוקים אחדים מתוך הסליחה אשר לפניו: יהי רצון מלפניך... שחגא השנה הבאה עלינו... קץ ותכלית לשבי עמך בתישראל ועת סוף לגלותנו ולאבדנו... כי מִשְׁךְ עָלֵינוּ הַשְּׁעָבוֹד וְאָרֶךְ עָלֵינוּ עֲגָלִיּוֹת וְהִנֵּנוּ בְּכָל יוֹם הוֹלְכִים וּדְלִים... כֹּל הַגּוֹיִם שָׁלוֹם וְשָׁקֵטִים וְאֲבִינֵי־עַמְּךָ דוֹרִים וְסוֹחֲפִים וּמְדַלְדְּלִים... פָּנֵינוּ לְיָמִין וְאֵין עוֹזֶר, לְשִׁמְאֵל — וְאֵין סוֹמֵךְ... עַד הָעוֹלָם — כֹּךְ סִיָּם פִּינֶסְקֶר הוֹקֵן אֶת סָפוּרוֹ — לֹא יִמַּח מִלְּבִי זִכְרוֹן הָרַגֵּעַ הַהוּא"... ויש לשער, כי בבית־אביו, בבית שמחה איש־האמונה ושומרי־התורה והמצוה, עברו על הנער רגעים לא־מעטים כאלה, שחרצו חריץ מיוחד בנפשו, אף־על־פי או אולי דוקא משום שההשפעות האחרות, אשר חָבְרוּ עָלָיו מִחוּץ לַבֵּית־אביו, צָרְרוּ לֵאלֹה שִׁסְפֵּג בְּבֵית־הָאֵב. וְהָרִיץ זֶה יְבוֹא יוֹמָ וַיִּוָּדֵעַ.

כשהגיע לשנות חנוך נכנס ל"בית־הספר הצבורי", ואף כאן נִתְּנָה נִפְשׁוֹ הַרְכָּה שֶׁל הַנֶּעַר בֵּין שְׁתֵּי הַשְּׁפָעוֹת שׁוֹנוֹת, זו של האב המורה וזו של המנהל הַשְּׁלִיטִי. שמחה פינסקר, מִיסַד בֵּית־הַסֵּפֶר, בִּקֵּשׁ לִפְנוֹת בּוֹ מְקוֹם בְּרֹאשׁ לַלִּשׁוֹן הָעִבְרִית וְיִתֵּר לַמּוֹדֵי־הַיהוּדוּת; אִפִּילוֹ לַלְמוּד הַלְמוּד הַקָּצֵה מְקוֹם הַגּוֹן בַּפְּרוֹגֶרְמָה הָרִאשׁוֹנָה. בְּצִלָּא שְׁטֶרן, שֶׁנַּעֲשֶׂה מִנְהֵל וְרֹאשׁ לַבֵּית־הַסֵּפֶר, הִתְחִיל מְקַבֵּץ בַּלְמוּדִים הָאֵלֶּה וְלֹא־טִלָּאט עֲשֶׂה אוֹתָם סוֹדֵל לַלְמוּדִים הַכִּלְיִים. שִׁמְחָה פִּינֶסְקֶר הִשְׁתַּדֵּל, כְּפִי הַנְּרָאָה, לְגוֹנֵן עַל הַלְמוּדִים הַחֲבִיבִים לוֹ וְאֲשֶׁר בָּהֶם רָאָה יִסוּד וְשֵׁרשׁ לַחֲנוּכָם שֶׁל יִלְדֵי־יִשְׂרָאֵל, — לְהַלְחֵם בְּמִנְהֵל וּלְנַצְחוֹ לֹא יְכוּלִּי: אִישׁ־מִלְחָמָה לֹא הִיָּה מְעוּדוֹ. הוּא יָדַע רַק לִכְבוֹשׁ אֶת מְרִיז בָּלְבוֹ וּלְשַׁפּוֹךְ לִפְנֵי אֱלֹהֵי שִׁיחוֹ: „בְּתוֹרַתְךָ אֲשִׁמְחָה מְאֹד... בּוֹעֲרִים תַּעֲבֹוּה וַיִּמָּסוּה... בְּרִית כִּרְתוֹ לְהַשְׁכִּיחָה וּלְהַשְׁכִּין כְּבוֹדָה לְאָרֶץ... רָגַז וְעֶצֶב שִׁנְעֵתִי בְּהַלְעִיגִם עַל דְּבָרֶיהָ. רַק יִרְקוּ בִּפְנֵיהָ וַיִּתְעַבּוּהָ כְּמֹאֵס וְסָחִי“ („מִשְׁלֵי הַגּוֹרָה וְהַבְּנִיָּה“). לֹא כֵן שְׁטֶרן. הוּא הִיָּה תִקְיָה בְּדַעְתּוֹ, קְנוֹא וְנוֹקֵם לִכְבוּדוֹ וְרִצְוֹנוֹתָיו. מוֹרֵי בֵּית־הַסֵּפֶר נִכְנְעוּ לוֹ, וְגַם מִחוּץ לַבֵּית־הַסֵּפֶר נִמְצָא לוֹ עוֹזֵר כְּבִיר־כַּח בְּשִׁקִּידתוֹ לְדוֹתָת אֶת הַלְמוּדִים הָעִבְרִיִּים מִפְּנֵי הַלְמוּדִים הַכִּלְיִים — הַחִיִּים, הַמַּלְעִיבִים גַּם הֵם בְּכָל אֲשֶׁר לֹא יִמָּד בְּמִדְתּוֹ וְלֹא יִשְׁקָל בְּמִשְׁקָלוֹ שֶׁל רָגֵעַ הַהוּא הַקָּצֵר, שְׂרָאֲשִׁיתוֹ אֲהָרִיתוֹ¹).

¹ מעטים הם הדברים, שנכתבו בספרותנו (וגם בספרות היהודית־הרוסית) על בצלאל שטרן, שבשעתו היתה לו השפעה מרובה ברוס־ריסיה וגם חכמי־הדור שביטא הרכינו את ראשם בפניו (עין, למשל, מכתבי רש"י פין אליו; „פרדס“ ספר ג', אודיסה תרנ"ז). אבל גם מן הידיעות המעטות, שיש בדינו עלינו, מוכח, שהוא היה מן הראשונים שהשתדלו להסיע את התנועה היהודי מעל בסיסו הדיתי. וכוונתו זו, הרצויה כשהיא לעצמה, ברמה לו להסיע את התנועה היהודי גם מעל בסיסו העברי. עדות — כמעט מפורשת — לזה אני מוצא גם במאמרו הנזכר של מר סטניסלבסקי, המשבח את מפעלו של שטרן. — על קנאותו של שטרן לכבודו ורצונותיו עין מנשה מרגלית „Вопросы еврейской жизни“ פט"ב 1899, כאמר ראשון.

נעשו שנויים עקריים במוסד זה: הבדילו בין הגימנסיה שלו ובין הליצאום גופו. לליצאום נתן דין בית-מדרש גבוה ולתלמידיו — דין סטודנטים לכל דבר. הנה כן היה פינסקר אחד מראשוני הסטודנטים היהודים ברוסיה: בה בשנה, שגמר אריה-ליב מנדלשטם („אב"י מטה-השקדים"), ה„סטודנט היהודי הראשון ברוסיה", את האוניברסיטה המוסקבאית, גמר יהודה-ליב פינסקר את הליצאום הרישליי באודיסה⁽¹⁾. מנדלשטם השאיר אחריו רשימות יפות, שנכתבו לפני שמונים שנה⁽²⁾. מהן אנו לומדים, מה היתה בשעתם משמעותם של הדברים „סטודנט יהודי", שבעינינו היום הם נראים פשוטים כל-כך. מנדלשטם רואה את עצמו כאלו הוא נולד מחדש, כאלו הוא נכנס לעולם שאינו שלו והוא עתיד לעשותו שלו, ועל כל פסיעה ופסיעה הוא „כותר תורים" בלב תמים לעולמו החדש הזה. ולא רק לעצמו בלבד הוא עתיד לקנות את עולמו החדש, כי אם לכל עמו, שהוא, החלוץ-הגבור, עובר וסולל את הדרך לפניו. כך היה בעיניו. ומה היה בעיני אחרים — על זה יעיד המכתב, שכתב בנימין מנדלשטם לאחיו „הסטודנט הראשון". בנימין מנדלשטם היה גם הוא מראשי דורה-השכלה („צופה לעמו" — קורא לו סמואלסקין), החיים היהודיים הישנים נתעבו לו עד לגעל, דרכיהם ונמוסיהם של הגוים יפו לו

באודסה שמש זמן-מה מורה-ראשי בבית-הספר היהודי הקיסרי. אין ספק, שטעות היא זו פינסקר גמר את הליצאום לא בשנת 1842 (כדברי ליצניבילסון וקלזנר), אלא בשנת 1844 (כך רשום מפרש בספרו הנזכר של יוסף מיכנוביץ, עמ' 108/09), ומה בשנה נכנס לאוניברסיטה לעמוד את המדיצינה. אף דבר זה אנו יודעים בברור. משנת 1835 ואילך נקבעו בכל האוניברסיטות הרוסיות חמש שנות לימוד למדיצינה (עין „Исторія московск. университета" С. Шевыревъ, עמ' 489) ואילו לא התחיל פינסקר בלימוד המדיצינה בשנת 1844 לא היה מספיק לעמוד את לימודי בשנת 1849, ובה אין כל ספק, כי בשנת 1849 כבר שב לאודיסה והתחיל לעבוד כאן עבודת רופא נמצאנו אפוא למדים, כי עבודתו הפדגוגית הקצרה חלתה לא בין ליצאום לאוניברסיטה, אלא — בין גימנסיה לליצאום. ואמנם כך כותב ארוז: „אחרי גמרו את הקלמורו בהגימנסיה... ההלוי לקחת עליו משרת סקיד (?) בבית-הס בקשינוב ויעמוד על משרתו שנה אחת... שב לאודיסה ויבקר שנה אחת (?) את הליצאום". — כפי הנראה, כך היה סדר מאורעות חייו בפרק זה: בשנת 1840 גמר את הגימנסיה והלך לקשינוב. שם עבד בבית-הספר שנה אחת ושב לאודיסה; עשה בבית-אביו שנה אחת והתקין את עצמו למחלקות העליגות של הליצאום; בשנת 1842 נכנס לליצאום (בהרף 1842 כבר חתם את שמו „סטודנט ל. פינסקר", עין להלן עשה, בליצאום שתי שנים, גמרו בשנת 1844 ובה בשנה נכנס לאוניברסיטה לפקולטת המדיצינה.

⁽¹⁾ באמת לא היה לא מנדלשטם ולא פינסקר „הסטודנט היהודי הראשון ברוסיה": מרק רמאזוביץ (עין לעיל) גמר את הליצאום הרישליי עוד בשנת 1842. יחד עם פינסקר (1844) גמרו את הליצאום עוד שני יהודים: יעקב וינשטין ואברהם בארונסקי.

⁽²⁾ ש. מ. גינזבורג, „Изъ записокъ перваго еврея-студента въ Россіи"

אבל תכף כשנפטר מעלה של הגימנסיה החליט לבקש פרנסה לעצמו. אם אין
אנו טועים, סיע להחליטה זו גם האסון, אשר בא עליו: סמוך לאותו זמן מתה
אמו ואביו נשא אשה אחרת.

והימים ימי אובארוב ולייננטל, שחברו יחדו להשכיל את יהודי-
רוסיה, „בתיספר לילדי-ישראל“ — זה היה לזונג-של-יום למשכילי הזמן
ההוא. העם עצמו ירא את אובארוב וחשד בו — ולא לחנם חשד בו, —
כי יותר משהוא מתכוון להשכיל את ילדי-ישראל הוא מתכוון להרחיק את
לבם מעל אמונת אבותיהם ולקרבתם לדת השלטת. גם לב אחדים מראשי-
המשכילים לא הלך אחרי לייננטל ובתי-הספר, שאמרה הקשות לסד על-ידו,
משום שגם בעיניהם לא ישרה הדרך לכפות את ההשכלה על העם בכח
הממשלה. אבל בעצם הדבר — להמיר את „החדרים“ המקבלים מימים קדומים
בבתי-ספר ערוכים ברוח-ההשכלה — הודו גם הללו, אלא שבקשו, כי בתי-
הספר החדשים יסדו לא על-פי דעתה של הממשלה, כי-אם על-פי דעתן
ורצונן של הקהלות עצמן. ואמנם אחרי הוסד „בית-הספר הצבורי“ באודיסה
נוסדו בתי-ספר דוגמתו גם בערים אחרות — בוילנה, בקייסנוב, בריגה. בכל
אפן, אנו יודעים, כי הכחות הרעננים, שנתגלו אז בקרב היהדות הרוסית, לא
ראו לפנייהם שדה-עבודה יפה מזה של שדה-החנוך והעבודה בבית-הספר.
כמדמה, שבכל מפרסמיה-ההשכלה של אותם הימים אין אף אחד אשר לא
נודע לנו גם בתור מורה או, לכל-הפחות, בתור עסקן במקצוע החנוך ובית-
הספר. ואין שום פלא, אם גם פינסקר הצעיר, נכדו של רבי שבת, אשר
סלל את הדרך לפני יוסף פריל, בנו של שמחה פינסקר, הראשון שיסד בית-
ספר מתקן לילדי-ישראל ברוסיה, — אם גם לו נדמה, כי עבודת ההוראה
והחנוך היא העבודה הנאה לו. אז עזב את בית-אביו וקבל עליו משרת
מורה-ראשי ללמודים הרוסיים בבית-הספר הצבורי היהודי, שנוסד סמוך לאותו
זמן (1833) בקייסנוב. אבל נסיונו לא הצליח ורק שנה אחת בשרת במשרתו
זו. בקרב המורים של בית-הספר הקייסנובי היו מריבות ומדנים ובעל-נפש
כפינסקר לא יכול לעמוד במחיצה זו, ואולם אנו רשאים לשער, כי נסיונו
להעשות מורה לילדים לא היה עולה יפה גם בתנאים אחרים. לפי עצם
טבעו לא היה מכשיר לכך. אין הילד מקבל את התורה, הנתנת לו מפיו
של הרב, אלא הוא מקבל את התורה, הנתנת לו מתוך מגע-נפשו של
הרב בנפשו, ואילו פינסקר היה מ„משפחת המימוזה“, שהמגע קשה לה. כל
ימיו קשה היה לו להגע את נפשו שלו בנפשם של אחרים. גרמה לכך עמקות
נפשית מיוחדת במינה, והיא שהטביעה חותם מיוחד גם על דמותו הרוחנית
וגם על מעשיו ומפעליו, כמו שנראה עוד להלן.

אחרי עשותו שנה אחת בבית-הספר הקייסנובי שב לאודיסה ונכנס
לליצאום הרישליי לפקולטט של תורת-המשפטים⁽¹⁾. שנים מעטות קדם לכן

⁽¹⁾ ליינבלום כותב (במאמרו הרוסי): „אחרי גמרו את הליצאום הרישליי

העינים וטוב־רואי וקוצותיו סדורות לו תלת־לים, שעלה לשמעון הצדיק מן הדרום, ושמעון הצדיק אמר לו: „בני, מה ראית להשחית את שערך זה הנאה?”⁽¹⁾ — ופינסקר שלם תשובה זו בפיו של הרועה היפה:

„מילדותי רועה הייתי לאבי בצאן. אהבתי את ה', אהבתי את אבי ואת אמי ואת כל הקרובים אלי, שמרתי את עדרי ואהי מאשר, פעם אחת בבקר הובילוני רגלי למעין מים טהורים. עיני שוטטו בהדר שמים וארץ, אשר נגלו לפני. פתאם נטה מבטי ופגע בבבואה שלי אשר במים, ובלבי נעור רגש חדש, לא ידעתי מתמול שלשום: אהבה גדולה לעצמי ולבשרי נולדה בי. ככה עמדתי ונהניתי מִיפְּי יודי סלסלו באהבה את תלת־ליראשי. והנה אי־מוזה בא שה, שה מעדרי, קרב ונגש אל המעין: לשבור את צמאו בא. הוא גמע מן המעין, דלו את משקע־המים והבבואה שלי נעלמה... קללות נמרצות, שלא עברו על שפתי מימי, פרצו מפי, הרימותי את מטה־הרועים אשר בידי ואבריה את השה. רגע אחד נבהל האמלל ונחפו לברוח, ואחר עמד ובעיניו הֶעָנָוֹת נראה לי תוכת־מוסר על החטא, אשר חטאתי לו. נפשי התעוררה בי ותאמר לבבואתי היפה: „עלובה, למה את מתגאה? דעי את ראשיתך וגם את אחריתך. קל־מהרה יבול יפֶיך, אבל לא קל־מהרה ימח פֶּתֶם חטאתך, אשר חטאת הפעם?... אז מלא לבי ענוי־חרטה, דמעות הציפו את עיני ונדר נדרתי למסור לַמָּוֶת את אשר בקש לאבד את נפשי ולטורדני מן העולם. יפֶלֶנָא אפוא שערות־ראשי, נור־פִּי, יִחֲרֶנָא חכיל־לִחִי, כי נזיר אהיה לה! לא יפה־תאר וטוב־רואי אני מבקש להיות — טוב וישר אני מבקש להיות...”

הנה זה־רשמים ולח־ט־שמש, הקוראים את לבו של הסטודנט הצעיר לענג ולחמדת־החיים; הנה אליהו פינקל רבו, המתגאה על החיל והעשר, אשר יעשו יהודי־אודיסה; הנה מרק רפאלוביץ חברו, הַשֵּׁר שירת־הלה לבנות־עירו, „שפֶלֶן יפות ונחמדות ואין אתה יודע למי מהן משפט־הבכורה לאהבה אותה”, והוא — את מב־עיניו של שה־נרדף יירא ומחשבות־נזירות ורגשות־חובה בלבו! מחשבות ורגשות כאלה בלבו של סטודנט בן־עשרים מהיכן? שמא גם הן — קֶלֶן או מקצתן — נח־ת־אבות היו לו? אין אנו יודעים. אף הוא עצמו לא ידע. לבו של אדם אדון הוא לעצמו ונעלמים דרכיו. הַשֵּׁתִּין, שמתוכן נובעות מחשבותיו ורגשותיו של אדם, תהום עמקה הן ואין נתן לנו להגיע עד לקרקעו. ואולם את זאת אנו יודעים, כי המחשבות והרגשות הללו של פינסקר

ה„אד. ויסטניק” לשנת 1842. שמו — „Юноша воздержный”, חתום עליו — „Студентъ”, „Пинскеръ” מ. מכאן ראה, כי בשנה זו כבר למד בליצאום. ש”י סטניסלבסקי שהכיר את הפליטון הזה (העם” נו” 7—6 לשנת 1916), טעה במה שכתב, כי פינסקר חתם עליו „תלמיד האוניברסיטה במוסקבה”: לא נאמר בחתימה אלא „סטודנט” סתם והכונה היא — סטודנט של הליצאום.

⁽¹⁾ נדרים ט, ע”ב.

עד לחרדת-הזיה⁽¹⁾, ואף-על-פי-כן — אם לא דוקא בשביל-כך — ירא מאד את עולמו החדש של אחיו והוא כותב לו: „אתה הולך מעמנו לארץ חדשה, טובה ורחבה... רכב-אש וסוסי-אש ישאוך אל על, הרחק הרחק מאתנו. הִיכֵל נוכל להתאפק לבל נקרא אליך: אחי, אחי, אל תשכחנו... אבינו הלבִישך בגד — אתה תמירנו, אמנו סלִסֵּל קוצות ראשך — אתה תגוזו אותן, בשפת לא נשמע תדבר, ביד זרה לֵנו תכתוב, רק את אהבתך לאבינו ולאמנו אל-נא תחליף ואל-נא תמיר... אמנם, צריך להבדיל בין פינסקר „הליציאסט הראשון“ למנדלשטם „הסטודנט הראשון“. מנדלשטם עלה מתוך עצם עביה של היהדות הישנה, מ„חדריהן“ ובתי-מדרשותיהן של זָגֶר וְקִיִּין יצא לאוניברסיטה המוסקבאית, הוא לא עבר מעולם אחד לשני, כי מעבר לא היה בין שניהם, אלא נעקר מתוך האחד וְנִטַּע בשני. לא כן פינסקר, את עביה של היהדות הישנה לא ראה ובה לא חי מימיו — אם לא נחשוב את שנות-ילדותו הראשונות, קדם שהגיע לכלל הכרה — ו„עקירה“ מעולם אחד ו„נטיעה“ בעולם אחר לא ידע, כי על-כן ישרה היתה דרך-חנוכו: ביתו של אב גדל-מדע, בית-ספר מדרגי למתחילים, גימנסיה וליצאונט. ובכל-זאת אי-אפשר לֵנו לְבִלִי הביא בחשבון גדלו ויצירת מערכי-לבו את הפרט החשוב הזה, כי הוא היה מראשוני-ראשונים לבחורי-ישראל, שגמרו בית-מדרש גבוה רוסי. ואם משום שישרה היתה דרך-חנוכו לא היה בו מִמְּךְ קנאותו וגדלנות התלהבותו של הפורץ-גדר, הרי לעמֵת זה טבעי הוא הדבר, כי הוא נשתרש לכל רוחו ונפשו בתרבות הרוסית, שעליה גדל, ולעמיד יבקש להשריש בה גם את היהדות הרוסית פִּלָּה. פינסקר לא היה איש-דברים מימיו. תמיד הסתיר את יחודי-נפשו מעין זרה — חבויים וגנוזים היו בתוכו. ובכל-זאת השאיר לֵנו גם הוא כתב אחד, המעיד על הִלָּךְ-נפשו והרהורי-לבו בימים ההם — פִּלִּטוֹן קטן רוסי „הַעֵלֶם הַנִּזִּיר“⁽²⁾. העלם הנזיר, אשר עליו יספר פינסקר, הוא אותו הרועה, „יפה-

⁽¹⁾ עין ספרו „חזון למועד“, וינא תרע"ז: „מה מאד ארך לי יום-השבת בשבילי בוד בין האנשים האלה (חסידים ואורתודוכסים. — א. ד.), אשר לא ידעו בין ימינם לשמאלם ואך שפתותיהם נעות ולשונם תהלך בעני גב סדר תקונים והבלים הרבה כל שון החזיר אשר ישתקשק בנזיד עדישים או בגללים חמים“ (חלק א', עמ' 19). — „אותי יראו (עסקני-הצבור בעירה קטנה. — א. ד.) בגלל מלבוש הנכרי אשר לבשתי, ועל-כן לא נגשו אלי, אף אני צחקתי בקרבי על אשר לא אתגאל בידם המגאלה במי נטיית-ידיהם“ (שם, עמ' 24). וכשבא לעיר רוסית וראה בית-תפלה לפרבוסלבים, הבנוי על ראשיה, חם לבו בקרבו וכתב: „גם על ההר הזה ראיתי רבים מהעם עולים על ידיהם ורגליהם להתפלל שמה, גם עור ופסח על משענתם יחברו ויעפילו לעלות ההרה. אז אמרתי: אכן יֵלֶנָה אליהם לתפלת נשכרי-לב אלה, אשר ישימו נפשם בכפם לעלות לאלהיהם, למען יהיה קרוב אליהם בעת קראם אלי“ (שם, עמ' 29).

⁽²⁾ פִּלִּטוֹן קטן זה — כפי הנראה, ראשית-פרי עטו של פינסקר. — נדפס בנו' 4 של

עבודתו המעשית בחור רופא התחילה בשנת 1848, עוד טרם גמר את למודיו באוניברסיטה המוסקבאית ⁽¹⁾ השנה ההיא, שנת מלחמת הדעות והמעמדות באירופה המערבית, היתה שנת מגפה נוראה לרוסיה. רבים חללים הפיל החולירע במדינה כבה ובמוסקבה „מתו בני-אדם כזבובים“, לפי עדותו של בן-הזמן ההוא. פינסקר, שהיה אז סטודנט של המחלקה האחרונה, נכנס מרצונו הטוב לעבוד עבודת-רופא בבית-החולים הציאי, שהקצה בימים ההם לנגועי-המגפה. על עבודתו זו העיד מפקחו של בית-החולים, השטלמיסטר צ'רטיקוב, כי „מלא את חובתו ותפקידו על דרך-ההפלה, במסירות-נפש והתמדה מרבה“. ואף כי מסור היה כל-כך לעבודתו הקשה הזאת לא הסיח את דעתו גם מלמודיו, השלים אותם ושב לאודיסה. בשנת 1849 כבר אנו מוצאים אותו עובד עבודת אורדינטור למחלות הפנימיות בבית-החולים העירוני באודיסה, וכשנתיים אחר-יזה (1851) הביע לו ועד-ההנהגה של בית-החולים תודה בכתב על „עמלו לטובתם של אמללים, ידועי חולי ומכאובים“. — לא ארכו הימים ופינסקר הגיע למדרגת רופא מפרסם בעירו. עכשו כבר יכול להשכיח מלבו שנות רישו ועמלו במוסקבה, כשהיה זקוק יותר על שעות-מנוחתו האחרונות ולהתפרנס מעבודת רפטיטור, כדי שלא להצטרך לאביו המורה העני; עכשו כבר היה ספק בידו לחיות חיי-רוחה, אף בקש לפרנס משלו את אביו, שקשתה עליו העבודה ב„בית-הספר הצבורי“. אבל בינתיים הקיצה מלחמה על רוסיה — מלחמת-קרים הכבדה. אז יתר פינסקר על כל הטובה, אשר העניק לו פרסומו בעיר, ומרצונו הטוב התנגד לעבוד עבודת-חנם בבתי-החולים של הצבא. וכתם המלחמה הובעה לו תודה משמו של הקיסר „על רפאו חנם ובאמונה גדולה את החללים החולים והפצועים“, וגם אות-כבוד נתן לו בשביל „שעזב בימי-המלחמה את הפרקטיקה הפרטית שלו ובמסירות-נפש חנם אין-שכר מלא תפקיד אורדינטור בבתי-החולים של הצבא בימים היותר קשים, בשעת טיפוס ומחלות מספנות מתדבקות אחרות“.

ואולם במה נחשבו לפינסקר התודה ואות-הכבוד לעמית הרגש אשר בלבו, כי הקריב את טובו ועשה את חובתו למולדתו, האומרת לפרוש מעתה את כנפי-חסדה גם על עמו, הששה-הנרדף, הצמא?

(1) לפי דברי נפתלי קרר למד פינסקר תחלה באוניברסיטה החוקנית ואחר-כך עבר לאוניברסיטה המוסקבאית. — בספרו הנזכר של מיכנויץ (עמ' 160) נאמר, כי פינסקר למד גם באוניברסיטה הקיבית. עדיכמה יש מן האמת בידיעות האלה — איני יודע. בכל אופן אין ספק, כי רב תורתו המדינית קבל באוניברסיטה המוסקבאית ושם הסמך לרופא. — לפי דברי הד"ר קלוזנר („ספר-פינסקר“ עמ' 10) כבר גמר פינסקר את האוניברסיטה (המוסקבאית) בשנת 1848, וקדם שובו לאודיסה בסע למערב-אירופה, כדי להשתלם ברפואה. מספקני, אם כך הוא הדבר; כבר אמרתי לעיל, כי בשנת 1844 נכנס לאוניברסיטה וחמש שנות-למודיו כלו לו בשנת 1849. ובכלל תמוה מאד, שסטודנט עני כפינסקר הצליח לקבל רשיון מאת הממשלה הרוסית לנסוע לאירופה בשנת 1848 — שנת המכוכות הגדולות.

בן־העשרים לא רק לשעה קלה נודעו בו: עתידות הן לַלְלוֹת אותו כל ימיו עד רגעו האחרון.

V

בן עשרים ושלש (1844) גמר פינסקר את הפקולטט לתורת־המשפטים בליצאום ותכף נפקדה עליו „חטאת“ יהדותו. ארע לו לפינסקר ברוסיה מה שארע לפני שנים חמש־עשרה ליוריסט אחר, לגבריאל ריסר, בפרוסיה: שניהם משרשים היו על־פי עצם הנוכח בתרבותה של המדינה, את שניהם הכשירה השכלתם להיות עורכי־דין, שונטים, פרופכורים בארצותיהם, לַיְהֲנוֹת מחיי־המדינה ולַהֲנוֹתם מכשרונותיהם וידיעותיהם, אבל על שניהם רבץ אסורו של החק, שנטל רשות לעצמו להבדיל בין אדם לאדם ולהחטיא את האחד לגבי חברו, לא משום שכך נאה לו לפי מעשי הרעים ודרכיו המקלקלות, אלא משום — שיהודי הוא. — רשות זו, שנגל החק לעצמו, מהיכן? חטאת היות יהודי — מה טעם יש בה? ריסר, שחי בארץ אשר כבר נשמע בה קולו של האזרח וגם קולו של היהודי, בקש תכף תשובות לשאלות אלה, ומתוך כך, אף כי מטבעו היה גם הוא צנוע ונחבא אל לבו¹, נעשה לוֹחֵם לעמו ודורש משפטו; פינסקר, שחי בארץ אשר קולו של האזרח, ומכל־שכן של היהודי, עדין חנוק היה בה, מכרח היה גם הוא לכבוש ולחנוק את שאלותיו בתוכו. ומי יודע, אם לא דוקא בשביל־כך תגדלנה השאלות ותפשגנה במעמקי־הלב, והתשובה, אשר תמצא להן כשונגיע השעה לכך, תהיה היחידה והנאמנה — תשובה לדורות...

וכשם שלפני שלש שנים עזב את הפדגוגיה, כך עזב עתה את היוריספרוֹן־נציה לברי שוב אליה עוד ובהר בדרך היחידה האחרת, שלא היתה חסומה בפני היהודי — במדיצינה. ואמנם הפעם מצא את דרכו הנכונה. בו היו הכנות טבעיות, שעשו אותו רופא מן המדרגה הראשונה: שקידה עצומה ויחס של כבוד גדול למדע, הבנה לא־חריפה אבל ישרה ומעמיקה, זהירות גדולה אבל גם בטחון בהסתכלות עינו הבוחנת, רגש־חובה ער ומתוך כך גם רצון נאמן לעזור ולהושיע. „אשרי הרופא, שראה את פינסקר ליד מטנו של חולה, את כל מסקנות־המדע, שהיו ידועות בימיו, היה מביא אתו. אבל גם דבר־מה, הגדול אפילו ממסקנות־המדע היה מביא אתו — לב יודע יגון־האדם. לא כדי לעשות את מלאכתו ולהפטר ממנה היה נגש למטת החולה, אלא כדי לקבל חובה על עצמו ולשעבד לה את כשרונותיו המצניגים וידיעותיו הגדולות“. כך אמר לי אחד מרופאי־אודיסה, שְׁלֵמֶשׁ בימ־עלומיו את פינסקר. מעין זה שמעתי גם מפי אחרים, אשר ידעו את פינסקר הרופא.

¹ עין גרץ, „געשיכטע דער יודען“, חלק י"א, עמ' 71—470.

אם ימי-מלכותו של ה"ג'נדרם האירופאי" נוראים היו לרוסיה פלה ומכל צלמיהבלחות של בית-רומונוב מבהילה ביותר דמות של "ניקולי פֶּרֶקִין" — נוראים ואימים היו ימי-מלכותו ליהודי-רוסיה: נוראים ואימים היו לא רק בסופם, מימות ה"רודינים", ה"פוימאניקים" ואיֶךְ, כִּי-אם גם בראשיתם, בשעה שנראו כאלו יש בהם קרטוב של "אבסולוטיות נאורה". מן היום, שהגיע למלכות שֶׁבַע-שמחה על מות אחיו, ועד יום-מותו שֶׁבַע-חרפה וקלון על מפלתו במלחמת-קרים, לא חדל ניקולי הראשון מ"לדאג" ליהודי-מדינתו. אחד מכותבי קורות היהודים ברוסיה דָּק ומצא, כי מכל דתי-המלכות, שנתנו ברוסיה בדבר היהודים במשך מאתיים ושלשים שנה (1649—1881), נתנו לא פחות ממחציתן (ערך שש מאות אקטים!) בשלשים שנות מלכותו של ניקולי פבלוביץ. וכל אותן השנים לא היתה ל"דאגתו" זו של ניקולי אלא משמעות אחת — להפחית ככל האפשר את מספר היהודים במדינתו. אף אמתלה יפה נמצאת לכך. תורת-ישראל — התלמוד — תורת הבל ורשע היא, ומוקת גם ליהודים עצמם וגם לכל יתר נתיניהםממלכה". התורה הזאת מצוה על היהודים, "לראות את עצמם כל ימיהם זרים בארצות-מושבותיהם", "לבחור להם מקצועות-פרנסה, שאין בהם עבודת-הגוף ויש בהם כדי לנשא את בעליהם ולהשליט אותם על הכל", "להגזיר מכל חכמה ומדע, חוץ מחקיהם ודתייהם שלהם, הנותנים בלבם רק ערמה ומרמה", אף מתרת להם תוריהם, את החמס, שבועת-השקר ומעשי-זדון בנוגע לנוצרים". כך היתה דעתה של הרשות העליונה — ניקולי ויועציו ושריו — על ערכם המוסרי — וממילא גם האזרחי — של היהודים, ומוכן, שְׁלִדְעָה זו השתדלו לכון גם הפקידים שבכל רחבי-המדינה. הרי עובדה אחת לדוגמה. בשנת 1837 ערכה הממשלה אנקיסה בדבר מצב-האזרחים, ועל השאלה בדבר המצב המוסרי באה מאת פקידה של העיר קי (פֶּלֶךְ וִיטְקֶה) תשובה קצרה וברורה: "בעירנו ז'ידים אין". פירוש: אין איש, אשר ישפיע לרעה על מוסריותם הנעלה של בני קי...

וכמה גזרות קשות ושמדות הֶכְרִיד ניקולי על יהודי-מדינתו, אף אם לא נחשוב את הגזירות הנוראות, שהמציא באחרית ימיו ואשר לזכרן יחרד הלב גם עתה. יהודי שחטא חטאים גדולים, יהודי שהרג את הנפש, מקילים את ענשו, אם הוא מסכים להתנצר (1825). סתם יהודי הבא בברית הנצרות פטור מלשלם מסי-המלכות במשך שלש שנים, ואם יהודי פֶּסֶרְפִי הוא — הריהו פטור מן המסים כל ימיו (1830). מכסת הלוקחים לצבא מבני-ישראל גדולה הרבה יותר, לפי הערך, ממכסת הלוקחים לצבא מבני הדתות האחרות; מאלה האחרונים לוקחים לצבא פעם אחת בשנה, מבני-ישראל — פעמים (וגם שלש) בשנה; ולא זו בלבד: מאת היהודים לוקחים לצבא גם ילדים קטנים, ואת הנפשות התמות והנקיות הללו, הנגזלות ביד חזקה מזרועות אמותיהן, מוסרים לענויים קשים בכונה תחלה — כי יתצרו להמיר דתם (1827, 1832). היהודים אטורים לבנות להם בתים חדשים בקמניץ-פודולסק (1833). היהודים אטורים לכל משרה במגיסטרטי וילנה וקוב. היהודים אטורים לרור דירת-קבע בקנקו, בנפות אשר מעבר להריינקו ובערי-החוף אשר בקורלנדיה; במקומות המיוחדים לחילים עובדי-

ומכאן ואילך מתחיל פרוק חדש בחיי-פינסקר: לבו, שהיה פתוח תמיד ליגון-האדם, נפתח בו עתה גם ליגון-עמו — ליגון-עמו, אבל גם לתקוותיו, כי זרחה לו לעמו שמש-בקרה של תקופה חדשה. ואולם צריך לזכור את האמור למעלה, כי פינסקר כבש תמיד את מצויי-לבו בתוכו וכל ימיו הסתיר את נפשו מעין זרה. לפיכך לא נוכל להגיע להבנת רוחו ולבו בדרך ישרה, אלא בעקיפים — להקיש עליו מבני-דורו ולמצא סמכים למהלך-מחשבותיו במהלך חיי-זמנו ומקומו.

פרק שני¹

I

דרכיהם של אבות-ההשכלה ברוסיה בשלשים השנים שקדמו למלחמת-קרים, היא הן שלשים שנות מלכותו של ניקולי הראשון (1825—1855), נראות לנו עתה כחידה סתומה.

¹ מקורות: י. הסן: "Николай I", בכרך י"א של האנציקלופדיה הרוסית-היהודית; "Смѣна обществен. течений", "פרויטויה", כרך א'; "Попытка эмансипации Евреевъ въ Россіи", "פרויטויה", כרך ג'. — ש. דובנוב: "Историч. сообщанія", "רוסחד", חוב' אפריל ומאי לשנת 1901; "Новѣйшая исторія еврейск. народа", פט"ב 1914 (עמ' 422 וגם 536). — ש. מ. גינזבורג: "Забытая эпоха", "רוסחד", לשנת 1896, ביחוד חוב' יאנואר ומרץ. — דוד כהנא: מאמרו על גליצינטל, הנזכר בפרק הקודם. — ד"ר מ. גליצינטל: "פרעדיגטען", אין דער זינאנאגט צו ריגא געהאלטען, ריגא 1841, דרוש א' וב'. — יצחק-בר גלינזון: "בית-יהודה", חלק ב', וילנה תרי"ח, פרק קנ"א (ספרו זה של ריב"ל בדפוס ראשונה בשנת תקצ"ט — 1839, בשעה שעריצותו של ניקולי כבר היתה ידועה לכל). — ד. ב. נתנסון: "ספר-הזכרונות", ורשה תרל"ו (עמ' 65). — מכתבי רש"י פין לבצאל שטרן, "פרדס", ספר ג'. — א. בוכנעל: "דער תלמוד אין זענער ויכטיגקייט", ורשה 1848. — א. מ. לרנר: ספרו הנזכר בפרק הקודם. — י. טרנופול: "Опыты современ. и осмотрит. реформы въ области юдаизма въ Россіи", אודיסה 1868. (לפי דבריו המחבר נכתב ונשלם ספרו זה בשנת 1858; עין ההקדמה, עמ' XXIII). ספרי-יובלה של אודיסה, הנזכר בפרק הקודם. — ו. קוזנסקי: "Одесса за сто лѣтъ", אודיסה 1894. — י. סטיס: מאמרו הנזכר בפרק הקודם. — ש. ג. ציגנברג: "Исторія евр. печати въ Россіи", פט"ב 1915, פרק ה'. — א. ג. גלינדה: "Къ исторіи возникновенія перваго органа русскіхъ евреевъ", "רוסחד", חוב' יוני לשנת 1881. — יוסף בן אהרן רבינובויץ, כל כתביו, אודיסה 1888 (ביחוד כרך א' הספור "Штрафной", וכרך ג' עמ' 103 ואילך, עמ' 149 ואילך). — ג. רוזנטל: תולדות חברת מרביי-השכלה בישראל בארץ רוסיה, פט"ב תרמ"ו — תר"ן. — מ. ג. גלינבלום: שני מאמריו, הנזכרים בפרק הקודם. — בן-עמי: "Докторъ Пинскеръ", יבר, ז'יון, נ' 50 לשנת 1916.

חסידות ויראה, שנראו לו מסכנים להשכלה, וכשראה את אשר עוללה הצעתו לספרות התלמודית והרבנית פלה התחרט על מה שעשה — הרי בן־דורו אברהם בוכנר, מורה ללשון העברית בבית־המדרש לרבנים בורשה, כתב והדפיס את ספרו בכונה גלויה — לנגול את התלמוד ולעקרו מן העולם. — הממשלה מגנה את ערכם המוסרי והאזרחי של יהודי־רוסיה, ואף רש"י פין מעיד, כי „עדת־ישראל בימים האלה בארץ הזאת עומדת עוד על המדרגה התחתונה בסלם ההשכלה המדעית והמוסרית“, וכל תקותו היא, כי „יבוא אדוננו הקיסר לשרש ממנו את כל שורש פורה לענה, לטהר מכל מזימה רעה את לבבות בני־ישראל“ (ניקולי, המצוה לגזול תינוקות מבתי־אבותיהם ולהגלותם לערבות הנלגה, — מטהר לבבות!) — ניקולי והפמליה שלו רואים בכל יהודי־רוסיה רק שונאי־עבודה, החיים מעמל־אחרים. אף הספרות המשכילית של אותם הימים יודעת לתאר רק הולכי־בטל, מבלי־עולם ויושבי־קרנות, ש„נהום כריסם אינם שוים“, כאלו באמת לא גמצאו אז גם אנשי־עבודה ומעשה בקרב היהדות הרוסית. ועוד ועוד בכמה וכמה ענינים היו כמעט שפה אחת ודברים אחדים לרשות העליונה ולראשיההשכלה שלנו בימים ההם.

ואף־על־פי־כן לא נצדק אם נאמר, כי דור של קטני־מוח וצרי־לב היה הדור ההוא ובעבור „נזיד־עדישים“ — חובת בתי־ספר, בגדים קצרים ולמוד הלשון הרוסית, שהטיל ניקולי על יהודי־רוסיה — השלימו אותו אבות־ההשכלה וסלחו לכל עריצותיו. אותו דור היה דור יוצר, וככל דור יוצר נפעם גם הוא לקולה של דעה מרכזית, אשר קרא לה לחדש את החיים ולתת להם לא רק צורה חדשה, כי אם גם משמעות פנימית חדשה. ולא חטאת היא זו לדור־יוצר אם האדיאה המרכזית שלו, הנעשית לו תמצית־חיים, נפרכת ומדלדלת קמעה־קמעה עד שלסוף היא מתרוקנת מתכנה לגמרי: מה שיש בה מן הממשות החיונית אינו עובר ובטל מן העולם (אין מנת לחיים!). אלא שהוא נקלט בתוך האדיאה המרכזית החדשה של דור־יוצר חדש — אחת היא אם שני הדורות היוצרים נסמכים זה לזה, או שיש הפסק של דור־סרק בין שניהם, — ושם הוא חוזר ומתעלה ונעשה שוב פח גורם לחדושי־חיים. וככה יונקות ונזונות האדיאאות זו מזו, ואף אם לפעמים נעשית האחת הפוכה והכחשתה של חברתה.

ניקולי והפמליה שלו, שקבלו על היהודים, כי הם רואים את עצמם זרים וגרים בארצות־מושבותיהם, ודאי צדקו במדה ידועה, אלא שלחנם תלו את הקלקלה בתורחם של ישראל. בכלל, שטות ישנה היא זו לתלות את טבעו של אדם בתורתו ולא להפך — את תורתו גופה בטבעו שלו. לא התורה הטביעה את רגש הגרות והגרות בלבם של ישראל, אלא להפך: משום שרגש זה הטבע בלבם של ישראל משעה שנאסו ונקרעו מאדמתם ומעולמם שלהם הכרח גם תורחם להסכים לו וגם לקדש אותו. אבל באו ימים והרגש הזה נעשה לאבן כבדה בלבה של היהדות. אם עד ימי ההיסטוריה החדשה לא ידעה האנושות פלה את האזרחות הלאומית, וביחוד לא ידעה את האזרחות המדינית, וירעה רק את האזרחות המשפחתית, השבטית, ובמובן ידוע גם את

אדמה, אסורים היהודים לדור אפילו דירת-ארעי (1837). היהודים אסורים לקבוע להם דירה בערים ובעירות העומדות בתוך תחום מאה פרסה של הגבול (1839). בעלי-אחוזות וכפרים, הנותנים ליהודים לדור אצלם, חיבים לשלם קנס (1840). ועוד ועוד שמדות, גזרות ועלבונות כאלה וכאלה, שירדו כבוד מידי ניקולי על הגולה הרוסית.

ובממשלתו של ניקולי שמו אבות-ההשכלה את מבטחם, כי היא תושיע את ישראל, ולעריך זה שרו שירית-הלה. „אין אנו בנים זרים עוד למושל-הארץ“, — הכריז לילינטל ברבים. — „מחוגו של שעון-העולם הגדול כבר עבר את שעת-יסורינו, שעת לכתנו מגוי אל גוי ומממלכה אל עם אחר מבלי מצוא בהם מנוחה וחסות. הנה נתן גם לנו מקום בתוך בני-המוֹלֶדֶת, גם לנו נתן מקום בברית-האחים הגדולה ובצלה ננות, נחסה וגשב לבטח, ודעתו הרוממה וצדקתו של מושל-הארץ יסוכלו גם עלינו בני-ישראל באהבה נאמנה, אהבת אב לבנים, אהבה אין-קץ“. ובשכר „אהבה נאמנה“ זו ידרוש לילינטל מאת יהודי-רוסיה, כי ישיבו גם הם תודה, אהבה, כבוד ואִמּוּן — לניקולי... זה היה דברו של שלִיחֵי-ההשכלה אל העם, ובה בשעה כתב גם ראש-דפְּרִיו של דור-ההשכלה, הריב"ל: „ומעת אשר הקים ה' על את אחיו (של אלכסנדר הראשון) המעטר בהוד והדר, נשיא-אלקים, רביתבונות וחסד, חותם-תכנית וכלי-יפי הקיסר האדיר ניקוליא הראשון יר"ה, לא חדל גם הוא להשכיל ולהיטיב עמנו, להיות לנו לאב חומל ומושיע ורב, לנהלנו על מעגל-ייושר וצדק ולהעיר חפצנו לכל טוב ומועיל בתקונים צדיקים וטובים ולהורות תועי-רוח בינה ודעת... המשוור של הימים ההם, אד"ם הכהן, שר שירים לכבוד ניקולי, את אליהו פינקל מביאה לידי התפעלות עצומה, „נשמתו הגדולה של ניקולי הישר, האומר „להעלות את נתיניו היהודים משפלות מצבם“⁽¹⁾, ואפילו אדם מתון כרש"י פין מברך את ניקולי, „אשר הרה והגה רעיונות לטוב לנו“ וקבל עליו להיות לנו לאב ופולחן... ולהזיל גם טל-ברכה על אדמה צמאה ושוקקת ולזרוע בה זרע צדקה, חכמה וחסד“...

גדולה מזו: לא די שמשכילי הדור ההוא שבחו והללו את ניקולי וממשלתו ותלו בהם תקוות גדולות, כי מעתה „אורי-הישע יהל גם ליושבי-חושך, ואסירי-ברזל, עבדות ושפלות ישאפו גם המה רוח-חופש כאחד-האדם, אלא שגם הודו להם בכמה דברים, שהיו בלבם על תורת היהודים וערכם המוסרי והאזרחי. הממשלה ראתה אֵן בספרות התלמודית ובספרי-ישראל בכלל, נענה לה הריב"ל והציע לה לסגור את הדפוסים העבריים, חוץ מאלה הנמצאים בערים שיש בהן צנזורה קבועה, ולחזור ולבדוק גם את כל הספרים העבריים, המתהלכים כבר בהם, ואמנם יצא דבר-מלכות להשאיר ברוסיה רק שלשה דפוסים עבריים — בורשה, בולגנה ובז'טומיר — ולהטיל צנזורה גם על הספרים העבריים, שכבר נדפסו. ואם לַיִבּוֹן פֶּן, כפי הנראה, רק לספרי-

⁽¹⁾ „אד. ויסטניק“, נ' 39 לשנת 1843.

ומשיב בבטחה: — „לא במזרח היא ארץ-מולדתנו... רוסיה היא ארץ-מולדתנו... רגשות לבכם, אשר בתיכם, שמחת בניכם ובנותיכם, נעם ברכת אבותיכם, קדש מנוחת מתיכם קוראים אליכם בקול גדול והוק. זו ורק זו בלבד היא ארץ-מולדתנו!“... שמא תשאלו; מהיכן יודע יהודי מן בני זה את רגשות-לבם של יהודי-רוסיה? אל תשאלו: אף הוא נאנח תחת לבלב אבנה של הגרות בארצו שלו. שמא תאמרו: מלח הוא זורה על פצעי-העם בדברו אליו על „אשר בתיו ושמחת בניו ובנותיו“, על „נעם ברכות אבותיו וקדש מנוחת מתי“, וידעתם, כי מלח הוא זורה על פצעי לבו שלו, אלא שתקפה עליו בקשת-האזרחות לראות מהרהורי-לבו — להקדים את העתיד ולעשותו הנה..

אלה המה שרטוטיה הכלליים של התקופה הטרגית, שקדמה למלחמת קרים, — התקופה שבה גדל פינסקר והיה לאיש. אל נשכח, כי כמעט כל שלשים שנות חייו הראשונות עברו עליו בשלשים שנות מלכותו של ניקולאי, ונפש מתרגשת כזו של פינסקר, שתכונתה היהודית היתה לא הרגשנות הלוהטת, כי-אם ההתרגשות המעמיקה, ודאי אי-אפשר היה לה, שלא תספוג עד תמך את כל טפות-הרעל הגדולות, אבל אי-אפשר היה לה שלא תקלוט לכל מלואן גם את תקות הגאולה כן וגרות ובקשת-האזרחות של הימים ההם.

אף גם זאת:

בעירו של פינסקר, באודיסה, נשמעה דרישתם הראשונה של יהודי-רוסיה להטעימם לא רק טעם הובותיה של האזרחות, כי-אם גם את טעם זכויותיה. בסתו תר"ג (1842) בא לילינטל לאודיסה. ראשי-העדה קבלו את פניו בכבוד גדול, וקדם צאתו כן העיר שלחו על-ידו מגלת-זכויות לנציב הנפת, הגרף וורונצוב, לאמר: מודים הם בכנותי הטובות של „המונרך רב-החסד“ ומברכים אותו על רצונו „להוציא את היהודים מאפלת הבערות ולהשכילם“, אבל צריך לשים לב, כי „יחד עם תקונם המוסרי של היהודים יוטב גם מצבם האזרחי“, ומהברי מגלת-הזכויות מוסיפים, כי אם לא תנתנה זכויות אזרחיות ליהודי-רוסיה, „הרי גם הוועת, גם ההשכלה, גם האמנות תהפכנה להיות מקור-רעה לבני-יעקב“⁽¹⁾. — ולא לחנם שלחו יהודי-אודיסה את דבריהם אליה לוורונצוב: הוא הורה להם. גדולה מזו: בשעה שניקולי הגיע עד לקצה גבול העריצות ומלבו הרע המציא את „גורת הפרושים“ — לחלק את יהודי-רוסיה ל„מועילים“, ו„בלתי-מועילים“ ולמסור את אלה האחרונים, שבהם נכללו גם כל היהודים המתפרנסים מן המסחר הפעוט, לרדודות ועבודות (להגלותם מן הכפרים והעירות הקטנות, לקחת מבניהם לצבא בשעור משלש וגם מחמש לגבי ה„מועילים“ וכו') ונציגי-הנפות (קיתוב הוילנאי, ביביקוב הקובני) והמיניסטרים הכימו גם לפראות זו — אותה שעה נמצא רק נציב אחד, אשר העז

⁽¹⁾ כידוע, שמע לילינטל דברים אלה גם מפיהם של ראשי-הקהלות בערים אחרות. אבל

יהודי-אודיסה היו הראשונים, שדברו בשון זו לא רק לילינטל, אלא גם לרשות עצמה.

האזרחות המעמדית, הרי רגש של אזרחות זו לא חסרה גם היהדות בינה לבין עצמה ולבה שָׁלוֹ בקרבה. אבל מימי ההיסטוריה החדשה, משעה שהאזרחות המשפחתית, השבטית וגם המעמדית נבלעה באזרחות הלאומית, וביחוד באזרחות המדינית, והאמה והמדינה נעשו הקפו של האדם, נבהלה היהדות לראות את עצמה עומדת מחוץ לכל הקף, נבהלה לראות את עצמה גרה וזרה בעולם. רגש הגרות נעשה אבן כבדה, והלב התחיל מבקש דרכים לָגֵל אותה מעליו. אותה שעה נחתכו מראש תְּעִיזוֹת וקפנדריות מרבות ליהדות, ומשמעות פָּלֶן לא תהיה אלא אחת — תְּדַלֵּי מהיות גְּרָה, תְּדַלֵּי מהיות תְּלוּיָה ועומדת מחוץ לכל הקף. לא זכות-אדם עתיד היהודי לבקש מעתה: זכות זו הפְּשָׁטָה בעלמא היא, ואי-אפשר לו לאדם, שיבקש לעצמו זכות מִשְׁג מְפֻשָּׁט. אפילו חרבוֹלוּצִיָּה הצרפתית, שכרכה היתה אחרי הפורמוֹלֹת התְּלוּיֹת באויר ונדמה לה, שהיא מכריזה על זְכוּת־הָאָדָם, לא הכריזה באמת אלא על זְכוּת־הָאֶזְרָח, עקרה את האדם מתוך הקף אחד ונטעה אותו בתוך הקף אחר. וזהו אמנם הדבר אשר יבקש גם היהודי משעה שרגש הגרות התחיל להציץ לו: היות אזרח — לפי המובן, שיחדה ההיסטוריה החדשה לְמִשְׁג זה, — ואפילו אם חובותיו של האֶזְרָח מְרֻבּוֹת מְזֻקָּיוֹתיו, "אזרחות" — היא שהיתה אפוא האידיאה המרכזית של דוֹר־ההשְׁלָחָה, או מוטב שנאמר של דוֹר־ההשְׁלָחָה, הַחֵל בדורו של בְּרַמְנָחם וכלה בדור ההוא, שֶׁלְטָטש עִינָיו מִפַּחַד־פֶּתָאס לְמֵרָאָה הפרעות הגדולות הראשונות ברוסיה.

וזהו גם פתרון החידה הסתומה, שנראית לנו בדרכיהם של משכילי־הדור בימי ניקולי הראשון. לָנו, הרחוקים מהם מרחק רב, נדמה כי קטני-מוח וצרי־לב היו, על בית־ספר, בגד מְקֻטֵּעַ ולמוד הלשון הרוסית פשעו וחטאו לַעֲמָם: מְצוּקוֹתיו ויסוריו זרו להם. באמת אין כאן בִּלְתִּי אם טעות־הראות. בְּרָבָם הגדול היו אנשי־לב ודעת, הם ראו וידעו הכל, מצוקות העם היו מצוקותיהם, יסוריו — יסוריהם, ומִפְּרֵד גזרותיו של ניקולי שח ראשם גם הם, אלא שִׁבְּלוּ את הרע מפני הטוב, שנראה להם בו. "עריץ זה — אמרו ללבם — הוא המושל הרוסי הראשון, המתכנן להטיל על יהודי־מדינתו את חובת־האזרחות, ולחובה זו אנו נושאים את נפשנו; ידו החזקה של ניקולי כופה את יהודי־רוסיה להעשות אזרחי־רוסיה, תחננו אשר עד־עתה היו רק גרים בה, והרי זה הדבר, אשר אנו מבקשים, כי כבר נלֶאָה הֵלֵב נָשׂוּא את אבנו הכבדה של רגש־הגרות, את העמידה מחוץ לַהֲקָף."

אין אנו רשאים לִצְמַד חובה על משכילי הדור ההוא. אדרבה, אנו חייבים להבין את צערם, את הצער הגדול של נגודי־הֵלֵב הפנימיים. מצד אחד מִלֵּאוּ כאב לְמֵרָאָה העִרְיָצוֹת האִימָה, הנחתת יום־יום על העם. "בימים ההם — מתודה אחד מבני־העִלִּיָּה של הדור ההוא, יוסף רבינוביץ — היו שֶׁצִּפִּי־לִבִּי לַמְּפֹת־רַעַל גדולות בִּירֵבִי". ומצד שני חֻקָּה עֲלִיָּהם מצוה של בקשת־האזרחות לְהַשְׁכִּיחַ את הכאב, לְכַפּוֹר בִּ,טְפוֹת־הַרַעַל הגדולות, לְרַמּוֹת גם את עצמם וגם את האחרים ולראות את הטוב וּמִקְנָה כֹּאֲלוֹ כבר יָשְׁנוּ — את הגִּלְעָלָה מן הגרות כֹּאֲלוֹ כבר גִּלְעָלָה. "איה ארץ־מולדתנו?" — שואל לִיִּלְיֵנְטֵל

לרעל בלבד: המרפא, אשר מצאו אבותיו ואבות-אבותיו בביתם זו, כבר נכחד ממנו. לא יפלא אפוא, כי בהפתח נפשו בו ליגון-עמו ותקוות-עמו לא ידע גם הוא תקוה אחרת אלא זו של ראשי-דורו, שנהפך לבס בקרבם לשנוא את הגזרות ולבקש גאולה ממנה-באזרחות. יתר על-כן: תכף נראה, כי פינסקר הרחיק גם ללכת, ולבקשת-האזרחות, שקבל מוקני דורו ומקוטו, יחד הוא — אחד מן הראשונים — צורה חדשה.

II

עד שתקות-העתיד דובבה את לבותיהן של חבורות-המשכילים המצערות קפצה לה פתאם השעה ותהי לתקות-הזו של חלק גדול מן הצבור היהודי; ניקולי ירד במלחמת-קרים ונספה, ועל כסאו עלה בנו, אלכסנדר השני. אנו יודעים, מה היה הלון-משמרות זה לרוסיה כשה: אימה אלקמת של עבר אפל עד-עתה, מכאן ואילך — רננת בקר של עתיד שטוף-אורה. וכך-כך יפה היתה השעה ההיא, עד שאפילו לאחר שנים מרבות, לאחר שכבר פסקה הרננה ובמקום העתיד המקנה שטוף-האורה חזרו והאפירו דמדומי-הזה דלוחים, היתה אש-נעורים נדלקת בעיני שירי הדור ההוא לזכרון שנות מלכותו הראשונות של אלכסנדר השני — „תקופת התקנות הגדולות“... „אלי, אלי, מה טובה, מה גדולה היתה השעה ההיא!“ — קרא הסופר הרוסי א. מ. סקביצ'בסקי בזכרו לעת-זקנתו את הימים ההם. — „ולא רק משום שאנחנו היינו אז מלאים לשד-עלומים, לפי-עינים וזקופי-קומה. בזמן ההוא זקפו את קומתם גם זקנים שחוחים ואף הם מלאו עלומים... קשה גם, תאר, כמה קדחו החיים בימים ההם. הצבור עצץ מרטי-צפיה למאורעות גדולים. לעין כל נגאו פרספקטיבות רחבות ורחוקות, מזהירות בשלל צבעי-הקשת“... ואין להתפלא, אם דברים מעין אלה אנו מוצאים גם בזכרונותיהם ורשימותיהם של סופרים ועסקנים משלנו, שחיו ופעלו ב„תקופת-הזהב“ ההיא: פרספקטיבות יפות נפתחו אז גם „יהודי-רוסיה“. „השכלה אחת של סבנות ואהבת-אדם“ — זה היה דברו של הקיסר החדש לעמיו בעלותו לכסא, ולמשמע הדברים האלה — הראשונים והאחרונים בפי בן-רומנוב — מלא גם לבי-היהודים רטט-צפיה למאורעות גדולים. ואמנם במדה ידועה לא היתה צפיה זו לא צפית-שוא ואפילו לא תוחלת ממשכה: בשנת 1855 עלה אלכסנדר לעלוכה ובשנה שלאחריה במל גזרת אביר, שגור לקחת ילדים קטנים מאת היהודים לצבא. עבר עוד שנה ואלכסנדר בטל גם יתר גזרות אביו בנוגע לחובת העבודה בצבא, שבגללן היה בית-ישראל בימי ניקולי לבית-הדמעות ולבית-הדמים כאחת. תמו „ענושים“, פסו „חטופים“ ו„חטפנים“ בישראל. — ולא רק בנוגע לחובת העבודה בצבא, כיאם גם במקצועות החיים האחרים תכפו זו את זו ההנחות, שעשה אלכסנדר ליהודי-מדינתו: הותרו להם כמה ערים וחלקי-ערים, שעד-עתה הלן עליהם אסורים והגבלות שונים (ניקוליב, סבסטופול, קובנה, וילנה, טרוקי); הותר להם לבוא לשם מסחר

לכתוב לקיסר, כי „דין קשה ועוות-הישר הוא לקרוא בלתי-מועילים לכמה מאות אלפי איש, היושבים במדינה משנים קדמוניות“ ו„אשר למשלה-ידם זקוקים גם תנובת-הכפר וגם סחר-העיר“. הנציב הזה הוא — וורונצוב האודיסאי, ואם אמנם דברי וורונצוב לא הצליחו לבטל את עצם הגירה, הצליחו לבטל, לכל-הפחות, את התאר „בלתי-מועילים“, את ה„כתם הצהוב“ החדש, שבקש ניקולי לעשות אותו סמן-חרפה וגנות לחלק גדול מיהודי-רוסיה.

הנה כן, באודיסה כבר נשמעו גם בעת ההוא מפיו של אחד מגדולי-הרשות בדבר-ישר, כי לא אברים מדלדלים, אלא אברים בריאים הם היהודים בגופה של המדינה, וכשם שהיהודים זקוקים למדינה כך זקוקה המדינה גם להם. ובאודיסה נשמע ראשונה גם קולו של עתון רוסי מסביר פנים ליהודים: עוד בראשית שנות הארבעים למאה שעברה נדפסו ב„אדסקי וקסטניק“ מאמריהם של פינקל, של פינסקר גופו, של רפאלוביץ ואחרים על עניני היהודים והיהדות; באמצע שנות הארבעים נדפסו בו מאמריו ופיליטוניו הראשונים של יוסף רבינוביץ, אבי הוורנליסטיקה היהודית-הרוסית, ולפעמים נשמעו בו גם מפני לא-יהודים דברים ישרים בנוגע ליהודים. אף יש לנו עדות נאמנה, שממנה אנו לומדים, כמה חשובים היו בעת ההיא דברים כאלה, שנאמרו בעתון או בוורנל רוסי. הסופר הרוסי בשווצקי, עורכה של ה„אילוסטציה“, הדפיס בוורנל מאמר „על מצב היהודים באירופה לפנים והיום“, ומעטו נזרקו דרך-אגב דברים טובים אחדים גם על יהודי-רוסיה. המאמר הזה הביא לידי התפעלות לא רק את סתם הקוראים היהודים המעטים של אותם הימים, אלא גם ברדעת כיוסף רבינוביץ נתלהב וכתב: „כיתום נעלב ונדח כל ימיו, בשמעו ראשונה לדבר-טובה ונחומים, משתאה למשמע-אזניו ונועץ עין-דמעה במטיבו ואיש-חסדו, כך גם אנו, הרגילים תמיד לראות בספרות הרוסית את השם „עברי“, „ז'יד“, גרדף למטבע מזיפה, להברחת-מכס, למזיגה, לא האמנו למראה-עינינו בקראנו מאמר, שבו דנים עלינו בנחת, בלשון בני-אדם, ונדמה לו לרבינוביץ, ש„כל העם היהודי חזב תודה לבשווצקי על נדיבות-רוחו ותתחלתו הטובה“...“

ברי לנו, כי התלהבות מעין זו של רבינוביץ הוסיפה גם היא טפה חדשה — ואולי גם טפה לא-קטנה, לטפות-הרעל הגדולות, ששקעו בקרקע-נשמתו של אציל-רוח כפינסקר. דבר-הכנעה כאלו פגעו בלי-ספק בגאותו הטבעית, וברי לנו, כי עיניו האמוצות, העמקות, נתערפלו מכאב עצור. אותה שעה נבעה — אולי שלא מדעתו — הטרגיקה היהודית עד נפשו, שטרגית היתה גם היא מתחלת בריתה. אבל גם זה ברי לנו, כי גם לו לא אבדו הדברים הטובים הראשונים על עמו, אשר שמע בעירו ומחוץ לעירו: נפש בורסיד כזו של פינסקר אינה מאבדת כלום. הוא היה ראשון לראשונים ברוסיה, שרגש-הגרות רבץ כאבן כבדה בלבו, כי על-כן מימיו לא חי את חייה של היהדות הישנה, שלמדה במשך דורי-דורות לעשות את הרגש הזה עצמו לחמדה גנוזה — להצפין בו את כל בטחונה לגאלה ופדות. פינסקר ראה את בכית אביו על גורל-עמו ותהי גם היא לרעל בלבו, אבל רק

על שאלה זו השיב הנציב הוילנאי בהחלט, כי מתנגד הוא לכך ואין צורך לשנות כלום מן החקים הקדומים. הנציב הקיובי השיב תשובה של עשרה: דעתו נוטה לתת רשות זו לאומנים היהודים ההם, שאין בהם צורך בתחום-המושב ויש בהם צורך בפנים-המדינה. תשובה אחרת, גמורי החזיר הנציב האודיסאי, הגרף סטרוגנוב. "עצם מציאותן של הגבלות אלה או אחרות בזכויותיהם האזרחיות של היהודים לגבי התושבים הנוצרים אינה נאה לא לרוחו ומהלכו של הזמן ולא לכוננתה של הממשלה, הרוצה בדמועם של היהודים עם התושבים העקריים, ולפיכך צריך, להחזיר ליהודים לגור בכל רחבי-המדינה ולעסוק בכלי שום הגבלות, כמשפט כל נתיני-רוסיה, באומניות ובמקצועות המסחר והתעשייה, אשר יבחרו להם כרצונם, לפי רוחם וכשרונותיהם." אלה היו דברי סטרוגנוב. יפני עוד מהם דבריו של אדם גדול, שבכלל מעטים היו כמותו ברוסיה. פירוגוב, הכירורג הנפלא והפדגוג המפורסם, נתמנה בימים ההם למפקח על גלי-העמלנים האודיסאי. התמנות זו היתה אחד מאותות המהלך החדש, כי פירוגוב היה רחב-דעת וישר-לב, את טוב עתידה של רוסיה ראה בחדוש חייה הפנימיים ועד-כמה שאפשר היה לו הביע את הגות-דיוחו זו גם ברבים. הוא היה הראשון, שדרש מאת הסטודנטים הרוסים, כי יקיצו לחיים חדשים, וכתב להם: "זכרו תורת דקרטוס: Cogito ergo sum ונקראו-נא, כי חיים אתם — וגדולה תהיה זכותכם, אף אם עוד טרם הגיעה השעה להראות, האיך אתם חיים. ברבות הימים ינדע גם הדבר הזה. כל המרגיש, כי הוא חי, אי-אפשר לו, שלא ייקרו בעיניו גם סמני-החיים. ואני, אלהים עדי, אוהב את הסמנים האלה בכל לבי." — אם הדברים האלה, שנאמרו בכתב, סתומים הם במקצת, כי גם פירוגוב זקוק היה לזכור את עפרונו הזעום של הצנוור, שנתנה לו רשות לשהת כל פסוק הבא לידו כרצונו, — מפרשים הם הדברים, שאמר בעל-פה ירחים אחרים אחרי בואו לאודיסה, במעמד גדולי הרשות והכִּהָנָה המקומית, בשעת חִפְזָה ביותו החדש של הליצאום הרישליי. "מהו אידיאל-החנוך בעיני? — אמר פירוגוב באותו מעמד, — חפש דרכיך וְהִנֵּה אדם!.. איש-איש מאתנו, ויהי גזעו הלאומי מה שיהיה, יש בידו להעשות אדם ממש בעזרת החנוך; איש-איש לפי דרכו, לפי טפוסו הטבעי והאידיאל האנושי אשר לְאָמוֹ, מבלי שיחדל על-ידי זה מהיות אורה למוֹלֶדְתּוֹ, ודוקא בעזרת החנוך יכול הוא להבליט עוד יותר את הסגולות היפות של לאָמוֹ... נלך לשער, מה היו דברים כאלה לקהל היהודי, שנלכו עדין לא פג זכרון ימי-ניקולאי. אין כל פלא, אם סמוך לאותו זמן כתב יוסף רבינוביץ, כי היהודי הרוסי דומה להלך, שימים רבים ענה בדרך כהן, ולסוף בא אל המקום, אשר אליו נשא את נפשו, וטוב לו והם לו ונאשו לא תשבע מחוש את הכנוחה הנעימה, הנורדת לו על כל יצוריו-גו הנהלאים. אין כל פלא, אם טרנובול — אחד מראשי-המשכילים באודיסה, היהודי הרוסי הראשון, שכתב ספרים עלמים בליטונות אירופאיות (צרפתית ורוסית) על מצבם התרבותי, הכלכלי והאזרחי של יהודי-רוסיה, — אם הוא התעבר בימים ההם על ה"מתקנים האוטופיסטיים" שבמערב, המגנים את הממשלה הרוסית, והעיר, כי "בזמן הזה

לירידים הגדולים בקיוב, חרקוב וסומי; בטל האסור, שהל על היהודים לגור במקומות הסמוכים לגבולות המלכות הפולנית, ובכלל נפרצה הפרצה הראשונה בחומת תחום-המושב, כי נתנה רשות מתחלה ליהודים ממעמד הסוחרים ואחר-כך גם ליהודים בעלי-השכלה עליונה לגור מחוץ לתחום. וחץ מן הגזרות, שהצרו ליהודים בחיי יום-יום, בטלו גם השמדות, שעל-ידם בקש ניקולי להעביר את יהודי-רוסיה על דתם. על-פי פקודתו של אלכסנדר נאסר להכניס ילדים קטנים מישראל בברית הנצרות שלא מדעת הוריהם ובטלו ההנחות לחוטאים יהודים והמתנות לחילים יהודים, המסכימים להתנצר. לעמת-זה התר לידי-ישראל, הלומדים בבתי-הספר היהודיים מיסודה של הרשות, לעמוד את חקי הדת הישראלית, אם מפי "מלמדים" מחוץ לבתי-הספר, או מפי מורים, המיוחדים לכך, בבתי-הספר עצמם. ובכלל הפך בימים ההם, כי בתי-הספר, שהקימו ניקולי ואוברוב לידי-היהודים, לא הצליחו ולא יצליחו כל-זמן שתפקידם היה ויהיה — "לגאל" את חניכיהם מן היהדות. "תתקן-נא בידי היהודים תורתם המוסרית-הדתית" — כתב אז אחד מחשובי הפסקנים הרוסיים במקצוע השכלת העם. — "צריך להשפיע עליהם על-ידי החנוך המוסרי לא ברוח הגזרות, שאתן לא ישרים היהודי עד העולט, כי-אט ברוח ההשכלה האנושית, המוצאת לה דרך ללבו של כל אדם". —

כדי שלא לבוא לכלל טעות צריך להטעים: גם בשנות מלכותו הראשונות היפות, לא הגיע אלכסנדר לידי הבנה, כי אין שום יכלת — ואין גם צורך — להכחיד את היהודים מגוי — מהיות עם מיוחד לעצמו, הנושא, ככל יתר עמי-רוסיה, בעל המדינה ונכנע לסדריה וחוקיה האזרחיים-המדיניים הכלליים. דבר שלא יכול להבין נפוליאון איש הפלא, ודאי לא יכול להבין אלכסנדר, שכלל היותר אולי היה הוא — אם לא נחשוב את פטר הראשון — המשבח בדינאסטיה של הרומנובים הנכסים. אלכסנדר בקש גם הוא, שיהודי-רוסיה, בתור חלק ידוע מן העם היהודי פלו, יחדלו מהיות. לשם כך צוה תכף כשעלה למלוכה "להחזיר ולבדוק את כל הפסקים הקיימים בנוגע ליהודים, כדי להתאימם אל הכונות הכלליות בדבר דמועו (слияние) של עם זה עם התושבים העקריים". הדברים האלה מעידים מפורש שגם הוא צוה עינו ביהודים העמי של היהודים, שגם הוא בקש, כי בתור יהודים יכלו שלשת מיליוני הנפש הלא ממדינתו, אלא שנראה לו, כי הדרך היפה לכליה זו היא לא דרך הכפיה והאנס, כי-אם דרך הפיוס והקרצו, ולפיכך בחר בה תחלה. אני אומר: "תחלה", משום שבסוף ימיו התחרט על מה שבחר בדרך זו וגם הוא אמר לשוב לדרך הכפיה והאנס, כמו שנראה להלן.

בין כך ובין כך: הואיל והקיסר החדש בחר בדרך הפיוס והרצויה התחילו נוטים לה גם אחדים משריו ויועציו. ונפלא הדבר: גם עכשו היתה אודיסה הראשונה, שבה נאמרו על היהודים דברים יפים, שכמותם לא נשמעו עוד בספירות הממשלה הקיסרית ברוסיה לא לפנייהם ולא לאחריהם. לבסקוי, המיניסטר לענינים הפנימיים בראשית ימי אלכסנדר, פנה לנציבי-הנפות ושאל אותם, מה דעתם בדבר מתן-רשות לאומנים יהודים לעבור מתחום-המושב לפנים-המדינה

קדם צאתו מאודיסה ערכו ראשי־הקהלה היהודית סעדת־פרדה לכבודו. לסעדה זו יחדו אז ערך של מאורע יוצא מגדר־הרגיל¹. וראשי־המדברים בשעת הסעדה היו: יוסף רבינוביץ, ש. קָנְטוֹן, א. גולדנבלום ופינסקר. נאומיהם של שלשת הנאמים הראשונים היו דברי־שבח והודיה לפירוגוב מערבים דברי־שבח והודיה לשולחיו — לממשלה. רק הנואם האחרון, פינסקר, שודאי ידע לספר בגדלתו של פירוגוב יותר מחבריו, כי רופא היה גם הוא, ובלי־ספק ראה גם במלחמת־קרים את מפעליו היפים ודרכיו הטובים של פירוגוב, שעמד אז בראש המשרד הסניטרי אשר לצבא, — רק הוא בלבד כמעט שלא ספר בשבחו של חתן־הסעדה ואת הממשלה לא הזכיר כלל. הוא נשא את נאומו הקצר — אַרְכָן לא היה פינסקר מימיו — על ערכו ומדותיו היפות של „העם הגדול והמהלל“, שעל ברכיו נולד פירוגוב „ואשר בחוסו אנו יושבים“, וגם את כונו נשא לא לכבודו של האורח ולא לכבודה של הממשלה, אלא — „לכבוד העם הרוסי ואשרו“².

צריך לזכור: בימים ההם עדין אי־אפשר היה ברוסיה לקרא בשם העם, ליהם לו רצון והשיבות, לראות בו ובמדותיו כחות פועלים, שראוי להשב עמם ומכל־שכן לסמוך עליהם. היו מלך ושרים, פקידים עליונים ותחתונים, — היתה ממשלה, אשר לה הפל ומידה הכל, ברצותה — הרבה עמה חסד ופדות, וברצותה — אין מידה כציל, ומי העם, כי יבקשו דרכיו, מדותיו ורצונותיו? אף אין לשכות, כי בפרק זה, שבו אנו עומדים, עדין היו עבדים גמורים גם עשרות מיליוני האכרים הרוסיים וגם עיניהם של אלה רק אל הממשלה היו תלויות. מה ראה אפוא פינסקר לקרא בשם העם הרוסי ולחלק כבוד לו בשעה שחבריו הלכו כבוד לפירוגוב ועל־ידו — לממשלה? הן לא סתם „מליצה“ היה לו נאוו: „מליץ“ לא היה פינסקר מימיו, כבד־מחשבה היה ומעולם לא הוציא מפיו דבר, שלא הגה בו לבו תחלה, ואין ספק, שגם הפעם לא אמר אלא מה שגמל בלבו תחלה.

פינסקר היה מן האירופיים הראשונים — אם לא הראשון — בקרב יהודיי רוסיה. על גמוסיו האירופיים מעידים כל יודעיו. אבל הוא היה אירופאי — כמובן, לפי רוח זמנו — גם בנוגע למחשבות ודעות. סגנונו הנפלא בשלש לשונות אירופאיות (גרמנית, רוסית וצרפתית) מעיד עליו, כי קרא ושנה הרבה, ולא רק במקצועו שלו. אם אמנם הצנזורה הרוסית ארבה עדין לכל דעה חדשה, שבאה מעבר לגבול, לא עצרה עוד כה לנעול את הדלת בפני השפעתן של הדעות האירופאיות. ובאירופה כבר נזרע זרעה של שנת הארבעים ושמונה. טבעי הוא אפוא הדבר, כי גם פינסקר האירופאי כבר ידע, כי לא רצונה

¹ „כך עברה הסעדה, שערכו יהודים לנצרי... התחום, שִׁכְחוּרָה הכדילה בין נוצרים ליהודים, איננה אפוא עוד: השכלה והתפתחותה של באורות אמתית גשרו עליה גשר בריא וורכב יעברו פֶּטַח הדרות הבאים... „אדסקי וסטניק“ ג' 100 שנת 1858.

² שם באותו נומר.

יוצאת לפעולה בארץ מולדתנו כל הצעה ישרה וכל דרישה יפה, הנאמרת בכונה טובה בהשכל ודעת, לפי רוחם של יסודות המדיניות החדשה, וכי לא רחוק היום, אשר ירפא אותנו (היהודים) מפצעינו הנושנים, ישליטנו בזכויות האזרחיות ויעמיד את חיינו האזרחיים על יסודות נאמנים. ואין גם כל פלא, אם מעתה במשך עשרים שנה ויותר תהיה לשון של זהרית קשורה בראש העתונות שלנו ועליה פסוקים ומליצות מסוג ידוע: „הן לצדק ימלך מלך“, „זכות אזרח יפרח לשושנה“, „הס קטגור וקה סניגור מקומו“ ועוד ועוד (עין „המליץ“, „הכרמל“, וכו' וכו'): משנים קדומות רגילה היתה יהדות-הגולה להאמין, כי גורלה נתון בידי מלכים ושרים, ובאור פני מלך חיים; עכשו בקשה היהדות הרוסית להאמין, כי באמת הגיעה לה השעה הגדולה, אשר „לצדק ימלך מלך ולשרים נמשפט ישור“, כי הקוננובים והביביקובים אינם עוד אלא שלפי רשעה שלפי ניקולי, שימיהם לא ימשכו עוד, ומעתה יבקשו וישמעו בספירות הממשלה העליונה דברי הסטרוננובים והפירוגובים, ומאלכסנדר השני תבוא תשועת-ישראל. לאחר זמן, כשנהרג אלכסנדר בידי זליצוב וחבריו, והקהלה היהודית הפטרבורגית הניחה זר על ארונו, כתב יהודה-ליב גורדון על הזר: „רוח אפינו משיח אדני נלכד בשחיתותם, אשר אמרנו בצל נחיה בגוים“. ולא רק מפני שש התבות הראשונות, שבראשי אותיותיהן מצא צרוף יפה של „קאמאנב“, בחר המשורר בכתוב זה, אלא גם משום שבחמש התבות האחרונות מצא מבע יפה למה שהיה בלבם ובלב רב בנידורו על בנו ויורשו של ניקולי.

ואולם נשובה-נא להרצאתנו ונראה, כי מפיהם של יחידים-סגלה כבר נשמעה גם אז נעימה אחרת, חדשה, שאולי לא היתה מובנת עדין לשומעיה. פירוגוב עשה שתי שנים באודיסה. במשך זמן קצר זה תקן כמה דברים יפים גם לטובת הצבור היהודי: התיר להורי התלמידים היהודים להעמיד בגימנסיות מורה ללמוד חקי הדת הישראלית, זאת אומרת: העמיד את הדת הישראלית במדרגה אחת עם יתר הדתות, המקבלות במדינה; סיע הרבה לסדר כראוי את „תלמוד-תורה“ והרשה להעמיד בראש המוסד הזה את הד"ר אהרן גולדנבלום (שיסד אחר-כך יחד עם צדרכים חותנו את „המליץ“), אף כי גולדנבלום לא היה נתין-רוסיה ומן הדין אסור היה לו לשרת במוסד צבורי; לרגלי התקונים, שנעשו ב„תלמוד-תורה“ והצליחו, הדפיס ב„אד. ויסטניק“ מאמר מיוחד, שבו שבח כל-כך את מדה-הצדקה של היהודים, עד כי העתונות הרוסית קטרגה עליו, שהוא מנשא את ערכם המוסרי של היהודים למעלה מערכם המוסרי של הנוצרים; ולסוף השתדל בדבר, כי עריכת ה„אד. ויסטניק“ תמסר לגיאורג'בסקי ובוגדנובסקי, שני פרופסורים רוסים צעירים של הליצאום הרישליי, שהיו כרוכים אז אחרי הדעות הליברליות שלו, והעורכים החדשים הכניסו למחיצתם גם סופרים יהודים אחדים בתור עוזרים קבועים (רבינוביץ, דומשבסקי, ליקוב), וככה נעשה ה„ויסטניק“ העתון הרוסי הראשון, שהקצה מקום רחב לשאלת-היהודים ודן עליה — כל-זמן שגיאורג'בסקי ובוגדנובסקי היו עורכיו — ברוחו של פירוגוב. אבל ימי-שבחו של פירוגוב באודיסה אוכלו רק שתי שנים, כאמור. בסתו 1858 הפקד להיות מפקח לגליה-הלמודים הקיובי.

קרוביהם הנ"קורוסים, שהם נוטלים גדלה לעצמם להיות אדוני-הארץ גם במקומות, שאין להם זכות, אלא שיש להם יפוי-כח לכך.

הנה כן; אודיסה, העיר הראשה של רוסיה החדשה („נובורוסיה“), שרק לפני זמן מועט בערך נכנסה לרשותה של רוסיה הגדולה, חסרה גם היא אותו דבר חשוב, שחכר לנפשת פלה — הרוח הרוסי. וזו היתה, כפי הנראה, אחת מן הסבות, שנציבי אודיסה, הנזכרים למעלה, נטו חסד ליהודים וצדדו בזכותם. הם ראו, כי היהודים מתרבים כאן במהירות גדולה ונמצאים יפים להרחבת-המסחר, ולבם נבא להם, כי חמר אנושי זה ימצא כח יפה גם להתגברות הרוח הרוסי. היוג, האיטלקי, הפולני כרוך תמיד אחרי המטרופולין שלו הטבעית, עיניו לארצו שלו ולבו לעשונו ותרבותו שלו, ולא כטנו יפנה הרוח הרוסי, אף אם ענייני-מסחרו מזקיקים אותו לדור באודיסה או במקום אחר בנובורוסיה. לא כן היהודי. מטרופולין טבעית אין לו, ומכיון שהוא יוצא מחוגה הצר של היהדות הישנו — ולציאה זו מצריכים אותו הכרחי-החיים — שוב אין לפניו דרך אלא אחת — לעולמה של רוסיה, ללשונה, לתרבותה ולעניניה. אמנם זקני-היהודים משרשים עדין בעולמם ובלשונם שלהם, אבל בניהם וכנותיהם נעקרים כבר מעולמם זה ונטעים בתרבות הרוסית; הרי מאות תלמידיו ותלמידותיו של „בית-הספר הצבורי היהודי“, שכלם מדברים רוסית, הרי מאות הילדים שב„תלמוד-תורה“ המתקן ואשר עליהם כבר העיד פירוגוב, כי „אין הם פונים עוד למוריהם בזרזון היהודי הנבזה“, הרי גימנזיסטים יהודים, שמספרם הולך ורוב משנה לשנה, הרי גם סופרים יהודים צעירים, היודעים לכתוב רוסית יפה כל-כך, עד שעל אחד מהם, על יוסף רבינוביץ, העיד ז'ורנל רוס, כי „יש בחרונו מצלול חרוזו של פושקין“. והללו ודאי יביאו אתם — מדעו ושלא מדעת — לכל מקום, גם לעיר וגם לכפר, את הלשון הרוסית ואת דת הרוסי ועשו שליחים להתגברות ההשפעה הרוסית. ואם-כן, הלא טוב לרוסיה, כי יהודי אודיסה ונובורוסיה יצליחו בטקצועות המסחר והחיים וכי לא ינתנו מכשולים לפנייהם. זה היה, כפי שאפשר לשער, הגיונם הפשוט והבריא של וורונצוב וסטרונגוב, שראשית דאגתם היתה — לעשות את אודיסה לעיר רוסית ואת נובורוסיה לנפת רוסית. ומתוך הגיון זה צדדו בזכותם של כל יהודי-רוסיה ולא רק בזכותם של יהודי אודיסה ונובורוסיה בלבד. לא לחנם מזכיר סטרונגוב כמה פעמים בתשובתו, שהחזיר למינסטר לנסקוי, את התאזרחותם של היהודים בארצות-המערב, מקום שם נתנה להם יכלת גמורה להתאזרח, ואת הטובה והתועלת, שהביאו לארצות האלה: ברי היה לו, כי היהודים מסגלים להביא טובה ותועלת מרבה גם לרוסיה.

אבל „הגיון“ אחר לגמרי היה לישובים האחרים אשר באודיסה. להם נראה הישוב היהודי, המרחיב את צעדיו, כנגע בביתם. ביהוד עיניו את היהודים אויביהם הקדמונים: היונים ירשי ביצנץ והמלורוסים-האוקריינים, בני-בניהם של חמלניצקי וקולונק. בשעתם הורישו שליטי ביצנץ את היהודים והכריחו אותם לנדוד לחצי הים השחור; עכשו צרה עין יורשיהם לראות

הפשוט של הממשלה הוא הכח הפועל היחיד, שאפשר לסמוך עליו, כי יש כח פועל אחר, הגדול גם ממנו — רצונו של העם. לו גם יהי שרצונו של העם כבוש עדין וכבול בתוכו, איננו דבר החסר במציאות וסופו שִׁינָדָע. „היולי“ עצום זה, העם הרוסי, אמנם עדין לא מצא את צורתו, אבל היא תוססת כבר בתוכו ומבקיעה לְהִגָּלוֹת. ואם את בקשת-האזרחות כשהיא לעצמה נחל פינסקר מאת דור-החשכלה, שָׁקָם לדורו, הִטָּה אותו מחשבתו שלו לדרך חדשה: כדי להגיע לאזרחות זקוקה היהדות הרוסית לא רק לרצונה של הממשלה, כִּי־אם ראשית-כל — לרצונו של העם, „אשר בתוכו אנו יושבים“. אם רגש-הגִּירוֹת כבר היה לאבן כבדה גם בלבה של היהדות הרוסית, הרי זקוקה זו האחרונה לְהִתְקַלֵּט בהקף גדול ממנה, והקף זה הוא — „העם הגדול והמקִלֵּל“, העם הרוסי. לא ירבו הימים ופינסקר יביע את הגות-רוחו זו בדברים יותר מפרשים

III

כשם שאודיסה היתה הראשונה „לגשור גשרים בין היהודים והנוצרים“. כך היתה הראשונה גם „לפרוע פרעות בישראל“, או בלשון יותר פשוטה, בנוסח רוסי — הראשונה „לפוגרומים“.

מראשית הַסֵּדֶה רבו באודיסה הישובים של בני-עמים שונים ושכונותיהם המיוחדות. מעידים על זה שמותיהם של כמה וכמה מרחובותיה, שְׁנָקִיה ופרבריה: רחוב היִנִּים הוא כמעט הגדול ברחובותיה, כשם ששוק-היִנִּים הוא החשוב בשְׁנָקִיה, הגדול שבפרבריה הוא פרבר-המולִּדִּבְנִים, היפה שברחובותיה נקרא לְפָנִים רחוב-האיטָלְקִים, וידועים בה גם רחובות אחרים, הקרואים על שמות בני-עמים שונים — רחוב-היהודים, רחוב-הארנאוטים, רחוב-הפולִּנִים, רחוב-הבולגרים וכדומה. ובאמת, לא רוסיים בנו את העיר הגדולה והיפה הזאת במקומו של הכפר הנדח „חִגִּיִּי“, אלא יִנִּים, אֶלְפִּינִים, בולגרים, יהודים, איטָלְקִים ואחרים בנו אותה. הגדולים שבבתי-מסחרה היו תחלה של יונים ואיטָלְקִים, ואחר-כך גם של יהודים. נציביה הראשונים היו צרפתים, עתונה הראשון — צרפתי, תיאטרונה הראשון — איטָלְקִי, והלשונות, המקבלות על חשובי קהלה, היו — הצרפתית והאיטָלְקִית. — בסוף שנות החמשים למאה שעברה, הוא הפרק שבו אנו עומדים בהרצאתנו, הגיע מספר תושביה של אודיסה ליותר ממאת אלף, ולפי עדותם של המקורות הרשמיים כבר גדל בה אז הישוב „הרוסי“, הפּרֶבֶלְסְכִי, שהלשון הרוסית היא לשונו. אבל המקורות הללו לא דקדקו להבדיל — או, יותר נכון, דקדקו שלא להבדיל — בין רוסיים לרוסיים, בין פּרֶבֶלְסְכִים לפּרֶבֶלְסְכִים ובין לשון רוסית ללשון רוסית. לפי האמת, הרבה יותר משגדל באודיסה באותם הימים הישוב של בני רוסייה הגדולה („יִקוֹרוֹסִים“) גדל בה הישוב של בני רוסייה הקטנה („מִלִּירוֹסִים“), שאמנם אחים הם לראשונים לפי דתם הפּרֶבֶלְסְכִית, אבל רק קרובים — ולא אחים — לפי גזעם ודמם וגם לפי לשונם. ותמיד היתה למלורוסים טינא בלבם על

פירוגוב — כבר נתחבטה החבורה האמורה, וביחוד רבינוביץ וטרנופול, זה כשתי שנים ולא עלתה בידם. אמנם הרשות הפטרבורגית רצתה את עצם הרעיון, ליסד באודיסה או במקום אחר עתון ליהודים, אלא שלא הסכימה, כי לשונו של העתון תהיה הלשון הרוסית, והציעה לרבינוביץ וטרנופול להוציא את עתונם המבקש אם בלשון העברית או בלשון היודית. בחליפת הבקשות מצד רבינוביץ וטרנופול והדחיות מצד הרשות אנו מוצאים כמה נמוקים, שבשביעם מאנה זו האחרונה בלשון הרוסית, אבל כלם קלושים ואין בהם כמעט שום ממש. לפיכך יש לשער, כי את הנמוקים הקלושים האלה עשתה הרשות פרגוד על נמוקים אחרים, יותר חשובים, שהסתירה בלבה. ואולם החבורה האודיסאית לא יכלה להסכים לא ללשון העברית ולא ללשון היודית: לא עתון ליהודים כשהוא לעצמו היה עקרי-רצונה, אלא דוקא עתון רוסי ליהודים. ושני טעמים יסודיים היו לה בדבר — את האחד פרשה ואת השני כבשה גם היא בלבה. בעת ההיא כבר התחילה להגלות אותה הפקעת של ספקות קשים ושל ודאיות, הקשות אולי עוד יותר מן הספקות, שאנו קוראים לה היום, „שאלת הלשונות“ או „ריב-הלשונות“. ולא עוד, אלא שהפקעת של העת ההיא גדולה היתה במדה ידועה גם מזו של עכשו. בימינו יש לנו, ליהודי-רוסיה, ריב של שלש לשונות: העברית, היודית והרוסית; נוספה עליהן בימים ההם גם לשון רביעית, הגרמנית — לשון-ההשכלה. ואמנם דוקא משום שדליל זה, הלשון הגרמנית, כרוך היה עדין אחרי משכילי הדור ההוא, כבר הרגישה החבורה האודיסאית — החבורה הקטנה הזאת, שעוד מעט ותעשה מופת ומורה דרך לרבים — מה היא הלשון הרוסית לה.

רב המשכילים ברוסיה התברכו בלבבם תמיד, כי תלמידים מבהקים למשה בן-מנחם הם, את שמו קראו על השכלתם וכל ימיהם לא זוו מלחב את הלשון, שבה נתנה להם תורתם. „אם אין גרמנית אין יהודי נאור ועד העולם לא יהיה“, כתב אחד מגדולי-ההשכלה, ח. ז. סלזנימסקי. אבל הם טעו. הרבה יותר מסלזנימסקי וחבריו היו תלמידים נאמנים לבן-מנחם רבינוביץ וטרנופול, פינסקר וסלוביצקי, שלשונו של הרב לא יקרה להם עוד, אף-על-פי שבינם לבין עצמם עדין הוסיפו להשתמש בה גם הם ובקשו לעשות את הלשון הרוסית ללשון-השכלה ולשון-חייה של היהדות הרוסית מאותו טעם גופו, שבשביעו הגר בן-מנחם בסוף ימיו את כל כחו, כדי לעשות את הלשון הגרמנית ללשון-השכלה ולשון חייה של היהדות הגרמנית. ובאמת, הן לא-סתם קפריזה היו לבן-מנחם אהבתו הגדולה ללשון הגרמנית ושנאתו הגדולה לזר-גון היהודי, אף לא מתוך רגש אקסטי בלבד נבעו בו השנאה והאהבה הללו. לבן-מנחם הפסיכולוג כבר נתגלה סוד הלשון. הוא ידע, כי אם על-ידי הלשון משמיע האדם את עצמו לעצמו, הרי היא משמשת לו גם מטבע להחליף על-ידה את מצויי-נפשו שלו במצויי-נפשו של חברו, ומתוך כך היא נעשית מצע נפשי אחד לשניהם — אותו המצע הנפשי, שבלעדיו לא יציר יחס טבעי וקיים, יחס של גומלים וזקה פנימית בין אדם לחברו. והואיל וכן, הרי בשעה שבן-מנחם עמד להבדיל הבדל גמור בין המדינה והכנסיה הדתית, בשעה שלמד,

את היהודים עושים מסחר וקנין ודוחקים את רגליהם בעיר הגדולה והיפה אשר לחוף הים השחור. לשעבר הכינו המלניצקי וולוז'ניק טבח ליהודי-אוקריינה על בריתם עם הפולנים אדוני-הארץ; עכשו רגזו בני-בניהם לראות, כי יד היהודים תכון עם הרוסים אדוני-הארץ. ומיום ליום מלא אורה של אודיסה גפרית, וסוף-סוף הוטל גם הלפיד הנוער לתוך הגפרית: נצנצה המפלצת הישנה, עליית-הדם, ובשלושת ימי הפסחא לשנת 1859 נערך כאן „פוגרום“ ליהודים — „פוגרום“ כמעט לכל חקתיו ומשפטיו: בזה, שד ושפך-דם. היננים היו המתחילים ואליהם נלוו גם ההמון הרוסי, זאת אומרת: ההמון המלורוסי, כי על-כן המלורוסים הם שהיו בימים ההם רב הישוב הרוסי באודיסה, כאמור. לא מפני שהפורעים לא ידעו מה שבכל השלטון המקומי על היהודים ערכו את ה„פוגרום“, אדרבה, דוקא משום שידעו להיכן נוטה דעתו של השלטון המקומי עשו מה שעשו, למען דעת, שידם תקיפה באודיסה „שלהם“, ואף לאחר שהשלטון הפסיק את הפרעות ביד חזקה ונתן במאסר את ראשי-הפורעים בטחו היננים בכחם, כי „יספיקו לבנות גשר של זהב, כדי להוציא את הנאסרים ממאסרם“..

אין שום צורך לפרש את המובן מאלי, כי „הפוגרום“ הטיפ טפת-רעל גדולה לכל יהודי-אודיסה. מה שצריך לפרש הוא — כי תוחלתם של יוצרי-הפרעות לא נכזבה באמת: רחוק היה מלבם של הרשות להפריא בינה ובין שני הישובים היותר תקיפים שבעיר, ולפיכך לא נכנסה בעבי הקורה, אלא השתדלה להפחית את ערכו של המאורע. סוף-סוף יהודים היו הנזקים, וכלום רשות נוצרית נעשית אפיטרופוסית ליהודים עד כדי התעבר על ריבם בשעה שנוצרים ואזרחים עקריים פוגעים בהם? יסחרו היהודים כרצונם ויביאו טובה ותועלת לכדיניהם, אבל מי פתי יזדקק להם לתבוע את עלבונם? — כעבור ימי-הפרעות באה ב„אדסקי ויסטניק“ ידיעה קצרה, אשר שמה הרשות בפיו, לאמה, כי בימיהג ארע באודיסה אחד מאותם הנציגות הרגילים, שאמנם מגנים הם, אבל „החבה אליהם מטבעת בעצם דמו של האדם הרוסי“...⁽¹⁾. גיאורג'בסקי ובוגדנובסקי לא היו עוד עורכיו של ה„ויסטניק“. מראשית שנת 1859, כלומר, זמן מועט לפני ה„פוגרום“, נכנס העתון הזה לרשות מערכת חדשה, שמצאה טוב לעצמה להרכין את ראשה בפני תקיפה-עיר, היננים, ולשלוח מעתה עינים פוזלות כלפי הישוב היהודי, ואותו הנוסח על „הנציגות הרגילה, שהחבה אליו מטבעת בעצם דמו של האדם הרוסי“, נעם לה מאד. ושנוי-פרצוף זה של ה„ויסטניק“ הוסיף חוץ מרבה למחשבתה של החבורה האודיסאית הקטנה, שכבר הסכינה לכתוב רוסית — רבינוביץ, טרנופול, דומשנסקי, סולוביצ'ג, פינסקר, — כי בשל הצורך והגיעה השעה ליסד באודיסה עתון רוסי, המיוחד לענייני-היהודים.

אני אומר: „הוסיף חוץ“, משום שביצירה זו — על-פי הצעתו של

⁽¹⁾ „אדסקי ויסטניק“, נו' 42 לשנת 1859.

היצרפנית, האנגלית, האיטלקית, הגרמנית, ההולנדית ליהודי הארצות ההן... לפנים היתה גם לנו לשון שלנו... אבל עכשו היא נחשבת עם הלשונות המתות, כי אין אנו מדברים בה... למה אפוא לא נחליף את הז'רגון שלנו בלשון הרוסית הנקיה, אם כבר נטל עלינו להשתמש לא בלשוננו שלנו, אלא בלשון זרה?... האמנם לא טוב לנו להסיר מעלינו את הסחבות האלה, אשר הורישו לנו ימיה הכינים עליהם השלום?... מולדתנו — רוסיה, אף איריה ולשונה צריכים להיות שלנו...

ויחד עם נמוק זה היה לה לחבורה האודיסאית גם נמוק אחר — פבוש בלבה. לכל היותר רמזה עליו, אבל הסתפקה ברמז בלבד, כדי שלא תמצא חשודה בעיני הרשות, שברשיונה היה תלוי יסוד העתון. לאט-לאט נקלטה בלבבות המחשבה, שכבר שמענו לה רמז ראשון מפי פינסקר, כי לא די לה ליהדות הרוסית בהסדה של הממשלה, אלא שהיא צריכה לזכות ברית-אזרחות עם העם הרוסי עצמו, ולעם זה הרי היא, היהדות הרוסית, זקוקה ראשית-כל לבמה ספרותית, שמעליה תוכל לפנות אל העם הרוסי ולדבר אליו בלשוננו. „אורגן זה (כלומר, עתון רוסי ליהודים) — רָמַז טרנופול — צריך להיות מתוך בינינו ובין העולם אשר מסביב לנו“. לסמוך על העתונות הרוסית אי-אפשר היה, כי „גם העתונים היותר ליברליים, שלכאורה דרשו טובת היהודים בכל לבבם, סרבו בהחלט להדפיס מאמרים פחות או יותר חשובים על שאלת-היהודים, באיטל, שענין זה ספצילי הוא לגמרי ולא להם להתעסק בו. לא היה אפוא כל ספק... שיש צורך בריסה (ристаллище) תמידית, לא מקרית וזמנית, עם לוחמים תמידים ולא לוחמים לשעה, שהבררה בידם אם להלחם או להדול“. כך מעיד לִבְנֶדֶה, שגם הוא הרהר בלבו על עתון רוסי ליהודים, וכשנודע לו דבר-השתדלותם של רבינוביץ וטרנופול מִהֵר לתת את ידו לחבורה האודיסאית ולְהֻלָּת אליה.

ואמנם רבינוביץ וטרנופול והבריהם לא נחו ולא שקטו וסוף-סוף נָמַן להם הרשיון המבקש לַיִסֵד באודיסה עתון רוסי ליהודים — את ה„רִזְסוֹיֵט“. וגדולה היתה שכתב-נצונו של רבינוביץ, יוצרו ועורכו של העתון הרוסי-היהודי הראשון. „לעבודה! — כך כתב ללבנדה — לעבודה, זקנים ונערים!... שָׁדְנוּ נחכה לַפִּתְיוֹ!... עד-עתה השקו אותו דמעותינו, מעתה נִשְׁקֶה אותו בנַעֲתָנו... אֱלֹהִים יִבְרַךְ את עַמְלָנו... בריאים יהיו נַצְיָנו...“

בסוף מאי 1860 נוסד ה„רִזְסוֹיֵט“. אחד מסופריו הקבועים נעשה — פִּינְסְקֶר. לצערנו אין אנו יודעים לקרא בשם את מאמרי פינסקר: האיש הנפלא הזה, שכל ימיו סך לחביון-נפשו מְעֹבֵר לו עין זרה, לא התם מעולם על מאמריו. חבל, שליצינבאום, אשר לא היה כמותו קרוב לפינסקר, בטוח היה בשעתו, כי „פעלת הדוקטור במלחמתו לטובת אֶחָיו בִּה „רִזְסוֹיֵט“ בשנת תר... ידועה לכל הבקאים בהתפתחות ספרות עמנו בשפת-רוסיה“¹).

¹ במאמרו רוסי כותב ליצינבאום, כי לעמים קרובות חסם פינסקר על מאמרו ב„רִזְסוֹיֵט“

שהמדינה היא הקהיהיחסים שבין אדם לאדם (ואין לה עסק עם היחסים שבין אדם לאדם, הנכנסים להקפה של הכנסיה), ומפקדה זו מצא ליהודי-גרמניה מקום של גורמים גמורים במדינה הגרמנית — אותה שעה הצרך ממילא לבוא לידי הכרה הגיוני, כי אי-אפשר להם ליהודי-גרמניה, שלא ייחדו גם הם לעצמם את המצע הנפשי, המיוחד להקהי-יחסים זה, שבתוכו מבקשים גם הם לעמוד — את הלשון הגרמנית. ומצד זה — אם בכלל ראוי לשבח את המרכיב ומורה ורה ברוחו ונפשו של עם — יפה כתב ליאופולד לו: „בן-גנחם קנה לו שם-עולם לא על-ידי חבוריו ובקית הונג'... אלא משום שגרמן את היהודים באשכנז“ („אלס גערמאנזונאטאר דער יודן אין דויטשלאנד“) ⁽¹⁾. — מה שהיתה לבן-גנחם הלשון הגרמנית בנוגע ליהודי-גרמניה היתה לתלמידיו המבקשים האודיסאים הלשון הרוסית בנוגע ליהודי-רוסית. בלבם להטה הבקשה לראות את האדם היהודי והאדם הרוסי כוקפים הקף מדיני אחד, הקף של יחסי אורח לאורח, ואף הם באו לידי אותו הכרה והגיוני, כי אי-אפשר להם ליהודי-רוסית, שלא ייחדו גם הם לעצמם את המצע הנפשי, המיוחד להקהי-יחסים, שלתוכו הם הולכים ונכנסים — את הלשון הרוסית. מה צריך היה להם אפוא בעתון עברי ליהודים, אם הלשון הזאת, העברית, כבר מתה ותיתי לה שכבר בתה ואינה מסגלת עוד לחצוק בין היהודי והיהודי-גרמניה, או מה צריך היה להם בעתון יודי ליהודים, אם הלשון הזאת, הורגון היודי, אינו אלא דלקט מקלקל של הלשון הגרמנית והלואי שימות ולא יחצוק בין היהודי והיהודי-גרמניה? העתון, שבו ראו צורך, היה עתון רוסי ליהודים: ילמד היהודי לקרא רוסי ולחשוב רוסי על כל ענייניהיו ותעשה הלשון הרוסית לשונו, זאת אומרת: יוצר המצע הנפשי ליחס האזרחי שבין האדם היהודי והאדם הרוסי.

את נמוקה זה ליסוד עתון רוסי, דוקא רוסי, פרשה החבורה בדברים ברורים. „הלשון הרוסית — כתב טרנופול — יש בכחה להשפיע לטובה על אמתנו ולהצליחה בדרכי-החיים הצבוריים והאזרחיים... הלשון היא אחד ממכשירי התקון היותר חשובים והיא המסגלת להצמיד צעד ראשון קדימה את המוך העם היהודי... הלשון, שעל-ידי שפעת גיניה ומבטיה האפיים, המיוחדים רק לה בלבד, היא מוסיפה לוית-גון מיוחד לכל עם ועם, — הלשון הנאותה של המולדת רק היא בלבד רשאית לדרוש מאתנו, כי נטפל בה... מהו הדבר, המעניע לטובה על חליפותיו ותמורותיו של עם וקם? מהו הקריטריון לתרבותו של עם, להצלחתו בדרכי-החיים החברתיים? הלשון ורק הלשון בלבד... מפרשים וברורים עוד יותר המה דברי רבינוביץ: „לנו יחד עם העם הרוסי נפתח עתיד חדש. לפיכך הושבים אנו, כי הגיעה השעה, שהלשון הרוסית תעשה ליהודי-רוסית מורה-דרך לתרבות ולהרחבת החיים המעשיים והמוסריים... היא (הלשון הרוסית) צריכה להעשות להם (ליהודי-רוסיה) מה שנעשו הלשונות

⁽¹⁾ ליאופולד לו, „נעזאממעלע שריטטען“, כרך א', סגד'ן 1889, עמ' 461.

כפל

מחקר

א

סתם מחזור מום בו וגנאי הוא לבעליו, שכן דרכו לפסול גם את הראשונות. המתפלל וחזור, סמן רע הוא לו, שכבר טעה באמצע. כיוצא בזה אתה אומר: רב הדורש לפני תלמידיו וכופל אמריו, בידוע שהוא מפקפק, אם נכנסו דבריו לתוך אזניהם, או שנולד חשש בלבו, שמא לא ירדו הללו לסוף דעתו מפני „עמק המשג וקצר המשיג“, ונמצאים מגלים פנים בתורה שלא כהלכה. „אין רבוי אחר רבוי אלא למעט“, וכל מקום שנאמר בו: „ליתר תקף“, בדף אחריו אם אין רפיונו מצנע בתוכו. אף „חזק חזק!“ אינו הוד שבגבורה, אלא יסוד שבמורא.

נודמן אדם לבית היוצר, הולך הוא ומזין עיניו בלפי של מטה, מסתכל במעשי ידיו של האמן במגמר ונהנה. ומכיון שהוא נותן עין אף במלאכתו ורואה שהוא משפשף בעליונים, טורח ולוטט, הופך בה והופך ומרבה טפולו עמה, הריהו מסתלק הצדה וחושש לנגוע בה, שעדין אין כאן גמר מלאכה. גלמי כלים טעונים הפיכה והפיכה, מחיקה וגרירה ושוב משיחה וצביעה, אבל אין חזרה בשלמים. ואם מלאכתו נאה היא לפניו ומתקנת כל-צרכה, עדין לא נתקררה דעת היוצר. אכן משנחה דעתו, מיד הוא מסלק ידיו ממנה ושוב אינו מטפל בה, אלא מניח הוא לאחרים שיהיו עושים כמתכנתה, והוא נפנה ליצירה חדשה. כך דרכה של מלאכת-מחשבת, שיש בה מסוד מעשה-בראשית. אבל האומן אינו כן. הלא טורח כל ימיו ועושה כלים בדפוס שהתקין לו מבראשית, וכל מי שרואהו על האבנים מכיר בו ויודע מה דמות יערוך למלאכת כפיו: אם סנדלר הוא, חזקה עליו שסנדל המסמר יצא מתחת ידו; ואם נקט הנהג, ודאי שיתקין מלבוש נאה כהלכתו.

אומן-יד, שזריו הוא ועושה כמה כלים ביום אחד, אין מלאכתו לבטלה. הרבה נהנים ממנו וזקוקים לו: יצא זה מלפניו מלא ושמח, מיד נכנס ז חברו

ומבטחונו זה לא השאיר לנו ידיעות מפורטות על עבודתו הספרותית של פינסקר. ע שו אין עוד איש אתנו, שמפיו נוכל להציל את הידיעות האלה: תם כל הדור ההוא, שראה בספרות הרוסית-היהודית דרך-תשועה ליהדות הרוסית. רק זאת אנו יודעים: פינסקר היה אחד מראשוני בוגיה של ספרות זו והרבה לתת את כחו לה, כי על-כן הוא שנה לנגדו תמיד את עיניו העזות, הנוגות של ה"שה הנרדף, הצמא", וכל ימיו בקש גם הוא דרך-תשועה לו. —

(עוד יבוא.)

באות העטינית "P", והקוראים טעו לחשוב את זו לרי"ש רוסית ויחסו את המאמרים האלה לרבינוביץ. כפי הנראה, סמך ליינבלום על זכרונו וטעה. בכל נומרי „הרויט" אין אף מאמר אחד, החתום „P". רבינוביץ דיק וחתם תמיד על מאמריו „ברוויט" — „O. P.", (אסיפ רבינוביץ). וכמעט כלם נכנסו אחרי-כך לדרך הש"ישי מכתביו ואולם יש ב„רויט" כמה וכמה מאמרים — וביחוד מאמרים ראשיים — שאין עליהם שום התייחסה, ואחרים מהם „חשודים" בעיני — לפי סגנונם — כי לפינסקר הם. אבל להניח, את הדבר בבטחה איני יכול. רק בנוגע למאמר אחד (בנו' 12; חתום — „P.-") אין שום ספק בעיני, כי לפינסקר הוא. ועין להלן.

ויגעים הדברים וארבים

והם נשנים וחוזרים חלילה.

(ביאליק: כוכבים מצויים וכבים. עמ' 141).

ב

"שמות נרדסים" ודאי שיש הבדל ביניהם, ואשרי מי שיודע ומכון אל האמת, אלא שרב בני-אדם רגילים, שלא להשגיח בהבדל זה. בכל שעה שיש להם צורך לחזק דבריהם ולהגדיל את הרשם, הרי הם בוחרים בשם נרדף, מעין "כפל הענין במלים שונות". אכן לא אל החלוק הם מתפננים, אלא דוקא על השתוף הם שמחים, ואף-על-פי-כן מדיקים הם בלשונם ומשתדלים שלא לחזור על עצם המלה המטעמה פעמים. וכל-כך למה? גזרה שמא יתגנו על הבריות בדבורם, ולא יהיו נראים כמעלים-גזרה להנאתם, חלילה, שכן סגלה היא להמונים ולחלושי-הדעת שהם מסתככים במלותיהם תדיר, ואין אתה יודע לעולם, אם פתחו בסוף פסוק או סימו בפתחתו. שכן אין לך דבור חביב ומרצה לבריות הללו אלא זה שתחלתו נעוצה בסופו וכלו כטבעות נתונות וקבועות זו בתוך זו, מעין "גלגל החזור".

"סוד שיח" הדיוטות טעמו עדין באזנינו:

— "את בעצמך הרי אותי שלחתיני לגברילא בשביל שק בולבוסין שלחתיני". "הרבי הרי להוליך את הפרה אל השדה הלך הרבי" (מנדלי מוכרספרים: "ספר הקבצנים", עמ' 34). "היצאה מביתי הרי היתה היצאה על מנת לחזור". "זוהי טריינא שלי מבשלת לביבות היום היא מבשלת. הסעודה תהא מספקת לכלם הסעודה" (שם, עמ' 47). ואף הינוקא היחף מדדה אחרי אביו בניב-שפתים שלו: "הויבי צד צפור, הרבי" (שם, עמ' 36). "מתבייש אני... מתבייש" (שם, עמ' 37).

סבתה של כפילות זו אינה הזדושה יתרה, לפי שלא תמיד חוזרים הם הללו דוקא על המלה הראויה לכך. אפשר שקשה לו להמוני לשלוט בלשונם, והדבור מתגלגל בפיו מאליה ובבתי-אחת. אמת, בתחלה קשה עליו הדבור ואינו יודע כיצד יפתח פה ומה יוצר. רגע עומד הוא כמבולבל ובשעת-מעשה מבקש הוא מלים, וכשמודמנת לו סוף-סוף המלה המבקשת, הרי היא טעונה דחיקה בכח. כשהוא נשאל, הרי השאלה מקשקשת במוחו תחלה, והוא ממחר להוציאנה מפיו בראשונה, באין לו עדין מלים משלו. וזהו טעמו של דבר, שהמשיב נידים פעמים וחוזר על שאלת חברו קדם ששייב.

— "איזו שעה משעות היום עתה, לפי אומד דעתך?

— "איזו שעה משעות היום?... כלום יודע אני?" (שם, עמ' 8).

אכן מכיון שבקש ומצא וכבר פרצה מלה ראשונה מפיו, מיד מדרדרות יתר המלים ורדופות זו אחר זו, עד שהן נזרקות לאחור מכח החביטה

תחתיו, וכל־אחד מתכסה משלו ובשלו. מה שאין כן בגבולות הרוח. חכם בא לעיר, הפל רצים אחריו לשמוע חדושו ומשכמים לפתחו בכל יום. ואולם אם נמלך עליו לבו והוא חוזר על דבריו הראשונים, הופך בם והופך ושגורים הם בפיו כ„מזמור“, נשמטים השומעים אחד אחד ובורחים לחוץ, שכן הוא בעיניהם כמתמיה. מה־נפשך: עדין לא כלית מלאכתך ואתה מקשה ללדת ברב דברים – למה נחפזת להוציאנה לשוק קדם זמנה? ואם משנתך ברורה בפך והיא שלמה – הנח להם לתלמידים שהם יחזרו על תורתך מאה פעמים ואחת, ואתה למה תהיה טורח בכדי? ושוב: אם אָמַן אתה – כבודך ביצירת־בראשית מנח, ולמה תזלזל בה במלאכה שאינה צריכה לגופה? ואלא מה, אינך אלא אומן – מי זקוק לכלים הרבה כפולים ומכפלים? „נר לאחד, נר למאה“, והאזן כיון ששמעה שוב אינה חוזרת ושומעת. באת לאנסה פעמים ושלש, מיד היא נכזית, הואיל ואף הנאה ראשונה נפגמת על־ידי ספית וסחיש, גדולי־בר אלה, המכניסים תהיה בלב וקהיה בשנים, שכן עַמַל אדם אינמו, אלא זרע־רוח והבל־פה.

מלה נאה וצרופה שהיא יפה לאזן וטעמה ערב, מכיון שהחזיקו בה רבים, הופכים ומשמשים בה בכל־שעה, שוב אין אתה יכול לעמוד מפני ריחה. תאמר, בני־אדם הללו אַנְסִים הם והיו משתמשים בה שלא בטובתה, ולפיכך פסלוה, שכן הוציאוה מידי פשוטה, הרכיבו על גבה מיני צרופים מגנים ועשוה מדרס לכל רגל. כך, טעם זה ודאי שיש בו ממש. ראייה לדבר: לשון ה„משכילים“. הרי כמה מלים כשרות נסתאבו על־ידיהם ומצאו להן קבורה יפה בספרי ה„מליצה“, והסופרים הבאים אחריהם נמנעים, מדעת ושלא מדעת, מלהשתמש בהן. וכמה קשה „תחית המתים“ הללו מפני „סרח העדף“ המאפיל עליהן בצלו וצל־צלו, וכמעט שלא יראו לעין. אכן טעם זה בלבד אין בו משום הכרעה. פעמים אין הקולר תלוי בצוארי האנשים, אלא שבעצם הכפילות נשתרש הקלקול. אפילו האנשים הכשרים, שהם נוהרים בלשונם, מכיון שהם שומעים מלה נאה ומכירים בטיבה ויפיה, מיד היא מתחבבת עליהם כל־כך, עד שהיא כרוכה בפיהם תמיד. והואיל והם רוצים להמתיק בה את הדבור, מתוך־כך היא נדחקת לגבולות זרים ומרָה מר. ואמנם אתה מוצא, שאין היא נצללת מפחיתות זו אפילו בשעה שהיא חוזרת ובאה בפי חכם שיודע בטיבה ומבין בה כל־צרכה. ו„הבל הבלים“ שב„קהלת“ יוכיח. מבטא שנון זה כחו יפה בתחלתו, ויש בו כדי צרופו של מכתם חריף המביא לידי עגמימות ויאוש: הכרת אפסותה של ההויה כל־ה מתוך שלִקוּה פילוטופית כביכול, אלא שךשמו הולך ופוחת אחר־כך מפני החזרה המרבה עליו: „הפל הבל ורעות רוח“; „גם זה הבל ורעות רוח“; „זה הבל וחלי רע הוא“, וחוזר הלילה (כ”ט פעמים). ויפה שנו חכמים: „האומר... מודים מודים – משתקין אותו“ (משנה, ברכות, ה, ג).

והפל מהפפלים לאורה

ונבילות שפמים בתפלה

אם יש לבקש רמז כאן, הרי מכון המשורר, שהשירה המתגנבת לאט מהרה לבוא עוד קדם זמנה: "שיר זמיר מתגנב לאטו — מהזמנה השיר". ואפשר ששיר זה הוא המקור לפתגם הנ"ל בצורתו העברית, ואין להכריע בדבר. ומכאן, כנראה, נשתרבו לשיר אחר:

וְהָיָה כִּי יֵרֵד קוֹ זָהָב וְנִקְבְּהָ,

וְנִגַּע וְדַפֵּק עַל דִּלְתוֹת לְבָבְהָ,

לְבָבְהָ הֶהְרוֹס וּמִשְׁמֶם בָּלִי עָתוֹ

וְדִבְרֶמָּה בַּק זַע עוֹד וְנָע שָׁם לְאֹטוֹ —

(שניאור: והיה כי ירד קו זהב. עמ' 26).

הרי מקביל כאן שיר מאחר לשיר מקדם שדינו כמאחר: שירה יתומה. החלוף הוא גם ברעיון גם בסדר המלים: "לאטו — בעתו" (ב.); "בלי עתו — לאטו" (ש.). מלבד זה יש עוד סמני-קרבה אחרים: "העולם השומם" (ב.); "לבבך ההרוס ומשמים" (ש.). "שירה יתומה" (ב.); "זיק יתום" (ש.). כחרד וכנכלם שיר זמיר מתגנב לאטו" (ב.); "שם נכלם כחוטא מתנחם יתחבא" (ש.). "אלוניו וברושו עירמים ישתקו וחלומם — צלמות, כמו חדלו מקות לאביב וקיצם לא יבא" (ב.); "אתה אורח מאחר — אך בשבילך עוד נותרו שירים של תקות וחלומות לא נפתרו" (ש.).

משחק-מלים מעין, "והי לו שלשים בנים רוכבים על שלשים עגרים ושלשים עגרים להם" נזדווג הרבה בשירת ימיה-בינים, "לתפארת המליצה", כדרך שירת ערב. רמז קל לירשת-אבות זו ישנו אף ב"שירתנו הצעירה":

רְמוֹן פֶּז שָׁם יֵשׁ בֵּין עֲלָיו,

אֶךְ אֵין מִי שִׁיבְרֶךְ עֲלָיו.

(ביאליק: משירי עם. עמ' 102).

וְעַמֵּק הַשְּׂרֹן וְגִבְעַת הַבְּבֹנָה —

הִתְנַחוּ אֶת מוֹרֵם, אֶת נִרְדָּם?

הַהִקִּין מִשְׁנֵתוֹ הַשֵּׁב בִּיעָרִים

הַבְּבֹנִן הַיָּשָׁן, הַנִּרְדָּם?

(הנ"ל: אל הצפור. עמ' 252).

ופעמים אף שלא במקום החרוז, כגון: "סוד שיח כל שיח" (שם, שם), "מארות ממארות" (הנ"ל: המתמיד, עמוד 217).

החוקה באויר והן שבות למקום שיצאו משם. וכיון שחזרה מלה זו ויוצאת שנית מפיו, מיד מכיר המדבר, שאותו דבור כבר נסתיים, והריהו מפסיק מתוך בהלה ומבקש לפתוח בדבור שני. הקול יש לו בתיקול תמיד, אלא בשעה שגלי האויר חפשים הם באין מחיצה כנגדם אין ההד הרפה ביותר נשמע לאזן, אבל ההד קרם אף אז, לפי שאף מחיצת האויר קרויה מחיצה, ובהה יפה להשיב את הקול, אלא שאין האדם חש בזה מדעת. ואולם שלא מדעת פועלת אף בתיקול רפויה זו, שאינה נשמעת, על האדם. ואף כאן מגיע הד המלה הראשונה לתוך אזניו ומשם הוא נדחק ובא לתוך הפה. הרי כך מנהגו של רב עם תלמיד: זה בא בפזמונו השגור לו בפיו מבעוד יום, והלה מסייעו במלים טרופות שלא מן הענין. התלמיד חוזר על דברי הרב ומשלבם לתוך פזמונו באמצע להנאתם של חבריו ולצחוקם הרב. גלגל מתגלגל כלשהוא אף לאחר שעמדה המכונה ופסקה מתנועתה, והלשון מקשקשת בפה אפילו לאחר שנסתיים הדבור. המלה הראשונה הרי חקוקה היא בזכרונו ביותר, שכן התאבק עמה מלכתחלה בשעה שזמן פיו לדבר ונתקשה בפתיחה, ולפיכך חלה החזרה בה. ופעמים, שהדבור ארך ביותר, הריהו ממחר וחוטף מן האמצע, ובלבד שיסיים במלה הידועה לו מכבר.

כך, לא לחנם נוהרו חכמים להקפיד על לשון נקיה ומדיקת אפילו במלים שהדמיון אינו מצטרף אלא בקול בלבד, שהרי חוץ מזה שיש טשטוש הכונה כאן, שוב אינן עולות יפה לאזן מפני הכפילות שבקול. אולי משום כך יש לאמר: עכשו ולא עתה, מפני הדומה לה: אתה; לאו במקום לא, מחשש: לו; הן להוציא: כן, משום: קן; סומים ולא עורים, מיראת עברים (וכבר היה מי שהתלוצץ: "עברים אינם אלא עורים"). וכיוצא באלה הרבה.

אמת, שעשוע-מלים מעין "לשון נופל על לשון" מצוי עוד בספרותנו הקדומה: "וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי". וכמה מדרשי-מלים תלויים בדמיון שכזה: "וזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת"; "יהודה אתה יודוך אחיך"; "דן ידין עמו" וכדומה. ביותר עולה הדבר יפה לגבי פתגמים קצרים: "כל-הפוסל פסול"; "אין מזוין אלא למורז". ובדורות מאחרים: "טכין ביד שוטה סכנה" (תשבי). אכן הפתגם משביח הרבה כשיש עמו שני אותיות וחלופי כונה, והדמיון נמשך בקול: "ויפל בשחת יפעל", שחריפותו נעוצה בחדודו. ובזמן מאחר: "אם תלך לאטון תבא בעתך" (מנדלי מוכר ספרים; תרגום מרוסית). צרוף שכזה מצוי אף בשירתנו החדשה:

הסכפת ושָׁמַע: מִמַּעֲמָקֵי הַיַּעַר הַדוֹמִים

פָּחַד וּכְנֻכָּם שִׁיר זִמְרֵי מִתְגַּבֵּב לָאֵט.

גַּם עֲצָב הַיַּעַר, גַּם חֲלָל כָּל הָעוֹלָם הַשׁוֹמֵם

גִּידוֹ: מִהֲנִמֶּהר הַשִּׁיר, מִה אֵינָנו בְּעֵתוֹ.

(ביאליק: שירה יתומה. עמ' 12.)

מי שבא ומכריז על הדמיון שביניהן אינו בדאי, חלילה, ואף-על-פי-כן אין איש משגיח בו ובדבריו — בני-אדם עינים להם ויראו. והוא הדין במלים שלמות חיות וקימות בלשון, מי ישמיע לנו „חיל חיל“ וינצח? אך מלים שונות שהן עולות בקול אחד, תחלתן קשה וסופן רך — צלילי-חמד הם לפיטן והן הן גבורותיו.

אמת, יש שבשיר אחד מסתימים הצלילים על-ידי זיוגן של עצם המלים פעמים. ואולם אז מתחלף סדר המלים, זו שהיתה תחלה עליונה היא עכשו תחתונה, או שיש חלוף-פעלה עמהן.

כה הלי' ורגן ירדו

ערוכים בטור שבָּעָה שבָּעָה,

עד באם בעבי-צל החוֹשָׁה

הנָמָה בתחמית הגְּבָעָה.

אז תִּתְרַד הַעֲדָה וקָמָה,

וערוכים בטור שבָּעָה שבָּעָה

ישובו מִחֲרִישִׁים וְנוֹגִים,

ישובו בַּמַּעֲלָה הגְּבָעָה.

כאן מביעים שני הבתים פעלה הפוכה, ואין שנוי-מקום עמהם. השורה השנית נשנית בבית השני כלה, לשם הטעמה יתרה, שמתוך בהלה לא נסו בחפזן ולא נתפרדה החבילה, אלא הסדר נשמר כבתחלה, ועל-ידי-כך מבלט ביותר הנגוד שבין הירידה והעליה. מחזה מול מחזה: תהלוכת חתנים אל הקפה ותהלוכת אָבֵל אחר מטתו של מת. המלה „ישובו“ הבאה בשתי השורות האחרונות עשויה להטעים את צער הַיִּיבָה, להודיעך כמה קשה עליהם הפרדה מעלולי משחקם:

וצחוק ועליצות וְזָהָב, —

אך, הו! לִכְלֵ תִכְלָה ואֲחֲרִית; —

הַחֲפֹז, גַּמְדִּים! — הַגִּיעַ

זמן קריאת הגָּבֵר שֶׁל שְׁחִרִית.

אכן במקום אחר משתמש ביאליק במבטא כפשוטו:

אַט אָנזי אַל לַחש הַעצִים וְאַשְׁמַע סוּד שִׁית עֲלֵיהֶם.

(בשרה, עמ' 261).

מִכָּל פְּרָחֵי מוֹר בָּנִי

נִפְשִׁי לְשׁוֹשָׁנָה

וּמִנִּי כָּל עֲלָמוֹת־חַן

אֶהְבֵּתִיךָ, שׁוֹשָׁנָה.

(טשרניחובסקי: מכל פרחי מור, עמ' 53).

אמת, רמזים אלה בודדים הם בשירת זמננו, והמשוררים נשתחררו מהם זה־כבר. החדוד אינו נאה כל־כך לשיר ומקומו במכתם, ושיר זה של טשרניחובסקי אינו באמת אלא מכתם נאה בחרוזים. אגב מפני חשש של כפילות, כנראה, הכניס הפיטן בסופו של השיר שני קטן:

יֹום וַיּוֹם בְּהִבָּקַע אוֹר

אַצֵּא לִי הַגֶּנֶה:

מִכָּל פְּרָחֵי מִלְּאֵי טַל

שׁוֹשֵׁן — לְשׁוֹשָׁנָה.

(שם, שם).

הגן נהפך ליו לגנה והשושן נעשה שושנה בתחלה. אף הפרחים שבו קצת את טעמם וקנו אדון לעצמם.

ג

הפיטן שנותן לבו אל צלילי החרוזים בשירתו הריהו מכנן בשעת יצירה ו"מבקש את הנודף", מחזר אחר אותיות והברות דומות ומתרחק משתפות מלים שדומות הן בפל: במראה, בטעם ובקול. היפי המרחף על הדמיון הפיוטי מצוי דוקא אצל זה שאינו מעור אחד. דברים שהם דומים זה לזה דמיון גמור וקבועים ועומדים כך מבראשית, שוב אין מעשי שמם זקוקים ליצירת אדם. האמן בורא יש במקום שאינו עדין. רחוק נעשה קרוב על־ידי השגת היוצר, הוא בראו ונפח בו רוח־חיים בבטויו: "עיניך יונים"; "שפתותיו שושנים". שתי טפות־מים ודאי שהן דומות זו לזו, וכל

וחרי אף משחק-מלים כפול בבית אחד והסיומים מקבילים בדמיון שבקול:
 „מהרהרים – מערערים“; „קול – הפל“:

וכאלו חושבים הם ומהרהרים
 הרהורים רעים מבלי קול;
 העד הנסוד בם הם מערערים?
 וקוראים תגר על הפל?...

(שם. שם.)

עת כל היקום יחריש דומם ויחיל
 עד יקום ינצר לחיים חדשים,
 כמו יחלם חלומי האחרון, כמו יכיל
 בסתר פנפיו תעלומות ולחשים.

(המתמיד. עמוד 205).

ואם תהו בקשתם אור שמש לעין.
 צאו ובראוהו מאין.

(עם שמש. עמ' 279).

הדמיון האחרון נשנה אצל ביאליק פעמים: כאן – „לעין – מאין“, ולעיל:
 „עינו – אינו“ (עמ' 26). אמת, אף בדמיון שכזה מקפל החדוד, אלא שאינו
 פוגם בשיר. מפל-מקום אנו למדים: כמה נזהר המשורר מפל-מלים ממש.
 כפל ממש אינו חזרה לשם הטעמה, אלא מעין חבור-מספרים שלא על-ידי
 צרוף, כי-אם בחזרה בלבד: אחת ואחת, אחת ואחת.

טשרניחובסקי משחק אף-הוא פעמים במלים. חוץ מהמלה „שושנה“ (עמ'
 58) יש אצלו עוד במקומות מועטים מלים דומות בקול ובמראה ואך טעמן
 שונה:

אין פח, אין איל, הפחד בפעין
 וכפופי הקומה כערבה על עין.

(בליל חנכה. עמ' 145).

ואיך יחשו שופטיך מנדיך – ואח
 לכל הגה שפתיהם לעגת, וקרעת

והרי אף כפל מלים ושנוי מקום עמהן:

הם באים – ובשפעת הצללים

תתאחד עדת הגמדים,

יתלכדו וירקדו כגדים,

יצהלו מצהלות ילדים.

ולאור הירח הבהיר

בצחוק צלול, צח, צחוק ילדים

תשששע על מאורת הזהב

ותצחק עדת הגמדים.

(ביאליק: גמדי ליל. עמ' 9–11).

„עדת הגמדים“ – צרוף זה בא בשני הבתים גסי-יחד, ללמד על אחדותם של הגמדים בין בצחוק שלפני מעשה חפירת-הזהב ובין בשעשועים שלאחר-כך. הזהב לא העבירם על דעתם, וכל עקרו אינו אלא לשם שעשועים על ברק הזהב לאור הירח. ואולם הצרוף, הבא עם המלה „ילדים“, אחד הוא בטעם ושונה בצורתו: „מצהלות ילדים“; „צחוק ילדים“. אכן שיר זה מיוחד הוא במינו ואין כפלו הזה דוגמתו בשאר שיריו. אף מצוי בשיר זה כפל מלים בזו אחר זו לשם רביון: „לחפר מכמנים מכמנים...“; „מתיזים ניצוצות ניצוצות“; „בקרקע מטמונים מטמונים“; „מטמונים, המונים המונים“.

ביאליק מרבה להשתמש אף בסיומי חרוזים של מלים שלמות, שהן דומות רק בקול ולא במראה:

גם כוכב אחד שם עוד יקרץ עינו

ושאר העולם שותק כאלו אינו...

(רזי לילה. עמ' 26).

וכיתום עלוב אשר שכחו

מתחסד תת לו כסות לחם, –

כן חשופי גג תחתייהם שתחו,

התפנסו – ויאנקו דם.

(תקון חצות. עמ' 177).

וְבוֹבֶרֶקְמָה שֵׁם צִלְצִל־כְּנָפִים,

הַצִּלְצִל בְּשִׁיר יִתֵּן קוֹל.

(ילדי אדמה. עמ' 9).

כִּי עֵינֶיךָ הִרְאוּ אֶת יָצֵר הַפֶּל,

וְאַזְנוֹךְ תִּשְׁמַעְנָה, תִּקְשְׁבֶנָה לְקוֹל.

(נטע זר את לעמך. עמ' 65).

חֲלוּמוֹת הָעֶבֶר סְבוּגִי, – בְּבֹל

אָרָם, אֲאֻזִּינָם, אֵלֵי יִשְׂאוּ קוֹל.

(מלאכי אהבה. עמ' 78).

וְיֵשׁ שִׁיבּוֹא הַצְרוּף פַּעֲמִים בְּאוֹתוֹ שִׁיר, פַּעַם לַחֲיִיב וּפַעַם לְשִׁלִּילָה:

לֹא יִיגַע, לֹא יַעֲמִד בְּלִכְתּוֹ אֵף רֶגַע.

וּמַעֲצוֹר לוֹ אֵין וּבִשְׁטָן לֹא פָגַע.

(מתוך עב הענן. עמ' 33).

וְאוֹלָם עַד־רֶגַע

הַתְּפִסְתָּה הַכֶּפֶר וְהָר בְּהָר פָּגַע.

(שם. עמ' 34).

בחרו זה נזכרים אנו בשני פתגמים: „אין רגע בלי פגע” (ר”י הלוי), אף-על-פי שכאן הוא פעל בלבד, מכל-מקום קרוב הוא לזה. השני הוא: „סורא בסורא לא פגע, אנש באנש פגע” (מאמר-עם), וכאן הוא להפך – וזהו חדודו. אף טשרניחובסקי אינו בא בכפל-מלים ממש, חוץ מבשיר אחד (לנכח הים, עמ' 161–164), ש„הים” חוזר ונשנה בו כמה פעמים. אכן לא לשם החרוז הוא נשנה כאן, שהרי אין שיר זה נוהג צילי חרוז, אלא חזרה הצריכה לגופה, ולפיכך אינה פוגמת ואינה נפרת כל-עקר.

ד

אחד הוא המשורר שניאור, שאינו חושש אפילו לכפל-מלים ממש, אף-על-פי שלשון לו עשירה ורבת-גוונים ואינו זקוק לכך כלל. בכל-מקום שרעיון יפה משחק לפניו אינו חולק כבוד למסורה.

כֹּל מִסְתָּה קְדָשִׁיהֶם, פְּאוֹיֵב וְכֹצֵר,
וְחִלָּל מוֹשְׁבוֹתֵיהֶם מֵהֲצֵר לָךְ, מֵהֲצֵר!
(נטע זר את דעמך. עמ' 65).

גִּרְעִי עֵינֶיךָ מֵהֶם וְאִם הִיִּית לְמִנּוּד רֹאשׁ,
עֶקֶב יָפִי אֶהְבֶּתְ אֶת כִּי יִשְׁקוּךָ מִי רֹאשׁ.
(שם. עמ' 66).

יותר מזה מצויות אצלו מלים השונות במראה ודומות בקול:

וּבִנְשִׁיקַת שֶׁמֶשׁ יֵאָדְמוּ
פָּנֵי הַגִּרְגֵר מִלֵּאִים חֵן
וְכַפְלָה בַּעֲדֵי־צֶחֶר
הַדְּבָדְבָנִים יַעֲמְדוּ כֵן.
(אגדות האביב. עמ' 68).

עֲדָה גְדוֹלָה בְּדַמְעוֹת עֵינַי,
בְּכִי תִמְרוּרִים עוֹלָה רוֹם,
עַל מָה תִּבְכִּי וּמֵאֵינִי?
מֵהֲזֶה תִּנּוֹת בָּאת הָלוֹם?
(קבוץ גליות. עמ' 154).

רוֹחַ יַפְעָה בֵּין הַבָּכָאִים,
סְבִיבִי דְמָמָה, הֵס בְּפֶלֶס...
שְׁמַע! בְּרָמָה בִּילָל גְּבָאִים
אֶלְפֵי נוֹדָדִים נִשְׁאוּ קוֹל...
(שם. שם).

בְּמִקּוֹם חֶרֶס חֲכָלִיל-עֵינִים,
וּתְכַלֶּת גְּמַתַּחַת עַל פֶּלֶס;

זה אינו רוצה לשתפנו אל הדממה, וזה מרחיקנו משירתו, ואף-על-פי-כן
שְׁתַּפִּים אנו עם שניהם יחד, לִיגוֹנוֹ שֶׁל זֶה וּלְשִׁשׁוֹנוֹ שֶׁל אַחֵר בְּטֵה אֶזֶן,
אף נחוש מרחוק.

שניאור, כאמור, מחבב את מלותיו ומקרבן זו לזו ואפילו אם הן
אחיות תואמות. מעין זה נוהג הוא אף ב„משירי הנביא“ (עמוד 11–12),
שקריאת „אנכי“ מלווה כל בית, כשהיא באה בצרופים שונים מענינו של
בית. ואף-על-פי ששיר זה אינו זמר, אלא תרועת מלחמה, והרי „אין
בודקים בשעת הסכנה“.

אך הָאִישׁ, שְׂכֹר הַגִּיל וְהָאִשָּׁר,

לָמָּה יָקוּ עוֹד וַיִּתְּנָבֵא?

לְמַעַן מֵאֲשֶׁר אֵין אֲשֶׁר,

אך תַּחֲתֵיוֹ אֶסֶנּוּ מִתְחַבֵּא...

(ובסגר שר החיים. עמ' 15).

כאן אין הפְּרָעָה מְרֻבָּה, לפי שהשיר הקצר (בן שני בתים) צורת מכתם
לו בחרוזים. וקרוב לזה הוא אף „מדוע?“ (עמ' 16):

וּמְדוּעַ זֶה אֲשֶׁמַּר אֶת כָּלֶם בְּלִבִּי

וְאֵף אֶחָד מֵהֶם אֵינוֹ מְכִיל לִבִּי? (שם).

וּמְדוּעַ הֵם כָּלֶם לִי יִגְעוּ בְּמוֹתִי,

וְלֶאֱחָד מֵכָלֶם לֹא אֶחָסֵר בְּמוֹתִי? (שם).

הרעיון גובר כאן ומשאיל לשירה כח מכתם. מה שאין כן „גלים“ (עמ' 17):

חֲפָשִׁי טִיֵּל גַּל עֶנְק

עַל מְרַחֵב מִי אֶקְנֹס, —

וְנִפְגַּשׁ עִם שֶׁנ־צוּר עֶנְק,

וְנִפְץ מֵאֵין מְנוֹס (שם).

מלחמת הענקים מחלישה הרבה את הרשם, כשיודעים אנו מלכתחלה כי
ענקים הם שניהם כאחד. אמת, לא את דוד וגלית אנו מבקשים במלחמת

יֵצֵא שֶׁמֶשׁ עוֹטָה פֹּז

וְכֵל זָלוֹל נִטָּף פֹּז.

(אז. עמ' 5)

שורה ראשונה חותמת בית ראשון, והאחרונה – בית אחרון. על־כרחך אתה דורש סמוכין, אף־על־פי שכמה בתים מפסיקים ביניהם. השמש פֹּזֶן הוא משלֹ, והזָלוֹל – בְּזוֹזוֹן משלֹ אחרים. אכן לְכַשְׁרָצָה נמנע מכפילות אפילו בשיר זה גופו: „מוזהב נמנם” – „מופז ישן”; „הארגמן הֵלֵבִין, הכִּסִּיף”. אלא שמיד הוא מהרהר חרטה וחוזר שוב: „נעז כל העצים, נעז ציצים”, והרי התנועה נִדֵּאי שאינה אחת לַעֵץ ולְצִיץ.

אמת, בשירים חוזרים אין הכפילות פוגמת, לפי שחזרת כל הבית או חלקו מאחדת שוב את כל פרקי השיר, מעין מחרוזת־פנינים המשלבת את כָּלֶן, ובאחדותן מראה לֵהֶן אחר. זמר ומחול נוהגים חזרה במדה ובקצב, והשיר המלִיז אותם מצטרף לזמון. שכן אין חזרה פוסלת בשיר, כשיש כֶּנֶח בין הדבקים והפסקה כל־שהיא. פגימת המחזור נטל עקצה ממנה כשהוא בא לסְרוּגִין. הואיל ולא הישן פסול, אלא המת־שן. ובמה הדבר מתישן? הִנֵּה אומר: בגִּלְגוֹל רצופין. בזה אחר זה – אין בזה אלא מה שיש בזה, ולפיכך אף החדוש שבראשון נפגם על־ידי השני: אדם נפטר מזה ברגש של יִשָּׁן, והוא שוכח שלפני רגע היה הדבר חדש לו, חדש ממש. ואולם לסְרוּגִין – יש בזה מה שאין בזה: הוד הפרקים שבאמצע שנותנים מזיגם על זה שבא אחריהם, וכשחוזר שוב הבית הראשון ובא לבסוף, הרי הוא נהנה מפרותיהם של שכניו, שהבשילו אחר־כך. ואולם חזרה שבאמצע, סתם מחזור, הפא בְּרֶנֶח של שורה אחת ובסופה, אין דינו כדין סְרוּגִין. לפי שדוקא צִלִּיל החרוז הוא המקרב את הרחוקים, וההפסק שבאמצע הרי הוא כְּאֵלוֹ אינו, ונראה שוב כגִּלְגוֹל רצופין. ואולם טעמו של המשורר אחר הוא, כנראה, ואינו חושש לאחרים:

לֹא אֶחְפֹּץ, כִּי אֵישׁ זֶר יִתְעַרֵּב בְּחִלּוּמוֹתַי,

אֶת זֶמֶר לְבִי אֶחְפֹּץ שִׁיר עֲרִירִי.

(לֹא אֶחְפֹּץ. עמ' 13).

ובכל־זאת, כמקמה, שכבר שמענו בדומה לזה מפי אחר:

אֶל תִּרְאֵנִי עֵין זֶר, זֶר לֹא יִבִּין אֶת זֹאת –

וְעֲרִירִי אֶחְרִישָׁה בִּיגוֹנִי.

(כִּי אֵלֵי ק: ביום קין. עמ' 23).

והשֵׁלֶג בְּשֵׁשׁ-עֶשְׂרֵה נְפוֹת מְנַפֶּה

בְּזִכּוּכִית הַלְּבָנָה עַל כָּלֶם מִצָּפָה.

(עמ' 47).

כאן לֵבֶן שֶׁבֵּלֶבֶן, ואנו לא נשכחנו אפילו אם ראינוהו רק פעם אחת, ובקיץ כשנראה סֵלֶת לֵבֵנָה, מיד אנו נזכרים בשֵׁלֶג, ואפילו אם נראה רק את הנפה בלֵבֶד. בשירו השני „משירי החרף“, המכיל חמשה פרקים (עמ' 55–64), נזכר השֵׁלֶג בפרק הראשון פעם אחת, בפרק השלישי פעם אחת, ובפרק חמישי – חמש פעמים, ובתוך אֵלֶּה הוא בא פעם אחת בתורת השאָלָה: מִצָּחִי – שֵׁלֶג, פְּנֵי שֵׁיד (עמ' 62). ואולם בשיר-החרף היחידי של טשרניחובסקי: ויש ששר של חרף פזרן (עמ' 41–42) לא נזכר השֵׁלֶג אפילו פעם אחת מפרש באותיותיו. בשאר השירים נזכר השֵׁלֶג כלאחר-יד, עם בוא האביב, כשסר כחו והוא הולך ונמס:

מַחַת דְּרִדֵּר שֵׁל אֶשְׁמָקֵד

אָפֶס שֵׁלֶג רֶגֶב־רֶגֶב.

(במאסר. עמ' 40).

וּבְהֶמֶס שֵׁלֶג וְנֶס הַסְּתֹו

וּבִגְבוּלָנוּ אָכִיב שָׁב.

(ברוך ממגנצא. עמ' 205).

ובדרך-הדמיון:

כְּאַבְקוֹת הַשֵּׁלֶג הַצַּח נִתְחַבּוּ בְּנִקְבֵי הַנְּפֶה

גִּרְגְּרֵי הַקֶּמַח

מִבְּרִיק וּמִבְּהִיק וְצַח, כְּשֵׁלֶג הָרֵאשׁוֹן

כְּאַבְקוֹת הַשֵּׁלֶג הַצַּח נִתְחַבּוּ בְּנִקְבֵי הַנְּפֶה

גִּרְגְּרֵי וְגִרְגְּרֵי לֵבֶד.

(דביבות מבשלות. עמ' 219).

ושוב אין השֵׁלֶג נראה בכל ספר-השירים שלו. תאמר, הפיטן הרי בן-הדרום הוא, ושם אין השֵׁלֶג מצוי כל־כך. וזהו טעמו של דבר, שאין כמעט חורף אצל המשוור. כשם ששמש-הדרום גרמה

איתנים, ואף-על-פי-כן אין אנו רוצים בהערכה למפרע, לפי שענק יותר משהוא ארץ-המדה הוא ערך-הכח, וזהו כבר ענין פנימי שאינו נפר מבחוק, ואך הנצחון יכול להכריע. וכך רואים אנו אצל ביאליק (הצור והגל, עמ' 269-271) את התאר הזה, "ענק", רק אצל אחד, ולא מפי המשורר הוא בא, אלא תאוצת-הנצחון של אחד הנלחמים מוציאה מלים מפיו:

ענק בא עֲלִיָּה! (עמ' 271).

אכן פיו הכשילהו ואינו אלא מתהלל בשוא:

ובמקום העֵנֶק לא יראה מאומה (ש).

ואין צריך לאמר, שעצם החזרה בחרוז אינה משביחה כאן את השיר. אמת, דרכו זו של שניאור אינה מתגלה אלא בשיריו הראשונים. אפשר שראה בזה בתחלה "התיחדות" להראות את חבתו היתרה לאלה המלים שזכו לכך, ולא זו מחבבן עד שקבען בשיר כמה וכמה פעמים.

"אהב את הלבן" – "מוסף בי הלבן" – "מזכיר לי הלבן";

"צחורות ערבות שלג" – "צחורות חבצלות" – "עלמה לובשה צחורים".

(לבן. עמ' 54).

שיר אחד מזכיר בכפילות מלותיו בזה אחר זה את דברי "קהלת": "עת לעת ועת למות" וכו' וכו'.

אין זה אד מרפרף ואין זה גשם סוחף,

אין זה רוח מצוי ואין זה רוח סער,

אין זה שחר חור ואין זה בין-השמשות,

אין ביום זה חדרה ואין ביום זה צער.

(אין זה אד מרפרף. עמ' 73).

ושוב: "באפלה – מאפלה – מן האפל – ובאפל – על בני אפל – גם בני האפל" (שירת לילה, עמ' 23) או: "ושלג עף, ושלג נח, ושלג נתלה בכל בליטה, וכל האויר רוחש מני שלג – מודעזעים פתי שלג – שולטה עם השלג – נהפכה כבר לשלג – נשמתי שבעת שלג – צחוק עשה לו השלג" (נופל שלג, עמ' 49-51). בשירי זה נשנה השלג אחת-עשרה פעמים, נוסף עליו שם השיר, הרי שתיים-עשרה. וגדולה חבתו של המשורר אל השלג על-שום הלבן שבו, שפך מעיד הוא על עצמו: "לא לחנם אהב את הלבן, לא לחנם" (עמ' 54) – ו"אהבה מקלקלת את השורה". אצל ביאליק מצאנו בשירו הראשון "משירי החרף" את השלג רק פעם אחת בכל השיר פלו:

ויש פֿיטן שפֿתו יפה אף שלא בצמצום, וכ"ל מה שהוא נוטל מהטבע
הוא גותן ראשון ראשון כדרך נטילתו. פעמים שהמראה מכה עיניו,
ולא יראהו אלא לחצאין משפעת אורו, ממחר הוא גותן לנו כדי ראיתו,
ואינו מכסה על הדבר. צעיף פרוש על העולם, אדרבה, הבה נראה מראהו
מבעד הצעיף. הזדרזו, פקחים, ואל תמתינו, כי פני השמים מטהרים והאד
הולך ונמוג. ונאמן אני עליכם, שאף המראות האחרים לא יקפחו אחר-כך.
לפֿישעה נראה מה שנתן לנו לראות ברגע זה:

”שֶׁלֶג עָף וְשֶׁלֶג נָח...”

”עָרַב רַב פְּרָפְרִים צְחֹרִים”

הַתְּנַפְּלוּ בַּחֲלָקוֹת עַל לְחֵי וְעַל מַצְחֵי,

וּבְנִשְׁקוֹת לַחֹת סָגְרוּ רִיסֵי עֵינֵי,”

נָבֵט כָּל הָעוֹלָם כְּבַעַד רֶשֶׁת צְחֹרָה.”

(שניאור: שלג בופל, עמ' 49-50).

ה

מסוג אחר הם השירים העשויים לזמרה, והחרוז החוזר בסופו של שיר
לא פגם הוא לו, אלא נזי. הבית הראשון של השיר מפסיק בין הדממה
והזמרה, והבית האחרון – בין הזמרה והדממה. השירה מפריעה את הדומיה,
והדומיה מפסיקה שוב את השירה. הצליל האחרון משביח שבח רב כשהוא
דומה אל הראשון, שכן מתקשרת הדממה שלפניו עם הדממה שלאחריו,
והשיר נעוץ באמצע לא כשן תותבת או מעשה טלאי, אלא ארוג הוא ומחבר
אל כל אשר מסביב, הנמשך והולך בלי תחלה ובלי סוף. אמת, בית אחד
אלו היה נשנה וחוזר בזה אחר זה, ודאי שחזרה זו תפלה היתה ופוגמת
גם בראשון; עכשו שבתים אחרים של אותו שיר מפסיקים באמצע, הרי
טעמו של הבית האחרון, זה החוזר, לא טעמו של הראשון הנהו, שכן אצל
השיר מהודו על זה הבא באחרונה, ואין זו חזרה אלא לראית-עין.

אכן המהדרים יש שלא יסתפקו בהבדל הדק שבעצם החזרה
כמו־שהיא, אלא הבית החוזר עשוי פעמים להשתנות אצלם קצת,
ויש בו בשנוי קטן זה שבח שבהוד, שעל־ידי־כך נכנסת נעימה חדשה
לאזן, והרי כאן חזרה ואינה חזרה. וביחוד כשאין החזרה שלמה,
כלומר, כשלא כל הבית חוזר, אלא מקצתו, ירבו השנויים, לפי שכאן לא
פסקה עדין היצירה החדשה, אף־על־פי שהוא מבליע בנעימה קצת ממה
שקדם ויצר בתחלה, ודין זה נוהג גם כשהחזרה באה באמצע ולא בסוף.

לֹא לִהְיוֹת מְשׁוֹרֵר הַמְּאוֹר הַהֵם, כִּךְ מִנְעָה מִמֶּנּוּ אֶת הַמְּאוֹר הַקֵּר. מִרְאֵה הַנוֹף מִשְׁתַּקֵּף תָּמִיד בְּבִהֲיוֹת יִתְרָה אֶצֶל הַפִּיטוֹן. הַיֵּשׁ מִבְּצֶבֶךְ וְעוֹלָה מִכֹּל צֶדֶ בְּאַלְפֵי אֹרוֹת וּגוֹנִים, „הֵלֵא הִיא לְשׁוֹן הַמְּרָאוֹת“. הִפָּה מַעֲיֵד עַל הָעֵיִן, וְהַשְׁתִּיקָה – עַל הָאָזֶן. אֲבֵל הִרִי אֹרַח שְׁאִינוּ מִצּוֹי אֵלֶּא לְפָרְקִים מִלֵּבֵב אֶת הָאָדָם בְּיוֹתֵר, בַּחֲנִית „בֶּן-כֹּפֶר שְׂרָאָה אֶת הַמֶּלֶךְ“. טִשְׁרֵנִיחֻבְסְקִי מִכִּיר וְיֹודֵעַ אֶת הַשֵּׁלֶג, הוֹאִילָּ וְהַשִּׁיר „וְיֵשׁ שֶׁשֶׁר שֶׁל חֶרֶף פֹּזֵרֵן“ לֹא נִכְתָּב עַל-פִּי הַשְּׂמוּעָה, שֶׁכֵּן מִזְהִיר בּוֹ הַשֵּׁלֶג בְּצוֹרְתּוֹ הַפִּיּוּטִית:

אַנְמֶרְגֵּדִים וְסִפִּירִים

עִם שְׁהֵמִים. (עמ' 41).

אֲכֵן מְשׁוֹרֵר שְׂרָאָה אֶת הַשֵּׁלֶג אֶלְפֵי פַעַמִּים, וְהַמְּרָאוֹת שׁוֹנִים זֶה מִזֶּה: סוּפֵת שֵׁלֶג דֶּק כִּכְפוּר; פְּתִי שֵׁלֶג-לֵחַ מִרְחַפּוֹת בְּרוּחַ קֵלָה; שֵׁלֶג יוֹרֵד וְאִינוּ פּוֹסֵק; שֵׁלֶג לְמִקְטַעִין; שֵׁלֶג בְּיוֹם וּשְׁלֵג בַּלַּיְלָה; בַּעִיר אֹו בִשְׁדָּה; מִלְחַמַת הַחֶרֶף בְּגִשְׁמֵי סִתּוֹ; מִים וּשְׁלֵג פְּתוּכִים וּמַעֲרִבִים זֶה בְּזֶה; מִמְשַׁלַּת הַקֶּרֶחַ בְּתַקּוּפַת טֶבֶת וְהַשֵּׁלֶג נּוֹצֵץ וּמִשְׁמִיעַ „שֶׁרֶק שֶׁרֶק“; מִלְחַמַת הַחֶרֶף בְּאַבִּיב; שֵׁלֶג מִקֶּדֶם וּשְׁלֵג מֵאַחֵר וְכו'. יֵשׁ שִׁיצְטְרַפּוֹ הַמְּרָאוֹת וְהִיוּ לְאַחַד, בַּחֲנִית הַמַּצִּית מִן הַתַּמְצִית, מֵהַ שְׁקֵרֹב בְּיוֹתֵר לֵלְבּוֹ וּלְרוּחוֹ שֶׁל הַפִּיטוֹן, וּמִרְאֵה זֶה בֹא לְיַדִּי גִלּוּי בְּצוּרָה מִן הַצּוֹרוֹת, וְאַתָּה טוֹעֵם בּוֹ כִּמְהָ טַעֲמִים לְפָרְקִים, שֶׁכֵּן מִצֵּב-נַפְשֶׁךְ בְּאוֹתָהּ שַׁעַה מְעוֹרֵר בְּךָ זִכְרוֹן מִרְאֵה זֶה, שִׁמְצָאָה רִמּוֹ לֹא בַשִּׁירָה שֶׁלְּפָנֶיךָ. שְׂאֵר הַמְּרָאוֹת וּפְרִטֵּי הַפְּרִטִּים שֶׁהִשְׁפִּיעוּ עַל הַמְּשׁוֹרֵר בְּזִמְנִים שׁוֹנִים מוֹצֵאִים אֶת תְּקוּנָם בְּמִקּוֹם אַחֵר, וְהִרִי הֵם הוֹלִכִים וּמוֹדּוֹגִים עִם מְרָאוֹת אַחֵרִים וְנוֹתָנִים מִהוֹדֵם עֲלֵיהֶם, מִדַּעַת וּשְׁלֵא מִדַּעַת. זֶה מִכְרִיז, לְמַשֵּׁל, שֶׁהוּא אוֹהֵב אֶת הַלֵּבָן, וְאוֹלֵם אֵינִן אֹתָהּ יוֹדֵעַ אִם אוֹהֵב הוּא אֶת הַלֵּבָן עַל-שׁוֹם לְבִנּוּתָהּ הוּא, אֹו אִפְשֶׁר עַל-שׁוֹם סִגְלָתָהּ לְאַצִּילָּ מִהוֹדוֹ עַל הַבְּרִיּוֹת, וְיֵשׁ בּוֹ בְּנוֹתָן טַעַם לְשִׁבַּח בְּשַׁעַה שֶׁהוּא מִכְסֶּה וּמִבְלִיעַ כְּבִיכּוֹל צִבְעִים אַחֵרִים, וְאַלֶּה הַצִּבְעִים מִבְּצִבְצִים מִתּוֹכּוֹ בִּיתֵר חֵן. וְאוֹלֵם חִבְּרוּ אִינוּ מִכְרִיז עַל אֲהַבְתּוֹ, וְהִיא צִנוּעָה בְּלִבּוֹ, אֵלֶּא שְׂמֵדַת חֶמָּה גְּדוּלָּה שְׁבַעֲתִים. אִם בֵּין כִּמְהָ צִבְעִים, שֶׁהַעֲלָה הַיּוֹצֵר, מִבְּהִיק הַצִּבְעַ הַלֵּבָן בְּיוֹתֵר – בִּידוּעַ שֶׁהִבֵּה יִתְרָה נּוֹדַעַת לֹא מִמֶּנּוּ, אֶף-עַל-פִּי שְׁאִין הַמְּשׁוֹרֵר עֲצָמוֹ חֵשׁ בְּדַבֵּר. יֵשׁ שֶׁקּוֹ אַחַד בְּהִיר מִצִּיל אֶת כֹּל הַמְּרָאָה וּמִכְנִיסוֹ לֵלְבּוֹ שֶׁל הַמְּשׁוֹרֵר, וְהוּא מִתְּקַבֵּב אֶת כֹּל הַמְּרָאָה עַל אֹוּרוֹתָיו וְצִלָּלָיו, לְפִי שְׁאִינוּ מִפְּרִיד בֵּין הַדְּבָקִים. אָדָם מְשׁוֹרֵר עַל הַיּוֹגֵן וְהַעֲצָב, לְפִי שְׁאֵלָה הֵם הַצּוֹרוֹת הַקְּבוּעוֹת בַּחֲיִיו, וּמִתּוֹךְ אֲסַפְקָרִיָּה זֶה רִאֵה אֶת עוֹלָמוֹ; וְהוּא אִמְנֵם שִׁמַּח עַל הָאוֹרָה וְהַשְׂמִיחָה שֶׁבִקְעוּ אֵלָיו מִתּוֹךְ עֵב הַתּוֹגָה, אֵלֶּא שְׁאִין הוּא מִרְגִּישׁ בְּכֶךְ, וְכִסְבוֹר הוּא שַׁעֲסֵם הַסִּתּוֹ מִהֵנָּה אוֹתּוֹ. אִם נִשְׁוֶה אֶת תְּאוֹר הַצִּבְעִים הַכֹּהִים כֹּאן, כְּשִׁמְצְטְרַפִּים אֵלֵיהֶם גַּם קוִים בְּהִירִים, אֵל תְּאוֹר כֶּהֱיוֹן בְּמִקּוֹם אַחֵר, בְּלִי מִקְצַת אֹוּרָה, מִיד נִכִּיר בְּשֵׁל-מֵה זָכוּ מִלְּפָנָיו הַצִּבְעִים הַכֹּהִים כֹּאן לִהְיוֹת לָהֶם לֶפָה וּלְמִלֵּיךְ.

הוֹי, הַתְּהוֹלֵל לָךְ הַכְּפוֹרוֹ
הַקֶּהֱב, לָהֶט, צָרוֹב וְדָקוֹר...
(משירי החרף. עמ' 60).

ואפילו ב,בשירי עם", שהזמר עָקַר בַּס, יש שיתגנב שנוי כִּל־שהוא בבית
החזור:

רָמָאִים הֵם וְחֻנְפִּים הֵם, —
גִּנָּבִים שְׂבֻגִּנָּבִים.

עָרוּמִים הֵם וְחֻנְפִּים הֵם —
גִּנָּבִים שְׂבֻגִּנָּבִים!

(בהבטחות שוא. משירי עם. עמ' 28).

לָמִי אָבֵן טוֹבָה,
וְלָמִי הַמְּרַגֵּלִית,
וְלָמִי שֶׁשׁ אֶצְבָּעוֹת
בְּיָדוֹ הַשְּׂמָאֵלִית.

בֵּן, מְזֵל וּמְזֵל:
לָנָה יֵשׁ מְרַגֵּלִית
וְלָנָה אֶצְבָּע שְׂשִׁית
בְּיָדוֹ הַשְּׂמָאֵלִית.

(למי אבן טובה. משירי עם. עמ' 23—25).

טשרניחובסקי מרבה לחזור וכמעט תמיד בשנוי שבצרוף: „נצאה נגורה
שאננים“, „כזרוח החרסה בגנים“, „נגורה נתעלסה בגנים“ (נצאה, עמ' 3);
„נגילה, נתעלסה באהבים“ (נגילה, עמ' 51) — כל שורה מתמלאת מחברתה.
„שיר עדן, שיר פלא ומחמד כל שיר“ — „שיר עדן, שיר פלא זה, יעלת
החן“ (ליפה-פיה, עמ' 55—56). „חבקתי נשקתי אותכה“ — „חבקתי ובנשקתי
אותכה“ (באביב ימינו, עמ' 52). „הן שבתי בית אבותי, בל אדע אם אנוחה“ —
„הן שבתי בית אבותי, לא אדע אם אנוח“ (הן שבתי, עמ' 98—99). „נא
השיבו לי ילדותי“, „חלומותי לי השיבו“, „לי השיבו שירי נעים“ (געגועים,
עמ' 105) — שתי המלים „לי השיבו“ מחליפות בכל פעם את מקומן מימין
לשמאל ופנים וערף, כזוג נחמד בשעת מחול.

ביאליק חוזר פעמים על כל הבית בלי שנוי כלל, כגון „הכניסיני תחת כנפך“ (עמ' 105-106), או „תקות עני“ (עמ' 223-229). ב„תקות עני“ באה החזרה רק על חציו של הבית הראשון, וסיומו מתחלף באחר. השנוי הקטן: „הוי“ שנהפך ל„הה“, כמעט שאינו נכר, אף-על-פי שאין זה מקרה בלבד. בעקר מטיל ביאליק שנוי בכל חזרה, ויהי שנוי קטן: „צפורה נחמדת“ – „צפורי היקרה“ (אל הצפור, עמ' 251); „חשפו האור! גלו האור!“ – „חשפו אור, חשפו אור!“ (למתנדבים בעם, עמ' 277); „עם שמש השכימו להרים“ – „התפללו לשמש, לשמש“ – „וצמא לשמש, לשמש“ – „תלו שמש על ראשכם, תלו שמש“ (עם שמש, עמ' 278-279); „ושקט המדבר וסער, ושבח הדממה כשהיתה“ (מתי מדבר, עמ' 284); „ושבח הדממה כשהיתה ושכבו אדירים ואין מחריד“ (שם, עמ' 287); „וזרחה ובאה השמש ויובלות על יובלות ינקפו“ (שם, עמ' 284); „תורח השמש ישתתק... ודממה צולמית כשהיתה, ושכבו אדירים כששכבו... ויובלות על יובלות ינקפו“ (שם, עמ' 288).

הִיָּה אִישׁ – וְרָאוּ: אֵינָנו עוֹד...

כָּךְ זָמְנוּ מֵת הָאִישׁ הַזֶּה,

וְשִׁירַת חַיִּיו בְּאַמְצַע נִפְסָקָה...

וְצֵרוּ עוֹד מִזְמוֹר אֶחָד הִיָּה לוֹ –

וְהִנֵּה אָבֵד הַמִּזְמוֹר לְעַד,

אָבֵד לְעַד!

(אחרי מותי. עמ' 143).

הִיָּה אִישׁ – וְרָאוּ: אֵינָנו עוֹד,

וְשִׁירַת חַיִּיו בְּאַמְצַע נִפְסָקָה.

עוֹד שִׁיר מִזְמוֹר אֶחָד הִיָּה לוֹ –

וְהִנֵּה אָבֵד הַמִּזְמוֹר לְעַד,

אָבֵד לְעַד!

(שם. עמ' 144).

בדרך-חזרה השמיט שורה אחת, והוסיף מלה אחת. ואנו זוכרים מה בין „מזמור“ ל„שיר מזמור“. הצער עולה ועולה מבית לבית: „וצרו!“; „וצר מאדו!“; „וצר מאד, מאד, מאדו!“; „וגדול מאד, מאד הכאבו!“.

... הִיָּה, תִּקְפְּנִי נָא הַכְּפוֹר!

הַבְּהֵב, לְהֵט, צְרוֹב וְדָקוֹר

ומוסיף צרוף אחר המזדגג לו עם המלה כשהיא נשנית שוב בפיו. העשירות במלים אינה מצילה את הפיטן מחזרה ומשנויים: רבו המלים גדלו עמהן הצרופים, וצער-ההבעה במקומו עומד.

ו

פגימת החזרה יש בה לכאורה משום הגדשת הסאה, שכן אכילת דבש הרבה מביאה לידי הקאה, ויום סגריר מכניס שעמום בלב. כל רשם שאנו מקבלים מן החוץ באמצעות חושינו יש לו ממילא קד בפנימיותנו, מעין חזרה בכח עצמו על-ידי הזכרון, ופעמים, כשהרשם חזק ביותר, הולך ההד הפנימי ונשנה כמה וכמה פעמים, על-ידי הזכרון ושלא על-ידו (פעלה חוזרת של העצמים הפנימיים שבגוף שיש להם נגיעה אל מעשה ההתרשמות של החושים). אכן חזרה זו נמתקת על-ידי כמה השפעות אחרות החודרות באותה שעה לפנים. הדו של זה נבלע בחברו ונמוג לאטו, או שניהם מתמזגים יחד. אבל כשהחזרה מן החוץ אינה פוסקת, הרי הם וצרופיהם, הדים והדי הדים, נערמים זה על-גבי זה, והם מבליעים את שאר הרשמים הבאים מכח אחר, והגוריים שמבפנים מתמזגים לערבוביה של קולות ובנות-קול החוזרים על ציר אחד, עד שהם מביאים לידי בחילה והקאה. תקתוק האורלוגין, זמזום יתושים ושאון הכרף יותר משהם מבבלים את הנפש הם מטשטשים אותה ב„הדרן“ זה שאינו פוסק. עקר ההקדשה שכוז אינה מין צרוף של מזיגה, הרפכה חימית חריפה, מעין הקדחת תבשילים במלח ופלפלין הרבה, אלא זוג פסיקלי של בליעה עכורה, וגלגול שאינו פוסק, שחקיקת עצמות וטשטוש הצורה.

תלמיד חוזר מבית-מדרשו בטשטוש המוחין: דרשתו של הרב לקויה היתה הפעם — קמחא טחינא טחן. הרב לא נסתבך, חלילה, לא הבליע כמה הלכות בבת-אחת ובחפזון ולא נתפס בהשערות פורחות באויר והררים התלולים בשערה, אלא עוסק היה כל היום במשנה תורה ולש בעסתו. לא די שביית-המדרש יצא בלי חדוש, אלא שחזר על הראשונות והטיל בהן פגם: אוכלין היה מוציא מבית-הבליעה ותחבם שוב לתוך הפה. גדול צערו ויש לו על-מה להצטער, שכן הגלויות אינן טעונות גלוי, וכל הבא ומכריז על המפרסמות גורם הוא לטשטושן. הא כיצד? עמל אדם לקנות שלמות ודעת, מצרף הוא כמה צרופים, מווג את העולם החיצוני עם עולמו הפנימי, והוא הולך ומתפך את רשות-הרבים לרשות-היחיד שלו על-ידי לשון נפשו הוא. המשג החדש קבע לו ישיבה בתוך מוחו וחי הוא עם שכניו בשלום: מקבל הוא ונותן וחוזר ומקבל, קמעה קמעה ובבת-אחת. בינתיים קלט דברים חדשים ונתמזגו אצלו יפה, אף המשג הקודם נתעשר בגוונים, שכן קבל מנה יפה מהאורחים החדשים שבאו אחריו. וכאן בא חכם בגבולו, מכניס ידו ומחטט בתוך שלו, מוציא שוב הפל לרשות-הרבים, ערם כביום הולדו ראשונה, מווג את קולו

”אי חרבי, אי חרבי, חרב נקמת?”

”אי קשתי, אי חרבי, חרב מלחמת?”

אי קשתי, אי חרבי, חרב נקמת?

(בעים רוחי, עמ' 139–140).

כל שורה פותחת בית, והשורה השנית חציה חוזרת בכל בית, וחצית השני שונה בבית ראשון ודומה בבית שני ושלישי, ומכאן יש שְמלה בודדת חוזרת: „למשנאי אשלים”; „למשנאי אגירה בשלח”. „ויהי חלקך שמן לעולמי עד” – „ויהי חלקך שמן בעולם הבא”; „ומלאך טוב יאנח דום” – „ומלאך טוב הוא יבכה מר” (בששי בין ערבים, עמ' 168–169).

... ובחשכת הַלַּיַל בְּלִי קֶשֶׁת וְשֶׁלַח

עַל סוֹס קֵל עֵין דוֹרָה בָּא שְׂאוֹל הַמֶּלֶךְ.

בְּאַשְׁמֶרֶת הַבֶּקֶר בְּלִי קֶשֶׁת וְשֶׁלַח

עַל סוֹס קֵל הַמַּחֲנֶה שָׁב שְׂאוֹל הַמֶּלֶךְ.

(בעין דור, 173–175)

אכן יש אצלו חזרה בלי כל שנוי בשירים מועטים, כגון: שירה (עמ' 83). ופעמים אף חזרה על חצי הבית בלי שנויים, כמו: „נגילה, נתעלסה באהבים” (עמ' 51), „בגן” (עמ' 19–20), „טריאולֶט” (עמ' 90) ועוד. והרי אלה בטלים ברב.

שניאור נהוג אף-הוא חזרה בלי שנויים, כגון: „מעשה” (עמ' 59–60); „פזמון ערב” (עמ' 132–133). ויש שיהזור על חציו: את כל לבה מסרה לו (עמ' 7–8). אכן אף חזרה בשנויים רבה היא בשיריו: „שיחות ערב” (עמ' 126–129); „משטמה” (עמ' 138–141); „בהרים” (עמ' 181–261), ועוד הרבה. השנוי חל פעמים בחלופו:

”יוֹם אָכִיב וְלַיְלָה נִפְגָּשׁוּ”

לַיַּל קִיץ יוֹם בּוֹ יִשְׁקוּ.

(כאשר גמל האשכל, עמ' 307–310).

השנויים אף טעם אחר להם. ההרגשה אינה בת-הבעה בשלמותה, שכן חמלה רפויה ביותר, ואין בכחה לעמוס על עצמה הד כל הצרופים שמלפניה ושל אחריה. הפיטן אינו מוצא ספוקו בצרוף אחד, והוא מנסה

הזהב, ומעשי תשבץ באמצע; תמיתה ושאלה; פרוק וסתירה, חזקה ומחול, עצב וצל, וחזור חלילה. וכאן מקיש המוח בקורנס: ד'י. תאמר, מנוחה דרושה לו לאדם לשם עפול המזון הרוחני; לא כן, אלא אויר זה נתמלא אדימחנק, וזרם חדש של אויר צח הכרח הוא לו. שכן מרב בליעה ופליטה אפילו החמרים המזינים. וכך־אז זה מבקש המוח לא מנוחה, אלא אויר חדש, רענן וטהור. הרי הפל מודים: ביום – אין המוח פוסק מעבודתו אפילו לשעה קלה. ובליילה בשעת שנה חזקה אפשר שהמוח נח לחלוטין. עיפות המוח אינה באה אלא מתוך שקונייה־משוש שלו, כביכול, נעשו קהים לגבי דבר זה החזור ונשנה בלי־הפסק, ואינם קהים לגבי משגים אחרים, שנראים לו לאדם ברגע של חלוף כאלו קלים הם ומרפרפים. לא המשגים קלים הם, אלא הוקף למוח על־ידי החלוף. תדע לך שכן, שהרי אדם הולך בטל מוגיע את מוחו לא פחות מאיש עובד, על־ידי הרהורי־הבל ומראות־הרחוב וצורפיהם וצורפי צורפיהם. אדם רוחץ באמבטי שעה ושתיים, ושוב הוא מזדהם במי טהרתו, והוא זקוק למי שטיפה.

אכן חלופם של ספרים מביא לו לאדם רחוקה אף במקום אחר: כמה שמחה העין על צורת האותיות החדשה ומדתן השונה, רחב השורות והחלל שביניהן, גלגל הפסוקים וסמנייה־הפסק שבהם. אף האזן שומעת צלציל חדש, והמוח נהנה מסגנון אחר. ספרי התלמוד ומפרשיו, שכמה מהם נדחקו ועלו בעמוד אחד, נשתנו בכתבם וצורתם לשם הבחנה, מדעת, ובעקר לשם אחיזה במוח בשל חלופם החיצוני והפנימי, שלא מדעת. אף בימינו יצאו לשם הבחנה במקורות ספרי־התנ"ך באנגליה בשלל צבעים, כל מקור בצבע מיוחד; והואיל ולא נתיחד מדור מיוחד לכל צבע, אלא הפל בא כסדר הכתוב, אין הנאת העין גדולה כל־כך בשל הפיקטורה הלשונית. ומטעם זה בולט ההבדל שבמקורות השונים ומצק את העין ביותר. גאלו באו מפרשי התלמוד אף הם בצבעים שונים, אפשר שלא השבחו, לפי שאז נטשטשו לגמרי קויה־השתוף שיש בין הפנים ובין הפרושים. ואפשר שדוקא חלוף זה בלשון ובצורה קלה הוא לגבי התמדה, והוא הוא שגרם להם לתלמידים להתיוחד עם ספר אחד רב שעות־היום ורפיון לא תקפס ולשעמום לא היתה שליטה עליהם. הואיל ולא ספר אחד לפניהם, אלא כמה וכמה ספרים בבתיאחת. האדם קורא והודר לעמק הדברים, והעין רואה עולם מלא ונהנית:

„כף עמוד ועמוד שתי רצועות של אותיות דקות קבועות בו משני צדדיו מזה ומזה, מבחוץ, ורצועה רחבה באותיות גדולות מבפנים; ולמטה מהן בשולי העמוד – ים של אותיות דקות מן הדקות צפופות ומובלעות זו בזו; ובין כל רצועה ורצועה, מאותן שבצדי העמוד ובשוליו, פסין זקיקים ולבנים נמשכים כמין שבילים צרים” (מנדלי מו"ס: ספר הקבצנים, עמ' 23. אמר, המחבר מלגלג על כך ומגנה: „כטפין של זבובים”, – ואין הדין עמו).

וציורי לשוננו, מצרף מִשְׁלֵיו ומשפיע מתורתו, הופך בצבעים ומסרסם, מעביר בקולמוס על-פני הקוים הדקים, מבליע כמה מהם וחורום יחד; ולא עוד, אלא שהוא הולך ומשתבח באמנותו: אותיות גדולות ומאירות-עינים כאן, תורה צרופה ובהירה, מטעמת ומסברת יפה יפה, וכל השומעה לא במהרה הוא מִשְׁפָּח.

קורא אדם בספר, מתעמק ונהנה, וכשהוא מגיע לפרק חדש, הריהו מעלה על-גבו ספר אחר ומעיין בו, אף-על-פי שאינו מגוף הענין. פעמים הוא מרכיב ספר-שירים על-גבי ספר-הגיון, ויש שהוא שוטח עתון בן-יומו על-פני אגדה נאה ועתיקה. משל לאחד המכניס חֵלִין לעזרה מאנס: עומד הוא בסוגיה חמורה ומתקשה בה הרבה, ועד שהוא מתעמק בעיונו ומקמט מצחו, הוא מרים ראשו כדי-רגע ותולה עיניו בשמים ובמראה יער ואחו בשפולי רקיע. „המהלך בדרך ושונה, ומפסיק ממשנתו ואומר: מה-נאה אינן זה, מה-נאה ניר זה” – אינו „מתחַיב בנפשו” כדעת ראשונים, אלא, להפך, הוא מתיה את נפשו. דבר זה הכרת הוא לו, שכן אין ראיה זו גורמת להפסקה, אלא ההנאה שבאמצע ממתיקה את ההפסקה ומנעימה, ומצילתו מן השעמום שבתורה ומסחרחרות-הראש שבסבוב התמידי בארבע אמות שלו. אין הדברים, שהוא מתעמק בהם, מוצאים עוד אחיזה וקליטה במוח מפני הצרופים מעור אחד, המשתרבים בהמשך-הענין שלפניו. אף המנוחה המְחַלֶּטֶת, זו הריקות שבהפסק, אינה מצילתו מגלגול רצופין וגבוב צרופין, אלא אפ־ כן ילך ויתקשר במראות הדשים, הם וצרופיהם התלולים בהם.

„כל אמן יש לו סגנון שלו, סגנון זה המתגלה בכל יצירותיו כֵּלֵן. אם צִיָּר הוא, הרי עמו ה„קולוריט” שלו המיוחד, שהוא חזק ביותר או קלש, טפוסים אלה החביבים עליו, אם אצילים או דְּרִי מְטָה, מצביגו אלה משלו, אפן יצירתו וחבורה, אף דרכו המיוחדת בַּעֲשִׂיהָ, העלאת הצבעים, דמות-איקונין שלו, סממניו וסוד גִּלּוּמָּו. אם סופר הנהו, הרי יש לו הפרצופים הללו משלו, והן נפשות סוערות בטיבן או שוקטות, מְחַרְזֹת החזיון, סבוכה אם פשוטה, הסיומים הללו, נוגים הם או מנחכים, רָשָׁם סגנונו, מבנה המשפטים שלו ואפילו אוצר מלותיו”¹).

כך, לא זה בלבד, אלא אפילו צרף-מלותיו של הסופר חוזר ונשנה בסדר קבוע שלא מדעתו: אם מחזור גדול ואם מחזור קטן. אמח, אין המחבר מרגיש בכך ואף הקורא אינו חש לכאורה כלום. ואולם אין המוח בית-קבול סתם, הקולט הכל מפלי חשבון ודעת, אלא מעין מכונת-ספירה קבועה בו, והיא חוזרת במְגֻנָּנוֹן כביכול, הולכת ומונה: פעלים מבנין הכבד – כך וכך, תארי הפעל עולים לסכום כזה וכזה; שמות סתמיים כהנה וכהנה; משגים מְשֻׁשְׁשִׁים באים רצופים; צבעים בהירים – בסרוגין: תכלת, לבן ועיף

1) Hippolyte Taine: „Philosophie de l'art”, Paris, 1881. I. p. 3.

אמת, היום אין אנו נזקקים לכך, לפי שהחלוף נקבע לטובתנו בכל-מקום. ואף התינוקות לומדים בבית-הספר כמה ענינים ביום אחד, כדי להאחז את הדברים במוח הרופס והמטשטש קצת מתוך הפיכה מרבה מניה וביה במשך שעה שלמה. אגב, מועיל להם לתינוקות רבוי-גננים זה, שלא יתקוצו בארבע אמות של תורה מצמצמת בלבד, אלא יתרגלו מילדותם לקרב את הרחוקים על-ידי הצד השווה שביניהם, ולעמוד, מתוך הסמוכין והקצבת ענינים שונים זה על-גבי זה, על העולם הגדול שמקרב ומרחוק, המרפב ופשוט כאחד.

אמנם יש גם מי שחושש, שמא יגרום החלוף לשטחיות ולרפרוף, בעוד שההפיכה המרבה גורמת להתעמקות ולהבנה דקה בטיב הענין הנדון. מתוך החלוף שבין הדברים אפשר, לכשתרצה, לעמוד על סוד היצירה יותר מאשר בדרך-ההקש. אכן החפירה בעמק בלבד אינה מגלה את הזהב אלא במקרה, מה שאין כן כשיש רחב עמו: „דברי תורה עניים במקום זה ועשירים במקום אחר” – הוא כלל גדול בחיים ובמדע, שכן תומכת הפילוסופיה יתדותיה במדעי הטבע, ומשניהם נבנית תורת הנפש. עולמנו – יותר משהוא בנוי שכבות על-גבי שכבות ממעלה למטה מסדר הוא חבילות חבילות זה בצד זה, וכל מי שהוא נוקב ויורד בלבד הוא עודר פעמים באשפתו ומעלה צרורות על-גבי צרורות.

רות

מאת יעקב פיכמן

I

נעמי

אהל בודד. מסביב לו אלמות-שעורה. במרחק מלבינים בתי
בית-לחם. השמש שוקעת. נעמי יושבת וטוחנת.

נעמי

השמש רדו; הגבעות מאדימות,

ויס-המלח עטה אד-ערבים.

מהקודר עמק-מות זה ובודד

ברדת ליל על שדותיו העזובים!

אך פה, במשכנות מולדת,

יגון-הערב ינעם. מתוך צל

הארץ, בה העולם נגלה תחלה,

לאחר נדודי-חיים ואבדות.

אהבתי שקט-ערב. הן גם יומי

כבר נוטה לערב; ולנכח ערב

מה-ישלה לב! כבגלי מים רגעים,

במראות-שקיעה אלה ינף עניי.

כבר כלה קציר-השעורים, והיוגב

בגרנו ילין, ישמר על יבול

אֶת פָּנָיו מְדִי רָגַע, כָּאֵלוֹ הִבְרִיק
 בְּדַרְכּוֹ אוֹצֵר-אֵל, וּבֹו לֹא יוֹכֶה. —
 וְהִיא לֹא תִסִּיר בְּגָדֵי אֶלְמְנוּתָהּ,
 וּתִבְחַר בַּהוֹד־אֲבִיבָה עִם חֲמוּתָהּ
 הַזִּקְנָה פֹה לְשֹׁבֶת בְּאֶהֱלָ דָל.
 מִה־יְהִמָּה לְבִי לָהּ, מָה אֶרְחַמְנָהּ
 קָמָה וּמְבִיטָה אֶל הַדֶּרֶךְ
 אֵף לָמָּה בּוֹשָׁשָׁה הַיּוֹם לָשׁוּב? הַשֶּׁמֶשׁ
 כָּבֵד שִׁקְעָה, וְדַמְדוּמֵי-צֶל כָּל חַרְשׁוֹת
 חַיִּית עֹטְפוֹ סָבִיב. הִנֵּה שָׁב
 עִם עֲדָרוֹ גַּם הָרוּעָה. לְפָנָי כִּפּוֹ
 אִישׁ אִישׁ עִם בֵּיתוֹ יָשָׁב לְאַכֹּל
 אֶת סֻעֲדַת עֲרָבוֹ. אֲשֶׁרִי אִישׁ אֲשֶׁר
 כִּשְׁתִּי-לִי גֵן מִסָּבִיב בְּנָיו לוֹ,
 לָהֶם כָּל-עֵמֶל יִקַּל שְׂאֵת, וְעֵנִיו
 עִמָּהֶם יַחַד יִמְתַּק לוֹ מִכָּל
 חֲמוּדוֹתַי הֵן רַק רוּת לִי עוֹד נִשְׁאַרָה,
 וְלָהּ רַק יִדְאָג לְבִי. רְאוּת בְּאַשְׁרָה
 מָה עוֹד חִפְצָתִי, וְאִם גַּם יִהְיֶה לְמוֹכִיר
 יִגְוִנִי לִי — אֵף לָמָּה אֵינָה שֹׁבָה?
 הִנֵּשׁ כִּי הִכְלִימוּהָ שָׁם הַנְּעָרִים,
 הַקּוֹצְרִים בַּשָּׂדֵי בַעֲזוֹ

קָמָה שׁוֹב וּמְבִיטָה מִמַּשְׁכּוֹת לְמַרְחָק

לֹא, אֵינָנָהּ

אֵין אִישׁוֹ וְלִבִּי יִחַרְד לָהּ כִּכְהוֹ
 מַעַת שׁוֹבְנֹו תִיף מִיּוֹם לְיוֹם.

שְׁדֵהוּ לְאֹר מְדוּרַת־קֹצִים עֲלֵיו
 וַיִּיטֵב לְבוֹ בְּאֶשׁ בָּרְכוּ אֵל.
 רַק אֵלֶּה, אֲשֶׁר הָשֵׁם אֱלֹהִים
 שְׁדֵה־נִיר וּבִרְפַת־קָמָה, אֵל הַשְׁדּוֹת
 הַקְּצוּרִים עוֹד יִשְׁכְּמוּ מְדֵי בָקָר
 וּבְחֶרֶב יוֹם יִלְקְטוּ כָּל אֲשֶׁר
 הִשְׁאִירוּ אַחֲרֵיהֶם אֲנָשִׁי־חֶסֶד
 לְעֵנִי וְלִגְר. כֹּה גַם אֲנַחֲנוּ,
 בְּזֶרַח נֵר הָאֶשׁ עַל רְאֲשֵׁינוּ,
 בְּיַד נְדִיבָה תָּמִיד הֶעֱנָקֵנוּ
 לְכָל קִשְׁת־יוֹם, לְכָל יוֹדֵעַ מַחֲסוֹר
 מִכָּל אֲשֶׁר בָּרַכְנוּ אֱלֹהִים.
 מִי מִלֵּל לִי אֲזִי, כִּי שָׁכַל וְאֶלְמוֹן
 כְּתָמָם בּוֹא יָבוֹאוּ בְּשִׁדְי־מוֹאֵב
 עָלַי וּבְחֶסֶר־כֹּל בְּאַחֲרִית יָמֵי
 אֵל עִירִי אָשׁוּב וְאַרְצ־מְכַרְתִּי?
 אִם הֵמָּר אֵל לִי, לֹא אֶתְאַוֵּן עוֹד.
 אֲבָל לָרוֹת לְבָבִי יִנְעַק. אֶרְצָה
 וּבֵית אֲבִיָּה, נָשִׂיא אֲדַמְתָּה, עֲזֹבָה
 לְשֹׂאת כָּל חֲרַפַּת עֲנִי כֹה עַמְדִּי
 יִלְקֹט בְּעַמָּרִים בְּשִׁדֵּי זָרִים.
 הוֹי רוֹת, צִיץ־מוֹאֵב חֲבִיב! עוֹד בְּעֵינֶיךָ
 חֵן־נְעֻרָה חֵם, וְצַח וְרַעֲנָן בְּשָׂרָה
 כְּזֹת בְּנֻצָּתוֹ. עֵינָיו גָּבַר
 אֵלֶיךָ מִבְּלִי מִשִּׁים אִם רַק יֵשָׂא,
 וְלֹא יוֹרִידֵן עוֹד, וּבִלְכָּמוֹ יִסֵּב

עֲדִימָה, כְּמוֹ לְמֵרְאוֹת־סוּד רְחוּקִים
בְּתַעֲיִנָּה דְבוּקָה, וְהִיא פֹה תוֹעָה וְנָרָה.
הִישׁ כִּי בַעֲזוֹ...

רות

נגשת בתוך הדמדומים, אלמת-שבלים על שכמת
שָׁלוֹם לָךְ, חֲמוּתִי!
אַחֲרָתִי גַם־הַיּוֹם לָשׁוּב, כִּי רַב עוֹד
הַלֶּקֶט בְּשָׂדֶה בַּעֲזוֹ. טוֹב הָאִישׁ לִי
כְּקֶדֶם, וּבְאוֹר־פָּנָיו מִדֵּי פַעַם
בְּפַעַם יִקְדָּמֶנִי. דְּבַר־יִפְיוֹ
הַשּׁוֹקֵטִים וְהַגְּבוּלִים נוֹפְלִים רַכִּים
כַּצֵּל עַל שְׂדוֹת לֹהֲטִים מִשָּׂרָב,
כַּטֵּל כְּרוּחוֹת־יָם בְּבוֹא הָעֶרֶב...

נעמי

מָה אָמַר לָךְ הַיּוֹם?

רות

לֹא אֶזְכֹּר דְּבַר.
בַּק לְבִי יִקְשִׁיב קוֹלִי כִּי יְדַבֵּר,
בַּק לְבִי לְקִרְאָת קוֹלִי יִפְתַּח.
מָה אָמַר לִי? אָהָה, לֹא אֶזְכֹּר דְּבַר.
אֵךְ קוֹלִי הִלָּךְ מָה עָלִי, לֹא אֲדַע,
וְנִפְשִׁי שָׁקְטָה לוֹ בְּלִקְוֹל מַעֲיָנוֹת.

נעמי

כִּי טוֹב הָאִישׁ וְלָבוֹ וְךָ, יְדַעְתִּי.
גַּם קָרוֹב לָנוּ הוּא. אֵךְ אֵין זֹאת, בְּתִי,

חן נַעֲרָה עֲנָגָה הָיָה חָנָה,
 יד-גִּבֹּר עֲזָה טָרַם הַסִּיר עֲדִיהָ;
 כְּצִיץ עוֹד טָרַם הִכְהֵב בְּאָדָם שְׁמֶשׁ,
 הִלְבִּינוּ נְעוּרֶיהָ הַחֲמוּדִים,
 וּשְׁחֹזר אֱלֻמְנוּתָהּ, כְּאֶפֶס בְּרוֹשׁ רַעֲנָן,
 עַל זֶף פְּנִיָּה הַצֵּל-הָאִיר חָרֶשׁ.
 וּפְתָאֵם הוּד שֶׁל בְּגָרוֹת הוּטַל
 בְּרוֹךְ בְּתוֹלְיָהּ, כְּאֵלֹו גְּמֻלָּה עֲתָה
 מִמַּגֵּעַ שְׁמֶשׁ עָז, וְגוֹ הַנַּעֲרָה
 יוֹם אֶחָד פָּרַח-הַבְּשִׁיל כְּמוֹ-אִשָּׁה.
 כִּלְיָדָהּ, תָּם הָרְהוּרִים עוֹד יִרְחֹף
 עַל רֹאשָׁהּ, שְׁקָטָה תְּמִיד מְדֵי יִשְׁנָה
 וְעֲתָה עַל מִשְׁכְּבָהּ לִילָה לִילָה
 תִּתְהַפֵּף חֲרָדָה, נִשְׁמַת-פִּיָּה כְּבָדָה,
 וְחִזָּהּ, בְּגָר, גֵּעַ מִסַּעְרוֹת-סִתְרִים.
 הֵי־שׁ כִּי הִיא אוֹהֶבֶתָּ אֵךְ אֶת-מִי?
 לֹא מַעֲטִים הֵם הַנַּעֲרִים בְּבֵית-לָחֶם,
 אֲשֶׁר יִסְבּוּ לִילָה עַל הָאֵהָל,
 כְּצִלָּיִם תּוֹעִים. אֵךְ אֶת-אֶחָד אֵין,
 אֲשֶׁר יִמְלֹאֲנוּ לְבוֹ קָרֵב אֵלֶיהָ.
 כֹּה גַם בַּעֲנִיָּה תִרְחִיק אֶת כֵּל-נִקְלָהּ
 בְּסִתֵּר יִפְיָהּ, בְּפַעֲמֵי בַת-מֶלֶךְ,
 אֲשֶׁר לָהּ גַם כִּי-תִלָּקֵט בְּשֵׁדֵי זָרִים.
 אֵךְ מָה הָאֹזֶר, הַתּוֹעָה בַּעֲיִינֶיהָ,
 וְהוּא חֲדָשׁ עֲמָה כְּחֹדֶשׁ יְגוֹנָהּ?
 אֶתְבוֹנֵן בָּהּ אֲרָכוֹת, וְהִיא לֹא תֵרָא

נעמי

מֵאֲהַבְתִּיךָ וּמֵתָם עֵינַיִךְ
גַּם הָעֲרֻכָּה תִּהְיֶה גֵן פֹּרֶת.
גַּם חַיִּי אֲשֶׁר שָׁמְמוּ רַק אֶת,
כְּנִגְיֹנוֹת עוֹף בְּגָנִים נְעֻזִּים,
תַּחֲיִי עוֹד, כִּי רַק הִסְתָּו הָאֲחֵרוֹן,
זֶה יִרְהִיב עֵין הַנּוֹדֵד שְׁבָעִתִּים
מִכָּל הָדָר הַקֵּץ. הֵן אֲבִיבִי
לֹא מָנַע כָּל מַמְנִי: אֶהְבֵּת בְּעַל
וּבִרְכַּת בָּנִים חַיִּי אֲזוֹ הַצֹּהֵלֹו,
וַיְמִי סָתוּי נִשְׁקָפוּ לִפְנֵי
לְבָנִים, מֵאִירֵי פָנִים, כְּשִׁדִּיקָמָה
בַּעֲבֹר עֲלֵיהֶם מִגֹּל־קוֹצָרִים בְּהִיר.
וְאָמַר: כָּכָה אֶעֱבֹר שֶׁקֶט נִתִּיבִי
וּבִידִי כוֹס־הָאֲשֶׁר תֹּאִיר מְלֶאכֶת.
אֵךְ בָּאוּ יְמֵי־רָעָב. אֲשֶׁ־בִּצְרֹת
יִרְק־שְׂדוֹתֵינוּ לְחֻקָּה, וְאֲבָלִים
שָׂרִיגֵי־גֶפֶן נִתְּלוּ. כִּבְשׁוֹתֵינוּ
עַל שֶׁקֶת רִיקָה גָּעוּ, וְעֵינֵיהֶן
רָעִבוֹת־אֱלֻמוֹת עָרְגוּ לְלֶשֶׁד־חֲצִיר.
וּנְלָךְ לְשִׁדִּי־מוֹאֵב. אוֹלֵי נַחִיָּה
בָּנִינוּ וְעֲדָרֵינוּ בְּאֶרֶץ־נֹכַר.
לֹא טוֹב כִּי יַעֲזֹב אִישׁ אֶת אֶרְצוֹ בְּעִנְיָה,
וְהִצִּיל רַק אֶת נַפְשׁוֹ. אֲשֶׁרִי אִישׁ,
אֲשֶׁר בִּצַּר לְאֶרֶץ־הַמּוֹלָדֹת,
עִם אֲחֵיו יִשָּׂא חֲבֻלָּה. יֵשׁ בַּחֲקִיקָה

כִּי חָמַד יִפְיֶיךָ, וְאוֹלֵי יָאֵמַר לְפָרֶשׁ
 עֲלֶיךָ כְּנָפָיו. לְבִי יִמְלֶא יְגוֹן,
 כִּי אֶזְכֹּר יוֹם אֶפְרַד מֵעֲלֶיךָ;
 אֲךָ טוֹב הָאִישׁ, וּבְבֵיתוֹ, נוֹהֵה־הַבְּרָכָה,
 הֵן תִּמְצָאִי הַמְנוּחָה, כֹּל לֵב אִשָּׁה
 יִפְלֹל לָהּ וַיִּקּוּ בְּלֵילוֹת־עֵינֶי.

רות

הוּ, לֹא! אֵל נָא אֲלֵי תְדַבְּרִי כָכָהוּ
 יָדַעְתָּ, מַה־יִּקְרָתָ לִי מִן הַיּוֹם,
 אֲשֶׁר הָיִיתָ לָאֵם לִי. אֶת הוֹרִית לִי
 כְּאִשָּׁה סְבֵל, כָּאֵם, וְשֵׂאת וּשְׁמֹר
 אֶת הוֹד־הַחַיִּים עִמָּךְ, פֶּן יִגְאָל;
 לָמֶן הַיּוֹם הַמֶּר, בּוֹ סָגַר כְּלִיּוֹן
 לְעַד אֶת עֵינָיו, מַעֲיִנוֹת נִחְמָתִי,
 הָיִיתָ לִי אֶת הַכֹּל: גַּם אֵם, גַּם אָחוֹת,
 גַּם מִשְׁעָן אִישׁ, גַּם תִּקְנוֹת הַמוֹלָדֹת.
 כִּי הִנֵּה עֲצָבךָ - עֲצָבִי, וְאֶבְדְּמָךְ -
 אֶבְדַּת שְׁגִינוֹ, וְאֵם וְאִשָּׁה יָחַד
 כִּי יִשְׂאוּ אֶבְלָן, וְהִיָּה אוֹר לְשִׁתִּיהֶן.
 לֹא יִכְבֹּד אֶבְדֹן כֹּל מִלֵּב הָאָדָם
 כִּלְעוֹד יֵשׁ לֵב וְנִשְׂא עִמּוֹ יָחַד.
 יֵשׁ נִדְמָה לִי, לֹא הִנֵּה גַם בַּיּוֹם
 הָאֵשֶׁר לְבִי מָלֵא הֶמְיֶת־חַיִּים
 וְאֶהְבֶּה וְעָצַב פֹּרָה כָכָהוּ;
 כִּי פָרְחוּ אֶרְחוֹת־נֹד וּשְׁבִיל־יִחּוּל,
 בִּצְיָה דָּשְׂאוּ בְלִכְתָּנוּ יָחַד.

אָכּוּלֶת חֵם וְסַעֲרוֹת־יְשִׁימוֹן, —
 בַּק אֶת וְעָרְפָה עָמִי, כְּשֵׁמִי פֹארוֹת
 מִלְּאוֹת־טֶל אַחוּזוֹת בְּמַצְבָּתִי.
 וְתִרְמֹז־לִי מוֹלְדֹתִי מִרְחוֹק
 וְתִקְרָא לִי כָאֵם לִילָדִים פְּזוּרִים,
 בְּרֶדֶת לֵיל, לָשׁוּב אֶל מִחְבֵּא־חֵיקָה.
 אֵךְ טוֹב כִּי שָׁבָה עָרְפָה אֶל בֵּית־אִמָּה
 וּבְצֵל מוֹלְדֹת יִפְרָחוּ גְעוּרֶיהָ.
 לֵךְ לְבִי יַחְרֵד, הוּא, שֶׁמֶשׁ־נֶכֶר
 שׁוֹרְפֶת חַיִּש אֶת אֲבִי הָעֲלֹמִים,
 וְאֲנִי זִקְנָתִי וְאֵין עוֹד אִישׁ זִוְלָתִי,
 זֶה יֶאֱסֹף אֶת חֶרְפָּת בְּדִידוּתָךְ.

רות

אַחֲרֵת הָיְתָה עָרְפָה. גִּזְרָל אַחֵר
 הוֹכִיחַ אֱלֹהִים לָהּ. לֹא לָעָצֵב
 וְדַמְעוֹת־עֵין בּוֹצְרָה. צָחֹק בֵּיתָנוּ
 הַחַי, כְּצֹפֹר־שָׂדֶה, הָיְתָה תְּמִיד;
 בְּקִנְצוֹת־רֹאשָׁה הִזְהַבְּהוֹת צָחַק
 הַשֶּׁמֶשׁ כְּבָצִיץ חֲבִיב, וּבְעִיגָה
 כְּפֶלֶג־אֱלֹהִים רֵן נִעְר־עוֹלָם.
 לֹא נָאוּ לָהּ בְּגִדֵי אֶמְנוּתָהּ
 וְדַמְמַת בֵּיתָנוּ שְׁנֵתִים
 הַכְּבִידָה עַל נִשְׁמָתָה. לֹא לָאֵלִם
 יִצְרָה אֶל, יְגוֹן־הַחַיִּים לְעוֹלָם
 לֹא יִדְבֹק בָּהּ, כְּאֶבֶק בְּאַבְרוֹת יוֹנָה.
 יְגוֹנָה נִשָּׂא אָנוּ. לָנוּ קֵל

לְכָל-עֲנִי שְׁלוּמִים, וְהִיא תַפִּיס
 כָּל-נֶאֱמָן עִמָּה גַם כִּי יָרַב סִבְלוֹ.
 וְנוֹסַח מֵאֲדָמְתּוֹ – קִלְעֵת-עוֹלָם
 רוֹבֶצֶת עָלָיו כְּבֹדָה לְאִין מִקְנָה.
 אֵךְ אַחֲרֵי אִישָׁה לְהֵלֶךְ – זֶה חֵלֶק
 הָאִשָּׁה מִזִּי-עוֹלָם. גַּם אָנִי
 הִלַּכְתִּי בְּאֵלֶם נַפְשִׁי אַחֲרֵי בְעָלִי.
 וְלִבִּי פוֹה, בְּקִנְי הָעָנוּעַ.
 לֹא פַעַם, בְּעֶרְב הַיּוֹם, עָלִיתִי
 עַל הָרִי-נֹכַח חֲרָשׁ, בְּאִין אִישׁ רוֹאֶה,
 וְעֵינַי לְבֵית-לָחֶם, עִיר טַפְחָתָנִי.
 אֲשֶׁר כְּכוֹכֵב לָכֵן לִי הָאִירָה
 מִתְכַּלֶּת הַמְּרַחֲקִים. לֹא בָלָב
 שְׁמַח עֵינַי רָאִתָּה אֶת בְּעָלִי
 וּבְנֵי לְאָרֶץ זָרָה זֶה נִקְשָׁרִים.
 וְאַחֲרֵד בְּסֹתֵר מִפְּנֵי בְנוֹת
 הָאָרֶץ, אֲשֶׁר בְּנֵי בְּחָרוּ לָמוֹ
 לְנָשִׁים. לֹא רָאִיתִי אֹז אֶת יָד
 הָאֱלֹהִים הַטּוֹבָה, הַמְּקַדִּימָה
 לְחַת לְאֵם שְׂכוּלָה בֵּת, אֲשֶׁר
 מִשְׁבַּעָה בָּנִים תִּיטֵב לָהּ. גַּם בְּאֲשָׁרֵי
 לֹא שָׁקַט לִבִּי. נָרִים הָיוּ בְּנֵי
 הָאָרֶץ לִי, וְשִׁמְשֹׁנֹכַר שְׂרָפָה
 אֶת פְּרָמִי חִישׁ: מֵת בְּעָלִי אֲלִימָלֶךְ,
 וְאַחֲרָיו גַּם בְּנֵי הָאֱהוּבִים.
 בְּגִפֶּן בְּשִׁלְכָת אֹז נִצְבָתִי,

ואורב לך. על פתחי לועה את
 צועדת עוד בוטחת. אכן מחר
 תזנק ממחבואה פתע עזה,
 ואת - את לקראת תהום תשישי לכתו
 על-כן אמרתי: טוב אשר אבקש
 מנוח לך בטרם עוד קדמוך
 ימי שממון קר ולילות-נדודים.
 אין טוב מבצע לך, זה איש-חמדות,
 בו טהר-איש וגבורת-איש גם-יחד,
 ודמי-ישרים סביבו ובטחון.
 אשרי האשה, את לבבו תקח,
 ומלאה חדרי ביתו, עודם ריקים,
 קול צהלת האהבה...

רות

נעמי, אמי

אל-נא אלי על בעז תרבי שיחה
 ולעזרר נימים נוגנות מאליהן.
 הו, אל-נא תחרידי הצפרים
 המנפנפות על קנ-לכבי חרשו
 יהי לי בעז עץ יפה-דליות,
 אשר בצלו יחסה נודד-דרכים
 וזכרו שמור עמו ימים רבים.
 אך אל תעזרי הלב, הנע ורונן
 כנץ בלי-אדר לנשיבת-רוח,
 כי מלאה עוד נשמתי לבלוב אשר,
 ואם גם גז, עד אפס מקום.

לִשְׂאֵת. צַעֲדֵנוּ רַךְ, וּבֹאֲשֶׁר גִּלְתָּ
 בַּסֶּתֶר יִלְוֵנוּ חֶסֶד-אֵל.
 אֵךְ טוֹב כִּי יֵשׁ כְּאַלֶּה, אֲשֶׁר זָר
 כָּל סִבְל־לֵב לָהֶן, כָּל צִלְח־רָדָה,
 וְאוֹר־הַשֶּׁמֶשׁ תָּמִיד בַּחֲלוֹנֶיךָ:
 לְבִרְכָה הַשָּׁאִיר אוֹתֶךָ לָנוּ אֵל, —
 זֶרַע חֲדוּהָ וְלֹא תָמוּת. לֹא לְעֶרְפָּה
 בְּנֹכַח גּוֹד, וְכֹל בַּחוּרֵי מוֹאֵב
 אֶת צִלָּה שְׁאֵפוּ וַיֵּצְאוּ בְּעֶקְבוֹתֶיהָ,
 וַיְהִי הָאוֹיֵר סְבִיבָהּ יוֹם וַלְיָלָהּ
 שְׁקוֹי לַהֲט־חַיִּים עֲלִיזוֹ וְשִׁכְרוֹן,
 וּכְנֻט־פִּי־זָהָב רַעְפָּה רַק חֲמֻדָּה.
 לָהּ גּוֹרֵל אַחֵר אֵל הוֹכִיחַ. תִּשָּׁת
 מִמָּלֵא הַכּוֹס עַד תִּמָּה, וְהִד חַיִּיהָ
 כְּצִחוֹק יִרְוֶה שְׂמִמּוֹן הָאֶרֶץ.
 וְלִי לִי מִנָּה אֵל יָמֵי דוּמְיָה
 בְּצִלָּךְ, אִם. בִּירְכָתִי הַחַיִּים
 טוֹב לָכֵת לִי לָאֵט. יִרְאֵתִי פַעֲמֵי גִיל,
 פֶּן יִחְרִידוּ דַמְמַת אֶהְלֵנוּ.

נעמי

הַדְּמָמָה טוֹבָה לִי, כִּי נָדָם מַעֲנֵן-חַיִּי.
 כְּרֹאֲי־אוֹר, הַשּׁוֹמֵר זֶךְ בְּבוֹאוֹת,
 לְבָבִי מָלֵא מִרְאוֹת חַיִּים עֲבָרוּ,
 וְאִירָא סַעַר, יַעֲכֹר שְׁקֵט־מִימּוֹ.
 אֵךְ לֹא כֵן עֲמָךְ, רוּתוֹ עַל תְּהוֹם נִשְׁמָתֶךָ
 הַסַּעַר נָח כְּחִיהָ זֹהֲבַת־עֵין

II

בעז

צהרים. שְׁדוּחַ בֵּית-לֶחֶם. בַּעֲמֶק — גִּרְנָן בְּעֹז. מַלְקָט־שִׁבְלִים
בוֹדְדִים.

מַלְקָט אֶחָד

הַשָּׂדֶה רִיק. רַק זְעִיר-שֵׁם-זְעִיר שִׁבְלֹת
נִשְׁכָּחָה, פְּלִיטַת מַגֵּל, עוֹד כִּיתוּמָה
בֵּין קִלְחֵי רְעוּתֶיהָ תִּשְׁפֹּף זֶרְעָה.
אֵךְ גַּם הַמַּלְקָטִים מַעֲטִים. יוֹם יוֹם יִגְבֹּר
חֶחֶם, וְאֵין מִחְבֵּא-צֶל וּמִסְתּוֹר אֵין.
רַק אָנוּ הָאֲחֵרוֹנִים עוֹד נִתְהַלֵּךְ
פֹּה קְצָר־יָד, עֲנִי-שָׂרָב וְאוֹסְפִים
בִּפְסֹאת הַשָּׂדֶה שְׁאֵרִית קִנְי־הַקָּצִיר.

מַלְקָט שְׁנִי

רַק אָנוּ עוֹד, הַמִּפְגָּרִים. כֵּן, צִדְקָתָה.
מִיּוֹם אֵל יוֹם קֹהֵל הַמַּלְקָטִים יִצְעֹר.
אֵין עוֹד גַּם כֹּלֶת נַעֲמִי, אֲשֶׁר
מֵאֵז הַבֶּקֶר עַד עֶרֶב הַיּוֹם
כְּדוּבֹרָה שְׂקָדָה דוֹמֶם עַל מַלְאכָתָהּ.
אִז הִיָּה רַב הַלְקָט. בְּאֲשֶׁר הִלְכָה,

נעמי

בתִּי,

צְדָקָתוֹ הָלֵב, זֶה הַסִּבִּין לְאַבְדּוֹתַי,
בְּעַל אֲשֶׁר חָדַשׁ יוֹשֶׁם לֹא לְרָצוֹנוֹ.

רות

כְּכֹר עֵינֵי לְהַבִּיט אַחֲזֹר כֹּה הַסִּבִּינוּ,
עַד לֹא עוֹד אֲבַחֵין בְּאֲשֶׁר יִשְׂאוּ לִי
עִמָּהֶם יָמִים בָּאִים. חֵי הָלֵב
רַק עַל שְׁהִיָּה אוֹ עַל זֶה שִׁיְהִיָּהוּ;
לְשִׁנְיָהֶם צֹר הַמָּקוֹם. יֵשׁ אֲשֶׁר
אֲדַמָּה, כִּי הָעֶבֶר הוֹלֵךְ לָאֵט
כְּשִׁיר מִרְחוֹק עֲנֵג וְשׁוֹקֵעַ,
אֵךְ לְבִי צָד מֵאַפְסֵי־אָרֶץ צִלְיָיו,
וַיּוֹם הַמַּחֲרֵת בּוֹשׁ מִגָּשֶׁת עוֹד.
טוֹב, נִשְׁקָט עִם הַלְיָלָה. הִנֵּה צִל
יִכְסֶּה אֶת הַמִּשְׁעוֹל לָאֵט. מִרְחוֹק
אִישׁ רִם־הַקּוֹמָה הוֹלֵךְ. צִעְדוֹ קָל
וְאַמִּיץ. אֲכִירָהוּ. כֵּן, זֶה בַּעַז
שׁוֹב מִשְׁדָּהוּ. אָבֹא אֶל הָאֵהָל.
חולכת.

מִלְקֵט רַבִּיעִי

בְּצִיץ־הַדָּגָן מִתּוֹךְ לֶבֶן קָמָה
הִכְחִילָה פֹה נֶשֶׁם, וּבִכְפָּפָה רָגַע
בֵּין הַשָּׁבָלִים, עֵין הַיּוֹם הוֹעֲמָה,
יָדַים רַפּוֹ, וְאָנוּ וְאָבְלוּ שְׂדוֹת.

מִלְקֵט אֶחָד

בְּהִיוֹתָה פֹה, גַּם בָּעוֹז, גַּם בְּעָרְיוֹ
לְכָל הָאִירוֹ פָּנִים. אִישׁ לֹא הִכְלִים
אוֹתָנוּ בְּפָנֶיהָ, כְּאֵלּוֹ סִכָּה
הַנֶּעֱרָה הַזֹּרָה עַל כִּלְנוֹ.
כְּחִידָה הִיא! לֹקֶטֶת כְּכִלְנוֹ
הַתְּהַלֵּכָה בְּקַרְבָּנוּ וּכְשִׁטָּת.

מִלְקֵט שְׁלִישִׁי

עִם נַעֲמִי מִמֶּרְחֶק בָּאָה חֲנָה,
מַעֲבֵר לְהָרִי מוֹאָב הַכְּחֻלָּים,
מַגְדוֹת הַיָּרְדֵּן טְהוֹר־הַמַּיִם בָּאָה,
וְאֲשֶׁר מִמֶּרְחֶק יָבֵא, חֵידַת־פִּלְאִים
לְעוֹלָם עִמּוֹ וּכְלוֹת־נֶפֶשׁ סְתוּמָה.
מֵאֲזוּ אֵלֵינוּ בָּאָה לֵב כָּל־גֹּבֵר
מִרְף לֹא־יוֹבֵן נְעוּר וַיִּתְחַעַם,
לֵב שֶׁב וְנָעַר מִלְּאוֹ לָהּ חֲנִינָה.

מִלְקֵט רַבִּיעִי

מֵאֲזוּ אֵלֵינוּ בָּאָה שְׁקֵטָה אֶרֶץ,
הַגָּנִים לְבָלְבוּ, הָרוּחוֹת וְכוּ',
אֵין פָּרִץ וְאֵין רִיב בְּכָל־גְּבוּלָנוּ.

בִּיד נְדִיבָה פָּזְרוּ צָבָתִים סְבִיבָה,
וַיֵּיטֵב לְכַלְנֹו אֹז בְּגִלְלָה.

מִלְקֹט שְׁלִישִׁי

הַשְּׁפַע עֲמָה בָּא. בְּאֶשֶׁר הִלְכָה,
שָׁם הַשְּׁבָלִים כְּפָפוּ מִזְרַע,
שָׁם הַמִּגְלִים צִלְצְלוּ כְּשִׁיר.

מִלְקֹט רְבִיעִי

בְּאֶשֶׁר הִלְכָה בִּרְכָה תְּנוּבַת־שָׂדֶה,
בְּאֶשֶׁר הִיתָה בִּרְךְ עֲמֵל־אִישׁ.

מִלְקֹט שְׁנִי

גַּם תְּמוּלָּה, גַּם שֶׁשָּׁם נִפְקְדָה. מֵאֹז
שָׂדֶה בָּעֹז כְּמוֹ נִתְרוֹקֵן. דַּל מִרְאֵהוּ
וְעֻזּוֹב כִּלּוֹ הוּא, כְּאֵלּוֹ יַעֲגֹם
גַּם־הוּא לְמוֹאבִיָּה הַחֲמוּדָה.

מִלְקֹט שְׁלִישִׁי

לֹא כְּבָדָה כֹּה הַמְּלָאכָה, חֵם הַיּוֹם
לֹא עֲנָה כֹּה, בְּהִיּוֹתָה פֹה אֲתָנוּ.
לֹא עוֹד עֲנִי־עַם עֲלוּב־גּוֹרֵל
הֵינּוּ אֹז. כְּמִלְכָּה מִתְחַפֶּשֶׁת
הַתְּהִלָּה הִיא אֲתָנוּ חֲרִישִׁית־צַעֲד,
וּצְחוֹק שְׁפָתֶיהָ, טוֹב וּמַעֲוֹדָה, מִחָה,
כְּרוּח־יָם צוֹנֶנֶת עִם הָעָרֵב,
כְּלִגְטָף זַעַה וְעֵלְבוֹן. הָעֵינִים,
עִפּוֹת־אוֹר, שׁוֹב נִסְתָּחוּ לְרוֹחָה,
כְּמוֹ נִפְּלוּ בְּהִרּוֹת־אוֹר יִרְקוֹת סְבִיב

בעז

סוקר את חמישור בלוי; נשאר עומד בפאת חשדה
 הקציר תם. כל גדיש כָּבֵד בַּגֶּרֶן,
 ויגיע ימים רב אֶל קצו קרב.
 לא עוד ינועו גִּלְיָכָר ירקים
 לְרוח־עָרֵב צוֹנְנָה־עֲגוּמָה,
 הנושאה חדות־סֶתֶר צְעִירָה קרֶבֶה
 ומשכָּרָה קְנִי־גְבֻעוֹלִים בְּטִלְטוּלָה.
 הקציר תם. ישרים־נָפִים נָחִים
 שְׂדֵי־הָרָר צִהְבֵי־קִנִּים בְּאוֹר הַחֲמָה,
 פִּרְיָעוֹת־זָהָב פְּרוּשׁוֹת, צִבְעוֹן הוֹעֵם.
 אֶהְבְּתִי אֶת הַשָּׂדוֹת לְאַחַר קָצִיר,
 וְאִם גַּם שׁוֹמֵם מֶרְאֵם. שִׁיר הַקּוֹצְרִים
 לא עוד יחיה לְהַט־צִהְרִים;
 לא יִשָּׁק חֶרֶב־גִּיּוֹם קוֹל עוֹבְדִים צְעִירִים,
 אֲשֶׁר הָאָרֶץ תַּעֲלֹז מַחַת רִגְלָם.
 אֶךְ טָרָם יִבֶּן הַסֶּתִי. וְחֵן לְאָרֶץ
 בְּמִלֵּא יָמֵי הַרְיוֹנָה, בְּעוֹד אֲבִיכָה
 כְּחַלּוֹם־נְעוּרִים יִירַק מֵאַחֲרֶיהָ.
 הַשָּׂדֶה רִיק, וְיִרְחִי־עַמֶּל תָּמוּ, -
 רק עוד לְרוח־לִילָה תִּקְרָא גֶרֶן
 לְזֵרוֹת הַשְּׁעוּרִים, לְאֶסְפֵּן אֶל הָאֶסֶם;
 אֶךְ כַּחוֹת־עַד חֲתוּמִים בְּכֹל רֶגֶב,
 אֲכַלּוּ שָׁמֶשׁ, וּבְכֹל קֶלַח שָׁרוּף.
 אֶהְבְּתִי אֶת הַכַּחוֹת הַנֶּרְדָּמִים,
 אֲשֶׁר לא יִרְאֶם אִישׁ, לא יִחְשְׁבֵם,

מלֶקֶט אחד

מֵאֵז אֲלִינוּ בָּאָה שְׂכַח אִישׁ
מַחֲסוֹרוֹ, שְׂכַח לֵב אֶת כָּל-נִגְעָיו,
כְּמוֹ פִּזְרָה שְׂכִיחוֹת-גִּיל וְקִסְמֵי-סִתְרִים.

מלֶקֶט שני

לֹא הָאִיר עוֹד עַד-כֹּה לְעֵינֵינוּ עֲנִי,
בְּכוֹר הַלֵּב הַנָּדִיב כִּי יַצְרֶךָ,
כִּהְאִירוּ בְּעֵינֶיהָ הָעֲגוּמוֹת.

מלֶקֶט שלישי

הִיא הֵיטָה לְכַלְנוּ סֹה הַגְדוֹלָה
בְּמַתְנוֹת הָעֲנִיִּים: נָעַם לֶקֶט
בְּשִׁדָּה זֶר עֲמָה מֵהֵיוֹת בְּעַלְיוֹ.
אֵךְ גַּם לֵב בָּעֵז נִמְשָׁךְ אַחֲרֶיהָ:
מֵאֵז תִּלְקֹט אֲרוֹ עֵינָיו כִּכָּה.

מלֶקֶט שני

הִס! הִנֵּה בָּעֵז בָּא. מִגְרָנוּ יַעֲלֵ.
מֶה חִזְרוּ פָּנָיו וְעֵינָיו מֵה־מְזִירוֹתָו

מלֶקֶט אחד

מֵאֵז לֹא נִרְאוּ פָּנֵי הַמּוֹאֲבִיָּה,
זֶה יוֹסִי־מִים, לֵךְ תְּפוֹשׁ-שָׁרְעָפִים,
וְעֵינָיו תָּרוֹת פֹּה וְשָׁם. אֵין זֹאת...

מלֶקֶט רביעי

אֲלֵ-נָא נְדַבֵּר סָרָה בּוֹ. לֹא יָאָה
בְּשִׁדָּה הָאִישׁ לְלֶקֶט וְעַמְרִיו,
וְחֶרֶץ הַלְשׁוֹן עָלָיו בְּמִסְתָּרִים.

אַךְ כַּעֲשֹׁב צִמְאָה נַפְשִׁי לְתַנְחוּמִים,
 וּבִרְחֻקָּה עוֹד עֵינֶיהָ הַמּוֹרְדוֹת
 לְלִבִּי נִטְפוּ חֶרֶשׁ אֶהְבֶּה, אֶהְבֶּה,
 כְּרַעַף רְסִיסֵי־בִדְלָח עֲבִי־נִיסָן.
 אַךְ שׁוֹא אֲבַקֵּשׁ אֶת הַדְּמוּת הַחֲבִיבָה
 בֵּין מַלְקָטוֹת־הַשִּׁבְלִים הָעֲנִיּוֹת, –
 אֵין אַחַת עוֹד אֲשֶׁר תִּשְׁוֶה קִלָּה
 כְּמוֹהָ פֹה. כְּגִבְעוֹל־שָׂדֶה זָקוּף
 לְרוֹח־יוֹם גִּזְרָתָהּ הַעֲנָגָה
 לְרִצּוֹנָהּ תִּכְפֹּ, עַד לְאַרְץ תִּכְרַע,
 כְּאֵלֶּוּ נֹחַ לָהּ שָׁחַח, שֹׂאת וּכְרַע,
 כְּמוֹ בּוֹשֶׁה הִיא מְזַקֶּה קוֹמָתָהּ יִשְׂרָאֵל.
 יֵשׁ תַּפְלִי עֵינֵי מִבְלִי־מַשִּׁים פִּתְאֹם
 עֲלֶיהָ, וְהִנֵּה כִּכְרֵי הַסְּתִירָה
 אֶת רֹאשָׁהּ מְלֹא־הַנְּעִים בְּשִׁבְלִים,
 כְּהַסְתֵּר בַּת אֶת רֹאשָׁהּ בַּחֵיק אִמָּהּ,
 וְאֲנִי לְשׁוֹא אֶחֱכֶה עַד יַחְוִירוּ
 פָּנֶיהָ שׁוֹב לִי, שְׁקוּנֵי חֵן וְיִגּוֹן,
 וְעֵינֶיהָ כְּמוֹ מַתַּחַת צֵל תִּנְחֲנֶה
 עָלַי וְלֹא עָלַי... עוֹד טָרָם אֲדַע,
 לָאֵן נִשְׂוֹאוֹת חֵן. יֵשׁ אֲאָמִין רִנֵּעַ, –
 זֶה בְּרִיקַת־הַשְּׁחֹר הַרְטָב אֶל לִבִּי
 שְׁלֹוֹת, דְּלוֹת עַד תִּמָּה כָּל־הַחֲנִינָהּ,
 קִבְּעַת כָּל־הָרֶךְ וְכָל־הָאֶהְבָּה,
 וְשִׁטְפוּ כָלָם יָמֵי שִׁטָּף בְּעֵר.
 אֲזִי נַפְשִׁי תִרְןָּ בִּי, וְקֵל וְאִמִּיץ

ואֲשֶׁר יִחְשְׁפוּ פַעַם עִם הָרַעַם
 בְּגֶעֶשׁ הַסַּעַר וּבִגְבוּרֹת גְּשָׁמִים
 וְהַפְּרִיחוּ הָאֲדָמָה הַחֲרָבָה.
 יֵשׁ נִדְמָה לִי, כְּשׁוֹדֵי־חֲרָבוֹן אֵלֶּה,
 גַּם אוֹן־לִבִּי נָדָם בַּמִּסְתָּרִים.
 גַּם חַי שְׁקִטו־קָפָאוּ יָמִים רַבִּים.
 אֵךְ בְּלִילֹת אֵלֶּה עַר אָנִי וּלְבָבִי
 שׁוֹמֵעַ זַעֲקַת נְעוּרָיו אֲשֶׁר קָמוּ,
 כְּהַתְעוּרֵר גְּנִי־חֲשׁוֹן לְקִרְאֵת יוֹרָה.
 גַּם־עַתָּה קָרָא רָגַשׁ לִי מִגְּרִי,
 לֹא אֲדַע מָה, בְּשָׂדוֹת צֹאֵת וּבִקְשׁ
 הַנַּעֲרָה הַזֹּרָה, זֹו בְּרֹאשָׁה
 הַחֲרִיב וּבִכְנִיָּה חוֹמִים־זָכִים
 כָּל־עֵין שֶׁעֲשָׂעָה וַתֵּשׁוּ עַל פְּגִי
 הַנּוֹף חֲסִטֵּר מְרֵהִיב וְצָנוּעַ.
 מֵאֵז רֵאִיתִיהָ בַּפְּשִׁי טָרָם שְׁבָעָה
 תַּפְאֶרֶת זֹה עֲגוּמָהּ. יוֹם וּלְיָלָה
 אֲשֶׁת לְבַנֹּת דְּמוּתָהּ, אֲשֶׁת יְגוֹן עֵינֶיהָ,
 אֲשֶׁר בְּהִנָּשָׂא חֶסֶת שְׁמוּרוֹתֶיהָ,
 נִיּוֹ־אוֹרֵן צַח וְאֶפֶס, נָךְ עַל לִבָּךְ
 הָאוֹבֵד כְּהִכּוֹת כְּבֹדָה יַד הַגּוֹרֵל.
 מִרְחֹק רַק רֵאִיתִיהָ. לֹא בְּרִצּוֹן
 אֵלֵי הַתְּקַרְבָּה. בְּעֵינָהּ הַחֲרָדָה
 כְּעַפְר־שָׂדֶה יֵשׁ אֲשֶׁר הִבִּיטָה
 עָלַי, כְּמַתְחַנֶּנֶת: אֵל־נָא תִדְפֹּק
 עַל שַׁעְרֵי לִבִּי הַחֲתוּמִּים

ונרעות צחורות־לֶהט מן החשכה
 תצרבנה בשרי מלאות מרי־הנער,
 ונפלו כערופות קר־מאכלת.
 יש חם גם דמי קרבי. אך אני
 בזיתי את הפרי, אשר יקטף
 באֶפְסִיד, בְּעוֹד לֹא בָא הַסֶּעַר.
 הוי, תמיד עָרֵם הָעָרִים לְבָבִי
 נִקְוָה בַּסֶּתֶר, וּבְמַחְבְּאֵי־שָׂדֶה
 וּשְׁבִי־צוּר נִשְׁכָּחִים מִנִּיר־גֹּל
 יצאתי לְקֶרֶאת נחשי נְעוּרִים.
 ויָמִים רַבִּים עָבְרוּ. בְּדִידוֹת אֶהְיֶה
 עוֹד טָרֵם תַּפְקֹד אֶשְׁתַּחֲנֶה. הָעָלָם
 הַחֹלָם הִיָּה לְאִישׁ. הַחַיִּים פָּרְשׁוּ
 לְפָנַי גְּלוּיִם בָּלֶם. אֵךְ סוֹד אֶחָד
 מִלֹּא צִפְיָה חוֹפֶף עַל לִילֹתַי –
 סוֹד אֶהְבֶּה, אֲשֶׁר עוֹד תִּבְאֵה, תִּבְאֵה.
 וְהִנֵּה בָּאָה. אֲדַע: עֵתָה בָּאָה,
 בְּאוֹר הָאֲדָמָה אֶפִּיר: עֵתָה בָּאָה,
 בִּגְלוֹן כּוֹכְבִי אֶפִּיר: עֵתָה בָּאָה.
 אֲבֵל בָּמוֹ מַעֲרָפְלִי־תַעֲלוּמָה
 נִשְׁקַפֶּת הִיא עַד־כֹּה. כָּכָל אֲשֶׁר
 אֶתְבוֹנֵן בָּהּ, תִּתְעַלֶּף צֶאֱלִי־קֶסֶם,
 וְזָכַר לֹא אוֹכַל דְּמוּתָהּ, כְּחוֹז־סִהַר.
 עוֹד מֵאוֹיֵן אֲנִי לְקוֹל הַבֹּא
 מִרְחוֹק לִי. עוֹד מִחְרִישׁ וּמַחֲכָה
 הַיָּב לָאוֹת – וְמָה הָאוֹת לֹא אֲדַע.

רַעֲיוֹנִי כִּי יִשְׁתַּעַר עַל הַחַיִּים,
הַשְׁתַּעַר וְעֲלוֹת וּכְבֹשׁ בְּמוֹתָם.
אֲךָ רָגַע שָׁנִי, וְהִנֵּה כָּבֵר מִבִּטָּה
מַעֲבֵר לִי, וְעֶרְפֶּל קָם בִּיגִינוֹ,
וְנִפְשִׁי, כְּעֵץ צַפְרִיו יִצְאוּהוּ,
מִתְלוֹנְנָה עֲזוּבָה וְנִכְלָמָה.

מָה הָיָה פֶּתָאם לִי? עַל שְׂדוֹתַי בְּטַח
הִלַּכְתִּי. לְבִי שָׁקֵט כָּל-הַיָּמִים.
לֹא-פַעַם בָּנוֹת בֵּית-לֶחֶם הָעֲדִינּוֹת
עַל-פָּנַי עָבְרוּ, וְעֵינַי שׁוֹפְעָה נֶעַר
וְחֻמְדַּת-דּוֹדִים נִפְלָה עַל נִשְׁמָתִי
כְּטַפַּת-אֵשׁ וּתְרַגְזוּ שָׁקֵט דָּמִי;
לֹא-פַעַם נִמְשַׁךְ לְבִי בְצִמָּא נְעוּרָיו
אֶל מַעַן-אִשָּׁה טוֹב, לְחִיק־הַפְּלָאִים,
אֶת-כָּל-עֲנוּתוֹ גָּבֵר בּוֹ יִטְבִּיעַ.
יֵשׁ אֲשַׁכֵּב בְּשִׁדְי-אֲבִיב חֲמִיד־שְׂאִים
וְעַל פִּלְגִי-גִיָּא נִסְתָּרִים רוֹעַת עֲדָרִי
מִלְּבִינָה לִי רוֹחֶצֶת, בְּאוֹר־הַשֶּׁמֶשׁ
רֶךְ בְּשֶׁרָה יָאִיר וּכְפָרִי־הַיַּעַר
שְׂדֵיהָ רַעֲנָנִים לִב יִרְעִידוּ;
יֵשׁ בְּאֶפֶס הַדֵּי, לֵיל־קִיץ לֹאֵט,
מַעַל אֲלֻמוֹת גָּרְנִי לִי חֲרָדוֹת
קוֹל-אִשָּׁה אוֹבֵד לֹאֵט: „בֹּא וְרַמֵּס
אֶת-כָּל-עַדִּי אֲבִיבִיו בֹּא וְקַטֵּף,
כִּי כָבֵד מִנִּי שְׂאֵת אֶת סִבֵּל פְּרָחָיו”

אֲשֶׁר מִמֶּחֱבֹא-צִלּוֹ יֵאָדִים, יֵאִיר
 וּבִרְךָ אֶת הַלֵּב, אֲשֶׁר לְחַכּוֹת
 לוֹ דוֹמָם יָדַע, עַד כִּי גִמַּל כֶּלֶו.
 אֲשֶׁרִי הַלֵּב, אֲשֶׁר לֹא מֵהֵר פִּזֹּר
 אֶת אֶסְמִי נְעוּרָיו וְאֲשֶׁר לֹא חָרַד,
 מִן יֵאָחֵז אֶת הַמּוֹעֵד. לֹא יֵאָחֵז
 הַלֵּב לְעוֹלָם אֶת אֲשֶׁר לוֹ זְמַן.
 שֹׁב אֵל הַגִּזָּן.

מֵאֵז רְאִיתִיהָ הוּטֵל אֶרֶס לֹהֵט
 בְּכָבֵד דְּמִי, אָכֵן טָרָם יִחְרַג
 מִמִּסְגְּרוֹתָיו עוֹד. כִּיֵּן, לְאַחַר
 כָּלֹת תְּסִיסְתּוֹ, שְׁמֵר עוֹ בִּי חֲתוּם
 וַיֵּאָפֵל וַיַּעֲבֶה בְּעֵמֶק,
 עוֹ יָמִים רַבִּים קָפָא. עָתָה אֶעֱר
 יוֹם אֶחָד אוֹתוֹ כְּדוֹ לְאוֹרוֹת שְׁמִשׁוֹ!

אֵךְ הִיא אֵינְנָה. לֹא. הַיּוֹם לֹא תָבֵא.
 אַחֲכָה לָהּ. גַּם יוֹם, גַּם לַיִל אֲצַפֶּה
 אֶל בּוֹאָהּ. לְבִי אוֹמֵר לִי: הַפַּעַם
 עַל שְׁעָרֵי דוֹפָקָה רוּחַ נוֹשָׁאת גִּיל
 וּפְתָחָה כָּל אוֹצְרוֹתֵי הַחַתּוּמִּים.
 הוּי, לֹא לְחֹנָם לְבִי בּוֹ לְאֶשֶׁר,
 אֲשֶׁר בְּעֶרְמָה יָבֵא אֶל כְּפִינוֹ,
 כְּהַתַּפֵּשׁ צִפּוֹר פּוֹתָה, קֶלֶת-דַּעַת.
 לְבָבִי בְּטַח תָּמִיד. תָּמִיד קוּה
 לַיּוֹם, אֲשֶׁר אֶל אֶהְיֶה הַחֲדוּה
 בְּעֶצְמָה תָּבֵא גְדוּלָּה, עֲזוֹת-צֶעֶד,
 וְהִלְבִּינָה כְּתִלֵּי נוֹי, לָהּ יִחַכֶּה.
 לֹא, לֹא חֲרָדְתִּי מֵעוֹלָם. לֹא חֲטַפְתִּי
 הַכּוֹס, אֲשֶׁר לֹא-לִי, גַּם כִּי-עֲנִיתִי.
 כִּי הָאֲמֻנָתִי תָּמִיד: שְׁמוּרָה אֶבֶן
 הַנֶּקֶר, אֲשֶׁר בַּקֹּץ לִי הִיא – לֹא לְאַחֵר.
 יוֹדַעְתִּי, כְּעֵץ בְּסִתְרֵי-עֲלָיו יִבְשִׁיל
 לְאֵטוֹ לִי הַפָּרִי, וּבָא הַיּוֹם

מוֹלֶדֶת קְדוֹשָׁה מִן הַיּוֹם, אֲשֶׁר
 כּוֹכְבֵי הַבִּיאָנִי עַד־הַלָּאָם.
 מִהַיְדִידוֹת בְּנִפְי־לֵיל עָלִיָּהֶן עֵינִי
 כָּל־שֵׁיחַ תִּבְחִין פֹּה, כָּל־כֶּף, כָּל־רֶגֶב,
 כְּמוֹיֵד תִּנְחֲנִי טוֹבָה גְּאֻמָּה.
 רַק זֶה לִי יָמִים מַעֲשִׂים פֹּה וְכוֹרֵעַ
 אֲשֶׁר לֹא פָגַעָה צָנָה בּוֹ, קִלְטַתִּנִּי
 בְּאַהֲבָה הָאָרֶץ הַנִּזְכָּרָה.
 כָּל־מַגֵּעַ בְּאֲדָמָה תַּחַת רַגְלִי
 בְּרִית־קֹדֶשׁ עִם מוֹלֶדֶת זֶה חֲדָשָׁה,
 כְּמוֹ כֹל אֲשֶׁר יִדְעֹתִי וְאַהֲבֹתִי
 לָמֵן יִמְי־לְדוֹתִי הַנִּהַדְרִים
 וְעַד הַיּוֹם רַק לְאָרֶץ זֶה שׁוֹקֶטֶת
 וּבְרוּכָה רָמֹז – בָּהּ מִצָּאתִי נַפְשִׁי,
 מִדְּמָמָתָה לָּהּ פְּגִי־אֵל הֶלְבִּינוּ.
 לֹא אֵירָא עוֹד יִדְגֹּרֶל אֲכֹזְרָה,
 לֹא אַחַת מִפְּנֵי פָגַעִי אֱלִים רָעִים;
 פֹּה נַפְשִׁי שְׁקֻטָּה, בְּטָחָה, הֶאֱמִינָה.
 פֹּה שְׂכָחָה וַיִּטֵּב לָּהּ. הוּא, שְׁקֻטִי,
 אֲדָמָה טוֹבָה, לִי, וְכִמּוֹ לְבָבִי
 הַמֵּלֵא, פְּרָחִי סָבִיב בְּשִׁדּוּתִיךָ
 וְעֻטְפִי צִיצִי־לְבָן, אוֹתוֹת־חֶסֶד,
 אֲשֶׁר לֹא שָׁכַח אֵל יְתוֹמֵי־אָרֶץ!
 הוּא פְּרָחִי, הָאֲדָמָה הַשׁוֹקֶטֶת,
 אֲשֶׁר לָאֵט בְּחִיקֶךָ תִּשְׁאֲנִי
 וּלְאֵן לֹא אֲדַע – וְזִכְרִנוּ תָּמִיד

III

רות

לילה. שדות שחורים. מימין — עמק ים-המלח מכסה אר. משמאל —
הרשות-זית מאפילות במרחק.

רות

סרה מן הדרך אל המשעול

הסהר עוד לא עלה. טוב כי אלך

מתחת חפת-ליל זה עמקה

עת רבה עוד, עת רבה. טוב כי נרכי

עוד תארך כה בדממת הליל,

הרועפה על בשרי צנה וכה

וסוכה על שעפי הנקלמים.

הן נפשי שקטה עתה, שקט לבי.

אך טוב כי אין מסביב איש, ושחורים

השדות כה ומעטים הכוכבים.

הגרון עוד רחוקה. שדות שחורים

מימיני ומשמאלי. ככה אלך

עם לילה די, עם לילה ועם לבבי.

על שדות ופישקט אלה רגלי

תדרכנה קל ובטח כעל אדמת

לְעוֹלָם עוֹד לַחֲסִים הַעֲזוּבִים,
כִּי נִלְךָ הִלְךְ וְהִרְחַק, הִלְךְ וְהִרְחַק,
עַד יָבֵא יוֹם וְנִרְךָ אֵין לְשׁוּב עוֹד.

לֹא אָדַע, לָמָּה רָגַשׁוּ קִרְבִּי עִתָּה
שׁוּב רַחֲשִׁי לְבָבִי, וְאֶנְכִּי
שׁוֹקֶטֶת הֵן עֲזַבְתִּי אֶת חֲמוּמִי,
אֲשֶׁר לִוְתָנִי עַד פֶּרֶשֶׁת שְׂבִילִי
וְתִשָּׁק לִי עַל רֹאשִׁי וְתִבְרַכְנִי –
וּלְבִרְכַּת־פִּיהָ שִׁקְטָה נַפְשִׁי תִּמְיֹד.
כֹּאֲלוּ כְּבֹדוֹ פִּתְאֹם פָּעַמִּי רָגְלִי,
אֶתְנַהֲלָה בְּשִׁבִּיל הַצִּיל לְאִטִּי;
כָּל־שַׁעַל אֶל מַחְבְּאֵי שְׂדוֹת שְׁחֹרִים
כִּמוֹ יִפְרִידֵנִי מֵעַל קִבְרוֹת נְעוּרִי,
וְעָקֵר שְׂרָשֵׁי יָמִים, אֲבִי צַעַר,
כִּי־עַר כֶּסֶף חַיִּי, וְאִישׁ לֹא רָאָם.
כָּל־שַׁעַל אֶל הַנְּעֻלָּם הַמּוֹשֵׁךְ,
כִּמוֹ בֵּיד חֹקֶה יוֹצִיאֵנִי
מֵעוֹלָם נְעוּלֵי זָה, בּוֹ פָּרְחוּ חֲרָשׁ
זְכָרוֹנֹת, מִרְאוֹת, רָגְעִי־אֲשֶׁר גִּנּוּבִים,
וְאוֹלָמִי נַפְשִׁי יִמְלָאוּ אוֹר אַחֵר,
אוֹר פָּרוֹשׁ עַל מְרַחֲבֵי־עוֹלָם גְּלוּיִם.
וְאֲנִי, הוּא מָה אֶהְבֵּתִי שִׁקְטֵי יַעֲרִי
וְנִתְיָבִיו הַנְּשַׁפְּחִים וּמִסְגָּרִים,
בָּם תַּעֲהֶה קֹהֵל הִרְהוּרֵי־בְתוּלִי דוּמָם;
מָה הַסִּפִּין לִבִּי לְאֶבְלוֹ וְהִדְרוֹ,

בְּנִתִיבִי לֵיל אֶת כָּל הַמֶּזֶן רִחֲמֶיךָ!
עומדת רגע מלכת
מֵהֲזֶה עֲמַדְתִּי בְּלֵב הַשָּׁדוֹת נְבוֹכָדְנֶזַר
עֲשָׂבִים טְלוּלִים שָׁחוּ תַּחַת לַיִלָּה, –
כֹּה שָׁחוּ גַם הַהוֹרִי, זֶה רִק רָגַע
הַתְרוֹנְנוּ הַלְוִמִּי חֲדוֹת־לַיִלָּה.
אֶת אֲדַמַּת־אֵל חִבִּיבָהּ, תַּחַת חֲסֵדְךָ
נִתְמִי לָךְ הַכֹּל, לֹא נִשְׁאַר דְּבָר
לְמַחֲיִת נַפְשִׁי עוֹד זוֹלָתְךָ. כִּעֵץ
יִנְעַר צִיִּצִי־בְדִיו הָרָאשׁוֹנִים,
לְמַעַנְךָ סַעֲרַתִּי אוֹצְרוֹת גְּעוּרִי.
כִּי יַעֲזֹב אִישׁ הָאָרֶץ רְאָה עָנִי
בְּגִבּוֹלוֹתֶיהָ, וְעֹזֵב מֵאַחֲרָיו
גַּם צִלְּי הַיָּמִים הַנִּגְרָרִים,
וְשָׁבוּ וְאָרוּ לְעֵינָיו יְאוּרִי־שַׁחַר.
אֵךְ יֵשׁ אֲשֶׁר בְּעֹזְבוֹ אֶת יְגוֹנוֹ
וְנִעֻזֹּב גַּם מִמִּיטֵב מִרְאוּת־חַיִּיו,
וּבֹא עָנִי לְכָבוֹ, קֵן נִתְרוֹקָן,
וְתִבַּע אֶת הַצִּלְלִים הַחִבִּיבִים,
וַיִּמִּי־הַחֲשֹׁךְ, נוֹהֲרִים וּמִלֵּאִים,
בְּשׁוּלֵי שָׁמִיו יַעֲמִדוּ וְקִרְאוּ
מִרְחוֹק לוֹ בְּעֵיפוֹ: שׁוּב הִחְבֵּא!
אֵךְ לֹא! לֹא יָשׁוּב לָב עוֹד לְאֲשֶׁר עֹזֵב,
וְאִם יִקָּר לוֹ, וְאִם תִּצָּא נַפְשׁוֹ אַחֲרָיו
כִּי תַחֲזֹק יַד־הַגּוֹרֵל וְהַדְּבִיקוֹנוּ
הַגִּלְדִּים בְּאֲשֶׁר גִּלְדָּךְ. הוֹי, לֹא נָשׁוּב

לא רב הגיל לי העלה תור-אביכי,
 אך ימיו רחצו בערפלי חלומות,
 זו באו ואיש לא ידע אימזה הם;
 כזרע הפרחים נשאו לי הרוחות
 מגבעות-תעלומה מר דמיונות,
 וכגרה התהלכתי באהל אמי.
 ברדת על יסודם ענן-ערבים
 וצללי-אימה תעו בעמקים,
 השיתי אזני חרש ואקשיבה
 לקולות סתומים בוקעים ממרחקים.
 כרנת-אל האמנתי שם לשמע,
 כלחש-לב לי בא, ואבך עלי
 יצוע-לילי, לעולם לא ידעתיו.
 ובקומי עם השחר ואתגב
 אל שיחי עמק עזוב. בחרולים
 ובחולות נחל נדתי, נרדפה
 ממאונים כלואים, ואריח
 כל עקבותי, כתב-ערבה נעלם, —
 האין הם לאורחי-לילי, אשר את קולם
 שמעתי באפלה, קולות מושכים
 ומענים וממתיקים דמעות-סתריז
 הוי, פעם עוד לבכות כבכות הנערה,
 אשר הוד-חידות ילפת נפשה פתאם
 ומשכה בעו כנחש-השמש, והיא
 לא תדע מה, רק תחרד מתמהון;

מה אהב ראות העולם ממרחקים
 וקבל מתנות־חיים קטנות, דלות,
 כאסוף שבילים בפאת שדות קצורים!
 והנה בא האשר, והוא לא קרוא,
 ניוון כבד על עזובת חיי,
 ולא יכלתי מגו עוד התעלם.
 כעשב ירק באבני היכל נשכת,
 צץ פתאם, פרץ חי מכל פנתי,
 ולבי, רך ונכלם, עתה חצוף
 תובע גיל, תובע גמול ושלים;
 כאניה מטרפת לאחר סער,
 את שרידי העלומים יאבה מלט
 אל אי־המנוחה פה, בצל העמק.
 אוי, כי עיפתי לילה לילה עורר
 ממעמקי שאול את מתק צללי,
 עיפתי מאכל יום־יום שדי.
 חרבוג־יום הכוני, ומעינה,
 הוי גבר זר, שם הומה ומדמי
 הגרן קול יריע, קול יצוה:
 הרטיבי עלומיך טרם יבלו
 אך צעדי, רגלי, לאט, אל תמהרי.
 הו יאסיל־נא עלי עוד עולם ישן
 בשמי החביבים והקרובים,
 וקמה פעם עוד בלבי דמות עלומי,
 אשר עוד מעט וצללה לעולמים.

מָכַל בֵּית־אָבִי וּבְנֵי־עַמִּי יָחַד;
וּבְשָׁמְעִי מִלְּמוֹל קוֹלִי לֹאֲט אֶהְבֶּה,
וְאֵט אֶת רֹאשִׁי תַּחַת אִמְרוֹת־פִּי,
וְאֶכְרַע כְּשִׁבְלֹת תַּחַת אֲשָׁרִי.
וְאֵהִי כִלְיֹדֶת אֶרְצוֹ, כְּאֲחֹתוֹ,
וְאֶכִּיר עַמּוֹ וְהִדְר־מוֹלָדָתוֹ.
בְּעֶרֶב הַיּוֹם שָׁמַעְתִּי אֶת סְפִירֵי
עַל אֶרֶץ פְּלֹאִית זֹה, בָּהּ הָאֲדָמָה
לִגְר וְלִיגָע תֹּאִיר פָּנִים
וְאִסְפָּה כָּאֵם בְּהַמָּלָה אֶת־כָּל־נִדָּה, —
הָאֶרֶץ, עֵינֵי־אֵל עָלֶיהָ תָּמִיד;
וּתְכַל כְּמוֹתוֹ נִפְשֵׁי לְאֲדָמָה
עֲנָה זֶה, מִרְחוֹק לִי הָאִירָה.
כֹּה דִּבֶּר אֵלַי תָּמִיד עַל מוֹלָדָתוֹ,
וְעַל עֶרֶשׁ־חַלְוֵי גִבּוֹרֵי גִעּוּעֵיו.
כְּנָטַע עֲנַג מְכַה־שֶׁמֶשׁ, שֹׁחַ
בְּדַמָּמָה רֹאשׁוֹ. רַק שְׁתֵּי עֵינָיו עוֹד
הַמְּחַנְנֹת, הַמְּאִירוֹת דּוֹכְבוֹ
הַלֵּב נְטוּיוֹת, צְמוּדוֹת, מִדֵּי עֲבָרִי
בְּאֶהֱלֹ וְתִקְרָאנָה לִּי. אִזּוּ יִצַּח
בְּחִיקִי אֶת הָרֹאשׁ, וְתִינַק נִפְשִׁי
אוֹר־עֵינָיו זֶה וְתִמְלֹא לְעוֹלָמִים
אֲשֶׁר־רַחֲמִים לוֹ וְעֵדְנָה אֵין לָהּ שָׁפָה.
וּבִגְוַעַז שְׁבַתִּי לְאֶרְצוֹ, שְׁבַתִּי אֵלָיו,
כִּי קוֹלִי וְתַחֲנֻנָּתוֹ שְׁמָעָה אֲזַנִּי,
כִּי פָרַחָה אֶהְבָּתוֹ גַּם מִקְבְּרוֹ,

בָּכוֹת פַּעַם עוֹד מִשְׁפַּע אֲשֶׁר בָּא,
 וְהוּא עוֹד יִשְׁנֶה, וְהוּא עוֹד קָרוֹב כָּכָה,
 וְדַעַת כִּי לֹא יָדָהּ הוּא, כִּי יִרְמָס
 כְּגוֹזֵל עוֹר נוֹפֵל מִקֵּן אָמוֹ!
 אֲנֹכִי לֹא רִמַּסְתִּיו. זֶה מִזֵּי
 הַסְתוֹלֵל כָּכָה בִּי וִירְמָסְנוּ.
 בָּבוֹא אֶל אֶרְצֵי רוּחוֹתֵינוּ רֵאשׁוֹנוֹת,
 אֶל אֱהֹלֵי בָא כְּלוֹן, וְאֲנֹכִי
 עוֹד נִצֵּרָה רְבָה, חֲרָדָה, יִלְדֵת-עֶמֶק,
 וְרִגְלֵי רְטֹבוֹת טַל עֲשׂוּבִים דְּשָׁנִים
 וּמִצִּלּוֹת-עֶדֶר שְׁלוֹת עוֹד בְּאֶזְנוֹי.
 כְּמִקְנֵה-מַיִם זָךְ בְּסִלְעֵי-מִדְבָּר
 עוֹד צֹהֵל בְּהִיר דָּמִי; גֵּל-שִׁכְרוֹן
 בְּלִילֵי-חֵם עוֹד טָרֵם יַעֲבֹרְנוּ
 וּנִפְשֵׁי טָרֵם תִּכְבֹּד מִצִּיּוֹן.
 אֲבָל כְּנַחֲלֵי-הַדְּבֹרִים לִבִּי הֵמָּה
 וַיִּקְוֶה יוֹם-יוֹם וַיִּנְחַשׁ לֵילָה לֵילָה.
 וַיָּבֹא עָלָם חוֹר, טוֹב-עֵינַיִם,
 מֵעֵבֶר לְהָרִים בָּא, וּבִזְמַרְתִּי-לָבוֹ
 הַפְּרָתִי אֶת הַקוֹל, אֲשֶׁר לִי קָרָא.
 הָהִיא זֶה הַרְף לְשׁוֹנֵי בֵית-לָחֶם,
 הַקֶּסֶם לְאַרְצֵי-חִידוֹת זֶה הַקְּרוֹבָה,
 אֲשֶׁר בְּעֵינָיו הָאִיר, אוֹ דְּמִי-לֵב,
 הַנוֹשָׂא קֶרֶבֶל כְּבֵר אֶת סוֹד הַפְּרִידָה;
 אֵךְ נִחְשׁוֹל-אֵשׁ כְּרָגַע עֲבָרְנוּ,
 וְאֵהָב בֶּן-הַנֶּזֶךְ לְבֶן-הַפָּנִים

לָאֵין אִשָּׁר, לָאֵין הַמֶּלֶת־לֵב רוֹנֶנֶת.
 יוֹם אֶחָד דָּפַק שֶׁמֶשׁ עַל חֲלוֹנִי
 וְעַל כָּל־הַגּוֹת נִפְנְפוּ אַדְמִים
 כְּדוֹג־יִשָּׁע אֹרֹת אָכִיב חֹדֶשׁ.
 וְלֹא יָדַעְתִּי נִפְשִׁי, לֹא הִכְרַתִּי
 אֶת לִבִּי־נָוִי עוֹד. אֶל שְׂדוֹת גְּדוֹלִים
 וְנוֹטְפֵי בְשָׁמִים לוֹהֲטִים עֲרָגְתִּי,
 וְנִפְשֵׁי אוֹתָהּ שֶׁמֶשׁ, שֶׁמֶשׁ, שֶׁמֶשׁוֹ
 וְאַשְׁמַע בְּקוֹל נַעֲמִי וְאַתֵּן
 אֶת בִּשְׁרֵי רֶחֶץ בְּמִי־מַעֲיֵנוֹת קָרִים
 וּבִשְׁמִי־וֹרָדִים סֶף אֶת לִבְנֵת שְׂדֵי;
 כְּלִיל צִי־צִיגָא אַדְמִים בְּצַמְתִּי
 וּמַעֲטָה־צָחוֹר עַל כְּתָפֵי הַעֲיָרְמוֹת.
 וְאַצֵּא עִם הַלֵּילָהּ, אֲשֶׁרִי, אֲשֶׁרִי
 הִיָּה לִי טוֹבוֹ! אֵל תָּבוֹז לִי, כּוֹכְבִי
 אֶהְבֵּתִי אֶת הָאִישׁ הַזֶּה, אֶהְבֵּתִיו.
 כֵּן, זֶר הוּא לִי. לֹא רָף הָעֵלָם לוֹ עוֹד.
 כִּצֵּל הִיעֵר זָקֵנוֹ עָב, וּבָעִינִי
 כְּשֶׁקֶט יְאוֹרוֹת, עֲמָדוֹ מְזַמְּתָם;
 אֵךְ חֶסֶד יָאִיר עֲמוֹ, וְאַהֲבָתוֹ
 צוֹמַחַת אֵט כְּדָקָל בְּעָרְבָה.
 וְלִי הוּא, לִי. יוֹם־חַיִּי הוּא הַעוֹלָה
 מִמַּעַבֵּר לָהָרִי צֵל לִי זֶךְ וְאָדָם.
 וְלָמָּה נָע לָבְבִי בִּי, כְּנוֹעַ
 עַל יְסִיד־עָרְבָה אֲדִי־לִי, וְדָמִי
 הָחֵם בִּי, כְּאִשָּׁר אֶקְרַב, יִפְעֵם כְּבִדּוֹ

וכצפור שכולת-דודה בארחות נד
 אל צל-מולדתו הטוב חרדתי.
 אל ארצו נמשך לבי. בה קייתי
 מצא עוד עקבות רגליו, רגלי נער,
 ושמע הד ילדותו מכף סלע.
 ובדרכי על-פני אדמת געגועיו,
 ותשקע מעט האש האוכלה אותי.
 ואמר: רוח שדוֹתיו, זה מצהלות
 אביביו ספגה פעם, אשאף עתה
 ואדבק בה לעד עם טהר צלו,
 וכמו בחיק אהובי על אדמתו
 הטובה אשים ראשי היגע
 ועם קן הורתו אגנע שלנת-עולם.

הוי, מתוך החלום אשר לא ישוב,
 ונעוריי-עד ללב, בו שמור זכרו.
 יש ברכת-אל באִלְמְנוּת-עוֹלָמִים,
 בה תזכה נשמת איש, הנושאה קרבה
 את ראשית אהבתה החתומה,
 כשאת אדמה תנובות-סוד בחרף,
 וכאשר יקר – אבל אבדתה.
 אני זכיתי בה. אך נבצרה ממני
 במשבצות הלב הרפה שאת
 היהלום, בו גורלי הכתירני.
 עיפתי לילדותי. חורת-שחר
 לא נחמתני עוד. ודללו הימים

עַרְבִים

I

בְּנֵי הַדּוּמִיָּה

מה חפצך פה, עובר-דרך,
מה-תשאַל לְנֵתִיב הַדּוּמִיָּה?
— יום תָּמִים, יום-אַהֲבָה עֶכֶר
וְעִנִּי לְעָרֵב צוּפִיָּה.

מה-יָתֵן, מה-יוֹסִיף הָעָרֵב,
מה-תִּרְאֶה בְּהִמִּיר כָּל-צָבָעִי?
— שָׁם אֵשׁ, עֶשֶׂן-אֹדִים וְאַפָּר,
שָׁם פְּתוּחַ לֵב אֲשֶׁר אֶהֱב.

הוּי שְׁקֵטִי, נִפְשִׁי בְּעִבְי־טֵל קְנֻצוֹתִי
 וְרַעַד־צָנָה יִגַּע אֶט בְּבִשְׂרִי,
 בְּעִבְי־טֵל הַשָּׁדוֹת, הַמְשַׁתְּרָעִים.
 רַק שָׁם בְּגִיָּא מְדוּרַת־אֵשׁ אֲדַמָּה
 עַל־יַד הַגֶּרֶן מְהַבֶּהֶבָה וְשׁוֹקֶעָה.
 הַאִין הִיא מְדוּרַת בַּעֲזָא? אֵף אִין אִישׁ שָׁם.
 שׁוֹפָעַת צְנַת־חֲצוֹת מִשְׁדֵּי הָעֶמֶק.
 גַּם סוֹתִי נִמְלָאָה טֵל וְשִׁדֵּי קָרִים
 כְּעַנְבֵי־גֶפֶן מְלֵאִים עִם אֲדֻשָּׁחַר.
 אַחֲכָה עוֹד מַעֲט. כְּחֵלֹם קֵל אַעֲלֵ
 עַל־י יִצְעוּ חֲרֹשׁ כִּי־יִרְדּוּ.
 כְּאִשָּׁה אָבֹא, בְּעוֹד לֹא מָלַל לְבוֹ.
 כְּאִשָּׁה אָבִיא לֹא כֵל מִתְּנוּת נְעוּרִי,
 בְּעוֹד לֹא חֲכָה. כֵּל אֲשֶׁר הִעֲלֵתִי
 מִשָּׁד עֲלֹמִי אָבִיא עֵתָה לֹא.
 הוּי, בַּעֲזָא, נוֹם! וְאֵל תִּשְׁמַע פַּעַמִּי אִשָּׁה,
 הַנּוֹשְׁקוֹת לְאֲדָמָה בְּרֹאשׁוֹנָה,
 הַכּוֹרְעוֹת תַּחַת סִבָּל אֲשֶׁר אִשָּׁה
 וְנוֹשְׂאוֹת לָךְ בְּכוּרֵי אֶהְבֶּתָהּ

יטו, אדר א תרפ"א.

III

יוֹם-אָבִיב מִקֶּדֶם

יוֹם-אָבִיב מִקֶּדֶם חוֹלֶף כְּאֶשֶׁר בָּא בְּמִשׁוּגָה,
 כְּנֶחֱם-גִיל הַנְּמוֹג בְּאִישׁוֹן עֵין חֲטָאִים;
 בְּקֶצֶה רִקִּיעַ קוֹדֵר דְּמִדּוּמֵי-אוֹר גְּבֻלָּעִים,
 כְּדִבְרֵי-אֶהְבָּה עַל שְׁפִתַי אִישׁ מִגִּנֵּעַ.

וְעָרֵב סָגִיר בָּא, וּבִאֲדִיו הָעֲכוּרִים
 מִתְגַּזֵּל הוּא בַּחוּץ כְּסִפּוֹג-עֲנָקִים נוֹרָא,
 כְּסִפּוֹג מִימֵי-בְּרֵאשִׁית, הַנּוֹטֵף מֶרֶה שְׁחוּרָה,
 הַנּוֹזֵל בְּלִי-הַפּוֹגוֹת אֶת חֲלָאֵת קַל־הַיְצוּרִים.

II

הַעֲרַב הָיָה רָךְ...

הַעֲרַב הָיָה רָךְ נִיחַ בְּלִי אֲשֶׁר־מְדוּמִים
 רַק נִגָּה צֶח וְיֶרֶק הַשְׂתַּפּוֹף בְּשָׂמִים,
 וַיְהִי כְּתֹאנָה זָרָה וּמְתוּקָה לְעֵינַיִם,
 כְּמוֹפֶת חַי מְקַסְמֵי־הָאֵשֶׁר הַחֲתוּמִּית.

וַיְהִי כְּלִגְזוֹן רָךְ, מִשְׁבְּצַת־רֹךְ כֶּל־צוּרָה,
 כְּמוֹ נֶפֶשׁ־כֹּל הָאֲמִינָה לְרַגַע קֹל בְּתֻמָּה
 בְּאֵשֶׁר רְחוּק זֶה וּבְתֹאנָה זֹאת הַמְדָּמָה,
 תִּמְתּוּבִים לְזִכְרוֹן בְּחֻבַּת־שְׁחָקִים בְּרוּרָה.

וְנִלְאָה מִמָּצָא אֶת מְבוֹאָהּ.

וְכִמּוֹ אֲבָדָה פֶּתָאם כָּל־דֶּרֶךְ
בְּחִיצוֹת הָעִיר הָאֲטוּמָה –
מִרְכַּב־הַחֲשֹׁמַל הַנְּבוּכָה
מִשְׁמִיעָה כִּלְלֵל אֶת וְמוֹמָהּ.

גַּם גִּיר־הַמִּדְרָכָה הָאֶפּוֹר
כִּמּוֹ הַפֶּךְ מְצוּלָה עֲמָקָה,
וְזִכּוּכִית כָּל־חֵלּוֹן – יִרְקוֹן,
וּשְׁפוּגִים בָּהּ שֶׁפֶק וּמְצוּקָה.

גַּם אֵלֶּה פְּנָסִים חֲשָׁפִים,
הַנּוֹשָׂאִים רְאשֵׁיהֶם בְּשׁוּרָה,
כִּמּוֹ אֲמַת אֵלְמַת וִרְחוּקָה
מִסְתַּתֶּרָה בִּבּ הַסְּגוּרָה.

IV

עת יאסוף היום את נדחיו...

תלומות הדונג במקאים,
גם תאנת הדבש בפנחת: -
ויוקם ולילה הקריה
את צו הסגורים שומרת.

ואולם יש שעת בין-ערבים,
עת יאסוף היום את נדחיו,
ונחלו גם אנשי הקריה
מפוע-העמל הרחב: -

אז יש אשר ילך האדם
נזר לו הרחוב אשר ידע,
ולחלון אשר בקיר ביתו
הוא ישא את עיניו בתרדה.

וסבבו תועים ברחובות
ועינם כמורואה ולא-רואה: -
גחיל-דבורים ששוב לפנחת

VI

על ספסל שח

אל מגרש אחד סגור, קן-קדומים,
מחיק המון-העיר נתעיתי פעם;
בתוך סגור בתים שחורים ועגומים
הוא נכלא פה, כשארית שכחת-טעם.

באמצע עמד עץ יבש-ענפים
וספסל שח אל גזעו הקרת,
וצלמי-אדם צופי-גו ורפים
פה ישבו דם בפעצב לב לוקח.

הערב בא. וקול העיר עוד הקמה,
אך שקטו פני המגרש הנזעמים;
וכמו רק פה הערב נטף דממה,
לאנן זה מלא-דמי מכבר הימים.

ואתאו אף-אני מאד לשבת
על ספסל זה, בסוד יגיעי-לח:
על פצעי-לב מכסה פה עצבת,
ועצב רב מה-ייטב פה לשכח!

v

עם ספר בשעת בין-ערבים

אני יושב אל-חלון והזגה בספר.

עיני סופגות כאור סס-המלים הערב

רגעי-נעם נמוגים. הערב מתקרב.

מול החלון דמות-אש. נגה-אור על העלים.

אך רק קרעי הכתובים מאור זה מצלים,

אחד יהיה כאש ומשנהו כאפר.

מה-שהיה גיל חי הפך דמיון מתפרד.

כהד רחוק מתמוגג צליל-רף באין שני,

ועל-פני בליל-סנורים תגשש עוד עיני.

הה, איש לא-בינותו מה-יסקן צמלך?

הלך הלכה דמות-אשר בלי-שם באשר הלכה,

ורק צאל-יריק במבטך החרד.

מה־תִּקְצֹר רוּחַ־אִישׁ לְאִשָּׁר,
 אֲדֵ־עֲרַב עַתָּה עַל קִרְיָהּ שָׁח, —
 בְּלִעְדֵּיךָ אָבוֹא עַד גְּבוּל יָמִי
 וּבְלִפְנֵי מְקוֹר־זַעֲמוֹעִים זָךְ.

כָּאוֹת שָׁל אֹר מַעֲזֵלָם אַחֵר
 אֹר כּוֹכַב רֵאשׁוֹן בָּא וְגַז, —
 בַּעֲזֵלָם אַחֵר אִם עוֹד אָרְאֶךָ,
 עוֹד שֵׁם לָךְ יִהְיֶה רִגְשִׁי עֵז.

VII

לפנות ערב

הלכתי בדרך לפנות ערב
 בעיר המלאה אדם רב;
 בלבי נפתח מקור-זכרונות
 ועצב נשקח אלי שב.

עברתי כה וכה ברחובות,
 ובלבי עבר גל על-גל;
 הנחם ירים ראש בנכר
 ומגן אין ללב הדל.

הלך וטפח חלפו נשים
 בנוטפות חן בטורם ליל, —
 רק בחירת-לבי ידעה אהב
 וידה תמך כורזע-אל.

כחדש חורת אור-הערב
 כל לבן-עור, כל אדם-פה, —
 מכל נשיהחן רק אותך
 לא אראה עוד בעולם זה.

גם מנוחת-הַלֵּילָה החיִּשָּׁה אֶת בּוֹאָה,
 וכָּשֶׁב אֶל אַחֲרֵיתוֹ הַתּוֹכֵר הַכֹּל;
 רק צֵל אֶחָד יַעֲטֹף תֵּבֵל וּמִלֵּאָה –
 אִישׁ בּוֹדֵד עוֹד הוֹלֵךְ וּמַדְבֵּר בְּלִי-קוֹל:

– אֶמְרָמִי, גַּם בְּדִידוֹת בְּמִטָּה-הַבְּגִידָה
 כִּי-תֵךְ עַל לְבָבִי – לֹא תוֹצִיא יָדִי, –
 וְהִנֵּה הַסֵּלַע מֵרָבֶצוֹ הַחֲרִידָה
 דְּמוֹת-אִשָּׁה הַמֵּרְחֶפֶת עַל-יָדֵי כָצִיל.

VIII

שיחה

עצבת הערב את בואה החישה,
ושנים מתהלכים ומדברים בליקול;
האחד איש אובד ולצדו צל אשה,
האחד רק יחקר אף יעמיק לשאל:

— אמרתי, בראותי את רגלך החרדה
בין אבני קשירותי לאשר הלך, —
זאת ענות-לכבוד לי תהיה לעדה,
עת הנפצי אל סלעי את גביע-הרד.

העבר זה לחש בצללים הטמירים,
או עצבון הערב בגדותיו יסוף?
או מאונגיהנחם, קלילים, אי-נראים,
יאלו אף-יורדו ברוח הרד?

— אמרתי, עת אהבה את שנינו לבשה,
גם-יחד נבלה הולדנו עדיגו, —
אך קצב הגורל מרוחי הקשה
צור-תרב לגור את קשרנו כה עז.

וְהִיטָה אֲשֶׁר־דְּמוּמִים
 וַיִּקְדָּה וַאֲיִן מִכְבָּה,
 רַק עָרַב אֶחָד אֶרֶץ,
 רַק עֲרֻגַת־עָרַב רָבָה.

אֶת עַרְבִי, עָרַב־אַהֲבָה,
 בְּכָל רַק תַּחַז עֵינִי,
 עַד אֲשֶׁר לִי־הַמּוֹת
 לְמִנוּחָה יִשְׁכִּיבֶנִי.

IX

ערב־אהבה

הה, ערבי, ערב־אהבה,

מה־תיף בור־עצקתו

ביפיק תעמוד

עד בוא לי לילה־מנות.

כל־עוד יעמוד שמי

וקדורו בהם עבים, —

ילהטום תמיד סביב

געגועי הגלגלים.

עד אם למנוחה אסגור

את עיני לאחרונה,

זו תבל לי תופיע

כה זרה וכה שונה:

רק קול־געגועים אשמע,

רק נכאי־אשר רבים,

יום יחלף באין־שמש

וליל באין־מחשכים.

XI

שלום-ערב

אָל לֵב הַשָּׁמַיִם אַבִּיטָה
 בָּעֶרֶב, לִפְנֵי צֶאֱת כּוֹכְבֵּימָא
 מִפְּטִי יֵשׁ יִכְלֹו בַּמֶּרְחָק,
 וַיֵּשׁ שְׁנַעְצָרִים וְשָׁבִים.

עַל רֹאשִׁי מֶרְחָף דֶּק יָרֵק,
 מִכְבִּידָה גַם כִּפָּה אֲטוּמָה;
 אֶסְתַּכֵּל לְנַחֵשׁ רְחוֹקוֹת,
 אַבִּיטָה עַד-בּוֹשׁ וְאֵין מֵאוּמָה.

צִפְנָתִי בְּלִבִּי אֶהְבֶּה,
 וּבְעוֹלָם הַזֶּה אֵין פֶּתְרוּנָה;
 הַנִּבְדִּיל רַק אֵד בֵּין עוֹלָמוֹת,
 וְנִקְרַע אֶף-הוּא לְאַחֲרוּנָה?

אִמְרָתִי: דְּמוּת-אֵשׁ תִּנְחַנִּי
 לְעוֹלָם בּוֹ יִנָּה גַם צֵלָה;
 הַזֶּה הוּא הָעוֹלָם — וְאַחֲרָיו
 רַק תְּהוֹם הַשָּׁמַיִם מְאַשִּׁילָהוּ

x

סליחה

קורנחם ביום ובלילה שרב-קנאה -
 ולב עזוב לא ידע מנוח;
 אף ערב, עת תכל לנפשה מאזינה,
 יש יערג חלב גם לסלח.

כל מכתת-המגור של חייה-עבר
 בלבנת הערב נעלמה;
 גם אשרף מת, גם הזמן אשר קבר -
 נטרמים באד ובדוממה

אש תיקד במערב - כל צמחי-הסליחה
 שם עולים בלהבה דוממה;
 דוממה האש - אף עברף התיכזה
 מבלי עשן יגון וחמה.

XII

תַּמְלִיךְ-עֶרֶב

בְּעֵד חֲזוֹן-חַי נִשְׁקַפְתִּי:
 (הֵא נַפְשִׁי, מִה-נַפְשִׁי עֵיפָה!)
 מִתִּי רוּחַ-הַיֵּלֶה תַּתְרוֹמֵם
 וּנְשֹׂאתָנִי בִכְנָפֶיהָ?

אִד לָבֵן יִתְעַלֵּם עַל דְּרָכִים,
 (אֶת-כָּל אֲשֶׁר הָיָה לִי כִסֶּה!)
 טָרֵם יִכּוֹן הַיֵּלֶה עוֹד תַּעֲבֹר
 רוּחַ-סֶּתֶר בְּטִיסָה.

עַל-מָה, רוּחַ-יֵלֶה, תַּתְבוֹשְׁשִׁי?
 (כִּי תַעֲבֹר פֹּה, אֲדַע נֶאֱמָנָה!)
 נַפְשִׁי זִנְחָה הַפֹּל: לְכַנְפֶּיךָ
 כְּמוֹץ קָל הִיא מוֹכָנָה.

ברלין, תרמ"א.

אָם כּה נאָם כּוה, אָנִי צוֹפֶה
נרוֹאָה כּגְמוּל אֶת אַחֲרִיתִי:
אָם נִשְׁכַּח הַכֹּל – וְשִׁכְחֹתִי,
אָם יֵשׁ עוֹד לְרֵאוֹת – וְרֵאִיתִי.

הגִּיאַת הַחֲשָׁכִים,
 אֶךְ אוֹתִי לֹא יָדְעָה,
 אוֹתִי בִיקָר.
 וְאִם יָדְעָה כָּל־שֵׁיחַ
 בְּחִיק הַגִּיאֹת,
 אֶךְ אֶרְוִי לֹא יָדְעָה,
 אֶת אֶרְוִי עַל הָר.

וּתְאֵהָב הַיְלָדָה -
 שְׁלֹשְׁתָּנוּ אֶהְבָּה,
 שְׁלֹשְׁתָּנוּ כְּאֶחָד
 בְּלִי תַכְלָה וְקֶץ.
 וְהָיָה כִּי־יִגְבִּיר
 אֶת חֲמוֹ הַשָּׁמֶשׁ -
 אֲלִי אִזְּ תִמְהַר,
 אֶל צִדִּי בַחֵץ.
 וְאִם חֵם לָהּ, גַּם אֶתִּי,
 לְבַת־הָעֵמֶקִים -
 אִזְּ תַחֲיֶשׁ לָהּ מִפְּלֹט
 בְּצֹל זֶה הָעֵץ.

וּלְדִי הָעֵמֶק
 בְּעֵמֶק עוֹד יוֹשְׁבִים,
 מְצִיצִים בַּחֲרָכִים
 וּמַחְכִּים לָהּ עוֹד.
 הִיא עֲלֵתָה לְהָרִים,

בְּנֵי הָרִים

שָׁנִים נוֹלָדְנוּ:

אֲנִי וְהָאָרֶז,

אֶךְ אֶרֶזִי הוּא דוֹמֵם,

וְאֲנִי – אֲנִי חַי.

נוֹלָדְנוּ בֵּין הָרִים

וְנִגְדַל בֵּין הָרִים,

מִהָרִי נִשְׁקַסְמִי

לְמוֹרֵד הַגִּיא.

וְאֶרֶא בְּעֵמֶק

אֶת בְּתֵּה־הַעֲמֻקִּים,

וְאֶקְרָא לָהּ מַעֲלָה –

וְתַעַל אֵלַי.

וְאִם יִדְעָה מִה־שָּׁמַשׁ –

אֶת שְׁמֶשָׁה בְּעֵמֶק,

אֶךְ שְׁמֶש־הָהָרִים

הִיא לָהּ זָרָה.

וְאִם יִדְעָה אֶת יְלָדֶיהָ –

את קול המאניה,
 בכנפיו יביאו
 אל הרי בילל;
 ובת־העמקים —
 היא תיקץ בהרים,
 תקשיב רב קשב,
 תבך דומם בצל.

ותפל דמעתה
 מעינה על לחיי,
 וחסה תתגלגל
 מלחי אל פי.
 ואימן אף־אני,
 ואשא: „מה־תבכיו?“
 — „שם אחי מתנפחים,
 מפללים לי“.
 „שגית, לא אחיך,
 חתולים מילדים
 במורד ההרים,
 את אונן הטי“.

או תקום הילדה,
 או תקרא: „לא אוכל
 עוד שבת בהרים,
 מקומי לא פהו
 קול אחים אקשיבה...“

לְהָרִים הַגְּבוּהִים,
לְמַעֲנוֹת הָעֵבִים
הִרְחִיקָה נְדָד.
אֲנַחְנוּ לֹא נַעֲפִיל
עֲלוֹת עַל הָהָרִים—
לֹא-נִוָּדַע שֵׁם יְנוּן,
יְגוּר שֵׁם סוּד.

אֲנַחְנוּ רַק נַצְעֵק
אֵלֶיהָ מִלְמַטָּה,
נִקְשָׁקֶשׁ בְּלִגְיָנָה
קִיש-קִיש וְקִיש-קִישוּ
כֹּל-אֶחָד הוּא יִתְּלָה
פַּעְמוֹנוּ עַל צִוָּאר,
יִתְרוֹצֵץ וַיִּצְלָעֵל:
רָדִי-נָא חִיש-חִישוּ
וְהִיָּה בְּרֻדְמָה
נִסְרָה בְּשׁוּטִים
וְגוֹרֵל נִפְלָה
וְהִיתָה לְאִישׁ.

נִיצָאוּ וַיִּצְעֲקוּ
לְדִי הָעַמָּה,
נִצְלָעוּ נִוּגוֹת
בְּאִמְלַת הַלֵּיל;
וְהָרוּחַ, הוּא יִפָּא

ואקפץ ממקומי,
 כפצבי בן ארקד
 וכמו בן־ראם.
 ידעתי, כי גיל לי —
 אך פשרו לא אדע,
 ידעתי, כי רב הוא —
 ולא אדע לו שם.

לעמקו לעמק
 עם בתי־העמקים!
 והיא — עוד ישנה
 ולא תדע עד־מה:
 טוב, תישן! אנכי
 בין־כה אחמד לצון,
 אתחפש, כ־תיקץ —
 ואחנכר אז לה,
 אשנה את טעמי,
 וכרגע — ויהיה
 הנער לזקן
 על פלך נע־נע.

זקן אם אין לי,
 אזוב שב את־ש
 ואדביק הזקן
 ללחיי כור,
 את כחצי אקמט,

— „לא אחים, לא אחים

רק איות ודיות

מיבבות כה”.

„קול אחים...” — „לא אחים,

אגם יש מעמק,

וצפרדעים, צפרדעים

מקרקרות בו”.

אז תפל” לרגלי:

„שלחני” — „אשלחני

חפי רק עד-בקר,

עד יאור היום.

בבקר, אם תאבי,

אליה אליך,

יחד נרדה —

ונשוב הלם”.

פתיתי את בת-

העמקים ותפת,

דם צנחה על זרועי

ונענחה לי דם.

אך פקח השחר

עפעפיו כזהב,

נפקחו אתם

עפעפי איהם;

צוהל אתנער

אם רוֹחֲצוֹת בַּטָּלָיִם -

מִצְנַפְתִּי הוֹרְדָתִי

וְלֹא בִרְאָה הִטַּל.

אִז, אָעִיר אֶת בַּת-

הַעֲמָקִים בְּנִשְׁקָהּ,

עֵינֶיהָ אִז תִּפְקַח,

תִּתְרוֹמֵם חֵישֶׁקֶל.

אֶת יְדֶהּ הוֹשִׁיטָה

בְּרוּחַ לְחַלּוֹמָה -

לֹו רָגַע הַקְדִּימָה

וְנִתְפַשׁ בַּכָּף.

אָנִי לָהּ נִשְׁקָמִי

וְחֵישׁ בְּסוּגוֹתִי,

עוֹד טָרַם תִּתְנַעֵר

וְחַלּוֹמָה כָּכָר עָף.

לְשׁוֹא תִפְרַשׁ כַּפָּה

לְחַלּוֹם כִּי־תִעוֹפֵף,

וּבָשָׁם בֶּן־הָהָרִים

הִיא קוֹרֵאת לְשׁוֹא

בְּתִמְהוֹן־לֵב תִּבְיט,

וּבִכְלִי־עֵינָיו,

וְנִבְזָכָה סְבִיבָהּ

וְאֵל כָּל־צֶדֶד, -

אֵיהִוּוּ הָאֲמָנָם

ואאריך גבותי
ממעל לעיני –
ועל עיני אפר.
ומעט לי השמש –
זה ידי רועדת,
אוחזת הפנס
ודולק בו נר.

אם רגלי ישרה –
רק אבן אם שמתי
בנעלי ואצלע
כמו בעל-מום.
ואם רב הוא הנקב
והכתם בצקלון –
הפכתיו על פיהו
ואין לי מאום.
זקן, צולע,
ועני מדכא
העטוני פשריון,
פסוני כקרום.

מעילי אם תכלת –
הפכתיו על צדו,
ואם רם אני – שחתי,
ומראי כה דל.
קוצותי השחורות

„החזיקי ביו – אַקרא –

אָני אַתָּךְ אַרד

לְעַמְק הַלְיוֹ;

הַחֲזִיקִי בִי, בְּתִי,

גַּם דְּרָכֵי לְעַמְק,

וְאָנִי – כְּבֹר תֵּשׁ כְּחִי

וְלַחִי כְּבֹר נָס.”

אֲזַ תְּשַׁלַּח אֶת יָדָהּ

אֶל־תַּחַת לְזִרְעִי,

דָּם תִּנְהַג בְּזִקְנִי,

וְלֹאֲט לָהּ, לְאַט...

לְרֹגְעִים רַק תִּפְּנֶה,

רֹאשׁ תִּנְנֶה לְהָרִים,

כַּמְּבֹרָכָה אֶת־מִי שֶׁם

בְּלִכְתָּהּ לְעַד.

יוֹם תָּמִים יִרְדְּנוּ.

עַם־עָרֵב וְעַמְדוֹ

רִגְלֵינוּ בְּעַמְק,

וְהַשֶּׁמֶשׁ כְּבֹר רַעֲיוֹנוֹ

וְיִהְיֶה אִף נִגְלֵינוּ –

וְיִלְדֵי הָעַמְק

מִקְטָן וְעַד גְּדוֹלָה

הָרִיעוּ בְּקוֹל,

וְיִהְיוּ לָנוּ

כִּי־הֲלֹךְ וְאֵינְנוּ?
עֹזְבָה לְנַפְשָׁהּ?
הַעֲיָגָה לְבִדּוּ?
הִיא אוֹתוֹ קָרְאַה,
וְזָקֵן, צוֹלֵעַ –
הוא הוֹלֵךְ וְקָרֵב
אֵלֶיהָ אֶט-אֶט.

”אִי דוֹדִי, הַזָּקֵן?”
– ”מִי דוֹדְךָ כִּי־אָדָע?”
”נָה דוֹדִי, בֶּן־הָרִים,
כְּאָרוֹ, אֵךְ חִי;
עִם־לַיְלָה חֲסַצְתִּי
לְרֹדֶת אֶל אַחִי,
אֶת קוֹלָם שָׁמַעְתִּי,
אֶת קוֹלָם בִּגְיָא;
וַיִּסָּצֶר בִּי דוֹדִי
לְחִכּוֹת עַד־בֶּקֶר,
עִם־בֶּקֶר בְּרֹדְתִי
יִלְוֶה אֵלַי

אַךְ דוֹדִי רַמְנִי
כִּי חֲמָקָה לֹא אֲתִי,
עִם קָל, עִם חֲלוּמִי
לֹא הֲלֹךְ וְגוֹ...”
אֲזַ נִכְמְרוּ רַחֲמֵי:

כָּל־אֶחָד — הַכּוֹנֵן,
 בְּשׁוּט אוֹ בְּמַקֵּל,
 אֶל תִּשְׁאַל בְּמֵהוּ
 וְכֵן הִנֵּהוּ
 כְּמוֹ מְתוּשֶׁלַח,
 וְרֵצוֹץ כְּקֶנֶה,
 וּמַחְרִישׁ כֶּשֶׁה.

הַכּוֹהֵן מְצַעֲחֵהוּ —
 וּמְטֵר מִהֶלְמוֹת
 וּמִכּוֹת אֶזְ נִתְּךָ
 עַל כְּתֹף וְנֹב.
 הָאֶחָד אִם יִכֶּה
 וְיָגֵס לְרִגְעֵי,
 שָׁב וּבֹרַח,
 בּוֹרַח וְשָׁב.
 וְאֲנִי — אֲנִי מַחְרִישׁ,
 אֶת רֹאשֵׁי הַיִּרְדֵּי
 וְאֶסְתִּיר אֶת צְהוֹקֵי
 בְּזֻקְנֵי הַעֵב.

אֶדְ לִדְרִי־הַשֶּׁמֶךְ
 הַקְּטָנִים וְהַרְבִּים,
 צִמְעוֹנִים בְּלֹא־אֶרֶץ,
 פְּתָנִים בְּלֹא־רוֹשׁ,
 חֵם הָאֶמִּינוּ

מִכְּבִּיִּם, מִקְּחֹרֶת,

סְבוּנוֹ, כְּתֻרוֹנוֹ

מִיָּמִין וּשְׂמֹאלֵי.

כֹּהֹו עֲלֵינוּ

בְּמִקְלֹת וּשְׁבָטִים,

הַשְּׁלִיכוּ בִּי אֶבֶן,

וְעַפְרוּ בְּחוֹל.

זֶה מוֹשֵׁךְ כֶּנֶף בְּגָדִי,

זֶה שׁוֹלֵיוֹ, הָאֶחָד

צוֹבְטֵנִי בְּצִלְעִי,

וְאֶחָד בְּשׁוֹקִי

זֶה נֹתֵלָה בִּי, שְׁנֵי

שֵׁן תִּקַּע בִּי, שְׁלִישִׁי

מִתְלַבֵּט בֵּין רַגְלֵי —

וְכֹה לְבִלְי־חֵק.

אֲנֹכִי הִחְרַשְׁתִּי,

הִזְרַדְתִּי רֹאשִׁי,

וְעַמֶּק בּוֹקְנִי

הִסְתַּרְתִּי מִצְחוֹתִי.

הַפִּישׁוּ, גַּם זִקְנִי

הוּא כָּא לְמִקְוֵמִנִי,

הוּא כָּא מִן הַתְּרִים,

הַזֶּקֶן הַזֶּה

הוּא, יִלְדֵי הָעַמִּי.

עם-ערב הוא נרדם,
 על שן-סלע ישן
 ויחלם על שן.
 לו ירד עמדי
 לעמק, כמוך —
 ואחי סבוהו
 ויעשו לו כן..."

אז יחם בי לבי —
 אני רק למראית-
 העין שגיתי,
 אף לבי הקם
 לא שנה במאומה,
 עוד יחם לשמע
 גיב רצוף אהבה
 ורגש לב תם.
 אז אכרע: בני-הרים,
 הם כורעים בקדשה —
 ובלבי כה חם לי,
 ולבי כים.

וידיה-העמק
 עזבוני כרגע —
 "הוא כרע, הזקן,
 לא יוסיף קום עוד"
 ועתה — אלה,

כי מאד הקאיבונג,
 ולרגעי האחרון
 אחכה עד-בוש.
 הם חשבו, כי צר לי
 ומר לי ביניהם,
 ואובד בעניי
 הורדתי ראש.

לא ידעו, כי צוחק
 אנכי בזקני,
 גם בת-העמקים
 לא ידעה עד-מת.
 אך בת-העמקים —
 היא עמדה על-ידי
 וצחקה כמוני;
 ואקרא: „אהתו
 צוחקת את, בתי,
 ועל-ידי את עומדה,
 ועיניך הרואות
 כי הנני ברע...”

אז תשא אלי את
 עיניה ברחמים,
 והצחוק עוד מרחף
 על שפתי-החן;
 וזה דודי, בן-הרים,

וְדוֹמִם וְנִעְלָה,
 וְאַנְכִי בַעֲמֻק
 מִתַּחַשְׁפֵּשׁ כְּלִי.
 אֶף נִקְרַע הַמִּסְנָה,
 הַלֹּט הִנֵּה הוֹסֵר,
 הַשָּׂה – כְּפִיר־אַרְיֹות,
 הַיּוֹנָה הִיא נֶץ.

וְהִיא, בַּת־הָעֲמֻק,
 אֶף־הִיא תַפְעַר פִּיהָ:
 „הוּא דוֹדִי, בְּנֵי־הָרִים”
 אִזּוּ מִקְרָא בְקוֹל.
 וְהַסֹּדֶר – הוּא שָׁנָה
 כְּרָגַע: זֶה־עֲתָה
 יִדְכֹּל בִּי הֵיטָה,
 עֲתָה יָדִי בִכֹּל.
 וְאִם בְּרוֹל אֵין אִתִּי –
 זֶה זְרוּעֵי כַבְרוֹל,
 בַּחֲרֻפָּה אִזּוּ אֵכֶם
 עַל יָמִין וּשְׂמֹאל.

וְאַנִּי – אִם לֹא חֲסִתִּי
 עֲלֵיהֶם, לֹא כָלָה
 עֲשִׂיתִי בָם – גַּעַל
 מְלֹאנִי וּשְׂאֵט,
 וְלִמְהֵרָה אֶעֱנִיק

כי תורה הגיע,

הגורל נפילה

וניסרה בשוטו" –

אז אקום כסער,

אתנער מעפּר,

נקרע המסוה

והוטר הצוט.

קומתי אם שחה

ותגדל לפתע,

השלכתי משכמי

לבושי כשק,

הפכתיו על צדו

ונראתה תכלתו –

ובידי הפיתי

על חזי: חזקו

ניסערו סיהם

עלי בני-העמק

ובעינים הפחד:

"ענק, הוי ענק!"

אך-אמנם גבהתי,

אך ארזי לא ראו,

הן גבה פי-שבועה

ממני העץ!

אך הוא על הקרים

נחני ואֵלֶךְ,
 בְּלִילָה מְצֹאֲתִי
 נְתִיבוֹת קָרֹם.
 לְהָרִים! מִשְׁאִי
 הִיקָר עַל כְּתָפִי —
 וּבְעֵמְדִי עַל שִׁיאִם
 כְּבֹר הָאִיר הַיּוֹם.

אֲנִי וְהַשֶּׁמֶשׁ
 מִתְהוֹמֹת עֲלִינוּ,
 וְזֶה לָזֶה נִקְרָא:
 „בְּרוּךְ הַבָּא!”
 וְאַרְזִי — חֲשַׁבְתִּי,
 כִּי דוֹמֶם הוּא אֲרָזִי
 בַּעֲצֵי כָל־חֲשֻׁדָּה,
 לֹא יָדַע עֲדֻמָּה.
 אֲנִי נִגְלָה נִגְלִינוּ
 עַם־בֶּקֶר — לִי נִדְמָה:
 כִּי רָעַד הָאָרֶז,
 כִּי נַע וְכִי זַע.

וּתְהִי אֲזִי גְדוֹלָה
 וְרִבְּהַּ הַשְׁמָחָה,
 אֶךְ עֵינֶיהָ בַּפֶּשֶׁנוּ
 מִנְדוּדֵי הַלֵּיל,
 וּנִכְרַע לְרַגְלִי

לְעוֹרְבִים דִּם־פְּגָרִים?

וְאַכִּיל תוֹלְעִים

לֵחַ וּלְשׁוֹ?

אֲנִי רַק שָׂנִים

הַפִּלְתִּי בַפִּיּוֹת,

וְעֵין בְּכַל־פָּנִים,

וְרִגְלִי וִיד.

וּתְרַב הַצֶּעֱקָה

וְהַנֶּאֱקָה בְּעַמִּי,

זֶה קוֹרֵא: בְּדַמִּיתִי

וְזֶה סוֹפֵק בָּךְ.

גְּדָמִים וּפִסְחִים

יִמְלְאוּ הָעַמִּי,

וּסְתוּמֵי־הָעֵין

בְּחֵרוּמֵי־הָאֵף.

”לְהָרִים” אִזּוֹ אֶקְרָא

אֶל בְּתֵה־עַמֻּקִּים,

וּכְגוֹזֵל אוֹשִׁיבָה,

וּכְנֶשֶׁר עַל גֹּב.

לְהָרִים! רְאוֹת לֹא

רְאִיתִים בַּחֲשֶׁךְ,

אֲנִי הָרִיחוֹתִים

וְאַעֲלֶה לָם.

לֹא עֵינִי, רַק לִבִּי

היום לְבִן־הָרִים
 אֲשֶׁר בֶּן־הָרִים
 עָשָׂה לִי תְמוּלָּה
 עוֹד טָרַם יִתְעוֹרֵר –
 וְאֲנִי הִתְחַפְּשֵׁתִי,
 הַבִּיטָה: אַחֲרַת
 אֲנֹכִי בַּלָּה.

אֲךָ אַתָּה תִּתְחַפֵּשׂ
 מִנְעֵר לְזָקֵן,
 מִעוֹ לְדֹל־כֶּתֶף,
 מִמֶּתוֹק לְמָרוֹ;
 וְאֲנִי נִהַפְּכָתִי
 מִדֹּלָה לְעוֹה,
 מִבֶּתֶח־הַעֲמָקִים
 לְיַלְדֵי־הַהָר.
 בְּהָרִים נוֹלַדְתִּי,
 כַּמוֹךְ, בֶּן־הָרִים,
 וְזָרִים לִי אֲחֵי
 בְּעַמֶּק הַזֶּה.

וְאַתָּה יוֹם אֶחָד
 תִּתְחַפֵּשׂ לְאַחֵר,
 יוֹם אֶחָד זָקֵנָה,
 הִלַּכְתָּ אֶט־אֵט.
 יוֹם אֶחָד רַק הָיְתָה

הָאָרֶץ, זֶה אֶרֶץ,
 וּכְמִנְהֶג בְּנֵי־הָרִים
 הוֹדִינוּ לָאֵל.
 וּנְכַרַע וּנְשַׁכֵּב,
 וּנְסַגֵּר עֵינֵינוּ,
 וְנִלְוֵנוּ בְּשֹׁמֵשׁ
 וְנִרְאֵשֵׁנוּ בְּצֵל.

יִשְׁנוּ לֹא־הֶרְפָּה.
 חֵם צְהָרִים,
 חֵם צְהָרֵי־הָרִים,
 הוּא הָעִיר אֶת בֵּית־
 הָעֲמֻקִּים מְשֻׁנָּה,
 וְהִיא — בֵּית־הָעֲמֻק
 אֶת דּוֹדָה בְּהָרִים
 הָעִירָה מְשֻׁנָּה.
 פָּקַחְתִּי אֶת עֵינִי —
 וְלֹא הִכְרַתִּיהָ —
 „בֵּית־מִי אַתָּה, הִילָדָה,
 מֵאֵין זֶה בָּאתִי?

אִז מִצַּחֵק — וּבִצַּחֲקָה
 וְצַחֵק כָּל סְבִיבִי,
 שָׁמַיִם וָאָרֶץ
 בְּקוֹל וּבְלִי־קוֹל.
 אִז מִצַּחֵק: — „עֲשִׂיתִי

בְּלָעָה אֶל־קִרְבָּהּ,
מִקִּרְבָּהּ יוֹ זָהָבוֹ
וַיִּשְׁלַח הָאוֹר.
וַאֲקָרֵב אֵלֶיהָ,
וְאָרַח אֶת רִיחָהּ,
אֶת רִיח־הַהָרִים
עִם רִיח־הַמֹּר.

אִז אֲשַׁאֵל לִפְתָּע:
”הֲרֹאִית עַל הָאָרֶז,
שְׁנַיִם בְּנֵי־יוֹנִים
שֵׁם יוֹשְׁבִים בְּקֶן?”
- ”רֹאִיתִי.” - וְאֵת אֲמֹנֹן
וְתֹמֶר הַצִּיצִים
לְרִגְלֵינוּ? - ”רֹאִיתִי”
לִי מַעַן בָּחֵן.
”הֲרֹאִית אֶת הָאֵל,
וְאֵת אֵלֶת־הַהָרִים
עַל שָׁן־סֹלֶעַ יְחַד?”
נִתְעַן לִי: ”הֵן.”

”וְאֲנַחְנוּ אַף־אֲנוּ
מִתִּי בַחֲגָה
אֶת חַג־כְּלוֹלֹתֵינוּ?
- ”וְלֹו גַם הַיּוֹם.”
”וְאִי הָאֶפְרַיִן?”

הָאֶבֶן בְּנֵעַל,
וְאֶזֶב בְּלָחִי,
וּפְלִי בִיד.
וְאֲנִי נְהַפְכָתִי
הַיּוֹם לְאַחֶרֶת
לְעוֹלָמִי-עוֹלָמִים
וְעוֹדִי-עוֹד."

אֲזִי אֶקְפֹּץ מִמְקוֹמִי
בְּמַכְהֶלֶת-מָהוֹן,
טָרָם עוֹד אֶבִּין
וְאֵדַע עַד-מָה;
אֶךְ נִפְקָחוּ עֵינִי
לְפָתַע - וְאֵרוּ,
אוֹר חֹדֶשׁ שָׁם הָעַל
בְּהֶתְבוֹנְנִי בָהּ.
כִּי שְׁלוֹת-הַהָרִים
לֹבֶשֶׁתָּה כְּשִׁמְלָה,
וְעֹדְנַת-הַהָרִים
וּמְשׁוֹש-הָרִים לָהּ.

נוֹסֶסוֹת נוֹצוֹת
נִשְׂרִים כְּנֹר
לְמַחֲלָפוֹת-רֹאשָׁה
הַשְּׁחוּרוֹת מְשֻׁחָר,
וְאֵת שְׁמֵש-הַהָרִים

וינערו וישתחו,
 והאֵלִים הוא החל
 מדבר אלי.
 בירק־הרים נחבא,
 ובחצ־סֵעַ,
 אף־הם יברכוני
 בקול עִד־בְּלִי־דִי.

פתאם וישנה
 הרוח את טעמו,
 הוא קם על הכלה
 ושמלתה כגל
 במח־כנף הרים,
 ויחשוף ברֶכְיָה,
 אל שַׁעֲר־הָעֶדֶן —
 ואקרא: חדל!
 הריק והפֹחַז
 הוא נעלם ורא נודע
 אם לַעֲמֻקִּים נחקע,
 או נסק אֶל־עַל.

הרוח, הוא הָלֶךְ —
 תהי דרכו צִלְחָהוּ
 לא נקרא לו: שובהו
 לא נערג לו.
 בְּתֵף הָהָרִים

— „כְּפֹתֵי הַקָּשׁוֹת
 דָּם יִשְׁלַח הָאָרֶז
 וַיִּפְרֹשׁ דָּם.
 „וּמִי יִבְרַכְנוּ,
 יִשְׁקֵנוּ עַל מַצָּה,
 טוֹב יֹאמַר לְדַבָּקוֹ“
 — „הַשֵּׁמֶשׁ מֵרֵם“.

וּכְאֲשֶׁר אָמְרָה
 בֶּן הָיָה. הַדָּבָר
 אֵךְ יֵצֵא מִפִּיהָ
 וְהָיָה לְחֶק.
 אֲזִי קָרָא בְּשִׁמְחָה
 יוֹם-כְּלוּלוֹת בְּהָרִים,
 זֶה יוֹם-כְּלוּלוֹתֵינוּ
 בְּגִיל וּבְצִחֻק.
 קִרְאֵנִי לְרוּחַ,
 לְרוּח־הַהָרִים,
 וְהַשׁוֹכֵב הַגִּית —
 וְאָמַר לוֹ: שְׂרָקוּ

וַיִּשְׂרַק הָרוּחַ —
 שֶׁם אֲצַבֵּעַ בֵּין שְׁפָתַי
 וְנִפְלַח הַשְּׁחָקִים
 בְּקוֹלִי: כֹּה לֵחֵיו
 לְלֵב אֶרֶז חֹדֵר

לְאַרְבָּעָה בְּהָרִים:
 אֲנַחְנוּ וְעוֹד שְׁלֹשָׁה –
 בֶּקֶר אֶחָד הַחֲלֹם.
 אֲנַחְנוּ וְהַיּוֹנִים,
 וְאַמְנוֹן וְחֶמֶד,
 הַצִּבִּי וְאֵילָנוֹ
 עִם עֵינֵי-חַמָּם.

לודז, תר"פ

כִּי תֹאדִים עַם־עָרֵב,
וְהֶאָרְזוּ אִם נִרְדָּם
וְאִם נָדָם כֹּל פֹּה
אִז תִּפְתַּח הַכֶּלֶה
מִסֶּדֶד הַקְדָּשִׁים,
וְהַשְׁעָרִים לָעֶדֶן —
וְתִלְחֹשׁ לִי: בָּאֵל

וּבִרְדַּת הָעָרֵב
וַיֵּרֶד רִז אֲתוֹ,
אֶת הָרִי וּסְלָעֵי
כֶּסֶה הָרִז.
וְהִדְמָמָה נִסּוּכָה
עַל־כֹּל. בְּנִי־הָעֵמֶק
גִּם־הֵם לֹא יִיָּלֶיּוּ —
בְּגִיָּא הַשֶּׁלֶךְ הַסֵּ.
וְאִם גְּדוֹלֵ מְכַאֲבֵם —
אֵךְ לָעֵק יִירָאוּ,
יִרְאִים לְהִתְרִיד
בְּנִי־הָרִים מִשָּׁנָה.

וּבִרְדַּת הָעָרֵב —
וְעַל פֶּתַח הָהָרִים
כִּי הוּעַם הַזֶּהָב,
וְהַפֶּז גֹּזַע לֹם —
הָיוּ הַשְּׁמוּנָה

וּשְׁחָקוֹ לְמוֹת כָּל-עוֹד אֵל לוֹ יִשְׁחַק.
 וּבְלִילָה שְׂכֹנָה, לֵיל כְּפֹר וְאוֹר-עֲלֹמִים,
 יוֹנְקוּ מִמִּחְבֵּאִם בְּמִקְדָּשׁ כָּל-נִשְׁמָה
 וְהִכּוּ עַל כָּל-עֶרֶק וְאָמְרוּ לוֹ: רָעָד!
 וּדְפָקוּ בְּכָל רִסִּיס-דָּם וְאָמְרוּ לוֹ: שְׁטֵף!
 וְחִזְקָה יָדָם עַל כָּל-אוֹהֵב רֵךְ וּמַהֲסֵס:
 „הוֹ, קֶרֶב-נָא וַעֲשֵׂה עֲלֵתְךָ לְאֵל-הַחַיִּים!
 וּטְבֹל וְצַלֵּל בְּתַהוֹמוֹת נִצַּח-הוֹיָתְךָ
 וְלֹא תִפְשַׁע בַּמִּשְׁמֶרֶת, זֶה הַנַּחֲנוּ בְּךָ.”

בְּלִילָה שְׂכֹנָה, לֵיל כְּפֹר וְאוֹר-עֲלֹמִים,
 מִתְנַעֲרִים בְּתַאֲהָם בְּחִבּוֹן לֵב-כָּל-אָדָם
 הַמוֹנִי דוֹרוֹת בָּאִים, נִשְׁמוֹת מְזַקְקוֹת,
 הַפּוֹרְחוֹת בְּמִחְשָׁכִים, צִצּוֹת צִיץ-חַיִּימוֹת,
 חַיִּים הָאָדָם אֲשֶׁר מָצָא אֱלֹהֵיו.
 כְּרִבְבוֹת הַחֲבָצִלוֹת הַמִּתְחַבְּאוֹת
 בְּכָל-גִּרְעִין מִגִּרְעֵיגֵי זֶרַע-חֲבָצִלָּה,
 הַדֹּבֵק בַּעֲדֵנֶת שְׁעַר הַדְּבוּרָה, בַּת-הַזֹּהֵב,
 בַּעֲגֻבָּה עַל כָּל-צִיץ, וּכְשִׁבְעָה אֲהַבְתּוּ
 וְטָסָה טְעוֹנֶת צִיץ-נִצַּח וְלֹא תִדְעֵי;
 כְּאֶלֶף אֲלָפֵי הַנְּעוּזִים הַחֲבוּיִם
 בְּכָל קְרֹאוֹר, הַמִּכָּה גִלִּים עַד-אֵין-קֵץ,
 וּפִשְׁטוֹ זֶרֶם-נִגְהוֹ בְּרַחֲבֵי-הָעוֹלָם
 וּבַעֲיָגֵי יָם וְיָם וּבַעֲיָן כָּל-כּוֹכַב רְחוֹק
 יִצִּיתוּ שְׂבִיבֵי-זֶהָר, נִצַּח לֹא יִתָּמוּ; —
 כֵּן נִפְשׁוֹת דוֹרוֹת בָּאִים בְּחִבּוֹן לֵב-הָאָדָם:

לִיל־אַהֲבָה

I

בְּלֵילָה שְׁכֻנָּה, לַיִל כְּפֹר וְאוֹר־עֲלֹמִים,
מִתְעוֹרְרִים רַעֲנָנִים בְּחֶבְיוֹן כָּל־נִשְׁמָה
הַמּוֹנִי דוֹרוֹת, נִפְשוֹת אָבוֹת וְאָבוֹת־אָבוֹת,
שָׁחִיו, נִלְחָמוּ לְמוֹת וַיּוֹכְלוּ.
בְּאַהֲבָתָם הַנִּצָּחַת יָכְלוּ לוֹ
וַיִּשְׁלְחוּ לְשׁוֹד־חַיֵּיהֶם לְמַרְחָקִים.
וּבְמוֹת בְּשָׂרָם וַיִּתְעַטְפוּ בְּבִשְׂר־בְּנֵיהֶם
וַיִּהְיוּ כְּאֱלֹהִים, אֲשֶׁר יַעֲבְרוּ חַיּוֹ
מִנִּרְמִיק הַצִּפְרָת אֶל רֹד קְטִיפַת כְּנָפֶיהָ,
וּבַעֲרֹב הַיּוֹם וְגִוְעָה הַצִּפְרָת,
וְהִימָּה רַקֻּמַּת אֲדָמָה, שְׁחוּרָה עִם וְהֶבֶה –
עַדִּי הַשְׁקִיעָה, הַקּוֹלַעַת זִרֵּי־דָמָה,
שְׁחוּר עֵינֵי־יִלְדָה כְּמָהוּת וְזֹהָר כּוֹכֵב נוֹלָד,
וְחַיִּי אֱלֹהִים, הֵם לֹא יִסּוּפוּ נִצָּח, –
כֵּן חַיִּי אָבוֹת שׁוֹלְחִים לְשָׁדִם לְמַרְחָקִים:
כָּל־חֶשֶׁק חַי – חֶבְיוֹנָם, וְכָל־רֶטֶט עַר – מַצְמוֹנָם,
עַד בְּלִיתִי אַהֲבָה לֹא יִתְרַב מַעֲיָנָם

„אם נפש טמאה אני, שכינה זכה, טהורה,
 לא טמאה אהבתי לך, ליפי חניך!
 ואם נזץ מבדיל ביני ובין רב, סך,
 געגועי וגעגועיך חיצ אין בינותם.
 בטמאתי אכמה, אשאפה אליך, אמי,
 בטמאתי אחז בקדשתך ולא ארפנה.
 הו, רצינא אהבתי לילדת-פלאים זאת,
 והיתה כלם לי, בו אעלה למרומיך.
 הו, רצינא אהבתי, בלמה אין לי כל,
 ואין קדש לי וולתה ואין נחמה בלמה.
 הן פתח היא, אשר פתחת לי למקדשך;
 על ספו אפל-נא, הו, אפל וגועתי...“

II

אוֹדךְ, אֱלֹהִים,
 על ליל-חסדים זה, אשר מניח לי
 בחוף ליל-עמל רבים, במו נסיתיני,
 ליל פדות לנפשי ממשטמת עולם משומם,
 אשר יתנפר לך ולנגה-רחמיך
 ושרך את נביאיך באש כאב-אהבתם,
 אשר בה ישאפו להחם לו כמעט,
 וכבה את המדורה בלעגו הקר
 וקסא והילל אמלל כבראשונה.

אוֹדךְ, אֱלֹהִים,
 על ילדת-פלאים זאת, אשר הוכחת לי

אֲבָק־הַפִּלָּאוֹת הֵן בְּחִפְזִי אֶל־הַחַיִּים,
אֲשֶׁר כָּל פְּרוֹר תּוֹעָה שְׁמֶשֶׁת־הַדֶּר יִהְיֶה
וְקִרְיֵי־פִזוֹ נִצְחֵי־נִצְחִים תִּפְעַמְנָה.
וּבְלִילָה שְׁכֹנָה תַעֲרֹנָה בְּבִב־כָּל־אָדָם
וְהָמוּ אֵל כָּל־עֶרְק וְלָחֲשׂוּ לוֹ: רָעֵדוּ
וְאֵל כָּל אֲגֵל־דָּם וְלָחֲשׂוּ לוֹ: שִׁטְףוּ!
וְעוֹרְרָה הַמִּיתָן שׁוֹעֵת־תָּם בְּנֶפֶשׁ
וְזָרְמָה כְּרֹחַשׁ־כְּנוֹר עוֹרָג לְמַרְחָקִים:
„הוֹ, פִתְחֵי מוֹסְרוֹתֵינוּ וְנִזְרַע גַּם־אֲנַחְנוּ
זֶרַע יָפִי, זֶרַע כָּאֵב וְגַעְגּוּעִים
וְנִחְיֶה גְאוּלָּיִים וְכֹאֵל לְאָפֶס נִשְׁחָק”.

וְאֲשֶׁרִי כִל־יֹדַע בְּרַכַּת אֱהִבָּה
בְּלִילָה שְׁכֹנָה, לֵיִל כְּפוֹר וְאוֹר־עֲלֹמִים,
וְשָׁקַע אֶת־כָּל־חַיּוֹ בְּשִׁמְחַת־רַעְבוֹנָה
וּבְרַגְע־יָפִי אֶחָד יִנְחַל עוֹלָמִי־עַד.
כַּחוּגָה הַמְּחַדָּשֶׁת שִׁיר לְבָקָרִים,
שֶׁבְכִנְפֶיהָ הַעֲנֻגוֹת, הַעֲנֻוֹת,
יוֹם יוֹם תִּרְקִיעַ שָׁחֲקִים לְאֵלֶיהָ
וְעֲלָתָה בְּכַח שִׁירָה וְשִׁכְחָה רַפְיוֹנָה
וּבַעֲצָמָה אֶת עֵינֶיהָ מִרֵּב אוֹר וְחִבְלָתָהּ,
וְזָרַח שְׁמֶשֶׁה בְּנֶפֶשָׁה וְדִקְתָּכָלָתָה יָרַעַד,
וְשָׁרָה עַד הַתְּעַלְפָּה וְעֲלָתָה עַד הַמּוֹגָה –
כֵּן נֶפֶשׁ מְחַדָּשֶׁת אֶת שִׁיר־אֱהִבָּתָהּ,
עוֹרָגַת עַל יוֹרֵאֵל מְכָאֵב, מִסְחִי, מִפְּהַד,
וְחוֹרֹת בְּנִטְפִי־דָמָה אֶת תִּסְלָתָהּ לוֹ:

מה-נאמנו ישועותיך, אלהים!
 רבי-חסד צמאון גבעול נובל שחות,
 קושמש נדיב לרעד צפור מתפללת
 וליל-אהבה לנפש עורגה בעולם נר...

III

אל דרש במפלא, אל העמק שאלהו
 מה-פנים, מה אחר, מה-מטה, מה-מעלה?

ויש אמת רק אחת ואין כל זולתה,
 זו אמת האהבה בסער-שונעתה,

עת יצר הלב ללהבת-החיים,
 המזנקה יהירה עד לב-השמים,

והצליפה על שערי היכל אלה:
 "הוי, פתח-נא, גבתי מעל כלי-גבתי

אנכי להבת-שלהבת בת-ארץ
 דופקת דלתך - התעמוד בפתיך?

אל תיראו לא באתי לרשת כסאך:
 רק שמי-שמך, ולי - אדמתך.

אך הגד גם הגד-נא, אל כביר-כח,
 איך תמצא גבורתך במקדשך מנוח,

לִהְיֵאֲנִי שְׁנִית בְּמַחֲסֶה כְּנִפְיָה,
 וּמִהִי לִי תַכְלֶת-עֵינָה תַכְלֶת זִיוָהּ, אֵלֵי,
 וְשׁוֹשֶׁן-לִחְיָה – רָמֹז לְוַרְד־רוּחָהּ
 הַלְוֹטָף כְּרַעַד חֲלוֹם כְּמוֹס, לֹא-יִתְפַּשׁ,
 כִּלְעִין בְּלֶה עוֹד לְאוֹר מַחְשַׁכַּת תַּבֵּל.
 עֲדִינָה כִכְנֶף-מִלְאָךְ, טְהוֹרָה כְּמִגְעָה,
 הוֹכַחַת אוֹתָהּ לִי בְלִיל־חֲסָדִים זֶה,
 אֲשֶׁר מִנִּית לִי בְּחוּךְ לִילִי-עַמֶּל רַבִּים.

בְּלִיל־עַמֶּל רַבִּים
 נִסִּית אוֹתִי, אֵלֵי, וְאַזְנָה אֶטְמָה
 מִשְׁמַע אֶת שׁוֹעֲתִי בְּנִפְלִי בְּמַעַט כֹּחִי,
 יָגַע, נִדְפָה, אוֹבֵד וְעוֹרֵג לְאַלְהִי.
 בְּלַעֲתִי לַחֲשֹׁךְ בְּהִמִּית קִרְיָה זָרָה,
 נִשְׁקָתִי עֲקֻבוֹתֶיהָ בַּעֲפָר כֶּל־רָגֶל,
 שְׁבַעֲתִי צַעֲרָהּ בְּאַנְחַת זָקֵן עֲזוּב
 וְאַשְׁתִּי אֶת דְּמַעוֹתֶיהָ בְּעִין פְּלִיגֵל קוֹפֵא,
 וְאַתָּה, אֵלֵי, רֵאִיתָנִי בְּרִדְפִי אַחֲרֶיךָ,
 יְחִידִי, נִשְׁכַּח וְגוֹאֵל אֵין לִי זוֹלָתָךְ,
 וּתְעוּבָנִי לְנִפְשִׁי לָמַעַן נִסּוֹתָנִי.

אוֹדָךְ, אֱלֹהִים,
 כִּי בִי בְּחֶרֶת לְנִסּוֹת אוֹתִי בְּרַפְיוֹנִי
 וּבְנִפְלִי בְּנִדּוּדִי וְלֹא יִכְלֹתִי קוֹם,
 שְׁלַחַת לִי עֲזָרְתָךְ – יִלְדֶת-פְּלָאִים טְהוֹרָה,
 אֲשֶׁר הִבִּיטָה בִּי בַּקֹּץ רָגַע קֵץ וְאַחֲזָק.

וירועי בארץ לִי תמשל, תושיע.

מה-תצחק? בתרגע גבורתי בעיניך?
בוז יבוז עז-רגעי לשממון נצחיה..."

IV

ידעתי, כי כשיר-נרם ברם-ההרים,
שיר תשוקת-פּרָצִים אֲשֶׁר לֹא תמלא -
כֵּן שִׁיר מֵאוֹיֵי-אֶהְבָּה נסערים,
שִׁיר-יָאוּשׁ לֹא-יַעֲזֹר, לֹא יכלא.
ידעתי, כי אֶמֶת שועת-אֶהְבָּה,
כתפלת אִישׁ לֵאלֹהִים לֹא-שומע:
דָּם נִשְׂרָף לֵבב יתום בִּיקוּד-לִהְבָּה
ואין רואה אֶת שְׂרָפָתוֹ ואין יודע.
ואולם מִי-יִתְּנֵנִי בְּכִידוֹתַי
רק אֶהְבָּה וְאֶלֶם-גַּעְגּוּעֶיהָ,
וְהַשְׁלֵמְתִי וּבִרְכֵתִי אֶת יְתֻמוֹתַי
וְטַבֵּלְתִּי וְצַלֵּלְתִּי בִּזְוֵי גִלְיָה,
אֲשֶׁר יתעַרֵב כְּאָבִי בְּגִיל-אֶהְבָּתִי
וְאֵל אֵלֵי יֵצֵא לְבִי עִם שְׁוַעֲתִי.

וְאַנְכִי לִהְבֶּת בַּת אֲשֶׁהֶאֱדָמָה
כּוֹבֶשֶׁת מְלֹא רֹחַב עוֹלָמָךְ בְּיַד רָמָה:

עוֹקֶרֶת הָרִירָה, שׁוֹחֲקֶתָם, טוֹחֲנֶתָם
וַיָּמִים סוֹפְנָת בְּעַפְרוֹתָם, טוֹמְנֶתָם,

מִכְבָּה כָּל-כּוֹכַב, כָּל-שֶׁמֶשׁ בְּרִצּוֹתָהּ,
וְעוֹשֶׂה חֲדָשִׁים לָהּ לְצִנְרֵךְ רְאוּתָהּ,

כּוֹכְבִּים-עֵינִיָּם, אֵין זֹהָר כְּנֻהָרָם,
אֵין חֲצָפָה כְּחֲצָפָתָם וְאֵין טֹהַר כְּטֹהָרָם,

וְאִם מַעֵט לָךְ כָּל-אַלֶּה, הוּא, אֵל רַב-הַפְּלָאוֹת,
הֵן גַּם לְגוֹרְלֵךְ מִיָּדִי תוֹצְאוֹת,

כִּי כָל-מַבְרָכֶיךָ רַק בִּי יִבְרָכּוּךְ
וְאוֹרֵרֵי-יוֹמָם בִּי אַר יֵאָרוּךְ,

רְאֵה אֶלֶּה מְשִׁתָּחוּיִם עוֹד לְפָנֶיךָ
וְאַלֶּה מְהַרְסִים אֶת כָּל-מִזְבְּחוֹתֶיךָ,

יִהְרָסוּ, יִתְחַצּוּ, יִתְהוֹדְלוּ מִכַּעֵשׁ,
וְרַב-הָעֲלִילִיָּה מִה-יוֹכֵל וַיַּעֲשֵׂה

אֵל-מְרוֹם בְּמְרוֹם יְנוּחַ יִרְגִיעַ

ובתוך תהומותיך, נפשי,
 מתגוששים הדורות אשר חלפו
 כטפות-מים בנות מעמקים עורים
 מתגוששות בשאקן למעלה.
 והרבה שחקים נטמנו בקרבך, נפשי,
 ואין מספר לעולמות המקפלים תוכך;
 אל עולמות אבות קדומים, אשר לא ידעתי,
 והשמים אשר נשאו בעיניהם.
 מאב לבן בירשה הם עברו,
 ועתה קמו לך לבנהלה, נפשי.

ויש אשר אסתכל בך ואט לך און, נפשי,
 והשעה שעת מנוחה, שעת אין-קול, אין-בת-קול,
 אז אשמע קולות שונים וחרשים
 בקולות-אוב או אחרוני לחשיטבועים
 מתוך תהומך, נפשי, אלי עולים:
 חריקת-שן וקולות כרסום-עצם,
 ויללת-חרדה טרופת סופת-מדבר,
 ואנחה הגוססת בתוך צלצול חרבות,
 ולחשייתאווה, ולחשיי-כאב ולחשיי-תפלה...
 ורואה אני: אין-סוף של עינים מציץ בי מתוכך,
 זו ברק-הדם בה, זו עגומת-חלום,
 וזו מבוכה בה, וזו כמעין שָׁלוֹ.
 וכל הקולות תובעים, ותובעות העינים
 ממני את תקונם.
 הן-אלה קולות כל-אבותי אשר אבדו,

מ. פיינשטיין

אל נפשי

עמקה את ממעמקים, נפשי,
ומי יתכן את מצולותיך,
כי שפתי-בראשית נשקו בך את שפתי-אחרית,
כנשק רקיע-תכלת את זהבים במרחק
בשעת-דמדומים שירה.
ותועה, נפשי, את, מעולם ועד-עולם תועה,
כחד קול-אלהים המרחף מימי-בראשית.
מתהו אל-יתהו תתעי ומבהו לבוהו,
וצופה בך האין-סוף האורירי
ותוקה וכמו שואל: מאין? לאן? ולמה?
ואת תרחפי, נפשי, ובלי-מענה, בתוך האין-סוף
והאין-סוף בתוכך.

עמקה, נפשי, את ושכבותיך רבות
כשכבות שדה-השגל, אשר יד-סתרים
בנרפתי-הצפון תזרענו לבן
מראש הימים.
כל-שכבה - רסיסי נפשות הרבה, נפשות
אבות-אבותי הקדמונים.

אבותי הם הישישים עטופי טלית ותפלין
 משתתחים ויוצקים לחש-כאבם אל הבורא.
 אנכי עומד פרוש אז מחוץ לקהל הפורעים,
 ואפשר חיוך-בזו על שפתי,
 ואפשר אמהה חרש דמעת-צער מעל עיני
 על אבותי אלה האמללים.

ואני יודע: בוא יבואו ימים
 ופרחו העולמות אשר תוכך, נפשי,
 ואחד אחד יינקו בני אותם,
 ודפי-נזיר יבלעום,
 עד אהיה כזיבוב לאחר גמל חסדו אתו העכביש,
 בלי עולמות אבות, בלי עולמי אני.
 אז תעזיבני, נפשי,
 ותתעי לבהו אחר.
 ושבתה אז מלחמת כל-הדורות,
 אשר התגוששו בקרבי כל-הימים,
 או-אז אנוח, נפשי, מנוחת-עולם;
 אך את, אין קץ לתעוהך, נפשי,
 את בת-גדודים...

יר-יורק, תרפ"א.

ואלֵה הן עֵינֵיהֶם...

ונָאִי, הָאִמָּלֵל, אֵיכָה אֶמְצֵא תְקוּן לְכַלְמוֹ?

ונָאִי יִדְעֹתִי: פֶּעַם יִגְבֹּר לְחַשׁ זֶה מִתּוֹכְךָ, נִפְשִׁי,
וְלֹא אֶשְׁמַע,

וּפֶעַם יִגְבֹּר לְחַשׁ אַחֵר בִּי וּפֶעַם שְׁלִישִׁי.
וְכֹה מִזֶּה לָזֶה בְּלִי דַעֲתִי וּבְלִי רְצוֹנִי מְטֻטֵּל אָנִי,
וְלִנְצַח לֹא אֲרַגִּיעַ.

ונָאִי יִדְעֹתִי, כִּי בְנֵהֶם בְּדָמִי רָגַשׁ פָּרָא
לְנִתְשׁ, לְהָרֵם וּלְבוֹס כָּל בְּרָגְלִי,

אֲזִי תִגְבֹּר נִפְשׁ אָבִי פָּרָא קְדָמוֹן,
שֶׁהִיָּה נָד בְּעֶרְבוֹת-חוּל וְטוֹרֶף אָדָם.

וְחֶרֶד־אֵימָה זֹו הַמַּחְבָּקָה בְּשָׂרִי
עַת יִרְעִים רַעַם וְהַפָּרֶק מִדְּלִיק

רְצוּעוֹת־אֵשׁ בְּזוּגוּגִיּוֹת־חֲלוֹנֵי הַפְּלֹת.

זֹו חֶרֶדֶת נִפְשׁ אָבִי קְדָמוֹן, אֲשֶׁר נִמְלֵט
בְּקוֹל־יִלְלָה לְמַעַרְתּוֹ בֵּין הַסִּלְעִים

בְּהִנָּשָׂא סוּפַת־קָדָם מֵעַל רֹאשׁוֹ.

וְעַת אֲבִכָּה אֶל־תוֹךְ צִלְלֵי הַיָּם,

מִתוֹךְ לֵב רִיק עַל עוֹלָם חֲרָב,

זֶה בּוֹכָה אָבִי אִמָּלֵל

עַל שְׁמֹמֹן חַיּוֹ וְעַל אֲשֶׁרֹו חֲרָף.

וְרָגַשׁ־תַּפְלָה יֵשׁ אִם יִשְׁטֹף חֲדָרֵי־לִבִּי

נֶאֱלָמִי הַשְׁמֹמֹן,

וְעַל בְּרֶךְ אֶכְרַע, אֵשׁא עֵינֵי נְבוּבוֹת אֶל הַמְרוֹמִים,-

לֹא אָנִי הַכוֹרֵעַ, נִפְשִׁי, וְלֹא אָנִי אֶתְפַּלֵּל;

II

רְאִיתִי אִישׁ צִיד דֹּוֹרֶךְ הֶקְשֶׁת
 אֶל לֵב צִפּוֹר חֲבוּיָהּ בְּסֶתֶר שִׁיחַ,
 הִמָּתַח מִיָּתֶר, רֶנֶן וְצִלֵּי הַפְּרִיחַ,
 וּסְנֵי צִיד רָקְעוּ דוֹמָם כְּעֶשֶׂת.

וּפְתַע-מֶר הָיָה לִי עַד-בְּלִי-קֶץ
 וְאָדַע, כִּי נִפְשֵׁי שָׁם תּוֹךְ הַשִּׁיחַ,
 אֲבוֹי נִפְשֵׁי!... וְכִבֵּר בִּרְקֵק הַגִּיחַ
 וְעִלִּים נִתְּזוּ מִמְּעוֹף הַחֶץ...

סתור

I

עַתָּה כֶּסֶף צַח עָלַי שְׂדֵמוֹת יָרוּעַ
וְעָצִי יַעֲרִים בְּעֵנֵי שְׁנֵי יְאֻדִּימוֹ,
עַתָּה פֹּה נִזְרָם פְּרָחֵי חֶמְדָּה יִרְיֵמוּ –
אֲלֵי, אַחוֹת, צֵאִי אֵל הַמְּנוּעַ.

אֲנִי קִטְמַתִּי לָךְ מֵאֵז הַבֶּקֶר
מִלֵּא-חֲצֵנִי פְּרָחִים, שְׁאֵר תַּפְאֲרַת,
טְמוּנֵי הָרִים, שְׁמוּנֵי סִנָּה נִסְתָּרַת,
רִקְמַת יַעֲרִים כְּתֻב־שִׁטֵּי-הַיָּקָר:

וְעָלִי הַסֵּלֶעַ, שָׁם אֵל עֵינֵי-הַתְּכֵלֶת,
מִהֶם פִּרְכַּת הַיֶּכֶלִּי טְוִיתִי –
אֵיךְ, אַחוֹת?... כִּי רַק אוֹתָךְ זִכִּיתִי
הָיֹת בְּקֶךָ שִׁקְדָּשִׁי מוֹשְׁלֶת.

כֶּבֶד יֵט הַיּוֹם. דִּגְלֵי שְׁחָקִים שָׁלְיוֹ
וְחֵן חֲגִים פֶּאֶמִי-עוֹלָם יָחַן:
שְׁמַעִי, שְׁמַעִי מִה־מֵאֵד לֵב אִישׁ יֶרֶן
בְּרֹדֶת לֵיל, כְּאֶשֶׁר צִלְלִים נָטְיוּ...

IV

בַּיּוֹם הַהוּא - עֲדִימוֹ הַתַּפְּרָקוֹ
הַעֲרֵמוֹנִים בַּחֲבֹא גֵן וְגֵיא;
חֲסִידוֹת הַפְּלִיגוֹ נִגְבָּה בְּרָקִיעַ,
אֲחֶרֶן קוֹצְרִים אֲחֵרִימוֹ רֹאשׁ הַנִּיעַ
וּמֵלֶא-חֲצֹנוֹ יְגוֹן עֹמֵר בְּגֵיא...

בַּיּוֹם הַהוּא - כִּי עֲלֵעָה הָרוּחַ
צִמְרוֹת שְׁנֵי בַּחֲבֵי הַפְּרָדְסִים,
כְּמוֹ בְּרֵד זֹעֵף עַל צוּר קְרוּחַ,
וְכֵמוֹ אֲרֶבֶה לְהִשְׁחִית שְׂדֵמוֹת שְׁלוֹחַ
הָרוּחַ זְעֵמָה בַּפְּרָדְסִים.

וְהִרְחַק בְּאֶרֶץ טַחְנָה טַחְנָה
וְשִׁיר-עֲלוּמִים נִשָּׂא מִבֵּין גְּרִנּוֹת;
קוֹצֵר בּוֹדֵד, בְּדֶרֶךְ אֵל נוֹהֵג,
הַקָּשִׁיב רֵב קָשֶׁב מִתְלַמֵּי שְׂדֵהוּ
לְשִׁיר-עֲלוּמִים הִרְחַק שֵׁם בֵּין גְּרִנּוֹת...

III

עם ליל ילקויב ר' ר' חיק היער
 ושכיל של פסח על פלגים רוח,
 מחגורסלעים ינשוף כה מר צורת
 וכוכביפז פותחים ברם השער.

אך שם - באפל ובעמק יער
 איל עורג נדם, להבת-אש העיפה
 שארית סתר, מה-מאד קרנו הכסיפהו
 ופתע - והוא הקחיק מרוצו פסער...

ב

קְדוּשִׁים *

אֵל גָּדוֹל וקְדוֹשׁ!

אב גָּדוֹל וקְדוֹשׁ שֶׁל כָּל־יִשְׂרָאֵל!

אנכי החוטא, הסמא, השפל, השבור והמרסק, בא להתפלל לפניך, הקדוש מכל־קדוש, הטהור מכל־טהור, הרם מכל־רמים, צור־הצורים! בעד־מי אני מתפלל לפניך?

בעד אלה שהתהלכו לפניך כל ימי חייהם, נשמו ונעו רק בך, לא שכחוך אף רגע, ויצאה נשמתם בהקדישם את שמך! חָטְאוּנוּ הוּא, כִּי הִקְדָּשִׁים מִתְחַלְלִים —

חָטְאוּנוּ הוּא, כִּי גַם עֲבֹדֶיךָ הַיְקָרִים אֵינָם מוֹצִאִים מִנוּחָה —

חָטְאוּנוּ הוּא, כִּי עֲצֻמוֹת קְדוּשִׁים מְשַׁלְּכוֹת מִקְבְּרֵיהֶם!

גִּוִּיּוֹת, שֶׁהָיוּ מִשְׁכָּן לְקִדְשֶׁתְךָ, מְשַׁלְּכוֹת הַחוּצָה — חָלָל מִשְׁכָּנְךָ!

גִּוִּיּוֹת, שֶׁהָיוּ מְקֻדָּשׁ לְפָנֶיךָ, טָמְאוּ בִיּוֹדֵי רִשְׁעִים — נָטַמָּא מִקְדָּשְׁךָ!

גִּוִּיּוֹת, שֶׁהָיוּ מִרְכַּבָּה אֱלֹהִי, הָיוּ לְחֶרֶפָה וּלְשִׁנְיָנָה — גִּפְצָה מִרְכַּבְּתְךָ! אוֹ, בִּגְעַת עֲצֻמוֹת מֵת בְּעֲצֻמוֹת אֱלִישֶׁע, הִשְׁלַכְנוּ מִן הַקֶּבֶר —

וְעַתָּה הִנֵּה אֲנֹשִׁים־חֲזוּרִים בָּאִים, מְשַׁלְּכִים אֶת עֲצֻמוֹת קְדוּשֶׁיךָ מִקְבְּרֵיהֶם וְקוֹבְרִים סוּסִים בְּמִקְוֵמָם —

וְאַתָּה תַחֲשֶׂה, אֱלֹהֵינוּ וְאַתָּה תִּתְאַפֵּק? וְאַתָּה תִּסְבּוֹל? וְאַתָּה לֹא תִרְעִישׁ שָׁמַיִם וָאָרֶץ?

אֲמַנָּם רַבּוֹ חֲטֵאוֹנוּ, אֲבָל מֶה עָשׂוֹ לָךְ אֱלֹהֵי הַטְהוּרִים, הַיּוֹסִים, הַקְדוּשִׁים? אִם לֹא לְמַעַנְנוּ — עֲשֵׂה לְמַעַנָם —

בּוֹא תְּבוֹא יִשׁוּעֶתְךָ, הַגָּלָה יִגְלֶה חֲסֹדְךָ, יִתְגַּדֵּל וִיתְקַדֵּשׁ שִׁמְךָ — בְּהַקִּימְךָ מִשְׁכָּנְךָ, מִקְדָּשְׁךָ, מִרְכַּבְּתְךָ!

ג

שְׁעָרֵי דְמַעוֹת

יוֹמָם וּלְיָלָה אֲנִי צוֹעֵק לְפָנֶיךָ, יוֹמָם וּלְיָלָה אֲנִי בּוֹכָה לְפָנֶיךָ, — אֵין עוֹנָה! צוֹעֵקִים אֵלֶיךָ עַמֵּי־הַמַּעֲמָקִים שְׁלִי, — אֵין עוֹנָה!

(*) בהגיע לאזני השמועה בר"ח אֵיךְ שֶׁנֶּת תְּרַפֵּה, כִּי מְשַׁלְּכִים עֲצֻמוֹת קְדוּשִׁים (בבית־הקברות שבג'לג'נה) מִקְבְּרֵיהֶם וְקוֹבְרִים סוּסִים בְּמִקְוֵמָם.

הלל צייטלין

תפלות

א

מחדש

אב גדול וקדוש, אבי כל בְּאֵי-עוֹלָם!
אתה בורא את עולמך-בנך, בנך, – בכל מעוֹף-עֵין...
אם כהרף-עין תסיר את חסד יצירתך והיה הפל – אֵין ואפס...
אבל אתה מריק עַל יצירך-בניך צנורי-ברכה בכל רגע ורגע –
ועוד פעם יופיעו כוכבי-שחר ושרו שירת-אהבה לפניך –
ועוד פעם יצא שמש בגבורתו ושר שירת-עז לפניך –
ועוד פעם ישירו מלאכים שירת-קדש לפניך –
ועוד פעם תשרנה נשמות שירת-צמאון לפניך –
ועוד פעם ישירו עֲשָׂבִים שירת-געגועים לפניך –
ועוד פעם תשרנה צפרים שירת-גיל לפניך –
ועוד פעם ישירו אפרוחים עזובים שירת-יתומים לפניך –
ועוד פעם יתעטפו אילנות כשליחי-צבור לפניך –
ועוד פעם ילחש מעין את תפלתו –
ועוד פעם יעטוף עני ושפך את שיחו לפניך, –
ועוד פעם נשמות-תפלתו בוקעת רקיעך-שחקך בעלותה לפניך, –
ועוד פעם פור יתפורר גֹּוֹל מְאִימַת כבודך –
ועוד פעם עינו נשואה אלך:
רק קו אחד מְאוֹרֵךְ והייתי חֲדוֹר-אורה.
רק דָּבָר אחד מדברִיךְ וקמתי לתחיית.
רק תנועה אחת מחיי-נצחך והייתי רווי-טל-ילדותו!
הלֵא אתה בורא הפל מחדש. ברא-נא, אבי, אותי, לדרך, מחדש!
נָשֵׁם בִּי מנשמת אפך וחיתי חיים חדשים, חיי ילדות חדשה!

ומאין בא פגול החיים? ומאין באים המאניים אשר לא לך הס?
ומאין באים הגעגועים אשר לעפר ואפר הם?
ימינך תנחני - ולמה-זה תורידני? רוחך ישאני - ולמה-זה תשקיעני?
לבי קורא לך - למה-זה תרחיקני?
ואם קרב אקרב אליך, אתה הולך הלך ורחק;
ואם אגש אליך - תגרשני, תרדפני, תדיחני -
הכה גדול חטאי? הכה כבדו פשעי?
ואם גם מאד כבדו פשעי, - ה אתה לא תוכלי נשא אותם, אתה
הנושא את כל העולמים, כל החיים וכל הדורות?
ואם טמאתי - הלא אתה הים המטהר את כל הטמאות;
ואם חשכה נשמתי - הלא אתה הוא השמש החודר לתוך כל הפנות
החשכות;
ואם נחלשתי, נרפיתי, נדכיתי - הלא אתה צור-עולמים!
אם נטף מימך אני - יפול אל פיהו! אם קו משמשך אני - שוב
אשוב אליו!
אור איך-סוף! פותח אני את נקיני נשמתי לפניך - תקיפם, סובבם,
הכנס בהם, חדר בהם!
אור איך-סוף! חיי - חייך, אורי - אורך, נשמתי - נשמתיך!
אור איך-סוף! התאחד בי, הדבק בי, אגורה בשמיך בחיי-אדמתי,
אדבק בנשמתיך בחיי-גוףתי, אדבק בזיוך בעמקי-מצולתי!

ה

תפלות

בעמקי ליל. דממה. שנה. לבי צר...
אנכי צר - אתה צר. נגורה יחד!
אני שופך שיהי לפניך, אתה שופך שיחך לפני. אתה מאוין לקולני;
אני מאוין לקולך. הבה נדבק לנצח!
אינני צועק עתה לפניך. אינני מבקש מאומה ממך. אני - עמך,
ואתה - עמי...
האשיר שירתי לפניך? האריע תרועתי לפניך? האטך נסך דמעותי
לפניך?
שירה ותרועה לא חפצת, דמעה ואנחה לא שאלת...
למה לך דמעותי, למה לך אנחותי? - כלי שלך...
למה לך שאלותי? למה לך בקשותי? - כלי שלך!
למה לך עריגותי? למה לך תשוקתי? - כלי שלך!

עורגת אליך הנקדה הנעלמה של נשמת, – אין עונה!
אז, בימים מקדם, בבקשי, בבכותי, בשועי אליך, נדמה נדמה לי
מעריך:

עתה – חומות גדולות ביני לבינך ושערי-ברזל סגורים על מסגר.
וביד קדושך מסרת: „כל השערים ננעלים, חוץ משערי דמעות“ –
גם שערים אלה סגורים ומסגרים עתה, – אין פותח!
„קוה אל ד', חֶזֶק וְיֶאֱמָץ לְבָבְךָ.“
„אם התפללת ולא נענית – חֲזֹר וְהִתְפַּלֵּל!“
עד נשימתי האחרונה לא אחדל משפך שיחי לפניך –
נשימתי האחרונה – רק רבנה ותפלה!
נשימתי האחרונה – נשיקת רוחך!
נשימתי האחרונה – נִטֵּף בְּיָם, רוח ברוח, קו בשמש, נשמה בנשמת
עולם...

יונה לבנה עמדה על כרכוב חלוני, – תבשר-נא בשורת ישעך
רוח קל עבר על-פני, – יבא-נא עמו דרישת-שלומך!
נחשול-אור התפרץ אל חדרי, – יגלה-נא חזון הַנְּחֵמָה!

ד

טֶהֱרַנִּי!

אתה אמרת על-ידי קדושך: „הֲבֵא לְטֶהֱרֵנִי – מְסִיעִים אוֹתוֹ.“ הוי, מה
הרביתי לדפוק על דלתך, על שערי טהרתך, – אין מְסִיעֵ!
מִי־זֶה יִסְעֶה? מִי־זֶה יַעֲזֹר? מִי־זֶה יִתְמוּךְ?
אוחזים בציציות ראשו ודוחפים אותו בחזקה אל שערי הַטְּמֵאָה –
משליכים אבן בנו ומשקיעים אותו במצולת החטא, בטיט הַקֶּן, –
בעמקי השאול –

הִנָּאֵמַר: „אין לנו חֶפֶץ בך, דָּבָר אין לנו לך ולטהרתך“?
ולמה-זֶה בראתני? ולמה-זֶה תתן לי מתנת חייך? ולמה-זֶה נשמת בי
מנשמת אפך?

ואם אין לך חֶפֶץ בי ובמעשי, – למה-זֶה שלחתני ארצה?
הלא שלוח אני מאתך, כאשר שלוח הוא כל אשר נשמת-עליון באפו, –
ולמה-זֶה לא תתן לי הכח והעז להשיג מה שבשבילו שלחתני?
למה לא תתן לי הכח והעז להסיר מעל דרכי מְפִרְעֵי-שליחותך, –
תאוות-בשרי, קַצְר־רוּחִי, עֲצָבִי, יְגוֹנִי, קְשָׁלוֹנִי?
מדוע לא יהיה רצוני כלו קדש אליך? למה-זֶה תתנני לעשות צַח
אשר לא רצונך הוא?
האין נשימתך מְצַרְפָּת ומְזַקֶּקֶת? האין רוחך נושב מגן-עדן? האין מי
מעניך מקדש-הקדשים?

ז

רחמים

אל אלהי ישראל! מי אנכי, שאתפלל לפניך על בניך?
 מי אנכי, שאזכה להתפלל לפניך על בני אברהם, יצחק ויעקב?
 מי אנכי, שאזכה להתפלל לפניך על עמך הגדול והקדוש, עם ישראל?
 מי אנכי ומה אנכי? בריה עניה, עלובה, כלי מלא בושם וכלמה,
 חרש את חרשי אדמה, תולע ככל התולעים הרוחשים.
 מי אנכי, כי אבוא לעורר את חסדך הגדול? מי אנכי, כי אבוא
 לעורר את רחמך על הצאן הנדחות והעזובות?
 עם גדול וקדוש ועם-זה גם - צאן נדחות ועזובות!
 גדול הוא עמך - גדול הוא בסבלו את קבלך, בנשאו נצח את נסך,
 בהלחמו על דבר-קדשך, על אמתת-קדשך -
 ועם-זה - צאן נדחות ועזובות - צאן אובדות, צאן פזורות, צאן
 לטבח יבלי...
 אב גדול וקדוש! רחם על בניך! רועה גדול וקדוש! רחם על צאנך!
 אינני כדאי להתפלל עליהם. אבל לא אוכל עוד נשא עמלם -
 עמלי. לא אוכל עוד נשא ענבם - עניי...
 אינני כדאי. בנדאי ובנדאי, שאינני כדאי. עשה-נא הפעם בעד מי
 שאיננו כדאי, בעד מי שאיננו שנה מאומה...
 הלא לך אוצר גנוז וטמיר - אוצר של מתנות-חנם. חנני-נא, חנני,
 אבי, מן האוצר ההוא.
 קח מעטה-חסד מן האוצר ההוא, משכחו ומרשחו על רבואי-רבבות
 עמך, על רבואי-רבבות בניך!

ח

ואם לא עכשו - אימתי?

אם לא עכשו, אבי שבשמים, - אימתי?
 אם לא עכשו, בעת אשר העולם כלו מטרפר בין החיים והמות, -
 אימתי?
 אם לא עכשו, בעת אשר הארץ תחיל, תזעק בחבליה כיולדה, -
 אימתי?
 אם לא עכשו, בעת אשר האדם מתבוסס בדמו, שותה דם ושוקע
 בדם, - אימתי?

למה לך מלים? למה לך דברים? באַנא אלי. קאנסטנא בי - בלא
דבריס...

1

אַני וואָתה וואָין בלעךך...*

רבון העולמים! הנני בידך לבד כחמר ביד היוצר -
אם אתאמך בעצות ובתחבולות וכל יושבי תבל יעמדו לימיני -
אם גם מלאכים ושרפים יחפצו להושיעני ולתמכני -
אם גם כל עולמות-אור, עולמות עליוני-עליונים יאצילו מרוחם
עלי -

מבלעדי ערך ועזרתך - אין ישועה!
ואם גם כלם יחפצו להרע לי ואתה בחמלתך תשים עינך עלי ותשקיף
עלי לטובה ממעון-קדשך -

חבליים נסלו לי בנעימים, ישועתי באה ועזרתי תגלה.
ומה אני מבקש ממך אפוא? עזרני-נא, רבון העולמים, להיות עיני
פתוחות לראות אמתת הדבר הזה ואמונתך תהי קבועה בלבי בכל-עת
לבליתי יט, לא במחשבה, לא בדבור, לא במעשה, לעבוד זולתך -
עזרני-נא, עזרני, לבלתי ימוש מרעיוני ומלבי הוד גדלתך וגבורתך
והופעת חיותך בכל רגע ורגע וקטן ערפי בין מעשיך, ומה נחשב אני
בין יצוריך, וכאין אני נגד ברואיך.

עזרני-נא, עזרני, כי ישמח לבי בך תמיד, אשר בראתני לכבודך,
ואהבתך תבער בלבי בכל-עת, ומחכמתך תאציל עלי להיות נגד עיני גדלתך
וגבורתך ומעוט ערפי וחסרון בינתי -

עזרני-נא, עזרני, אבי שבשמים, כי ינעם לי כל אשר תעשה עמדי
ואל יבלבלני שום ענין מעבודתך האמתית ואל תעל קנאת-אדם עלי ולא
קנאתי על אחרים ואל אתאן לשום דבר זולת רצונך.

הורני-נא דרך חקיך לעבודך בלב נָכַר וזך ובשמחה וברוח גמוכה
ובאהבת ישראל עמך - ויתקדש שמך בי.

„אתה חסת על הקקיון אשר לא עמלת בו ולא גדלתו, שפן-לילה היה ובן-לילה אבד, —

ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה, אשר ישבה הרבה משתיים-עשרה רבן אדם, אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו, ובהמה רבה.“
האמנם, אנו, בני אברהם, יצחק ויעקב, איננו כבני-נינוה אלה?
אם גם גדלו וכבדו חטאתינו — האיננו קוראים אליך, כבני-נינוה, בְּחִזְקָה?

ואם איננו קורעים את בגדינו — האין אנו קורעים את לבותינו?
ועל מי ועל מה אנו נהרגים ונטבחים? האם לא עליך ועל קדשת-שמך?

אתה חסת „על נינוה העיר הגדולה“, על „הרבה משתיים-עשרה רבן אדם“, ומדוע לא תחוס עלינו, בןיך, — על רבואי-רבבות אדם? גם אנחנו „איננו יודעים בין ימינו לשמאלנו“ —
איננו מבקשים ישועה לא מ„ימין“ ולא מ„שמאל“, ורק כך ישועתנו. רואים אנחנו את עזרתנו-ישועתנו רק בכחך, בממשלתך, בחסדך, באמתך, בנצחך אשר בו קשורה נצחיותנו —
התעובנו, אבינו?

י

עֲבָדִים הַיְיָנוּ...

„כי תקנה עבד עברי, שש שנים יעבד ובשביעית יצא לחפשי חנם“ — ומתי יצא אנו לחפשי?...
אמרת עוד: „וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ לכל יושביה, יובל היא תהיה לכם, ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו“ — ומתי תקרא דרור לנו? מתי תשיבנו אל אחוזתנו?...
ראה מהרפים הם היובלות; אשר בהם אנו שקועים בחשך, בדלות, בעלבון, בענויים, — מתי נשוחרר? מתי נגאל? מתי יופיע אורך עלינו?

אמרת עוד: „וכי יכה איש את עין עבדו או את עין אמתו ושחתה, — לחפשי ישלחנו תחת עינו; ואם שן עבדו או שן אמתו יפיל — לחפשי ישלחנו תחת שנו“ —
ואנו, עבדיך, אשר מחצת ורצצת את כל אברינו בגלות חשכה ונוראה — מתי תשלחנו לחפשי?
התדרש מאת בני-האדם את הצדק, אשר אתה תרמסנו ברגליים; התדרש, כי ישחרר האדם איש את עבדו, ואתה תכלאנו בכלא אפל אלפי שנה?

זה אלפי שנה אתה שופך את חמתך עלינו, — המעט הוא?

אם גס-עתה לא יבוא חסדך — אימתי? אם גס-עתה לא תבוא עזרתך — אימתי? אם גס-עתה לא יאיר אורך — מתי יופיע?

המעטים לך המזבחות, אשר אנחנו בני-ישראל ערכנו לפניך בדמינו? המעטים לך רבוא-ירבבות הקרבנות, שהקרבנו לפניך? המעטות לך מאות קהלות-הקדש, שנחרבו בידי עריצים-רוצחים? המעטים לך עשרות אלפי בניך, שמסרו נפשם על קדשת שמך? המעטה לך צעקת הילדים, אשר דקרו וטמאו לעיני אבותיהם? המעט לך הכאב הגדול, הממלא עתה את לב כל איש-ישראל, אף כי יתאמץ להרגיעו, להשקיטו, להטביעו במצולת תאוה?

האם לא תגדל אלפי מעמים הצעקה אשר בלי-דברים מן הצעקה אשר בדברים?

והאם לא כזאת היא הצעקה אשר יצעק עתה כל לב?

והעולם כלו? האם לא אליך הוא צועק? האם לא אליך הוא קורא? האם לא אליך הוא שואף?

האם לא אליך הוא קורא בתוך עצמת חטאיו? האם לא אליך הוא קורא ברטט-פרכוסיו? האם לא אליך הוא קורא בעצמת שגיאותיו-זדונותיו?

אמנם רחקו, רחקו ממך בני-האדם. אינם יכולים להגיע עדריך. שכחו את הדרך המובילה אליך. שכחו את שמך —

אבל בבקשם את האשר, — האם לא אותך הם מבקשים? ובבקשם את תכן החיים, — האם לא אותך הם מבקשים? ובבקשם את אמת החיים, — האם לא אותך הם מבקשים?

אם יקדימו אם יאחרו — הלא בוא יבואו אליך, —

למה תעזוב לתעות בדרך רחוקה? למה תעזוב לימים רבים בידי משובתם? למה תעזוב לימים רבים בעבודותיהם הזרות ובתהומות טמאתם? עד-מתי תסתיר את פניך? עד-מתי תשים מסכה לקרני-זיוך? גלה פניך, הסר המסכה, הגלה לבניך. אמר להם: הנני מי שבקשתם ולא מצאתם! הגלה-נא לכל באי-עולם בדברך:

הנני מי שבידו גם חייכם, גם אשרכם, גם אמתכם. באו אלי!

ט *

אנו וּבְנֵי-יִשְׂרָאֵל...

אתה אמרת לעבדך יונה בן-אמתי:

(*) מתפלה זו עד תפלה י"ב ועד בכלל — על-פי רמזיות אחדות בספר „כתר שם טוב“.

מי כמוך יודע את ענינו, את עלבוננו, את חרפתנו?
 „הקדוש ברוך הוא מצלי” –
 אם „ספו ותמו יודעי סגיעה” – מי־זה בלעדיך יסגיע בעדנו?
 היה היה לנו איש, אשר ידע להתנפל לפניך ארבעים יום וארבעים
 לילה בעדנו, – איהו?...
 יגענו. עיפנו. אין דבר בלשוננו. יבש מקור הדמעה. כאלמים אנחנו
 עומדים לפניך...
 „הקדוש ברוך הוא קָבֵם של ישראל” –
 אתה – קָבֵנו. אתה – שאיפתנו. אתה – אחרית תקנתנו. עֲמֵךְ הננו –
 הפלי; בלעדיך – אין ואסס...

יג

חֲסִדֵי־אֲבוֹת וְגִזְאֵל לְבָנֵי בְנִים...*)

רבונו של עולם! איה סופר, איה מונה שמות המוגי־ישראל המנסים
 על יחוד כבוד־שמך?
 איך יוכל מזבחך העליון להכיל את רב העולות־הנשמות? איך לא
 יתחף התפוח אשר על מזבחך מאפר השרופים על קדוש־שמך?
 היש עוד מקום במורסירה שלך מדם בן־ך המפרפרים בין החיים והמות?
 מדוע לא יובא דמם אל הקדש לבלות פשע ולהתם חטאת?
 הייטיב לצדק משפט־ך, כי דם פרים וכבשים ירצה, ודם זבח־ך ישפך
 ולא ירצה?
 ומה זו סמיכה, אלהי האֱלֹהִים, אשר תסמוך ידים שופכות דמים
 נקיים וידים עסקניות לעשק עוסקי־תורתך ולהאביד צאן־קדשים?
 ומה זו שתיקה, אשר תשתוק לעמים גאצו שמך, בנאצם שם בן־ך
 ההרוגים והטבוחים על יחוד־ך?
 למה יתן עֶזְךָ כח לחוז ולא לחטה, ומחלפת השיטה, – הקדשה היא
 בעינים, והקדשה – למרמס־רגלים?
 איך טלאיך הענגים והרכים כמתי־עולם במחשפים?
 איך היו אשכולות־ך הנאהבים והנעימים – צנומים, דקים, שדופי־קדים?
 עד־אנה יצית בגאון אף שלהבת־חרונך –
 הכלו המים מתעלת חסדיך? התמו הנהרים משלש־עשרה מדות רחמין?
 הבט משמים עדה תמה שטוהה באסקפת היכל־ך ולבה קורעת, עניה
 סוערה הומיה היא באין־השקט, – הספת ושמע תחנוני שאלתה ובקשתה.
 הלא מַעַזֵר הוא לגדל חסדך.
 ואם עוונותינו ענו בנו ועננו ענן בינינו לבינך – שָׁלַח רוחך הטוב לפורם

*) מתוך תפלה אחת בספר „חמדת הימים” בקצורים ושנויים רבים.

זה אלפי שנה אין לנו אף רגע אחד של מנוחה, — המעט הוא?
זה אלפי שנה אנחנו יוצאים מכבלים לכבלים, מאסורים לאסורים, —
המעט הוא?

אמרת עוד: „ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדני, את אשתי
ואת בני, לא אצא חפשי — והגישו אדניו אל האלהים והגישו אל הדלת
או אל המזוזה ורצע אדניו את אזנו במרצע ועבדו לעולם” —
ההננו כעבד הנרצע ההוא? האמרנו גם-אנו: „אהבנו את אדנינו, לא
נצא חפשי”?

האיננו שואפים אל החפש, אל הדרור? האיננו מתפרצים לצאת מבור-
הפלא, בורה-גלות?
האיננו מתפרצים לנתק את כבלי-העבדות אשר בהם אסרתנו מיום
גלינו מארצנו?

יא

קול שופר

„מעז מעז אוחילה, קירות לבי, הומה-לי לבי, לא אחריש. כי קול
שופר שמעת, נפשי, תרועת מלחמה —
שבר על-שבר נקרא, כי שדדה כל-הארץ, פתאם שדדו אהלי, רגע — יריעותי:
עד-מתי אראה גם, אשמעה קול שופר.”
פרעות על פרעות. שחיטות על שחיטות. חיינו — הפקר, רכושנו —
הפקר, שמנו — לחרפה ולקלסה, כבודנו — מרמס לכל-רגל. בכיה בלי-הפוגות,
אנחות בכל אשר נפנה. ידים רפות, ברכים כושלות, רוחות שחות...
עד-מתי תחיל, תזעק הארץ ולא תלד?
עד-מתי נראה גם של מלחמות וקול שופר של מלחמות?
מתי נראה גם אחר — „גם לגוים”...
מתי נשמע קול שופר אחר — „שופרו של משיח”...?

יב

„הקדוש ברוך הוא מצלי”

רבונו של עולם! התפלל אתה על בניך. היהנא אתה דברנו. היה-
נא אתה מליצנו.
„אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף”. אם אין מלאך מליץ
בעדנו — מי כמוך אתה מליץ טוב בעדנו?

אינ-מספר. „על-מי נטשת מעט הצאן“? העירה והקיצה משפטך לפני אב, אביך קונך, לאמר:

אנכי היום „איש מכאובות וידוע חלי, נגוע, מכה אלהים ומענה, כשה לטבח יובל וכרחל לפני גווזה נאלמה“ – „הכח אבנים פחי ואם בשרי נחוש כי תכתוב עלי מרורות“, וכני הגם בארצות אויביהם, ומה הועלתי בתקנתי, במכאובות וחליים לכפר פניך, לכפר על בני, והם עודם אסורים בזקיה?

אנא, ד', זכר לחסדיך וְד עבדך, לכבלי, לענוי, לצרותי – הצילה-נא אציליך, הצוללים בתהום רבה ואשר בין הגוים מטמעים, הוציאם מאסלתם, הביאם לנחלתם ותקנם במלכות-שדי – אחזתם. תעל לפניך זכות כל הצדיקים והחסידים והנהרגים והנשרפים והנחנקים על יחוד קדשת-שמך וזכות משיחך הקדוש –

„מגננו ראה, אלהים, והבט פני משיחך“ – „מלך ביפו תחזינה עינינו“, מכתר בכתי-כתרים ומעטר בעטרות יורשכינה.

יד

קומה והושיענו!...*)

אתה האב, אשר הוצאת את עמך מעבדות מצרים ותביאהו לארץ הקדושה, –

השיבנו לארץ-הורתנו!

למען גואלנו, משיח-צדקנו, אשר יקים ישוע-עפר מקבריהם –

השב-נא לתחיה את ארץ-הורתנו!

למען אבותינו אברהם, יצחק ויעקב, אשר ענו, למדו ופקדו בארץ

ההיא, –

השיבנו לארץ-הורתנו!

מיכאל השר הגדול, שר אמתנו, עמד בתפלה ובתחנונים בעדנו!

אלהו, מלאך-הברית, הבא „להשיב לב אבות על בנים ולב בנים

על אבותם“, בא-נא להשכין שלום בקרבנו!

הנער „האדמוני ויפה-העינים“, אשר הרחיב והגדיל לפנינו את

ממלכתנו, הוא ילחם עוד פעם את מלחמתנו!

„יוד מלך-ישראל הוי והקים“, הקיצה-נא משנתך, נקה עמך ופקדתו

בגבורתך!

אל אלהי אבות! גבורת שמשון, גדעון ויפתח הכנס בקרבנו!

*) את המסגרת לתפלה זו לקחתי מאת תפלתו של מיצקביץ' בסוף ספרו על גולייפוליץ.

ושמש־צדקתך לְהַמִּס אותם; הָעו עוֹךְ הַמַּפְלָא, כַּח אֵין־סוּף, לְחַשֵּׁף אֶת לְבָן חֲסִדֶיךָ, צַחְצֻחוֹת חוֹר עֵתִיק וְחִלְבִּין בְּזָהָרם זְהוּרִית אָדָם־דִּינִיךָ —

יִגְלוּ הַרְחָמִים הָעֲלִיּוֹנִים עַל מְדוּתֶיךָ וִישַׁתְּלִשְׁלוּ בַסֵּלֶסְלֶם עַד יִגִּיעוּ וַיִּגִּיהוּ בְנֵגָה רַב אֶגְן־הַסֶּהַר וְתַעֲלֶה לְמַעַל־הָרֹאשׁ עֲטֶרֶת זָכוֹת אֲבוֹתֵינוּ.

עוֹרוּ, יְשִׁנֵּי חֲבֵרוֹן, מִקְבְּרוֹתֵיכֶם וְעָלוּ אֶל מוֹל הַדֶּרֶת כִּסֵּא־הַרְחָמִים לְעוֹרֵר עַל שְׁאֵרִית מִיִּטְב־הַצֶּאֱן הַנִּמְצָאֹת בִּיד שׁוֹנָאִיה, צְרִיה, חוֹמְסִיה — שֶׁד וְשׁוֹט שׁוֹת שְׁתוּ לְעִנּוֹתָהּ וְעִנְיָשִׁים אֲנוּשִׁים לְאַנְסָה, וְדַפְקוֹם יוֹם אֶחָד וּמְתו כִּל־הַצֶּאֱן.

קוֹם, אֲבֵרָהָם הָאֲהוּב, עָמֹד לְפָנַי ד', הַזִּכֵּר לְפָנָיו בְּרִית בֵּין־הַבְּתָרִים וְאֶמְרָנָא לְאָמַר:

אֵל תֵּתֵן אֶת בְּנֵי הַנֶּאֱחָבִים בִּיד אֲרִיּוֹת וְזֹאבִים. וְאִם חֲטָאוּ, עוֹו וּפִשְׁעוּ בְּנֵי וְנִתְחִיבוּ שְׂרָפָה — זָכֵר־נָא אֶת אֲשֶׁר מִסְרֵתִי נִפְשִׁי לְכַבֶּשֶׁן־הָאֵשׁ לְהִשְׂרֹף עַל כְּבוֹד־שְׁמֶךָ וְקִדְשִׁי שְׁמֶךָ בְּעוֹלָם — תֵּצֵא שְׂרַפְתִּי לְשִׂרְפַת בְּנֵי!... קוֹם, יִצְחָק חֶעֱקִיד, וּשְׂפָךְ שִׁיחַתְךָ וּדְמָעוֹתֶיךָ לְפָנַי אֲבִינוּ, אֲב הַרְחָמֶן, וְאֶמְרָנָא לְאָמַר:

אִם חֲטָאוּ, עוֹו וּפִשְׁעוּ בְּנֵי וְנִתְחִיבוּ הָרָג, זָכֵר־נָא אֶת אֲשֶׁר פִּשְׁטִי צִוְּאִרִי אֶל הַשִּׁלַּח לְהִשְׁחַט עַל כְּבוֹד־שְׁמֶךָ. תֵּצֵא־נָא הֶרְגָתִי לְהֶרְגַת בְּנֵי!... קוֹם־נָא, יַעֲקֹב הַשָּׁלֵם, וּפְגַע פָּנַי תַּפְאֶרֶת־יִשְׂרָאֵל, שׁוֹמַעַת־פִּלּוֹת, עַל בְּנֵי הַצֶּאֱן, צֶאֱנֶךָ, הַנֶּאֱחָבִים וְהַנֶּאֱנָקִים בְּעִנְיָם וּבִשְׁבָּיִם, בְּדַחֲקִים וּבְדִלּוֹתִים וּבִשְׁפִלּוֹתִים בִּיד עֵשׂוּ, וְאֶמְרָנָא לְאָמַר:

עַד־מָתַי, ד', תִּטֵּשׁ וְתַעֲזוֹב אֶת בְּנֵי, אֲשֶׁר מִסְרֵתִי נִפְשִׁי עֲלֵיהֶם, מְטַמְעִים וּמִגְאֲלִים בִּידֵי עֵשׂו וִישְׁמַעֲאֵל צָרִי וְאוֹיְבִי —

„יֵרָא אֲנִי אוֹתָם, פֶּן יִבְאוּ וְהִכּוּנִי אִם עַל בְּנִים” —

הִמָּלַר עַל שֶׁ פִּזּוּרָה יִשְׂרָאֵל, בְּנֵי אֲבֵרָהָם הָאֲהוּב, בְּנֵי יִצְחָק עֶקוּדָךְ, וְהִילָדִים אֲשֶׁר חֲנִנְתָּ אֶת עַבְדְּךָ —

וְאִם עוֹו וּפִשְׁעוּ בְּנֵי וְנִתְחִיבוּ גִלּוֹת הַחֵל הַזֶּה — זָכֵר־נָא עֲנִי וְגִלּוֹתִי בַצֵּאתִי מִבֵּית אֲבִי, „הֵייתִי בְיוֹם אֶכְלָנִי חֶרֶב וְקֶרַח בְּלִילָה” וְתִדַּד שְׁנֵתִי מַעֲיָנִי. תֵּצֵא־נָא גִלּוֹתִי לְגִלּוֹת־אֲשֶׁר נִתְחִיבוּ בְנֵי!...

קוֹם־נָא, מֹשֶׁה הַרּוּעָה הַנֶּאֱמָן, וְרַעַה בְּנִי־צֶאֱנֶךָ הַרּוּעִים עִתָּהּ בֶּאֱרֶץ מִאֲפִלְיָה, לֹא יוֹכְלוּ שְׂאֵת הָשֶׁד וְהַשֶּׁבֶר וּמִשְׁפָּרֵי יוֹם־יוֹם, וְהִיא אוֹר יִשְׂרָאֵל לְחֹשֶׁךְ, מְפִים וּמַעֲנִים וּמִטְרָה לְחֵצֵי לְעַג הַשְּׂאֲנָנִים.

אֲנָא, אֲבִיר־הַרּוּעִים, אֲשֶׁר כָּאֵב הֵייתִי לְיִשְׂרָאֵל, כִּשְׁחָטָאוּ בְּמִדְבָּר, וּבַעֲת־צָרָתָם עֲמַדָּת בְּפֶרֶץ לְהַשִּׁיב חֲמַת הָאֵל מִהַשְׁחִית, הִיהִי־נָא לְצוֹר־מָעוֹז לָנוּ בֶּאֱרֶץ־שְׁבִינּוֹ וְתַתְּחַנֵּן לְפָנַי ד' אֶלְהִינוּ לְאָמַר:

אֵל תִּשְׁחַת עִמָּךְ וְנַחֲלֶתָךְ אֲשֶׁר פָּדִית בְּגִדְלֶךָ —

זָכֵר לְאֲשֶׁר רָצַת עֲלֵיהֶם כֶּסֶס בְּמִדְבָּר לְבִלְתִּי יָפֶס צָר וְאוֹיֵב, וְאִיךְ תִּאֲבֹדֶם עִתָּהּ בְּשִׁבְתָּם, בֵּין אֲרִיּוֹת רַבְצוֹ, וְעֵינִים רוֹאוֹת וּכְלֹתָ?

„הִבֵּט מַשְׁמִים וְרָאָה וּפְקֹד גִּסְפָּן זֹאת וְכִנֵּה אֲשֶׁר נִטְעָה יְמִינְךָ.”

קוֹם־נָא, הַמָּלָךְ הַמְּשִׁיחַ, וְרָאָה עֲדַת ד' נְתוּנָה נְתוּנָה בִּידֵי אוֹיְבֵיהָ

כנודדים התועים במדבר קרב בלי מים – אנו קוראים אליך, אלהים!
 כתובלים תמשכים אל חוף אי שמים בהשבר אגניתם – אנו קוראים
 אליך, אלהים!
 כמי שרואה בלילה מחזה נורא בבית-הקברות – אנו קוראים אליך,
 אלהים!
 כאב אשר שדדו ממנו את הלהם אשר לו בעד ילדיו הרעבים – אנו
 קוראים אליך, אלהים!
 כצדיק תמים המושלך בידי רשעים עריצים אל פלא אפל ולח –
 אנו קוראים אליך, אלהים!
 כעבדים מתחת שבט אדוניתם – אנו קוראים אליך, אלהים!
 כנקי מפשע בעת הענויים – אנו קוראים אליך, אלהים!
 כעם ישראל בארץ עבדותו – אנו קוראים אליך, אלהים!
 כבני יעקב בעת אשר השליך מלך מצרים את ילדיהם היאורה –
 אנו קוראים אליך, אלהים!
 כשנים-עשר שבטי ישראל במצרים בעת אשר הוסיפו מיום ליום על
 עבודתם והפחיתו את לחמם – אנו קוראים אליך, אלהים!
 ככל משפחות האדמה בטרם יגלה עמוד-השחר של תרומן – אנו
 קוראים אליך, אלהים!

טז

צִרְתִּי לְתַנִּיךְ אֲגִיד...*

אבי, אבי!
 רע לי מאד, צר לי מאד, כבד מאד משא יגוני, לא אוכל שאתו.
 אין לי אל מי לפנות, אין עוזר, אין תומך, אתה מחשה, אתה עוזר
 לשונאינו, אתה מקלה את בניך, עד-אנה? עד-מתי?
 רצים אנחנו אל ביתנו, רצים אנחנו אל אמנו, רצים אנחנו אל ארץ-
 קדשנו.
 אמרנו: אמנו תנחמנו, אמרנו: היא תמחה דמעה מעל פנינו,
 באנו אל ביתנו, באנו אל אמנו, וגם שם מצאונו אויבינו, הולכים
 אנחנו משחיטה לשחיטה, – ואיפה הצלתנו? ואיפה ישועתנו?
 מארץ-השחיטה, מאוקרניה, רצו בנינו אליך, אל ארץ-קדשך, בועת
 אפיהם בקשו להרוותה, ואתה הרנית בדמם את צמאון-הרציחה של אויבינו
 העריצים...

(* כאשר הגיעתני השמועה על הפרעות ביפו, על מות חלוצים-בונים ועל מות יוסף
 חיים בקר.)

עַל הַחֲשֻמוֹנָאִים, בְּרִכּוֹכָבָא וּרְבִי עֲקִיבָא הֲכֵנִס בְּקֶרְבָּנו!
רוּחַ יוֹחָנָן מְגוֹשֵׁחַלֵּב וִיתֵר מְגַנִּי יְהוּדָה הֲכֵנִס בְּקֶרְבָּנו!
קִדְשָׁת רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן־יוֹחָאִי, חֲכָמָת רַבִּי מֵאִיר וְחִסְדוֹת רַבִּי יְהוּדָה
הֲכֵנִס בְּקֶרְבָּנו!

לְמַעַן הַמַּעֲנִים וְהַטְּבוּחִים עַל־יְדֵי נְבוֹזְרָאדָן וְנְבוֹכַדְנֶצַּר – קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנו!
לְמַעַן הַמַּעֲנִים וְהַטְּבוּחִים עַל־יְדֵי אֲנָטִיּוֹס – קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנו!
לְמַעַן הַמַּעֲנִים וְהַטְּבוּחִים עַל־יְדֵי אֶסְפָּסִינוֹס וְטִיטוֹס – קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנו!
לְמַעַן הַמַּעֲנִים וְהַטְּבוּחִים בִּימֵי אֲדִרְיָנוֹס, בִּימֵי הַשְׁמַד – קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנו!
לְמַעַן הַמַּעֲנִים וְהַטְּבוּחִים בְּכָל יְמֵי אֲלָפֵי שְׁנוֹת־הַגָּלוּת – קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנו!
לְמַעַן הַמַּשְׁלִיכִים לְתוֹךְ מְדוּרַת הָאוּטֶה־דֶּה־פָה – קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנו!
לְמַעַן הַמַּעֲנִים וְהַמַּרְסָקִים בַּמַּעֲרוֹת הָאֵינְקְבִיזִיָּה – קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנו!
לְמַעַן הַנְּחֻבָאִים בַּמַּעֲרוֹת לְעִבּוֹד אֶת אֱלֹהֵיהֶם מֵאֵימַת שְׂרִי־טַבַּח־
הָאֵינְקְבִיזִיָּה – קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנו!

לְמַעַן כָּל קְדוּשֵׁינוּ, קְדוּשֵׁי יִשְׂרָאֵל, הַמַּעֲנִים בְּיַד נוֹסֵעִי־הַצֶּלֶב – קוּמָה
וְהוֹשִׁיעֵנו!

לְמַעַן כָּל קְדוּשֵׁינוּ, קְדוּשֵׁי יִשְׂרָאֵל, הַמַּעֲנִים בְּיַד כָּל הַחֲמִלְדִּנִּיקִים,
הַגִּזְנוֹת, הַפְּטָלִירוֹת, וְהַפְּלָחוּבִיצִים – קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנו!
לְמַעַן רְבוּאֵי־רִבּוּת הַקְּדוּשִׁים הַנְּהַרְגִים, הַטְּבוּחִים, הַמַּעֲנִים וְהַנֶּאֱנָסִים
בְּאוּקְרִינָה – קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנו!

מִשִּׁיחַ בֶּן־דָּוִד, מִשִּׁיחַ־צִדְקָנוּ הַסְרִינָא בְּחֻזָּקָה אֶת הַכְּבָלִים אֲשֶׁר עַל
יְדֶיךָ – אוֹרִינָא חֲלִיצִיךָ, קְרִיאָנָא בְּשֵׁם אֱלֹהֶיךָ – קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנו!

טו

מַעֲקַת לֵב *

מַעֲמָקִי מְצוּקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ קוֹרְאִים אֵלֶיךָ, אֱלֹהִים!
כִּי־צוּרִים חַיִּים אֲשֶׁר אֵין לָהֶם בְּמָה לְכַלֵּל אֶת יְלָדֵיהֶם – אֲנַחְנוּ קוֹרְאִים
אֵלֶיךָ, אֱלֹהִים!

כְּכַבְשָׁה בַּעַת שְׁשׁוּדָדִים מִמֶּנָּה אֶת וְלָדָה – אֲנַחְנוּ קוֹרְאִים אֵלֶיךָ, אֱלֹהִים!
כִּי־זֶנֶת בְּטֵי הַעֵץ – אֲנַחְנוּ קוֹרְאִים אֵלֶיךָ, אֱלֹהִים!

כִּאֲלֵּה בַּצִּפְרָנִי הַנֶּמֶר – אֲנַחְנוּ קוֹרְאִים אֵלֶיךָ, אֱלֹהִים!

כְּשׂוֹר בְּיַד חִיתוּי־טֶרֶף – אֲנַחְנוּ קוֹרְאִים אֵלֶיךָ, אֱלֹהִים!

כַּצִּפּוֹר מְצוּעָה, מְקַלֵּב גִּרְדָּפָה – קוֹרְאִים אֲנַחְנוּ אֵלֶיךָ, אֱלֹהִים!

כְּדָרוֹר עֵשֶׂת בְּנִפְלָה אֶל תוֹךְ הַיָּם וּמִתְלַבֶּטֶת בְּגָלִים – קוֹרְאִים אֲנַחְנוּ
אֵלֶיךָ, אֱלֹהִים!

(*) מִתּוֹךְ „דְּבַר הַמֶּאֱמִין“ לְעִמְנָה.

ומה היא האמת אשר תדרשנה? האקרא לך באמת שלך, באמת של האין-סוף?
 הלא יצירך אני וקורא אני לך בכל האמת אשר ליציר. האקרא לך באותה האמת אשר לך, היוצר?
 ואם גם אני, יצירך, אהיה ליוצר, הלא רק בכחך אני יוצר, — ומצין לי האמת אשר ליוצר כל-היצורים?
 קורא אני אליך בכל הכח אשר נחת בלבי, בכל הפאב, בכל הסערה, בכל האש, בכל הרצון, בכל היכלת, בכל החכמה, בכל הבינה ובכל הדעת אשר בנשמתי, — ומצין אקח לי אמת גדולה מזו?
 ואם לא לאמת זו אתה קרוב — מה היא האמת אשר תדרש מאת האדם אשר רק בהיותו קורא אליך בה — אתה קרוב לו?...
 ואם דרש תדרש מאת האדם אשר יהיה לצין ולאפס נגדך — מי כמוך יודע כי אין ואפס הוא בלעדיך?
 לא יפה אִמְתִּי בעיניך, על־כן אינך קרוב לי בקראי אליך — התדרש ממני אמת גדולה מזו שיש לי?
 מצין אקח לי את האמת ההיא, אם אתה לא נִתְתָּה לי?...
 נותן אני לך את כל גופי, את כל נשמתי, את כל מאַנִּי-נשמתי — לא אוכל לתת לך יותר ממה שיש לי...
 ואם מעט הוא בעיניך — גִּדְלֵ את נשמתי, הַעֲשִׂיָהּ, הִרְחֵב את גְּבוּלָהּ, לַמֶּעַן תוכל לתת יותר —
 הַגְדֵל, הִרְחֵב וְהַעֲמֵק את כְּלִי נשמתי, לַמֶּעַן תוכל לַקְלוֹט וּלְסַפּוֹג יותר —
 הַגְדֵל וְהַעֲצֵם את האמת אשר בלבי — ובאמת חדשה אשר לפניך!

יה

בין האֲשִׁים *

אבי, אביו
 אתה ידעת, כי לבבי בוער ברשפי אש־שלהבת — אתה ראית את המדורה אשר בלבבי.
 אתה יודע, כי לפעמים לבבי יוקד אליך ורק אליך — אבל לפעמים...
 הוי, לפעמים!... לפעמים בוער לבי אל תאוות העולם הזה...
 עובר אנכי מאש לאש: מאש גבוהה לאש של בשר ודם...
 עובר אנכי מאש־קדשד אל אש־הגיהנום...

(*) מתוך, לקוטי תפלות של ר' נתן שטרנהרק בשנויים וקצורים.

האביע לפניך את עניינצערי? — מאין אקח לי דברים להביע את כל-זה?

אבל למה לך דבריו? מה אביע לך את אשר לא תדע מבלעדי בטוויי... אתה יודע את הכל, אבל אנחנו איננו יודעים מאומה. איננו יודעים למה אתה מניח למאות אלפי בניך לנפול תחת ספיני בני-לגינות בגלות, ולא לה הנסים אליך, — לנפול גם הם תחת ספיני ערבים בארץ-קדשך? וגם הוא? הוא שבקש אותך ביסורים נוראים כל-כך ולא יכול להגיע עדיך, — יען כי רק את ענויי אחיו ראה ואת חסדך לא ראה, — הוא שהתהלך באמת כל-כך גדולה לפניך, אף כי מעצמת יאושור-מכאובו יש אשר לא זכר את שמך וגם נלחם נלחם — בשגותו ובתעותו — במזפירים את שמך, — הוא שמעולם לא שמח לבו, בהיותו מלא תמיד תוגתם-צרתם של בניך, האיש יוסף-חיים, שכל-כך הרבה לאהוב וכל-כך הרבה בפעל האהבת, — מדוע הפקרת את חייו? מדוע הפקרת את דמו? מדוע נתת לאנשים חיות-יער לטרוף אותו? למה נתת לפראים האכזרים לעפות את נרו? למה נפצה הגלגלת ההיא, שהיתה כל-כך מלאה אורח?

לא! לא אוכל עוד נשא את כל זאת! אין בדברך עוד רטקה לפצעו!

„דברי קדשך“ — אבל מה ינחמוני דברי קדשך? אמר יאמרו: „אין לדה בלי דם“... מדוע שפך ישפך רק הדם הנקי, והדם המגאל, דם הרוצחים, ימשל דורי-דורות? אל גדול! אל קדוש! דבר חדש ישמע מפיו! אור חדש יפז את ראשי ההרים בציון! פתאם תגלה... פתאם תראה... „פתאם יבוא אל היכלו האדון אשר אותו אנחנו מבקשים!“ פתאם ינריק הפרק הגדול בעולם! פתאם יבוא גשם-הברכה לעבדיך הפמחים והצמאים! שעה אחת — רגע אחד — ופתאם — יתגדל ויתקדש שמך בעולם!

יז

הרחוק-הקרוב

אתה אמרת על-ידי נעים-זמירותיך: „קרוב ד' לכל-קוראיו, לכל אשר יקראוהו באמת“ — האינני קורא אליך באמת? האין כל דמי צועק אליך? האין כל נשמתי צועקת אליך?

הטוב שבי כבוש הוא בבית-הסוהר של העולם והזמן –
 אלפי-אלפים מחיצות, חומות-ברזל ומסגר על מסגר סובבים אותי –
 אלפי-אלפים שומרים ואורבים עומדים עלי ובכל רגע לא יתנוני
 קשב רוחי –
 אוי לי, אוי ומר לי מאד –
 אוי לימים ולשנים הקלים בשבירת המחיצות והן על עמדן תעמודנה...
 אליך נעקתי ושוועתי, מלא-רחמים –
 הטה אלי אזנך ושמע, פקח עיניך וראה שוממותי!

כ

המית הנפש *

אמרי-נא, נפשי, לא-להים:
 הלא בתך אני, בת-מלך –
 למה גרשתני מחצר-המלכות ללקט בשדה ולבקש טרף בנזת-אפים?
 למה שלחתני מכוכבי-נשף לחבק אשפה? זכור אזכור את משפחתי
 ואת בית-אבי ולא אדע, מי הביאני היום...
 למה הכלמתני, אבי, למען אתכסה בצעיף ואתעלף?
 מה-זאת עשית לי להעתיק אהלי מזבולך ולגור בין נכרים אשר לא
 ידעתי?
 למה שלחת לעזאזל אילת-שחקים, אשר לא נסתה הצג כפ-רגלי על
 הארץ?
 צורי מקרני, עושי הכעיסני, וישת עפר לחמי ורגבים חטעימני למען
 הרעימני –
 אבי ירק בפני, למען אבוש ואכלם...
 גנב גנבתי ממקום שלמות וכבוד, ופה לא עשיתי מאומה להשלים
 חסרוני –
 מה לי פה, עניה סוערה, גולה וסורה, כי נטמאתי וכי שטיתי מאחרי
 אלופי ואלך אחרי הרע ובעבותות-נפשתי נמשכתי?
 אנה פנה זיוי? אנה פנה הדרי? הוי, מה-חשך משחור תארי!
 למה אצא וידי על ראשי, לבושה שחורים ועטופה שחורים, וכל רוצח
 ידרו ממני?
 למה קלעתני בתוך פך-הקלע תחת היותי צרורה בצרור החיים?

(*) על-פי צרופי דברים מר' ידעיה הפניני, מתפלה אחת בספר "המדות הימים" ומתוך
 ה"תוכחה" לרבנו בחיי בן-פקודה.

ונמלט אני מאש־הגיהנום ורץ בכל־כח אל אש־אמתך —
והולך ותועה אני בין האֲשִׁים — אנה אברח מפניה?
"ירא אנכי פן תאכלני האש הגדולה"...
גם אש אהבתי אֵלֶיךָ, גם אש תאוות־בשרי גדולות מן המדה — גופי
לא יכילך, לבי לא יִשָּׂאן...
הולך אני נע ונד בארץ נשמה ואין לי מנוחה —
הנני כספינה חמטרפת בלב ימים —
עולה אני שמים, יורד תהומות, עולה אני ויורד, יורד ועולה...
נדחף אני מתהום לתהום, מגל לגל, ועמקי חגלים לא יִכְבוּ את אש
רוחי...
ממצולת־תִּם אקרא לך: הושיעה־נא!
שִׁלַּח את רוחך, רוח הקדש, רוח מנוחות —
תִּרְחֹף־נא רוח האֱלֹהִים עַל לִבִּי, לִמְעַן יִשְׁקוּט ויִרְגַע —
תִּרְחֹף־נא רוח האֱלֹהִים עַל לִבִּי, לִמְעַן יִכִּיל גַּם את אש־חַשְׁמִים
במדה —
לִמְעַן לֹא תִשְׂרֹף האש את הכלי אשר היא נתונה בתוכו!...

יט

חֶסֶד, חֶסֶד!... *

אנא, ד', תן לי עצת, תן לי חנינה, תן לי ישועה שְׁלֵמָה —
עֲשֵׂה עִמִּי פֶלֶא לְחַיִּים, לְבִלְתִּי אֶהְיֶה כִּמְתִּי בַחַיִּי...
עֲשֵׂה עִמִּי חֶסֶד־חֶנֶם, לֹא כִמְעֲשֵׂי הַמַּגִּים וְדַעוֹתִי חֲמַעְרַבּוֹת —
חוֹס וְחִמְל־נָא עַל נַפְשִׁי הָאֲמִלְלָה מֵאֵד —
יְהוֹמֶנָא רַחֲמִיךָ עַל נִקְדַּת הַטּוֹב, לְבִלְתִּי תִצְלַל בַּמַּעֲמָקִי הָרָע —
יְהוֹמֶנָא רַחֲמִיךָ עַל הַנִּיצוֹץ אֲשֶׁר מְאֹרֶךְ־אֶשְׁךָ בְּאֵזְרִי —
אֲבִי שְׁבִשְׁמִים!
אַתָּה הַחוֹמֶל דְּלִים, הַשּׁוֹמֵעַ אֲנָקָה אֲבִיוָנִים —
אַתָּה הַרּוֹאֶה בַּעֲלֻבּוֹן עֲלֻבִּים, שׁוֹמֵעַ וּמֵאֲזִין צַעֲקָה מֵעַמְּקֵי שְׂאוֹל —
תַּחֲתִיּוֹת וּמִתַּחֲתִיָּה —
הֵישׁ מָקוֹם אֲשֶׁר לֹא תִשְׁמַע מִמֶּנּוּ קוֹל אֲנָחָה וְאֲנָקָה?
הֲלֹא תִשְׁמַע אֶת קוֹל אֲנַחֲתִי־אֲנָקָתִי מֵעַמְּקֵי בֹרִי?
חִמְל־נָא עַל עֲלֻב־נַפְשִׁי כְמוֹנִי, עַל נִכְאָה־לֵּב כְמוֹנִי, עַל חֲסֵר־לֵב
כְמוֹנִי, עַל חֲלוּשׁ־כֹחַ כְמוֹנִי

כב

דְּבָקוֹת (*)

בֹּאֲנָא אֵלֵי, אַתָּה, אֲשֶׁר נַפְשִׁי חֲשָׁקָה וְחוֹשֶׁקֶת בְּךָ —
 בֹּאֲנָא, הַבּוֹרֵד, אֵל הַבּוֹרֵד, כִּי לְבָדִי אֲנִי, כֹּאֲשֶׁר תַּחְזִינָה עֵינַיִךְ —
 בֹּאֲנָא אֵלֵי, אַתָּה, אֲשֶׁר שְׁמַתְנִי יְחִיד, נַעֲלֵב וְנַעֲזֹב בְּעוֹלָמְךָ —
 בֹּאֲנָא אֵלֵי אַתָּה, אֲשֶׁר הֵייתָ לְחַפְצִי הָאֶחָד בְּחַיִּים וְאֲשֶׁר הִגְדַּלְתָּ אֶת
 שְׁאִיפָתִי אֵלֶיךָ, מִבְּלִי אֲשֶׁר יָדְמָה לֹה דְבַר —
 בֹּאֲנָא אֵלֵי, נְשִׁימָתִי, חֲתִי, בֹּאֲנָא — נַחֲמַת נִשְׁמָתִי. בֹּאֲנָא, הַחֲדוּנָה
 וְהַהֲדָר וְהַמְשׁוֹשׁ הָאֶחָד שְׁבַחֲיִים!
 מוֹדָה אֲנִי לָךְ עַל אֲשֶׁר בָּלִי כָל גְּלָגוּלִים, חֲלִיפוֹת וְתַמּוּרוֹת הֵייתָ
 עִמִּי לְרוּחַ אֶחָד, וּבִהְיוֹתְךָ אֵל עֲלִיּוֹן עַל-כֹּל הֵייתָ לִּי הַכֹּל — בִּפְלֵי.
 רוּחְךָ — לָחֶם כְּמוֹס וְנַעֲלָם, אֲשֶׁר לֹא יֵאָפֵל, אֲשֶׁר דְּבָק יְדָבֵק לְשַׁפְתִּי
 נִשְׁמָתִי וְאֲשֶׁר יַעֲבֹר עַל כָּל גְּדוֹת-לִבִּי.
 אוֹדֶךָ, אֱלֹהִי, עַל כִּי הֵייתָ לִּי יוֹם בְּלִי-לַיְלָה וְשִׁמְשׁ בְּלִי-שְׁקִיעָה —
 אֵין לָךְ מְקוֹם לְהִסְתַּר בּוֹ, יַעֲן כִּי שְׁכִינַת-הוֹדֶךָ מִמָּלְאָה אֶת הָעוֹלָמוֹת כָּלָם...
 אֵין לָךְ מְקוֹם לְהִסְתַּר בּוֹ, יַעֲן כִּי אֵיזָה הוּא הַמְּקוֹם אֲשֶׁר יִכְלֶךְ?...
 אֲבֵל אֶת אֲשֶׁר לֹא יִכְלּוּ רְבּוּאֵי-רַבּוּבוֹת הָעוֹלָמוֹת יֵשׁ אֲשֶׁר יִכְלֵ לִבִּי

אָנֹשׁ —

יְהִינָא לִבִּי הַמְּקוֹם אֵלֶיךָ; יְהִינָא לִבִּי — הֵיכַל לְקָדְשְׁתְּךָ.
 בֹּאֲנָא אֵל הֵיכְלְךָ, בֹּאֲנָא אֵל לִבִּי, שְׁכֵן בִּי, וְאֲנִי — בְּךָ...
 אֵלֶינָא תִּפְרֹד מִמֶּנִּי בְּכָל רִגְעַ וְרִגְעַ מִימֵי-חַיִּי, וּבְבוֹא יוֹם מוֹתִי
 וְנִמְצָאתִי בְּךָ, חַיִּי הַחַיִּים וּמוֹשֵׁל בְּכָל.
 אֵלֶינָא תַּעֲזֹבֵנִי לְרִגְעַ, כֵּן יִמְצְאוּנִי שׁוֹנְאֵי בִּהְיוֹתִי רְחוֹק מִמְּךָ וְהַתְּנַפְּלוּ
 עַל נַפְשִׁי לְבַלְעָה.
 הִיִּהְיֵנָא מַחֲסִי עוֹז בְּשׁוֹמֵךְ מִשְׁכַּנְךָ בִּי תְּמִיד וְהִיִּיתִי שְׁבַע-אֲשֶׁר גַּם בְּעֵנֶי
 וְרוּחֵ-חַיִּים גַּם בְּמוֹתִי.
 שִׁים-נָא מִשְׁכַּנְךָ בִּי וְעֲלִיתִי וּגְבַרְתִּי עַל כָּל מֶלֶךְ, כִּי אַתָּה לְחַמִּי
 וּמִימִי, וּבִהְתַּעֲטִפִי בְּךָ אַחוּשׁ שְׁעוֹת-אֲשֶׁר, אֲשֶׁר שְׁפַת-אֲנוּשׁ לֹא תִּבְעֶינָה.
 אֵין מְלָה בְּלִשׁוֹנִי, כִּי אֶת אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בִּי חוּזָה יְחוּזָה הָרוּחַ, אֲבֵל לֹא
 יוֹכֵל לְבָאֲרוֹ.
 הֵבֵן יִבְיֵן אֶת הַדְּבָרִים אֲפִי יִנְסֶה לְהַבְיַעַם, אֲבֵל הַבְּטוּי מִמֶּנּוּ וְהַלָּאָה.
 חוּזָה יְחוּזָה אֶת אֲשֶׁר לֹא יִרְאֶה, אֶת אֲשֶׁר אֵין לוֹ תְּמוּנָה, אֶת אֲשֶׁר
 אֵין לוֹ הֶרְקֶבֶה, אֶת הַפְּשׁוּט, אֶת גְּדֵל הָאֵין-סוּף.

(*) מתוך שירתו של שמועון התיאולוג, מובאה בספרו של מרטין גבול: „Ekstatische Konfessionen“ — בשוניים ובקצורים ובהשמטת כל המקומות אשר בדוגמטיקה הנוצרית יסודם.

ממקור-בינה קרצתי, ממעין-חכמה לקחתי, ממקום קדוש הובאתי ומעיר-
גבורים הוצאתי, —
למה שלחתני לרעות אפר, לשקוע בתהומות, לערוג אליך ולהימס
בדמעות?

כא

נִכְסֵי נִכְסֵי (*)

חפץ אני להדבק בך בכל-לבי, ואז לא אדע מחסור ויגון —
חיי יהיו מלאים טובך, כי כשאתה ממלא את הנפש, הנך מקל
את משאה —
עוד נאבקות בי השמחות הישנות, אשר ראויות הן לדמעות, והאכל
החדש, אשר בו אני שמח, ואינני יודע מי ינצח, —
אוייה לוי רחם-נא עלי, אלהי!
אוייה לוי הנה את פצעי לא כסיתי, —
אתה הרופא, ואני החולה; אתה רחום וחנון, ואני עני ואמלל!
מה הם חיי האדם, אם לא נסיונות, מבלי מנוחת יום אחד —
כשאני שרוי בצער, אני נכסף אל השמחה, וכשאני מלא שמחה, אני
מפחד מפני הצער.
היש בין הכסף והפחד איזו מנוחה, איזו שמחה, שבה יהיו חיי
האדם חפשים מנסיון?
אוי ואבוי על שמחת העולם בפחדה הנמקת ובתענוגיה המרעלים!
אוי ואבוי על צער העולם בחפצו הריק לאשר ובקשיו הכבד, אשר
שובר הוא את הסבלנות החלושה.
הלא כל תקותי תלויה רק ברחמיך הרבים.
תן לי למלאות את רצונך, ושים את רצונך בי.
עוד תזעה אני בחשך, אבל כבר חדר אלי קולך הנעים, הקורא
אותי לשוב לביתי...
הריני כעולה לרגל, אשר עוד נסיעה ארפה לפניו, והריהו נכסף אל
מחוז-חפצו ומטרת-נסיעתו.
הלך אלך...
שומע אני קול הקורא אלי...
נכסף נכספתי אל מעון-קדשך —
קבלני-נא, אבי, אל תוך ארמונותיך, כי יצירי-יך הנני

(*) מתוך דודו של אוגוסטינוס הקדוש בקצורים ושנויים ובהסרת המקומות אשר לא
לפי רוח-ישראל הם.

תן לי צעירות-החיים, עז האפי וקדשת הרצון לתקן בערב-שפתי את אשר העניתי בימי-החל -

כי אמנם פגמתי בשרש נשמתי, קלקלתי הצנורות, סתמתי את הבארות וסלקתי את השפע -

כי אמנם מבלי-דעת נגעתי בעולמות קדושים עליונים וקצצתי בנטיעות-נצח -

כי אמנם רחקתי מפניך ככל עוברי עמק-הבכא עתה, -

כי אמנם רחקתי מעליך, ואתה לא רחקת ממני, -

כי אנכי תעיתי, ואתה בקשתני תמיד -

כי אנכי תעיתי כשה אוֹבד, ואתה קראת לי פתאם ואשמע.

קראתני נָאט אליך וְאֵלך אחרֶיך.

הלכתי אחרֶיך, אבל ברפי כשלו מרב תעוֹת בשדות זרים...

כי אמנם הלכתי אחרֶיך בתעוֹתי בימי-עלומי ובימי-אֵילֹתִי -

כי אמנם יגעתי בעמל חיי, ואתה טרם תראני טובך, טרם תודיעני

את דרכיך -

ואני הלך אלך אחרֶיך נכשל וקם, נכשל וקם...

מתי תקימני, אבי, לביתי אפשל עוד?

מתי תאורני חיל, למען לא אחדל מרוץ אחרֶיך אף-רגע?

כי הנה מצאתיך, - ולמה-זה אתה מתחמק מפני?

כי הנה מצאתיך, - ואני, אויה לי, אני נוטש אותך פתאם...

כי הנה מצאתיך - ולמה לא זקק בשרי באש-קדשך?

כי הנה מצאתיך - ולמה עוד תיות בקרבי תאוֹת ותשוקות אשר

לא דך הן?

מי לי בשמים ובארץ מבלעדיך, - ולמה עודני מבקש ותועה?

כי הנה בנוסי מפניך, - אתה בקשתני, ועתה בבקשי אותך - אתה

כָּנָס מפני?

האמנם נסתי מפניך לפנים? דְּמִיתִי, כי נָס אני מפניך - הינוס

אדם מפני אלהים?

הינוס מנשמת-נשמתו, מחיי-חיו?

אבל אתה שמת סתר לך - וְאָדְמָה, כי רחקת מעלי וכי רחקתי

מפניך -

ואתה קִנִּית את כל רגעי-חיי ותועידני אל מה שהועדתני -

ואתה נתתני לנפול בשאול-יאוש, למען אצא ואוציא אחרים משם -

ואתה נתתני לטעום טעם מיתה, טעם ספקות בליקץ, למען לחיות

ולחיות אחרים -

ואתה נתתני לנפול בעמקי-מצולה, למען יגדל כאבי, למען תחזק

צעקתי, למען תאמץ עריגתי אליך -

אתה נתתני לנפול בבורות-טמאה, למען אדע להזהר ולהזהיר את

אָחִי -

חזה יחזה הרוח את אשר אין לו תחלה, אשר אין לו סוף ואשר אין לו אמצע, ולא ידע איך להביע את הדבר — אתה האש אשר ממנה ידליקו את כל המאורות מן העולם ועד העולם והאש לא תחסר —

הנה הוא המאור האחד הקדמון אשר לא יחלק והנה הם המאורות הרבים אשר יחלקו, אורו וכחו במ ולאורו ילכו.

הנה הוא המאור הגדול הקדמון אשר תפס יתפס בתוך לבבי העני ולא אדע אכנהו.

בחרתי לי את הדומיה, אבל הפלא הנורא-הוד צוה יצוה לפי ולעמי: דבר וכתב!

הנהו במעוני, הנהו בי, הנהו בהיכלי, הנהו בלבבי, — מי שהוא בכל העולמות קלם.

יושב אני על מטתי, ובהיות הוא בי הנני גם-אני מחוץ לעולמות — לו, למי שלו הכל והנצח לו, אני מעז לאמרו: „אהבתיך“, יען כי גם הוא יאהבני...

שבע אשבע בצפיה, אתעטף ואתכסה בה, ובהתאחדי בו אדאה מעל שמים.

ידע אדע נאמנה, כי כן הוא הדבר, אבל פליאה דעת ממני, אנה הלך גוי אז?

יודע אנכי, כי חזה אחזה אז מה שלא יראה כל-בשר.

יודע אנכי, כי מי שנעלה ונשגב מעל כל-יציר יכללני בו, בצל ידו יחביאני, והנני מחוץ לעולמות קלם.

אני, בן-החלון, רואה בי אז את אבי הנצח, את החיים אשר לנצח לא תעור.

הדבר חי אז גם בלבי גם בשמים: האור אחד הוא גם פה גם שם.

כג

על מפתן היום הששי *

חמשה ימים חייתי לפניך — חמשה ימים משבוע-חיי — חמש עשיריות משבועים ימי שנות האדם —

על מפתן היום הששי אני דורך לפניך — מפתן העשירית הששית — על מפתן ערב-השבת של ימי-חיי —

תן לי הכח לרוץ לפניך בערב-שבתי למען אעמוד לפניך בשבתי...

(*) במלאת לי חמשים שנה בחודש סיון תרפ"א,

אגדות אלהים

חרבן הבית *

הזי, כי יום בא, יום-עברות, ולא חשך השמש בעריסיו,
יום שבר שנית אל ארץ-אפים את עמו, גאון-עוז -
עמד העולם להתפורר ולחזור לתהו ובהו...

ימים רבים כבר גרפו מימי הירדן הקודרים
פגרי-אדם, מטעני-חרב ומרדפי-בלהות,
בשנם נפוח ופיהם פעור בצנחה אלמת,
נאוש-האחרית בעיניהם; ימים רבים כבר פשטו
להקות להקות עורבי-ההרים על חרבות הגליל,
נקרו את עיני הגויות הנטושות לרקב בשמש,
קוססו שדי בתולות רפות ונרע גבורים נללו;
ארץ-הקנעש, קרועה ורמוסה, דמים עקבה,
פרפרה תחתה, כל-עוד כח בה, ופצעיה הפתוחים
צעקו אל השמים... רק פה עוד נשם, כבשבק,
נמתחו גידים קשים, חבורות קנאים, התאזרו

(*) ראה „חתקופה“, ספר חמישי.

ואם ככה עשית לי, — למה עזבתני עתה לנפשי?
אתה היודע שבתי וקומי, — הטרם תדע, כי עוד רגלי מועדות לנפול
לפעמים?

כי הברק אשר יבריק לעיני מאורך יש אשר יגוז פתאם —
ואני נשאר לבדי בחשך רב, עד אשר ארבה לצעוק אליך מתוך
השכי.

אם ככה עשית לי, אם הדחתני שאולה, למען אעלה ואעלה רבים
עמי —

אם רצונך אני ממלא ודברך אני עושה, —
שפך עלי אורך, מלא בו את כל תוכי —
תני עתה, בהפנסי ליום הטרח הגדול, לעשות את המעשה אשר
בשבילי קראתני מעמקי־שאל —
רוחך ינחני. עצתך — תחכמני. יהי רצונך — רצוני.

וְכָל הַרְחֹב עוֹמֵד כְּמִסְמֵר תַּחְתּוֹ וּבְעֵינָיו פְּלָצוֹת...

וְהָיָה בֵּא יוֹם - הָאוֹיֵב כָּבֵד לְכַד הָעִיר הַתְּחִתוֹנָה,

רוֹחֵץ בְּדָמּוֹ וּמִכְלָה חֲמָתוֹ בָּעֵץ וּבְאָבֶן,

הָרֵם גַּם חוֹמַת־הַמִּשְׁנָה אַחֲרֵי הַנִּגְסוֹ כְּסִלִּים,

וּבִשְׂאֵר מְרִי וְתֹאזְנוֹת־נֶקֶם צִמְצָם מִעֲגֹלוֹ,

בְּרוֹזֵל וְמוֹת, עַל מַרְכָּזוֹ הַקֶּן־שׁ, עַל הַרְהֻבִּית;

יוֹם־עֲבָרָה בָּא - שָׁמֶשׁ הִלָּבִין מִיָּקוֹד בִּיקוֹד וְעַם לֹא־שָׁפוּךְ,

עוֹמֵד הָעוֹלָם קָדְדוֹ וְחִירוֹךְ, בִּלְאֹ נְשִׁימָה, וּכְאֵלֹ

קָפָא בְּשָׂרָבוֹ; כְּגִלֵּי תוֹלְעִים רְמוּסִים לְמַחֲצָה,

שָׁכְבוּ, הַתְּעוֹתוֹ, עַל־פְּנֵי חוֹצוֹת־צִיּוֹן מִשְׁכָּכִים, יִשְׁיִשִּׁים

גּוֹעִים וְנֹשִׁים מַעֲלָפוֹת צָמָא וְרָעַב, עוֹלָלִים

מֵתִים בְּחִיקָנוֹ; לְפָרְקִים, אֲנָקָת פָּצוּעַ אֵין־כֹּחַ

שׁוֹלֵי הָאוֹיֵר הַלּוֹהֵט הַחֲרִידָה, בְּכִי חֲנוּק רַפְרָף

אִישָׁם בְּמִסְתָּר, הַתְּפָרֵץ לָרָגַע וַיִּמְחֵץ הָעוֹלָם...

דְּמָמָה בַּמַּחְנוֹתוֹ הַדְּגֻלִּים לֹא נָעוּ; מֵאַחֲרֵי הַחוֹמָה,

כֵּן גַּם מִעֲבֹר לְסוֹלֵלָה, שְׁפוּכָה מִנִּגְד־לָהּ סָבִיב,

חֲרָשָׁה מְזֻמּוֹת הָאֵיבָה, הַתְּכַנֵּסָה וּכְבֻּשָׁה אֶת־עַצְמָהּ,

גְּבוּלָהּ בְּדָם, כְּטִיט־יוֹצֵר בַּחֲמָה מִתְנַיֵּשׁ; בְּאַמְצֵעַ,

נוֹצֵץ מִזֶּהְרָה, הַיּוֹד־מוֹרָא כִּלּוֹ, הִיכַל־הַמִּקְדָּשׁ

רִבֵּץ כְּאַרְיֵה, בְּטוֹחַ וְגֹא, וְכַפְתּוֹ הַזֶּהָב,

לָבָה נִתְכַּת בְּשִׁמְשׁוֹ, וְהִיא עֲצָמָה מִבְּרִיקָה כְּשִׁמְשׁוֹ,

נִעְצָה בְּרָקָה הִלָּבֵן בְּנִשְׂר־הַזֶּהָב לְרוֹמָא,

עוֹתֵק־נִפְסִים וַיִּהְיֶה־הַצּוֹאֵר, מִלְּמוֹלָה הַתְּנַשָּׂא,

בוֹעֵר וּמִבְרִיק אֶף־הוּא, כִּלּוֹ שׁוֹחֵר מַעֲשָׂקוֹת וְשִׁלְטוֹן -

עֵין בְּעֵין הִבִּיטוֹ, לֹא מֵשׁוֹ, הַצְרִים הַשְּׂנִים,

משנה חמות ועז, נקם אחרון נשבעו, ומצודה
 פה ושם, קטנה וגאה, התכוצה לאגרוף-אדירים;
 רק עוד לבב הארץ, ירושלים הנדיבה,
 דפק וקדח כאש ובכל שארית-און הגן על עצמו,
 מקף מאויב – ובמרפז הלב דביר-הקדש לאלה
 הקיר עוד עצמה ותקוה ואור, כגרתמיד לא-יכבה,
 אם גם הכלים השביב כבר מאד והצללים מסביב
 רקדו כמפלצות-שדים; תעלומות-אבדון בהגן.

ערב, כרדת השמש מאחרי מגדל-ציון,
 הבהבו אורות של דם ושל אש בשמייה הנכמרים,
 שקהבות-חרון התנשאו דומיה ובתוך השלהבות
 רכב-מלחמה הופיע, התלהט, דם נגר מתחתיו,
 טבע לאטו באגמי הדם, כל המערב הציפו...
 האפיל הערב וברום הקריע מבין פוכבי-דממה
 דרך מאור, דמות חרב-פיפיות וזיו לה סוד-אימים,
 נטה אל פני הר-הבית... ויש אשר פלח הליכה
 קול נהם-פרא וילל רחוק נמשך, לא נודע מאין,
 נבוב ומשנה, כילל חיה חולה, וחזר ונמשך,
 לשבר הגוף והנשמה גם-יחד – ונמצא הדבר:
 אחד משגע, מחויר ומצל ברוח משחת,
 יושב בחרבה בין צללים ומקונן על חרבן כי יבא...
 אותו משגע יש היה באמצע היום רץ ומשוטט
 בין עם ותשואות ברחוב, עיניו בולטות וידיו על ראשו,
 רץ וצוח בנרדף מקול ומחזון ונבא,
 ציר-אלהים כי תהרס, בית-אלהים כי ישרף –

גהרות-אבדון לָרַגְלִי וְעַל רֹאשׁוֹ עֲנִי-עוֹלָם,
 עֵינָיו כְּבוֹשׁוֹת בְּאֵשׁ הַחַרְוֹנִים, לָפָנָיו מִתְפַּתְלָה,
 תּוֹפֶשֶׁה בְּכֶסֶּא־הַכְּבוֹד וּמִלְחָקָה סְבִיב, וּכְאֵלֹו
 כּוֹבֵשׁוֹת הַלָּהָב... דָּמְמוּ כָּל רַחְבֵּי זְבוּל־הַשָּׁמַיִם,
 עָצְרוּ רוּחָם, הִלְבִּינוּ מֵאֵשׁ, וְעַד שְׁבִילֵיהֶם הִרְחֹקִים
 שְׁתִּיקַת הַזֶּעַם הִגִּיעָה וְאֵין שִׁיר וְזִיו-כְּנָף לֹא נִשְׁמָעוּ
 יְבִלִי-הַזִּיז, כְּבֹד שְׁטָפָם, וּפְרָחִים בְּעֶדֶן קָפְאוּ.
 שְׂרַפ־הַקֹּדֶשׁ וְכָל מַלְאכֵי-מְרוֹם, לַהֲקוֹת אֵין-סֹדֶר,
 עָמְדוּ מוֹל כְּסֵא־אֱלֹהֵי, גְבוּכִים מִחֲרִישִׁים, וְעַל פְּנֵיהֶם
 פָּחַד הָאֵשׁ... גַּם מִיכָאֵל הַשָּׁר, כָּלוּ סִבְלֵי-יְגוֹנִים,
 פָּנָיו זָקְנוּ בְּלֹא-עֵת וּכְנָפָיו תְּלוּיוֹת כְּנוֹבְלוֹת,
 כָּל-הַיּוֹם עָמַד וְהִמְלִיץ וּבִקֵּשׁ רַחֲמִים עַל עַמּוֹ,
 עַד לָפָנָי רַגְלֵי הַבּוֹרָא הִתְקַרְבּוּ וְהָעֲתִיר תַּחֲנוּנִים,
 כִּפְףָה אֶת רֹאשׁוֹ הַמְדֻכְדָּךְ וַיִּדָּם. וְאֶפִּילוֹ הַשָּׁטָן,
 אָדָם לְבוֹשׁוֹ, תִּקְיָה וָרֵם נֶצַב סְמוּךְ עַל חֲרָבוֹ,
 חֲרַב-הַמָּוֶת, בְּשָׁתִי כְּפוֹת-יָדָיו, וּבְעֵינָיו נִצְחוֹן —
 נִמְקַ הַקְטָרוֹג מִפִּיו בְּפָנָי אֵלֶם הַכָּאֵב וְהַזֶּעַם...

וּמִמַּעֲמָקִים עֲלֶתָה הַזַּעֲקָה, הַתְּגַבְּרָה כְּמַעֲיָן.
 זַעֲקַת אֶרֶץ וָעָם, לְקוֹל־שֹׁבֵר אֶחָד הֵיטָה,
 גָּדוֹל וּמִמָּשָׁךְ, וּתְקַף אֶת זְבוּל־הַשָּׁמַיִם וּתְלַפֵּת
 אֶת כָּל עַמּוּדֵי הַבְּנִיָן... וְקוֹל־תְּפִלָּה נִשְׁמַע בַּזַּעֲקָה,
 קוֹל אֱלֹפֵי אָדָם, כֵּהֵן וָעָם, בֵּית-הַמִּקְדָּשׁ נִמְלָטוּ,
 מִלָּאוּ אֶת כָּל הָעֲזָרוֹת, מִשְׁרַפַּת קִרְבֵּיהֶם הַצּוֹמְקִים
 קָרְאוּ לַיהוָה, עֵינָם קוֹדְחָה וּמִצְפָּה לָגֵם מִגְבָּה,
 וּכְמִתוֹךְ דָּמִדוּם-קִדְחַת שִׁפְתֵיהֶם הַכְּמָהוֹת פָּסְקוּ,

אִמָּץ וּבוּז בַּמִּבְטָם וְשִׁנְאָה לְנִצְח־נִצְחִים...
 פְּתָאם - וּרְמִזִּים מִמִּגְדֵּל, וּפְקָדָה לְפְקָדָה, וְתִנוּעָה
 זְרִיזָה וְחִרְשִׁית מֵאַחֲרֵי הַחֹמָה - וּשְׁעָרִים נִפְתָּחוּ!
 זִנְקָה חֲבוּרָת פְּרָשִׁים וּצְבָא־רַגְלִים נִשְׁפָּךְ אַחֲרֶיהָ,
 כְּאִין־סוּף תִּלְתְּלֵי הָאֵשׁ, הֶרְצִים, מִתְפַּשְּׁטִים וּלְכַמָּה
 זֶרְמִים מִתְפַּלְגִּים, טוּרִים מְקַבְּלִים, וְסוּעָרִים הֶלְאָה -
 רַעַשׁ חֲצוּצָרָה מִנִּגְדֵּי! וּכְבֹּר הַפְּרָשִׁים הַשִּׁיגוּ
 אֶת הַבְּנִינִים מִפָּנִים לְסוּלָלָה עִם כְּלֵי־הַמִּשְׁחִית,
 הָעָרוּ עֲלֵיהֶם כְּשִׁיל וּמִפֶּן, הַמִּשְׁמֵר מִגָּרוּ,
 חֲלָקָם נִסּוּגוּ וְטָסוּ לְאַחֹר אֶל טוּרֵי הָרַגְלִים,
 חֶרֶב־הַשְּׁלֹפָה בִּזְרוּעַם הַמְּצוּת, וְחִזּוּ וְטָסוּ
 עִמָּם וּבְרֹאשָׁם לְקֶרֶת הָאוֹיֵב, כְּבֹר נִנְעָר וּבָקֶע
 מִכָּל מוֹצָאֵי הַסּוּלָלָה, כְּהֶמוֹן מִים מִסֶּכֶר,
 וְקוֹל עֲנוֹת יָאוֹשׁ וְעוֹ: לְאִדְנִי בְּתֵךְ אֶרֶץ וּבְלַעַ
 כֹּל שְׁאוֹן חֲצוּצָרָה וְתֵךְ - וְיִתְפּוֹצְצוּ זֶרְמִים אֶל זֶרְמֵיהֶם
 חֵל שְׂדֵה־הַקֶּטֶל כֵּיּם... תִּקְפָּה בְּטַחָה שְׁאֲרִית יְהוּדָה,
 בְּטַחָה בְּהִירָה שְׁאֲחֹר הָיָאוֹשׁ, כִּי־לֹד צוֹחֶקֶת
 וְעֵזָה מִמָּוֶת - וְיִרְגְּזוּ צְבָאוֹת־בְּנֵי־רוּמָא הַקָּשִׁים,
 גִּלְגִּים עַל גִּלְגִּים נִמּוּגוּ, אֶךְ גְּדוּדֵי־עֶזֶר חֵישׁ בָּאוּ,
 חֲדָרוּ מִזָּה וּמִזָּה - וַיִּנּוּעַ הַקָּרֵב שָׁם וְהִנֵּה
 כְּאִשׁר יִנּוּעַ הָיִם, מֵלֹא מְרִי וְצִהְלָה פְּרָאִית,
 תַּחַת תִּגְרֵת הַסַּעַר הָעֶקֶשׁ, וְהוּא שׂוֹאֵג וְנוֹאֵק,
 טוֹרֵף אֶת בָּשָׂרוֹ מִכַּעַס - וַיַּעֲמֵד הַקָּרֵב בְּתִנוּעָתוֹ,
 פִּגְרִים עַל פִּגְרִים נִעְרְמוּ וְצָר לֹא הִכְרִיעַ אֶת צָרוֹ...
 יֹשֵׁב הַקְּדוֹשׁ־בְּרוּךְ־הוּא עַל כְּסֵא־כְבוֹדוֹ הַלְלוּהוּ,

כחזיון-שמים החומה ויך בפני חלון הקצון
 של בית-המקדש, כהכות בעין, ויפל במקדשו
 תפשה האש עד-מהרה ביריעות-הרקמה הכבדות,
 שלחה שניה בלוחות-הקיר ובעמודי היציעות,
 מעשה ארו וברוש, נס לחם מחם ימים רבים,
 מצאה את פכי השמן ותקפץ מגיל שלש אמות,
 אצה מפרץ אל פך, גמעה לרויה ותעצם ותפרץ
 ימין ושמאל ותתבקע משבע ותשלח בנוחיה,
 רעות ורעבות, מתגנבות כנחשים, מתפתלות ושורקות,
 אל כל-עברים; מכל-עברים אז שבו, התקרבו,
 יד אל יד נתנו, וטרפן בפיהן, והמחול התקשר,
 מחול-האבדון, התלקח, הסתערו ועוד מעט מועד
 ומבד שורת חלונות, כלשונות הר-שרפה מתעורר,
 בקעו בנות-להב שחצניות, תימרות עשן-הר התאבכו
 על קיר המקדש מחוץ – וירא העם על ראש החומה
 וצבאות הלחם בשדה נשאו עיניהם וראו
 וזעקת-פתדים בגרונם נצבה ויפג לבבם –
 ענתה להם תרועת-חדוה לאויב, התנער למראה
 בעוזו חדש עליהם ובכטחון האון והנצחון...
 נשתה גבורת יהודה! אדירי עסיה האחרונים,
 נהדפו אחר, נלחצו – ונלכדו שערי החומה
 תגרה בשער ומעל לחומה ולפני המקדש,
 תגרת חרבות ורמחים, אבנים ורותחים, ואחריהם
 שן וצפרין; נשים הגיחו, מטפרות למחצה,
 פרועות-השער ובשועת-פלחית התנפלו על קמן,
 נעצו אצבעותיהן החרבות בעיניו נדהמו...

אלה לאלה ולעצמם בשכרון-אמונה פסקו:
אל את מקדשו לא יחריב, אל שארית-עמו לא יעזבו
ותודעו-ענה יריעות השחק וכל מלאכי-שבת
ראשם הורידו בתחנה לפני אל הדין והרחמים...

נפל מיכאל הער לרגלי הבורא ופרש
כנפיו בתפלה אלקת. אחר התעורר ויקרא
מתהום מכאובו, תהום אחרון: „עשה למענך, אל יחידו
למען כבוד שמך הגדול עשה, אשר יחל בגוים".
נשא כביכול ימינו וראשו נשא לאטו,
שחק וצפה למעלה למרחק ובזיר-אין-סוף פניו
הלכו צללי-אימים, ונראה, נפתולים אחרונים
נפתל האב עם היוצר בו קשה — והכריע היוצרו
קם והענגים על ראשו נפרדו, בנהרה מאדימה
חרש נמוגו, ושמי-השמים הלכו ודלו
מפני גאון אל בהשחו קומתו בעונה, כאומר:
על כבודי אני אומר... מיד קפצו להבות-ארגמן
וענגי אש וערפל ויכסו על פניו, כביכול,
נשאו כחומה ישרה ויהיו למחיצה סתומה
בפני צבאות מלאכי-מרום, המומיי-בעתה
עמדו תחתיהם, אחת רק חשו, לא עוד האמינו:
הוטל הגורל ונתנה למשחית הרשות! —

בו ברגע

עף לפיד-אש מיד פרש רומאי עזיב, אשר חתר
תוף כדי ערבובית הקרב עד לחומה, עבר הפיד

אחר התפוצץ קול-צחוקו הרחב במלא-חלל-הקדש,
 פעם בכפפה הגבוהה ועל-פני האשנבים הרתיע,
 וככה דברה לשונו השלוחה, עתק דברה:

„אי-איפה הוא? – אין דמות, אין צל פה יערךנו
 או אוֹלֵי אין הוא כֵּלֵּ? האפס הוא –
 עם כסיל, אשר לִרִיק יתפַּלֵּל, ישא נפש
 ומן הריק יקו תשועתו!
 לא יחיה עם זה, כי בחיים בָּדָד“.

עצר והשקה מבטו החכיל על ברניקי,
 נגש והוא כמתנדד על רגליו מרב רגש-דמו,
 טבע שמי ידיו ברוך-זרועותיה ורוח-פיו לִהְיוֹת:

„את! את קימת ועומדת פה בעצם-החַיִּי
 ובך אָמִינָה!
 מדמי הים בך ומעמקים לא נחקר,
 מוֹעַף גִּלִּים ומפחדי לִילָה שָׁחַר,
 גם כוכבי לִילָה בך גם עֲדֻנַּת פְּרִי-בָשָׂם
 בחלֵא־יטל בעֲלֹת השָׁמֶשׁ –
 מלא-עוֹלָם את בִּשְׁטָף פִּלְאִיו ותמורותיו,
 מתנצחים כִּלְהֵאֲלִים בך על חֲסִידָךְ...
 והנה חוֹרָה את – מה-יָפָה את בעֲצָבְךָ
 דיאנה יושבה שוממה על קרעי צְעִיפָה
 ובנות-השיר הרקיניו ראש, נֶאֱלָמוּ...“

נקרע המרחב מקולות הוועה וחרדות-התפת, דמים על דמים נגרו – וחילות האויב אף רבו, שטפו החומה – והנה גם פרצים בחומה! על פגרים, תללי פגרים, חדרו אל בית-אלהים בניה-הנכר, חדר, רצח ושדד והשחת והרחב המדורה, תרועת-נצחון בפייהם וצהלת חמס ולעג: איה הצור, בו חסיו, אל-ישעם, ונפקד בשלומזו! הבו נחפשה אחריו, אולי הסתתר מבשתו! –

פֶּלֶס לו שביל בין לגיוניו המרצחים ומהר למקדש
בן-אספסגוס, צעיר לָיִמים ורב להוללות;
שכור מין, מלהט היום ומגיל-הנצחון,
צעד בדרך על במת-יעבים בין שריו ושומריו,
מאציל בת-צחוק של עדנה וגאווה על ברניקי,
על בת-המלכה היפה מיהודה, קוסמת לבבו,
פסעה דמומה על-ידו, חורת-הפאב ללחייה
ומעיניה; תאמי-לילה, הכסיף הפחד.
קרב הרהב אל פני הפרכת של קדשי-קדשים,
שלף חרבו מתערה ותקעה בלב הפרכת,
השיב החרב והנה דם נוזל ממנה ונוטף,
נוזל על-פני הפרכת... ויצהל קול-פרא הרשעו
אחז ביד ברניקי, והיא קרה ורפויה בידו,
נכנס עמה לפני ולפנים – ויעמד מחתיו:
מורא תקפהו, לא ידע מעודו, ותמהון-לב פלאי;
נגש ויבחן ברגלו את אבן-השתייה הערה,
סקר את כתל-השיש הריקים ועיניו יהירות,

פּוֹצְחִים שִׁיר תְּהִלָּה וְכִלְיוֹן-הַנֶּפֶשׁ לְאֵל-הָעוֹלָמִים,
פְּנִיָּהם בַּעֲשׂוֹן נִטְמָעִים, לְהִבֶּה לִזְחָכָה דּוֹכָנָם –
הֵם פּוֹצְחִים שִׁירָם! וַיְהִי כָל-הַמִּקְדָּשׁ לְשִׁירָה בּוֹעֶרֶת,
שִׁירַת אֶהְבָּה רַבָּה שׁוֹלַחַת זְרוּעֶיהָ שְׁמִימָה,
שִׁירַת גַּעְגּוּעִים וְצַעַר שֶׁל אֵמָה לְאֵלֶּה-אֱלֹפָה,
כְּנִיּוֹ כִי הִסְתִּיר בְּחֻמָּתוֹ מִמֶּנָּה... וּבִרְדַּת הַלְלִילָה
וְהוּא אָדָם-לֹוֹהֵט, בְּלִי סֹהַר וְכֹכַב, וְצִלְמֵי-פִלְצוֹת
צוֹהֲלִים זָדוֹן וּמְרַקְדִּים בְּמִשְׁבְּרֵי מוֹקְדֵי הַמִּקְדָּשׁ,
הִיָּה לְמְדוּרַת-עֶנֶק אַחַת אוֹכֶלָה וְאֵינָה פּוֹסְקֶת,
וְנִהְרִי נִהְרִי בְּנִי-רִשְׁף וְגוֹשֵׁי הָעֵשֶׁן הַמְשֻׁלָּהֵב
כּוֹבָשִׁים מְרַחֲבִיהָ – וַיִּחַרְדּוּ הַרְיָיְהוּדָה הַרְחֻקִּים,
יַחַד נָשְׂאוּ נְהִיבְכִי-תַמְרוּרִים, קוֹרַע עוֹלָמוֹת,
וּמְכַל פְּנוֹת הָאָרֶץ תְּאֵנִית-הַחֶרֶבֶן עֲנָתָה,
שְׁחָרוּ, אָבְלוּ פְּאֵתֵי-שָׁמַיִם וּמִלְּאֲכִיר־חֻמִּים
סָפְקוּ כַּפִּים, נִפְּלוּ עַל פְּנִיָּהם וְחָרַשׁ הִילְלִיו;
אֵף הוּא, הַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא, בָּנָע אֶרְגָּמָן מַלְכוּתוֹ,
הַשְׁלִיף עֲטֶרֶת-הַפֶּז מֵעַל רֹאשׁוֹ וּבָא בַּמִּסְתָּרִים,
סָגַר עַל-עֲצָמוֹ בַּפְּנִי כָל-הָעוֹלָם וּבָכָה לְעֲצָמוֹ...
שָׁחַר – וַתִּשְׁקַע הַמְּדוּרָה. שְׂרִידֵי חוֹמוֹת מִפְּחָמוֹת
בְּלָטוּ יְתוֹמִים בַּחוּרַת הָעוֹלָם; מִתְּלֵי הָרָמָץ
עֵשֶׂן הַתֹּמַר, כְּבֹד וְשֵׁב, מוֹל רָקִיעַ מְדֻדָּל,
שְׂבִילָיו שְׁמֻמוֹ; יָבֵבָה חֲנוּקָה בְּלִב־עוֹלָם רַעְדָה – –
וְהִנֵּה הוּא יוֹשֵׁב, הַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא, עַל הַחֲרָבוֹת,
יוֹשֵׁב, כְּכִכּוֹל, שְׁחוּחַ וְאָבֵל וְאֶפֶר עַל רֹאשׁוֹ...
צִלְצוֹל חֲרָבוֹת, קוֹל גּוֹגֵשׁ וְרִגְוֹן שֶׁל־שְׁלֹוֹת-בְּרִנָּה;
לְהִקּוֹת שְׁבוּסִים, בַּחוּרִים וּבְתוּלוֹת, צָבִי שְׂאֲרִית יִשְׂרָאֵל,

את הנדב באשר את, לי הנדב -
 וכל העולם לי, אני לי עצמי!
 בידי אלה אחז, אחוש כל העולם
 וכל החיים אני חי בדב,
 בכל האלים יחד -
 את!..."

ובצמא-שחץ אכזרי תקף את ראשה ושפתיו
 גמעו בעוריה - היא דחתה אותו בכל מרי-צורה;
 בעור בה לבה, היא חרדה, התקוממה נגדו בגאון,
 רוטט סנטרה, עיניה אש יורות, חזה בגלים;
 חזר ולפת כחפיה והיא נשמטה מנו בזעם,
 תפש בה, חבקה בעז, כלו גועש, קודח מתאנה,
 אמר לבריעה חיש תחתיו נתפן שניה בנרועו -
 בתאם והדביר מלא עשן וגץ נתו מן הפרכת...

וכאשר נשכחו להבי חמה שוקעת בחרונה,
 פרצו מעינות ונחלים של אש מפל גגות המקדש,
 זרקו מול שחקים גליהם ולתבים בלתיבים נגעי.
 נטש הקרב, פה ושם, יאוש אחרון, ובתוך יס-השרפה,
 פרא השתולל בפתח הדביר ועל-יד המזבח -
 שאגות חיה, החרורי גסיסה וזעקות תפלה,
 זעקות מות, קול עץ וקול בשר בין מלמעלות אש טורפת,
 קורות-אש נופלות בעשן... ופתאם קול שיר ומנגינותו
 פתגמים עומדים ולוים, כנורות וחצוצרות בידיהם.

בִּקְרָת

שפּו עֲצֻמִיָּהֶם, יִבְשׁוּ עֵינֵיהֶם מִכֶּפֶן וְדָמָע,
שׁוּרֹת שׁוּרֹת מְתִיצָבִים, מְחַרִּישִׁים וְגֵאוֹנִם בְּלִבָּבָם,
שׁוֹמְעִים בְּמִבְטָ קֹר לַעַג הַצָּר, שְׂרִיקַת שׁוֹטוֹ עַל גִּבָּם -
נִשְׁאֹו פַעֲמֵיהֶם אֲמוֹנָה לְדֶרֶךְ רְחוֹקָה, רְחוֹקָה...

הַרְעִיתָ.

דַּנְטִי אֱלִיגִירִי

(1321 — 1921)

מאת ד. א. פרידמאן

Vide cor tuum.
דַּנְטִי.

לפני שש מאות שנה היה איש בין האנשים. חמשים ושש שנה חי על־אדמות. גולה ונזף היה רב ימיו; מולדתו גרשה אותו ואימה עליו בשרפת גופו. אולם מהתקופה הראשונה אחרי מותו ועד היום הזה בן יקיר הוא למולדתו זו. על אישיותו גאותה וביצירתו תתפאר. גם באוצר הנשמות הנהדרות של משפחת־האדם הגדולה יבירק פתרו בנגה מיוחד. כי רכן האיש בנפשו את כל עולם המציאות והמחשבה של תקופה גדולה רבת עלילות ודמיונות. הוא גם קרע חלונות בהיכלי העתיד של כמה דורות אחריו. כיצר פלאים היא נפשו, יער ששרשיו יורדים עד התהום של קרקע־מולדתו ושנופו יוצא לרשות־הרבים של כל האנושות. אותו מעט ה„בשר ודם“ ששמו על־אדמות היה דַּנְטִי אֱלִיגִירִי — עקביו עמדו על אבני השתיה של הרוח האנושי וזרועותיו חִבְקוּ את עולם־העשיה הגדול.

מעטים הם סל־עִי־הענק, הנשארים בעוזום בתוך גלי הזמן. בין הסלעים הפלאיים האלה של בני־האלהים המתהלכים בין בני־האדם מתנוסס כמה סלע של דַּנְטִי. גם עליו עוברות בחרדה הספינות הקטנות של שאר האנשים, כל אחת עם דגלה הלאומי והזמני ועם שריקתה החלשה והרפה.

בחיייו בן־מָנָה היה בעיני בני־עירו, אבל אחרי מותו הפירו בו וידעו גם הם כי בן־נצחים הוא. כאת אחד האדם התהלכו עמו האנשים, אולם עוד בני דורו נתנו ליצירתו את התאָר „אלהית“, ובימינו רבי־החלין יצאה הפקדה מאת גדולי הדתות הנוצריות שבכל העולם לָחַג ברֶב פֶּאָר את זכרו של משורר זה, שהיה אב לשירי־החל של עם איטליה והיה מגדל־אור בתרבות ההלונית של כל בני אירופה בכל מקום שהם. קתדראות איך־מספר נוסדו לשם למוד יצירונ, אנשים לא־לפים הקדישו את חייהם לחקירת ספריו ודרכי רוחו, ובכל פעם כש־מגיע מחזור המאות לשנת מותו יחדדו לקראתו רבבות לבבות מתוך גיל והערצה.

דרך. לא רק החקירות והבאורים ההיסטוריים והפילוסופיים, שבלעדיהם אי אפשר לרוב לעבור על האנציקלופדיה הזאת ששמה „קומדיה האלהית“; לא רק התפיסה התרבותית וההתעמקות הרעיונית, אלא ההתקרבות הנפשית אל האיש דנטי היא הנחוצה בעקר, כדי לתפוס את הנצחיות ואת האנושיות שביצירתו כלה. כילד האוחז ביד אביו בשעה שהם הולכים בליל-פחדים בדרך שממה, כן יאחזנו ביד דנטי אותו האיש החפץ לרדת לתפת ולעלות לעדן, לתפת ולעדן שבחיים ושבנפש האדם. בהרבה דרכים נחוץ לגשת אל „קומדיה“, אבל רק שער אחד הוא המוביל אליה – שער האדם. אנשים יבואו בו. לא צדיקים ולא רשעים, לא חוקרים ולא מלומדים, לא בעלי-ידי ולא בני-מוסר, אלא אנשים. באפן מיוחד במינו נתמזגו בה כל יסודי המדע האסכולסטי של הפילוסופיה והתיאולוגיה בימי-הביניים יחד עם כל יסודי השירה הנצחית של נפש האדם. בה מצאו את גלויים כל אמצעי התאור של כל מיני האמנות הקיימים. אין שעור לעשרה, אין סוף לעולמה. לכאורה היא יצירה אפית נשגבה, שמעטות כמוה באוצר-התרבות האנושי. אך היא גם אסף יקר של ליריקה אהבית ודתית שאין דוגמתה. כמה וכמה פרקים של „קומדיה“ נראים בשעת קריאה כאלו הוצקו מנחשת, אולם גם מתחתם נוול ושוטף דם רותח. כך ירטט הלב החי מתחת לטבעות-הברזל של שריון האביר. יש ונדמה לנו, כי גאון הפסירה לפנינו, אך עוד מעט ונפגש קטעים אפגיים.

כי אפוס וליריות, פתוס ואליגיה, אסכולסטיות ומסתורין, חזון ואמת, מולדתיות ועולמיות, מוסריות ומציאות, מדע ואמנות – כל הצדדים שבגלויי הנפש והרוח של בן-האדם מצאו את תקונם ביצירה ענקית זו. ב„קומדיה“ זו יש חמר למאות רומנים, לאלפי שירים, לעשרות טרגדיות וקומדיות גם-יחד – ורוחו של איש אחד שפוך על כלה. הוא היה יותר ממשורר. יש קוראים לו – הומירוס של ימי-הביניים. אין זה נכון. בהופעתו יש הרבה יותר מפלאי ההופעה של הומירוס. הוא היה לא רק האמן הגדול של ימי הביניים, לא רק האמן האוניברסלי היחידי בין אמני האמנות, אלא היה גם החזון הגדול, החזון המיוחד במינו. כי על-יד הפתוס הנבואי אנו מוצאים ב„קומדיה האלהית“ וגם ב„חיים החדשים“ את החזון האלכסוני של הדמיון האפוקליפטי, וכאישי-השירה וכאישי-המוסר גם-יחד דנטי הוא לא רק חד בדרא, אלא יחיד ומיוחד בשלשלת רבה של דורות. בתקופתו באו בו לידי מזיגה מפליאה השכל הבוחן של תומס איש אקווינה ונפש-הרננים של המיסטיקן פרנץ מאסיסי, ואשר להיותו הנצחית – הנה תברו בו יחד היסוד הדינמי והאפולוני.

אולם מי שיתעמק קצת ביצירתו של דנטי, יזכה עד-מהרה, כי ממעל למשורר הלירי והחוקר המפלפל מרחף על „קומדיה האלהית“ וגם על „חיים החדשים“ רוחו של חזון ומוכיח. ביחוד ב„קומדיה האלהית“. בה יתגלה איש הריב והמדון, הנביא לגוים, השופט, הדין. „לכו נא ונכחה“ – יאמר דנטי לבני עמו ולבני העמים האחרים.

רבים יתנו חייהם לחקור את עולם יצירתו ואת נושאי שירתו, אך בחקרם את השיר לא יבואו עד השר. נגדם ירבו אחרים להתעמק בפרטי חייו של איש־פלאות זה, אולם יקטינו את ערכה החי והנצחי של יצירתו. אלה ואלה יטעו בטעותם גם את האחרים. כי דנטי אֶלֶגְרִי היה אחד הגדולים שאישיותם ויצירתם אחוזות זו בזו כשלהבת בפתילה ואין להפריד בין הדבקים. מעריצי דנטי מתוך מחנה הפילוסופים והחושבים שגו בו לא־פחות מראשי העיר פלורנציה בשעתם. אלה ראו בדנטי רק את הפוליטיקאי ודנו אותו לגרוש ולמיתה, ואלה רואים בו רק את האַנְצִיקְלוֹפֶּדִיסְטֵן של ימי־הבינים ואת המשורר האסכולסטי, הפוליטי והדתי.

אכן צדקו מכלם אותן הנשים הפשוטות, שהיו אומרות עליו בשעה שהיו רואות אותו עובר בחוצות רֶוֶנָה:

„הנה האיש, שירד לגיהנום ועלה ממנו“.

הנה האיש, שהיה בחייו בתפת ועבר דרך כל מדורי הצורך ושָׁב אל הארץ אחרי היותו גם בגן־העדן. את התהום העלה ואת השמים הוריד — והוא עצמו נשאר — בן־אדם. כי לא רק המשורר דנטי שָׁר על התפת והעדן, אלא גם האדם דנטי התענה וסבל בחייו, בער באש־היצריות ונצרך בכור־היסורים ולבסוף התעלה על־ידי האהבה המאשרת בצורת ביאטריצה ועל־ידי האמונה המאירה במשפטה־עולמים בצורת לוציה. „קומדיה אלהית“ קראו הפאים אחריו לשירתו הענקית — אולם היא באמת ספר מלחמות אנוש, מגִּלְת־חיים של אישיות גדולה בדור של איתנים. יחד עם העולמות הרבים של יפ, כְּעוֹר, צֶעַר ואשר ויהוד עם חיי הנפשות הרבות והשונות משתקף ביצירותיו של דנטי גם עולמו הפרטי לכל־פרטיו. ובשעה שאנו מתייחדים עם יצירתו האִיִּמָּה יֵרָאוּ לנו באור אחר לגמרי דבריו של דנטי על שירתו במכתבו לֶקֶן גֶּרְנִיִּי דִּלְהָ סִקְלָה: „שם הספר הוא: מתחלה הקומדיה של דנטי אֶלֶגְרִי“ — הקומדיה? לָשֵׁם „קומדיה“ יש בימינו מובן אחר ודנטי השתמש בהגדרה יִלִּידת התקופה האסכולסטית והשקפותיה הספרותיות, אך הן לא בתאר השם תלוי הדבר. ה„קומדיה של דנטי אֶלֶגְרִי“ היא באמת אחת הטרַגִּדִּיות היותר נשגבות, והיא התחילה לא על־ידי „הקומדיה האלהית“, אלא על־ידי „החיים החדשים“. הִדְיָה נשמעים גם בספרו על ה„מוֹנֵרְכִיָּה“ וגם ב„חרוזיו“. כי בכל־יצירתו חפשה נשמתו את תקוּנָה ומן התזות הקשה שחזה לבו נשתחרר רק על־ידי המות.

בלי אהבה עברו חייו. תנתן־נא אהבה לזכרו...

* *

*

בהתחלת „הקומדיה האלהית“ יספר דנטי על יער אפל ועבת, שבו נתעה מתעיתיו ומפחדיו הצילו המשורר וירגיליוס והוא, המשורר הנערץ על־ידו, נעשה למורה דרכו. גם אנו נתעה ביצירתו של דנטי כמו בתוך יער־בראשית, מלא פחדים, ורק אישיותו של המשורר תהיה לנו למורת־

היה להמציא. החל בפאב היותר רך וכלה ביסורים היותר אימים —
 בכל הסלם של צער האדם שקצותיו נוגעים בשמים ובשאל — —
 עוד בשיר השלישי של „התפת” יעמיד אותנו לפני השער לשטן,
 השער בו בני־אדם יבואו, והכתבת על־גביו תראה לנו את אמונתו של
 דנטי ואת יסוד יצירתו. הלא כה כתוב על השער:

„בי בוא יבוא איש אל תוף עיר היגונים

בי בוא יבוא אֵלִי צער הנצח,

בי בוא יבוא אֵל מקום האובדים חונים.

הנֶדֶךְ הַלֵּךְ לִפְנֵי קוֹנֵי הָרֶם

עת עֲשֵׂתָנִי יְדוֹ הַחֲזָקָה,

עת בִּי חֲכַמְתָּ וְרַב אֶהְבְּתוֹ שָׁם.

לֹא נִבְרָא כְּל־דְּבַר טָרֶם הַבְּרָאִי.

זוֹלַת כְּל־נִצְחִי שְׁכַמּוֹנִי לְעוֹלָם יַעֲמֹד:

עֹזֵב כְּל־תִּקְוָה כְּל־הִבָּא בְּשַׁעְרֵי.”

מה הן התקוות המלוות בכל־זאת אותנו בלכתנו עם דנטי דרך „התפת”
 שלו? העֲיֵינוּ לשפוח את כל תקוותינו — גם התקוות הרוחניות? או דנטי
 ממלא את משאלות לבנו הטמירות, למרות ההזוהרה הקשה והמאִימת? כמו
 דנטי את וִירגִיל מורה דרכו, כן יכנס גם כל קורא ה„קומדיה” אל ה„עדן”,
 הוא העדן הנפשי של התענוגים הרוחניים. אבל ידע־נא, כי —

„עֹזֵב יַעֲזֹב אֶדָם כְּל־פֶּחַד פֹּה,

כִּי יָמוּת מִהֵר פֹּה כְּל־זִיקְרָפִיוֹן,

אֵל הַמָּקוֹם הַמְדְּבָר, מְקוֹם הַדָּמִים,

בָּאֵנוּ, בּוֹ תִרְאֶה אֶת נַפְשוֹת הַמַּעֲגָנִים,

חֶשֶׁךְ בַּעֲדָם אֹרֶךְ הָאֵמֶת לְעוֹלָמִים.”

רבים הם החוטאים ושונים. מרבים הם גם החטאים. יש ביניהם
 פושעים לכל הדעות שבכל הדורות; יש גם פושעים זמניים. אך כל פשע
 וענשו, כל חטא וענויו. כמה פעמים בא הפרט ללמד על הכלל, אולם יש
 וחשוב הוא הפרט כשהוא לעצמו. לפרקים יש בפושע, העומד להענש על־
 ידי דנטי, יסוד מוסרי עולמי; אבל לא מעטים הם גם העוונות הנושאים

„באו חשבון” – יקרא לבני עירו ולכל־אדם. את פשעי כל־איש יראה, על פשעי כל־איש ידין. בידיו מפתחות התפת והעדן. הוא הרים את הצעיף הנתון על־פני העולם הוא והראה לנו בכל מערמיו את העולם הזה. איוו פראות קדומה טבועה בנפשו וביצירתו. כבן־השימון ידבר אלינו. יש ושומעים אנו את קול הַלְּבָה, לַבַּת־הָאֵשׁ המתפרצת מתוך התהומות והמשתפכת על־פני הרים וגבעות. ופתאום והנה קול דממה דקה, כמו ביער אֲרָנִים לַעֲת־עֶרֶב עם אביב.

איש־מלחמה ועז־נפש – דבריו ב„קומדיה האלהית” הם לפעמים קרובות כצרכת חיה. רעל נסוך בתאוריו. בקוצים ייסר את האנשים. לשון־עקרבִים שאין דוגמתה תתגלה לפנינו. את מלכים יריב. את האפיפורים יקרא לדין. כל האנושות מאבות העולם עד אחרון הגנבים שבאיוו עיר נדחת – את פֶּלֶם יעביר תחת שבטו.

במר־נפש זה בער חרוץ־אֵלִים. באש שחורה על־גבי לב אדם כתב את משאו, את משא המשטמה והשנאה. גם את משא הטֹהֵר והאמונה. כי מן התפת הוא מעלה אותנו אל העדן, מן הצער והיאוש אל הנחם והוֹהֵר הנצחי. אנו משנים את מעמדנו בלכתנו אתו. אנו יורדים ועולים. אך הוא נשאר תמיד אחד. אחד ברבוי. אחד בשניות: נזיר וטרַפְדּוֹר גם־יחד. סְנֹוֹרֹלָה ורפאל סנציו גם־יחד. אכן ב„קומדיה האלהית” יש גם תמונות „רפאליות” לרב, ולפֶלֶרֶנצִיָה היה בלי־ספק כעין „סְנֹוֹרֹלָה – בן־יוסף”. מולדת אחת להם. לא רק גיאוגרפית, אלא מולדת־רוח: פֶּלֶרֶנצִיָה של מעלה. פֶּלֶרֶנצִיָה המלאה נגודים עד־אֵין־סוֹף, השטופה בדם וזמה ובאותה שעה עצמה גם באמונה ודתיות.

ונפשו היתה בבואתה של פֶּלֶרֶנצִיָה זו הממשית. יצירתו היתה המזבח, שאש תמיד תוקד עליו. כי מעל כל ימיה־הַיָּנִים, המלאים סתירות אֵימֹות, יתנשא דנטי השואף לשלמות והמאמין באחדות, באחדות החק ובשלטונו. לכאורה נראה ב„קומדיה האלהית” את מדורת העלבון והמשטמה, אבל באמת ירים דנטי את משואות הצדק והיֶשֶׁר. למשפט יקרא בלי־הֶרֶף. לצדקה.

נפשו אחוזת סער. לבו רווי צער. איש־אימות יעמוד לפנינו. בעולמו יכתורנו צלִי בלהות. משורר מענה ומענה זה היה האב לכל חוֹזֵי־בלהות. גיהנום ברא. יסורים המציא. תפתיות הוא מכניס לנפשנו על־ידי ה„קומדיה” שלו. אל תהומות הצער והיסורים הוא דוחף אותנו. ואם נקרב – יעלה לפנינו את המתים, כאוב וכידעוני. מחנות מחנות של אנשים יעלה לפנינו. ידועים ולא־ידועים, רעים וטובים, מלכים ועבדים, אפיפורים וכופרים. לָכֶלֶם יאיר אורו השחור, על פֶּלֶם תביט עינו האדמה.

עם קריאת „הקומדיה האלהית” אנו נכנסים להיכלו של איזה טורקומדה, טורקומדה בצורה עליונה. רואים אנו אנשים המִכְרָחִים להלון על־בני חול בוער, הנדונים לטבוע בים של זפת, הלבושים בגדי עופרת צורבת, הנשוכים בלי־הֶרֶף על־ידי שדים, הנקלעים ממקום למקום ככדור־משחק, הגזורים חיים לגזרים והמְעֻנִים בכל מיני ענויים שהדמיון האנושי יכול

ואת כל מחנה־השדים בשיר העשרים ושנים; אמנם ביתר אכזריות יתאר את יסורי בני־האדם, השואפים לעשר ומכרחים לגולל בלי־הרף בחזיהם זה מול זה משאות גדולים. באפל יגוללו איש על חברו את משא חייהם, הוא תאוה־הכסף, ובאפל יבינו את טעותם עלי־אדמות. הרכושניות משא כבד הוא, ההולך וגדל בעברו מאיש לאיש. והמאבדים עצמם לדעת והבוגדים, שענשם כי הם נהפכים בתפת לעצים נאנחים, שעם כל שבירת־ענף שותת דם ממקום השבר – מי יוכל לעבור על־פני תמונה דנטאית זו בלי לרעוד מאימת המראה? אכן ליער אפל מלא־פחדים יכניסנו השיר השלשה־עשר. יללת חיות, אנהות ענפים – הלא יסורי אנוש הן פלן. ומה מעליבים הם הענויים השונים לכל פרטיהם! בצדק יוכל דנטי להקרא אבי האמנות המענה. העשק בצורת חיה רעה נקדה וברדה, שגופה גוף נחש וזרועותיה שצירות (התפת, xvii), הגנבים שנהפכו לנחשים המתפתלים איש מסביב לגוף רעהו (שם, xxv), הגופות השסועות עם המעים שיצאו החוצה (שם, xxviii), הנגעים המאוסים הפורחים על החוטאים הנמצאים במדור העשירי (שם, xxix), הבריאה האקמה בעלת שלשת הראשים ושלשת הזרועות היושבת בארץ־כפור ופושטת את עור הפושעים מעליהם ואחרי־כן תנשך ותלעס אותם במלחמותיה בלי־הרף (שם, xxxiv) – בכל ציורי האיום, המאוס והפצור האלה יש לא רק היסוד של ה"grotesque" וה"grotesque", שכלל באמנות של ימי־הביניים. דמיונו של דנטי הוא יותר הגיוני ויותר חקי מהותם השחורה של שאר האמנים שבתקופתו. כי בעולמו של דנטי אין מקום למקריות. שיטה לו אף בשעה שהוא רואה חזיונות־בעותים. אין הפקרות. אין זדון. יש חק, חק ומוסר. יש ענש. משפט וענש. כל חטא וענשו.

הנה המנחש, החותר יותר מדי בין גלי העתיד, המאמין בגאותו לחזות מראש אחרית – במה יענשו אלה?

ראה איך לערך הפך את תוהו,

ראה איך יהלך, יביט אחרנית,

יען פי דמה להרחיק ראות לפניו.

כה ילכו להם, הלך דם ודמע" כל אלה שחפצו לגלות את הצעיף הנתון על־פני העתיד. מן הסנטר עד השכם הפנו פניהם אחרנית, כדי שלא יטיפו להביט לפנייהם יותר מדי.

אותה מדה כנגד מדה יראה לנו המשורר־החווה גם בענשם של היועצים הרעים. הוא מספר:

ראיתי –

גוף אדם שם יהלך והוא חסר ראש,

עליהם חותם אישי פרטי של החווה והמוכח ששלט בנפשו של דנטי. כך עומדים לפנינו ראשונים לענש על-פי דנטי אלה, "שחיו בלי שם רע ובלי כל תהלה", הינו, האנשים היראים מכל מעשה אחראי והבוחרים לעצמם משום-זה תמיד מקום פטור. דנטי הפוליטיקן, דנטי המוכח, דנטי המוסרי נתן בתורתו מצות, "עשה" ומצות, "לא-תעשה" חדשות, והן: – היה אקטיבי בחיים, פוּחַר לך דרך קבוע במעשים, אַל תעמוד מן הצד, אַל תהיה מן המסתכלים גרידא. אין לו לאדם כל רשות לחיות רק לעצמו. את הרבים או את המעטים ילך האדם, רק אַל יהיה תלוי בין השמים ובין הארץ. ימרוד ברבון-העולמים או יכנע לפניו, אבל אַל-נא יחפוץ להיות אדיש. כי הפושרים –

„לֵאמֹה אֵין כָּל-תְּקוּהָ לְצִאָת מִן הָעוֹלָם,

גַּם חַיִּיהֶם מִה עֲלֻבִּים, מִה-מְאֻסִּים! –

שנאת-מות שוא דנטי את הניטרליים. גם לחיות גם למות לא יוכלו. זוהי מהותם וזהו גם ענשם. אחריהם יבואו במדור הראשון של הגיהנום אלה, „אשר לא היטיבו לעבוד את האלהים“, לפי דעתו של דנטי, הם אבות האמה הישראלית, המשוררים הגבורים ואנשי-השם של כל האמות שלפני מתן התורה מנצרת. כָּלם, חוץ מאברהם, יצחק ויעקב, משה ודוד ואחרים, שנגאלו על-ידי הגואל שבאמונת דנטי, נדונים להיות „נכספים בלי כל-תקוה“. עמק מהם במדור השני הושיב דנטי את אלה שחטאו בתאנת-בשרים, והוא מעביר לפנינו ב„קומדיה“ „יער של נשמות“, „נשמות דחופות מאת הסער והן הולכות הלך וכה“. בין אלה הנפשות הסובלות נמצאים גם שני לבבות אוהבים, שבחייהם ובמותם לא נפרדו ושעליהם כתב דנטי את אחד הקטעים היותר נפלאים שביצירתו ה„אלהית“: את הקטע על פרנציסקה ופאולו (סוף השיר החמישי, ב„תפת“). ספור תמים על אהבה תמימה – בין ציורים אימים של יסורים נוראים. אכן נשא זה האיש דנטי בלבבו את התפת עם העדן גם-יחד. כי מן התמונה העגנה והזפה של ראשית נביטת האהבה בשני לבבות עובר דנטי בקלות כה רבה אל גשם הקו וברד-האבנים של המענים במדור השלישי. אך-זה ראינו בעיני-רוחנו את פרנציסקה ואת פאולו, היושבים וקוראים בספר-אהבה והמספרים לנו בצמצום של צניעות-הרגש, כי --

„מִסִּית הִיָּה זֶה הַסֵּפֶר, גַּם כּוֹתְבוֹ:

בְּיוֹם הַהוּא לֹא הוֹסֵפְתִּי קְרֹא עוֹד בּוֹ“.

בחשאי בא האשר. חיישי היה גם האסון. אולם את קול הדממה הדקה של הצללים הנאהבים מפחידות פתאם יבבותיו של כלב-התפת, „הנובת בשלשת גרונותיו“, ויללותיהם של הזללים והסובאים הנענשים במדור השלישי של השאול. באיזה דמיון מלא-פחדים יתאר דנטי את זה השד-הכלב קירביר

רמז! אבל זהו רמז גואל. מן האימה ומן הפעור שבהכרח יגאלנו הסח' דעת זה, הבא על-ידי זכירה פתאמית. ומה-מרבית הן ב"קומדיה" זכירות כאלה מחזיונות הטבע החי והדומם! ומה-נפלאות הן בצמצומן האמנותי המונות ההן של החיים הריאליים! השד הקורץ בעיניו "כחית זקן בשעה שהוא מכניס חוט למחט", הרועה "הרואה פתאם את כל המרעה מקסה שלג", הספנים העובדים בבדק האניות בנמל ונדיג - כמעט בכל שיר ושיר של ה"קומדיה" יבואו תאורי המציאות הארצית בלזות ציור-נוף מקסימים. וכה טבעי הוא הדבר, ש"התפת" נגמר במחזה רך ועדינות של פלג-הרים היורד מן הסלעים, יורד ודולג בשובה ובגיל, ולמשורר-החווה שעבר דרך עולם-הענויים יתגלו שוב השמים הבהירים הזרועים כוכבים.

בברכת שמים וכוכבים יוצא דנטי מן התפת. הנכנס הוא ישר אל העדן? לא. אמונת אבותיו מכריחה אותו לעבור עוד דרך ה"מצרף". ואמנם בחלק השני של "הקומדיה האלהית" הולכים ומתרבים רגעי הנחם והשלחה. כי בה בשעה שב"תפת" יבואו הקטעים הליריים כברקי אור בלי-סער אפל, נצחה ב"מצרף" האלגיה את הפטירה. קרבת העדן מרגשת כבר בכל תמונה ותמונה של מחזות-שירים זו. רוחות-בקר מרחפים עליה. גיל-טללים תרעף עלינו.

זהו לבן יראה לו דנטי בחזונו. מלאך טהור יוביל את אנית המסעות בכנפיו הלבנות, והיושבים באניה ישירו את הפרק בתהלים המתחיל: "בצאת ישראל ממצרים", הינו, בצאת נפש האדם מן הגלות של הארצות, מן המצרים שבארץ (ה"מצרף"),⁽ⁱⁱ⁾ שוב יעביר דנטי לפנינו מחנות מחנות של נשמות סובלות, אבל מה רב המרחק בין יאוש הענויים שב"תפת" ובין הצער הרך והחשאי של הנמצאים, ב"מצרף"! בו רואים אנו לא את החוטאים שיצטרע רע מיסודו, אלא את הכושלים השונים שבחיים, לא את ה"מועדים", אלא את ה"תמים" והשוגגים. על-כן כה רב הוא האור בשירה זו. אמונה רבה בה. אכן צדק דנטי באמרו על ההר המצרף, כי "העולה עליו מכרח להיות בעל-כנפים". אכן - נפש בעלת-כנפים נחוצה לו לאדם, כדי שיוכל לצאת בשלום מן ה"תפת" ולהכנס אל ה"מצרף". ואם דמיונו של דנטי הנהו ב"תפת" כבד-פסיעות וזעום-פנים - הוא קל-המעוף ובהיר-המבט ב"מצרף". כי בקראנו את החלק השני של ה"קומדיה" אנו רואים את עצמנו כאלו טילנו כל הזמן בשדה-הפרחים הנפלא, שדנטי תאר אותו בצבעים כה עסיסיים וחזקים בשיר השביעי של ה"מצרף". רק לפרקים תופיע לעינינו תמונה ריאלי-חיונית של ההנה, כמו זו של המשחק העממי בעצמות (שם, vi), או של העבר, כמו זו של רקוד דוד המלך לפני ארון אלהים. גם ב"מצרף" יעביר דנטי לפנינו המון רב של אנשים פרטיים מפני דורו ומפני הדורות שקדמו לו, אך עקרה של שירה עצומה זו היא המנגינה הלירית, שצלילי-מסתורין הולכים ומתרבים בה באותה מדה שאנו מתקרבים אל סופה, הינו, אל המעברות ל"עדן".

אוֹלָם הָרֹאשׁ הַפְּרוֹת בְּשַׁעְרוֹתָיו
יֵאָחַז בְּיָדוֹ כְּמוֹ אֶת פָּנֶס מְאִיר,
וְהוּא בְּאֶנַח מְרָה בְּגִשְׁתּוֹ אֲלֵינוּ.
כִּדְ עֵבֶר לְפָנֵינוּ אֶחָד וְהוּא שְׁנַיִם,
נִכְפָּנֶס הָאִיר לְעֵצָמוֹ מִתּוֹךְ עֵצָמוֹ.

(„התפת“, xxviii)

כפנס! – מה יועיל להם עתה? רק מזכרת-עון הוא להם. הם חפצו להכניס מבוכת אפל ופרוד לתוך עולם בהיר ושלם – יבער עתה ראשם בעולם שפל חשך וריב! ואלה שעסקו בצרכי-צפור שלא באמונה – תדבק הזפת הבוערה בנופם ולא תר! כתמים שחורים יהיו תמיד על מעטה-הכבוד של החומסים הבוגדים. וכמה נשמות ערטילאות תועות על-פני השדות בצורות אשים! („התפת“, xxvi) ומה-מחרידה היא הריקתן-ודוין של לשונות-האש הנאנחות, הן גלגוליהם של מחרחרי-הריב השונים שבארץ („התפת“, xxvii).

אין ערוך ליסורים. אין מספר לסובלים. באכזריות רבה יכריח דנטי אותנו לעבור דרך התפת. אולם בשבילנו יש כבר ב„תפת“ עצמו הרבה מן היסוד של „הצורף“. עוד לפני בואנו אל אותו החלק של „הקומדיה האלהית“ הנקרא בשם זה.

כי גם בין מזוזות-הפעות של „תפת“ יש תמונות שלווה ועדן לרב. כאלו כנן דנטי להגדיל על-ידן את אימת המציאות הדמיונית, שגראה נפשו. כך תחיל, למשל, אחת התמונות היותר אימות שב„תפת“ – מלחמת להקת-השטנים באחד החוטאים – בתאור ריאלי שוקט של „פרשים יוצאים לצבא“ (שם, xxii). החוטאים, הטובעים בימי הזפת, נראים בעיני דנטי כ„לפנינים שבהקאות גבם על-פני הים למלחים יורה: סופה קרובה“ או „כצפרדעים השטות בתעלות – המוציאות ראשיהן החוצה והמסתירות רגליהן, בטנן וחזיהן בתוך המים“. חוטא רמאי אחד מציג את-עצמו מענויים יתרים בזה שהוא מסתתר פלו תחת פני הזפת הבוערת בכל פעם שהשטן המענה מתקרב אליו. לכאורה הלא מחזה איום הוא, אך דנטי ירים לפנינו את מטה-הקסמים שבידו ולפנינו תקום פתאם בתוך העמק העכור תמונת-טבע מרהבת-עין. על מלחמה זו של הטובע עם השד רודפו יאמר:

„כה יצלל מתחת למים בָּרְנוּ

בְּרֹאוֹתוֹ הָאִיהַ יוֹרְדָת. וְהִיא אָז

זוֹעֶפֶת וּסְמוּרֶת כְּנָפִים שָׁבָה רְמָה“.

(שם, xxii)

לְבִי בִי יִשְׁכַּר מֶרֶב פִּשְׁעֶיהָ.

(„המצרף“, XIV)

אך רבו גם קוֹי־הזהר, שאפפו את דנטי בעברו דרך „המצרף“, ולאט לאט הולכים פניו הזעומים הַלֵךְ ואֹר. חזון הרחמים והאהבה נגלה לו שם, אשר הכפורים נפל בחלקו – את מאֲשֶׁר־חִייו זכה לראות שם. מעולם הגברים שב„תפת“ אנו נכנסים ב„מצרף“ לעולם הרך והעדינות של האשה. עוד אין שלטונה כה רב כמו ב„עדן“, אבל השפעתה על דנטי ועל העולם כבר נפרת.

בדנטי המשורר הצבורי והשופט הפוליטי הולך ומתגלה כאן בכל־הדרו הליריקן הדתי והאהבי. אנו רואים בו שוב את הטֶרֶבְדוֹר של „החיים החדשים“. אנו עומדים שוב על־יד עריסת המסתורין הדנטאי הנפלא, המסתורין הארצי והשמימי בהתגלמותו באִשה היחידה. אמונת אחדות חדשה מְכֻרֶזֶת ב„מצרף“ – והיא: יחוד האהבה המאֲשֶׁרֶת. רק בה מפלטו של אדם. רק בה גִּאֲלָתוֹ. רבים הם הַעֲנָגִים, אך אחד הוא האֲשֶׁר. יש יפי נצחי בְּחֶלֶץ, יש ערך חיוני רב בַּלֵּאָה, ברוכה לוֹצִיָּה, חשובה מִתִּלְדָּה. אולם אחת היא בִּיאָטְרִיצ'! רק היא מכניסה את האדם לַעֲדֵן הארצי והשמימי גם־יחד, לַעֲדֵן־עֲדֵן של הנפש. לאדם שעבר דרך התפת שבחיים ונשאר תועה בשבילי ההר המצרף, מבלי יכלת להגיע אל פסגת העֲנָגִים, מופיעה הַבִּיאָטְרִיקָס שְׁלֹו להצילו ולרוממו. בתחלה היא מְכַסֶּה בצעיף, היא דורשת ממנו דִּין ומשפט ומובילה אותו דרך פתחי החרטה אל ההודרכות העליונה („המצרף“, xxx, xxxi). אז, רק אז, מתגלה לפניו בכל־יפעתה האלהית ותגאל אותו מִסְבֵּל טעיותיו ותעיותיו ותביא אותו עד עַץ־הדעת (שם, xxxii). מנגינת־פִּלְאִים תמלא את חלל עולמו של האדם הנגאל על־ידי אהבת היחידה, תהלכות־קדם תעבורנה לפניו, באור חדש יאירו לו המאורות.

כְּצֶמַח חֹדֶשׁ בְּאֶבֶב חֹדֶשׁ, הִיָּיתִי טְהוֹר.

וּמוֹכֵן לְעוֹף לְאָרֶץ הַכּוֹכְבִּים.

(„המצרף“, בסוף)

ודנטי הגיז ל„ארץ הכוכבים“. מעוף־נפשו הביאהו לחבק זרועות עולם במרחקי היש. עוד בתחלת ה„עדן“ נותן לנו דנטי שיטה פילוסופית ופיסית נפלאה בעמקותה וביפיה. כל הפרקים הראשונים של החלק השלישי מ„הקומדיה האלהית“ ורבים מפרקיה השונים הם כעין „כתר־מלכות“ דנטאי. לפנינו מתגלות עשר הספירות של הקבלה עם כל תכונותיהן המיוחדות על־פי הפילוסופיה של ימי־הביניים. תורות שלמות על החנינה, על החטא והגאֵלָה, על ההשגחה הפרטית, על המדינה ועל הרבה חזיונות

„וְאַתָּה, קוֹרָא, שִׁים עֵינֶיךָ תְּבָהִירוֹת

לְאַמֵּת הַנְּתוּנָה פֹּה רַק בְּצַעֲיֶיךָ קָלָה.”

(שם, VIII)

אמת זו נאמרת ב„מצרף” גם בלי שום כסוי. ביחוד כשרגש המוסר העז של דנטי החוזה מתקומם בקרבו נגד עוונות צבורו. הדברים הקשים על האפיפיורים הבודדים, על שמעון, בוגיפציוס וסילבסטרוס, שנדונו על־ידו לגיהנום („התפת”, XXVII, XIX), מקבלים ב„מצרף” תכן חדש, תכן כלי מקיף. בפתוס של מוכיח לעמו יתאונן דנטי („המצרף”, XVI):

„חֲקִים יִשְׁנֹם, אֵךְ מִי שֶׁם לֵב לָהֶם?

אֵין אִישׁ. רַק רָעָה מַעֲלָה גְרָה, אֵךְ

אֵינוֹ מִפְּרִיס פֶּרְטָה יוֹבִיל הַעֲדָרִים —

עַל־כֵּן —”

יסבלו ההמונים מפני המנהיגים הרעים. בהר ה' המיעד למצורפים ישמרו מלאכים בעלי „כנפים ירקות” על האנשים החלשים, שלא יפסלו בנחש, הוא היצר־הרע, אבל בארץ — מי יזהיר את בני־האדם אם לא המשורר־החוזה? ודנטי הוא שהרגיש בקרבו את ההכרח ואת הרשות להגיד לעמו פשעיו. ב„תפת” עוד ענש דנטי ערים שלמות באיטליה והוכיח אותן על חטאיהן הכלליים השונים. ביחוד פנה בתוכחת־מוסרו לעיר מולדתו:

„רְנִי, פִּירֶנְצִי, כִּי גִדַּלְתָּ וּתְפָרְצִי,

כְּנִפְיךָ תִּפְרָשִׁי עַל יָמִים וְאַרְצוֹת,

וְגַם בְּשֵׁאוֹל־תַּחֲתִית נוֹדַע שְׁמִךְ;

מִתּוֹשְׁבֶיךָ שֶׁם חֲמִשָּׁה בֵּין גִּנְבִּים

מַצְאֵתִי —”

(„התפת”, XXVI)

ולא רק גנבים מצא שם. פושעים שונים מבני עירו נפגשו לו גם ב„מצרף”; ושם, כאשר הקיף מבטו את כל ארץ מולדתו, את כל הערים שבהן עבר בימי־נדודיו, התפרצה מלבו הקריאה:

„רַק בְּכִי תַעֲזֹרר אֶרְצִי הָאֲמֻלָּה בִּי,

ומתוך היאוש של זפת בוערה אנו באים אל העדן-העדון. אנו רואים, כי יש כשרון עליה באדם. יש תקנת עליה. ויש גם בטחון. יכול האדם להודפן!

קשה היא הדרך מן התפת אל העדן. גם את המצרף צריך לעבור. אולם אשרי האיש שהגיע עד הסלם אשר בעדן... על פדות נפשנו ועל גאלת גופנו שרה, "הקומדיה האלהית" — מה-טוב לו לאדם, שמצא בעת תעיותיו, ביער הסבך והאפל את "ירגיל" שלו בתור מורה-דרך ואת "פיאטריצי" שלו בתור כוכב-שמי.

היכל נהדר לאלהות של האהבה ולאהבה לאלהות היא, "הקומדיה האלהית". רבים בו האולפים. פלו טרקלינים. היכן הוא הפרוזדור? "החיים החדשים" הם כמבוא לשירה הנשגבה. הם גם עצמם שירה זפה. אחרי מות עליו ביאטריצי ומיד אחרי קחתו את ג'מה לו לאשה כתב דנטי את יצירתו זו והוא שיר-כסופים על הטור והאשר החי, שגו ואיננו. איזה תם של ילדות מרחף על הספר הקטן, שבו באו ראשונה לידי התגלות היולית כל יסודות הנפש וכל דרכי הגורל האישי של דנטי. כיחס העבר לנולד כן הם "החיים החדשים" לגבי "הקומדיה". הפל צפוי בהם, אף כי אחר הוא היחס הפנימי בין מערכי-הלב השונים של יוצרם באותו זמן. כעצמות היד המחברות זו לזו בטחוס רך, כן קשורים ב"חיים החדשים" סוגי-היצירה השונים של דנטי, בהבדל מן "הקומדיה", בקשר חלש. גם כל סוג וסוג כשהוא לעצמו נמצא במצב עברי. פחות מענין מפלם, או יותר נכון, אי-מענין כלל, הוא החלק הספרותי-מדעי, הינו, התוספות האסכולסטיות של כל פרק ופרק. נגד זה יגלה לפנינו מעין-בדלח אמתי של שירת-לב נפלאה ב"קנצונות", בסוניטות ובפלידות אשר בכל פרק. לא רבות הן בספרות ימי-הביניים פלה מנגינות-אהבה כה תמימות וכה יפות כמו "אתן הנשים היודעות אהבה..."⁽¹⁾, "בכו, אוהבים, כי האהבה תבכה..."⁽³⁾, "האת היא?", "עלמה חביבה ועולת ימים..."⁽¹¹⁾, "כה לבנה וטהורה..."⁽¹⁵⁾, "עיני סבלו עם לבי יחד..."⁽¹⁴⁾.

על אשר-נעורים ישירו "החיים החדשים", על ברכת בקר אשר תשאר לכל ימי-חיו של האדם כגיל-נפש נצחי, כבאר של נחם וסעד. על דמעות וצער ידבר הרבה ב"חיים החדשים" בין בשירים ובין בקטעים הפרוזיים, אולם דמעות אלה וצער זה היו לדנטי והנם גם לכל-קורא כגשם אביב. כל-חי ישמח בו.

כפנס יחיד של נפש עמקה וטהורה יקרא הספר. כמצבה צנועה על קבר יקר. לבו של אדם נקבר בו.

"Incipit vita nova" — כתב דנטי על-גב ספרו זה, ואכן — כל מי שאהב וסבל כמוהו או כדומה לו, יתחיל חיים חדשים אחרי ההתעמקות בספר

צבוריים ורוחניים של תקופתו יתן דגטי ב"עדן" בלבוש שירי, שאמנם מחסר אותה הפלסטיות והאמנות של שירי ה"תפת" וה"מצרף", אבל עשיר ביפי מלולי והגיוי ובאש-מסתורין שאין דוגמתם בכל יצירתו הענקית של משורר אלהי זה. גם פה עובר לפנינו עולם מלא של אנשים שונים בני דורות שונים, גם פה מתגלה החווה והמטיף הגדול של תקופתו הנלחם בתקיפה העולם של אותו זמן, באפיפיורים ("העדן", xviii) ובמלכים (שם, xix), הדן ושופט את כל הדורות ואת כל העמים (שם, xx). אולם אף על הקטעים הריאליים והתורניים שב"עדן" מרחפת רוח החזון האלהי של משורר לירי, שנפשו חולת אהבה נצחית ושכורת זיו נצחי. כל ה"עדן" מלא על גדותיו רגשות סוערים של מקבל, שוכה לעלית-נשמה. בשירים האחרונים של ה"עדן" כבר גזה מחונו של דגטי כל גשמיותו ומדמות אהבתו כל בִּשְׁבָּנוּתָהּ. בִּיאֲרִיצִי נעשית כאן לִסְמֵל. סמל של אמונה. סמל של אהבה באמונה: "ואהבת את ה' אלהיך!"

על ערב המאניים השואנים שב"תפת" עולה ומשתררת תשוקה אחת, היא הערגון לאלהות חיה. הצער הלוהט, התוסס של התחומות השחורים הולך ונהפך לאשר שבמרומים. רוח דואה ועף מבריק לפנינו באלפי נגהות. סתרי-לב נחשפים לפנינו. נפש תשיר לנו את שירת אָשְׁרָה.

אכן, לא הושר עוד בארץ שיר כזה לכבוד בת-אדמה".

בשירת הטרגדורים והמינגונגרים חזק היה עד-מאד היסוד של האלהת האשה. הקשר הנפלא בין האהבה המינית ובין כסופי האלה ברור לעצמים קרובות בכל שירה דתית של כל עם ועם, אך אין בשום-ספרות בנין כה נהדר שנבנה על-ידי משורר אישי לכבוד אשה חיה.

כי חוץ מפל תכונותיה של "הקומדיה האלהית" מפליאה היא ביחוד הארכיטקטוניה שלה. בה יראה דגטי לפנינו לא רק כאמנ-ציר, אלא גם כארדיכל מציין. הוא לא רק משוררו של התפת, המצרף והעדן, אלא גם הבנאי שלהם. שום איש מפל-אלה שתארו את הגיהנום לא נתנו לנו בנין כה משכלל כמו זה של דגטי. ושתים עשה דגטי: לא רק הארדיכליות של פרי-מחשבתו מפליאה, אלא גם הבנאות העליונה של יצירתו הספרותית. קשה להשיג בהשגת-אנוש רגילה את האפשרות של שלטון מסדר על כמות כה אימה של חמר שונה: מעשה-אמנות שנתחבר ליצירה אמנותית. וכאשר נעלה על דעתנו את העובדה, כי אלה הטרצינות המתקצעות ואלה החורזים המצלצלים, אלה החלקים המדיקים ואלה השירים המתאימים זה לזה, כי כל הבנין הספרותי הנהדר הזה נברא בשעה שדגטי היה גולה מעיר לעיר, סר וזעף, חסרי-לחם וחסרי-מקלט – כאשר נעלה את זה על לבנו, מכרחים נהיה לקרא מתוך השתוממות:

אכן כחות אלהים בראו יצירה זו, האנושית, אנושית ביותר!

מפרכשים לבנים של אנית-רו ישאו אותנו על-פני גלי הגיון בהיר. סוד שבמספרים וקדשת מספרים יכתורנו. צבעי ראשית יתגלו לעינינו. סתרי הצבעים התועים בחלל-העולם, תעלומות היחס בין חמר וצורה ובין עֶלָה ותוצאה. "רחל" ו"לאה" תלוינה אותנו כל הזמן, כי עולם-העשיה ועולם-האצילות לימינו ולשמאלנו.

פלא. ותדבר אליו האשה דברים שונים, שמתוכם הבין רק את המלים: „הנני גברתך“. אז ראה בזרועותיה כעין אשה ישנה, ששכבה ערמה בהיותה עטופה רק מעט מאד בצעיף קל אדם כדם. כאשר הביט בה יותר, הכיר בפניה כי ביאטריצ'י היא. האשה, שנגלתה לו בענן, אחזה בידה איוה דבר שבער ובער בלִי־הרף, ובהראותה לדנטי עליו, אמרה: „ראה, הנה לָבָד!“ אחר־כך עוררה את הישנה מתרדמתה ותכריח אותה לאכול מן הלב הבושר. בבכי־מרורים גזה האשה ביאטריצ'י השמימה. —

על זה המעשה הנורא נהדר־המראה תשיר גם הסוניטה הראשונה, המתחילה במלים: „אחם, בעלי הלב הרך, אחוזי אֶש־האהבה...“ אבל את המכונה המסתורי של ההתגלות בחזון יש להרגיש רק בקטע הפרוזאי. אף הסגנון השלֵו והרחב אינו יכול להסתיר מעינינו את הרטט הדתי ואת הפחד הפראי, שבהם היתה נתונה נפשו של דנטי עוד קדם ששמע ב„עדן“ את פקדת אֵלוֹ, לספר לבני־האדם על כל מה שחזה רוחו:

„יְהִי־נָא דְבָרְךָ כְּפָעַר!“

ראשית המיתו של סער זה נשמעת עוד ב„חיים החדשים“. באר־ח פלא התלכדו בהם הליריות היותר זכה עם האפיות היותר ממשית. רק הודות לזווג זה אפשר היה כי המָתוֹס הנצחי של ביאטריצ'י יִפְרָא. רק הודות לחזון החי, שבער כאש־קדש בלב דנטי, אפשר היה לו לספר „החיים החדשים“ להגמר ולחיים החדשים האמתיים להתחיל בדברי אמונה זכה כמו אלה הבאים:

„אחרי סוניטה זו היה לי מראה נפלא שראיתי בו דברים כאלה, המכריחים אותי שלא לדבר יותר על הברוכה עד אשר אוכה להיות ראוי והגון לכך. — וכה ארהיב עוז בנפשי לקוות, אם ירצה זה שפִל־יש חי בו, להגיד עליה מה שלא הגד עוד מעולם על שום אשה. ואז יהי־נא רצון לפני אדון־החסד, שנפשי תלך מכאן לראות בתפארת גברתה, אותה ביאטריצ'י הברוכה, הרוֹאָה ברב הדר את פני המבורך לעולם ועד. אָמֵן.“

כה יתפלל לב טהור על „האהבה המניעה שמש וכוכבים“.

* *

*

איך ידע איש־העמקים את דרך הנשר בהרים?
יעלה על ההרים!

איכה יבין יושב־האֱהָלִים את המרחק לנדוד?
ירחיק נדוד!

כי גם על גדולי האנושות אין לָדִין עד שמגיעים למקומם ולזמנם. גם את מהותם ותפארתם של דנטי ויצירותיו אפשר להבין ולהרגיש רק

זכרונות זה של בעל האהבה היותר נאמנה שבתבל. כשהוא לעצמו — חשוב ספר קטן זה לכל לב ער ותמים כאנתולוגיה אהבית נפלאה. ובלי הקשויים המיתרים, ילידי התקופה האסכולסטית, יכול היה לשמש חמר-מקרא נצחי בשעות תם וטהר אצל כל אדם שבכל דור.

אך גם את „הקומדיה של דנטי אליגירי“, הינו, את החיים ואת היצירה הטרגיים של זה הגדול בחזוים ובמשוררים, אי-אפשר לדעת ולהבין בלי „החיים החדשים“. כי רואים אנו בהם את מבשריה הראשונים של סופת רוחו העצורה. כברקים בלי רעמים בתחלת ליל-סער.

בשירה פשוטה זו על האהבה המאשרת תתפרצנה פעם בפעם אנהות אימה של חזות קשה. עוד אין פה הזעם והפרד של חזונות דנטי שב„קומדיה“, אבל — לפנינו מאותה הקדרות השחורה ומאותה האלכסוניות והסודיות. אוצר רב-ערך לנו ב„חיים החדשים“ להבנת אישיותו של דנטי, ועוד יותר, לחקירת החזון האנושי. הרבה שבילים נעלמים של נפש החווה מתגלים לנו פה. כי בה בשעה שחזה ב„קומדיה“ ביחוד על אחרים, חזה ב„חיים החדשים“ רק על עצמו. וזהו בלי-ספק אחד הספרים המעטים שנשארו לנו בהסתכלות עצמית מאותה תקופה רחוקה. דוקומנט אנושי חשוב בתורת-הנפש. כי אל לבו תבטנה עיניו של דנטי ומתוך תוכה של מהותו יכיר ויראה את הנעשה מסביב לו. חלום, נחוש, צפיה, הזיה — כל ההופעות הנפלאות האלה של לב האדם מצאו להן לבוש כה פשוט וגלוי ב„חיים החדשים“, והחזון הפנימי על מות ביאטריצ'י יאלפנו הרבה. כך יספר דנטי בפרק כ"ג על מכאובים עצומים שהחזיקו בו כעין שתוק ובשעה שגדל הכאב מאד נזכר פתאם באהובתו. או חשב משום-מה על חייו העלובים ובכה. אחר-כך חלפה במוחו המחשבה על מותה של ביאטריצ'י, המכרח לבוא באחד הימים. אז סגר את עיניו ו„כמשגע“ ראה מחזות שונים. פני נשים רבות סבבוהו והודיעו לו: „גם אתה מכרח למות“. אחריהן הקיפוהו עוד פנים אימות שונות ודמיות מערפלות רבות וכלן הכריזו עליו: „כבר מת“. פתאם עברו בחוצות נשים פרועות-שער ובכו. השמש אספה אורה. הכוכבים בכו. צפרים עפות נפלו מתות על הארץ. האדמה רעדה על אישיותיה. ובאותו רגע בא אליו בחזון ידידו וספר לו, כי „גברתו הנפלאה“ מתה. כאשר הביט אל השמים, ראה מחנות מחנות של מלאכים מרחפים באויר. לפניו עפה עב קטנה וצחורה — — — „ואז נדמה היה לי כאלו ראיתי את הגוף, שבו שכנה הנפש היותר טהורה והיותר עדינה שבעולם“. כך יספר דנטי על אחד מחלומותיו בהקיצו. על זה המעשה עצמו ישיר גם בקצונה השניה. גם בסוניטה החמישית, גם בפרק י"ב יספר על מחזות-פלאים של נפש הווה וחולמת, הנשאת על גלי אהבה עזה.

אולם יסודות אפוקליפסיים אמתיים, סמני חזון יחזקאלי טפוס, מתגלים ביחוד במשא על הלב הבורע שבפרק ג. פעם, בשעה שדנטי חשב על אהובתו שבקרבתה לא זכה לחיות, נפלה עליו תרדמה וענן-אש גראה לו בחדרו. בתוך הענן חזה פנים אימים-נשגבים של אשה, שהיו מלאים גיל-

ה"תפת", ה"מצרף" וה"עדן" שבנפש דנטי וביצירתו, אלא גם בתור סעד פנימי בשעת לקוי-החמה הממשך שבזמנו זה. והנה כאשר נבקש מאת בעלת האוב שבקרבונו, היא נפשנו, להעלות לנו את תקופת דנטי – יראה לפנינו:

ימי תהו ובהו. כמרים מולכים, נזירים שולטים. עמים פראים שומי בְּחִי דת חדשה. תאות-חיים עצומה נתונה בכבלי סגוף ומות. שמים צעירים מקסים עננים אין-מספר, ענני דם. גם על הארץ יתפתלו ענני מוקדי-אש, שעליהם ישרפו אנשים, קרבנות אדם לבן-אדם שעשה עצמו אלהים. רצה וסוד על ימין ושמאל. אכזריות אימה מושלת בקפה בשם אמונת-רחמים. בשם תורת-הסליחה נוקמים ונוטרים איש לאחיו עדי-התהום. את הנראים כפושעים יגזרו לגזרים לעיני קהל רב. יחד עסוזה היה שם אלהים ושם הטוב נשא על כל שפתים. אַבִּירִים, שהיו כורעים לְאִשָּׁה עד כלי האֶלֶהָה, היו מענים נשים מבין בנות עמם ודתם, ועוד יותר מבין בנות עם זר. כמרים ונזירים היו מוסרים את-עצמם לבשת ולתאנות-בשרים במדה מבהילה, ויחד עסוזה היו נשים יפות מבנות מרוס-הארץ נושאות בהסתר עלי בשרן אבנטי-ברזל, כדי לענות ולסגף את גופן.

קרוצים היו אז החיים לגזרים. צמים גדולים נדדו ממקום למקום, חצי-אירופה היה נתון תחת על המונגולים. כעשרים שנה לפני הולדת דנטי, בשנת 1241, הופיעו המונגולים באירופה המערבית דרך שְׁלִיזֵה עד אשר באו להונגריה והניחו שם את היסוד לבריאת עם חדש. באירופה עצמה גס-כן לא נגמרה עוד ההתהוות של עמים חדשים מתוך שבטים שונים. חלק גדול של האנושות נמצא אז במצב של התגבשות. המולדת, הגזע, הדת – כל הכחות האלה נמצאו אז במצב של התגבשות. עוד לא נתעכל בגופות העמים הצעירים בשר הפגר הרומאי הגדול ואלפי דיות צעירות עוד עפו ממעל לו. גם הבערה, שקמה מאותם הגצים שיצאו מתחת קרבנו של בית-המקדש של העם הקטן באסיה, עוד לא כבתה, ועל הזבוריות של ירשתו נלחמו עמים גדולים איש את רעהו.

יחד עסוזה התגלה מרץ-חיים ענקי, עלייד הצמאון לֵאֵל חי היה תי עוד הרעב לבשר החי. באנשים שלטה איזו תאוה לענות וגם להיות מענים. ודנטי חי בסוף מסעי-הצלב. בימיו גרש הצלבני האחרון מאדמת ארץ-ישראל, מעפו (1291 לספירתם), ונפלה המלוכה הנוצרית בירושלים, זו המלוכה, שרק עריה-מסחר של איטליה תמכו בה מראשית הקיסדה. בכל החזיון של מסעי-הצלב על כל מוראותיהם ונפלאותיהם היה קצב הכרחי של תקופת התהוות. אלה היו מסעי הנפש לארצות לא־ידועה, מסעי הלב לשמי אָשְׁרוּ. גם הרוח של הפראי מצא בהם את שחרורו.

עבד ומלך היה אז כל-איש. הכפירה היותר חצופה והאמונה היותר טהורה התמוגו אז בנושא אחד.

מתחת לעיי-המפלת של העולם העתיק ישנו עוד האלים העתיקים של יוון. באדמה היו קבורים עוד כל הפסלים היפים, שהביאו כעבור מאה

אחרי שדואים אותם, לו רק בחזון, במקום גדולם ובזמן לבלבום. ימינו אלה מקלים עלינו את ההתעמקות ביצירת דנטי, ואולי גם את הבנת מהותה ואמתותה. לטנים נחוצה היתה לאדם התאמצות יתרה של דמיונו כדי להחיות ברוחו את עולמו של דנטי, את סביבתו ואת חיי דורו. שלום היינו – איך יכולנו להבין את אימתו של הרגע? גם כי סבלנו וענינו – שקט היה סביבנו. סדרו של עולם היה נראה כקבוע ועומד. גלגל היה שחזר בעולמנו. בנחת או במהירות, אבל בסדר, בלי קפיצות ובלי הפיכת הקערה על פיה. היה יום ואחריו לילה; אחרי החרף היה בא האביב ואחריו הקיץ ואחריו הסתו ואחריו שוב החרף; לעשיר היה טוב, לעני – רע; הבריא היה חי ומתענג, והחולה היה הולך למיתה – עולם כמנהגו נהג. אך הנה נכנסנו לתקופת המוט שבקורות האנושות. עליונים ירדו מטה ותחתונים עלו מעלה. האביב אינו אביב והחרף קשה שבעתים. העשיר יקלל את עשרו, והעני יירש את עושו, וגם הוא בין עושקים יהיה. במקום יום ולילה הגיעה שעה, שאין להבדיל בה בין סתם כלב לבין זאב טורף. נהפכה הארץ לגיהנום, ורב האנושות עובר עתה דרך המצרף, מבלי שיראה אף צל צלו של גן העדן, למרות מה שחוטאים ומחטיאים קוראים בשם זה לתפת החדש שבראו.

כמו בימי של דנטי עומדת האנושות קלה עתה לפני התאבקות מכריעה בין שני ילחות איתנים. שני שרייחים נלחמו אז זה בזה. שני סדרי עולם. העולם הזה והעולם הבא. המציאות והחלום. הקדשה והחלל. מלכות האלהים וממשלת השטן. ושני הנאבקים אחזו בטליתו של האנוש, בכסותו היחידה של האדם לנפשו – בגופו ובחיו, אחווה בידים מסובות וחפצו לפרש את כנפי שלטונם על כל בני האדם, לשחררם על ידי שעבוד חדש ולשעבדם על ידי „שחרורם“. בנשק אחד השתמשו שניהם, בנשק השקר והחנפה, הרצה והחמס. אז נקראו שני הפחות הענקיים שנלחמו זה בזה – אפיפיריות ומלכיות. האנושות צמדה אז על פרשת דרכים, ודנטי השתתף בגופו וברוחו במלחמת-איתנים זו.

גם אנו עומדים בתקופה של ימיי-ינים חדשים. שוב נשאים באויר רוחות השמטה, רוחות הקרבן. נתקבצו כל כחות-הטמאה ונתגיסו כל שאיפות-הקדשה ועולם בעולם ילחם. שונים הם שמות הנלחמים, אבל המלחמה אחת היא, והיא המלחמה לשלטון. לא מלכים הם המשתערים על אפיפיריים, אף לא מלכים על מלכים. אף לא עמים בעמים ילחמו. שני סדריי-חיים קמו איש על רעהו, שתי מדות-קיום. כל המלחמות השונות של ימינו וכל ה„שלומים“ השונים שלאחריהן ושלפניהן הנם רק אחיות-עינים של שרייחיים. בדרכים עקלקלות הולכת המלחמה האחת והיחידה, מן המארב יוצאים הפחות השונים. הם מתערבים זה בזה, ולכאורה – אין פדות. אך שרייחיים יבדיל בעתו בין קדש לחלל. הוא גם חמבדיל בין קדש לקדש. המערב ערבים ישחר גם שחרים.

הנסיעה ברוח לארצות-התמול חשובה לנו לא רק בתור הכנה להבנת

בתוך כף-הקלע של נגודים וסתירות אימים נתונה היתה נפשו של דנטי. גם דרך חייו עברה לא בארץ-מישור.

במשפחה גולפית נולד ובתור גפליני מת. את עיר מולדתו אהב אהבת-נפש והוא מכרח היה לקללה קללות נמרצות ולצאת כנגדה במלחמה ממש. את ביאטריצ'י אהב ואת ג'מה לקח לאשה. לנזיר פרנציסקני נעשה והוא כותב אחר-כך נגד המנזרים והאורדנים. הוא הקתולי שבקתולים נלחם נלחם בעד הקיסריות נגד האפיפיוריות.

עוד בוקצ'יו דרש את השם דנטי: הנותן. ואכן נותן היה כל חייו, רק נותן ולא מקבל. רק צרות וענויים קבל מידי גורלו, והוא עצמו השאיר לדורות אוצרות של ענג.

בן יחיד היה לאמו, שמתה עליו בלדתה אותו, והיתמות לוותה אותו כל ימי-חייו, אף בשעה שפגש בערב יומו את „האם והאחות" גנטוקה. את האשר היותר גדול הראה לו הגורל רק מרחוק. איוו עמידה על הר-נבו היו כל ימי-חייו.

הוא, שהתנגד לכל הקטטות והמריבות שקרעו אז לגזרים את איטליה, מכרח היה לעורר את המלך הינריך השביעי מאשכנז ולקרא לו, לָרֹא, לבוא ולכבש את מולדתו. והמעט מזה: הוא עצמו השתתף במלחמות שנהלו בני עירו נגד בני הערים השכנות. חיל היה, איש הסף. הוא גם הצטין באחת המלחמות בהיותו בין חילי-הפרשים. אולם יחד עם-זה היה גם שליח של שלום: את השלום בין עיר מולדתו ובין ערי טוסקנה כרת. הוא גשלה גם בתור ציר-עירו לסן-קמינו.

יחידי ובודד היה כל ימי-חייו — ובצרכי צבור עסק. זמן ידוע היה אף אחד מראשי העיר ועבד באותה מועצה עירונית עצמה, שדנתה אותו אחר-כך לגרוש-עולמים ואימה עליו פעם בשרפת חיים, ופעם בכריתת הראש. את כל כחו ומרצו הקדיש לאותו ההמון, ששדד את כל רכושו, הרס את ביתו ושרף כמעט את ראשית יצירתו הנצחית.

הוא, האציל הגא, מכרח היה לאכול לחם-חסד, ואף מקלט ראש לא היה לו, לגאון-דורות זה, לאיש שלנגד עיני-רוחו נפתחו שערי השאול והעדן לרחבה. שם קבלו אותו באהבה ובכבוד, אבל על הארץ רדפו אותו ודלקו אחריו.

אכן יש בכל „הקומדיה האלהית" מעין צרך טמיר לגמול. היא היא השירה האמתית, שפחה תמיד בשחרור, בגאולה, בשלומים. היא שחררה גם את דנטי מיאושו הנורא, שהיה מכרח לבוא אצלו בשעה שקדר עליו עולמו. היא גם נתנה לו כח לשפוט את שופטיו. ויתר על כן: זה, שאוביבו בני-עירו קראו אחריו „בוגד" ו„עוכר מולדתו" — קרא לדין את כל בני-האדם, העניש ויסר את כל אדירי העולם.

על מפלגת ה„לֶבְנִים" היה נמנה — ונפשו קלה שזופת צער וחרון. רק שנים אחדות עברו מומן היותו ציר פלורנציה עצמה לכריתת ברית-שלום עם ערי טוסקנה והנה מצוימים עליו אזרחי אותה פלורנציה עצמה בכריתת

שנה מהפכה שלמה בלבותיהם ובחייהם של כל בני אירופה. מתחת לכבלים, שנתנו עליהם בשם התחיה המדמה של אותו יהודי צעיר הרוג-המלכות, התפרצה חיוניות פראית של גופים עממיים צעירים.

ובמה יחשל החי, אם לא במלחמה? מלחמה לו ליש ביש. תא את תא ילחם. כוכב בכוכב. כל אירופה היתה במשך ימיהפנים שדה-מלחמה גדול. על משואות התרבות הפראית, שנכבשה על-ידי התרבות הדתית הזרה, הלכה הלך והתהנה תרבות חדשה. ההרכבה של התורות המזרחיות לגוף המערבי דרשה זמן רב של מלחמה פנימית עצומה. כקדחת עזה בגוף האדם אחרי אשר מביאים לתוכו נסיוב זר. קדחת זו עצמה ביחוד בסוף התקופה, לפני המשבר העז שבא על-ידי דור ה"תחיה", וביחוד במולדתה של ה"תחיה" – באיטליה.

איטליה זו, שאחריה מכל ארצות אירופה להתאחד בתור מדינה העומדת ברשות עצמה ובתור מולדת עם המפיר את אחדות לאומיותו, היתה במשך כל ימיהפנים כהרגעש. נוסף למלחמות והמהומות של מסע-הצלב, של המלכים השואפים לכתר רומא, של תנועת העמים – נוסף לכל-זה היתה כל עיר נלחמת עם אחותה, ובתוך הערים עצמן היו המפלגות השונות נלחמות אשה ברעותה, ובתוך המפלגות עצמן היו המשפחות אויבות זו לזו, ובמשפחות היה לפעמים קרובות איש עזין את אחיו ובן את אביו צורר. והעיר פלורנציה, היא מולדתו של דנטה, היתה היותר טפוסית בכל ערי איטליה בענין המריבות והקטטות. מזמן שנחלקו תושבי העיר לגפלינים ולגולפפים, כחמשים שנה לפני הולדת דנטה, היו יורדים איש לחיי רעהו, ושום מפלגה לא היתה מחזיקה מעמד זמן רב. הללו יורדים והללו עולים. כך, למשל, רואים אנו, כי בשנת 1248 מגרשים הגפלינים את הגולפפים מן העיר, כעבור שלש שנים שבים הגולפפים אל העיר וכעבור שבע שנים הם מגרשים את מגרשיהם. כעבור עוד שנתים מכרחים הגולפפים שוב לברוח – וכה חוזר הגלגל. על-ידי הגרושים ועל-פירב בסבתם היו מתחוללות מלחמות בין ערים שונות ותאות-השלטון יחד עם דחיפות כלכליות לא נתנו מנוח אף לעיר איטלקית אחת. אולם פלורנציה היתה תמיד במצב של מלחמה. גם סדרי החיים הפנימיים משתנים במהירות נפלאה. במקום ממשלת-עריצים באה ממשלת-עם ואחר-כך שוב שלטון-עריצים. גם בין המעמדות היתה מלחמה תמידית. עוד בשנים האחרונות של המאה השלוש-עשרה אנו רואים בפלורנציה מעין דיקטטורה של הפרולטריון. כי האמנים שללו מכל בני-העליה, שלא עסקו במלאכת-יד, את רשות ההשתתפות בעבודת הממשלה והצבור. גם מצב זה עבר מהר. אולם מדות האנשים אינן מתחלפות. אותה ההפקרות ואותה הגסות.

והנה בתוך עולם זה של בעלי תאוות וחטאים עצומים, של כובשים ונוזירים, בתקופה זו של תהו ובהו ובארץ של מהומות ומבוכות עד-אין-מספר – נולד דנטה אליגיירי.

של בן-עירו הגדול, יאמר עליו: „הוא לא שם את לבו לעסוק בדברים המכניסים כסף, שבהם עוסקים בזמננו כממעט כל האנשים, אלא מתוך שאיפה יפה לכבוד-נצחים בְּחַל בעֶשֶׂר החולף ומסר את-עצמו ברצון לְשאיפה אל ידיעת השירה ואל האמנות להשתמש בה כראוי“. פלא הוא, איך הספיקה לו השעה לבנות את בנין רוחו הנשגב והוא חי את בני דורו בכל אשר יחיו, בתגרות אורחים, בצרכי צבור, בקרב ובשלום ובחיי יום-יום של „בשר ודם“.

חיי ה„בשר ודם“ שלו — מעטות כאן הידיעות שאפשר לסמוך עליהן, אולם גם עליהן אין לשמוח. על שלחנות זרים אכל, על מטות זרים שכב, בבית-קברות זר נקבר — מה היה לו משל? אף את הנחם שבחיי-משפחה אסר עליו גורלו. ביאטריצ'י, אשר-נעוריו, מתה עליו בעודה בת כ"ד וגם בחייה הפרידה בינו ובינה תהום רבה. אם נתונה היתה לאחר או מתה בבתוליה — אין לדעת, אבל את דנטי לא שָׁמחה. אחרי מות ביאטריצ'י היו צערו ויאשוו כה גדולים, עד שאביו ובני-ביתו יראו, פן יבִלֵעַ לו, והשיאו לו אשה, כדי שישכח את אסונו. אשה זו, איזו ג'מה, שדנטי אינו מזכירה אף פעם בכתביו, לא הביאה, כפיהנראה, אשר חדש על דנטי. בוקצ'יו כותב עליה: „הוא הרגל להיות ער תמיד על המדעים הקדושים — לדבר את קיסרים, מלכים ונסיכים מכל-המינים, להתנַקח את פילוסופים ולהתרווע את משוררים גדולים — עתה הוא מבִלֵּה את זמנו אֲתָם רק עד-כמה שאשתו רוצה בזה. — הוא הרגל לחשב על כחות השמים ועל חיי היקום וליצור דברי-שירה, שינחילו לו כבוד-נצח אחרי מותו. עתה הוא לא רק קרוע מעל כל ההסתכליות האלה בכל פעם שהן גופלות למשא על אשתו החדשה, אלא הוא מְכַרָּח להִמָּצָא בתוך חברה המתיחסת לכל-אלה בבטול“. קשה לדעת, עד-כמה יש אמת בדבריו של בעל ה„דִּקְמָרוֹן“, אולם אחת נראה ברור, כי ג'מה זו לא היתה לדנטי שלומים על אבדת ביאטריצ'י. וחוק מזה, כעבור שש שנים לנשואיו, מְכַרָּח היה לעזוב את אשתו ואת עירו בלי ששב אליהן לעולם. במשך הזמן באו אליו שני בנים, שגם אותם יחד את אביהם הגדול דן הנציב של מלך ניאפול למיתה, אבל את רגש הבדידות האִמָּה, שָׁלָוה את דנטי במשך כל ימיו, לא הסירו ממנו גם הם. עירי היה.

רצים היו מוקיריו, אבל מה-מעטים היו ביניהם מפיריו. איש לא השכיל לפתוח את סגור-לבו. כפיהנראה, לא השתנו במשך כל ימי חייו השרטוטים החדים של פניו הזעומים, עיניו העמקות והעצובות, שפתיו המעֻנָּתות בעֻנָּת של בוז ומשטמה, אפו החד והאצילי וראשו המורם תמיד בגאון.

באותה תקופה של לבושי-השריון וחמושי-הברזל היה דנטי עדין יותר מדי. על-כן כה סבל בכל ימיו. הוא ידע והרגיש, כי עומד הוא מעל לדורות ומעל לתנאי הזמן והסביבה, אבל באותה שעה עצמה הרגיש גם מה-מר לו בתנאי זמנו ובסביבת בני-דורו.

ראשו. על כננות ושאיפות פוליטיות, שערכן היה משתנה אז בכל שנה, דנו בני-דורו את משורר-הדורות למיתה. אף כעבור חמשים שנה, בשעה שכמה אנשים כבר התעמקו ביצירתו, חפץ קרדינל צר-לב אחד לשרוף את עצמות דנטי כשרוף את הכופר; אולם גם כמר עלוב זה כמו „זקני העם” של עיר מולדתו חלפו ואינם, ודנטי חי וקים ביצירתו הנשגבה. להמיתו לא יכלו, אבל למרר את חייו יכלו.

כה מִכְרַח אֶתָּה לְצֹאת מִמּוֹלְדְּתָךְ,

אֶתָּה יִחְפָּצוּ, רַק עַל־זֶה יִחְשְׁבוּ,

וּבִמְקוֹם שָׁם עוֹשִׂים אֶת־הַגּוֹאֵל מִסָּחַר,

שָׁם לְמַפְעֵל יִהְיֶה הַרְעִים אוֹתָךְ.

כִּלְיֵיךָ עוֹב תַּעֲזוֹב

וּמֵה־לֶּחֶם זֶר מְלִיחַ תִּדְעַ פִּתְעַ,

וּמֵה־קֶשֶׁה לְהֵלֶךְ עַל מַפְתָּנִים זָרִים.”

(„חערן”, XVII)

כפי-הנראה, היו המפתנים הזרים האלה גם רבים. כי כאלו דלק אחריו גורלו הרע: לסעמים קרובות מכרה היה לברוח יחד עם מגניו ומציליו. עד-כמה גדלו נודדיו מראה לנו העובדה, כי ספרו עליו שהיה גם בפריז הרחוקה. נפלאות אינ-מספר ספרו עליו אחרי-מותו; וקורות-חייו, שנכתבו על-ידי בוקצ'יו המהלל רק כעבור זמן קצר אחרי מותו, מראות לנו מה רבה היתה האגדתיות שבחייו. בוקצ'יו זה, הסופר קל-הדעת ושכור-החיים, האמן העליו והלץ המנבל את סיו, — בבואו לדבר על דנטי משתנה קולו ודבורו שוטף באיזו חגיגות וקדשה. הוא היה גם הראשון בין המבארים את יצירת דנטי בִּרְבִּים. כי קהלת פלורנציה נוכחה כעבור חמשים שנה לִדְעַת מי היה בן-עירה ומה עשתה לו. אז יסדה באוניברסיטה שעורים מיוחדים הַמְּקִדְשִׁים ללמוד יצירותיו. והנה דוקא הסופר קל-החיים ועליו-הנפש היה המבאר הראשון של היוצר זעום-הנפש וקשה-החיים — צחוק הגורל! אם באמת הבין בוקצ'יו עצמו ואם הבין גם לשומעיו את כל החריצים והמדروגות שבלב דנטי — קשה לדעת, אבל מתוך ספרו הקטן יש לראות את ההערצה הרבה של הגאון, שכבר התחילה אז להתפשט בין נאורי הדור.

בכבד-ראש של חסיד מאמין יספר על חלומה של אֵם דנטי בשעת הריונה, יספר ויפתור אותו לִכְל־פרטיו. ובזכרו אחר-כך על פרטי חייו

התרבות והחיים של כל ימי־הבינים. כי דנטי כָּנַס אל תוך נשמתו ורָכַם בנפשו את כל ההשפעות הרוחניות והגשמיות של הרבה־הרבה דורות שקדמו לו ושל הרבה־הרבה הופעות־חיים שפעלו בעולם בזמנו. רוחו ולבו היו כמערכת של זכויות אופטיות, המקבצת במרכזה את קרני־האור הבאות מן הקרוב ומן הרחוק והמפזרתן שוב לכל־עבר ולכל־מרחק.

שתיים הם הדרכים, שבהן נקנה העולם. האחד זוכה באחת, האחר — בשניה. דנטי קבל מבוראו מנה יפה של שתי המתנות גם־יחד: גם ההתגלות וגם ההכרה נפלו בחלקו. הידיעה הרבה והצפיה החדה — בשתיהן השתמש דנטי ביצירתו כאחת.

מקורות יצירתו של דנטי הם — תרבות של תקופה בת חמש מאות שנה. כל המדע הנגלה והנסתר, כל הספרות העולמית הדתית והחילונית, כל האמנות שבכתב, שבמכחול ובשחרט — כל קניי הרוח והנפש, שהיו ידועים באותה תקופה, היו גם קנינו של דנטי, ובעבוד אמנותי מצמצם מסָרם לֵנו ב„קומדיה האלהית“.

לכאורה אין שום חדוש בעצם־הרעיון של הפָּקוּר בארץ־הרפאים. עַל־דבר יציאה מחוץ לתחום עולמנו הנראה ועל־דבר מסע לארצות־המָוֶת יספר הרבה עוד במתולוגיה היִוֵּנִית והרומאית, אצל הומירוס, וירגיל, אובידיוס, צִיִּצִירֹון ואחרים. אף הַגֵּלְגֵּמֶשׁ הבבלי, „ספר־המתים“ המצרי ו„ספר חנוך“ העברי יספרו על־פי דרכם הרבה מחזיונות אותו עולם, שאינו לא העולם הזה ולא העולם הבא. ולא את כל המקורות האלה מכרח היה דנטי לדעת, אבל את כתבי המלומדים הדתיים ואת ספרו של וִינְצֵנְטִיוֹס בִּילֹבְצֵנְסִיס „הואי הגדול“, שהיה אחד הספרים הנקראים ביותר בימיו של דנטי, ודאי ראה. בלי־ספק ידע דנטי מן הספורים על קרל העבה ועל האביר טינדל, שירדו שאולה וראו כל־אחד מראות שונים, הדומים מאד לאלה המתארים ב„קומדיה האלהית“. גם סוגי החוטאים, גם אפני העֲנָשִׁים דומים בפרטים רבים לחזונו של דנטי, אבל דוקא דמיון זה מראה לֵנו מה ענקי היה דנטי. גם „חזונו של אֶלְבֵּרִיגֹו“ גם „אגדת־הזהב“ — ספורים ידועים בימיו של דנטי — מקדשים לתאור התפת ויושביו ואף הפקרת הקשה על ראשי הדת השלטת של אותה תקופה אינה חסרה בהם. ובכל־זאת — אחד הוא דנטי בענקיות רוחו והגיונו, בהוד רגשותיו, במעוף דמיונו וגלגל בניָנו.

יחסם של כל המקורות הנקובים לעיל אל דנטי דומה ליחסן של הכרוניקות והדרכמות השונות, שמהן שאב שקספיר, אל היצירה הגאונית שלו. אחת היא הפאָר ממנה שותה בן־האדם. ממנה מִשְׁקֹד רבקה גם את הגמלים.

עד־כמה העסיק את המוחות של אותה תקופה ענין „התפת והעֲדָן“ יש לראות מהתפשטותן של המסטריות שהצגו במשך כמה מאות שנה בכל הארצות ושמשו בתחלתן יסוד לתיאטרון האירופי. ברֶפֶן של מסטריות אלה היה מסָפֶר על תעיותיה של נפש האדם אחרי הפֶּרֶדה מן הגוף, והן היו

לכאורה כמעט טבעי היה אז, שבשעת חלוף הסדרים הפוליטיים יגרשו המנצחים מן העיר וספנה תרחף עליהם. אלפי איטלקים חיו אז בגלות, וכל שנוי בשלטון היה מביא תמיד לידי שוד ורצח. אבל דנטי לא יכול להסכים לרעיון, כי גורלו יהי כגורל המון האיטלקים. במשך הזמן, שדנטי התענה בנכר וסבל מכסופי מולדת, יצאה חנינה מאת שליטי פלורנציה לכל אלה שהשתתפו במלחמת האזרחים, לכל הפושעים המדיניים ולכל הרוצחים והשודדים הרבים, בתנאי שישובו כלם למולדתם, יקלאו לזמן-מה בבית-הסהר, ישלמו קנס ידוע ויקבלו עליהם הליכת-תשובה אל בית-התפלה בפני עם ועדה באחד החגים. כאשר הציעו ידידי דנטי לפניו להפנע ולשוב למולדתו על-פי תנאים מחפירים אלה, ענה בגאון:

— „הזוהי הדרך המהללה להשיב אל המולדת את דנטי אליגירי אחרי אשר היה מג'ש ממנה כמעט חמש-עשרה שנה? לא כך יעשה האיש המטיף לצדק. לא הוא ישלם לעולביו, כאלו היו דורשי טובתו. — לא! — אם אי-אפשר לי לשוב לפלורנציה בכבוד רב — לא אשוב אליה לעולם!“

כך ענה האיש, שכתב בספרו על „שפת העם“: „ויותר מכל אשתתף בצערם של אלה המגרשים והגולים, הרואים את מולדתם רק בחלומם“. הוא שאמר גם במקום אחר על עצמו:

„אם שירתי הקדושה רפכה פעם

בנפשי המענה את סער הוועם“—

הלא רק זכרון המולדת היה הסבה לזה. לאסונו נשאר אצלו עד יומו האחרון רק הזכרון על המולדת. בעיניו שוב לא ראה אותה. בשנת 1321 למספרם בשלשה-עשר לספטמבר מת דנטי ונקבר בכבוד גדול ברונה על-ידי ידידו הנסיך די-פולנטה. קברו נעשה במשך הימים למקום של קדשה לאומית אצל האיטלקים ולמקום נערץ אצל נאורי כל-העולם.

חיוו היו חיי-נדודים בלתי-פוסקים דרך ה„תפת“ וה„מצרף“, אבל מנחתו — „עדין“. אמונתו הרבה בעצמו נתקמה. חלומותיו הנהדרים באו. אמנם כי באחור-זמן, אולם הן הוא האמין בחיי העולם הבא.

* * *

כל יצירתו של דנטי היתה נסיון נפשי עצום להתגבר על הבדידות, לנצח את הצער האישי הפרטי ולהתרומם מעל הזמניות. מי יודע, אם היה עולה בידו נסיון קשה זה, לולא שתה עד תמה את כוסי-היגון של היחיד ולולא היה אכול הזמניות והמקומיות.

אומרים: יצירתו היא האנציקלופדיה של ימי-הביניים. וכי אפשר היה הדבר, לולא היה בנם של ימי-הביניים?

כך גדול רוח-כידים היא יצירתו של דנטי לגבי הנחלים הרבים של

משפיע על מלטיצ'ילי ביסוד השקמי שבנפשו והוא מעורר לעצמו הערצה וחבה עד-איך-גבול בלבו של מיכאל אנג'לו על-ידי המעוף האלהי של דמיונו ועל-ידי הפח היצירתי הענקי.

כעבור מאתיים שנה אחרי מות דנטלי, בעצם תלבוהה של תקופת התחייה, בדורו של רפאל, ליאונרדו ובוואנרוטי עמדו אזרחים איטלקים בחוץ והתנכחו בבאורם של מקומות ידועים שב"קומדיה האלהית". עבר ליאונרדו דא'נינצ'י. שואלים אותו. הוא מראה על מיכאל אנג'לו, העובר גם-כן ברחוב, ואומר: "זה יבאר לכם". ואכן ידע מיכאל אנג'לו את דנטלי ידיעה עמקה. עליו אמרו האנשים: "איש לא הבין אותו כמוהו ואיש לא העמיק לחדור לתוך יצירתו כמוהו".

קרבת הגורל והנפש היתה ביניהם. שניהם אנשי ריב ומדון. שניהם גאים ובודדים, גולים וזועפים, משוררים ופוליטיקאים, יוצרים ותילים, ובעקרה-נסיכירות אמללים. גם הוא היה בן-פלורנציה. גם הוא סבל עד כדי שגעון מפסוטי מולדת בגלות, וגם הוא שב אליה רק אחרי מותו.

על קברו של יוליוס השני עשה מיכאל אנג'לו על-פי דנטלי את שני הפסלים של רחל ולאה, הינו, של "חיי ההסתכלות" ו"חיי הפעלה". בין שני אלה הפסלים נקלעו בכף-קלע שני מעני החיים והיצירה הגדולים. באחד משיריו היותר יפים אומר מיכאל אנג'לו, כי בעד סבל גורלו של דנטלי, בעד דרך-חיייו הקשה ובעד גדלותו היה הוא, מיכאל אנג'לו בואנורוטי, נותן את כל האשר שעל-פני אדמות.

כך העריך גאון את גאון. ומי לא העריך באיטליה את דנטלי? הלא הוא יצר את השפה האיטלקית. הוא אבי הספרות האיטלקית. הוא גם אחד מיוצריה הראשונים של האמה האיטלקית.

מאה שנה לפני דנטלי היו רק דברייספרות בודדים בשפת הדבור של האיטלקים. מספר רב של ניבים שרר בערים השונות, וכלם היו ניבי-כלאנס של השפה הלטינית והגרמנית. לאט לאט הלכה השפה הלטינית הכפרית ושנתה את טעמה. העם ברא אותה. הנאורים בושו בה והשתמשו רק בלטינית הספרותית. בא דנטלי וקדש את שפת ההמונים, הרים אותה למעלת שפה, שבה יוצרים יצירה "אלהית". ואין זה רק מפעל איטלקי-לאמי בלבד. על-ידי שפור השפה הלאומית של עמו ועל-ידי יצירת שירה לאומית בארצו השתתף דנטלי במפעל האנושי-העולמי של תחית התרבויות העצמיות. ובוזה היה אחד המעטים, שבראו באירופה - "חיים חדשים". על-ידו נבראה גם האישיות העולמית הגדולה, בהבדל מן הגדולים המקומיים. וכמה שאבו ממנו הספריות השונות של העמים השונים אחרי מותו וכמה יכולות וצריכות הן עוד לשאוב ממנו - מי יבוא ויאמר? היש לדעת את חשבון ההכנסה וההוצאה של האוקיינוס?

"כל הנחלים הולכים אל-הים והים איננו מלא". כל גשמי הברכה באים מן-הים והים איננו חסר.

גם בספרותנו העברית רבה היתה השפעתו של דנטלי. בה יש גם

מַצְגוֹת עַל בִּימָה הַעֲשׂוּיָה שֶׁלֹּשׁ קוֹמוֹת. בְּקוֹמָה הַתַּחְתּוֹנָה הִצִּיגוּ אֶת הַגִּיהֲנוֹם, בִּאֲמֻצֵּית הָרָאוּ אֶת הַחַיִּים עַל־אֲדָמוֹת, וּבַעֲלִיוֹנָה – אֶת גּוֹרֵל הַנֶּפֶשׁ בַּמְרוֹמֵי הַשָּׁמַיִם.

מִסְטֵרִיָּה כּוֹן, אַחַת הַיּוֹתֵר עֲשִׂירוֹת וְהַיּוֹתֵר נִפְלְאוֹת, הִצִּיגוּ בַּפְּלֹרֶנְצִיָּה בִּימֵיו שֶׁל דְּנָטִי עַל גֶּשֶׁר הָאֲרָנֹז וּבִשְׁעַת הַהֲצָגָה קָרָה אֶסּוֹן גָּדוֹל, כִּי נִפְל הַגֶּשֶׁר אֶל הַמַּיִם וְהִרְבֵּה אֲנָשִׁים טִבְעוּ וְנִהַרְגוּ. אֵין שׁוֹם סֶפֶק בְּדַבְּרִי, כִּי דְנָטִי רָאָה אֶת הַמִּסְטֵרִיּוֹת וְהִשְׁפִּיעַ בַּמִּדָּה יְדוּעָה גַם מֵהֵן.

עַל־יְדֵי הַצָּגַת מִסְטֵרִיָּה אַחַת נִוֹלְדָה בְּאוֹתָהּ תְּקוּפָה עוֹד יִצִּירָה יִפֶּה אַחַת, וְהִיא הַשִּׁיר הַדְּתִי הַנִּפְלֵא שֶׁל הַקְּתוֹלִיִּם: „עֲמִידָה אִם הַצֶּעֶר“. שִׁיר זֶה, כְּמוֹ הַ"קּוֹמִדִיָּה" שֶׁל דְּנָטִי, עוֹמֵד גַּם־הוּא מִצֵּל לְכָל כְּנִסְיָה דְּתִית וּמַחוּץ לְכָל דַּת מַעֲשִׂית. גַּם־הוּא שִׁירַת לֵב תַּמִּים, הַהוֹמָה מִתּוֹךְ כְּסוּפֵי אֱלֹהִים.

נִפְלְאוֹהָ הִיא לְדַתָּה שֶׁל יִצִּירָה דְּתִית זֶה. מִסְפָּרִים, כִּי אֲשֶׁתּוֹ שֶׁל עוֹרֶךְ־דִּין אֶחָד בְּאוֹמְבֵּרִיָּה, הוּא יַעֲקֹב מִן הַבְּרוּכִים מַעִיר תּוֹדִי, נִהַרְגָה עַל־יְדֵי נִפְלִיַת הַבִּימָה בִּשְׁעַת הַצָּגָה אַחַת שֶׁל מִסְטֵרִיָּה. וְהֵנָּה כֹּאשֶׁר הִסִּירוּ אֶת שְׁמָלוֹתֶיהָ שֶׁל הַנִּהַרְגָה מַעֲלִיָּה, הַתְּגַלָּה, כִּי אִשָּׁה יִפֶּה זֶה נִשְׂאָה תָּמִיד עַל בִּשְׂרָה אֲבִנְטִי שֶׁצֶר לָשֶׁם עֲנֹי וּסְגוּף. יִרְאֵת־אֱלֹהִים זֶה שֶׁל רַעֲיָתוֹ הַשְּׁפִיעָה עַל הָאִישׁ הַשְּׁפִיעָה רַבָּה וְהוּא הַחֲלִיט לַחֲלֹק אֶת הוֹנּוֹ לְעֵנִיִּים וּלְהִיּוֹת נֹזֵר כָּל יָמָיו. לֹא־טֹלָאט נִתְמַלֵּא בּוֹז וּשְׂנָאָה לְעוֹלָם זֶה וְכָתֵב גַּם סֵפֶר מִיָּחָד עַל „הַבּוֹז לְעוֹלָם“, וְהִיא אֶחָד הַמוֹכִיחִים הַיּוֹתֵר עֲזִים שֶׁל רֹאשֵׁי הַדָּת בְּזַמְנֵנו. הוּא הוּא שֶׁחֲבַר אֶת הַ"tabat mater", שֶׁהִנְגוֹן הַנִּפְלֵא אֵלֶיהָ חֲבַר אַחֲרֶיךָ עַל־יְדֵי הַמֵּאמִין פִּי־גוֹלְדִּינִי.

כָּל הַמַּעֲשֶׂה שֶׁל יַעֲקֹב מִן הַבְּרוּכִים קָרָה זִמְנָמָה לְפָנֵי הוֹלְדַת דְּנָטִי אוֹ בִּימֵיו; וְגַם הוּא, כְּדְנָטִי אַחֲרֵי מוֹת בֵּיאָטְרִיָצִי, הַקְּדִישׁ אֶת־עַצְמוֹ לְאַחוּהַ שֶׁל פְּרִנְצִיִּסְקוֹס הַקְּדוֹשׁ.

כִּךְ הוֹלְכוֹת וּנְמַשְׁכוֹת נִימוֹת רוּחָנִיּוֹת וּמַמְשִׁיּוֹת בֵּין הוֹפְעוֹת הַחַיִּים שֶׁל הַתְּקוּפָה וּבֵין חַיֵּי נִפְשׁוֹ שֶׁל דְּנָטִי. כַּצִּיּוֹר זֶהָב בְּתוֹךְ אֲרֵג יָקָר כֵּן נִהַרְגָה יִצִּירָתוֹ שֶׁל דְּנָטִי בִּירִיעַת הַתְּרַבּוֹת שֶׁל הַתְּקוּפָה. אֵין מִקְצוֹעַ תְּרַבּוֹתֵי בִימֵי־הַבִּינִים, שֶׁאֲפֶשֶׁר יִהְיֶה לְדַבֵּר בּוֹ, מִבְּלִי לְדַעַת אֵיךְ הַשְּׁפִיעַ עַל דְּנָטִי וְאֵיךְ הַשְּׁפִיעַ דְּנָטִי עָלָיו.

בִּימֵי־הַבִּינִים הָיוּ בְּכָל־כָּל גִּלּוּי הַתְּרַבּוֹת אַחוּזִים וְדְבוּקִים זֶה בְּזֶה הִרְבֵּה יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר בִּימֵינוּ, וְשִׁמְשׁוֹ שֶׁל דְּנָטִי הָאִיר לְאֲמִנּוֹת הַמַּכְחוּל וְחִתְרַט כְּמוֹ לְאֲמִנּוֹת הָעֵט.

כִּי מִצִּימְבוֹ וגִ'אֹוֹטוֹ עַד רִפְאֵל וּבּוֹאֲנוֹרוֹטִי תוֹפֵס דְּנָטִי מְקוֹם בְּקוֹרוֹת הַצִּיּוֹרוֹת כֹּאחַד הַצִּיּוֹרִים וְהַפִּסְלִים. הוּא מְשַׁפֵּעַ מִהַקּוֹדְמִים לוֹ וּמִשְׁפִּיעַ עַל הַבָּאִים אַחֲרָיו. צְרוּפֵי צַבְעִים, יַחֲסֵי קוֹיִם, הָאָרָה, עֲרֹבּוֹב הָאוֹר וְהַצֵּל – בְּכָל זֶה תוֹפֵס דְּנָטִי מְקוֹם מִיָּחָד בְּאֲמִנּוֹת. הוּא קָשׁוֹר לְצִימְבוֹ עַל־יְדֵי הַבִּיצִנְטִיּוֹת שְׁבִתָּאוֹרִים, הוּא קָרֹוב לְגִ'אֹוֹטוֹ עַל־יְדֵי הָאֲפִיּוֹת וְהָרִיאֲלִיּוֹת שְׂבִאִישִׁיּוֹת, הוּא

שירת אמריקה הצעירה

כל המצוי אצל הספרות האמריקאית של זמננו אי־אפשר לו שלא יתעכב על המקום החשוב שתופסת בה השירה כעת ועל מדת־התפתחותה בימים האחרונים.

זה שנות־מספר שמקצוע השירה הולך וכובש לו מקום בראש בספרותה של ארץ הניקים. פיגזוס המעדן, קל־הכנפים, שהיה מרחף עד־כה ומשוטט בעולמות־האצילות העליונים, נעשה לבן־בית גמור ולאזרח קבוע בתחומי עולמה התחתון של אמריקה התלונית. קבצי־שירה, אנתולוגיות של שירה, מסות ומחקרים על השירה ועל תורת־השירה הולכים ונדפסים באמריקה כעת בכמות שלא היתה דוגמתה.

אמנם הפופולריות איננה אמת־מדה יפה למד בה את ערכם של דברי־ספרות — ודברי־שירה ביוחד; אך אם בארץ כה פרוזית וחמרנית כארצות־הברית יכול היה להתפתח ולהתפשט מקצוע כה אידיאלי ונשגב — אות הוא, כי צורה חדשה, שלא נראתה עד־כה, הולכת ומתגלה במטבע־חייה של מדינה זו.

א

צלילים ראשונים

אם נשים את לבנו רגע אחד אל מצב השירה באמריקה במאת־השנים שעברה, נעמוד מיד על חזיון אחד מתמיד, והוא: שלטונה הקהלטי של השירה הבריטית בה. אליבא דאמת אין שירת־אמריקה ברבה הגדול של אותה תקופה אלא בבואה נאמנה לשירת־אנגליה, מקור־מחצבתה, בין בתכנה ובין בצורתה. מוסריותו של ורדסוורת ועזרוחו של ביירן, מתיקותו של קניסון ואמנותו של ברוינינג — כלם כלם מצאו להם הד בלבות המשוררים אשר מעבר לים וצליליהם עולים אלינו מבין שיריהם השקולים והקצובים.

דְּנִטְאִידִים מקוריים. עמנואל הרומי, משה זכות, דניאל אולמו והרבה הֵדִים בודדים בתקופות המאחרות מצד אחד, ותפיסת-עולם דנטאית מקורית, תפיסת-עולם של חזון אפוקליפטי מפליא ומפחיד ב„ספר חנוך” וב„ראשית חכמה”, יכולים ללמדנו הרבה, אולם ראויים הדברים לשימת-לב מיוחדת ואין להבליעם דרך-אגב.

על-כף-פנים – בתפיסת-עולמו של דנטי יש כה הרבה מיסודות היהדות של המסורת בצורה של נצרות אדוקה, עד שלפעמים נראה לנו כאלו דבר אלינו מתוך גרונו איזה יהודי בעל-מוסר הירא וחרד מפני דינו של גיהנום. וגם אנושיותו היא סוף-סוף כבירה הרבה מנצרותו.

מתוך צער ויסורים יצר דנטי את השירה היותר רוממה, שיצר הרוח האירופי במשך תקופות רבות. למרות השנאה והזעם הממלאים אותה היא מחזקת בנו את האמונה בטוב וביפה.

מלחמות כבדות עברו על נפשו, אבל לידי שלמות מפליאה הגיע ביצירתו. בטחון חזק מרחף על פני-יצירתו ואישיותו גם-יחד. סוד החיים הנצחיים יפכה בה. עין האלהים צופיה עלינו מתוכה. קול שדי ישמע לנו. אף האדם בן-זמננו שומע את קולו המנחם של החוזה הזעום:
הִטְהַר!

בהליכותיהיו ובמנהגיו בגדר קולוניה רוחנית של עם הבריטים אשר מעבר
לים. דת-הפוריטניות המחניקה-המעיקה, זאת תורת-החיים שהביאו אתם
המהגרים הראשונים, עם תביעותיה המוסריות הקצוניות, שמה את ידה
האכזרית גם על עולמ-הספרות. בשנאתה כי עזה לכל אשר בו יפי ורגש,
עדנה ושמהת-החיים נצבה כאבן-נגף על מבואות-הספרות הצויים ולא נתנה
לכל-רוח של התחדשות ונעורים, התקוממות ופריקת-על לבוא שעריהם. היא
היתה גם השומרת הנאמנה, המשגיחה מרבת-העינים, על היכל-השירה המקדש,
לבל יבוא כל דבר אסור וכל אשר איננו בחזקת כשרות מוסרית בגבוליו.
לא יפלא אפוא, כי חלק הגון מספרותה של אותה תקופה נראה לנו כעת
כחמר דרשני משובח, שבקרו אינו בא אלא כדי לטעת דעת-אלהים – אלהי
הפוריטנים, כמובן – ויראת-השטן בלבבות החרדים והתמימים שבעם. הספרות
כלה – והשירה בכללה – היתה למין כל-י-שמוש לדת, למין דיסציפלינה רוחנית
נחושה בעלת חוקים ידוע. מאן כל המונטוניות וחסר-הצבעים שבה, כל
השממון ואי-הלהות שבתוכה – נשימת-רוחה הקרה של הפוריטניות, זאת
הסתא הזעומה שהיתה לה לפטרונה ולאם, הקפואה כל רגש תוסס וחי
נתקבר כל נצן רענן ורך, עוד בטרם גמלה נצחו.

וכך אנו רואים כי גם חבורת המשוררים בעלי-הכשרון שקמו בנוף
„ניו-ענגלנד" – אלה הקלסיקים האמריקאים – החל בבקינגט ולואיל וכלה
בווהיטיאר והולמס לא יכלו אף הם לצאת מן המעגל הצר שחגה להם
המסרת האנגלית ונשארו עד אחרית-ימיהם כפותים ומשעבדים לרוח-
בריטניה. יוצא מכלל זה במקצת היה אמנט לונגפלד, הארי שבחבורת
משוררי „ניו-ענגלנד". בו אנו רואים את הנסיון החשוב הראשון לצלות
את צעיף העבר רב-המסתורין מצל אדמת הארץ החדשה. ספר „היאנותה"
שלו ובמדה ידועה גם ספרי ה„אבנגלינה" ו„אהבת מילס סטנדיש" ישארו
לעולם אבני-נזר מפארות בכתר השירה האמריקאית ופנת-יסוד לבנין אפוס
ינקאי עממי. ואולם גם הוא עוד נשאר בראשו ורבו כרוך אחרי השפעות
באות מן החוץ ונכנע אל המסרת הטלטה. מן המסלה הכבושה לא נועז
לנטות אף-הוא. כי עליכן אנו מפירים גם בו את הנטיה אחרי דרשנות
והספת-לקח ומוסר-השכל, כנהוג אצל שאר בני-דורו. הרצפות-הזמן עבות
היו ביותר כדי לנתקן בבת-אחת.

רק שנים היו המשוררים שנסו להשתחרר מן ההפנוז הממית של
הפוריטניות היבשה ולדרוך ברגל ישרה בשבילי-היצירה המרוחים – שנים
שהיו נבדלים ורחוקים זה מזה, ת"ק פרסה על ת"ק פרסה, בהשקפות-עולמם,
בתכני-שירתם ובאמצעי-יבטויים, אולם גם קרובים זה לזה מאין כמוהם
בשנאתם העזה לכל הרקב והנמטל והמקיף שבעולמ-השירה ובאהבתם היקרה
לעז-הרוח, לחרות-המחשבה ולתפלת-האמו שבלב – הלא הם: אדגר אלן פו
וולט ווהיטמן.

זאת היא מעלתה וזה הוא גם חסרונה של שירה זו. כי בעוד שהשפעתם של אדירי המשוררים הפריטים הפרתה מצד אחד את קרקעה הצחיחה של השירה האמריקאית, עד כדי היותה מסגלה גם היא לגדל נטעים בני-קיימא שיש בהם יפי והדר, הנה גרמה מצד שני גם לטשטוש-צורתם ולמעורר עצמיותם של המשוררים המשפיעים. אחדות-הלשון הביאה גם לידי אחדות המשג והבטוי, עד כי נדמה לנו בקראנו בספר-שירה אמריקאי מאותה תקופה כי אין בידינו אלא ספר-שירה אנגלי במהדורה שניה, אמנם בלתי-מקסימה ולוקחת-לב כל-כך כאחותה הבכירה, אולם קרובה לה עד-מאד בגזרתה וברוחה. העצמיות הלאומית, השרשית, המטביעה את חותמה המיוחד על כל דברי-שירה, לקויה ופגומה בשירה זו במדה שאין להכירה.

הן אמנם כי השירה, בתמציתה האחרונה, אנושית היא ועומדת מעל לכל גבולות גיאוגרפיים ותחומים לשוניים – ולכן יתענג כל אדם מרגיש כל כל דבר-שירה אמתי, באין הבדל איזו גושפנקה ארצית או גזעית הוא נושא עליו. המשורר מחבר הוא סוף-סוף, ברב או במעט, אל הקרקע שממנה הוא יונק ועליה הוא חי, כי דבק הוא, ביודעים ובלאי-יודעים, בסביבה הרוחנית שבה הוא גדל ושרשי-נפשו מעורים בה ובה הוא, אם ברצונו או שלא ברצונו, אל הגזע או העם או השבט שדמו בו קולח ונחלת-תרבותו עברה לו בירשה. אמנם המשורר הגדול הנהו מעל לתקופתו ומעל לסדרי דורות וזמנים, אולם כל-זה בנוגע לערכה הפנימי של שירתו, אך אין לך משורר נאמן אשר שירת המעינות אשר שתה מהם לבבו לא תשמע בשירתו ואין לך שירה גבוהה באמת אשר עם כל היסודות העולמיים שבקובה לא תשמע בה גם קול העם או הארץ שממקניהם נבעה והתפרצה. לא רק את הד-קולו של העולם אנו שומעים מפי המשורר, כי-אם גם את קולו של האדם, הניך סביבה ידועה, בן לשאיפות ידועות ובעל התגרות ידועה, ואם בשירת-היחיד כך, באמה שלמה הנבדלת בארחות-חייה, בהשקפות-עולמה וביחש-ש-עברה מאת קבוץ לאומי אחר לא-כל-שכן שאנו מקוים למצוא איוה קוים אפסונים, איזו מקורות נפרת, שעליהם נוכל לעמוד על טיבה ועל סוד-שלמותה של אמה זו. אמה אשר עצמיות כזאת אין לשירתה סמן רצ הוא לה, – אותו הוא כי עוד לא הגיעה לידי מדרגת עם בעל שיעור-קומה רוחני וכי עוד טרם נתבגרה די צרכה, במובן תרבותי. זאת היא גם המסקנה שאליה יבוא אדם אדיר עינו בספרות-השירה האמריקאית של מאת-השנים שעברה.

אכן נעלה מעל כל-ספק הוא הדבר, כי אותה אמריקה, שפרקה מעליה את על העבדות הפריטית בסוף המאה השמונה-עשרה ותהי לחטיבה פוליטית שלמה בלתי-תלויה בדת אחרת, עוד היתה, במה שנוגע למעמדה הרוחני, שפחה חרופה לאנגליה צורתה גם במחציתה של המאה התשע-עשרה. רוח האנגליזם-העתיק היה שפוף בכל מקצועות-חיה הקולטוריים – ובשדות ספרותה ביוחד. גם נוף „ניו-ענגלנד“, ערש התרבות האמריקאית, אשר בו התחיל להצטר ולהתפתח מעין טפוט ינקאי מיוחד, נשאר אף-הוא

אל תורת-החיים המוסרית של בני-ארצו התיחס כאל מסוה-שקר, שיש לגלות את נולדתו וזיופו, ואל תורת-הספרות המסורה כאל משא רוחני מעיק, שיש להחליץ ממנו. לא סמטונת-הקולות של הרבים יקרה בעיניו, כי שירת-היחיד הנאדרה בכה היתה לשר-שנשמתו. חותם של אינדיבידואליות כצקה בלתי-נכנעת לשום גדרי-מסורת וטיגי-ספר היה טבוע באפן נפר על כל שירתו. בלתי-מקצועני ובלתי-מקצוענית היתה שירה פראית זו, אך רוח אנוש כפיר ולב אדם שואג מזנקים בגבורת-אשדות מפין שורותיה. לא המשורר שבווהיטמן מענין אהנו כל-כך, כי-אם המורד האמיק, הקורא למלחמה כנגד כל סדרי-החיים המקבליים, והוא גם הראשון הנותן את כלי-הזין להלחום בהם; לא אל קול המנעים-ומירות שבו נכון את לבנו, כי אם אל קול האיש המתקומם, המשתער בכל חסנו על חלקת-הספרות שבימיו הרוחצת בים של עדינות ומתיקות ונגהות העבר העתיק.

אוהב היה משורר זה את החיים המלאים, הקודחים, והסוערים, החיים שאינם יודעים כל ותור וכל פשרה, חיי הכובשים והחלוצים הראשונים. לפיכך שם את פניו לא אל העבר המת או עולם-הדמיון הגנוז, כי-אם מתוך היזרה הרתחת של חיי-העם אשר מסביבו, מתוך „כור-ההתוך" היוקד אשר בתוכו ישב ובתוכו חי שאב את חמרי-יצירתו הלוהט. הוא שר על גבורת-הלוצים, כובשי-הדרכים וסוללי-מסלול, על עז-רוחם של מלחים יורדי הים באניות, על אמץ-לבם של פועלים עובדים בבתי-חרשת ובבתי-תעשיה וגם על עצמו שורר, על וולט ווהיטמן הטוער הקודח, משורר-ההנהגה ונביא-העתיד, שדם לחומים וכובשים ומורדים מפכה בעורקיו והוא הנהו אדון-המצב ורבי-החובלים האמין של ספינת-חיייו המטרפה ביס-העלילה המתגעש. הוא היה משוררה של האנושיות הגדולה, של „המונים האלמים" הרחבים שבכל ארץ וארץ, אך יחד עמיה גם משוררה המיוחד של אמריקה, ארץ-מולדתו. הוא אהב את ארצו זו והאמין בה ושורר עליה, נפני כי בה ראה את תקות האנושיות כלה, את סמל העז והחפש והשאפה הבלתי-נכנעת שברוח האדם המשתחרר לעתיד לבוא.

בהירות-המבט ורחביה-השרטוט, אמץ-הבטוי וחרפות-הניב הם קוים יסודיים ובלוטים בשירתו השנופית, הפכירה. נאמין היה כי ערכה הפנימי של יצירה – ורק הוא בלבד – מעלה אותה לידי מדרגה של שירה ובאשר על-כן שואף היה לחיות עולמית את התחומים המלאכותיים המבדילים בין השירה והפרוזה ולבטל את הגדרה הנהוגה. משתמש היה בשפת-ההמון החיה, החריפה והתרגומית במין טבעית פראית ובמין כח-ענק, עד כי נהפכה ביזו לחמר גמיש ונוח למדי לשרטוט בו שרטוטי-מראות רחבי-ההקף ומרבי-הצבעים. הוא קרב את שפתו אל ההמון ואת ההמון – אל שפת-שירתו.

לשמע שירה זאת, הורה, המשנה, עמדו כהני-הספרות הנבונים וכל המאמינים על דעת-הקול באב קין נבוכים ונדחמים. הם ראו בה עקבות מוד גלוי בכל מנחלת-השירה העליונה. הם שמעו בה את רוח-הכפירה הגמורה בכל תורת-המוסר ומנהגי-החיים שלה, הם הכירו בה מעין הלול-קדשים

כהמית'פֿלג חרישית וצנועה אחרי עבור ירחי'חרף שוממים ונוגים, המעירה בלב שומעה שפעת מאניים אי-ברורים וצבאות געגועים כמוסים אל עולמות-הוד טמירים, רחוקים ואל חיינושמה טהורים, נאצלים – כן עברה שירתו של אדגר אלן פו בערבות הפיוט האמריקאי הקפואות ותחממן ותחין ותסך עליהן מהודיפיה וברשת נגהות וצבעים שזרתן. לא רוממה היתה שירה זאת – בכבשונו של עולם לא התעסקה, את פתרון-היקום לא גלתה ותורות חדשות לא השמיעה, אך לעמת זאת הורתה תורה אחת ישנה, אשר כמעט עבר עליה כלח ועד אמריקה הרחוקה עוד טרם הגיעה – הלא זאת היא תורת-היפי והאמנות שבשירה. נקיה היתה שירה זו מכל אבק טנדנציה, מכל צל של דרשנות, מכל רמז של מוסריות. עבותות הפורטיטיות העבות וכבלי-המסרת החזקים נתקו כמו מאליהם בהריחם את אש לבבו החם של המשורר. כי על-כן לא ידעה שירתו חק אחר מלבד חק האמנות הצרופה והמוסיקה הפנימית. לא רבים היו שיריו, ולא גדולים היו, אך גם משיריו המעטים הקטנים וממספר ספוריו-ציריו – אלה השירים בפרוזה שלו – עולה אלינו קול המשורר-האמן, שהיפי וההרמוניה הפנימית היו לו לכוכבי-אור בדרך-שירתו, ויחד עס-זה גם קול האיש בעל הנשמה האצילית הרכה, שהאהבה היתה לו לתפלת-לבבו והמלנכוליה החרישית – למקדש-חייו. המשורר הזה נגלה פתאם לפתע על שמי השירה האמריקאית העכורים וככה גם נעלם. אולם גם בהעלמו עוד האיר אחריו נתיב, שהיה בו כדי לפלש את החשכה העבה שמסביבו.

אמריקה הפורטיטית, החסודה לא הסתה את אונה לקול שירתו הארטית של אדגר אלן פו, כי בודד היה ואיש הטרגי הזה בארצו בחייו ונשכח הנהו בה גם עתה לאחר מותו. ואולם אירופה, הקשבנית, הערבית, שמה את לבו אל צלילי-השירה הנוגים-היפים המגיעים אליה מעבר לים האוקיינוס ותקבלם באהבה ובהתלהבות. היא ראתה באדגר אלן פו את בא-כחה הראשון של אמריקה המרגישה, היא הכירה בשירתו את התגשמותו של חוש היפי והאסתטיקה בארץ-קולומבוס הנעורה לתחיה.

שונה ממנו בהלך-רוחו ובתפיסתו את החיים ואת השירה היה ולט ווהיטמן, המורד הגדול שספרות אמריקה. כרעס-בלהות בבקר-קיץ בהיר ושאגן, כן נחתה שאגת הארי של ולט ווהיטמן על גאות-השקט של השירה האמריקאית ותהיידם ותזעזעם. כי משנה היתה שירתו של אתליט רוחני זה בתכן ובצורה גסי-יחד, ופראית ואדירות-כח היתה כאשר לא היתה עוד שירת משורר אחד שקדמהו. משורר זה לא רק שלא נכנע תחת על-הברזל של המסרת הפורטיטית החנוטה, כי אם גם הלך ודש בעקביו ושם לא את כל הקהי-השירה המקבלים מדוריו דורות, כסופת-איתנים הגית על כל מבצרי-עו של העבר הספרותי וימגרים וינפצם בלי-תת ובל-י-חם.

ואולם הגרעין אשר נטמן בלבב-האדמה בימי-הסתו הפהים עוד עתיד
היה לגמול ולהעלות נצה כבוא ימי-האביב הבהירים.

בסופה של המאה התשע-עשרה ובתחלתה של העשרים ביוחד התחילו
רוחות חדשות מנשבות בתחומי הספרות האמריקאית. איזו תסיסה רוחנית,
אמנם בלתי-מסמנה די צרכה, אולם ברורה למדי לעין-המסתכל, היתה מרגשת
בתוכה. בנין-הדורות המאבק שיסדה המסרת הבריטית על אדמת-נכר וידי
קולוניסטים תמימים ותסודים טפוחוהו התחיל מתמוטט ונופל אט-אט, אריח
אחר אריח, נדפך אחר נדפך. גרמו לכך, מצד אחד, התבגרות ההכרה השכלית
והתעמקות ההרגשה הלאומית בלב בני אמריקה, ומצד שני – זרם ההשפעות
החדשות הפאות מן החוץ, ממערבה של אירופה וגם מן המזרח הקדום.

שאיפה עצומה התחילה נובעו ומקננת בלב החלק החושב שבארצות-
הברית – לחשף ולהביא לידי גלוי את מכמני הפחות האצורים בנשמת אמתנו,
להטעים ולהרים על נס את היש הרוחני שלה, הותס-עצמיותה המיוחד,
ולהכריז בגלוי על שחרורם המוחלט גם בחיי-הרוח. זאת היתה התחלתה של
פילוסופיה לאומית שיטתית, שרשומיה נפדים גם עתה בחייה ובספרותה של
אמריקה. וצעירי המשוררים והאמנים, זה החלק המרגיש שבפעם, שואפים
היו גם הם להשתחרר מן השפלות המושללת, להכניס זרם של
חיים חדשים לתוך יאורי-השירה העומדים ולתת בטוי נמרץ לכל התנוסס
ומצטנע בקרב נפשם, מבלי התחשב עם המדה המקבלת בשירה, כן לגבי
בחירת החמר וכן לגבי עבודו. מפני-כך היו מתנועעים לכל מגע רוח קל
שבא להם מן החוץ, נוהים אחרי כל אלי-יצירה חדש וסוגדים לכל מזבח-
שירה מתנוסס על חרבות העבר – הם קוו למצא בכל-אלה את מפתח-
הגאולה לשערי נשמתם המבקשת את תקונה.

ובעוד אלה ואלה, החושבים והמרגישים גם-יחד, מתלבטים בצדי
דרכים, תמהים לדעת מאין תבוא ישועת ספרותם וישועת-נפשם אי מזה
תבוא, ושמועה הגיעה לאזנם – ומארצות אירופה באה – על רב גדלו של
בן-ארצם המפורר וולט ווהיטמן, על עוההפעה ותורות-הציור שלו, על
פסות-הספה וטבעות-הצורה שלו ובקק – על רוח אמריקה המחדשה המרצדת
מבין שוויוניו. שמעו ותחי רוחם ולבם מגיל התפעם: הם מצאו בו את אשר
אווה רוחם, הם גלו בו את נושא-הדגל למשאלות-לבבם. ובקק לארעבת
אחד עברו מצהלות-תורפה וקולות-נצחון הבקיעו את מחנה-השירה האמריקאית
לאמר: יחי וולט ווהיטמן המת ותחי רוחו הגדולה לעד!

ומגיאז ותלאה התחיל מהול-השירה החדש במעגלי הספרות האמריקאית.
המשוררים הפעירים המתקוממים טפנו על-נקלה לתוכם את עקרי
תורתו הפיוטית של ווהיטמן ויחלו לעשות כמחבתו. הם השתחררו, או התוראו
כמשחררים, מעל ההשפעה התפוטנית של השירה האנגלית הקלסית ומן

בזרזון ובפרהסיה ומעין חתירה עמקה תחת כסאי-כבודם. חרדים ונוזעמים התנערו מרבעם ויתנסלו על המשורר הכופר, המורד במלכות-השירה והאמונה שלהם. הם כוונתו בשם אנרכיסט רוחני, דרשן ודמגוג נקלה. הם השתמשו גם בגשק-השוק – נשק הדבה הרעה – להבזותו ולהבאיש את ריחו בעיני-העם: הם שמו עליו עליית-דברים, כי איש מסכן הוא לשלום המדינה. הם גם גזלו מאתו את כהנתו במוסד ממשלתי, שממנה מצא את לחמו. אולם כל-זה היה ללא-הועיל. ממקום אחר בלתי-צטוי כלל עמדה לו הרנחה.

אירופה העתיקה, המנסה הטתה גם הפעם און לקול הבא אליה ממרחקים ודוקא היא, הפדנטית, המתונה, המודדת את הפל במדת היפי והאמנות והטעם המשפח, היתה הראשונה לפנות מקום של כבוד לשירתו של ווהיטמן האלמנטרית, הפראית, הצלתי-מיפה ובלתי-מנפה. שירת-עריצים זאת עם כל מריה ומרדה קרובה היתה ביותר אל התביעות הספרותיות שהיו לאירופה על אמריקה. היא מלאה תפקיד פסיכולוגי ידוע. בה קוה העולם הישן להרגיש את דפקה של הארץ החדשה, זאת הארץ הגדולה המציגה בחוש-המציאות המפתח, בכשרון-המצעה הרך ובסערות-החיים שאינה יודעת מגות, ובה דמה לשמוע את הדקולו של בן העם המשחרר מסבל-הדורות המציק – העם-ההמון האוצר בקרבו קבוצים לאמיים מגמרים ואינו פסמל בכל-זאת אף אחד מהם.

בשירה זו ראתה אירופה את הבטוי הנאמן לרוח אמריקה הדמוקרטית ועל משוררה הכריזה כעל ראש משורריה של הארץ החדשה. משוררים אנגלים גדולים כרוקסי המענג וסוינפורן אשף-הקולות סמכו את ידיהם על ה"פרד" האמריקאי הזה. מאמרים והרצאות ומסות לעשרות הפיצו את שמו של כוכב-השירה החדש בכל קצוי אירופה. עדימהרה קמו לו צדת חובבים ומעריצים וגם מחקים בספריותיהם של צמי-אירופה הנאורים. הוהיטמניות – בשם זה או אחר – היתה לאט לאט לקולטוס נפוץ בספרות, וכל צעיר מורד וכל מבקש חדשות בשירה מצא בה סמך וסעד לדרכו המיוחדת. מין טילוסופיה חדשה של שירה המיסדה על עקרי תורתו ה"דמוקרטית" של ווהיטמן נוצרה והתפתחה. אייהמשמעת להקיהספרות המקבילים היתה למשמעת ול"אני מאמין" רוחני של בעלי המהלך החדש ותורות-הצורה היתה לשעבוד כמעט על צוואר מנעמי-הזמר. אירופה סגלה לעצמה את מעילי-השירה החדש שנתפר באמריקה ותתקן אותו ותערוך אותו לפי מתכנתה ולפי מדתה.

ובאמריקה שררו שלום ושלום בינתיים. הרוחות הסוערים קמו לדממה והלבבות החרדים נרגעו ושוב למנוחתם. אדירי-הספרות ועתודי-השירה שקטו על מכונם כמאז ויוסיפו להשכיל את מוחות בני-ארצם במאמרים ובמסות כשרים ו"מנמסים" ואת לבם הוסיפו להינין בשירים מתוקים ונעימים, העשויים לפי כל תקייהשירה הגהוגים. ושם ווהיטמן, "הוקן מקמדן", ושיריו אשר כתב נשכחו כמעט ולא עלו על לב איש.

ב

רֹבֶרְט פְּרוֹסְט

כך דרכם של כובשים ראשונים מעולם: בכשיל ובכילפות הם באים, בקול־תרועה ובסער־מלחמה. מדבריות יפריחו, יערות יכריתו, אגמים יובישו ונהרות יגשרו. עוברים הם בארץ לא־רפה, ולרחבה, אך אל צפוני־מעמקיה לא יהינו לחדור. בשביליה הבודדים לא יצעדו, את קרקע־גדולה לא ישבחו ואת חלקת־יפיה לא ישדדו. זאת היא נחלת יורשיהם הבאים אחריהם. הכבוש והנצחון הלזוט היא מטרת־חלקם האחת בחיים.

וולט ווהיטמן, המורד־הכובש, שסלל דרכים חדשות בגבולות השירה האמריקאית והכניס בה הרבה משפעת־חילו ומסערת־דמו, לא נשאר בתמציתו האחרונה אלא בגדר שופר־צו, — אמנם בהיר וצלול, — שכל עקר תפקידו הוא לקרא ולרצע ולהזעיק את העם. היטיב אשר אמר אחד המבקרים האמריקאיים, כי אלה משיריו המושכים את לבנו ביותר בתור דברי־מיט הם דוקא על־פי־הרוב הכי־„קונסרבטיביים“ בתכנם ובצורתם ובלתי־אֶפְנִים לו בכל־אופן. קריאת־מרד והתמתחות־השרירים היו סוף־סוף ראשית משושו וגם ראשית אוננו בשירה. הוא גולל את יריעת־ההווה הגדולה לעיני בני־דורו והראה על אוצרות־הילפי הרבים הגנוזים גם בחיי־האדמות הפשוטים ועל אפשרויות־השירה הגדולות החבויות בתוכם. הוא הטיף, קרא, עורר, אך בעצמו לא נגש אל זוויות־החיים ההן, לחממן ולהאירן באור־נפשו ובנגה־שירתו. יותר מדי היה סוער, דינמי ומהיר־תנועה למען התעכב במקום אחד ולרכז את כחות־נפשו בנקודות־חיים בודדות. מרפרף היה על כל החיים, כאשר תעוף הצפור בשמים, נוגע ואינו נוגע בהם, סוקר בסקירה אחת שטחית וחטופה את עין־המרחביה, סוקר ונעלם, סוקר ונעלם. את ההתעמקות בצורות־ההווה אשר צר על היריעה, את הקטוט בנשמת החיים הפרוויזיים והעלאת גרעיני־הליפי מתוכם, את דיוק־השרטוט ודקות־התמונה — את כל־זה הניח לתלמידיו ההולכים בעקבותיו.

והתלמידים לא אחרו לבוא.

חלק מן התפקיד הזה ממלא במדרגת־שלמות ידועה בן־זמננו המשורר רֹבֶרְט פְּרוֹסְט.

כווהיטמן מצטטן גם הוא באהבתו היתרה לחיים היום־יומיים, הפרוויזיים לפי הנחת־הרבים, וכווהיטמן כן גם הוא משתמש בשפת־הדבור הפשוטה, הריאלית. אולם בעוד אשר אנו רואים בווהיטמן את הענק המתגושש, המשורר־הלוחם העומד וחרבו בידו, הנה בפרוסט אנו מכירים את המשורר־האמן, שדרכו נכונה לפניו ודבר אין לו בעולמו מלבד שירת־החיים אשר הוא שומע יום־יום בתחום־מושבו והתגבשותה הבהירה על בדיחוצר שלו. בוהיטמן, אפשר לאמר, רואים אנחנו, על־פירב, את נקד־היציירה בעצם רתיחתה, אך לא את היציירה עצמה; בפרוסט לעומת זה אין אנו מרגישים

ההשתעבדות אל מטבעות-הצורה היצוקות המהלכות בעולם-הספרות. כרובם התרוקנו גם הם מנאות הקטלוגיה הקדמונית, ממרומי הנאצל והנשגב, ויתקרבו אל טוד המציאות, אל עמקה-חיים ההומה וסוער, וכמוהו סגלו להם גם הם את לשון-הדבור השוטפת, את שפת יום-יום הפרונית.

במדה ידועה עוד הרחיקו ללכת מרבם, הם התחילו במה שסוים הוא והמשיכו את החוט לצדדים שונים. והיטמן היה להם לאבוקת-האור המרכזית שבנפתול-ידוכם, מעין נקדת-משען בשעת-ספקות קשה, ואולם לא בשביל אחד הלכו כלם ולא אשיצירה אחת חממה את לבותם. בה בשעה שנעשה הפפוש הראשון וחומת-השירה העתיקה הקבצה – התחילו דרכי המשוררים, מבקיעי-החומה, להחלק ולהפרד. תרועת-המרד וחדושות-הצורה בלבד לא היה בהן כדי לתת ספוק רוחני מתמיד לנפשם העורגת ולפס את דרישותיהם הבלטיות. לפיכך אנו רואים אותם מתפלגים עדרים עדרים, נודדים מספירה לספירה, מאה-ליצירה לאה-ליצירה, מקפשים אחרי תכן חי וחדש ולוקח-לב וגנעים לכל רוח קלה, מזרחית או מערבית, המגיעה לאזנם ופועלת על חושיהם בדירגע.

לא עברו ימים מועטים ותנועות ובנות-תנועה ומהלכים וחצאי-מהלך נראו ונתגלו בקרב מחנה המשוררים הצעירים. לא חסרו גם מבקרים ותיאורטיקונים, כנהוג, שבאו והכו בתוף ובקרו ונתחו והראו והוכיחו בעליל כמה מגחכת וסרת-טעם ורחוקה מן המציאות היא השירה הקלאסית הישנה וכמה צניזה ויפה וקרובה אל החיים היא, לעצמת-זאת, השירה החדשה. וכה זכינו כעת לספרות שלמה כמעט על השירה החדשה, על אפיה ורוחה, על תורת-החיים ותורת-הפיוט שלה ועל עוד כמה צדדים שבה, חיוביים ושליליים כאחד.

כדאי אפוא כי נשאל את-עצמנו באמת ובתמים, מבלי כל משפט קדום, מה היא השירה החדשה הזאת? מה הוא הרכוש הרוחני אשר הכניסה לתוך הספרות האמריקאית והגןן המיוחד שהוסיפה לקשת-הצבעים של השירה העולמית? מה הם אפיקי-היצירה אשר גלתה והערכים החדשים אשר בראה?

כדי לענות על השאלות האלה עלינו לטפל קצת בין שדרות-פרדסה של שירה זו. מניח אנכי את כל המונח-תיאוריות, הפלפולים והסברות שיצאו סגוריה על שירה צעירה זו וכמו-כן גם את כל גל-ההשגות, התביעות והקובלנות שהביאו קטגוריה נגדה, ופונה ישר אל השירה עצמה. מאמין אנכי, כי נעלה היא השירה על כל תיאוריה ופילוסופיה שיברא מי שהוא על-אודותיה. שירה אמיתית, בכל צורה שהיא, – אם אך טבעית היא לה, – שירה היא, ומערמי-שירה, לעצמת זה, אי-אפשר להפנות אפילו במלבושים הכי נאים ונהדרים ושם סגוריה ספרותית לא תועיל להם. יבואו אפוא המשוררים ויעידו על-עצמם.

שוֹלֵחַ אֲנִי דְבָרִי לְשִׁכְנִי אֲשֶׁר מַעֲבֵר לָהֶר
 וְלִיּוֹם הַנֶּכּוֹן נִוָּעַד שְׁנִינוּ וְנִטִּיל יִשְׂרָאֵל בְּשׁוּרָה
 לְמַעַן בְּנוֹת מַחֲדָשׁ אֶת הַכֶּתֶל בִּינוֹתֵינוּ.
 מִהֲלָכִים אָנוּ וְהַכֶּתֶל בִּינוֹתֵינוּ בְּאֲשֶׁר נִהְלָךְ.
 לְכָל־אֶחָד מִסֵּפֶר הָאֲבָנִים אֲשֶׁר בְּרִשׁוֹתַי נִפְלָו;
 קִצְתָּן לְכַפְרֵי־לֶחֶם דּוֹמוֹת וְקִצְתָּן כְּעֵין הַכְּדוּרִים,
 עַד כִּי רַק עַל־מִי לָחַשׁ נָדַע לְהַחְזִיקָן בַּמַּעֲרָכָה,
 כִּי תִנְחָנָה עַל מְקוֹמָן עַדִּי נִפְנָה אֶת רְאִשֵׁינוּ,
 וְאַצְבָּעוֹת יָדֵינוּ תִּכְאֲבָנָה מֵרַב מִשְׁמוּשׁ בָּהֶן.
 הִרִי זֶה מִמֶּשׁ דּוֹמָה לְמִשְׁחָק מִמִּשְׁחָק־חוּץ
 בּוֹ אֶחָד כִּנְגַד אֶחָד. וְאֲשֶׁר נִסְלָא מִזֶּה הוּא:
 הַכֶּתֶל בְּמָקוֹם עֲמָדוֹ לֹא יוֹעִיל לָנוּ כָּל־ל -
 בָּנוּ גִן־אֲרָנִים כָּלֹו, וְגַנִּי - גִּן־תְּפֻוחִים,
 עֲצֵי־תְּפֻוחִים שְׁלֵי, אִמֵּר לוֹ, לֹא יִחַדְרוּ לְעוֹלָם
 וְלֹא יִשְׁחִיתוּ אֶת הַפָּרִי מִתַּחַת לְעֵצֵי אֲרָנוֹ,
 אֵךְ הוּא בְּאַחַת: „גִּדְרוֹת טוֹבוֹת תִּקְנִינָה שְׁכָנִים טוֹבִים”.
 עַם־אֲבִיב יַעֲבִרֵנִי רוּחַ לְצוֹן וְאַתְּאֲבָה לְדַעַת
 אִם אוֹכֵל לְהִשְׁכִּילֹו וְלִהְבִּינֹו, לֵאמֹר:
 „אֵימָתִי תִקְנִינָה שְׁכָנִים טוֹבִים? הֲלֹא בְּמָקוֹם
 שֶׁם יִשְׁנֶן טְרוֹתוֹ וּבְמָקוֹמָנוּ הֲלֹא אֵין כָּל טְרוֹתוֹ
 וְאֲנִי בְּטֶרֶם אֲבָנָה כֶּתֶל חִסָּצָתִי דַעַת
 לָמָּה זֶה אֲשֶׁר אֲבָנָה וְאֲשֶׁר אֲקִים
 וּמִי הוּא אֲשֶׁר אַעֲשֶׂה עוֹלָ נִגְדוֹ.
 דְּבִרְמָה יִשְׁנֹו אֲשֶׁר לֹא יֵאָהֵב כֶּתֶל,
 אֲשֶׁר יִחַפֵּץ בְּהִסְתָּרוֹ”. כְּמַעֲט אִמְרָתִי אֵלֶי
 „מַעֲשֶׂה־שֵׁטֶן” הוּא, אֵךְ לֹאוֹ דּוֹקָא מַעֲשֶׂה־שֵׁטֶן הוּא,

בפרוצס-היצירה, אך מתענגים אנחנו על פרי-היצירה הפשל ומברכים על המגמר. הראשון הוא בחינת לבה רותחת ומבעבעת אשר בכור-ההתוך, והאחרון – בחינת מתכת קרה מצקה לאחר שנתגבשה וקבלה את צורתה הקבועה. שירתו של ווהיטמן דינמית היא, סוערת, חובקת-הפל; שירתו של פרוסט – רגועה ומתונה ומצמצמת-הגבולות. אפקיה אינט גדולים ורחבים כל-כך, אך לעצמת זה עמקים הם ובהירים ביותר.

רוברט פרוסט הוא בעקר וראשית-כל משורר-צייר, צירם של חיי הטבע ושל נפשות-האדם. הוא אינו מתענין באידיאות – תהיינה רמות ונשגבות – של החיים, כי-אם בצורות-המציאות עצמן כפי שהן מתגלות לו. הוא אינו לא מבכה את החיים ולא קושר כתרים להם, כי-אם מתאר אותם ואת גלוייהם וגלויי-גלוייהם באדם ובבריאה. החיים בעצמם עולים בעיניו על כל תיאוריה יפה, על כל אידיאה רמה שיברא מי-שהוא על-אודותם. מפני-כך יציג לפנינו מראות-טבע וגלמי-נפש ערמים, חשופים, כפי אשר נצטלמו בתאי-רוחו, מבלי שום פרושים ובאורים מן הצד, כאלו היה מרמוז ואומר לנו: הרי החיים לפניכם על כל יפים וכעורים, הודם ומוראם, ואתם לכו ומצאו בהם תענוג או צער כאשר תרצו.

מציר הוא תמונות-טבע ותמונות-אדם זו אחר זו וזו על-ידי זו. ציורי-הבריאה וציורי-הנפש הם לפעמים קרובות משלבים אצלו במדה שכוז, עד כי משתאים אנו, עם קריאה ראשונה, לדעת איזה מהם הוא הכי-עקרי ובנין-אב ביצירתו.

אולי יתן לנו השיר „תקון-פתל“ משג כל-שהוא מאגן ציורו ודרך-הסתכלותו של רוברט פרוסט.

דבר-מה ישנו אשר לא יאהב פתל,

אשר יפיל רגבי-עפר קפואים ארצה

ויסור אבני העלית למול פני שמש

ויסרץ פרצים די עבר בם שנים.

ומעשה הצידים גוסף הוא לזה:

בעקבותם לא פעם הלכתי הלך ותקן

במקום שם לא השאירו אבן עלי אבן.

אך הם באחת: להוציא הארנבת ממחבאה

ולמלא תאות כלבים נובחים. כלפי הפרצים פונתי

אשר לא ראה איש ואיש לא שמע בהפרצם,

אך כבוא האביב, למועד התקווים, מצא נמצאם תמיד.

עירה קטנה, אשר רק „ששים בוחרים היו בה ביום-הבחירה האחרון“, נמצאת בתחתיתו של ההר. אכרים טהורי-לב ותמימי-נפש ישכנו בה ויתפרנסו מעמל כפיהם בשדות ובגנים אשר עברו להם בירשה. פה נולדו וגדלו, פה חיו את חייהם האכרים האלה. חלק מן ההר הנם גם הם. בתחומם המגביל, תחת צלו המאפיל של ההר-הענק, הם מתנועעים כל ימיהם. זר להם לא רק עולם-יה הרחב אשר מהם והלאה, כי-אם גם ההר עצמו, שכנם האלים משחרר-לדותם, הוא כחידה קפואה בעיניהם. רוצה-בקר מתנהל לאטו לרגל עבודתו אשר בשדה מתגלה לפניו בשיר זה בתור דברם של בני-ההרים ההם. את כל חייו חי כאן במדרון-ההר, אך על ראשי-ההר לא היה אף פעם. אמנם שמע שמע על-ידבר „טלגמים מפכה בקצה-קצהו של ההר הקר בימות-החמה וחם בימות-החרף תמיד“, אולם מעולם לא עלה עדין להסתכל במראה-הפלאות הזה.

ובאמת איך אפשר לצפות כי יבוא אדם-אחר – והוא יליד-הסביבה ההיא – לעשות מעשה אשר כזה! הלא כה הם דבריו:

— — — אמר אמרתי תמיד לעלות ולקחת כל במראה.

אך הלא ידעת דרכו של עולם מה היא:

לא דבר גדול הוא בעיני איש לעלות ולטפס

על ראש הר עבד בתחתיתו במשך כל-ימיו.

כי איך-זה אהיה נוהג? האלף לבוש בתחת-עבודתי

עם מקל עב ביד, כדרך כי תמיד בטרם בוא

הפרות אל המשתנים למועד חליבתן? או אולי

בקנה-רוכה אלף מאימת דב שחור אשר נחצה?

הן בלתי-מצוי הוא הדבר כי יטפס איש

לשם טפוס בלבד.

הרי לפניכם בדברים מועטים כרקטריסטיקה מציגה של יושבי-הרים נדחים – של אכרים תמימים ומרשלים, קצרי-ראות וצרי-משג, שהחיים כלם יעברו עליהם ללא חשבון וללא שאלה וללא בקשת-פתרון.

חוקם הסביבה ה„ניו-ענגלנדית“ טבוע באפן נכר על רב שירי-י ציוריו של רוברט פרוסט, ואף-על-פי-כן יש למצא בהם גם ערך עולמי קים. אמנם תחום-היניקה שלהם מגביל בהקפו, הסביבה אשר אותה ואנשיה הם מתארים היא „מצפון לבוטון“ – כשם אשר קרא פרוסט לאחד מקבצי-שיריו, - ואולם האמת השירית הגלומה בהם, ככל אמת שבשירה, עוברת על הגבולות המקומיים, שבתוכם היא קבועה, ומתרוממת לפעמים

טוב טוב אשר יאמר כך הוא עצמו.
 ראה ארצה והנה הוא אוהו אכן הכן בשמי ידיו.
 ודמות לו כדמות פרא חמוש מתקופת-אכן קדומה.
 מתנועע הוא בחשכה, נדמה לי.
 לא של יערות ואלוגי מצל בלד.
 הוא לא יעבר לעולם על מאמר-אביו
 ומרב שמחתו על כי עלה זה על לבו במועדו
 ישוב ויאמר: „גדרות טובות תקנינה שכנים טובים“.

בשיר זה אנו רואים את התמוגות שני היסודות האמורים, יסוד הציור ונתוח-הנפש. היסוד האחד נבנה מן השני ושניהם כאחד בוראים את התמונה השלמה לפנינו.

רואים אנו, ראשית-כל, את הציור הבהיר המלא חן של פשטות ושל הומור בריא, ציור תקון-הפתל שבין גני שני האכרים השכנים. ואולם יחד עם-זה צפות כמו מאלהן מתוך הציור ומתגלות לעינינו גם שתי נפשות-אדם, נפשות בוני-הפתל. השיחה הקצרה שבין שני האכרים תכניסנו לתוך מעמקי-המסתורין של שני עולמות שונים ורחוקים זה מזה. האכר האחד, בעל המאמר „גדרות טובות תקנינה שכנים טובים“, מפסיד לפתע-פתאום את צורתו האישית, הפרטית, ומתרומם למדרגת טפוס של אכרים פוריטיים תמימי-דעה וצרי-מבט הכפותים ומשעבדים אל מסרת-האבות החנוטה שעברה להם בירשה. דור מפי דור, עד לבלתי זזו אף כמלא פסיעה אחת קדימה. ולעמיתו האכר השני, בעל גן-התפוחים המוכיחו בדבריו, מסמל את רוח הספקות והחקירה, רוח השליטה והכפירה המתגנבת אט-אט גם לתוך מבצרי המסרת והאמונה.

כל מי אשר יכיר את אכרי „ניו-ענגלנד“ המחזיקים בנושנות, אותם ואת שיחם והגיגם, כל מי אשר היה במחיצתם והטה את אזנו אל פילוסופית-החיים שלהם הקבועה ומוכנה בשבילם עוד מיום הולדם, כל מי אשר התבונן אל דרכי-חיהם וראה כמה עלולים הם לישוב בפתגם עממי שגור או במאמר-ראשונים אחד את כל פרובלימות-ההווה והידות-התקופה — הוא ידע ויבין כמה אפיוני הוא השיר האמור להם. השורה האחת, הנאמרת מתוך תמימות ועקשנות: „גדרות טובות תקנינה שכנים טובים“, מביעה בקצור נמרץ, אך גם בבהירות יתרה, את כל מהלך-רוחו של הגבור-הטפוס.

או הנה השיר „ההר“. בשיר זה, כמו בשיר הראשון, אנו רואים גם כן — ובמדה יותר רחבה — את הרכבת שני היסודות אמורים, יסוד-הציור ונתוח-הנפש, והשתלבותם המצלחת זה בזה. התמונה היא מרהיבה באמת. על הוד נולה דמות הר קסן ונועם, אחד מתורי-הק „ניו-ענגלנד“ הנאדרים.

בעליו. יש לו לעלוב זה גם רגעי הנצחון הפרטי המנעימים את חיי האיש על אדמות ושעות-רצון מיוחדות המרימות את ערכו וערך מפעלותיו בעיני עצמו ובעיני אחרים. שעות אלה תמצאנה לו לטי"ס הפועל כאשר יודמן ויבוא לעבוד אתו במחיצתו הרולד וילסון, צעיר משכיל ומורה בבית-ספר עממי. זכר הימים ההם לא ימוש מלב סילס גם בימי זקנתו.

"ימים אלה – סחה בעלת-האוזנה לאישה – ירגיזו את נפש סילס כחלום-בלהות. הן נפלא הוא – כך יאמר סילס – אשר יוחקו אי-אלה דברים במהך. – – – נורוד קשור בכל גימי לבו לשפה הלטינית. הן שאל שאלני מה דעתי על מאמר הרולד זה, כי שפת-לטין למד כלמד איש נגן עלי כנוד באשר יאהב כן. אך זאת היא תשובתו אף טח לי, כי לא יכול לטעת אמונה בלב העלם כי יש להפוך ולמצא מים בקלשון-לזו – לאות ולמופת נאמן מהרבה התועלת הצפונה בספרים."

סילס השכיר נטל את חלקו גם ברגש-כבוד פרטי. שפלות-מעמדו וקטנות-ערכו בחיים לא דפאו את נפשו ולא טמטמו את חוש הגאווה האנושית שלו. וזוהי באמת הטרקדיה האלמת שבחיי אדם עלוב זה. נכנע הוא ואינו נכנע לגורלו. פועל זקן מדכדך-חיים ונגוע-תלאות, תשוש-כוח וירוד-נפש בא אל אמות-אדוניו לבלות בה את ימיו האחרונים, חדל-אונים הוא ואינו שוה בעמלו כלום, אך ניצוץ הכרה עצמית עודנו חי עממו, לידי התבטלות גמורה עוד לא הגיע – את נפשו לא יבזה ורחמים לא יבקש. בא הוא ורעיון במוחו כדת מה להוציא לפעולה את מחשבתו מאז ולהיות לעזר לאדונו בחפירת-תעלה בעמק-שדהו. ואולם המות יקדמהו בינתים מהוץ לבית-אדוניו – אמלל ונדכה, אך בעצט קמו וטהר-נפשו. וכה יטים פרוסט את ספרו הטרגי הקצר:

"לך והפטת וראית בציניך", – אומרת האשה לבעלה, –

"אולם זכר ואל תשפח, וורן, את אשר לפניך:

הוא בא הנה לעזרתך לחפר את השדה.

פי דרך חדשה מצא. אל נא תלעג לו.

אולי גם לא יזכיר את הדבר. אף אולי יזכרנו.

ואני פה אשבה לי ואראה אם העננה הצפה שם

תקטנה תפגע בירח או תעברנו.

פגע פגעה בירח.

למעלת סמל כללי. מחיק ניו-ענגלנד הם באים, אך אל חיק-האנושיות הם שבים.

רוברט פרוסט עצמו ציין את קבץ-שיריו האמור בשם „ספר אנשים“. השם „ספר הנשמות“ הוא, אליבא דאמת, יותר מתאים לו, כי אכן זהו הקו היסודי בשירתו של פרוסט — הקו הפסיכולוגי. לוקח הוא המשורר בני-כפר תמימים ופשוטים — מיושבי ההרים על-פיהרוב — מעמיד אותם בנסיגות נפש קשים ובורא לנו את הילכת להציץ לתוך מסתוריינשמתם.

כל שיר ושיר אשר באותו קבץ הוא ספור שלם. ואולם העקר בספורים אלה הוא לא הצד הנגלה, כי-אם הצד הנסתר שבהם הנבלע בין השיטין. בשרטוטים דקים מן הדקים, אגב-אורחא וכלאחר-יד, מתאר פרוסט את גבוריו, אך מתוך נקודת-מכחול אלה האלמות, הצנועות תצטרף אט-אט דמות-דיוקנס המסימה ותתקרת בזכרוננו בבהירות יתרה.

הנה לדוגמה השיר „מות השכיר“.

מעשה בפועל זקן העוזב את אֶחָז־אֶדוֹנָיו, שבה עבד רב שנותיו, ושב אליה אחר זמן מועט, כדי לבלות בה את שארית ימיו. כהגיעו לבית-בעליו לא יתנהו רוחו להפנס פנימה בטרם נתנה לו הרשות לכך. בעל-האחוזה איננו בביתו אותה שעה, ואשתו תקדמהו על סף-הבית. כשוב בעל-האחוזה הוא מסרב בראשונה לקבל את פועלו הזקן בחזרה. אבל סוף-סוף הוא נאות לבקשת אשתו והריהו הולך על-מנת להכניסו אל הבית. אך מיד הוא שב על עקביו ובשורה בפיו: הפועל מת.

אולם יותר משאנו נפעלים על-ידי מותו הפתאמי-הטרגי של גודד שבעי-מים זה אנו באים לידי התענינות בטיבו של הפועל החי, הגבור הדומם של הספור. יתר על-כן, אין הגבור מופיע על בימת-החזיון אף רגע, אך רשמ-רוחו נעשים כה ברורים וגלויים לנו, כאלו ראינום מבעד לאספקלריה מאירה. הוא אחת מאותן הנפשות האלמות אשר את דבר-מציאותן לא נשמע, כי-אם נרגיש. פועל פשוט הוא, איש ההמון, שאין לו בעולמו אלא חלקת-השדה שהוא מצבד ומסירותו לאדונו גותני לחמו. הריהו אחד מאותם „המיליונים הדוממים“, אנשי האת והמעדר, המכונה והסתנה, העוברים יום-יום על-פנינו בבקעת-החיים אי-נראים ואי-מפארים. ואף-על-פי-כן יש בו, בנכה-חיים זה, גם מנה יפה של מה שאנו אוהבים לקרא בשם „עצמיות אידיאלית“. בלבו של צנוע-הוויה זה יש אשר יפרחו גם הלומויות ועדי-כמה שלא יהיו קטנים ואייחשובים במהותם הנה יש בהם, אף בהם, לרוחם את נפש בעליהם ולמלאותה תכן ושאיפה. כחו של פועל שתקן הוא בהקמת ערמת-שחת. „כל צרור וצרור קשוננו יעל, על מקומו ישים, ואת ומספר לזכרון יתן לו, למען ידע ובנקל ימצאהו להפילו כבוא העת“. זה כחו לאדונו. וחלום-חיוו הוא: לחפש ולמצא דרך מתקנה לחפירת-העלה בשדה-

והדעות וההשקפות שלו מצמצמות הן במעגלי הפורטיטניות הצר ואין בהן אפוא לא משום בנין-עולם ואף לא משום הריסת-עולם. דרשן-הלך זה עובר על בית-אכר בחצות ליל-הלך, בשובו מגודויו בכפרים. סופת-שלג נוראה מתחוללת בחוץ. האכר ואשתו מקדמים את פני האורח הסר לביתם בשמחה והם מדברים על לבו להשאר אתם עד אור הבקר. מזהירים הם בו לבלתי סכן את נפשו בלי-זנזנה כזה. ואולם לא מוגלגב הוא הדרשן כי ישמע להם. אדרבה, הסופה מגפירה בו את התשוקה להמשיך את נסיעתו לביתו. „הסער קורא לני” – הוא קורא ויוצא לדרכו, למרות אזהרותיהם של האכר ואשתו.

ומפני שאנו נכונים לראות בדרשן-הלך זה לא סתם עובר-ארח, כי אם סמל איש-הרוח השוחה נגד זרם-החיים ודורך במסללו המיוחד, לכן אנו רוצים לשאל למשמע קריאתו הנזכרת: לאן? ולשם-מה? אך טוב טוב שלא נשאל את שאלתנו זו, כי תשובה לא נמצא עליה לעולם. כל כחו של פננד ניר-ענגלנדי זה הוא בקריאה ובתביעה בלבד – ואולם מטרת-שאיפה מקימה, אשר בעדה יסבול ויתן את חייו, אין לו.

והמשורר אינו רוצה אף לרמוז על השאלה הזאת. „אח מיזירו”, למרות היותו דמות מרכזית בשיר, יורד מעל הפרק כמעט מאותו רגע והאמן שם את פניו לתאור נפשותם של האכר ואשתו. רואים אנו והנה הם שרוים בצער ודואגים לגורלו של הדרשן-הנודד. בטוחים הם, כי בנפשו תעלה לו נסיעה זו. ליל-חרדה עובר עליהם. לפנות-בקר הם קוראים בטלפון אל אשתו כדי לדרש לשלומה. אך אין קול ואין עונה. רק צותח-הילד נשמעת בעד הטלפון. ברי להם, כי נתקמה נבואתם. ודאי נבהלה אשתו ויצאה לבקש עקבותיו. בעוד הם יושבים ומצטערים והנה צליל פעמון הטלפון באזנם. בחרדה הם נגשים כל-עוד נפשם במ. אל-נכון יודיעו להם את השמועה הרעה על הקצא גוף-המתה קפואה בדרך. ואולם – מי מלל להם כזאת? – הקול הוא קול הדרשן עצמו ובשורה בפיו, כי הגיע בשלום לביתו. – כמה מוזר הוא הדבר! הם יעצו לו ודאגו לו וכבר נדו לו וספרו עליו, ואחרי כל-אלה – נכזבו דאגתם וחששם נתבטל. אכן אין מכאוב כמכאובם! סבלנות האשה לא תעמוד בה ומרב צער ועגמת-נפש היא קוראה: הכמלון-אורחים נעשה את ביתנו לאורחים-פורחים, שאף רגש-כבוד והכרת-תודה אין בלבם? –

השיר עשיר הוא ברגעים דרמטיים נעלים, קהל בהופעתו המסתורית של הדרשן-הנודד וכלה בקריאתה הפנטית של אשת-האכר. ואולם אין המשורר מנפש את הצבעים ביותר. בצמצום נפר כחו. שרטוט אחד דק ותמונה חיה קמה לנגד עינינו ומצב ברור מתגלה לפנינו. הנה כי כן יצליח המשורר להשרות עלינו את רגשות הפחד והצפיה הממלאים את לב האכר ואשתו על-ידי פרט אחד קטן – על-ידי צותח-הילד הנשמעת בעד הטלפון. אנו שומעים את „הרהא” של הילד וכברק תחלוף את מוחנו המחשבה: אין זאת כי נעזב התינוק מאננו! אכן קרה האסון ונהי! כמעט שאנו בטוחים

ושלשה היו שם במערכה אחת פהה:
הירת, עגנת-הפסח הקטנה והיא.

וורן שב - מהר לשוב, נדמה לה.
התגב ועמד על-ידה. הפשה בורעה וחקה דם.

„וורן?” - שאלה.
„מת” - בא קול תשובתו.

בטרגדיה קטנה היא זו, קטנה שבקטנות, ומכבשנו של עולם אין בה, אך תחתה היא תשח נפש-אדם חיה, סובלת ומרגשת. ואם תרצו, יכולים אתם למצא בעלבון-חיים זה ובדכדוכי-נפש אלה כעין רמז לעלבונות ולסורים של נפשות-אדם גבוהות ומרוממות הבאות עד-דכא אף הן ומסתלקות ונפרדות מן העולם מתוך תאוות לא-נמלאו ושאיפות לא-נתקמו.

בטרגדיות קטנות שכאלה, הנוקבות ויורדות עד תהום-הנפש, מלא ומלא כל הקבץ האמור. התימות שונות הן - ולא הן, דרך-אגב, עקר כאן - אולם מתוך כל אחת ואחת מהן נשקפת נפש-אדם עוטיה ואגלה הלוחמת את מלחמתה הקשה הבודדה בין הרים נקשים ומחסרי-חמלה, ומתוך פלן מבצבצים גם יכלתו ואינו של המשורר לחטט בתאיה-הנשמה הכי-סמוים מן העין ולתארם ביד-אמונים.

בשירתו של פרוסט יש גם הרבה מן היסוד הדרמטי, במובנה הנעלה של מלה זאת. ציורי-הנפשות הם כה שלמים ונאמנים, ההתנגשות שבכחות האדם היא כה בולטת ובהירה והרצאת המאורעות כה חריפה ומפתיעה, עד כי יש לראות את רבים משיריו כראות דרמות זעירות במסגרת פיוטית.

על לבי יעלה כעת השיר „שלג”, אחת מיצירותיו המשובחות של פרוסט.

גבור השיר הספורי הזה, ה„אח מיזירו”, הוא טפוס חי של דרשן פורטני נודד בערי ניו-ענגלנד. יש בנשמתו ניצוץ של פילוסוף-לוחם הנכון למסור את נפשו על דעותיו והשקפותיו, אלא שהניצוץ לא נתלבה די-צרכו

כזה רבים המה תלמי זכוכית שבורה נערמים פה ושם,
 עד כי נדמה לך כי כפת-השמים נפלה תחתה.
 חמרים חמרים הם נגרפים אל מול שטה נובלה,
 אך השבר לא ישברו, אף כי אם יש אשר יהיו כפופים
 ומשפלים לזמן רב לא עוד ינדקפו שנית.
 את גופיהם הנטוים ככפה בלב יערות
 תראה עוד ימים אחרי-כן והנה הם גוררים
 את עליהם עד לארץ כנערות מתהפכות על ידיהן וברכיהן
 הזרקות שערות ראשן לפניהן למען יבשן בהם שמש.
 ואת נפשי הנה לאמר, בטרם הופיעה אמת-המציאות
 והפסקתני בספורה על-דבר סופת-קד
 (האוכל לדבר דברי שיר בעת?)
 כי נוח היה לי, לו כפף נער מן הנערים
 את צמרתם בלכתו ובשובו מדרך אחרי הפרות –
 אינה נער מרחק מן הישוב מקנות דעת במשחק-הפדורים,
 אשר שחוקו האחד הנה – בהמצאו לבדו,
 בקיץ או בחורף, וכה גם השתעשע לו ביחידות.
 אחד אחד הכניע את עצי גן אביו,
 כי רכב על קדקדם בזה אחר זה עד כי הרף אותם.
 ואף לא אחד בהם היה אשר לא הדלדל
 ואף לא אחד בהם נשאר אשר לא הכניע.
 הוא למד כל הטעון למוד ונזהר
 לבתמי קפץ והגם לפתע-פתאם ממחבאו,
 לבל יכניע את האילן ולבל ישפילו מטה.
 על ראשי הענפים היה עומד ומשנה את משקלו,
 מטפס לאטו ובזהירות כאשר ינהג אדם

בוה. והבשורה, כי הגיע הדרשן בשלום לביתו, מפתיעה גם אותנו לא פחות מאשר הפתיעה את האכר ואשתו וכמעט שאינה מניחה את דעתנו. אמנם סופו של השיר בלתי-צפוי הוא כלל וכלל ונראה כמילודרמטי במקצת, ואולם התבוננות מעטה תוכיח לנו כי אמת פסיכולוגית עמקה צפונה גם בו, אף כי אין לראותה בעין ערמה מיד. מרגישים אנחנו למקרא השיר הזה במקורו כאלו פרשתי-חיים ממשית נגלה לנגד עינינו כאן ואנחנו אין לנו להקשות עליה ולא-כלום, כי-אם להשתאות לעין-האמן אשר יכלה לתפוס שרטוטי-הויה כה דקים וקווי-נפש כה נעלמים ולגלותם לפנינו בכל מלואם.

לרוברט פרוסט, כאמור לעיל, ענין בחיים כמו שהם ולא כמו שהם צריכים להיות או עלולים להצטלם בתאי-דמיונו של המשורר. חוש-הדמיון, זה החוש הששי שנתן למשוררים, אינו מרגש כמעט ברב שיריו. ויש בוה טעם לפגם. אמנם ציורי-הנוף שלו נאמנים הם ובהירים, תאורי-הנפש שלו מצטיינים בדיקנותם ובאמתותם, אך מכלם נושבת כעין קרה, כקרה הנושבת מעל-גפי מצבות ולו גם הן נהדרות ביפן ועשויות מעשה-אמן, לפי שהמשורר לא אצל עליהם מהוד דמיונו החי ומזיו נשמתו הערה. ואולם במקומות המועטים בשיריו שבהם הוא משתף את דמיונו אל מראה-הטבע שהוא מתאר ומצרף גם את לבו והיתה התמונה נהדרה ותיה פי-שבעה. לדוגמה ישמש לנו השיר „לבנים“, הנתן בוה במלואו, שיר ציורי נחמד, שגימה לירית, לבבית רועדת בו ומפעמת כאקורד-מנגינה.

כי אֶרְאֶה עֲצֵי-לְבָנָה מְתוֹצְעִים לַיָּמִין וְלִשְׂמָאל
אֶל מוֹל טוֹרֵי עֲצִים זָקוּפִים מֵהֶם וְגַם קוֹדְרִים מֵהֶם,
אֲנִי אֶהֱבֶה לְחֹשֶׁב, כִּי נֶעַר מִן הַנְּעָרִים נִעְנַע אוֹתָם,
וְאוֹלָם נִעְנָע אֵין בּוֹ כְּדֵי לִכְף אֶת צִמְרָתָם,
סוּפוֹת-קֶרֶחַ תַּעֲשִׂינָה זֹאת. הֵן רָאָה רְאִיתָם – וְלֹא פָעַם –
בְּהִיּוֹתָם טְעוּגֵי קֶרֶחַ, בְּבִקְרַח הָרֶף בְּהִיר כְּכֹלֹת גֶּשֶׁם.
עִם רוּחַ קָמָה הֵם מִתְנַפְּצִים אֵלֵי גִזְעָם,
לִזְבָּשִׁים גִּזְזוֹן וּפּוֹשְׁטִים גִּזְזוֹן בְּעוֹד תְּפוּצֵץ סוּפָה
וּתְבַקַּע קְרוֹם-זְכוּכִיתָם. רָגַע יַעֲבֹר, וּמִחֲמִי שְׁמֹשׁ
יִזְרְקוּ קִלְפוֹת-בְּדִלָּח מַעֲלִיָּהֶם, וְיִפְצוֹן וְיִסְעֲרוֹן עָלֵי מִכְסֵּה שֶׁלֹּג.

דוגמה זאת תוכיח לנו, כי מלבד יכולתו האמנותית-הציורית, שבה הוא מצטיין, מחנן משורר זה גם בחוש לירי דק ומפתח. ואולם עקר ערכו של רוברט פרוסט לפי-שעה – עד-כמה שיש לשפוט על-פי רב יצירותיו שיצר עד-כה – הוא כצירם של חיי הטבע, וביחוד כמפרשן הנאמן של נפשות האפרים הצנועים והתמימים יושבי נוף ניו-ענגלנד. מעופה של שירה זו קטן הוא, כאמור, ואפקה מגבלי אך גם בקטנות-מעופה ובצמצום-אפקה אפיונית היא וגרעינית למדי, כדי לנחד מקום-כבוד לבעלה בשורת משוררי אמריקה.

בַּמֶּלֶאךָ כֹּס עַד שְׁפָתָהּ וּמַעַל לְשִׁפְתָּהּ.
 וְלִבְסוֹף הַגִּיחַ מִמְּקוֹמוֹ – וְרָגְלָיו בְּרֹאשׁ – בְּקוֹל־נִפְץ
 וַעֲשֵׂה אֶת דְּרָכֹו בְּבַעֲיִטַת רַגְלִים עַד לָאָרֶץ.
 כֹּה הָיִיתִי גַם־אֲנֹכִי מִנְעֻנֵּעַ עֲצִי־לִבָּנָה
 בְּשִׁכְבְּרִי הַיָּמִים
 וְכֹה אֶחָלָם וְאֶקְנֶה לְשׁוֹב עוֹד וְלִהְיוֹת.
 כִּי אֵינִי מִמְּעַלְמֵי־מִחְשָׁבָה וְהַחַיִּים יֵרְאוּ לִי
 בְּדַמּוֹת יַעַר שְׂדֵד־נִתְיָב בּוֹ יָכוּוּ פָנֶיהָ
 וַיִּדְגְּדְּגוּ חֲלִיפוֹת מִמֶּנּוּעַ קוֹרֵי־עֵקֶבֶשׁ פּוֹרְצִים לָהֶם
 דֶּרֶךְ בְּתוֹכֹו,
 וַעֲיִנָּהּ הָאֶחָת תִּדְמַע, כִּי הִצְלִיפְתָּהּ זְמוּרָה וְתַפְצָּעָנָה –
 אֲנִי אֶחָפֵץ לְהַפְרֵד מִגִּי־אָרֶץ לְזִמְרָמָה
 וְאַחֵר לְשׁוֹב אֶלֶיהָ שְׁנִית וְלִהְיוֹת מִחֻדָּשׁ חַיִּי.
 אֶךְ אֵל־נָא יְבוֹא גּוֹרֵל רַע לְטַעוֹת בְּכוֹנְנָתִי,
 לְמַלְאוֹת אֶת תְּאוֹתַי וּלְנִתְקֵנִי מִגִּי־אָרֶץ
 לְבִלִי שׁוֹב עוֹד. טוֹבָה הִיא הָאָרֶץ לְאַהֲבָה בָּהּ,
 לֹא יִדְעָתִי מְקוֹם אֲשֶׁר יֵיטֵב מִנָּה.
 חֲפֹצָתִי לְהַפְרֵד רַק וּלְטַפֵּס עַל עֵץ לִבָּנָה,
 לְטַפֵּס עַל עֲנָפֵי הַשְּׁחֹר עַל רֹאשׁ גִּזְעַ לִבְן־שֶׁלֶג
 נְטוּי כְּלָפִי שְׁמִי, עַד אֲשֶׁר הָעֵץ לֹא יוּכַל שֵׁאת עוֹד
 וַיִּכְף אֶת צִמְרָתוֹ וּלְאָרֶץ יוֹרִידֶנִי.
 אֲכֵן נָעִים הָיָה אֲנִי לִי גַם בְּלָכְתִּי גַם בְּשׁוֹבִי.
 עוֹד יֵשׁ אֲשֶׁר יִרַע גּוֹרֵל אִישׁ עֲלִי־אֲדָמוֹת
 מִגּוֹרֵל מִנְעֻנֵּעַ עֲצִי־לִבָּנָה.

כל־זה, ואני אינני מאמין עוד בעצמי, כי באמת נגאלתי מאפֿלט בתי המערכות שברחוב דלוגה וברחוב פֿנסקה ומן המזכירות הציונית התפלה ומפֿליטוני־הפקרת שלי ב„הזמן“ ומכל המצוקה אשר מצאתני למן היום אשר באתי ל־שבת ב„מרכזי הספרות“ – והנה נושא־האגרות עובר על החלון ומגיש לי מכתב בצרוף חבילת קונטרסים דקים ונאים, שאני רואה אותם בפעם הראשונה.

המכתב היה מאת ברנר, והקונטרסים – החוברות הראשונות של „המעורר“.

לבי חרד. קראתי את המכתב פעם ושתיים ושלש. קול רע המה מתוכו – קול הבודד האחד אשר ינשא אל הבודד כמוהו; ועל־כן היו הדברים כה פשוטים, נמוכי־קול ונאמנים. הוא קרא לעזרה, אך בלי פתוס וגבוהות. לא להציל את הספרות בא, לא להרים את היצירה העברית; אך כל־זמן שאנו חיים, המלה העברית יקרה לנו ואין להזניחה. אולי אין לעם ישראל צרך בה, אך לנו, למעטים, ודאי יש צורך, ואנחנו לא נוֹתֵר עליה. הוא היה הראשון אשר ראה את־עצמו לא כבן־עם, כי אם כחבר של קבוצה, והוא חפץ לחיות ולעבוד בעד הקבוצה הזו. רק עליו נשען ואלינו נתפון. מכתבו היה קצר ומעשי, בשורות מעטות העמידני על מצב הירחון העגום ועל מצב רוחו העגום עוד יותר. „מפרי הסופרים, שפניתי אליהם, אמנם לא נענו זמן מרובה. וגם אותם איני מאשים. המצב ידוע ומובן. עתה החלו להתעורר קצת. הלאו“!

... „על עתידות איני מדבר, אך רוצה הייתי, שתהא היצירה העברית בלשון־הקודש. רחוק הדבר גמ־כן שתהא בל־רגון. ברם, תמה אני, אם יש בכלל עוד כח־יצירה ליהודים“.

„אם יש עוד כח־יצירה ליהודים“ – ובכל־זאת הוא יושב ומתענה בל־גדון ומסדר בעצמ־ידיו את הקונטרסים הקטנים, ועל כל שיר קטן ורשימה קטנה, שהוא מקבל, הוא מחליף עשרות מכתבים, ועל כל רמו ל־יצירה, שהוא מגלה בספרות העברית, הוא חי ומתמלא תקוות. אלה היודעים, כי האמונה העסקה ביותר פורחת דוקא על פי התהומות, לא יראו שום זרות בוה. היאוש אורב תמיד לא־אֶשֶׁר יקר ביותר.

גם את הקונטרסים קראתי ושבתי וקראתי. כיום אינם עוד לפני. ימים רבים שמרתי את שני כרכי „המעורר“, כשמור איש על זכרונות נעוריו ואותות נעוריו. וצר לי מאד, כי בימינ־דנִי אבדו. אך עד־היום עוד עולה ומקנן לי מתוכם עז נעורים. איזה דבר היה צרור בעלים הרעננים האלה, אשר לא ישוב עוד. זה היה המגפסט של ה„קבוצה“, גלוי־דעתו, שלא יותר על היצירה העברית בכל תנאי שהוא ובכל מצב שהוא. מעטים אנחנו ורבים אנחנו ומחסרי־אונים, – כן! אך רצוננו עמנו וא־להים עמנו. זה המען אשר נחרב – מעיננו הוא, ועליו נחיה, על אף כל שטן. לא לנו תגלו, מה רב ענינו, מה עלוב בטחוננו. אך באשר לנו גאחו ואת חיינו הדלים נרעיף על ה„גן הנטוש“ – ולא נעזבהו.

עם ברנר

זכרונות ורשמים

א

הזכרונות על האנשים הקרובים לנו הם תמיד יחד עם־זה גם זכרונות חיינו אנו, ואין לראותם נפרדים מבלי אשר תפגם דמותם. ההמון, אשר דרכו לקרא תגר, רואה בזה „אי־נוס“; אך ציור ברור זקוק גם ל„פון“ בהיר. וכזה יהיה תמיד רק המצע האישי.

המגע הראשון ביני ובין ברנר, אשר קרננו זה לזה לכל ימי־חיינו, הל בתקופת־מעבר בחיי, בתקופת־מעבר קשה גם בחיים אשר מסביבי. זה היה בקיץ שנת 1906. לאחר חרף ארך ועגום בקישינ׳ב — לאחר שחיתות אוקטובר, לאחר הכובות הריבולוציה הרוסית — ולאחר הרס פנימי גדול גם בחיי הפרטיים, באתי באביב של השנה ההיא לשבת בעירה בסרביית קטנה, שוקטת על הפרוט ומקפת שדות־ירק וכרמים — בליאובה. צאתי את קישינ׳ב היתה מעין מנוסה. לעירה הנדחה, הרחוקה מן הישוב, נמלטתי מן השאון של הכרך, מכנופיות הריבולוציונרים המדלדלות ומן הציונים. נמלטתי גם מעצמי. הלב היה ריק. הספרות העברית העתית כמעט נתבטלה כלה מחמת המציק. ואני הייתי, גם בלא־זה, רחוק אז מפל ענין ספרותי. באתי לליאובה להיות מורה לתינוקות — ולשפוח, ולשכוח! לאחר שנות התקות והכאב באודסה, נרשה, קישינ׳ב היתה לי ליאובה למקלט־השכחה, לאי־הדממה. לא החלפתי כמעט מכתבים, לא קראתי עתונים. יראתי את המרחב, אשר זה־עתה נסתי מפניו מנוסת־אימה. שבתתי אל שדותי ואל גני, כשוב נדח אל מולדתו; נייטב לי. ו„באהלי־שקט“ אלה אמרתי לשבת ולנוח ימים רבים.

והנה, זוכר אני, יום קיץ אחד, אחר הצהריים, עת בוא הדאָר. הלמודים בבית־ספרי נגמרו, ואני מביט דרך חלון חדרי על המרחב הירק שלפני ביתי. היתה שעת השממון הקיצי הנעים, בהיות הלב פתוח לפראות הקטנים והיקרים. זכוב מזומז, סנונית מבריקה, ענף מתנענע — עולם מלא

לְשֵׁאת ולְזִכּוֹר. לְזִכּוֹר, כִּי הַחַיִּים אֵינָם דֹּבֵר שְׁבַע־שְׁוֹעִים...
 לְקוֹנְטְרַסִּי „הַמַּעֲוֹרֵר“ הֵייתִי מַחֲכָה בַּפֶּתַח הַבְּדִידוֹת שֶׁלִּי כִּלְחֻבֶּרֶת רַעֵי
 יָקָר. כֹּל חוֹבֶרֶת הֵיטָה נְשִׁיב־חַיִּים עֲזָה, קוֹל קוֹרֵא מִמְּרַחֲקִים. הֵיא
 הִבְרִיאָה. הַתַּעֲוֹרֵר שׁוֹב חֶשֶׁק לְהַשְׁמִיעַ קוֹל, לְהַצְטָרֵף אֶל הַחֲבוּרָה הַקְּטָנָה
 וְהַנֶּאֱמָנָה, שֶׁהִשְׁתַּתְּפָה בְּ„הַמַּעֲוֹרֵר“.

שִׁלַּחְתִּי לוֹ שִׁירִים מַעֲטִים. הִרְבָּה לֹא יִכְוֹלְתִּי לְהִשְׁתַּתֵּף בְּ„הַמַּעֲוֹרֵר“.
 מוֹדָה אֲנִי: הֵייתִי חֹסֵר אִזּוֹ אוֹתָהּ הַאֲמוּנָה, גַּם אוֹתָהּ הַמְרִירוֹת הֵייתִי חֹסֵר.
 לְאַחֵר כֹּל מָה שֶׁעָבַר עַל הַסְּפָרוֹת הָעִבְרִית בִּימֵי הָהֵם, הֵייתִי עוֹד נִדְהָם
 פָּלֵי, הַלּוֹם־יָאוֹשׁ. וְהוּא דֹרֵשׁ, תִּבְעֵ. הָיוּ מַכְתָּבִים, שְׁבָהֶם דִּבָּר תַּחֲנוּנִים.
 „מִפְּנִימָה עֹזְבַתְנִי?“ שֶׁאֵל פֶּעַם קִצְרוֹת, וְהִרְבָּה כָּאֵב הִיא עֲצוֹר בְּמַלִּים
 הַמַּעֲטוֹת הָאֵלֶּה, שֶׁהָיוּ כְּתוּבוֹת עַל גִּלְוִיָּה אַחַת, בְּלִי הוֹסָפָה כְּל־שֶׁהִיא. הַמַּצֵּב
 בִּינְתִים הוֹרֵעַ. וְלֹא רַק הַחֲמָרִי. הִירְחוֹן סִבֵּל בִּיחּוּד מַחֲסֵר חֲמָר סִפְרוּתִי.
 וּכְכֹל אֲשֶׁר הַכְּבִיד עָלָיו, כֵּן נַעֲשֶׂה יָקָר לוֹ יוֹתֵר וְיוֹתֵר. אִי־אֶפְשֶׁר הִיא שֶׁלֹּא
 יִרְגִּישׁ, כִּי „הַמַּעֲוֹרֵר“ הוּא לֹא רַק אֹרְגָן סִפְרוּתִי הַשּׁוֹב, שֶׁנִּדְפְּסוּ בוֹ כְּמָה
 דְּבָרֵי־שִׁירָה מְצִינִים, כִּי אִם בְּעֶקֶר – בְּטוֹיֵי־חַיִּים חֲדָשׁ. בְּנִגּוּד לְאוֹתָהּ
 הַשְּׁלִיחָה הָאֶקְדָּמִית, שֶׁהִיטָה שְׂרוּיָה עַל דְּפִי „הַשִּׁלַּח“ וְשֶׁאֵר כְּתִיב־הַעֲתָה,
 הַתְּהַלֵּךְ כֹּאֵן תְּמִיד הַסֵּעַר, סֵעַר הַרְצוֹן וְהַכָּאֵב. עֲקֻשְׁנוֹת הֵיטָה בוֹ וְרוּחַ מְרִי.
 הַכְּרוֹז מִלְחָמָה הִיא כָּלוּ – מִלְחָמָה עַל כֹּל קִפְאוֹן וְעַל כֹּל שְׁלִיחָה וְעַל כֹּל
 שׁוּיוֹן־נֶפֶשׁ. בוֹ הַתְּחִילָה הַתְּקוּפָה הַחֲדָשָׁה בְּסִפְרוֹתֵנוּ – תְּקוּפַת הַמַּעֲפִילִים. הוּא
 הִיא אוֹת הַמְּרָד.

כִּשֶׁהֲרִגִּישׁ בְּרָנֶר, שֶׁלֹּא יוּכַל עוֹד לַעֲמֹד הִרְבָּה, הַתְּאֹזֵר עַל וּמַכְתָּבָיו
 הָאַחֲרוֹנִים, לִפְנֵי הַפִּסְקָת „הַמַּעֲוֹרֵר“, הָיוּ מַלֵּאִים הַחֲלָטָה נִמְרָצָה אַחַת –
 לְהַמְשִׁיךְ, וַיַּעֲבֹר עָלָיו מָה. אֵךְ אֵין כַּח אֲשֶׁר יוּכַל לְהַלָּחֵם הִרְבָּה בְּאוֹתָהּ
 הָאֶפְסָתִיָּה, הָאוֹחוֹזֹת פֶּעַם בְּפֶעַם אֶת פִּלְנוֹ. בְּרָנֶר הִיא אִישׁ־מִלְחָמָה. כִּשְׂרָאָה
 אֶת מַתְנַגְדוֹ, חָגַר אֹן, הִיא מוֹכֵן לְקָרֵב. אֵךְ בְּפָנֵי שׁוּיוֹן־הַנֶּפֶשׁ שֶׁלֵּנוּ רַפּוֹ
 גַּם יָדָיו. זֶה הַכְּרִיעַ גַּם אוֹתוֹ. לֹא עָבְרוּ יָמִים מוֹעֲטִים, וְאֲנִי קִבַּלְתִּי אוֹתָהּ
 הַחוֹבֶרֶת הַתְּשִׁיעִית שֶׁל „הַמַּעֲוֹרֵר“, שֶׁעַל שׁוֹלֵי הַשַּׁעַר שֶׁלָּהּ נִדְפְּסָה הוֹדַעְתוֹ־
 מַחֲאָתוֹ שֶׁל הָעוֹרֵךְ בְּמַלִּים קִצְרוֹת, חֲנוּקוֹת חֲצִיץ מִתּוֹךְ עֲלָבוֹן וּמְרִירוֹת. כִּכָּה
 יִפְרֹד הַמִּשְׁחָק עַל הַבִּימָה בְּרָאוֹתָ אֶת הָאוֹלָם רִיק לִפְנֵינוּ...

אִזּוֹ בָּאָה הַפִּסְקָה קִצְרָה בְּהַלִּיפוֹת מַכְתָּבֵינוּ. הִגִּיעוּ אֵלַי רַק יָדִיעוֹת
 סְתוּמוֹת עַל־אוֹדוֹתָיו. מִסְרוּ לִי אַחֲדִים מֵאוֹתָם הַפְּטוּיִים הַחֲרִיפִים, שֶׁפִּיו הִיא
 מוֹלֵט לְפַעֲמִים בְּהִיטּוֹ שְׁכוּר־יָאוֹשׁ. לְפִי הַיְדִיעוֹת הָאֵלֶּה, עֹזֵב בְּרָנֶר אֶת
 הַסְּפָרוֹת הָעִבְרִית, הַתְּרַחֵק, וְאֵין אִישׁ יוֹדֵעַ אֵיךְ. לֹא יִכְוֹלְתִּי גַם לְכַתּוֹב אֵלָיו.
 וּבַעֲצֵם לֹא הִיא לִי גַם מָה לְכַתּוֹב לוֹ. הוּא לֹא הִיא מֵאוֹתָם הָאֲנָשִׁים,
 הַצִּמְאִים לְתַנְחוּמֵי־שׂוֹא בַּחֲלָה נֶפֶשׁוֹ. שִׂמַּח הִיא לְרֵאוֹת וּלְהֵרָאוֹת
 אִזּוֹ הָעוֹלָם בְּמַעֲרָמָיו, וּמִתִּי־סוּדוֹ הָיוּ רַק אֵלֶּה, אֲשֶׁר הִכִּירוּ כְּמוֹהוּ, אֲשֶׁר
 הִתִּיאֲשׁוּ עִמּוֹ מִלֵּל, – וְלֹא עֹזְבוֹ אֶת הַמַּעֲרָכָה.

גַּם הוּא לֹא עֹזְבָה עַד יוֹמוֹ הָאַחֲרוֹן. מִקֵּץ יְרֵחוֹם מַעֲטִים קִבַּלְתִּי אֶת
 מַכְתָּבוֹ הָרֵאשׁוֹן מִגְּלִיצִיָּה. וּכְאֵלּוֹ כְּלֹמֶם לֹא הִיָּה. הוּא הַמְּשִׁיךְ. אֵכֵן תְּקוּפַת

זה היה קול היאוש, אך אותו היאוש המפְּרָה, התובע, המכה על הלב ומצוה: גִּדְלָה! קשה עתה לשער את הרשם, אשר עשו אז החוברות הדקות האלה. מכל מאמר, מכל רשימה, ואפילו מתשובות המערכת היה הלב דולֵה יאוש ואמונה, יאוש ואמונה, ומערבוב שני אלה התחזק, התחַסֵּן – נמלא כח לחיות, לפעול, „כי עֲמָנו אֵל“. ככה היו משפיעים ביחוד דברי ברנר. דברי הפולמוס שלו כלפי חוץ היו מפליאים בבטחונם. הם היו שקוּם גאון של צער. אַחֵר היה קולו כלפי פנים: אנו, היודעים את ענינו, אֵל־נא נרים את קולנו בכח. נעבוד ונדום, נעבוד ונדום.

זאת היתה גם השפעת מכתביו. לא היו בהם הבטחות, לא היו גם תנחומים. היה הצער הגלוי, הפשוט, הבְּרָנרי, שהיה אוכל ומעודד, אוכל וקורא לפעול. עוד אז, בהיותנו כלנו צעירים כלִיכך, העמיק הוא לראות והרחיק לראות יותר מכלנו. איש מאתנו לא הרגיש עוד את כל הבדידות של הסופר העברי, את תלישות היצירה העברית, את יתמותה, כמוהו. איש מאתנו לא ידע, עד־כמה אין על מי ועל מה להשען, כאשר ידע הוא. ובכל־זאת לא התעורר איש לעבודה, לא היה מוכן פֶּלו תמיד לאשר יקראוהו – כמוהו.

זוכר אנכי: אני כתבתי לו באחד ממכתבי, כי מקומו של „המעורר“ בארץ־ישראל וכי מקוה אני להיות בקרוב שם. על זה הוא משיב לי באמון דבריו:

„אומר אתה: ארץ־ישראל. אני, אדם לא־חולה ויודע את מלאכת סדורה־אותיות⁽¹⁾, מוכן לנסוע לשם בכל שעה. אך מי יודע, מה יהיה שמה? ליהודי אִי־הלא אין צורך בזה, ובכן שוב בשביל יהודי הגולה, שגם להם אין צורך בזה, – ומה לי לונדון, מה לי ירושלים?“ „מוכן לנסוע לשם בכל שעה“ – הוא היה תמיד מוכן, אם רק יהיה צורך בו. ואף כי „ליהודי ארץ־ישראל אין צורך בו“. אך לו לעצמו היה צורך בארץ־ישראל, ולאחר שגלגל עוד עם „המעורר“ בלונדון ימי אפֶּלה ועם ה„רביבים“ בלבוב, בא סוף־סוף אל הארץ לחיות ולפעול – ולמות.

מכתביו, חוברותיו וקבציו ליוני בימי תקופה, שְׁמָה בחיי, והשפעתם היתה תמיד חיונית, מתמדת ומברכת. אנחנו הרגשנו שנינו תמיד, עד־כמה אנו שונים זה מזה ברתמוס היסודי של תכונתנו („שֵׁךְ, בכל הריחוק שבינינו“ – היה אוהב לחתום לפעמים על מכתביו), אך לא היינו מתנגדים זה לזה. אנחנו היינו משלימים, במובן ידוע, זה את זה. הוא היה תמיד הבוגר, רב־הנסיון ורב־התמרוצים. הוא לא נתנני להתמכר לחלומות יותר מדי, לשהות יותר מדי „תחת שמי הזפים“. הוא היה אמת המעורר, הפתוח כלפי הרוחות – הוא לא נתן לא־דיליות מרָפָה שְׁתִּישָׁן, שת שפִּיחַ. רמזיו במכתביו ובשיתותיו היו תמיד: רק לא לפרוק את קשי החיים.

(1) ההטעמה היא של ברנר.

הביאוהו יום אחד לארץ־המולדת. בהסתר־פנים בא, כדרכו, ואיש לא ידע. לאחת המושבות מהר – אל העבודה, עבודת־כפפים. נפשו עיפה גם מן הספרות, מן הרעש אשר עמה. לדממה שאף, לפשטות, להיות עם אחים למעדר, להיות אתם, להדמות אליהם. הוי, הגעגועים האלה להתנער מאבק־סופרים, מכל אותו המחנק, אשר יתהוו במסבת אנשי־הרוח, אפילו הטובים ביותר, הנקיים ביותר! ברנר הרגיש כמה פעמים בחייו, ואולי גם כמה פעמים ביום, את המועקה הגדולה הזאת, ולא פעם נסה להמלט, להתחמק, להציל את נפשו. אך זה היה כבד ממנו. בטבעו היה איש־רעים, אהב את חבריו המעטים, חרד עליהם. הוא לא היה מאלה, אשר בסתר־אלהם יחיו על יצירתם, ודבר אין להם עם החיים. בעזבו את הצבור האחד, כי נואש ממנו, שאף אל צבור אחר. גם כאדם וגם כאמן היה תמיד צמא לרשמי־חיים, למראות־חיים.

מקץ ימים אחדים לעבודתו במושבה חלה את חליו, ובא ליפו להתרפא. כאן הכירוהו, והשיבוהו, כמובן, מיד אל הספרות. לא עברו ימים מועטים, והוא, בעינו החדורת, בכשרון האור־נטציה שלו שאינו מצוי תפס בבת־אחת את כל הטרגיקה שבישוב. מאמריו „בפעם המאה“ ב„רשפים“ ופרקי „מכאן ומכאן“ זעזעו. רק הוא היה עלול להשתחרר מכל הרומנטיות השטחית, ולראות את ארץ־ישראל כלה כמו־שהיא. לפניו נתגלו האורות והצללים יחד במוזיגה כזו, כאשר יתגלו רק לפני האמן. עינו הכואבת הקיפה את הכל. השטחיים היו חוששים, כדרכם תמיד, להפסד הישוב. אך השפעת ברנר היתה ההפך מזה. מכיון שהוא לא השיב ידו מן הכל, האמינו בו. לאחר גלוּי ברנר לא היה מקום עוד לספקות, לחששות. נוצר הבסיס האמיתי: הפאב והאהבה. וככה התחזק הרצון לבוא שמה, אל הגיטו שבמולדת, ולשאת בסבלותיו ולקחת חלק ביצירתו.

אותה שעה נתחדשה שוב חליפת־המכתבים שבינינו. מכתביו מיפו חדשו גם את רצוני לעלות. ברנר אמנם לא קרא, לא הכשיר, לא הלהיב. אך העובדה, שהוא שם, היתה מספקת. כבר היה אל מי לבוא, היה על מי להשען. אך עוד עברו כשתי שנים עלי בנאות־הכפר אשר בסביבת־יִרְשָׁה עד אשר קבלתי יום אחד, אולי המאשר בכל ימי־חיי, את הטלגרמה מאגדת המורים שבארץ־ישראל לבוא ולערוך את ה„מולדת“.

אז נפגשנו פנים אל פנים בפעם הראשונה. זוכר אנכי בקר־תשרי אחד. השעה היתה מקדמה. אני זה־עתה קמתי משנתי וישבתי על היציע, הפונה אל הים. רק חדש ימים עבר מיום בואי לארץ־ישראל, ואני הייתי עוד שכור־יפיה. גבעות חולה קסמו לי והים קראני יום ולילה כנגינת־הג. בבקר ההוא, בקר של ערב סכות, הייתי חלש מעט. לפני שלשה ימים קמתי מחליי, ובשבתי נמנמתי תנומה קלה לרוח־הים אשר נשבה על פני. והנה אני שומע קול צעדים מתחת לגזוזטרה. בית־מעוני היה אז האחרון בתל־אביב, ואני הבינתי כי הולכים אלי.

נשאתי את עיני, והנה הזקן א. ז. רבינוביץ בפניו המאירים,

ה"רביבים" כבר היתה אחרת. זאת היתה הדממה שלאחר הסער. נשימת שקט עלתה מתוך המכתבים וזהר קץ של שכחה. באחד מכפרי גליציה נח ברנר מעט מקור המונה של לונדון. עם שירת ביאליק התיחד בשדה, ודומה היה, כאלו חלום-הזוהר של לונדון נעקר מן הלב. גליציה, כפולין ובסרביה, עוד אצרה בתוכה מעט תם ונער, ופליטי רוסיה התנערו שם לשעה מן זקפאון שלאחר המהפכה. גם ברנר נתן מעט להשיב על פניו את האויר הנוח הזה. קבצי ה"רביבים", שיצאו בגליציה, לא היו ההמשך הישיר של "המעורר". לא יכלו להיות. חזיון כ"המעורר" הוא תמיד בודד. הוא נוצר על-ידי אישיות, שמצאה את שעת-הפשר להביע את עצמה כלה, שתקופה ידועה היתה מסיעה בידה להבליט את מהותה. מה שארע בשנת 1905 ותקופת הקפאון שבאה אז לספרות העברית, הראו לברנר, כי חזון-הכליון אשר חזה בלבבו, בעיניו המרחיקות ראות, לא היה חזון-שוא. אז בא אלינו עם משא-רוחו הקשה, — הקשה והמרפא. לא את הכליון ירא, כי אם את נביאי השוא, את תרמית-הלב. מי שרואה את התהום לפניו, זה יעמוד תמיד על המשמר, זה לא ישלח את עצמו ואת האחרים — זה לא יפול. תקופות הכשלון הגדולות בתולדותינו באו תמיד לאחר תקופות המשיחיות הכוזבות. על-כן גלחם תמיד עם כל רומנטיקה עצומת-עין; על-כן הפץ תמיד קדם כל לראות. את כל מאורע טרגי בחיינו, שהיה בו כדי לקרוע את הצעיף מעל פני הדברים, להראותם באורם האמתי, היה פוגש כמעט בתרועת-לב פנימית. זה היה משום שהוא האמין, שרק בדעתנו את הכל, נרפא — עדיכמה שיש עוד בכלל ארוכה לנו. זאת היתה מהותו. זה היה הפתוס הנבואי שלו, המעמיד אותו, כאישיות פועלת, בשורה אחת עם מגדלי, עם ביאליק, עם אחד-העם. זאת היא הריאליזם הקדושה, — העלובה בעיני האנשים מרימי-הקול, וגדולה ויקרה לאלה היודעים כי כל בני-עם הוא גם חנוך-עם, ואין מחנך פאמת כמו-שהיא, פדברים כמו-שהם.

תקופת ה"רביבים" היתה תקופה של ריאקציה במובן ידוע. של עיפות. הרוח הלוחמת נרדמה לשעה. רק זעיר-שם עוד פורצת הרענונות העזה של רוח "המעורר". אך בספוריו, שנדפסו בתקופה ההיא ב"השלח", ב"העולם" מחיי הצבא וממדורי הגיטו שבמדינות שונות, המשיך את האפוס המתיריד של התנוונות האמה בגולה. לא היה איש, מלבד ביאליק, אשר ראה את כל הנזלות שבגסיסת העם, במיתתו האטית, בהתגלגלו אל התהום, כראות פֶּרַנר. את אשר הכריז ביאליק בשיריו המהממים, ספר ברנר במרירות עצורה, אך בדפיו ההיסטריים הרתיח גם הוא את הלבבות ויקרעם קרעים-קרעים, כאחד מצופי התקופה הגדולים.

ב

עם כל האוש ועם כל הספקנות — היתה לבסוף רק הדרך האחת: לארץ-ישראל. השאיפה למידען נל-שהוא, העיסות מן הגיטות שבגולה

ובולטות, כעיני חיה נרדפה – לא, כחיה בודדת תועה ואין דרך. בשעות כזב – והן היו לו, אשר קבל מכאובי־ראש וענויי־קדחת כמעט תמיד, רב שעות חייו – בשעות כאלה היו עיניו עמומות, ורק אישניהן הנרחבים נשארו ערים ורעבים תמיד.

כחברים ישנים נפגשנו באהבה, בשמחה. אינני זוכר את פרטי שיחתנו הראשונה. היא נסבה בעקר על הזכרת ה„מולדת“ הראשונה, שיצאה אז בעריכתי. ההירות, האידיליות הרבה, שהיתה נסוכה על „מולדת“, לא ישרה בעיניו. „כל אידיליות מקפאה“ – היה אומר. לא פעם נודמן לנו אחד־כך להלחם על זה. פונתי היתה לתת ב„מולדת“ דפי־אור מועטים לבני־נעורינו, לתת להם מעט ירק ומעט גיל; ודעתי היתה, שעלינו לחזק את רוחם, לחסן את אפים בהשיבנו עליהם את רוחות הזעף, בהוציאנו אותם בעודם רפים אל קשי הקרב. ביחוד לא שמח על הפיטיות היתרה, ראה בה אונאה עצמית, רגשות מספקים, בלתי־מתאימים אל המציאות. אך זה לא מנע אותו משמח על כל דבר אמנותי נקי – ביחוד במקצוע הליריקה הזכה. נשמתו טענת־הסבל היתה זקוקה ביותר. לאותו השחרור והרך, ששירה לירית אמיתית מביאה עמה.

פגישותינו התכופות ביותר היו בירושלים. (הוא היה יושב אז ישיבת קבע בירושלים ומשתתף ב„אחדות“). בבואי בפעם הראשונה לירושלים, סרתי, כמובן, קדם־כל אליו. במבואות צרים הלכתי עד בואי אל בית אחד, שעמד בין כרמים ערביים. שם ישב בקומה השניה. חדרי היה גדול וריק וקודר, למרות האור הרב שהציף אותו מפל החלונות. היה בו רק שלחן קטן רעוע – השלחן הפרגרי הטפסי – וכסא, ומטת־קרשים, שהיתה מסדרת על גבי ארגז־נפט. גם היא מטתו הטפוסית תמיד. פעמים רבות רבתי אתו על העוובה הזאת. „אתה מנצל את הצער“ – עקצתי אותו פעם. אך הוא לא שנה מעולם את דרכי־חיו, ואפילו בשעה שאשתו סדרה את חדרי מעונו אחרי־כך באחד הבתים היפים שבתל־אביב, התחכם להפוך את פנתו למאורת־חיה. זוכר אני מקרה קטן־ערך, שנחתם בכל־ואת בזכרוני. פעם אותה ישבנו לשמות טה, והיו שני כסאות, ואחד מהם שבור. „תן לי את השבור“, אמר בצחוק, „אני אוהב לשבת עליו“. „שבור על־גפי שבור“ – אמרתי לו בהלצה. „כן, כן, – ענה, – היטבת לאמר: שבור על־גפי שבור...“ היה הרשם, כי האהבה אל העוובה היא אצלו הרגשה נפשית יסודית. הסדר והיפי החיצוני היו מוציאים אותו מעולמו – מאותו העולם, אשר לו היה הממשיות היחידה. בעין־גנים הראה לי פעם את החדר, אשר בו התבודד ימים אחדים וכתב את ספרו „בהתלהו“. הדר־אסירים נוח ממנו. אך זה התאים לתכונתו. היתה הקלה משנה לו, ל„יתום היתומים“, לראות מטביב גם את יתמות העולם וקרבנו.

בבקרי אותו בפעם אחרת, באביב שנת תרע"ד, בירושלים, כבר היה נשוי. ארגזי־הנפט כבר היו רפודים מרובדים ושטיחים, והשלחן מקסה מפה, ונזחות היתה בדירתו ונעימות של זוג צעיר. הבית עמד בתוך חצר גדולה,

המפיקים שלֹוה, במהלכו המתון ובבתי-צחוקו הטובה, המרהיבה, הולך ומתקרב לאטו אל ביתי, רומז לי בעין אחת רמז של ערמה: אורח אני מוביל אל ביתך!

ורק אז הרגשתי באיש אשר הלך אחריו ונתתי את עיני בו. זה היה, כפי שנודע לי אחר-כך, ברנרד אך אני לא הכרתי, אף כי ראיתי את תמונתו פעמים רבות. על פניו שם היה הבטוי של התרכות, של לכדי-מעט, אך לא בלי אותו האור שבעצב, המיוחד לאנשי-הרוח. פה נתגלה לפניי אחר. איש בעל קומה לא-גבוהה, רחבי-פנים ורחבי-כתפיים, עם הליכה מאששת, אך לא-בטוחה, לא-מקונה; נדמה היה, כאילו נמשך פלו למטה, כאיש שאיננו רגיל לזקוף את ראשו, כשואף אל הקרקע, אל אשר בשפל. ראשו הגדול, כבד-השער, רבץ ממש על כתפיו. היה משהו רבוע בכל מראהו. לא יכולתי לשער, שהוא כופף פעם את קומתו, שגזרתו נתנה לקבל שנוי שהוא. היה משהו מתמיד, מרפז, כבד-משקל בכל קלסטר-פניו, בכל צורות-גופו. היה מתמיה, שהוא הניע את רגליו, שהוציאן מן החול והוסיף ללכת. אפשר היה בכל פעם, ששקע בחול, לשער, כי ככה ישאר. כא לה אינם זזים על-נקלה ממקומם – עלה על לב כלי-איש, שראה אותו במהלכו הרגיל.

כן, זה היה הרשם הראשון, ולא אשכחתי לעולם. ראיתי אחר-כך בתתו את קולו בצהלת צחוק, בצאתו גם במחולות, בנוח עליו אותה הקדוה הסוערת, הפראית כמעט, אשר היה מסגל לה לעתים רחוקות מאד, ביחוד בהיותו בין חבריו. אך לעולם לא אשכח את מראהו בפגישתנו הראשונה. הרשם הראשון יתמיד לעולם. הוא, על-הרב, גם הנאמן ביותר. הרשם הכללי היה מדפא כמעט. קמו לנגד העין אותם האלפים והרעבות, צעירי ישראל הגולים בנכר, אלה המושכים בעל, הכורעים וקמים, והעל עליהם – העל עליהם לנצח. הרשם היה של נושא בסבל – של זה שאיננו פורק לעולם מעל גבו את אשר הוטל עליו, שאינו מתישר, כי אם מוסיף לשאת מתוך הכרה ברורה, שאין להתפרק. זאת לא היתה הכנעה אל הגורל, כי אם התאכזרות אל עצמו, מין לעג לגורל: לא תפחידו! הכתמים הרחבות האלה נוצרו לשאת, והן תשאנה; כי אין דבר אחר בעולם זולתי שאת! והיה בסבר החלטה זו, אשר התבטא ביחוד בראשו המסיבי שחור-הזקן וקצרה-צוואר, גם עקשנות זוועפת, גם משהו לא-ברור, שהקל מעל הלב. החלטיות אמיצה זו היא היא שהקלה.

את העינים לא תפסתי כל-כך מהר. מכל פרצופו רק הן אשר משכו את הרואה ביותר. ואולם הן היו משנות את כוונן, אפילו את צבען, חליפות. כשהיה צוחק את צחוקו החזק, היה מתלהט והיתה רוקדת בהן אש מהירה, עלויה – משהו שבעיניי תינוק משתובב. אז נעשו שחורות ביותר ומבריקות-קטבות. אך בהיותו מהלך לבדו ברחובות תל-אביב (בילכתו היה בוחר תמיד צדי-דרכים ומבואות מאחורי הרחובות מדי-האוכלסיום), ואיש היה מסתכל בו מן הצד, היה נבהל מחני סבר הפאב שבהן. הן הביטו, גדולות

„מתעצל אתה להמלט! – אמרתי לו, חציי מִקְגוֹ וחציי מתבדה. – נוח לך במטת-הצער.”

אז התעורר לשעה קלה.

„בצער אין עצלות; יותר נוח להשתמט מפניו. אך אין בלבי כלום כנגד המשתמטים. כל-אחד מהלך בדרך שהיא נוחה לו ביותר.” בדבריו נשמעה כעין הודאה במקצת.

„עוד לא נחקר, מה נוח יותר – אמרתי: – אם ההתמכרות אל הצער, שהוא מלפף אותנו תמיד והוא קרוב לנו בכל עת ובכל שעה; או אמירת ה„הן”, שעלינו לעמוד בקשויי-מלחמה עליה תמיד. הצער הוא מפלט בטוח. כן, כן, – בטוח. איש לא יתנשק לו. הפל על צדו. ויש שאני חושב, כי דוקא הצער הוא „קו ההתנגדות הקטנה ביותר.”

ברנר הקשיב לדבריו, והיה דומה, שגם הפעם הוא מודה לי במקצת; אך פתאם התעורר שנית.

„לא! הצער מברית, הצער מטיל אימה, ואמירת ה„הן” באה מאליה. עלי-כרחך אתה אומר „הן”. אותי מושכים החיים רק בסבוך ה„הן” וה„לאו” שבהם יחד. גם אתה – גמר בצחוק – תכיר יום אחד, שה„הן” וה„לאו” אינם נפרדים בחיים, אינם נפרדים לעולם...”

אז נשתתקתי. הרגשתי שוב, עד-כמה קול החיים עצמם מדברים מפיו, ולא הוספתי להתנגד לו. הרגשתי שוב, שרק לזה אשר לא יבקש מנוס לעולם, לפניו יתגלו החיים בכל-הקפם ובלי תיאוריות – אותו הסבך הנצחי, אשר אין מנוס מפניו.

ג

בשובי, לאחר שנות המלחמה, לארץ-ישראל, מצאתי בברנר שנויים רבים לטובה. הרצון אל החיים התגבר, עולמו נתמלא ענין חדש. אפשר להגיד בלי הפרזה, כי הבן, אשר נולד לו בערב המלחמה, השיב אותו אל החיים. „מיום שנולד אורי – היה אוהב לאמר לחבריו – כרתי ברית עם החיים.” ואמנם כן, הברית הזאת היתה נפרת בכל. משהו שבילדות הבריק שוב בעיניו. עם אורי הקטן היה העולם אחר. אתו היה יוצא לטיול בערבים ברחובות תל-אביב, דבר שלא היה ממנהגו מעולם; אתו היה מהלך על שפת הים ומאסף צדפים וחלוקי-אבנים. אפילו אל ה„שדרות” עצמן, מקום שהילדים מתאספים לפנות-ערב, היה הורס, אם רק אורי היה אומר: „אבא, באו!” הוא נעשה אב, ברגש אלמנטרי זה צמצם את כל קשריו עם החיים. רגש-אב פשוט ואמיץ זה מלמד אותנו, שתכונת ברנר היתה רק בדברים שבחוץ ניהוליסטית וקרועה. בעמקי נשמתו היה אדם טבעי, דבק באדמה בכל האינסטינקטים הפנימיים. למרות היסוד החולני שהיה בו בלי שום ספק, היה באפיו נימים קשור אל החיים, אל ההווה הפשוטה, ובריות נפשית זו נתגלתה ביחוד באהבתו אל הנער הקטן והחביב, שהיה מענה

שעורקי סלעים היו מבצבצים פה ושם מתוך האדמה, ושיחיפרא שוו הן של דירת-הר לכל הסביבה. בבית ההוא ישב גם א. חשין, ובשכנותו – הציר פן. בלינו אז יחד ערבים אחדים טובים. אז נדמה, כאלו סרה קללת הימים השוממים, והעולם היה אחר. היה אור בחדר, וצחוק עליזים נשמע, ופנים נוחים ושוקטים היו מסביב. נדמה היה, כי לנדודים ולבידודות בא הסוף. אך זה היה רק לימים מועטים. היה בתכונת ברנר דבר, אשר לא השלים עם דרך-החיים, ההולכת למישרים. צערו היה יקר לו מן השממון שבשלוחה. ואין להעלים גם את זה: באפיו היה משהו קשה עד לאין גשא לאחים. כבד, חולני, קודח – כשהיה יושב בראשו הגדול והפרוע כפוף על השלחן הקטן, המלא עלי-הגהה, ספרים ועיתונים לאין קץ, או מתהלך בחדר חורפנים והעינים בולטות, להוטות-כאב, והפה סגור והידים מהדקות את המצח החם – לא היה בו משום נעם מיחד. הוא בעצמו היה בורח אז מבני-אדם – מן הקרובים והרחוקים גם-יחד. איזו תהום היתה ברגע אחד נפתחת בינו וגם בין אלה, שאהבו אותו כנפשם. הוא נשאר פתאם מעבר אחר, נשאר בעולם אפוף צל ומגור, אשר היה רק לו, ואין לאחר חלק בו. כמו באשר, יש גם בקונו מחבאי-סתרים, אשר השולט בהם לא ברצון ימשך אחריו את זולתו.

הוא היה בעל סטירה עוקרת, שהיתה אוכלת בהבל-פיה את כל אותן הנאות-הרמיה הקלות והתמימות, שבני-אדם נהנים ואינם אוהבים את היד, הבאה לגלות את אפסותן; ואולם את רעיו אהב כמו-שהם, עם כל חלשותיהם, ואיש אשר גלה לפניו את לבו, היה מוצא בו תמיד הבנה והשתתפות. במובן זה, ידעתי, מלבד ברנר, רק עוד אחד, אשר לפניו נפתח הלב מאלי – את ביאליק, יבדל לחיים. מזמן לזמן היה מתעורר רצון לבוא אל ביתו, להתנדוד לפניו, לשבת ולדבר אתו, ועוד יותר – לדום אתו יחד, לשבת בחדרו הדל, קרוב אליו, נבדל מרחובות תל-אביב ורחוק, רחוק מהם. בשבתנו עם ברנר כאלו הרחקנו לכת, כאלו היינו בנהג-נוזרים בודד אשר במדבר.

באחד הערבים ישבתי בביתי עד שעה מאחרת בלילה, והוא יצא אתי ללילות. היה לי לירח ועננים, וחליפות האור והצל אשר נפלו על האילנות והסלעים בעיר-הקדומים לקחו את לבי בפיס המזור, החדש, ידעתי, שברנר מתיחס בלעג קל אל כל התפעלות מן הטבע; כל התפעלות כזו היתה בעיניו מלאכותית. לפניו היה רק צער האדם ואשר האדם. מחוץ להם היה הפל חתום לפניו ואלם כמות. את הדומם לא חש; עבר על-פניו. אך הפעם לא יכולתי למשל ברוחי, ואמרתי לו:

„מה אתה אומר ללילה זה, פרוזאיקן שכמותך?”

„אינני אומר כלום; אינני יודע, מה לאמר” – ענני קצרות.

„לא נכון, – אמרתי לו, – הטבע נתן לנו, למען נוכל להמלט מפני

האדם.”

„אין חפצי להמלט”.

היו החיים בתל-אביב עוד יותר זרים לו ומכבידים עליו. בימים ההם התישב הרחק מן העיר, בין פרדסי יפו, בבית שהיתה יושבת בו המשפחה העובדת הישרה והחביבה עליו – משפחת יצקר, ששם מצא את מותו בימי ניסן ביחד עם רב בניה.

היום, אשר בו ראיתי את ברנר בפעם האחרונה, היה בסוף אדר. יום-שמש היה, אביבי, ענג-רוחות. ימי-הגשמים עברו. בפרדסים לבלבו תפוחי-זהב; על הגבעות שמעבר לתל-אביב כבר נטו הערביים את אהליו הקיץ הכהים בין הכרמים. והיתה עוד השללון מסביב. הלב לא נבא אז דבר. מאום לא נבא.

בצאתי את ביתי נפגשתי עם ברנר, ששב זה-עתה מן הגליל. הוא כבר היה יושב מחוץ לעיר, והיה בא בכל יום ששי לתל-אביב לקרא את העתונים בספריה ולהצטייד במזון לכל ימי השבוע. גם היום היה זה הבקור השבועי שבערב-שבת. אך הילקוט שבידו עוד היה ריק. נדפדפנו להתראות בביתי לאחר שישוב מן הספריה, ומשם הלך יחד לראות את מעונו שבין הפרדסים. הרשם החיצוני, אשר עשה עלי אז ברנר ברגעים הראשונים, היה שפרוץ ההתרחקות מן החברה – שלא היה חדש אצלו – הגיע עתה כמעט עד לידי התבדלות גמורה. חליפת-הבגדים, שראיתי עליו בסתו, נתממכה לגמרי. צבעה השחור טשטש כל-כך, שהפכה כמעט לבן. שער ראשו וזקנו היה מגדל. היה משהו נזירי בכל מראהו. אך על פניו היה אותו האור של הכרה מזקקת, אותה הבינה העליונה, הבאה עם השחרור הגמור מעצמו. בתצחקו היתה טובה, מלאה. בעינים הבהב הפרק הקטב, הרענן, הבא מתוך הסתכלות רצה בירק-גנים ומתוך מנוחה שבלב.

מעולם לא ראיתי את ברנר בהיר ככה. אם זה היה רשם ספיקטיבי, מקרי – לא אדע. אך כלו היה מזכיר אז את חפץ על שפת ים-כנרת – אותם העמודים רבי-השקט, שב"שכול וכשלון", אשר הפתיעו את כלנו ככה; עמודים, שהיו בלי-ספק התחלה לתקופת-חזון חדשה ביצירתו.

בשובו אלי, כבר היה ילקוטו מלא. לחם, פרות וירקות, ועוד יותר – ספרים. ברנר היה קורא הרבה, היה בולע ספרים גם באותו הגיל, שפלנו ממעטים בו כבר לקרא. תכן הספרים היה שונה ומגון: תורת-החברה, ספרות יפה, מדעי-טבע פופולריים. הכל היה מצטיק אותו. הוא אהב עוד ללמוד, להתעשר בדיעות, אף כי בעצם לא היה גותן ערך מיוחד לידיעות חיצוניות. מה שהעסיק אותו בעצם היתה סוף-סוף רק תורת-האדם.

רוחו היתה טובה עליו, ואנחנו דברנו בהתעוררות על ענינים שונים. על-אודות עצמו דבר, כדרכו, רק מעט. ספר לי, כי הוא כותב שורה שלמה של ספורים קטנים מחיי הישוב. שאלתי, למה איננו מפרסם את ספורו "בהתחלה", ולא השיב לי מענה ברור. נכר היה רק זה, שבתקופת

אותו לפעמים בעריצות ילדים, המפירים שפל חיי הוריהם נצטמצמו בהם. על אהבתו לאורי היו מתהלכות אנקדוטות שונות בחוגנו. כשאורי חלה פעם, ואפילו אם המחלה היתה קלה ורגילה, היה מבבלפל פל, וכל העולם לא היה כדאי בעיניו. הוא היה חרד עליו יותר מאם רחמניה, היה ער עליו בהקיץ ובשנת, ולא היה גורע את עינו ממנו. הילד היה עליו ופקח, אך בשנתו היתה לפניו הבעה מוזרה במקצת, שהיתה גוזלת את מנוחת ברנר. "זהו בטוי של עצב עמק, — היה אומר לי, — של יאוש, של דכדוך-הנפש. מהיכן לו לתינוק כזה הבעה כזו? היא מחרידה אותי..."

בנער קטן זה חלה את כל גורלו; הוא היה כל תכן חייו. אורי היה הענק. בו נאחז. זה היה ענף-חייו הירק — הענף היחיד. והוא השקח את כל טל-האהבה, שהיה שמור בלבו. אורי נעשה ה"אבסולוט"; רק הוא לא היה מוטל בספק. בשבילו חי, בשבילו היה מוכן תמיד למוות.

אבל המצב הזה נשתנה גם-הוא. גם המעט הזה התחיל משתמט ממי שלא נוצר לאשר. השגה באה פתאם. הוא היה אנוס להפרד מעל בנו ולתתו ללכת למרחקים. האסון הזה הדהימהו תחלה כלו. הוא היה הלוס היתמות והבדידות, שנתחדשו עליו פתאם שנית, לאחר שכבר עמד בשתי רגליו בתוך החיים. אבל לאחר זמן-מה, כשהתחילו מתקבלות האגרות הקטנות עם האותיות הגדולות מאת אורי-ניסן, נח פתאם אור של שקט על נפשו, כאשר לא ידעה אולי מעולם. אמנם הפנים קורו משהו, אבל מסביבו ובקרבו היתה הדממה. פטור מחיי המשפחה, פטור מעסקי העריכה — "האדמה" חדלה אז לצאת — התכנס עוד יותר אל נפשו, התרחק מעל הבריות לגמרי; זה היה כבר ככלות הפל, ורק צחוק-הילד, שחדר אליו מעבר לים, עוד רתק אותו מעט אל החיים הרגילים.

הוא עזב אז שוב את תל-אביב, אשר לא אהב מעולם, והתישב באחת הסימטאות הבודדות שבעיר, על שפת הים. שם מצאתי אותו פעם. זה היה בצהרי קיץ. הייתי בעיר לרגל ההכנות אל נסיעתי לחוף-לארץ, ונוכרתי פתאם בברנר. לא על-נקלה מצאתיו, כי היה המקום רחוק ממרכז העיר. שם מצאתיו בחדרו, הריק כמעט, יחיד, קור וחרישי. כמעט שלא מלאני לבי לדבר אליו בראותי אותו. כל-כך היה רחוק אז מפל השאון של החיים והספרות גסי-החד.

אולם, כמו תמיד, היה אצלו כפושע בין היאוש הנמור ובין ההתעוררות לחיים ולפעילות. בשובי מחוף-לארץ מצאתיו שוב רענן וער ומוכן לאשר יקרא. החלוצים, העבודה בכבישים — כל אותה האנרגיה של חיים ותקוה שהתחילה מתגלה מסביב, התחילה מושכת אותו בחזקה, ולא היו ימים מועטים, וברנר הלך הגלילה להיות עד למסתורין של העבודה, עד לגלויי החיים החדשים. באחלי העבודה שבגליל מצא שוב את עצמו. שם היה מורה, עוזר, עובד — שם היה שוב חי אותם החיים, שרק אליהם נשא את נפשו תמיד. בסביבה זו חש את עצמו כמו בין בני משפחתו, בו השתחרר מפל אותו ה"סר", שהיה מעיק עליו בחיים של ישוב. ובשובו ליפו בראשית האביב,

„בא־נא אל החלון, – לא נתקררה דעתו של ברנר – ותמצא שם מזון לשירה כִּצְוֹת נפשך“.

נגשתי אל החלון, הפונה לצד מערב. ים של פרדסים היה פרוש למטה (המעון היה בקומה העליונה), פרדסים עמק־ירק, מלב־בים, מזחירים. דקלים בודדים התנשאו על־פני המישור, וכפת תכלת היתה מלמעלה עד אפסי ים. במרחק האפיל המגדל הגבוה של המנזר הרוסי הבודד, ומתוך ערפלי השמש הוזהבו חולות־הגבעות שעל שפת הים. זה היה באמת נוף נהדר. לא ראיתי רבים דוגמתו. ברנר התלהב, והובילני מחלון לחלון לראות את הסביבה הנהדרת.

„יודע אתה, ברנר, – אמרתי לו, – הן יודע אתה, שלפני שנתים ברחתי מיפו לרחובות. לא מצאתי במושבה את אשר בקשתי, וגם עבודת העריכה החזירתי ליפו. אולי אפשר גם לי לשבת פה, לפחות, אתך ולעבוד את עבודתי. ככה, לבוא בבקר ולשוב בערב...“

ברנר שמח מאד על הרעיון הזה. „אם תאמר לשבת כאן – קרא בהתפעלות – הרי החדר הזה לך. הוא חדר לפיטנים... אני אמצא לי פנה אחרת!“

ככה החלטנו שנינו, שאני מתישב תכף לאחר הפסח אתו יחד. בימים ההם לא יכולתי עוד לעבור שמה, יען כי אשתי היתה בטבריה, ואני חכיתי לשובה.

ככה בלינו אז שעות אחדות.

כשאני זוכר עתה את כל אותו היום השוקט, יום־האביב הרך, הבהיר, ואת ברנר שהיה שופע טהר ונדיבות, כאשר לא ראיתי עוד מעולם, הלב בוכה בי מרחמים על החיים היקרים האלה, על יפי זה, הבלה בארץ. מי שהכיר את ברנר רק מקדם, אין לו שום משג מאותו הוד־נפש, שהיה מעטר בו בימי־חיו האחרונים. הוא היה כלו מלא אהבת הפריות. הבנת החיים נודפכה, נתעמקה. לא היתה עוד ההתאכזרות העצמית, שהיתה מצינת את תכונתו. הוא היה משורר. היה כלו ותור ורחבות.

„כיצד אתה חי? – שאלתי, – מי־זה מבשל לך? מה אתה אוכל?“

„עקר מאכלי לחם וחלב, שיש כאן בשפע. אני מבשל בעצמי. אך זה השבוע השני, שמכונת־הגז שלי נתקלקלה, ואני חי „כך...“ את הגבירה יצקר אינני רוצה להטריח...“

הוא היה מדבר בחבה ובהערצה על המשפחה הזאת, משפחה אינטליגנטית, שבאה מדרום רוסיה והתמכרה כל־החיי־עבודה פשוטים וצנועים. על לואידור המסכן דבר כמעט ברך. נכר היה, שא־ל־הם עכשו גבוריו היחידים. אליהם חפץ להדמות, מהם למד הכנעה ואהבת־האדם ויכלת־החיים.

בינתיים העריב היום, ואנחנו יצאנו בפעם האחרונה על גג הבנין, שהיה מאחד עם הבית. הגג היה כבר כלו בצל. רוח ערב נשבה, והשרון

יצירתו האחרונה התחיל מפקפק וחוכך הרבה, והיה משהה את דברו בליקוטו במשך שנים אחדות. בתקופת „מכאן ומכאן“ נעשתה לו הרשלנות החיצונה שבכתיבה כמעט לשיטה. הוא היה רואה אז בכל לטוש אמנותי טשטוש האמת, זיוף שבלב. לאחר „שכול וכשלו“ – הספר שבו הגיע לה הבטוי ופשטות הפרווה שלו למדרגה של טבעיות גמורה, של סגנון שלם ויחד עם-זה של קלות ובנין-המשפט, המיוחדים רק ללשון-דבור חיה – התחיל מתיחס אל כל דבר בלטייסי יחס חדש. האמן התחיל תובע את שלו.

בדברנו ככה, נטינו מדרך מסל-הברזל, שבה הלכנו, אל שכונה ערבית בודדה שבין הפרדסים. דרך החול בין הכרמים היתה ריקה לגמרי. איש לא עבר. העצים הצלו עלינו מעבר אחד, ואנחנו נשתתקנו לרגעים אחדים. היה רגש מוזר לראות את בתי הערביים המסגרים כמבצרים קטנים, ומסביב אין איש ואין נפש חיה. רגע אחד עבר בי מעין רגש של חרדה קלה; אך השמחה על הירק הרב, בשמי הפרדסים המשפדים והמית העלים הצוננת על ראשינו – כל זה היה כליך משיב את הלב, שמאליה התפרצה הקריאה:

„מה-טובים משכנות-הירק האלה! מה-מקנא אני בך, ברנר, ושבחרת לך את המקום הזה לשבת בו, לשבת ולעבוד באין מפריע“.

ברנר צחק על התפעלותי, ואמר:

„חכה מעט! הנה אנחנו באים אל מעוני“.

באנו למקום, ששם היו אהלי פדויים נטוים בין ערמות קש וצרורי הריות להסקה. עשן מדורות עלה משם. תרנגולות התהלכו, וחמורים כחוש-גו רעו בעשב. לא רחוק משם היתה סימטה בין פרדסים ובתים, ולאחר מהם, רם ונאה, בעל שתי דיוטות ומקף רפתים ובניני השקאה, נכנסנו דרך טשפש של שער גבוה. כאן דר עם המשפחה יצקר.

זה היה בית אפנדים מרוץ, אך עזוב פלו. חלונות גבוהים ומגוננים, אך זוגיות שבורות ותריסים מרסקים. חדרים רבים ונטעים ובנינים ריקים; לא היו בהם כמעט שום רהיטים. בפנה אחת עמדה מטת-הבד של ברנר עם שלחן קטן בצדה. ובכל-זאת היה כאן נעם של שלנה. בעלי-הבית, מפירי הטובים מכבר, הכינו טה. על ברנר קפצה שמחה, והוציא מליקוטו תאנים יבשות, שקנה זה-עתה, ואנחנו היטבנו את לבנו.

פתאם קפץ ברנר ממקומו וקרא:

„מה זה? אנחנו יושבים כאן וחוגגים, ואת לואידור שכחנו! אלך ואקרא גם לו“.

בעוד רגע שב עם לואידור, זה השתקן, המוזר, אשר נשא בלבו את עולמו הנעלם ואיש לא ידע. הוא ישב אתנו רגעים אחדים, ואחר-כך שב אל חדרו לעבודתו.

„רצונך לראות את חדרי? – שאלני ברנר. – הבה ואראך אותו“.

נכנסנו אל חדר גבוה, מסיד לבן מחדש, ומלא אור.

רשימות

היה כלו שטוח בדמדומי-זוהר. הריייהודה התנמרו במרחק. וככה עמדנו שנינו שעה ארפה כמעט מתוך שתיקה. היה נוח ללב שקט זה וזך הערב ואפלולית הכרמים אשר לרגלנו מתחת. מאהלי הדווים הגיעו קולות קלים, שלמים. אל הכפר הערבי שב העדר. הפל היה מלא בטחון. דבר לא הטה את הרגש לצד האפל. הלב לא נבא דבר. מאום לא נבא.

אלה היו הרגעים האחרונים, שראיתי אותו. וככה הוא חי עד-עתה בזכרוני. פלו שוקט, מצנן מעט, אך מלא אותו הרכוש האנושי היקר, הנקנה רק בצער רב, לאחר ימיעני. נדמה היה, שרק עתה מתחילים החיים החדשים, ימי הבפורים, — שפל מה שהיה עד-עתה לא היה אלא הפרוודור, ההכנה אל העקר...

והנה בא העקר, העקר לכלנו. ולא המות מחריד, כאותם הרגעים האחרונים, בראותו את עדת המרצחים מסביב, בהעלותו על לבו את זכר אורי הקטן, אשר למענו חפץ לחיות ולמענו השלים עם החיים... אותם הרגעים, שהיו אולי שקולים כנגד כל הזנעה שבחייו.

בראותי אותו לאחר ימים מועטים בחדר ההרוגים שבגימנסיה פלו מכסה אבק ודם, אבק ודם, אמרתי לעצמי: „איכה נשמה עוד על אדמת המולדת, איך נמלא את פינו צחוק כאן, לאחר שראינו את ברנר בכך!“ אך ביום השני, עם השקיעה, כששבנו מבית-הקברות ושמיי-האביב על ראשינו, ידענו, כי אין תחי מתכחש לחיים, כי יד החיים תחזק עלינו ואין לשמור את היגון בטהרו, במלאו הקדוש. אכן לא היה איש בינינו, אשר לא הרגיש, כי נכרת האילן רב-הפארות בגן ספרותנו, — זה אשר בצלו חי הדור ובצלו חסה; לא היה אחד בינינו, אשר לא הרגיש, כי הטוב שבינינו נפל, החסיד והזכאי שבכלנו, — האחד כמעט אשר היה ראוי להיות מורה, יען כי רק הוא נגאל פלו מעצמו, ותר פלו עליו עצמו.

יפו, ר"ח אלול תרפ"א.

צירופים

אגב קריאה

א

אמת, שמושו של ספר — חייו הוא, אבל לא רק מטעם נתינתו, אלא מפני שהוא נוטל מאחרים. זוגו של הקורא אליו הנאה לו יותר ממה שהוא מהנה את הקורא. כל-ספר פרצופו נתן לו מפי הבאים אחריו והוא מוסיף שבח וחזק לעצמו ולאחרים. הרבה גלגולים לספר, אף-על-פי שהוא עומד, ככאורה, בעינו תמיד.

יצירת ספר וצאתו ראשונה לאויר העולם — משמש לו גלוי ראשון, אחר-כך הוא הולך וגדל ומעלה פרות בכל דור. הפרי טעמו משתנה מגדל לגדל, ולא ראי זה כראי זה, אכן, חיות נתנה להם מכבר עוד קדם שבאו לידי גלוי, שכן פרחו וגדלו בארצי צורות וגוני גונים, ובכלם נאבק היוצר מבראשית עד שצר צורה זו. ולא עוד, אלא שגם לאחר-כך לא נסתלקה ידו של היוצר ממנו, כשם שלא פסקה רוחו מלרחף עליו. מחבר שנשתנה דעתו ברבות הימים ונשתנה טעמו, יש שאין הוא מרגיש בזה כל-עקר, וכסבור הוא שכן היתה דעתו מעולם. לאחר-זמן נודמן לו ציץ בספרו, וכשהוא מוצא סם בדברים שאין דעתו מסכמת עוד לכך, היהו מוציאם מששטם ונותן בהם פונה אחרת שלא מדעתו, ועל-ידי-כך מקבלים צרופי הדברים גון חדש. לימים הוא יוצא ודורש ברבים: כך וכך כתבתי בספרי פלוני, — השומעים סומכים עליו ונותנים ממש בעדותו, מרכינים ראש ומאמינים, והדברים מתקבלים על לבם. ואפילו בסתירות הגיוניות ובולטות יותר מדי, שכבר מפיר בהן המחבר ומודה: חזרתי בהם בדברי, —

ספר — חייו לשעורים נתנו. קשה להבדיל בין שנתו למותו, שכן אין דין קבורה נוהג בו. יקיצת-ספר תחיה היא לו, ופעמים אף בחייו קרוי מת. יש שזכות לשונו היא שעמדה לו להאריך ימים, ויש שצורתו בוררת לו מיתה יפה. והואיל והיים ומתים דרים בכפיפה אחת, הרי אף חליפין נוהגים לפרקים ביניהם. פשט אדם את ידו כלפי זה ונמצא חברו נדחק במקומו ויורשו בחייו. פעמים הוא נגרר אחריו טעה קלה, ויש שהוא מגלגל עמו ימים ושנים וכמתעתע הוא בעיני הבריות. זוגים אלה גורמים רעה אף לאהרים ומעוטי-דעת מתחילים לזלזל בכל ספר בלי הבחנה.

אכן אף מי שנתנה בו דעה, רואה את הספר כדבר קים ועומד, שנגמר בשולו משעת צאתו לאויר העולם, וכל כבודו הוא שמרבה לפזר מעשרו הרב ומאריך ימים בפזרונו. נותן הוא וחוזר ונותן ואינו נוטל לעולם. שופע הוא ומשפיע כל-אימת שהיד ממשמת בו, עד עת קץ. נסתלקו הידים, הרי הוא מנה בקרן-זוית ושותק. נתעשרו הבריות ושוב אינם זקוקים למחנת ידו. הבאר דלה ברבה, והמעט הנשאר סג טעמו והעלה ירוקה. ומכאן ואילך הרי הוא חשוב כמת וגופו משמש מצבת-זכרון לעצמו. לימים נטפל שוב אדם אליו ומוציא אוצרותיו חוצה. הבאר לא דלה ולא פג טעמה. הספר נשאר כמו-שהוא, ואך בני-אדם הראשונים אכלו דבש הרבה ותעבו כל מאכל, וחוזר חלילה.

ב

ספרים — רוח חיים בהם: זה נשתלשל מזה, ואחד נבנה מתרבונו של חברו, ועדין מעורים הם זה בזה וקיימים זה בצד זה. פלוני בולע את שכנו, ושנים מזדוגים יחד ומולידים שלישי. פעמים שהבן הוא שותף ביצירת אביו ויש שקדמה הבת לאמה. פרוקים וסתירות מתישבים כהרף-עין, ומיד אף התשובה מפרכת. נדרשת היא בכמה שנים. הללו תקיפים בדעתם וגוטים לכאן או לכאן, והללו — הלכה רופפת בידם ומרכינים את ראשם לכל-צד. זקנים מפלגים מסבים בישיבת עולי-ימים, ובחוריהם מתאבקים בעפר רגליהם של ישישים.

אכן כל התולדה קרבה זו על שם המחברים בלבד והתקרבה הרוחנית שבין היוצרים בשעת יצירה, עדין לא אמר הכל. כח הירשה מראה סגלתו בשעת גודל וצמיחה, כשהוא מצטרף אל הסביבה ותנאי חייה. שכן אף הספרים נולדים תינוקות והולכים ומתגדלים בחברת בני-אדם ובמחיצות הספרים שכניהם. שכנות זו אין פירושה: מחיצת קרשים וקרבת עלים בתוך ארונות גנוזים בחורי-חדרים, אלא ישיבת חברים במוחו של הקורא. ולא לבד במוח אחד, אלא בכמה מוחות של בני-אדם, הקרובים זה לזה קרבת רוח וקרבת לשון. ספר שרבים דורשים — עֲלֶיהָ לוֹ, סומכים נדרשים לו שלא מדעת, קטעים מזה מצטרפים אל שבורים ממקום אחר, ומיין נעימה מיוחדת נארגת בחשאי, וכאן מרפרף ועומד יחס של תבה אל מקצת דברים שבספר שלישי, שלכאורה רחוק הוא מאלה. צליל דק עולה מהם והוא מזכיר הדין של זמר שגוע במרחק. רוח קלה נושבת ומרשרשת עלים, אפלונית סוד מתגנבת מעבר החורשה, פחד — ואין פחד, — והרי תמונה שלמה שיש בה כדי צירוף לאלה שבכאן.

מכאן אתה למד, שאין הספרים מספרים רבים של ספר בלבד, אלא הם מצטרפים שוב לאחדות אחת: ספרות. האמה היא המחיה ומאחדת את הקוראים והדורות בספרותה החיה. וגדולה מזו: היא פורשת כנפיה אף על נכסי אחרים. אין היא קונה בשווי-לשון ושנוי-מעשה בלבד, אלא בשתילה ונטיעה, דורל וצמיחה, ואם תמצא לאמרי: ביצירה

ומדת יצירה, שכן אמה נוטלת מחברתה ספרים, והם נעשים בבית-היוצר שלה — ספרות. כלום יש בספרות חציצה בין ספרים על-פי מגלת היוחסין? יחוסו של ספר מלמעלה אינו פוגם ביחוסו של מטה, ופעמים שגדולה השפעתו של זה משל זה לא לבד מצד איכותו, אלא אף מרב שמושו.

ספרים מתרגמים, ואפילו אם הם רבים, אין בכחם לקבוע מדור מיוחד, מעין מדרגת ספרות לעצמה, שאינה תלויה באחרים. לעולם לא תהיה חטיבה מיוחדת, ואפילו אם היא לקוחה מספרות אחת, שכן אין מעבירים ספרות מעם לעם, אלא ספרים בלבד. ערכו של ספר והשפעתו משתנה מספרות אחת לחברתה. ספר המסתייע במסקנות המדע לשם שאלות מעשיות, כשהוא מתגלגל לאמה פלונית שאין לה שאלות מעשיות אלה ורחוקה היא עדין משמוש מדעי, יש שישמש לה זה לספר מדעי, והספר נעשה עקר אצלה. ספרים נשכחים כאן שבים לתחיה אצל עם אחר ומביאים לו פעמים אף גאלה במקורו הראשון. כל עקרו של המשג הספרות הוא מלגו, וכל ספר הבא מן החוץ על-ידי תרגום שריו הוא עדין מלגו, עד שהוא נכנס לפני ולפנים של הספרות החדשה ונעשה שם מלגו. ומעולם לא ראינו אצל אמה שתי ספריות משמשות בבת-אחת, ספרות מקורית לחוד וספרות מתרגמת לחוד, מאחר שאין השם ספרות חל על ספרים מתרגמים, אלא אם כן הם מצטרפים אל הספרים המקוריים, ואז מקבלים הם כח המקור.

כן, יחס קבוע בין ספרים משרה את שכינת הספרות עליהם. בספרים מקוריים עומד יחס זה משעת יצירה ואף קדם לכך. ואולם בספרים מתרגמים מתחיל יחס זה מתקם בנפש הקוראים, ומשם עובר הוא אל הספרים עצמם. ולא עוד, אלא בקצת תרגומים, מאלה שהם מצלים ביותר, מרחף יחס זה או מקצתו בשעת יצירת התרגום והולך ונקבע בספר המתרגם גופו מלכתחלה.

אכן לא הרי קורא סתם כהרי סופר הבא במגע ישר עם עצם הספרות בשעת יצירה. הלה אינו קורא, אלא מקבל חיות ויניקה והולך וגדל עמו יחדו, והוא נוטל ונותן בבת-אחת. גדולה הנאתו של סופר הקורא ספר משבח במקורו ובלשונו של עם אחר, אבל מרבה ממנו שכרו לכשיקרא

כאן לתוך גוף הספר השני. וכ"ז בא לו לפעמים מתוך קרבת לשון בלבד אף במקום שאין עמם קרבת רוח.

ואולם יותר ממה שהקורא מזוג ספר פלוני עם אלמוני הוא מרכיב חיוני על גביהם ומשקיע בהם פרקי נשמתו. לכאורה הוא שואב מהם, אלא שבתוך כך הריהו מבלע בתוכם. אדם שקרא הרבה וראה חכמה ודעת הצפונה בספרים, לא לבד שתש גופו על-ידי תורתו, אלא אף רוחו תשה ברב או במעט. לכאורה קיאותו וחריפותו גדלו על-אחת שבע, אבל מרב צרופים אין הנשמה משתתפת שוב בדבר, והפל נעשה כמעט מאליה. ספר המודמן לידו שוב אינו ספר בעיניו, שהנשמה נהנית ממנו, אלא צרופי דברים בלבד, קצתם מכאן וקצתם משם ו, אין כל-חש. במקום הסתירה על-מנת לבנות, באה הסתירה מאליה ולשמה. אתם רואים בין נאה ושלם, בעוד שבאמת אין כאן אלא אבני-גזית ולבנים, לוחות-שיש ורעפים, קשוחים ומעשה-צעצועים, נערמים זה על גב זה וזה בצד זה, ורוח מצויה באה והופכתם.

הכם זה מבקש פרי לרוחו ואינו מוצא, לפי שהוא מבקש עולם ומלאו בארבע אמות מצמצמות. חיי אדם הם חיי עולם והם גלומים וצפונים בספרו. וכל מקום שאתה מוצא ספר ואין חיי עולם בתוכו, בידוע שמחברו נס וזיה, ואין כדאי לטפל ביצירי רוחו. דעה זו הבאה מתוך גדלות הנפש, כביכול, אינה אלא תולדה מ, מחלת-הגאונות המצויה לפעמים אצל מ שקרא וישנה הרבה. הטפול המרבה ביצירות-הרוח מעלה את האדם לראשו של הר גבוה, ומשם אין הוא רואה אלא את הארוזים הגבוהים, וכל העשבים והדשאים פרחיהן וגבעוליהן שושנים, המתעטפים ואומרים שירה לקונם, הרי הם כאלו אינם. האדם אינו אלא ,האדם העליון" ואין ספר אלא ,הספר העליון", שכל העולם מצפה לו מבראשית, ועמיד הוא לנצח בו את העולם. ספר הספרים — טעות זו מצויה לרבים, שכן הם רואים אותו שומד ממעל לבני-האדם ומחוצה להם, והוא פרי אדם גדול שגשמתו היתה גנוזה במרומים מדוריהם ונתנה במתנה לזה שזכה לה. אכן הספר הוא פרי הספרים, והספרים הם פרי תנאים.

עדין מתוחות כמה נימין בין שתי הדעות הסותרות זו את זו, ואחת יונקת מחברתה בדברים הסמים מן העין. השכל הצופה לאחריהם, הדברים, למסקנות היוצאות מהם ולמסקנות דמסקנות, מבחין יפה במרחק שבין האב והתולדה, ואולם בנימי המוח, הסבוכות וקלועות זו בזו, יש שירכב הנכד על-גבי הסב ומאכילו פטמות.

מדה מעין זו שמורה לו לספר אף במקום אחר. גדול זיווגו של קורא עם הספר מזיווגו של מחבר. היוצר בוטל הרבה וסובר שהוא בוחן, והקורא בוחן הרבה וסובר שהוא בוסל. היוצר עוסק בהרפכה, מטשטש אלפי צורות וכונסן כאחת, ומזדוג עם זו האחת, והקורא מפרק אחת לאחת, נהנה מפלן בזו אחר זו ושש בגונים הרבה. ואולם צורות אלה אינן אותן הצורות ממש שהשתמש בהן המחבר בתחלה. מתוך זיווג והרכבתן בספר נטלו זו מזו כמה סגלות שלא היו להן מתחלה, ועל-ידי-כך נשתנו מראיהן. שגוי זה גורם להן שמחברן לא יכירן עוד ומעלים עינו מהן, והקורא, שלא היה לו עסק עמהן בתחלה, מסביר להן פנים וקונה אותן בראיה. אכן אין הקורא מסתפק בשברי רעיונות בלבד. אף הוא מבקש את הכלל העולה, ועד שהוא מגיע לצירופו של המחבר בסופו, הוא מצרף לו צירופים משלו, ובטעות הוא מאחדם עם אלה של המחבר. אצל המחבר נבנה הפרק הראשון על יסוד הפרק האחרון, והפל גלוי וידוע לפניו מראש, ומתוך-כך הוא רואה סופו נעוץ בתחלתו. ראית השלם מבליעת את החלקים השלמים אף הם, והם בטלים לגביה. אין הוא רואה את יפם, כשם שאינו רואה מומם, ואלו זה הקורא אינו משחד מהמשכו של ספר ותופס ראשון ראשון. גון המזהיר לו מבין שורותיו אלה מודע לו משכבר הימים. אף הוא היה מהרהר בזה בזמן מן הזמנים, או שמצא מעין זה בספר פלוני. אותו ספר אינו מצוי בידו בשעה זו, אבל זכרונו אינו מטעהו. ומתוך-כך צפים לפניו כמה פרטים מספר פלוני ומשתלבים יפה עם זה הענין שלפניו. וכשהוא נפנה לאור זמן ומעין בספר פלוני, שוב אינו יכול להשתחרר משלובי הדברים שעלו לו בשעת קריאה והוא מכניסם כלאחר-ידי אף

דעתו? משמע, שמפיר אדם זה, כי הרבת ממה שנאמר כאן נשאר עוד סתום בלבד, שלא נתן להבעה, ומוטל עליו, על השומע, ללמוד סתום מן המפרש. אני הוא דָּבָר אחד מתפונים שנינו, אלא שעוד משהו כרוך בזה הפונה, ומובנו עולה אך בצרוף עם המלה או המשג שנשארו סתומים במחשבת המדבר מצד אחד, והמחשבה הורה שרפרפה במוחו של השומע, באותו רגע שהגיע לאזניו משג פלוגי. המדבר והשומע אינם כלים ריקים שנתנים למליץ והרקה ואפשר לערות מזה אל זה ושוב מזה לזה. המוח אינו בן-קליטה סתם הכולע ופולט בלי פחת ועדף כל-שהוא, אלא בית-קבולו מסוג הכל במסגרת שלו והוא מרכיב ומפריד בשעת בליעה ופליטה, מקבל ונותן ומשיר לעצמו קמעא. הרעיונות והזכרונות הישנים אינם פוסקים אפילו לשעה קלה, נראים כנדחפים החוצה, או נדחקים קצת הצדה, ובאמת יותר ממה שהם נדחקים הגם נדחקים אחריהם, ואינם נותנים לזר דריסת-הרגל לתוך רשותם קדם שקצצו בנטיעותיו והכניסוהו בבריתם.

עומד חננני ואומר למשרתו: טול את המֶכָר והוֹדֵךְ לפלוגי ותן לו כנגד המעות שבידו. במה מהרהר התנוג? הנה אומר: בסכום הממון שיגיע לידו. ואלו המשרת מונה במחשבתו את הסחורה ומבקש חשבון משקלה וכבדה. הממון והנאתו גורמים לו להתנוג תענוג מרבה, ומשא הסחורה מביא את המשרת לדי-יצער. אף-על-פי שבשעה זו אין עדין כלום, לא מעות ולא צורות, לא שֶׁקֶל ולא מִשְׁקָל. כל-אחד טועם טעמה של שיחה לפי מצב גופו, טיבה וטבעה. אך מקצת מן המקצת מבע בעל-פה או בתב מאתו „סרה העודף“ הנגרר אחרי המלים ואינו זוכה לצאת לאויר העולם. ואולם לא בדברים שבלב בלבד נקשרים בני-אדם, אלא דוקא באותם הקולות הגורמים להתעוררות השגים. לא עצם הגרוי מאחד את האנשים, אלא צורת הגרוי. כשם שיש חלוק גדול בין הגרויים הבאים על-ידי העין ואלה הבאים על-ידי האוזן — צבעי-הקשת, מראה-הברק וקול-הרעם קשורים הם בסערה ונפרידים זה מזה בפעלתם על הנפש; צלילי מוסיקה נעימה אחריהם הם בטעמם מהרורים מתנפצים במשברים הקלים בשעה שגלגל-חמה עולה מתוך הרחצה, — כך יש הפרש בין פעלת

נכונה, לפי שאין ההגיון בר לרגלי הטבע. החיות הטורפות והעופות הטורפים קרובים זה לזה ביסוד נפשם הטרף, אלא שפלי-וינם נשתנו, לאלה נתנו שנים חדות ולא להם חרטום כפוף, אלה דורסות ואלה מבקרים ודוקרים, ומי פתי ויחלק על-פי מראה עיניו: המקפצים, הולכי על ארבע, והמעופפים, בעלי הכנפים.

אמת, הנשג של העצם, שאנו קוראים לו „שֶׁלֶחַן“, יש שישנה את פניו בעברו מפה לאן. פלוגי משימע: שֶׁלֶחַן, ומכון למין שֶׁלֶחַן המצוי בטרקלין, והוא מעשה צעצועים פלור, אף כלים יקרים נתונים על גבו לשם גוי, או פרחים ריחניים תחובים בכרי-גביש, והלה שומע: שֶׁלֶחַן, „כמו שנאמר“, פשוטי כלי-עץ, מִבֵּין בעל ארבע רגלים, ועליו טבלא של נסרים, אף קנקן משקה יש ומין צלוחית, להנאות את הבריות ולהחיות נפשות. הרי ששני אלה לא יבינו איש את רעהו אפילו בדברים מוחשיים. ואולם מעולם לא שמענו, שיהי אדם קובל על כך, שהוא כזר מתהלך בארצו, ולשון הבריות בל ידע. ודאי שנפש היחיד משתתפת במקצת ביצירת לשונו, ואולם שתיפות זו אינה הלה בעצם כל משג ומשג כשהוא לעצמו, אלא בצרופם והרכבתם. כה הזכרון פועל אצל האדם לרב כעין מעשה מכונה. משג אחד דרכו לעורר אצל פלוגי קשרי-רעיונות וצרופי-מחשבות שונים, ואותו משג גופו מתלבש בשכירי-רעיונות אחרים אצל אלמוני. כל קול הבא מן החוץ מצטרף אל שאר הקולות החבויים בנפשו של אדם ונשמרים תמיד. ולפי שקליטת הקולות לא בבת-אחת באה, אלא בזה אחר-זה, יש שדין שֶׁכָּנָת, בזמן ובמקום, נוהג בקולות ודברים, ויש שהצבע והטעם מכריעים לקרב רחוקים, ופעמים הרי תשוקות פנימיות מסדרות מערכה חדשה.

אכן כל זה נעשה אצל האדם שלא מדעתו ורצונו. ואולם מובנו הפשוט של איזה משג, שכבר נשתרש בלבבות, צף ועולה תמיד על-ידי הזכרת משג זה בשמו הרגיל, אלא שמתלהו אליו עוד משהו שלא נמסר לאחרים ונשאר תקוע במחשבה, וכדי להביעו צריך האדם לבקש ולבחור בלונה מלים נאותות לכך. בני-אדם מדברים זה עם זה, ופתאם מתמלטים דברים מפי האחד: וכי נחת לבך לדברי, כלומר, כלום ירדת לסוף

של אדם שומע והוא קרוב אל אותו השֹׁמֵעַ שֶׁנֶּאֱמָר לוֹ הַמְדַּבֵּר, אז קרוב התרגום להעתק, ויש שיהיה להפך, כשהמשגים אינם דומים אלא במקצת, ואז יהיה תרגום ממש. יש תרגום יפה ויש גרוע שבגרועים, הפל לפי סוג המדברים ושדרותיהם. ואלו נתנה הרשות למחבר, היה קובע כללים אחרים במשפחת הלשונות, שהרי בעצם מועטות הן הלשונות, ומספיקן כמספר השדרות אשר לבני-אדם. שדרה שדרה ולשונה, ולא אמה אמה ולשונה. ואולם אף הגדרה זו אינה אלא לַיִּבְרִי את האין. לשון באמת היא רק שפת היחיד, לשון שאינה נתנת לההרגס, ומספר הלשונות כמספר בני-האדם בתבל פֶּלֶה. כל אדם, גדול וקטן, עוסק במעשה יצירה, הוא הבורא לו את לשונו, שהיא דומה ברב או במעט לשון חברו ובכל-זאת נבדלת היא ממנה, שכן אין חלוקה-משגים גוהג אצל הבריות, אף לא קולות, אלא גרויים בלבד, ולא עוד, אלא לכשתדיק בדברי המחבר, תמצא שגם שפת הנפש, שיהת אדם בינו לבין עצמו, היא רק לכאורה, הואיל ואין אנו יודעים אם חושב האדם במשגים בלתי נתפסים במלים, מחשבות מפשטות בתכלית, ורק לאחר כמה גלגלים, הנעשים בזמן פחות מהרף-עין, מתלבשים הם במשגים גשמיים, המשגים מצטמצמים ומצטרפים לרעיון, הרעיון מתכנס במלים, המלים מביעות את המחשבה. אין אנו יודעים, אם המחשבות הנפשיות עצמן דומות אצל כל בני-אדם, או שמא הן רחוקות הרבה יותר מאשר הלשונות והמשגים המוחשיים. ולפי שאין אנו יודעים במסתרי הנפש ולא-כלום, הרי כל ההנחות והמסקנות חמר לשיחה נאה. אפשר למצא ואפשר לאחד, יכול אתה להרחיק ולקרב, להמית ולהחיות — ואין מוחים בידך. הנפש ומסתריה מתגלים לנו באמצעות מעשים, ומצדדים ואך המעשים נתנים לנתוח ולבחינה, ומהם אנו מקישים על מה שנעלם מאתנו. אמות קיימות, ובכל אמה כמה וכמה שדרות, וכל השדרות הללו מקשרות יחד בכמה קשרים, והקשר הגלוי ביותר ועסוזה גם הפנימי ביותר הוא הקשר של הלשון הלאומית, זו הלשון המאחדת דור הדיך עם דור בא ושרשם בקדמות הימים. והמחשבה הנפשית מה אומרת? היא מחליטה בפשיטות: להד"מ. החלוקה הנראית בטבע אינה חלוקה

תרגום מצלה בלשון עמו. המשפץ מלשון אחרת עלול לבוא ליד-הקוי — והמשפץ מתוך אוצר לשונו, גם במקום שהרעיון שאול, בא ליד-יצירה. מה טעם? משום שבלשון זרה אין לו עסק אלא עם ספר בודד, ורעיונותיו עומדים לפי-טענה לעצמם, מה שאין כן בלשונו, שספר וספרות משמשים אצלו בערבוביה, ודרכו של אדם להשאיל השפעת ספר ישן ולהכניסו אל החדש, לפי שגדול כח הלשון העצמית ובידה להוציא אותו מחוץ למקומו וזמנו. הצרופים שלא מדעת, המחיים את המחשבות שנשכחו למחצה ונדלדלו — שרשם בלשון, ממנה הם יוצאים ואליה הם שבים. ואלו הקורא בלשון שאינה שלו ונהנה, הריהו מכניס לתוך אוצר-מחשבותיו גוף זר, שאינו בא במגע ומשא עם שכניו אלא על-ידי מליץ, ומתוך-כך חלקו בצרופים דל ביותר, — עד שנתאזרח הגר, נתגיר ברבנו, פרצופו הראשון נתגדף וכלה והוא נתגלגל בגוף אחר.

ב

אכן מצאנו אחד נאה דורש:

ויש שתרגום מלשון עם אחד לשון עם אחר הוא פחות תרגום, יותר קרוב למקור, יותר קרוב להעתק, מאשר התרגום מלשונו של בן שדרה אחת לשונו של בן שדרה אחרת, ששניהם כאלו מדברים בלשון אחת, ששניהם מדברים בלשון של עם אחד, ולשונו של האחד בכל-זאת רחוקה מלשונו של השני כמרחק שבין השדרות, שבתוכן גדלו ואת חיייהן הם חיים.

(א. מ. ברוכו ב: "מקור ותרגום",

מעברות", כרך ראשון, עמ' 273—274.)

הנחה זו באה לו למחבר מתוך הגיונו, מאחר שהוא רואה תרגום בכלל כל בטיי של אדם, כל חזרה על מה ששמע באותה לשון עצמה — הכל תרגום. העולם מלא משגים, המשגים נמצאים במות, וגרויים ידועים מן החוץ, קול אדם המצרף הברות שונות, מעוררים את המשגים במוחו של השומע. לפי-זה קרובים הם האנשים, שאיכות המשגים וכמותם דומות זו לזו ומצויות במוחם תמיד. המלים, הלשון — אך סמנים הם, גרויים חיצוניים. יש אשר הגרוי יעורר משג במוחו

אֲנָשִׁים

בן־אביגדור

את ערך האנשים, אשר מעליהם חיים
לנגד עינינו, לא נמד רק באמת־המדה של
הכשרון לבד, כי אם, בעקר, לפי כח
הרצון, אשר השקיעו בהם בעליהם. אמנם
הכשרון והרצון ששמים הם בכל יצירה. הכשרון
בעצמו הוא אולי קוֹס־כֶּל כח־הרצון הנטוע
בנו, הַצֵּד לַפְעֻלָּה. ברם צמים יש שהכשרון
מוצא לו תקון ברצון. העשיה אין לה תקנה
אלא בעשיה. ומי שידו נטויה תמיד לפעולות
חדשות לא יובא במשפט. רק בשעה שאנו
שובתים ממלאכתנו אנו נעשים בני־עונשין...
בן־אביגדור לא שבת ממלאכתו כל ימיו.
חיוו. רק המות, אשר הקדים כל־כך לבוא,
הוציא את כף־הסידים מידו בעצם המלאכה,
מלאכת בנינה של ספרותנו. אולם הוא לא
בקש עוד מנוחה. היר עוד היתה נטויה. אֵלֶּף
פעמים שגה ואֵלֶּף פעמים נכשל; אך את
שליחותו עשה. עשה את מלאכת ההוצאה
העברית קבוע; בנה לה מדור. ואם גם הרבה
טעה, — מלפני משפטה של ההיסטוריה, המפְשֶׁטת
תמיד את כל עקמומיות, יצא זכאי. יצא
זכאי, כי רצון גדול היה תמיד בן־רגליו
ואהבה גדולה אל היצירה העברית הנחתה
תמיד. הוא שגה, באשר אהב, באשר התפרץ
תמיד לצאת מן החוג הצר, לצאת ולהוציא
את ספרותנו הצעירה בראשית צעדיה.
תמיד היה צר לו המקום, היתה צרה
העגה אשר עגו לספרותנו. בקטנות התחיל,
ב־ספרי האגורה, באותם הספרים הקטנים
והרעננים, אשר חדרו אל כל פנה, ובאשר
הגיעו העירו וטפחו והצהילו את הלב, כנדל־

אביב ראשונים, כמ־שרי בשורה. ילד־ם קראו
אותם וגדולים חדרו אליהם. אכן זאת היתה
התתחלה. זה היה גלוי־הרצון להרחיב את
ספרותנו, לקבוע לה מדור קבוע, להוציאה
מאהלה הארצי. לא מוֹלֵךְ חדש בא, אף לא
מִסְפָּר חדש, כי אם אדם הנלחם על ערכים
חדשים. הקונטרסים הקטנים האלה באו להלחם
עם הקָבֵד ועם הציק שבספרותנו. החבורות
הדקות עמדו נגד הספרים העבים והמשעממים
והביאו איזון קלות, איזון רעננות חדשה בדיהן
הנוחים. סגנונם היה חדש. כֵּלֹו היה פרי
ההתפתחות של דמדומי שנות־השמונים. את
לבנו, לב הילדים, לקח בזה שהיה ספוג
רוֹמַנְטִיקָה וריאליזית כאחת. למליצה הכבדה
התנגד, אך את שִׁירֵיהָ הנעימים, את הַרְתָּמוֹס
העָנָג שבהם השאיר לנו למשיב־נפש. פרישמן,
פרץ, טביר, בִּרְיִינִין, גולדין — כֻּלָּם צִיָּנוּ את
הרוח החדשה, את הסגנון החדש. וגם בן־
אביגדור עצמו, זה שהיה ערוב בזה של
שאיפה לריאליזם טבעית, בשעה שהיה עדין
כֵּלֹו נתון בערפלי חלומות וטנדנציות גלויות —
גם הוא היה מאֲחִיד בחס־הקדננות שבסגנונו,
בשכירת הכבלים את כל הנגודים הרבים
שביצירתו, ועם כל הרפיון האמנותי שבחבורותיו
היה מִחְלָף רוח של עצב קל וחדש על הלב
באותה המית־הנער והדרת־הגיל, שהיתה מפעמת
גם את האידיליה הנעמה „עניים האֲשֵׁרִים”
וגם את הציור הַטְּרַאֲנִיסְטִי „לֹאֵה מוכרת
הדגים”. הכל היה מְצִיד על שעת־בקר קרובה,
על זה שהעקר עוד יבוא, בהמון היום.
משורר וצִיר־צורות לא היה. סגנונו
הנפשי לא היה שלם, לא היה מְבֻשָּׁ. שאיפתו
הברורה היתה תמיד הֶפֶךְ מתכונתו היצירתית.
כנביא הסבעיות בא וכתב את „שני חזיונות”

בזה, שהן מגופי היצירה. אין אדם קולט כל אוצר מלותיו מן החוץ, אלא יוצר לו משלו כמה מלים לפי רוח לשונו, וכך נהוג שכונו וחברו. נמצא שבני עם אחד שתפים ביצירה, וגדול כח היצירה הלשונית, שכן גובעת היא ממסתרי הנפש. ודוקא שתפות זו שביצירה מקרבת את בני האמה. הוסף על זה השתוף הנראה לעין ביצירת הספרות ושימושה. אין עמים הנבדלים ללשוניותהם מגיעים לידי קרבה ידועה אלא על-ידי הלשון הלאומית של כל-אחד. מכיר פלוני בן אמה פלונית את רוחו של אלמוני בן אמה אלמונית מתוך שפופרת אמתו; הלשון והספרות. ואך מתוך הרגל רב ויגיעה יתרה מכיר הגר את שכנו האזרח באמצעות לשון המדינה, שכבר נתבולל בה במדה ידועה.

בבואה של מעשים, עצמים, עמים ולשוניות משתקפת בנפש האדם. מקצת מזה היא בבואה חוזרת, המשתקפת מן החוץ כצורתה; מקצת מן המקצת גברא בתוך הנפש פנימה על-ידי הקש שלא מדעת, ואיך צרופים הם, צרופים אין-קץ, נראים כדומים לאחריים, לאלה שבנפשות אחרות, ונבדלים הם בכל-זאת, ואף-על-פי-כן חלה בהם הבנה והדבור הוא המתוך הראשי ביניהם, בצרוף הספרות, הדבור שבכתב, היצירה הלאומית לדורות.

מ. א. ז'ק.

הקולות הבאים על-ידי צרופי מלים בלשונו הלאומית של האדם ואלה שמלשון זרה מוצאם. קול ילד או זקן, קול אשה וגבר, אף-על-פי שנבדלים הם זה מזה בצלצולם ומדרגתם שונה בסלם-הקולות, מכל-מקום קול אחד הוא בצרופי הברותיה של מלה אחת; יצאה המלה הזרה שצורפה אחר הוא לגמרי, והיא מגרה את המוח ומעוררת את המשג רק על-ידיה שהיא עשויה להתרגם על-ידי צרוף קולות בלשונו השגורה על פיו.

אכן, אם נאמר כדברי המחבר, שאף מלה בלשונו טעונה תרגום, הרי יוצא ממילא, שמלה בלשון זרה זקוקה לתרגום שני: המלה הזרה מתרגמת ראשונה על-פי מובנה, המובן נהפך למלה בלשונו, והמלה מעוררת את המשג, עד שהוא עומד על פרושה הנכון של המלה הזרה שהגיעה לאוזנו, הואיל ואין המשגים נקנים לאדם אלא בלבוש מלותיהם, ולבוש זר אינו עולה יפה אלא אם-כן הוא משתנה ומתחלף ומקבל צורת המקום. ולפי שאין שכתה לפני המוח ומשג הנקלט בשמו שוב אין השטטוש שולט בו, הרי עשויה המלה הזרה להיות בעלת דרפצופים, שתיים שהן ארבע: מלה-מובן-מלה-משג. הכמות משפיעה אף על האיכות, וכבד המשא עוצר בפני קלות היצירה.

מסתבר: לא כאן בלבד מנה ההבדל בין תרגום למקור, ועוד כמה וכמה הלכות תלויות

קבול, כל שרשט היה בן-הקף. זה היה אפי מרחיב, ממציא, מכניס לתוך חוגי-פולחן את הקרוב ואת הרחוק. שונא היה את הקפאון ואת הקפדנות ואת כל דקדוקי-קטנות, אשר יצרו את צעדי הספרות. ידע ידע, כי רק הפעלה מצדיקה; כי עון פליגי הוא לחכות עד אשר יוצרו התנאים הטובים. לכל מפעל היה משליך את-צצמו כלו חגור-בטחון; ואם היה אשר לא הצליח, לא הרפה בכל-זאת ממנו וכל-עוד עצר כח, תמך בו. אנהנו לא נשכח לו לעולם את חסד ה"עולם קטן", — אורגן לילדים זה, שהיה יכול לשמש מופת גם בספרות יותר עשירה; וההוצאה היקרה הזאת נמשכה שנים אחדות — למרות כל הקרבנות החמריים, טורשה לקיומה. למראית-עין היה האדם הזה רך ונוח לפשרות, אך תכונתו היתה עקשנית, עומדת על דעתה. מכריעה, ככל רוח יוצרת. הצלחת צעדיו הראשונים הביאתהו לפעמים עד לגבול האוטופיה, אף כי השתדל לבנות את כל מפעל על יסודות מסחר נאמנים. בראשית-מפעלו היה תמיד הרעיון.

שיטת עבודתו היתה ל"ח ב. תפיסתו היתה תמיד כללית ביותר; הפרט נבלע אצלו תמיד במפעל הקולקטיבי. כל הוצאה הצטירה במחוז רק בדמות ביבלייתיקה מקיפה, שהפך בה. ביצירת-כלל זו בטל בהכרח הפרט; אי-אפשר היה להבליט, לשפוח, לגדור גדר מסביבו. אך כל-זו בא משום ששאף בכל-מפעל לגדולות. חלומו היה לא הסופר, כי אם הספרות; לא היוצר, כי אם היצירה. על כל גרגר של יצירה חדר. הביא בחשבון את כל סוגי הקורא, את כל מדרגותיו, את כל צרכיו. לתוך מפעליו הכניס את הספרות היפה, את המדע, את ההנוף, את הספרות לילדים. את הפל הוקיר במדה אחת. היתה לו ההרגשה הבריאה, כי ספרות גורמלית אינה אלא זו, אשר לא יחסר כל בה. ועל-כן הלך חוגי-פולחן תלך והתרחב. הפגם היחידי היה לו רק ה"אין"; התרפה היחידה — רק המחסור.

לא בכל-דבר הצליח. הסופר הבוודר, השטם הצרף היה יכול לגלות פגמים בכל דבר. השכלול לא היה באמת ממדתו של יוצר ה"ביבלייתיקה העברית" וח"ביבלייתיקה הגדולה". אך לפני הספרות לא חטא. שאף שאף תמיד להניח את דעת הרבים, למלא

רק מתוך רעיון ליצירה, מתוך שאיפה להרחיב. היא נתנה מרחב לכחות טובים ורעים, נאמנים ומדמים. לא היה ספק בידה להבחין, לבדוק, לצרף. מלאה כחות רבים וחאטוים, פורה לצרך ושלא לצרך, הושיטה לבו את הכשרון ואת חסר-הכשרון בקנה אחד, בלבד את היוצרות בתת לבו דבר והפוכו בבת-אחת, בחקירה את תלם היוצר בגדול-הפקר, שהיו יונקים מלכו ומתפרנסים על חשבונו. אך בגן-הפרא הזה עלו הכשרונות הצעירים בני-חורין. שעריו היו מתוחים לרוחה. הוצאת בן-אביגדור לא סמלה שום רעיון מיוחד, שום סגנון מיוחד; אך היא היתה בעצמה, בעצם מציאותה, רעיון התחיה. בעצם פעילותה והקפה סמלה את הרצון ליצירה, את הכח ליצירה. היתה בה מן האפטימיות שבנער ומן הבוזי שבנער. בכל פעילותיה היתה מפעמת האמונה — האמונה בכחות היצירה של האנוש.

בנגיד ל"אחיאסף", שביסודו הנה רעיונו הוזכר והמגביל של אחד-העם, נוצרה "תושיה", הוצאת-האביב. שם נטה קו הארדיכל הממחה החושב והמונה — זה שחרד קדם-כל ל"סוד הנאמן. שם לא האמינו במעוף. בן-אביגדור היה המעוף, באחיאסף. היה צר לו המקום, והוא יצא להלחם בחכמת הזקנים ובזהירות הזקנים. לא במאמרו הכגום שב"נתיבות" נלחם עם אחד-העם, כי אם בכל מפעלו, מפעל חייו, שאף להוכיח את אמתו — אמתה של כל היהדות הצעירה, שהשלמות באה רק ביחד עם העבודה; ש"הכשרה" שאין מפעל עמה אינה אלא הכשר לבטלה.

חומת-הנער היה במפעלו של בן-אביגדור. בתקופת-הנער נוצר, דבר לא היה מן המוכן, ואי-אפשר היה להציב עוד את הגבולות. התקופה היתה ברוכת-תאוס. לא נפר עוד שוע לפני דל. כל אחד בא ופגאו בידו, ואסם ההוצאה היה מכנס את הפל. באביב עולים הצמחים השונים והבריאים יחד. אין עוד להבדיל ביניהם. רק בגדלם זה יתן את ריתו וזה את חוחו. אז תבוא שעתה של הוצאה בת-סגנון, זו הבוררת, המנפשת ומגנה על הנטיעות היקרות מפני הקוצים. רק בהפסק כח הגדול המראי מסתפנים הגבולות הראשונים. מעלת ריחו הגדולה של יוצר "תושיה" היתה התפרצותו הנצחית, כח-דמיונו שלא עזבו לעולם. כל תבנית שיצר היתה בת-

העֶבֶר, אשר הכבִּיד עליהם גם בהתפרסם: רק הענקים המעטים הצליחו לצאת שְׁלָמִים מתוך הפֶּחַךְ של מלִיצָה מְעַמְעֶמֶת ובטלנות וריקנות, אשר נגדו אחריהם מַעֲצָם ימִי־לִדְוָתָם ומִלֵּאֵי את חֲדָרֵי רוּחַם אֲבָק־אוֹתִיּוֹת כְּבֵד לֵאמֹר נִשְׁאָה. הַמּוֹלֵל הַחֲרוּץ. הִכִּיר עֲדֵמָה־רָה, שֶׁאֵת הַמְּגִדִּלִים הַגְּבוּהִים, אֲשֶׁר עָלִיהֶם חֵלֶם הוּא, יִקְיֵמוּ אַחֲרָיו; וְאֵם אֲמִנָּה לֹא וְתָר עַל עֲצָמוּ כְּלִיל וּבִסְתֵר חֲדָרוֹ הוֹסִיף לְרַקֵּם אֶת חֲזוֹן נְעוּרָיו, אוֹלֵם אֶת מִיטֵב כְּחוֹתֵיו הַפְּקִיר לָהֶם — לְאוֹתָם אַחֲרָיו אֲשֶׁר יוֹדוּ טַפְחָתָם וְאֲשֶׁר הֵם עָלָיו וְעַמְּמוֹ אֶת עֲרוּגַת־יִצְיָרָתוֹ הַקְּטָנָה בְּשִׁפְעַת סֶאֱרוֹתֵיהֶם. לֹא יָקַל לְאָדָם לְשֹׂאֵת גּוֹרֵל כֹּזֵה. וְאוֹלֵם הָאֲנָשִׁים הַקְּטָנִים, אֲשֶׁר יִרְגִּישׁוּ בְּעֵינֵם, יִתְמַלְאוּ שְׂנָאָה וּמְרִירוֹת וּרְצוֹן לְדָאָה וּלְעִקּוֹר אֶת כָּל אֲשֶׁר יִגְדֹּר אֶת דֹּכְמָם, בְּשֻׁעָה שְׁנֵדִי־חֲרוּת, אֵלֶּה אֲשֶׁר גּוֹרֵלִם יַעַד אוֹתָם לְמַחִיָּה וּלְיִצְיָרָה, יִתְנוּ אֶת אוֹרָם לְרֹצֹנִים, יִצְרְפוּ אֶת עֲצָמָם אֶל הַבְּרוּכִים וְיֵאִירוּ עִמָּם. כֹּזֵה יִהְיֶה הַמּוֹלֵל הָאִידִיָּאִלִּי: הוֹתֵרֵן — זֶה אֲשֶׁר יִשְׁקִיעַ אֶת עֲצָמָיו בַּמַּפְעָלִי הָאֲחֵרִים וְאֲשֶׁר גַּם יִתְגַּלֶּה בַּמַּפְעָלִי הָאֲחֵרִים.

בְּאִיגָדוֹר הָיָה מוֹלֵל כֹּזֵה. לֹא תָמִיד יָכוֹל לְהִתְגַּלּוֹת כַּחֲטִיבָה שְׁלָמָה, כַּעֲצָמִיּוֹת מְסִימָת בַּמַּפְעָל. לִכְךָ הָיָה יוֹתֵר מִדֵּי אִישִׁיּוֹת תּוֹסֶסֶת, מִתְפַּרֶצֶת מִתְחוּמִיָּה. הוּא לֹא יִצֵּר אוֹתָהּ הַחֲוָצָה בְּתִי־חֲסָגוֹן, אֲשֶׁר תְּכַנִּים לְחוּכָה רַק אֶת הַקְּרוֹבִיט־בְּרוּחַ, אֶת הָאֲחִיס־בְּדֻעָה — אֶת מַפְעֵל הַקְּבֹץ. הַחֲוָצָה כֹּזֵה מִצֵּין תָּמִיד פְּרָצוּפָה הַבְּרוּר וְהַמְּגַבֵּל. בֶּה נִכָּר חֲכָף כָּל זֶר. מַעֲלָתָה הַגְּדוּלָּה הָיָה בּוֹת, שְׁהִיא מְבַלִּיטָה אֶת הַיֵּשׁ, שְׁהִיא קוֹבֶצֶת אֶת צוּרֵת הַקְּבֹץ; הָיָה סְרִי הָאֵסִיף. כִּי רַק בְּהִפְעָל הַיּוֹצֵר וּבְהִגִּיעוֹ לִידֵי בְּגָרוּת, יִבְדֵּל מֵאֲחָיו וְיִסְמֵן בְּאֵפִיו הַמִּיחָד; וְעַל־כֵּן קִשָּׁה לֶה לְהַכְנִים אֵפִילוֹ אֶת הַכְּשֻׁרוֹנֹת הַמְּבַהֲקִים כְּל־עוֹד לֹא יִצְאוּ מִכֵּלֶל תְּסִיסָה. יוֹתֵר מִדֵּי מְפִירָה הָיָה בְּחִשְׁבֹּתָהּ שֶׁל הַיִּצְיָרָה, הַמֵּאֲחֶדֶת בְּסַגּוֹנָהּ וּבְשִׁאֲפוּתֶיהָ — בְּהַשְׁפַּעְתָּהּ הַכְּבִירָה עַל הַכְּחוֹת הַיּוֹצִירִים הַעֲצָרִיִּים. הָיָה הַמְּטַבֵּעַ הַטּוֹבֻעַת. הָיָה נִקְדַּת־הַמַּשְׁעוֹל. הָיָה נְשִׁיעַת בִּסִּים, דּוֹגְמָה, סִיג — קְצוֹן. כֹּזֵה הִיְתָה „מּוֹרִיָּה” — תַּחֲנוּת הַכּוֹבָשִׁים הָרֵאשׁוֹנִים. הוֹצֵאָה כֹּזֵה רֹאֵה אֶת כֹּחָהּ בְּשִׁמְרִית הַגְּבוּלִים. בְּאִיגָדוֹר, שְׁהִיא בַעֲלִי־מַעוֹף, לֹא הָיָה עֲלוּל לְעִבּוֹד בְּחוּךְ חוּג מְגַבֵּל, וְאֵם גַּם שְׁלֵם. הוּא יִצֵּר אֶת הַחֲוָצָה לְרִבִּים, הָקִים אֶת הָאֲכַסְנִיָּה הַגְּדוּלָּה — הֶלֶךְ בְּדֶרֶךְ־הַמֶּלֶךְ. הוֹצֵאָתוֹ פְּעֻלָּה

הָאִלִּיגֵרִיִּים וְאֵת „לְפָנֵי אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה” — רוֹמֵן שְׂנוּסֵד פָּלוֹ עַל הַבְּדִיָּה הַפּוֹסְטִיטִי; כְּרִיזֵלִיסְטֵן הַחִפְצֵי, וְכָתֵב אֶת „אֶהְבֶּה וְהוֹבֵחַ”, הַמּוֹכִירָה אֶת סוּג הַסְּפָר הַסְּטִימֵנְטִלִי שֶׁלְּפָנֵי מֵאָה וְחֲמִשִּׁים שָׁנָה, וְאֵת „מִנְחָם הַסּוֹפֵר” הַמִּלֵּא פָּלוֹ חֲקָרָנוֹת מַפְשֻׁטָּה; אֵל הַהוֹמִנִים הֶלֶךְ, וּבִאוֹתָהּ שָׁעָה הָיָה כּוֹזִכִּיר הַלִּיגָה „בְּנִי־מִשְׁחָה”, שֶׁהִיְתָה כָּלָה הַסְּמֵל שֶׁל בְּנֵי־עֲלִיָּה וּבְנֵי־הָאֵמָה, לְמִרּוֹת מִה שֶׁחֲרָתָה עַל דְּגֻלָּה „חֲנוּךְ הַעַם”. אִישׁ אֲשֶׁר כֹּזֵה וְלֹא יִהְיֶה לְמִשְׁוֹרֵר. הַשְּׂאִיפּוֹת הַרְבוֹת לְמַפְעָלִים חַיִּים וְשׁוֹנִים תִּקְרַעְנָה עֲדֵמָה־רָה אֶת אֶרֶז־יִצְיָרָתוֹ הַדָּק. וְאוֹלֵם יוֹצֵר לֹא יַחְדֵּל מִחַיָּתוֹ. הָרְצוֹן הַזֶּה יִתְלַבֵּשׁ בַּפְעֻלּוֹת רַבּוֹת, וְאֵת אֲשֶׁר הַפְּסִיד הַמִּשְׁוֹרֵר, יִמְלֵא בִיד מְלָאָה רַב־הַפְעָלִים, הַמְּנַחֵה עַל בִּינֵן הַסְּפָרוֹת. בְּתַקּוּפָה שֶׁהַסְּפָרוֹת עֲדִין בַּמַּצֵּב הַתְּתַרְקָמִית, הַמּוֹלֵל אֵינֶנּוּ רַק עֹסְקִין בְּלִבָּד. הוּא הַיּוֹצֵר. הוּא הַשֹּׁמֵף לְיִצְיָרָה. הוּא הַמְּגַלֵּה אֶת הַכְּחוֹת הַשְּׁפוּגִים, הוּא הַמְּגִדֵּל, הַמְּטַפֵּה אוֹתָם. גַּם בְּסִפְרוֹת מַפְתָּחָה, גְּדוּלָּה יֵשׁ אֲשֶׁר יִהְיֶה הַמּוֹלֵל אֶחָד הַגּוֹרֵמִים הַכִּי־חַשְׁבוּבִים לְכַפּוֹשֵׁי־יִצְיָרָה חֲדָשִׁים. הַמּוֹלֵל הָאֲמִתִּי הוּא הַגֵּן, הַשּׁוֹקֵד עַל תְּלָמִי הַיִּצְיָרָה וְהַמַּחֲשָׁבָה. הוּא הַיֵּר, הַסּוֹכֵךְ, הוּא הַמִּלָּךְ הַמַּכֵּחַ עַל הַנְּטַע הָרֶךְ וְאוֹמֵר לוֹ: גִּדֵּל! לֹא מַעֲטִים הֵם הַמּוֹלֵלִים אֲשֶׁר יִרְחִיבוּ אֶת הַסְּפָרוֹת מִתּוֹכָהּ, אֲשֶׁר יִבְאוּ לְעוֹרֵת הַמַּחֲשָׁבָה בְּעוֹדָה בְּאֶפֶס וְיִקְשְׁרוּ אֶת שִׁמְם בְּתַקִּיפּוֹת סַגּוֹן וְיִצְיָרָה חֲדָשׁוֹת. יִבְיָחוּד בְּסִפְרוֹתָנוּ, קִרְקֵצ־בְּתוֹלָה זֶה, שְׁטֵרֵם נַחֲרָשָׁה וְטֵרֵם שְׁדוּדָה וְטֵרֵם וְרָעָה אֹז. כֹּאֵן הִיְתָה כָּל יִדִּי־יְדוּת גּוֹאֲלָה, מְסִיעָה, מְעוֹרֶרֶת לְתַחִיָּה אֶת כְּחוֹת־הַיִּצְיָרָה, הַנְּרִדְמִים בְּנוֹ. וְיֵדִים טוֹבוֹת וְתוֹמָכוֹת כֹּאֲלֶה הָיוּ עֲדֵי־הַיּוֹם מַעֲטוֹת, מַעֲטוֹת. הוּא הָיָה הָרֵאשׁוֹן אֲשֶׁר הַמּוֹלֵלֹת נַעֲשֶׂתָה לוֹ לְמִשְׁאֵל־נַפֵּשׁ גְּדוּלָּה, לְתַכְלִית חַיּוֹ; הָרֵאשׁוֹן אֲשֶׁר הִכִּיר בְּכִל־חֻשִׁיו, כִּי שׁוֹדֵי־יִצְיָרָה זֶה גְּדוֹל הוּא לֵאמֹר חֲקֵר; אֲשֶׁר הִכִּיר, כִּי בַּמַּעֲמָקִי הָאֵמָה נֹאסְפוֹ כְּחוֹת רַבִּים וּמַחֲכִים לְשִׁרְבִיט־הַקְּסָמִים אֲשֶׁר יוֹצִיאֵם לְאוֹר הַחַיִּים. לְהַכִּירָה עֲמָקָה וּמְקִיפָה כֹּזֵה יִבְאוּ רַק הָאִישׁ אֲשֶׁר בַּעֲצָמוֹ יֵשׁ אֶת בְּקָרְבוֹ כְּחוֹת־יִצְיָרָה וְצִמְאון לְיִצְיָרָה.

מִשְׁוֹרֵר לֹא הָיָה, אֵף כִּי אֶת שְׁמוֹ קִשֵּׁר בְּתַקּוּפָה גְּדוּלָּה שֶׁל הַתְּעוֹרֶרֶת לְיִצְיָרָה. גַּם הוּא הָיָה מֵאוֹתָם הַצְּמָחִים הָרֵאשׁוֹנִים, אֲשֶׁר עָלָו בְּשָׁנוֹת הַתְּשַׁעִּים שֶׁל הָאֵמָה שַׁעֲבָרָה לְאוֹר הַשַּׁחַר הָרֵאשׁוֹן, וְלֹא עֲצָרוּ כֹחַ לְעִמּוּד גִּגֵּד הַשִּׁמְשׁ. יוֹתֵר מִדֵּי נִשְׁאוּ עוֹד עַל שְׁכָמָם סִבֵּל

נחמן מברסלב וסיעתם, גם רבי בך המגיד ממזריץ' ויוצאי חלציו — הדינאסטיה של סריגורה, רבי מרדכי מצ'רנוביל וצאצאיו בטלנה וביתר המקומות. ומצד שני — גדולי החסידים אשר לא זכו לבנות בית בישראל: רבי יעקב יוסף מפולנאה, רבי לייב שרה"ס, ואפילו הבתולה מלודמיר, לא כל המונוגרפיות יצאו לאור במקורן העברי — רבות מהן נדפסו בתרגום רוסי ברבעון "Европейская старина" של דבנוב ועוד מספר מסים נמצא בכתב-יד.

גם בחבורים האלה נהג המחבר מדת חקירה מתונה בלי נטיה זרה, ואף-על-פי-כן אנו מכירים בהם יחס נפשי יותר חם. הורודצקי יצא מתוך החסידות ומוצאו זה חטביש את חותמו על הלך-נפשו ועל השקפת-עולמו. גם אחרי התרחקו מן החסידות נשארה בלבו חצה מיוחדת אליה — ההצה הרומנטית אל חדבר אשר לא ישוב עוד אליו, החסידות המעשית של המציאות עברה, והורודצקי נשאר תוהה על הראשונות והיה חסיד עיוני כפרץ וכברדיצ'בסקי בשעתו, כיהודה שטיינברג וסיעתם. איזה ימי גגו נמצא בחסידות בשבילו, הוא השתדל לגלות את המאור שבה, גרשקו שא לא נתן עוד להשתמש בו, רק לראותו ולזון בו את הלב בלבד — כל-היכן שהוא דורש זאת, בשעת שגשוג הרומנטיקה הזאת לא נמצא הורודצקי אמילו מכתוב דברי פובליציסטיקה, שהיא בכלל רחוקה מנטיה רוחו היסודית, ופרסם מאמרים על הגר"א ותבעש"ט, על הרגש ועל השכל ועוד, וגם טבע פרוזות ידועות, שהאמין בהן בתם-לבב באותה שעה.

הלך-הנפש הזה קרב את הורודצקי אל התיאולוגים החדשים שבמערב, החפשים בדעות. גם אלה, שהנצרות המעשית התנדסה מקרבם, החלו לדבר על נצרות עיונית, ונעשו רומנטיים בעצמם, נוצרים אבנגליאניים כביכול בסביבה אירופית של המאה העשרים, והדת נתפסה להם לחמר בשביל מדרשים נאים, פחות או יותר בלתי-נכונים. ברעיון, התשובה מפולס אל ישר, החביב על רבים מהתיאולוגים הליברלים, מצא הורודצקי דמיון לרעיון התשובה מהחסידות המעשית אל הבעש"ט, מהאז האדיאח כנגד ההתגשמות באציאות. הוא גם האמין, כי ישו הנוצרי, כשהוא לעצמו ובתחומו מחשבותיו, לא היה אלא יהודי כלשך מבעלי הרגש והאדיאח ובטא זאת במאמר מיוחד, שהעלה עליו חמת

המדברים שבספרים אלה נעשו גבוריו התביבים, וביתורו שו"ר. על-כן לא השאיר הורודצקי את הספרים הישנים, אשר השק בהם לפניו את כל הריפותו לאסוקי שמעתתא, כרוכים ומגחים בקרדויות, כי אם קבע להם מקום על שלחנו כל הימים, וגם לגה אור-ההשכלה לא ספק ממשנתו הראשונה, אלא שגלה בה פנים חדשים. הצורה השתנתה, במקום הפלפול הלמדני בא המדרש הודעי, אולם החמר נשאר. אחרי ספרו הראשון, "אמרי שפר", שנכתב זה קרוב לשלושים שנה, חבר הורודצקי שורה שלמה של מונוגרפיות לא-גדולות ביותר, לתולדות הרבנים המפרסמים ורבני פולין בפרט: הרש"ל (כרם שלמה), הרמ"א, רבי מרדכי יפה, המהרש"א (שם משפואל) ועוד. במונוגרפיות אלה ספם את הידיעות הביוגרפיות הרוות על-דבר הרבנים אנשי-השם, ואחר-כך דן על תכונותיהם הנפשיות ואפנים האישי, ומשם עבר אל דיוקנם התורני ומעמדם הספרותי, אל השקפת עולמם ודרכי למודם, וסיים בהצרכתם לדורם ולדורות המאחרים. ההבורים האלה, שנבקצו אחר-כך בקצב לתולדות הרבנות" (הוצאת "תושיה"), הם פרי שקידה ועבודה נאמנה על-פי המקורות הראשונים, ותחשבר זהיר במסקנותיו ומתרחק מהשערות מופקדות. הוא סתם בהם הללים ידועים בבנין ההיסטוריה שלנו.

יותר חשובות מהחבורים האלה הן המונוגרפיות שכתב הורודצקי לתולדות החסידות — הרבות במספר, בצד אשר בתולדות הרבנים סמך אך ורק על הדברים שנמצאו בספריהם או בספרים אחרים, הגה כאן, כשא לדין על פביבה קרובה אליו בזמן ובמצמד, מצא לו חמר עשיר הרבה יותר, בכתבים שונים ובאגרות שהצליח לגלותם, וגם בספורי הצריות, שלא פג עוד ריחם ההיסטורי, במספרות ובזכרונות. ככה עלה בידו לאסוף ולספם ידיעות רבות לתולדות החסידות האוקריינית, היא שרשה ויסודה של תנועת החסידות בכלל, ולהכניס סדר אל התהויה והשורר במקצוע זה, שנשען עד-עכשו רק על מעשיות העיבורות מפה אל פה. שורה המונוגרפיות לתולדות הצדיקים בפודוליה ובוהלין מצטרפת להיסטוריה שלמה כמעט של החסידות הזאת. מצד אחד מופיעים לפנינו מנהיגי החסידים הכשרים על-פי משפט הרשעה, הבעל-שם-טוב ונכדיו רבי משה חיים אפרים, רבי ברוך ממזנוב, רבי

הגדולה", בעבדנו על תכניות-הוצאה רבות וגדולות, הכרתי את אהבתי העמקה לספרות העברית ואת אהבת-העברית הגדולה, שהיתה נטועה ברוחו. כאדם שגה וכאדם גם חטא, אך הרע לא דבק בו. ביסודו היה אישיות הומנית, מיטיבה, מאירה.

בימים האחרונים היינו רחוקים זה לזה. עמוס עבודה וטרדות רבות מיום ששבתי אל הארץ, לא זכרתי אותו ולא פקדתי לשלום, מה-צד שלי זה עתה, בדעתי שלא אשוב לראותו, לראות את הפנים האהבהיים, הענוניים האלה בבתי-צחוקם הטובה, הביטחוני, זו שהאירה את הספרות העברית שלשים שנה באהבה ואמונה!

יעקב פיכמן.

ד"ר שמואל אבא הורודצקי

למלאות לו חמשים שנה

מעשה בצעיר בן-טובים, נצר מגזע רבנים וחסידים, שגדל על התורה ועל העבודה והראה סמני-ברכה ונועד מאת ההשגחה — על דעת בני-מסכתו — להיות דרב ומו"ץ או למחבר בעל "חדושים" בישראל, והנה היתה אתו רוח אחרת: התחיל לקרוא בספרים היצונים ו"החמיץ" ואחר-כך עזב את שכונתו ויצא אל ארצות-המערב להסתופק בבית-מדרשו של יפת ונטשקע בסביבה זרה לו מתמול שלשום... ונשאר מה-שהיה, יושב על התורה ומחדש חדשים בלשון-הקדש, ואם גם לא בנוסח אבותיו ורבותיו הראשונים. מעשה ישן וכלי-כך רגיל: תמצית פרשת-החיים של רבים מספרינו — ושמואל אבא הורודצקי בכלל.

בשלום עזב הורודצקי את סביבתו הישנה ולא נטר לה כעס ואיבה, כמו שעשו לפעמים המשכילים בעבר. הספרים היצוניים, שהטו אותו מעל הדרך, לא היה בהם כדי לעשותו כותב בעקר. כנגד יצר-הרע של מדעי הגוים שמשה לו "חכמת-ישראל" תבלין. לא חמשכילים חמשבעים, האפיקורסים של שכונתו, האכילו אותו מפרי עץ-הדעת, כי אם כרכי "כרם-חמד", "אוצר נחמד", "החלון" ודומיהם, וראשי

את צרכי הרבים. פונתו היתה תמיד להמציא את הספר העברי לקוראו, לעשות אותו שותף לכל נפש. הוא היה לא רק יוצר הספרות העברית הצעירה, — הוא היה גם יוצרם של קוראיה. שום הוצאה לא חדרה כל-כך לתוך אוכלוסי הקוראים הרבים כהוצאות "תושיה". כל מפעל שלה עורר תקוות, הרים את רוח הקהל. המודעות על-דבר ה"ביבליותיקה העברית" בקראו בעירות הקטנות כמניפסט, כפרוקלמציא. אלה היו הכרזות הראשונים על החדש, על "המהלך החדש" ששמן את גאלת הספרות הראשונה מן הכבדות, מן השפלות של התקופה הקודמת, מן הקטאון. ככה נשאר עד סוף ימיו — אפטימיסט, בעל-בטחון, חסר-בגרות. המלחמה הפרידה בינינו, ואני לא ראיתי זה שבע שנים. אך לא אשכח לעולם את התעוררותי החיה, הנלהבה למפעל הירחון המודרני, שעלה במחשבה לפני מר ש"י איש-הורניץ באביב שלפני המלחמה. זה לא היה מפעל של מסחר בשום פנים, וכמה היה מסייע בדינו, כמה היה משתדל להשפיע, להקל, להחיש את צאת הדבר לפעל! שמחת-יצירה היתה מאירה את פניו הטובים, הנוחים בכל פעם שהיינו מסיחים במפעל ספרותי חדש. חמימות היתה תמיד בסביבתו. כל כשרון חדש, גדול או קטן, היה יקר לו, היה נזכר לפניו. הוא לא זלזל בשום כח. את כפיו היה פורש על הכל. וכמה היה מעורר, כמה היה שומר את חסדו ואת אהבתו לאלה, שכשרונם הכניס משהו חדש, מרחיב, ריבולוציוני לתוך הספרות. גם-הוא היה מהפך מטבעו. את כל קפוא ואת כל דבק למקומו שנא בכל לבו. כל כח תוסס, נלהם, מניע היה קרוב לו קרבת נפש. כי בעצמו היה כח מניע, מגדל ומעורר בכל פעולותיו.

מצדני הראשונים בספרות העברית אותו. את פרוטות ההונגרי הראשון בעד שירי הראשונים, שנדפסו ב"עולם קטן", קבלתי מידו, כשהיה צוחק את בתי-צחקו הנעימה, הביטחנית, ואת קבץ-שירי הראשון הוציא בימים אשר לא האמנתי, כי ימצא גואל להם. בתקופות-חיי הקשות ביותר מצאתי בו ידיד, חבר. לא מורה, כי-אם רע טוב, אדם קרוב, פשוט, לבבי, אשר לא מנע ממני כל אשר השיגה ידו. מעולם לא הכאיב לי. אור פניו תמיד נחמני, הרגיע את רוחי. בשעות הרבות, שעבדנו יחד בעריכת ה"ביבליותיקה

אפילו לפעמים כאלו כל-זה לא נברא כאן אלא לשם הוכחה, להיות גם הוא לכה"מ עורר, מרתית, להיות לשבט-מוטר או למקל-חובלים.

צייטלין היה ימים רבים, איש ריב ואיש מדון, לכל הארץ. לכאורה נדמה כי הוא ממאס בכל, מבטל הכל ומתיאש מכל. אולם יש שהוא קופץ גם לצד שכנגד, נמשך אחרי הכל ומאמין בכל. הוא לא ירא מעולם את הקפיצה. בהגיונו היה תמיד הרבה מאותה מדת-ההגיון, שהיתה ידועה בימי-הביניים: Credo quia absurdum. „אם אל ארץ תביט והנה צרה וחשכה ומצוף צוקה—ופנית למעלה“...

הקפיצה היותר גדולה, שקפץ צייטלין בחייו, היא קפיצתו אל העתונות ההמונית, הליכתו אל העם. הימים ימי השטיסה הראשונים, ימי „הצער והזעם“. הוא קרא אז את קריאותיו הרבות והגדולות „על הובח“ ועל החרבן והמשובה, החיצונית והפנימית גם-יחד, קרא ונשתתק, נשתתק על-כרחו. אז בא הרגע, אפשר רגע של חלשה לאיש-הרוח. הוא ירד אז מן ההר אל העם, לדבר אליו. כשירד—כבר היו לוחות-העדות בידו...

היקפון צייטלין עוד קפיצה אחת?

פ. לחובר.

ראובן בריינין

להגיונול

בתקופה קשה בחייו ובספרותו אנו חוגגים עתה את חגיגתו של בריינין, בשעת דלדול האמת ודלדול מיטב מלותיה, בשעה שאנו זורעים מעט, וקוצרים עוד פחות מזה, בשעה שרב האמת נחתך כמו בקרדס כבד, והפזור ובזבז-הירוח הגיעו למרום קצם. גם בעל-היובל עצמו, איש-האמונה, שהיה כל-ימיו סמל ההתעוררות ומעין לא-חרב של התלחבות, — כמה הוא רחוק עתה ממרכז העבודה והיצירה, כמה הרבה לבזבז את אוצרות נעוריו, את איש-האלהים אשר נשא בקרבנו זה ימים רבים הננו רואים אותו נאבק עם עצמו, נלחם עם גורלו. אם בו האשם, שבתקופת בגרותו לא ידע לשמור על כוחותיו, לרפזם ביד חזקה — לשמרם בעד

המדבר בחזון, הנושא משא. הוא מצא את המלה החזקה, הנותנת בטוי נמרץ לדבר, את המבטא ההולם את הענין, את המאמר התופש את הלבבות, את הדבור המפוצץ דברי מתנגדיו. הוא עמד בקשרי-מלחמה את הכל. נלחם לכל.

הוא נלחם ליטי, לאמת. נמשך בדבריו, בתלחבות דבריו, הרחק הרחק, עד חכמוס ונעלם. דרכו היה לכלול הרבה, לתפוס הרבה, לתפוס תמיד את המרבה. ליטי היה רגיל לקרא „יפי של מעלה“, לאמת קרא „אמת טהורה“. אם לתקוה, היתה טובה לו תמיד חתקה הגדולה; אם למשאת-נפש — משאת-נפש נשגבה...

צייטלין שאף לגדולות. וכשאיפתו לגדולות, כן גם שנאתו לקטנות. כמדת הטובה שלו, כך היתה תמיד גם מדת-הפרעניות. אף כאן תפס את הגדול בחטאים, את המרבה בעונות. נקב מיד את שם הטמאה. היה בו הרבה ממדת האדם הדתי, השואף אל האי-נסוף. הוא כאלו הפריז על הסתרה והטמאה גם-יחד. שדד בעד זה מכלו ובעד זה מכלו להגדיל את הנגוד, להרחיב את הפרוד, להעמיק את המדורה. הוא נתן לפנינו תמיד את חתים ואת חטוב, את המות ואת הרע...

אין דבר השנוא על צייטלין כמדת הצמצום. כל מקום שמצא מדה זו או מעין זו היה מחטט בו, מגרד, מגרר עד-כמה שירו מגעת. הוא כאלו אמר לתקן לפנינו אפילו את מדת-התירות של גיטשה (ב„השבוננו של עולם“) ומצא גם בה ממדת הצמצום וההסתפקות. בעקר אין כמוהו נלחם עם אנשי-החרות שלנו, עם האנשים שאי-הדחיות היתה להם דת, דליל, דאלה-מיסכה. את המסכה בכל מקום שהוא קרע, רמס, פרע. הוא בחל ב„התיחסות המוגזת“ אל העולם, ביחס של ידיעה ברורה במקום שאין לדעת, בגישה ישרה אל אלהים במקום שיש רק ערפל...

הצד החזק בדבריו של צייטלין לא היה בודאי מעולם צד ההגיון. הכל כאן שוטף, פמה, עורג. אף המחשבה כאלו היתה כאן תמיד טפלה לרצון, לשאיפה, לצמאון הנפשי. בכל היה כאן מעין אמצעי ולא תכלית. דומה

הלל צייטלין

דברים אחדים לחגיגות

הוא בא וקולות אלהים מתמלטים מפיו. בא ברב ענין וברב חזיונות ודמיונות, ברב תנועה וברב מאויים. בא ונושא משאו ומדבר דבריו על „הטוב והרע“, על צערו של עולם ועל „חשבונו של עולם“, בא ותובע עלבון ודורש צדקה ומבקש חסד וקובל וקורא על כל ימי דבלי, ומפלל ומתחנן לכל נשגב ולכל געלה, ומתנחם ומתפרק ומתגעגע...

הוא בא — לא כשליח-צבור. אדרבה, כיחיד מרשות-יחיד שלו הוא נדחק ונעלה. עלה בכח-עצמו, דבר את דבריו כמו לעצמו, פתח והראה לנו מתהורי לבו עצמו וגלגל לפנינו את מכתביו העצמיים, „מכתבי אחד הצעירים“. חוא הביא אותנו כל שעה חרירי, חרירי נפשו, ודבר גם עמנו תמיד כדבר איש את נפשו. הוא קרע את לבבו לעיני כל ואנו ראינו עין בעין את שאיפותיו-חלומותיו, מאני-רגעיו, אמונות-תקותיו, תמהונו-חדלוניו, סבלו-סבלו, שברו-שברו — ראינו את כל משאת נפשו וכל משא נפשו. זה היה בו כדי למשך אחריו, לעורר, להשפיע.

אמנם, דבריו, שהיה בהם תמיד מן העיון ומן המחשבה, לא היה בהם מן המשקל הכבד שבדברי אחד-העם, למשל — זה שהיה מעין משל בספרות העברית של דורנו לכל אלה שמנסים כמוהו להביע דברים של מחשבה ושל עיון. דברי צייטלין לא היו מעולם מדודים ושקולים וספורים. מעולם לא נזהר ביותר בלשונו, לא הלך מעולם אט — לא מדד מדד פעם בפעם בשערו את מימיו. בדברי אחד-העם, במקום שהם מצטיגים ביותר, יש שאנו מַדְמִים לשמוע את קול ה מ ו ט י ק ה הקפואה, זו שלפי דברי אחד ההוגים הגדולים היא מציגת את אמונת ה ב נ ין — וכן בונה לא היה צייטלין מימיו.

לא היה בדבריו של צייטלין גם מן ההתחבטות הנצחית שבסגנון דבריו של בריצבסקי — מאותה המנגינה המתפרצת וסוערת לכל רוחות-העולם עד כדי פגיעת נימין. אולם גם כאן היה הרבה ממנגינת הסער, מן הסערה הסוערת לעבר אחד, מן הנגינה המתפשטת ושוטפת. מלאה היתה נגינה זו כסופין, רתיחה דקדשה, התלהבות. בדבריו של צייטלין היה הרבה מדברי

רבים מהקנאים שבקרגנו, אף כי חסר לו הגון הסובל-ציטטי.

על-פי הדרגה מובנה ורגילה הגיע הורודצקי מהרומנטיקה החסידית אל המיסטיקה — בצורתה הלאומית. בשנים האחרונות הקדיש את רב מחקריו לתולדות הקבלה, ובעקר — הקבלה העיונית. הוא כתב מאמר על הזרמים המסתוריים בקרב יהודי פולין („העתיד“, ה), על ספר „הקנה“ ו„הפליאה“ („התקופה“, י), על השל”ה הקדוש וספרו (שיצא לאור בתרגום רוסי ברבעון הנוכחי) וגם ספר גדול על תולדות המסתורין בישראל בכלל, שיצא לאור בתרגום אשכנזי ועשה רשם על חוקרי ישראל ואמות-העולם. במקורי העברי לא יצא עוד הספר הזה — וגם יתר חבורי הורודצקי במקצוע הקבלה והמיסטיקה נמצאים עוד בכתב-יד.

הורודצקי הוא סופר ישר-לב מטבעו. מעולם לא כסה על מחשבותיו, אפילו בשעה שהתנגדו לדעת-הקהל הרגילה, ולא כדי לעשות רשם בעזות-רוחו, כי-אם לשם האמת שלו. אישיותו המוסרית נפרת בספריו ובמאמריו בכמה מקומות. בחבה מיוחדת הוא מדבר על המרות החיוביות של גדולי העבר; ברגש צנוע, אבל חם, כתב את מאמרו על האיסיים („העגן“, ב), ולא יכול להבליג על התרגזותו בגלל המעשה המכוער שעשה רבי ישראל ברוגא לחבר רבי זלמוני לפני ארבע מאות וחמשים שנה בקרוב.

הורודצקי הוא אדם צנוע ובעל נפש יפה. כל ימיו התרחק מעבודה צבורית, בהאמינו כי לא לכך נוצר. בחשאי ושלל על-מנת לקבל פרס — המרי או רוחני — כתב מה-שכתב. לא כדי להתכבד בישראל הוציא גם את „הגרן“ שלו, מאסף חשוב, שיצאו לאור ממנו שמונה כרכים, כי-אם למען הקים את הסנה הנפולת של „חכמת-ישראל“ העברית — ובדבר הזה הכריח את חכמי ישראל להזקק לשון-חוקדש, שכמעט נשתכחה מהם בכתובה. בעשירי לאלול תרפ”א מלאו לו חמשים שנה, שנות התמדה ועבודה מחקרית שקטה וצנועה, ועוד כחו רב, ועוד ידו נטייה. יחי רצון וימשך במנוחה את עבודת חייו ויראה בה ברכה.

כל אשר כתב. מכתביו על הקונגרסים נפלו כסל על לב צעיר וזקן; הד גאולים עלה מתוכם. ורשמי, זכרונותיו, ציוריו — על הפל היה שריו אור. לב הסופר היה סופג כספוג את צלילי החיים החדשים. הוא היה שכיור החיים האלה, שכיור התרבות החדשה. הַרְגֵסֶנְס של האנושיות והרגֵסֶנְס של עמו נתלכדו בלבו הצעיר, חדורש טוב, המלא חסד.

הוא בא בשם התרבות המערבית. זה היה לו קנה-המדה הנאמן. הוא היה לומד ומלמד, היה קולט את הערכים הזרים תמיד על-מנת להעבירם לנו, לַמָּגֶם — לַנְטוּעַ את כל נטיעה נאה, שגלה בְּכֵר, בכרם עמו. לא תמיד היה ספק בידו לעפל את כל זה, לא תמיד היו הפחות מספיקים להעביר את השלל הרב. אך תלמיד נאמן היה תמיד. למד מְשֻׁן, למד מַבְרֵנְס, והתאמץ לבנות את הבקרת העברית על יסודי המדע. הוא היה הראשון אשר יצר את מקצוע הביאוגרפיה, אשר הקים את בנינה על יסודות מתודיים. ספרו על מאפו הוא רכוש לספרותנו. הביאוגרפיה של הרצל, לכשתצא כלה, תהיה ברכה לקוראיה. אפילו ספרו על סמולנסקין, שיש בו איזה פגם נסתר, הריחו רכוש.

אולי הוא ביאוגרף יותר משהוא מבקר. כאן גלה יכלת של עבודה, של שיטה. אל אישיות היוצר ורקאת התפתחותה הגלויה והנסתרת הוא חודר באלפי שבילים; את הסביבה, את הפנטסמיה הרוחנית של התקופה הוא לומד לדעת מתוך רמזים ורמזי-רמזים. במקצוע זה הוא משקיע אהבה, כל של סבלנות ומסירות רבה. מה רב היה הרכוש, שהיה מעניק לספרותנו, אלמלי היה עוסק במקצוע זה כל חימם ולא בקטערי-המאמרים שבעתונות, האוכלים את הסופר מגו ועד-נפש, כרותות-מדבר יבשות!

כשאנו סוקרים את מפעל בריינין סקירה כללית, אנו באים תכף לידי מסקנה, שאין לנו ענין רק עם מבקר טטוסי, שמלאכתו בכך. הוא יותר ממבקר ואם גם פחות ממבן. הוא איננו מאלה, שהספרות תַקְיֶמְת בלבד משמשת בסיס ליצירותם, להשקפותיהם. הוא היה תועה מונן לזמן גם בעצמו בגני השירה. לא מתניי הפעם לעמוד על ערך יצירותיו הפיזיות, אך אין ספק, שרק צמאנו הפנימי ליצירת, להתחדשות, רק כליון-נפשו העצום

גם צחוק קל על שפתיו, היו מפעל-הגבורים הראשון בבקרת העברית הצעירה. הם סמנו בחרט אדם את גבולות התקופה. עד-כאן נלחמו כנגד הבטלנות, כנגד הזיוף והמליצה; עכשו לא נלחמו אלא בעד השירה, לא בשם השיטה ולא בשם הרעיון, כיראם בשם השירה עצמה. עד-כאן היתה שולטת הספרות, היצירה מדעת, פרי הרצון ופרי הנטיה; מכאן ואילך מחללה ממלכת השירה, היצירה משפיע פנימי, הברכה הסמויה מן העין. על-זה הכריז בריינין בסגנון מלא פתוס, בקול מלא אמונה ונער, הוא היה לא רק המודיע על צרכי-השירה החדשים, — הוא קרא להם, הוא צורר את הצמאן אליהם. דבריו עודדו, העירו עז, דפקו על הלב כרעמי-קין, כהכרות-השתרר. מאז לא היה צורך עוד ללמד זכות על החדש, לפתוח לפניו את השערים. לאחר בשורת בריינין בא כמבואי ציר מבקשה. רק זקני התקופה עוד רעמו פנים מעט, אך הנצחון היה מכריע, ואיש לא יכול עוד להטב את גלגל שירתנו אחרית.

את בריינין זה אנו זוכרים עתה ביום יובלו ברגשות-תודה. הוא היה ידידנו תמיד, ידידה של ספרותנו הצעירה. הוא חי עליה, היה חרד לה, היה שמח על נצחונה, היה המסיע לנצחונה. הבקרת היתה לו תמיד אמצעי לגדל, לַפֶּת, לצורר את הפחות השפונים. הוא לא עשה אותה פלסתר, לא הכניס בה פניות, לא הטיל בה את הוזהמה של קטני-הנפש ולא את הארס של מרד-הנפש; כיראם עמד תמיד בין הקורא ובין הסופר, וככל אשר עזר כֶּחַ, למד, חנך, הרס את המחיצה שבין הקהל המפגר ובין התרבות העברית החדשה.

את זה אנו זוכרים עתה — את בריינין הצעיר, זזו שהרים את נֶס התקוה, זה ששמו היה מאיר לנו אז, לפני ימים רבים, מבין השמות המטשטשים, הזרים, כַּמְת־מים מבהיקה. הוא היה אז בין המעטים, בין הסוככים, המנחמים, בין אלה שהיו כציונים עליונים על דרכנו. השם בריינין היה מעלה צלצל נעים, צלצל מלא בטחון. באמירת ה"ה" שלו היה מן המרגיע והמזרזר כאחד. בסגנונו היה תמיד זָרֵם וזך, שקוף עד-היסוד. צלצל היה קולו, וצלצלים היו הרגשות, אשר פָּעְמו את שורותיו הנאות. התקוה היתה מצהילת את

מה רב היה הרשם שעשה הציור הלירי הזה אז על הקורא העברי. אותו קורא, שהיה רגיל למצא בדבריי בקרת התחכמות וטלפול והריפות, שהמבקר היה בעיניו איש-הזעם עם הרצועה ביד, השמח על כשלון הסופר כמו על שלל רב, — שאינו מבקש בעצם אלא לגלות את המום ואת הפגם ואת כל סמן של רפיון, — קורא זה ראה פתאם לפניו חזיון חדש: אפואיאוזה של הסופר. זה היה יחס החדש. המבקר נתגלה כידיד, כתומך, כמשורר. זה היה כל-כך זר בימים ההם, שגם בעיני גורדון, שהדפיס את „גסיסת הסופר“ ב„המליץ“, היתה זרה יצירת-נער זו של בריינין, המלאה כלה אהבו והרצצה ורחמים כאחד. בציור רפה זה כבר צללה הנימה החדשה — הפרת הטרגיות של הסופר העברי. בריינין המבקר בא בלי טענות, בלי דקדוקי קטנות. הוא לא בא לתבוע את מה שאין בסופר, כי אם לגלות את מה שיש בו. וזה היה העקר. כל-עוד הבקרת אינה יודעת לתבוע מן הסופר מה שהוא יכול לתת, שהוא מחייב לתת, עדין לא יצאה מפלל ברבריות. המופנט היחיד, שגם בריינין חטא כנגד הבקרת האמתית, בהתעלמו מאישיותו של הסופר, שרק היא עשויה לשמש נקודת-מוצא לכל בקרת, היתה השתערוותו הידועה על גורדון. פרקי-הבקרת האלה, שהתעללו בגינת האריה הַיָּת, היו, כשהם נצטמם, לא רק חטא, כי אם אקט של חסר-תרבות. ואולם זאת היתה אחת מאותן העברות, השקולות כנגד כמה וכמה מצוות. זאת היתה ההתנערות הראשונה, התפרצות הנער ועזות הנער. זה היה מפעל ריבולוציוני ברוח — אות הזמן. מתוך תרועת-הפליחה שבפרקי-הבקרת האלה עלתה תביעת-התקופה האכזרית לפנות את המקום לשירה החדשה, להכשיר לה את הלבבות. הבקרת, כיצירה, אינה יודעת רחמים. חובתה היא גם לעקור, ואולם רק לשם הפראה, רק לשם היצירה החדשה. גורדון היה ארו קשה יותר מדי, למען שיצק כלו ביד הרוחות החדשות; אך לזמן מה נתקלש צלו הכבד. מצחוקה החם של הלייריקה הצעירה הוקל העולם, הוקלו הלבבות, ועקבה-השכלה נטוה אחור, נצטמצם עד כלות ימי האביב.

פרקי-הקטגוריה האלה, שעוד רב האם בהם כל-כך, עד שהם מעלים, בהקראם עתה,

אותן העבודות הגדולות, שאליהן הכין את- עצמו בסתר אהלי, או החיים עצמו ממנו, והוא היה אנוס למורר את-עצמו ולשבור בנטפים בודדים את צמאון היצירה, אשר בער בו, — אך בשאון הימים ובטרדות הימים ירד הרבה לטמיון, זרחה הרבה לרחה, ובהמונה של הארץ החדשה נבלע מעט מעט קולו הקורא, קול מבשרה הראשון של ספרותנו הצעירה. אני אומר זה בגלוי ובפסחות. למה נכתד את זה, ואם גם ביום חג? בריינין בעצמו יודע, שאין אנו מתמנים בזה למעט את דמותו. אהה! מן ההבטחות הרבות, שהחיים הביטחו לנו ושאנו מבטיחים להם, אינו מתקיים אלא פח שנוציא בחוקה משני הגורל. בימי הנער, בהגיע אליו בראשונה קול ה' הקורא אליו, אנו פורשים את הכנפים והרחבות, ואולם עד-מהרה הן נתקלות באויר הריק אשר מסביב, ומן הרב, השמור לנו, יש אשר נשמו להציל גם את המעט. ביום יובלו של בריינין אנו זוכרים את מה שהיה לנו, מה שהיה לספרותנו.

בשנות השמונים של התקופה שעברה החל אלה היו שנות חמדומים, ימי התקוות. באויר נשא ריחו המתוק של ערב-חג. סגנון חדש נולד, קל ורך ונוח, שהעלה הד געגועים ומשאות-נפש, כקול פלגי האביב בערבי אדר. כנודדים קלי-סכל באו סופרי-התקופה החדשים. המעבר מגורדון, זה האטלס של ענינו הכבד, אל יגונו האביבי של מנה, ומסבכי המליצה של טולסטויין אל פריידישא הבהירים של פרישמאן ובוקי בן-יגלי, היה כה נעים, שכל הלבבות נפתחו לקראת השירה העננה החדשה. הפל נבלטו מן הקפאון, מגני-החרף של ההשכלה. הפל היה עוד מטשטש, עוטה ערפלי בקר. לא רק השירה, כי אם גם הפרוזה עטתה מעטה ליירי. רגשות צעירים יצרו ספרות נער. רק הבקרת לא נעתה לרוחות המנסבות החדשות, ופניה עוד היו קודרים וזועפים כתפולש-לשום. אותה שעה גם בריינין, הוא כבר לא היה יחיד. קדם לו במקצת פרישמאן. עפשטיין, קנטור, טביוב היו מבגיד-ליתו. אך הוא נבדל מכלם. הוא היה איש-הבטחון. הבהיר, הנלהב, המאמין. הוא בא בלי מרה-שחורה, בלי טענות, בלי מרידות. אני לא קראתי את „גסיסת הסופר“ בזמנה, ועכשו, כמובן, אין בה מן החדוש. ואולם נתן גם עתה לשער,

היתה גדולה, הפילוסופיה של הנצרות משלה
 אז בכפה, ההתחרות בבהינה זו עם טולסטוי, —
 וכך נפל הנופל הגדול והתגלגל במורד:
 אלהים, כריסטוס, מונרכיות, סלֵוִינוֹפִיִּיזִית...
 מה ששנא את המערב ואת האשכנזים, —
 ודאי שהדין היה עמו. אבל כלום היה הדין
 עמו באהבתו את הרוסים? באלה ראה
 מהרהורי לבו — וטעה טעות גדולה. „רוסיה
 היא דוסטויבסקי!“ שגורה עכשו קריאה בפי
 רבים. כזב ושקר! רוסיה אינה דוסטויבסקי,
 כשם שאמריקה אינה אֶדגר פו, וכשם שאינדיה
 אינה רבינדרנט־טגורה. אנשי־הרוח הגדולים,
 המפורים בזמן ובמקום, הם עַם בפני־עצמו.
 י. ח. ברנר, למשל, היה בן־עמו של דוסטויבסקי
 הרבה יותר מפל ה„גֵּוִשׁ“ הרוסיים יחד.
 ג. שופמן.

דבר האמונה והכפירה וכו' (חוץ מאִי־אלה
 מקומות בודדים ב„האחים קרמזוב“ וסמורו
 הקטן Krotkaya, שהמשורר נעזר בהם לשעה
 קלה). „מוזר הדבר, שפל־ כך מרבים לקרותו“...
 החנינה, שנתנה לו מאת הקיסר, בהיותו
 צומד, חבוש־עינים, מחפה למות, פעלה כאן,
 צריך לשער, הרבה מאד. בפרוכוֹט־נפשו
 האימים נשק הילד הנבעת את השבט, האויב
 נהפך לֵאֻוֶּה, ועוד בדותו בשלבי הגרדום,
 ודאי שנצנצו בו הדרכים האחרות. אחר־כך
 ארבע שנות הקטורגה, ההתיחדות עם ה„ברית
 החדשה“, ההתפעלות מִסְמְנֵי צֵלֶם־אלהים, שמצא
 אצל הסטים, חבריו לשלֵאֻוֶּה. בעוד שנים
 אחדות טלטל לחוֹלֵל וראה שם את פרצופי
 האשכנזים בִּרְסִטוֹרְנִים, ארחם ורבעם, האידיאל
 של „ממלכת הבִּלְעִחַ“ לא הלהיבו, הבדירות

עם פסיונותינו הראשונות, הרופפות, במעלה ההר, בצרדלי-פטרבורג חדשים... הדחקות בבית, רחמינו, שנכמרו בחשאי אל אמותינו ואחיותינו, אהבותינו המסחרות אל תלמידותינו הקטנות, פישנותנו בבתים הזרים, יסורי-ההתאדמות, השלג, — כל אלה המתקו-החריפו לנו את דוסטויבסקי, ובהתרוממות-הרוח נשאנוהו מן הביבליותיקה.

„מזור הדבר, שכל-כך מרבים לקרותו“ מוטר גורקי את דברי טולסטוי עליו, ודאי הדורים אנו את זקן-טולסטוי, אבל זקן דוסטויבסקי לא גופל ממנו כל-עקר; זה הזקן האבהי, שיורד על פי דשי משילו הלבביים כל-כך... כל המקומות הנאדרים, המפוזרים בספורי טולסטוי, עם כל הגבורה העצורה בהם, מתחרים בקשי עם הדפוס המעלים של „בית-המות“; עם עמידת רסקולניקוב מאחורי הדלת מבפנים, לאחר שבצע את מעשהו הנורא, בשעה שמתחין צלצלו בפעמון וזעזעו את כף-המגעול; עם אותו הלילה האחרון, הקשמרי של סוידריגילוב; עם העליה לגרדום, עם האקססזה של הנכפת, או עם נשיקת אלייזה את האדמה...

את חבריו הגדולים הוא מכריע קום-פל בזה, שראה וסבל יותר מהם. סוף-סוף צריך שהמספר יספר לנו דברים, שקדם-לכן לא ידענום לחלוטין. צריך שזה יהי בבחינת-מה תייר, שיהי במקצת כבא מן הציר הצפוני. הרבה נתנה לו האפילפסיה, אחות השגעון, בהאבקה עם שכלו הענקי... זו והרגעים הגדולים שבמאורעות-חיינו זעזעו את הויתו הערפלית, הספוגה חשרת-הננה, וקרעוה בזגזגי ברקים, עד כדי להאיר ולהראות לו הרבה ממה שלא יראה האדם וחי.

באמצעים שכאלה ודאי שהיה יכול לתת עוד הרבה יותר, יותר גם במובן האיכותי, היה יכול להיות מבקיע דרכים גם בהשקפה העולם הבא, אלו רק נשאר נאמן להשקפת-העולם הראשונה, מיסודו של פטר-שבסקי-בלזינסקי, שהיתה מביאתהו ברכי-הימים אל חופים אחרים לגמרי, חופים, שהשירה האמתית, שהיא פקחית-פכחית בטבעה, נזקקת להם כל-כך. אבל להפסדה של הפטרסטיטיקה העולמית באה היראקציה הידועה בהלך-רוחו, וזו גררה אחריה את רומניו האמורים, המלאכותיים מרבי ההלג והשעמום, שכל-עקרים לא נכתבו, אלא לשם ה„אדיאה“, לשם הרעיונות על-

השירה חדשה, לחיים חדשים, היו מטילים רענונות רבה כל-כך בדבריו הראשונים, ברעיונותיו שהיו תמיד כעין הכרות, שהשמינו הן כתרועות שופר. רק האש הזאת, שהיתה בוערת בנפשו ההומה, השוקקה להפראה עצמית, נתנה בפיו את הדבור הלוהט, את העז לדרש, להגבא, לבשר. הוא היה מאותם המבקרים, אשר יזינו אותנו ממקומנו בכח רוחם, ברצונם, מאלה שיקדימו לבוא, לסל את הדרך לפאים אחריהם. בבואו היה בין המעטים. אך ידע ידע, כי עוד מעט יבואו רבים אחריו, ועל-כן קוה את דבריו תמיד הד פעמי-הנצחון.

כאלה יולדו תמיד על סף תקופה חדשה. כל אשר ייקם עוד בלב היחידים בחרדה, יחשף לעיניהם באורות-שמם. הם השליחים, נושאי האבוקות בעוד הערפל יכסה ארץ. הם בונים את היכל-זמנם ונבנים ממנו כאחד. קולות הבקר הם, המחירידים אותו במרצונו, המקימים אותו על רגלינו. הם אינם משעבדים עוד לשום כת, אינם נשבעים בעצם לשום שיטה, דגלם — רצונם, רעבונם ליצירה ולמכמני ההייה.

אם מלא בריינין את כל ההבטחות ואם לא — את שליחותו עשה. איש מאתנו לא ישבח את אשר היה לנו בנעורינו, את אשר העניק לנו, את אשר העניק לספרותנו בעודה באבה. הקף רצונו היה תמיד גדול. בכל אשר עשה היה עז של תנועת חיים, היתה ראשית תכנית של עבודת-חיים גדולה. הרבה פור בדרך והרבה אבד מאליו; אך זה שכל-כך יפה היה אביו, ראוי הוא שיוזכה גם לימי-אסוף מבקרים.

י. פ.

דוסטויבסקי

למלאות מאה שנה להולדתו

נוטה אני לחשב, שבכל העולם לא היו לו קוראים מבהקים, מבקשים עד לשגעון, כבאותו הרחוב, שהוא דוקא לא אהבו ביותר. כל מה שאנו, עוללי-הימים, מצאנו בדפי ספריו דלי-הדפוס, כל מה שאנו טעמנו אז באותם השרטוטים תרשטים, ששלש נקודות אחריהם, נחמזג כל-כך עם עולמנו הצעיר,

„כמות הרמן כהן הלך לעולמו הגדול בכל בני תקופת ההשכלה במערב, האחרון בין גדולי התקופה ההיא, האחרון בזמן והראשון בהשיבות“ — ככה מתחיל קלצקין את הצעתו על דבר כהן. ב„השיבות“ התפון בודאי רק לערך המחשבה והאישיות של המנוח, שהיו אם נבוא לדבר על חשיבות השפעתו, הנה השפעת כהן לא היתה גדולה בדורו, כפי שהודה המחבר בעצמו (עמוד 13), וחשיבותו לעתיד לא נתנה לפי שעה להעריך. ועל-כך-מנים אין להשוות את השפעתו הממשית לאותה של מנדלסון, ריסר, צוגין וגייגר וסיעתם. „הוא הרים את הרעיון המתמוטט של דורו, את רעיון ההתבוללות לשם היהדות, למעלה מיטה נפלאה בבהירותה ובבטחון מטרתה“. ואיזה פחד תוקף את המחבר: אם קם לרעיון ההתבוללות גואל חזק כהרמן כהן ונלחם לו עד צאת נפשו בכל עצם מחשבתו וכל אמונתו האדירה — שמה אסור לנו לזלזל ברעיון הנזכר ולבטל את זכות קיומו? לב היהודי הלאומי נופל עליו בראותו את כהן עומד במצרכות צריה. אך באמת, זו היא הטרגיות הגדולה של החושב הנפלא הזה: הוא קבל מדורו ירשה שהיתה לו למכשול כל-ימיו — „ענק הרוח השומר על נחלת דור עני“, הרי כאן הטא וענש כאחד. על-כן הקים הרמן כהן את הבנין הנהדר של היהדות הרוחנית על יסוד רעוע — ומי לא הצטער למראו בשעת קלקלתו, כש-לחם הענק עם הלאומים שבקרבו, והננס שבמחנה זה סתר כל-אחר-יד את דעותיו, אשר טפח ורבה אותן בעבודת-מוח מסבכה.

אפשר להוסיף: גם זו היא טרגיות של המילוסוף חמנוח, שאחרי מותו לא מצא אחד ממעריציו דרך אחרת לפניו, בלתי אם לבסס את יהדותו על משפטים קדומים שאינם כלל במהיבית הסתרה, זו יסוד כל תורתו. כהן בעצמו היה בטוח תמיד, שבנינו נשען על המחשבה הצרופה, על ההגיון. והנה עוד קנט סתם את הגולל על הפסיכולוגיה וגרש אותה מפרסם הפילוסופיה, וכך-שנן הרמן כהן, שהיה עוד אדוק ממנו בטרת תורתו — ואף-על-פי-כן מכרחים אנו להסכים לדברי קלצקין, כי רק בנמוקים פסיכולוגיים יש להסביר את רעיון „צוקת-הפזרון“ בתורת כהן, ובמרוב גם את חלושיו המתמיהים בדבר היהדות והאשכנזיות.

הגבוה למדעי היהדות, ועוד הרבה בטאורים להראות את המאור שבתורת ישראל. במאמרים האלה נפל עליו הפילוסוף עבודה קשה — להחליף במצות קטנות את רכוש המחשבה שלו, כדי לבאר את רעיונותיו, שהיו בהם עמק וחריפות, לקהל שלא הסכים למצוה השכל כמותו. הוא השתדל לשפר את האזן, אך לא תמיד עזר פה לבאת מגדר המחשבה האצולת, ויש אשר נשארו דבריו סתומים לקורא הרגיל, וכדי להבינם הצטרך לעין בספרי כהן הגדולים שאינם דבר השוה לכל נפש.

המפרש הגדול של שיטת קנט נזקק בעצמו למפרש, שיסביר את דבריו לרבים. את העבודה הזאת לקח לעצמו אחד מתלמידיו מעריציו, ד"ר יעקב קלצקין. עוד בחיי רבו עשה מוניטין להשקפותיו על היהדות במאמר שנופס בשעתו ב„השכלה“ (הרמן כהן, שיטתו במוסר ומשנתו ביהדות), ואחרי מות הרמן כהן הציג לו מצבת-זכרון במחברת אשכנזית שהתחבה על קהל הקוראים ויצאה עכשו לאור במהדורה שניה¹).

במחברת הזאת נפרת מלחמת שתי רשיות. מצד אחד אוהב המחבר את רבו ומכבדו מאד ומרבה להלל את שכלו העמק ואת שקול-דעתו החזק; מן הצד השני קלצקין בתור סופר עברי והוגה דעות ציוניות אינו יכול בשום אופן להסכים לתורת-היהדות של הרמן כהן, שעשה חזק להשקפת ה„תעודה“ הירועה ורחק בשתי ידיה את המחשבה הלאומית החדשה, בראותו בה סרוס גמור של שאיפות היהדות ודחיקת רגלי שכינת-ישראל. קלצקין אינו משתדל כלל להביא את שיטת רבו לידי איזו הסכמה שתהי עם ההשקפה הלאומית; הוא יודע, כי הקרע הזה אינו מתאחה, ובשעה שהוא מצביר לפניו — באהבה ובהתלהבות — את תורת היהדות של הרמן כהן, הריהו מגלה דעתו, כי התורה הזאת היא „לו ולא לנו“. „אין אני מודה לדבריו ואף-על-פי-כן אני מחבבם מאד“. זו היא הסתירה הפנימית ברוב המחברת, שהיא ספקטיבית ואפיקטיבית כאחת. לא כך היה הרמן כהן נוהג — הדברים שלא הודה בהם היו גדונים על-ידו ברותהים!

1) Jacob Klatzkin, Hermann Cohen
מהדורה שניה בהרחבה יתרה. ברלין
1921 (Jüd. Verlag)

פילוסופיה

הרמן כהן והשקפתו על היהדות

עד זקנה ושיבה ישב הרמן כהן בבית־מדרש־המדעים אשר במרבורג, העיר הקטנה בגרמניה הדרומית, והרביץ תורה ובהתמדה גולל הקים את בנין הפילוסופיה שלו על השורות אשר קבל מתורת־הבקר של צמנואל קנט הוא נחשב לאחד מגדולי המסבירים של שטת קנט, שגלו בה פנים חדשים. בזריות יתרה בער אחרי היסודות החמריים (הֶטֶרֶנֶאִיִּים) וזמנאיים (הֶרֶאִיִּים) שנמצאו בתורת הפילוסוף האשכנזי הגדול ושרבים ממפרשיה נהגו בהם סטיל לפי גיתתם האישית, והפך אותה ל„טוהרה“ או „צדופה“ — לאידיאלית קצוגית. בדבר הזה חשב לקרב את שיטת קנט אל תורת היהדות, עספג אותה בימי־עלמיו בלמדו בבית־מדרש־הרבנים אשר בברסלוי, ושקד עליה כל ימיו, וגם לא נמנע מהראות על הדמיונות אשר מצא בין תורת קנט — ביחוד במקצוע המוסר — ובין השקפות הנביאים, אשר העביר במצרך מדרשו. כיהודים כמי שאינם יהודים הכירו, כי פילוסוף יהודי שזוכן בקרבם, אדם שרצונות היהדות נבלעו לתוכו ונעשו לחלק יסודי של מחשבתו. יש מי שדרש את הדבר לשבח — בעקר מצריצו מקרב היהודים — ויש מי שהחליט כי הוא גותן טעם לפגם — ביחוד הפילוסופים ומורי־הפילוסופיה הנוצרים שנכוו מחפתו של הפילוסוף היהודי ובקשו להשפיל את כבודו, וכאן מצאו

להם בקצה להתגדר בה, בבטלם את ערך המחשבה הפילוסופית של כהן על יסוד המטבע היהודי שלה, מובן, כי הנמוקים האלה נתקבלו בקהל על־נקה. אולם רבים שהכירו את הפילוסוף המנוח פנים אל פנים, ומהרגם תלמידיו שנהנו מאור תורתו, למדו לכבד ולהעריך את אישיותו שנמצא בה ניצוץ מנשמות פוקרטט וספינוזה — אותו שפינוזה שהרבת כל־כך כהן לספר בגנות תורתו — ויתר בני־העליה של המחשבה האנושית. כמוהם התרומם כהן על העולם הזה במחשבה „טהורה“ שלו, אשר בקשה לה תרומת מחלטת מפל רשמי המציאות השפלה. גלי החיים החמריים, אשר התרוממו בדורותינו למעלה עד כדי להציף את כל המצודות הגדולות שהקים רוח האדם במשך אלפי שנים, לא הגיעו עד עליית בית־מדרשו, נשמתו לא נטענה משפע הופעות התרבות החדשה — ועינו חיו תמיד מוסבות אל העולם האידיאלי, יציר מהשבתו.

כל ימיו הגיש הפילוסוף המנוח את חובותיו כלפי הצבור היהודי. הוא היה בטוח, כי הפילוסופיה שלו היא היהדות הצרופה, ועליו מוטל להפיצה ברבים. כפעם בפעם כתב לַיִסֵּי־זֶה מאמרים בכתבי־העת הנפוצים בקרב יהודי אשכנז, ומהלם כשזוב לעית־זקנתו את ההוראה באוניברסיטה והשתקע בעיר ברלין, שהיא מרכז חיי היהודים בגרמניה ובבחינת־מה גם המשרופולין הרוחנית של היהדות המערבית כלה, ולפני קרא לפרקים שצורים בפילוסופיה הדתית לפני תלמידי בית־המדרש

יסורים לשמה, ואין יסורים אלה תכלית לעצמם — כפי שהעלמה הכריסטולוגיה הנוצרית ממקור המתוס — רק אמצעי לחזק את היהדות בתעודתה המוסרית, לצרף ולזכך אותה. בגלות ראה הרמן כהן הכרת פנימי של היהדות: היסוד הלאומי המדיני צריך היה להבטיח, כדי שיתחזק היסוד הלאומי הרוחני. אף שאין ישראל גוף מדיני, מכל-מקום הוא נשאר עם, ויש לו אישיות לאומית מבהקה.

אם בקשר שבין ההגיון ובין המוסר עלינו לבקש את האמת — כלום נשאר עוד מקום לאמונה (הרליגיה), שגם היא מכוננת אל האמת? שאלה זו נפתרה על-ידי כהן בחיוב: המוסר הוא דעת האמת, הכרת אלהים באפן שכלי, והאמונה באה להחזיר בדרך יצירתית את המוסר מזקתו השכלית. המוסר הוא אנושי-חברתי בהחלט, הוא מכין אל האידיאה של האנושות, לא אל האדם המצוי, הנחות, והאמונה קובעת את מקום האישיות הפרטית, האדם החי, ומעמידה את היחיד על חזקתו במחיצת האנושות.

את הסקירה על תורת הרמן כהן חתם המחבר בקטע קצר מדבריו, שהבועה שם מתשבתו על התיחות ישראל.

בסוף הספר בא מאמר-העקרת של קלצקין על מחברת „היהדות והאשכנזיות“ (שפרסם אותו המחבר גם בעברית ב„התקופה“ ספר י"א). אמנם ההשגות האלה הן נאות וצודקות, אבל ספק הוא אם מקומן יכירן במחברת הזאת, כי יש בהן כדי להחליש הרבה את דברי קלצקין הקודמים: פתח בשבת וסיים בגנאי!

הספר כתוב בלשון נאה ומתאמת לחכך, בסגנון נוח לרבים ובמחשבת צלולה ושופעת, והוא מועט המחזיק את המרבה ויש בו כדי להנות את הקוראים.

לא טוב עשה המחבר, שסמך יותר מדי על חכמת המגיה האשכנזי של הספר. על-כן נכנסו בו שגיאות אחדות, ביהודי-בטקסטי-פציה של המלים העבריות, שלא נכרת בהן שיטה קבועה. בעמוד 36 עשה לנו המגיה צחוק בהחליפו את התנא רבי עקיבא בבן-עקיבא, מכירו הטוב מתוך הדרמה הידועה של גוצקוב. בן-עקיבא זה וזה בכלל לפרסום גדול מאד בקרב האשכנזים (לרבות בני-ברית), עד כי גם את המאמר „אין כל חדש תחת השמש“ נהגו ליחס אליו דוקא. י. ג. ש.

אינו אלא היחס של האדם לאדם, כי האלהים מתגלה לאדם רק בתורת-המוסר, שהיא, כאמור, תורת-האדם, וברעיון האנושות המאמין תופש את רעיון האלהות. זה הוא גם מובן אחדות-אלהים באמונת ישראל: אין כאן אחדות מספרית, כזו שאנו משתמשים בה בהכרת הטבע, אלא יחוד, הדגשת ההויה המיוחדת שלו, המוסרית גרידא ונעלה מכל הויה טבעית.

לכבוד האלהים ולאהבת אלהים קראה היהדות „דעת“ (דעת אלהים). מכאן אנו למדים, שהכרת האלהים השכלית היא היא אהבת האלהים, ותכן הכרת זו הוא, כפי שהתברר, לא מהות האלהים, רק המוסר, מפעל הטוב לאדם. בידי כל-אדם נתן להשיג את השלמות המוסרית („ומיך כלם צדיקים“, כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא). היהדות פלמדת: „אלהי, בשמה שנתת בי טהורה היא“ — לאמר, אין הגשמה מסבלת חטא-הירשה, וזה הפך דעת-הנוצרים הלוקחה מן המוסר העתיק. „נפש כי תחטא“ אמרה התורה — חטא נשאר ברשות היחיד, ושערי התשובה לא ננעלו בפניו. רעיון התשובה הוא עמוד אמונת-היחוד ומסמן את רום ההכרה המוסרית האנושית.

והיכן היא האחויה של היסוד המוסרי בעולם הזה, בטבע, בחיי המציאות? אנו יודעים, כי „מצוה גוררת מצוה“. המוסר יוצא לפעל ומכל-מקום אינו נהפך למציאות, רק נשאר מגמה, משאל-לב, שהיא ראויה להעשות מציאות בעתיד. התגשמות המוסר תמיד נדרשת לעתיד — לימות המשיח, או לעולם הבא, והעתיד בתור דרישה מוסרית אין לו סוף. „קץ-הימין“ נוגע בנצח. התקוה המוסרית, שהתלבשה בצורת הרעיון המשיחי, אינה קשורה בזמן, היא למעלה מן הזמן, כי נצחיות המוסר זוהי חיותו. האפטימיות של האדם מלמדת אותו, כי המוסר מתגלה במאורעות העולם, כי יש התקדמות, התפתחות לטובה במחלף דברי-הימים; אולם הדרך העולה למעלה אין-שעור: המוסר שואף אל האין-סוף.

ומה הוא תוכן הרעיון המשיחי, הקץ, שהציג הרצון המוסרי לאנושות בתורת ישראל, האידיאה התכליתית של? זהו השלום והאחדות בקרב האדם, השיוון החברתי הגמור. רק עם ישראל זכה להכרת האידויה הזאת וטבל

ומהגם התורה שבעל־פה — היא מראש ועד־סוף תורה לאמית ואינה מקיפה את האנושות כלה. כנגד זה טען כהן, כי שני הכללים הגדולים בתורה: „ואהבת לרעך כמוך” ו„זה ספר תולדות אדם” — מצטרפים יחדו, היהדות לא הבדילה בין הקרוב לנכרי, שניהם הם אדם שנברא בצלם, ושניהם בכלל „רעך”. ביסוד המוסר היהודי נמצא רעיון „בן־זח” — האדם סתם, שלא קבל את התורה, הפסור מקיום המצוות הדתיות ומצוה על חקי המוסר בלבד, וזהו הגר שדרשה עליו התורה: „ואהבת לו כמוך”. בחיים המדיניים צומח אי־שיון חברתי (שאלת העשיר והעני, האדון והעבד), אולם תורת ישראל עמדה על משמר המוסר בכל הזמנים, ועל־כן דרשה את האהבה החברתית — עדים על אלה חקי־הצדקה בספר־התורה ומצות השבת, אות־הברית בין אלהים ובין האדם וסמן־השיון בין האדון ובין עבדו ואמרו. הנביאים חזקו עוד להרים את הערך המוסרי של רעיון האלהות: האלהים הוא בעיניהם האידיאה של הטוב, ודעת־אלהים שלחם אינה הפרת הטבע, כי אם תורת האדם. המוסר הוא מחלט וחפשי מכל פניה חיצונית ומכל בקשת שרכ; שכר מצוה — מצוה!

הבדל יסודי נמצא בין האמונות המיסדות על המיתוס (אמונות האלילים ואמונות הנוצרים) ובין תורת־היהוד של הנביאים: אלה מטפלות בעקר במחאת אלהים, בטבעו, וזו — במוסריותו. הנביאים גלו את הנאצל (טרנסצנדנציה) תהללט של האלהים ולמדו אותו, שאינו נפרד אלא במעשיו, בפעולותיו, הינו — בכל מה שאנו דורשים מתוך עצמותו, והרמבים הרחיק מהאלהות את כל התארים הקשורים במציאות, לרבות החיים. אישיות האלהים וחיוו, וכמו־כן דרכי בריאתו את הטבע — כל אלה הם „סוד אלהים” — סוד גמור שלא נגלה אפילו למשה רבנו, — כי המציאות היא משג המבטא את יחס המחשבה אל המוחש, ויחס כזה לא יתכן לגבי רעיון האלהות. האלהים הוא מקור ההויה והפעלה (המעשה), אך אלהותו אינה יכולה לעבור (להאצל) אל עצם האדם, לא בתחום הטבע ולא בתחום המוסר. אמנם הנוצרים קבלו את ירשת המיתוס האלילי ויסדו את אמונתם על טבע אלהים הנמסר לאדם, אבל „קרבת האלהים” של הנביאים אינה קשר ממש, טבעי, רק יחס אידיאלי, והיחס הזה

סמוך להקדמה זו בא מדרש המחבר על חופעת הפילוסוף והיחס של דורו אליו, על אפני מחשבתו ודרכי הרצאתו — מדרש קצר ונאה. קצצקין צר את צורת רבו בחבה יתרה; אולם אחר־כך, כשבא לקבוע את מקומו בתחום היהדות המערבית, קרא לפנינו קטגוריה על זו ובאר את כל קצורה וממילא הועמה גם תמונת כהן: „גדולה היא הטר־גדיה של היהודי הגאוגי הזה, ועוד גדולה ממנה האירוניה שבה — היא האירוניה של גורלנו בקרב העמים”. משם מגיע המחבר אל עצם הענין — השקפת הרמן כהן על היהדות. בתחלה הוא מדבר בקצרה, אבל ברב תכן וענין, על היסודות הכלליים של שיטת הרמן כהן הפילוסופית, זו האידיאלית הקוגנית שבכל הפילוסופיה של דורנו. כהן חשב בסתם, כי המשג „אידיאלי” נדרף למשג פילוסופיה. גם ברשג ההגיון גם ברשות המוסר האדם הריהו בן־הוריון גמור — מחשבתו ורצונו קודמים לכל ואין הם נבנים על תכן שנמסר לו מן החוץ, על התופעות המוחשיות ורשמי המציאות. החמירות (המטר־ליות), המבקשת את יסוד המחשבה והרצון בטבע החיצון, נחשבה למשגה הגיונית ומוסרית כאחת. רק מתוך־תוכה ומלח־עצמה קובעת התבונה העיונית (ההגיון) את ההויה ויוצרת את תורת הטבע, וכן גם התבונה המעשית (הרצון המוסרי) צרה את הראוי, הנאות ומקימה את חקי המעשה. רשות ההגיון היא הטבע, רשות הרצון — האדם, ואין שני אלה רשות אחת, כמו שדרש שפינוזה בלמדו את אחדות המחשבה והרצון, עד כדי לערבב את התבונה העיונית והמעשית יחד. ואיזה קשר נמצא בין שתי הרשויות האלה, בין ההוה הטבעי ובין הראוי המוסרי? האדם מרגיש, כי הקשר הזה מכרה. הראוי אינו רשאי להיות רק דבר־דמיון, שאין לו שום אחיזה בהויה. הקשר בין הטבע ובין המוסר הבע באפן מאלה ברעיון־האלהות של הנביאים: האלהים בורא הטבע הוא מקור המוסר. רק היחס הזה מברר לנו את משג האמת, כי הכרת הטבע בלבד ואף הכרת המוסר כשהיא לעצמה — אין בהן כדי להגיע עד האמת, שהיא „קשר והתאמה בין שאלת העיון ובין שאלת המוסר (המעשה)”.

הפילוסופיה של היהדות מיסודו של הרמן כהן היא מלחמת מגן ותנופה בחוקרים הנוצרים של כל הדורות, אלה חושבים, שתורת ישראל —

ערוך, ה"ז"ה" וכו', וכו'. כי כל הדברים האלה באו אליו מפלי עשרי — מרזח'לנג, אינזונג' או מהאנטישמים הפולנים, שמנינו אותם לעיל, דבר זה אינו צנין לקורא. הקורא מוצא בספרו של גמויבסקי מקור של ידיעות חדשות וגוראות על-אודות היהודים ובוהו רב לו, רב. והנה הקורא הזה, אם פקיד הוא ודעותיו והשקפותיו של רבו גמויבסקי חדרו אל לבו, מתחיל לרדוף את היהודים הנכנעים לו; ואם הוא איש-צבא וגמצא במערכות המלחמה, הרי אנו מגיעים לידי תוצאות כאלה שראינו בשנה שעברה ועד-היום. כי גמויבסקי, ברצונו להעמיק חקר בנושאת היהודים, מנתח ראשית-כל את היסודות שמהם היא מצטרפת, ובכן הוא מברר את המוסר של התלמוד, שהוא הוא הַצֵּר את צורת אותה הנשמה, ופושט אותם (את הנשמה והמוסר) ערמים, מוסר קטנים מתוך קנאה יתרה ואכזריות רבה כל-כך, עד שהיהודים קמים לבגד עינינו לאור חקירותיו כרוצחים, גונבי-יסוסים, חסנסים, פושטי-עורות, נשבעים לשקר, ובכלל כחבר-גנבים, "ממלכה אנונימית", שקשרה קשר להורג את העולם. אלמלא ידענו את כן לדה ואלמלא היה ידוע לנו, כי הכמר הזה כבר היה אנטישמי לפתחלה, היינו חושבים ש"אנטי-קריסט" שלו נוצר אחרי קראו את ספרו של גמויבסקי. הקטעים, שגמויבסקי מוסר בספרו, הם משפטים בלי קשר. הוא מוסיף וגורע, מזרף ומבאר על-פי שקל-דעהו, ועל כלם הוא מוסיף שמות של רַקְלָמָה אמריקנית ממש, כמו למשל: "קנאת הרבנים המורים לשנא" (ע' 57), "רציחת בהמות-האדם" (ע' 58), "נכסי הגוים הפקר" וכו', עד שבאמת מתעורר צחוק בלבנו, אף-על-פי שעלינו לבכות על הפכפכותו של האדם הזה. על-פי רב אין שם הפרק הולם כלל את תכנו, אבל המחבר מקוה, שהקורא לא ישים לב לדבר. הנה למשל מתחת לשם "רציחת בהמות-האדם" מביא המחבר לראיה את הדברים מתוך ה"ז"ה, ח"ב, פ"ט: "בכה רבי יודאי, אמר ליה רבי שמעון: אמאי קא בכית? אמר ליה: בכינא דאמינא דווי לאינון בני עלמא דאורחיהון כבערי ולא ידעי ולא מסתכלי דטב לון דלא איתבריאוו. ווי לעלמא כז יפוק מר מניה, דמאן יכיל לגלגא רזין ומאן ינדע לון ומאן יסתכל באורחי אורייתא? אמר ליה: חייך, לית עלמא אלא לאינון חברייא

את החולים הנוצרים.

כל הסופרים האלה, בלי יוצא מן הכלל, מאמינים, כי דת היהודים מצוה עליהם להשתמש בדם-נוצרים, וכלם כאיש אחד חוזרים אחרי מוצקי על אמרים וקטעים, שהוצאו מתוך ספרים שלא היו ולא נבראו, במקצוע האקונומי חשוב הוא ביותר ספרו של מיצינסקי, שנכתב על-פי מקדת העירוניים הקרקוים שנלחמו ביהודים בשל זכות-המסחר והוא מכיל כמה ידיעות על-אודות מסחר היהודים, מצונות היהודים, מוסר את אדריסותיהם של היהודים העשירים וכו'. מחבר הספר דגן-ברטוביץ'—אדפס מחדש חלק גדול מספרו של מיצינסקי ופוקדיש לו לזו עמודים. מצדנו נוכל להוסיף, כי יהודי קרקו בימים ההם הבינו, שספרו של מיצינסקי הנ"ל גורם לפסדות — ועל-פי השתדלותם צוה המלך זיגמונט השלישי להחרים אותו.

על הספרים והחברות הנוכרים למעלה נשענו האנטישמים הפולנים במאה הי"ח והי"ט, וככה עושים גם האנטישמים בליטא, כאשר נראה לקמן.

נמויבסקי אנדרז'י: נשמת היהודים כמי שהיא משתקפת בתלמוד. ירושה, 1914. מהדורה חדשה, 1921.*

האדון גמויבסקי הוא בעיני עצמו חוקר ומלמד. בהתבחו עם אנטישמי שני — יסקה חואינסקי — בבקרתו על ספרו של זה (עין לקמן), הוא מזהיר, שלא יכניסוהו לכלל אותם הסופרים האנטישמים, שאינם נשענים בשנאתם ליהודים על חקירות מדעיות, ביחוד בתורת, ואינם מקדישים את-עצמם לחקירות בתורת אבות הכנסיה והתלמוד (בקונטרס *Myśl niepodległa* מיום י"ג לחודש ספטמבר שנת 1919). מובן הדבר, כי האדון גמויבסקי יודע להכניס ללב קוראיו משפט על עצמו או מנסה לעשות זאת, ומשום-זה הוא כרבה תמיד להביא דברים מתוך התלמוד, שלחך

* Niemcewicz Andrzej: Dusza żydowska w swierciedle Talmudu. Warszawa, 1194. Nowe wydanie 1921.

הספרות האנטישמית הפולנית

רוצה אני לדבר כאן על הספרים היותר חדשים במקצוע הספרות המדעית הפולנית הנוגעת ליהודים בפולין. למימי תחלת המלחמה ועד היום יצאו ספרים כאלה לרב, אבל איש לא עמד עליהם, ובספרות העברית לא הושם כלל לב אליהם. אין בדעתי לחלק את הספרים לפי שנות הוצאתם, אלא לסדרם על-פי תכנם ולדון עליהם קבוצות קבוצות. גבולוגרפיה כזאת תהיה מועילה יותר לקורא ותקל לו לעמוד על טיב הענינים.

אני מתחיל בענין המכאיב לנו, היא האנטישמיות.

הספרות האנטישמית בפולין עשירה היא בשנים האחרונות יותר מדי. אין בדעתי לדבר כאן על העיתונות היומיומית, אשר מלבד מספר קטן של עיתונים יוצאים מן הכלל, הרי היא כלה נוטה יותר מדי לצד אחד בדינה בשאלת היהודים, או שהיא מתיחסת ליהודים באיבה גלויה, — אלא גם בנוגע למספר החוברות והספרים אפשר לה למחלקה הזאת בספרות הפולנית להתחרות בהצלחה אפילו עם מחלקת הספרים והרומנים. ואם לנו לדגל כלל גם על הספרים, אם נשים לב לספרות החדש ביותר של ין צ'דה (הפטרן ג'נטילסקי), המקדש לארכיבישוף קקובסקי ונירא בשם: „אנטיקריסט“ (ורשה, 1921), או לכמה וכמה ספרים אחרים המתעסקים בשאלת היהודים בפולין או בעולם בכלל ומספרים לכלל ולפרט על-אודות „הממלכה האנטימית“ הרוצה לכבש את כל העולם כולו. ין צ'דה הקים אפילו בנין של אוטופיה וצייר לנו את האנטי-קריסט — אותו שונא הנוצרי — בדמותו של היהודי יהודה איש גנזרס, היודע למשך אליו את ההמונים בכח נפלאותיו וברצונו העז והוא שוכן בקרב מחנהו בחצרו שבאונגריה על-ידי בודפשט.

לא אקטט בכל מיני החוברות הצצות ככההין ופטריות, אלא אדבר כאן ראשית כל על ספריהם של האנטישמים הידועים והנגשים אל הענין באופן מדעי.

עוד בשנה הראשונה למלחמה יצא לאור ספרו של קזימיר ז'ברטו שביץ „האנטישמיות

בספרות הפולנית במאה הט"ו — ה"ז*
הספר הזה, שאפס עכשו משוק הספרים, הנהו באמת ספר חשוב במקצוע זה. לא צדין כאן על נמוקיו של המחבר — כי אלה הם באמת מלאים רוח איבה ליהודים — ואולם הספר עצמו הוא תוצאת עבודה רבה, שעבד המחבר ועמל לאסוף את דברי כל הסופרים הפולנים בפולנית והפולנים שכתבו רומית במאות שעברו וחזרו והדפיס כמה מקומות מתוך ספריהם. מובן הדבר, שהמחבר בורר לו מתוך אותם הספרים את הקטעים האפייניים ביותר — והחביבים עליו ביותר — והוא מוסר אותם לנו מתוך הגאח יתרה, אבל אין זה מקטין את הערך האינטרמדיטי של הספר, שיש בו לאנשים שאינם מחמים לדבר, שתמיד התאמצו להוכיח את „העובדה הברורה“, כי בספרות הפולנית לא התנפלו על היהודים כמו בספרות עמים אחרים. ובכן אני רואים כאן בזה אחר זה את הסטטיסטיקן המפרסם ין אוסטרורוג (נולד בערך בשנת 1420), אשר דרש בספרו „Monumentum“, שינהיגו בפולין את הקתם היהודי (Judenfleck) שהיה נהוג אז בכל מקום; את ז'בורובסקי, אשר יעץ למלך אלכסנדר (1503) שיגרש את היהודים מפולין, כאשר גרשם מליטא; את לודוויק דזיוס, סטטיסטיקן ארזחובסקי ואת המשוררים דניטישק וקלובוביץ. שונא-ישראל היה פיוטר פקלגה, אשר השיץ את עליית הדם, כמרכן תלמודי הישועי מפיאוש זמבוס וכו', וכו'. בראשית המאה ה"ז חיו וחברו ספרים גדולי האנטר-שמים, כמו: מוניצקי-Żydowskie okrucieństwa mordy i zabobony (אכזריות היהודים, רציחותיהם ואמונות-ההבל שלהם), מיצינסקי Zwierciadło kerony polskiej, urazy ciężkie ei Żydów (ראי הכתר הפולני, עלבונות קשים מידי היהודים), אהצי קמיטה, מחברם של כמה וכמה חוברות ושירים אנטי-יהודיים וחקירה מלאה שטות על התלמוד, והרופא ששקובסקי, אשר כנראה היו לו מתחרים מבין היהודים — הוא מוכיח בחוברות אחדות, שהרופאים היהודים ממייתים ברעל

* Kazimierz Bartoszewicz, Antisemityzm w literaturze polskiej XV — XVII. Warszawa-Kraków.

ואשכנז בפולין, מוסיף ומספר על אודות בולז'ר, מועצת הרגנטים, מוסר אפילו מלה במלה את נוסחי המודעות הפוליטיות של בולז'ר, גאוני הרגנטים ביום המנוחתם, התשובות על הנאומים האלה, נאום פילזומרסקי לנילחלם, נאומו או קול הקורא של פילזומרסקי בעת קבלו לידו את הממשלה וכו' וכו'. וביחד עם-זה יספר לנו (מבלי שום קשר) על-דבר הסותרים הצוברים את סחורותיהם, בהיותם מכרתים לעשות זאת, מפני שמכרתים אותם לכך מוריהם: היהודים. ובכן אנו שומעים טיפודת ארפה בדבר עבודת-ההריסה של היהודים, מתברר לנו, כי הם הם, שונאי ה"עכום" מאז ומעולם, המציאו את הסוציאליזם ושאר האידיאות המהפכניות, כי ארבעה יהודים, רדק, גרוסר, נרסקי וטישקה, באו לורשה ועשו ריבולוציה בשנת 1905, כי טישקה היה הקומנדנט של הסוציאליזם והם הוציאו אל הפעל את כל פקודותיו, וכו'. בשנת 1918 חזרו היהודים או רצו לחזור על הריבולוציה, בהשתמשם בפרובוקציה כלפי התושבים הפולנים. וכיצד עשו את זאת, על זה ישיב לנו קטע מתוך הספור (ע' 178), שנעתק מלה במלה מתוך הדבבה גרוש"א מיום י' לחש' גובמבר שנת 1919: "כל העיר נרשה כלח צללה אתמול להד קול הריבולוציה היהודית. בשם הזה כנה העם את מאורעות הרחוב... שנערכו על-ידי ההמון היהודי. ההמון שבנלבקי ערך עוד במוצאי שבת אספה ברחוב, שבה נשמעו הקריאות: מות לפולין! תחי הבולשביות!... ויהי המעט כל זה. ברחוב מרשקובסקי קראו האגיסטורים היהודים בקול רם לשגר את דלתות החניות, ובנלבקי התפרק המון לבושי חלטים אל מרכבת הטרגם והכה בלי שום טבה אחדים מהקהל הפולני. וגוסף על כל-אלה התנפלו בסכינים ובאקדחים על חברי הלגיון!"

את כל "מדעיות" וחכמתו הראה לנו חואינסקי בספרו "קורות היהודים בפולין". ספרו של ה' יסקה-חואינסקי דומה הוא

בכל העולם". והנה כבר המאמר הזה הראשון יוכיחנו למדי, מה יהיו הדברים אשר נמצא בכל הספר. תקף התלמוד הכירו לא רק היהודים בימים מקדם, — כותב המחבר במקום אחד, — אלא מכירים בו גם הרבנים החדשים, שכבר קבלו השכלה אירופית, כפי שמתברר מתוך ה"ארכיונים הישראליים" הצרפתיים.

אחרי הפתיחה ה"מדעית" הזאת מונה המחבר אחד אחד את כל שונאי-ישראל השונים. הוא מתחיל בהמן, מוסר על-פי דרכו את תכן הספר, "אסתר" ומוסיף (ע' 11): "את חג הפורים פארו היהודים בצלב, שעליו מת המושיע. על הצלב היתה תלויה עטרת קוצים, ופעמים רבות היה תלוי אפילו גוי שנפתש בסתר". ובחור ראיה לדבריו מספר חואינסקי, כי מלך צרפת פיליפ אוגוסט צוה לשרוף כמה יהודים על מדורת האש בעון תלותם גוי. אחרי-כן הוא הולך ומונה כמה משונאי-ישראל מימי רומא ומימי-הביניים הראשונים, עד שהוא מגיע לשונאי-ישראל בפולין, והולך בענין זה בעקבות פרטוביץ, או שהוא משתמש פשוט בספרו. אחרי-כן הוא הולך ומונה את שונאי-ישראל החדשים, החל בנפוליון וכלה בטיטשקה, מיכטה, דרומון, רוספור "האנטישמים האונגריים. בסוף ספרו אינו שוכח להזכיר גם את האנטישמים של העת האחרונה: מרילסקי ודמובסקי.

חואינסקי יותר משהיה איש-המדע היה כותב ספורים, אף-על-פי שהאב להתגנדר ב"מדעיות", שהבין אותה, כמובן, על-פי דרכו. מקרייה-המלחמה האחרונים עוררו בו את הצורך לכתוב ספור על-דבר הדלות השוררת אצלנו ואת ספורו קרא בשם "מפקעי שרים". הספור הזה חסר לגמרי איזה ספור-המעשה, ושני הגבורים היחידים הסוחר סקלפיצקי (שמשמעו תנוג, כי איך זה יקרא בשם אחר) וההיסטוריון המלמד מינצקי הכנסו אל תוך מהלך הספור באופן מיכני כל-כך, שהם גורמים כמיתרים לגמרי. המחבר מתחיל את ספרו ביולי שנת 1914, מספר לנו את דבר התפרצות המלחמה, את כבושיהן של אוסטריה

* Teodor Jeske-Choiński:
Historia Żydów w Polsce. Warszawa, 1919.
Nakładem kasy przezorności i pomocy warsz.
pomocników handl.

* Paskarze. Warszawa, 1920. Nakład
druk synów St. Nemiry.

„המכשף” וכו' וכו'). המנהגים הללו שללו מאת הנשמה היהודית את הכשרון לחוש את כל מה שהוא רוחה ונשמת-אפה של הנוצרי, רוחם ונשמת-אפם של האריים.

אם לא יאמין איש מהקוראים במסקנותיו המדעיות של גמייבסקי וירצה להיכח בעצמו, הכנים הדברים שהובאו בספרו מתוך מקורות היהודים, הוא מיעץ לו לציין בתלמוד ומציע שורה של תרגומים מהתלמוד, בשביל היסטוריונים, חכמי המשפט, סוציולוגים, אנטרופולוגים, פולקלוריסטים וסופרים מלגים, שאינם יודעים או אינם יודעים למדי את העברית ואת הארמית... כאילו גמייבסקי עצמו יודע היטב את הלשונות האלה והוא נכון להורות אותן במוסד לחקירת היהודים, שהוא מציע ליסד ושלש-זה הוא קובץ ממון ב"מישל בפודלגה" שלו.

על-יד המוסד לחקירת היהודים, שאמר גמייבסקי ליסד כשהשנים תהיינה יותר כתקונן, יהיה צורך גם בביבליוטיקה לחקירת היהודים, כדי לבאר ולהפיץ את רעיונותיהם של הנמייבסקים והדומים להם, ואחרי שיצירת הביבליוטיקה הוא דבר העולה בנקל יותר, לכן כבר נוצרה, וכבר יצאו ממנה חוברות שונות, כמו זו של י. ל. נ. ס. ק. י. מה ז. ל. נ. ס. ק. י. (Jeleński: Co to jest anti-semityzm), של גמייבסקי: מוסר התלמוד ותורת היהודים על הגוים (Niemojewski: Tora i nauka żydowska o gojach), של י. ל. נ. ס. ק. י. (Etyka Talmudu i nauka żydowska o gojach), של י. ל. נ. ס. ק. י. (Odądzkowa ojczyzna), ותוברות אחדות של י. ל. נ. ס. ק. י. על אחת מהן אני רוצה לדבר כאן, והיא: על היהודים, המחשבות שחשבו וחושבים עדיהם ונשי השם וחכמי העמים השונים. ירשה, 1919.*

בפתחה לחוברת שלו מגדיר המחבר: „מה הוא התלמוד”: זה הוא ספר גדול המורה עדיהם את היהודים הנאמנים לשמור על ההתבדלות הלאומית שלהם, לנצח ברבות הימים את בני כל שאר האומות ולמשל

דמשתדלי באורייתא וידעין סתימי אורייתא. ודי בקשוט גזרו חברייא על עמא דארעא דמחבלין אורייתו ולא ידעין בין ימינא לשמאלא דהא אינון כבעירי דיאור למעבד בהו דינא אפילו ביום הפורים, ועל בנייהו כתיב, כי בני זנונים חמה, בני זנונים ממש.

מובן, שתרגום דברי ה"זהר" לטלגית הוא גרוע והמאמר האחרון, שהנהו פסוק בהושע, ב, ו, כפי שאומר ה"זהר" מפרש „כתיב”, יוצא שם מזק; אולם אחרי כל אלה אין למצוא את המקום, שבו ידבר כאן על רציחת בהמות-האדם.

המשל האחד הזה, שהוצאתי מתוך כמה אחרים, יעיד על כל שאר שמות הפרקים: „המסחר בסחורה חיה”, „זיוף ממון”, „שחד” וכו'. בענין זיוף-הממון מסתיע גמייבסקי בסעיף י"א, סמן שפ"ח מ"שדח ערוך" השך-משפט, ששם נאמר ברמ"א: „מי שעוסק בזיופים וכדומה יושע לחוש שזיוק רבים, מתריץ בו, שלא יעשה, ואם אינו משגיח, יכולין למסרו ולומר שאין אחר מתעסק בו אלא זה לבד”. הסעיף הזה מוכיח ממש את ההפך ממש הפרק, שבו המחבר מביאו בתור ראיה לדבריו.

אחרי נתחו נחות „מדעי” את עקרי התלמוד, מתאר גמייבסקי את מנהגי היהודים, כמו: מילה, „רוחיצת המתים”, ענין הטבילה וכו'; ובהתלוצצו על כל אלה הוא נגש להגדיר את הנשמה היהודית. ובכן הוא אומר: „הנשמה היהודית מחננת בתכונות נודד החי על השבון אחרים, מצטיינת במדת הגאווה של פראי חֶשֶׁך, היוצא מתוך גיטו שלו לשד את העולם תחת חסות אלהי-השבט שלו... יש שני מיני תחלים-טורפים: האחד המשביע רק את רעבונו, והשני המתעלל בקרבונו. הנשמת היהודית קרובה היא בתכונותיה לזמן השני”. אחרי קבעו „דיאגנוזה” כזאת, מציע גמייבסקי את השאלה, מדוע הצליחו היהודים לשמור על דתם, או רצו זאת, למרות כל הרדיפות שסבלו ובשעה שכל העמים הפראים קבלו עליהם את הדת הנוצרית. והוא מוצא את התשובה בזה, ש„לנשמה היהודית גשאר תכונותיה הקדומות על-ידי המנהגים ששמרה עליהם עדי-עכשו (מילה, בשר כשר, האסור להגות את השם המפרש באותיותיו, האסור „לא תעשה לך פסל”, גדירת הערים בצריב

* O żydach, co myśleli i myślą dotąd mężowie wybitni i uczeni różnych narodów. Warszawa, 1919.

כך, עד כדי להכחיד את כל העולם פלוז בזמן ובפיקוס. עוד בנינוהו היו „עלוקות“ יהודיות, ותאבות אברהם ויצחק סחרו בסחרה חיה, „אפילו בנשיהם הם עצמם“. יטורים של היהודים, כחם ומורה דרכם הרעה חיה התלמוד. „התלמוד שבו משתמשים היהודים עכשו נוצר בשנת 1576 ונקרא בשם „שלחן ערוך“. והנה היהודים המזינים בתלמוד לא באו לאירופה אלא כדי לגזול את כספם של ה„גוים“ ולדלדל אותם עד-גמריא. לולא התקוממותם התכופה של אותם ה„גוים“, היה כל העולם נמצא עכשו בידי היהודים וה' יסקה-חואינסקי לא היה מוצא לו מקום להדמיס בו את ספרי ההיסטוריה שלו על-פי המקורות, אבל לעשרו של המחבר לדכותיה עמד העולם על נפשו בפני היהודים. עוד קיסרי רומא כמו טרינוס ואדרינוס לא נתנו לצפע היהודי להחריב את העולם, והמושלם שבאו אחריהם — שכבר היו נוצרים — שואמים להחזיק את ראשו של הצפע הזה על-ידי ה ת ב ו ל ל ו ת ם ו ה מ ר ת ד ת ם ש ל היהודים. יוסטינינוס השתדל כל-יך לבלול את היהודים עד שאסר עליהם אפילו להשתמש בלשון העברית בתפלותיהם, פור את ישיבותיהם וכו'; אבל הם לא הכירו לו תודה, ותחת לנשק את ידו עוד חוסיפו לצמוד על דעתם בצעשנות. אמנם יש ביניהם אנשים סקחים וערומים, המקבלים עליהם את דת הנוצרים, אבל ההמון מכיר בצביעותם של השועלים ועורך להם פוגרומים, כמו שקרה למשל למרנים בספרד. כי אותו ההמון מכיר אותם היטב והוא הוא המרים את דגל מטעות-הצלב, כדי להנקם מאת הטורקי“ ואגב-אורחא הוא „מכה שוק על ירך את הנוכלים הקרובים לו“. ויפה עושה ההמון, כי הלא היהודים מחללים את לחם-הקדש, מעליבים בדת הנוצרים והורגים את ילדי הנוצרים וכו' ואגב, הפילוסוף משה מנדלסון עצמו בספרו „ירושלים...“ עלב את דת דנוצריס! והנה אנשים כאלה, המשחתים עד היסוד במ, המגרשים מכל מקום, באים לפולין, והנסין בולסלב הקלזשי התמים, „בעל רוח סליות אמיתי“, נותן להם אפילו זכיות יתרות, שהיו נהוגות בימים ההם באירופה התיכונה (אוסטריה, ביהם, אונגריה). לא ידע בולסלב החסיד את היהודים כמו שה' יסקה-חואינסקי יודע אותם, או שהיה הגוי של

בשם: O pogromy ludu polskiego — ובדבריו הוא, בתור יהודי (1), הלא עלינו להאמין בודאי — כי את הריבולוציה יצרו הטישקובים, הצינקים והציטניסקים, כדי להחריב את המסחר וחתעשיה של הנוצרים, ולתת על-ידי זה למסחר ולתעשיה של היהודים את האפשרות של התפתחות יותר מהירה, וכל מי שלא יאמין בדברי אונשליכט, יאמין במכתבים שנדפסו ב„Mysl niepodlegla“, שנכתבו בידי בן-לאמם של היהודים הוא „ס. פרנקביך“ עצמו. מובן הדבר, ש„היהודים, אשר הצמיסו בנכליהם על העם הפולני את יסורי קורות פולין — כפי שכותב סופר ממוצא היהודים שהיה לפולני — פקעה זכותם לרגש החמלה של הפולנים (ע' 274), ובפרט שנוסף על זה הצו להביע בגלוי בבחירות לדומה את היהודיות של ורשה. ברור הדבר, כי התשובה על החצפה הזאת הכרחת להיות שפן-דמים, אשר התגלה בפוגרומים או בהקאות ובבוויקוס אקונומי“.

ועכשו הנה מופיע ה' תיאודור יסקה-חואינסקי על הבימה בתור מנצח, ואחרי שהיה תמיד — כפי שהוא כותב בעצמו — מפתח התיאוריה של התנועה האנטי-יהודית, לכן הוא כותב ספר גדול, המכיל 350 עמודים, שבו הוא מברר ומביא נמוקים, ל„יחס הפולנים אל היהודים בשעה זו“ ובמפותים היסטוריים הוא מוכיח, כי מן הצרך היה שזה-כמה יהי כדבר הזה, אלא שגורמים שונים פנימיים וחיצוניים הפריעו בעד זה. אלה הן אפוא תולדות הספר „Historja żydów w Polsce“ שכתב ה' חואינסקי, גין לבישוף הקרקזיאני פיימי יוגמונט הוקן, מחדש גיואר עד חדש יוני שנת 1918, כתב ושפך את רעל שנאתו לא רק על כל מה שהוא יהודי, אלא גם על כל מה שיש בו מרחח החפס. כל הנלחמים לחפש אינם אלא „גוים של שבת, העובדים את המזמרים לשם תהלת יהודה ולשם הכחדת הנוצרים“. אפשר שהם עצמם אינם יודעים מהם עושים, אבל המחבר מבין את מעשיהם, כי — הודות לדם ההיסטורי שבו — הוא מבין מלחמת-העולם שבין יהודה ובין שאר אנשי העולם.

היהודי הוא בעצם-יסודו משחת ורע-לב. אף-על-פי שבדמו יש רק חלק קטן מאד מים השמיים — והשאר הוא דם החתים והעמונים, — בכל-זאת לבו מלא תהמוכות כל-

הצפה מעין זו, מברר לנו המחבר בכאב לב, וכדי לנקום את נקמת אביראבותיו יוצא המחבר עצמו על בימת דברי-הימים. ובכן ויהי בערך בשנת 1870, והלומות שנת 1863 התנדפו כעשן, והפריצים, הנדחפים על-ידי היהודים (ע' 201) לאונטורה יצאו אל היער לשדה-קטל, והממשלה ענשה אותם בגלל זה, להצה אותם ודלדלה אותם, וככה בעשית הדרך פתוחה לפני היהודים, בראש-הומות בררשה הופיעו אז הפוזיטיביסטים ולבא-לחם נעשה אלכסנדר שווינטוובסקי, הצעיר בימים ההם. פנו מקום לצעירים! כזו היתה הסטמה שבה התנפל הלוחם הזה, לטובת היהודים על הפובליציסטים הזקנים: פלוג, שימובובסקי, קרשכבסקי, קניג, לונסטוכובי, בידי שווינטוובסקי תמכו במרץ: פרוס, אורשקובו, בלוצקי ואחרים, אשר האמינו בהתבוללות היהודים מפני שראו בררשה קבוצה קטנה של יהודים שהמירו את דתם, הנוטים בכל לבם אחרי הנוצרים. מובן הדבר, כי על המחנה הזה גמנו גם, הסופרים היהודים המשתמשים בלשון פולין! ואולם לאשר, המולדת שצמדה בסכנה נמצאו בסדום זו שני צדיקים, אנטי-יהודים בכל נפשם ומאדם, והם ין ילנסקי ותיאודור חואינסקי (ע' 210), שהראשון בהם היה טפוס של אנטי-יהודי ערפי האינסטינקט, והשני השלים את הראשון בתור יוצר התיאוריה של המגמה הזאת. בגלל האנטי-יהודיות הזאת הטילה, פולין המתקדמת הנאורה, שתורת ההתבוללות בבלה את דעתה, חרם עליהם במרוצת עשרים שנה וקראה להם בשם נסוגי-אחור, מורדי-אור וכו'. ואולם אחרי עבור עשרים השנה האלה או יותר קצת הכירה פולין את האמת שבאשפותיהם, שווינטוובסקי היה לאהר, אורשקובו מתה, אל מצרכות המלחמה יצא נמויבובסקי, היודע היטב את הנשמה היהודית וחוקר את התלמוד כרג, העולם הכיר לדעת את שאיפות היהודים, אשר אחרי שלא הצליח הדבר ביום להכחיד את פולין על-ידי של שדחפו אותה אל תוך המשחק המסכן של שות 1863, החליטו להחריבה בעזרת הריבולוציה של שנת 6-1905. באפן ברור נפרו נכלי היהודים רק בשנת 1913, בעת ש, פולני אמתי אחד, אשר מוצאו מורש היהודים, והוא יולין אונשליכט, הוכיח בראיות ברורות בטברו המלא אהבת ארץ-המולדת והיוצא מביאמת

לפי מבנהו לאיוו מין ספור-מעשה. מחברו, שהנהו מספר, יצר מעין ספור היסטורי, אשר מלא אותו בציורים וב, מראי-מקומות, שבחר לו באפן גפלא למדי, כי אף-על-פי שרשימת הספרים, שמהם הוא מביא את הציורים, מכילה כמה מאות שמות, הנה באמת השתמש המחבר רק בספרים מעין אלה: Книга Карала של ברפמן, O pogromy ludu polskiego של אונשליכט, ספרים של פרינטיס, רוהלינג, של נמויבובסקי: Etyka talmuda וכו' וכו'; ומספרים היותר ישנים — O kruciekstwa של הוויצקי, żydowskie, mordy i zabobony של מיצקי, Zwierciadło korony polskiej של מיצקי, ספרים של הוויצקי, ד"ר סקשובסקי, אחי קמיטה, של איזה רבי מולדוה וכו' וכו'. לאור ה, מקורות האלה חבר המחבר את ספרו ובנה אותו לא מפיני שכן רצה, אלא מפני שכן החרח לבנותו. כי על מטפחת חואינסקי מוטלת החובה ההיסטורית לבנות את היהודים; ואם יש כאלה, כאשר לא יאמינו בזה, חנה יספור להם המחבר, כי עוד בימי זיגמונט הראשון חזק חי הבישוף הקרקוואי חואינסקי, אשר בידו עם טומיזקי יצא להלחם עם המלכה בונה ועם עוזריה היהודים: קמיטה, קרויצקי, הכהן הבישוף גמרט (!) (ע' 104). אותו חואינסקי מלא בסיס הפטרובובי בשנת 1538 תפקיד חשוב מאד, כי סיע להגבלת המסחר היהודי ולקבלת ההחלטה, שעל היהודים לשאת אותם הכובעים הכתמים היפים, כדי שאפשר יהיה להבדיל בשוק בינם לבין הנוצרים ולהכותם ולשדוד אותם בלי כל פחד מענש. עוד יתר על כן חסן חואינסקי, הוא דרש לגרש את היהודים מפולין וגם גשא בענין זה גאום נלהב, אלא ששלם בעד זה במחיר חייו, כי נפל פתאם ושקע בשנת-הנצח. לא איזו מהלה היא, אשר שמה קץ לחייו, — מספר לנו המחבר, — כי-אם יד אויבים. והנה האויבים האלה, אשר נקל לנו לשער מי הם, תחת להפנע לחקי פולין, כלומר, להפחד מפלי השאיר לנו כל זכר כרצונו של הבישוף חואינסקי, חברו בלשון רומית מחברת Ad Quaerelam mercatorum cracoviensium ובה הוכיחו, כי רק, דרישותיהם היתרות של הסוחרים הנוצרים ומתנותם של היהודים הן כחוצעו להתפתחות מסחר היהודים. רק מחפשים הבוכחים בכתם יבול להרשות לעצמם

זקן, שהרבה ראה בימיתיו והרבה לבוא בדברים עם יהודים, ואולם מדבר אחד אינו יכול להשתחרר צד-היום, והוא: שנאתו העזה לתלמוד — והנהו מיעץ ודורש ומתחנך ופונה לכל חכמי העולם, שיתעסקו בחקירת התלמוד ויבררו צד-היכן מגיע בתלמוד החלק ההיסטורי והיכן מתחיל החלק החיובי שיש לו חקף של דין צד-היום והוא עצמו להזיק לפולין הנבנית מחדש, כמרכן מצטרף המחבר על ש"הקהלה היהודית" מתעסקת בענינים יתרים על הדת, מתמרמר הוא על שאין להם לרבנים השכלה חלוצית מתאימה, שהחרדים צומדים בשפל המדרגה כל-כך, והוא דורש — ובדק — שיהיו להם ליהודים באי-כח מתאימים במועצות בתי-הספר וכו' וכו'. אין המחבר יכול להבליג על צערו שגורם לו ה"ז'רגון היהודי", ובשכחו כי כל מה שמתקיים בעולם אינו זקוק להצדקת קיומו, הוא מוכיח ליהודים ה"ז'רגוניסטים", שה"ז'רגון אינו לשון, שיש בו כמה אלמנטים אשכנזיים ושמשושים אין הוא מצורר סימפטיה, ואם היהודים רוצים לבפר את הלשון האשכנזית על-פני הפולנית, יודיערנא את הדבר בפרוש בלי שום אמתלאות מגנות. מן החיוב הוא, שהי להם די אמץ-לב אורחי לשמיה, ואז נדע ברור, עם מי יש לנו עסק. בטורף ספרו מבקש המחבר מאת שני הצדדים, שישלימו ביניהם, למען אשר יפתרו את שאלת היהודים בינם לבין עצמם ולא יעשו אותה לשאלה בין-לאומית; שואף הוא לפתרון השאלה הזאת, לשם טובת העם הפולני וטובת היהודים. ואולם בפתרון השאלה הזאת תפש לו עמדה, שהוא עצמו נלחם בה במרוצת ארבעים שנה, עמדה של ליברלי משנות הששים למאה שעברה. הוא מעניק ליהודים זכויות אדם, אבל אינו רוצה להכיר בזכויות לאומיות לגגם, ואפילו בשעור היותר קטן.

קרושינסקי יוזף פ' מר: היהודים ושאית היהודים*.

בשעה שמיאופיל מרונוביץ חוזר על התוכחות הישנות שחוכיחו בהן את היהודים

בענינים סוציאליים וכו', ובאפן כזה הם מתחרים בקהלות הפוליות, ואת התלמוד ירא עד-מאד והשתדל שיתרגמוהו בלשון פולין, כדי שיוכל להבין אותו ולחקרהו. הוא היה אומר תמיד, כי בדיני התלמוד, או כמו שהוא קורא לו עכשו, "תלמוד תורה" (ע' 72), יש כמה כללים, העושים לתושבים היהודים לא-יאפשר לקים את חקי הממלכה. ואף-על-פי שה' מרונוביץ' רצה להיות תמיד מתון בדעותיו ובלתי גוסה אחרי צד אחד, בהביעו את הכרתו הסנימית, כי "כל מי שפותח את פיו לדבר בשאלת היהודים אינו בא אלא לקלקל עוד יותר את היחסים הינעיים גם בלא-הכי בין היהודים והנוצרים", בכל-זאת לא נמנע כלל מתאשים את היהודים, שהם זקוקים לדם נוצרים, ובישיבת הסיס הגליציאני ביום 14 לחודש ספטמבר שנת 1882 נגע בשאלת המשפט בדבר טיטא-אסלר, שהתעורר אז, וספר על-דבר מקרה, דומה לזה, שקרה בלוטצ'ה בגליציה ושהיה צריך להתברר ברן-שוב. במדבריו אלה הביא בתור ראיה את, "עדות סיה של הרבנות הוינאית", שהוכיחה, כי הסבות שעררו למעשה הזה היו דתיות, כי הדבר הזה קרה כדי לקים את מצות התלמוד:

והנה עכשו, אחרי עבור ל"ח שנה, מופיע שוב על הבימה אותו ה' מרונוביץ' עצמו ופותח את פיו לדבר באותה השאלה: לא הרבה למד למן העת ההיא, ורק שנודע לו, כי אמנם אמת הדבר, שהקהלה היהודית והיהודים בתור יהודים יש בהם דבר-מה מיוחד לבד מדתם, ה"פלוס ספיציפיקום" הזה הוא, לפי דעתו של ה' מר, מזיק לפולין, ולכן מן הצרך לבער אחריה. בנוגע לזה מסתיע ה' מרונוביץ' רק בעדותם של יהודים עצמם והוא מביא את דעותיהם של הגריק נוסבובים, הרמן פלדשטיין, וילהלם פלדמן, ברנרד לואר וכו' וכו', ובזה הוא שוכח, כי אחדים מן היהודים האלה, כלומר, נוסבובים ופלדמן, כבר חלדו מהיות יהודים, ואולם בשביל מרונוביץ' כל אלה הם יהודים ורק לשוא הן כל הבטחותיהם ואפילו המרת דתם. אמנם בכלל מתון הוא המחבר מאד והנהו נזהר מאד במבטאיו ובדרישותיו ואי-אפשר לו כלל להתחרות עם חבריו הירשאים. נפר הדבר, שהנהו פרלמנטריון רגיל ואיש

* Kruszyński Józef Ka.: Żydzi i kwestya żydowska, Włocławek, 1920. Księgarnia powszechna i drukarnia decyzyjna,

ארכא לשלום וחובותיהם, כדי להציל את נכסי הכנסיה והמנזרים. ואולם מי שכותב ספורים, ודוקא ספורים מלאים טנדנציה, הרשות בידו להלביש את גבוריו ככל העולה על רוחו ולקשט אותם בצבעים לבנים או שחורים. וב"ספור" הזה, המנה לפנינו, גזור על היהודים ללבוש שחורים, ומשום-זה בן ההכרח הוא שהצד השני יהי לבן כש"ל, כדי שיכר הצבע השחור ביתר עוז. שחורים הם פה העשירים ושחורים המתבוללים, כנסוגי-אחור הציונים וכנאורים, כאוחבי הרוסים וכגבורי שנת 1863, כיהודים המומרים וכשאינם מומרים. הפל פה שחור על-גבי שחור. כי כל היהודים, בין שהם מומרים, בין שאינם מומרים, עובדים בעזרת ההסתדרות העולמית שלהם, כל ישראל חברים" לטובת יהודה ולאבדן כל הנוצרים. יש להם ממשלה שלהם, שלפי דברי המחבר היא מתאספת לפחות אחת למאה שנה על קברו של שמעון בן-יהודה (!) ושם היא חובלת תחבולותיה להבא. המחבר מוסר לנו קטעים גדולים מאד מנאום, שנשא רב אחד באספה האחרונה של הממשלה הזאת. בכל הנאום הזה אין אנו שומעים אלא דבר אחד: הכחדת העולם וכל יושביו...

אלה הם תולדות היהודים בפולין, לפי דברי אותו פולני אדוק...

תיאופיל מרוביץ: הפוליטיקה הלאומית היהודית בשעה זו.*

עוד נער קטן הייתי כשהגיע לאוני בפעם הראשונה שם מרוביץ'. בסיים הגליצאי היה עוד לפני ארבעים שנה בא-כחו של הגליץ הלבובי הכפרי ונחשב לממחה בעניני "יודאיקה". אמנם חסרו לו ה"ידיעות" התלמודיות של נוימביסקי וה"בקיאות" ההיסטורית של מרילסקי ויסקה-חואינסקי, אבל בימים ההם, כלומר, בראשית שנות השמונים של המאה שעברה, נחשב למין בידיעות למדי. שני דברים עוררו בלב ה'מרוביץ' ענין, והם: קהלות יהודים והתלמוד. בנוגע לקהלות היה מוכיח תמיד, כי הן מתעסקות לא רק בענינים דתיים, אלא גם

שבת" שלהם. כמובן לא ידע את "הנשמה היהודית" ולא את המוסר שלהם. קזימירז' הגדול אשר את כתב-הזכויות הזה, לא הרשה לעשות פוגרומים ביהודים, האמין בבנקיר פוק שזו וגם לקח לו נערה יהודית לסוכנת. ואולם לנחמתו של ה' יסקה-חואינסקי "לא היה קזימירז' הגדול באמין בסוכנתיו ואחריו בא יגלו, אשר התייחס אל הענין באופן אחר לגמרי. יגלו, היה באמת ירא אלהים... ולכן הביט בק"רוח על "המהומות מרבות" הדמים והקים במקום מנזר ובית-תפלה. הדבר שהתחיל יגלו, אותו קלקל קזימירז' היגלובי, כי הוא העניק ליהודים או אשר להם את כתב-הזכויות, מבלי אשר שאל כלל בענין זה את אויטשניצקי, כי רק הוא ולא אחר היה מכשר להורות את הדרך הנכונה. והוא הורה אותה בהביאו לפולין את קפיטרכנו, שהיה גם הוא ממחה גדול בעניני היהודים והוא כבר ידע להכשיר את ההמון כראוי כנגד ה"כופרים". וההמון הקרקזאי — כמו ההמון הצירוני בכלל — הצטרף מקולוניסטים אשכנזים, אשר שנאו את היהודים, שהתחרו אתם במסחר ובתעשיה. מחמת ההתחרות הזאת הגיעו הדברים לידי פוגרומים ביהודים עקבים מדם עד-מאד, אף-על-פי שלצערו של המחבר לא היו עקבים מדם כל-כך כמו באשכנז או בצרפת. לבד מהשנאה האקונומית שנאו את היהודים גם משום שהתעסקו בנשך ובתרבית. המחבר מצטער על שהכנסיה הנוצרית אסרה רק על הנוצרים את הנשך והתרבית והשאירה אותם ליהודים, והוא "מאשר" את העובדה, שעד שנת 1400 לא היה בפולין נשך נוצרי. רק בעת ההיא התחיל הנשך לפרוח בין הנוצרים בפולין הגדולה, ולמדו אותו מאת היהודים, אשר כמעט שנעדרו לגמרי בפולין הגדולה. כנראה, שכח המחבר את כל המעשים שנעשו עם הקפיטלים של הכנסיות, מאין באו אותם הסכומים העצומים, שהנחו לשם תמיכות רוחניות, לכלכלת התלמידים וכו'. שכח המחבר, כי את הסכומים האלה היו המנזרים והכנסיות מלוים ליהודים ברבית, ודוקא ברבית גדולה עד-מאד. הן בעת בטול "עד" ארצות" היתה הקהלה הפולנאית חייבת רק לישועיים בלבד בערך מיליון זהובים פולניים, וכסכום הזה היתה חייבת להם גם הקהלה הקרקזאית; הן הורו המלכים הפולנים כמה פעמים לתת לקהלות וליהודים פרטיים

* Teofil Merunowicz: Żydowska polityka naukowa obecnej doby. Warszawa, 1919.

לא הוא, אלא היהודים הם המתנבאים והמעליים עלילות-שוא על אנשים נקיים לגמרי מפשע, הוא מביא את מאמרו של ה"טאג" מיום י"ז לח'ש ספטמבר שנת 1920 בדבר הללי מינסק. המאמר "מעו" להכחיש את הודעות "פא"ט" על-דבר בגידת היהודים, "שנתאשרה על-ידי אלפי עדים" וכו'...
 "הדרושות עוד ראיות, כדי לבקר לעצמנו, להיכן היהודים שואפים?"

אָד מוּב ד מ י ל י ין: מלחמת הפולנים והיהודים.*

מילויץ, תלמידם הנאמן של נמויבסקי, חואינסקי, ילנסקי ואחרים, מנסה גם הוא להתעסק בשאלת היהודים, לנתח את נשמת היהודי על יסוד דברים מתוך התלמוד והציביליזציה, המתרגמים תרגום "נאמן" על-ידי נמויבסקי וחבריו, והוא מתאמץ לפתור את השאלה: מדוע היהודים, ששאר העמים הציקו להם כל-כך, עוזבים דוקא את הפולנים ואת פולין? ה' מילויץ אינו יודע לענות על השאלה הזאת דבר ברור, מסתובב תמיד במעגל ואינו יכול להתקדם אף כמלא-גימה בדרכו, חוזר כפעם-בפעם לשאלתו ומתחיל שוב מחדש את הברור. ומאין לו יכלת לצאת מתוך ההנחה שלו, הוא מיפץ להטיל חרם על העמונים הממליצים על היהודים ונותן שאר רפואות, הירועות לבו, מתוך בית-המרקחת של הביבליוטקה לחקירת היהודים ומתוך המוסד העתידי להצנות על-ידי בית-מדרשו של נמויבסקי.

ד"ר מאיר בלבן.

ספר נאה

רבים וסבוכים הם דרכי החיים, ורים ואי-ידועים הם מרהבי העולם, מעטפת צעירים אין-מספר היא היות כל-יש; אך יש לו לאדם מורה דרך נאמן, ארח-מרתקים טוב, מגלה-טמירין יפה: הספר.

יגונו וששנו של אה, נפתלי בשרו ותעיות רוחו יאירו לך מספרו ויעניקו לך מטובו. בעל-ניסיון תהיה בלי להתנאות, בעל-

יוצא גם כאן מההנחה, שהיהודים בלי שום ספק מוזיקים לפולין, וביחוד היהודים הלאומים, ולכן הוא דורש להלחם או יותר נכון לגרש את האויב. וכדי שבני ארצו יכירו וידעו את האויב הזה הוא כותב את המחברת השנייה.

כאן מברר המחבר את הפרוגרמות של מפלגות היהודים בפולין, והוא נשען בזה על ההנחה, כי כל עבודה לאומית יהודית במדינה זו היא פעלת יהודים זרים. יהודי תוך-לארץ, שמא-יכלתם ליצור בארצם יתודה-אשכנז או יהודה-חלוציה, הם יוצרים בכנה תהלה יהודה-פולניה. המחבר יודע את מפלגות היהודים מתוך ספריהן הנדפסים עצמם, הוא הולך ומוגה את הציוניות, את המפלגה הצעמית, ה"מזרחי", ה"בונד", פועל-ציון, את המתבוללים ושת"י קבוצות של אורתודוקסים: אורתודוקסים וחסידיים. קשה להשיג, איך מתאר לו המחבר את החלוקה הזאת, אבל מתוך דבריו אנו רואים, כי את ה"אגדה" הוא קורא בשם "אורתודוקסי" ואת החסידות הוא רואה עוד היום ככתה מסתורית, ומתאר אותה על-פי האגדה היפה על-אודות שבטים המדינות, שהקדושה בהן היא ירושלים, והמקום היותר קדוש בירושלים הוא ק"ש-חקרשים (האם שמע המחבר את הדברים האלה מפי הצדיק ב"דבוק" לא-סוק?). בהתבוללות הוא מפיץ, אבל בתנאי שתמצה את כל המר-הדין שבשיטתה, כלומר, שתגיש צד המרת הדת; אלא שלבו עוד מהסס, אם גם אז יהיו המתבוללים פולנים ברוחם כל-צרכם. קבוצת המתבוללים — הוא כותב — היא קטנה מאד במספרה, עד שכמעט אין להביא אותה בחשבון המפלגות של היהודים". בחלק השני של מחברתו מדפיס המחבר קטעים מתוך הפרוגרמות של מפלגות שונות בשעת הבחירות לשלטון העדה בירשה ובא לידי מסקנה, שהן פלן מפירות או בלשונות העברית והיהודית, או העברית והפולנית, או היהודית לבדה, בתור שפת-מולדתה, אבל שום מפלגה אינה מכירה בלשון הפולנית לבדה. דבר זה מפליא ומבהיל את המחבר, שאינו רוצה או אינו יכול להכיר בזכויותיו של עם אחר, והוא קורא לבני ארצו... לאחוז באמצעים רחבים לשם הגרסה היהודית. עבודה כזו אינה לפירענהו אוטישמית, אלא עבודת הגנה; ובאלו כדי להצדיק את דבריו ולהוכיח, כי

* Edmund Milwicz: Wojna polsko-żydowska, Poznań, 1921.

מכרער היא דעתו של המחבר שאני מוצאים בספרו בעמוד 151, והיא: „הפתרון האידיאלי ביותר של שאלת היהודים יכול היה לצאת אל הפועל בשעה שהיהודים יצאו לסוף את הארץ. בתנאים וביחסים חשורים אצלנו אין הדבר הזה בגדר האפשרות. אנו לא נוכל גם לחלום, שאפשר כי נפטר לגמרי מן היהודים. לזה לא נגיע לא בדרך ברור הכרתנו, לא בדרך בויקוט במקצוע האקונומי ולא בדרך התבוללות שתעשה בשערים הגדולים ביותר... שאלת היהודים נעשית גוראה... העם רואה אותם... אולי מעולם עוד לא נגלתה באופן ברור כל־כך רוח החברה המתנגדת ליהודים כמו עכשו, היא מתגלה גם בין בני הנעורים שבבתי־הספר, אף־על־פי שאין איש מלמד אותם (?)! אין איש מעורר אותם לכך... ובכן, תחת להוכיח להברה ולבני הנעורים, עד־כמה האנטישמיות הוואת מזיקה למדינה ולאנושיות, יש... לגרש את היהודים! ככה מגיע המחבר לאהבת הציוניות...

אחרי שכתב את ספרו בשאלת היהודים, או כמו שהוא עצמו אומר: במקצוע חקירת־היהודים, לא מצא בזה הפמר יוזף קרושינסקי את ספוקו, אלא גנש להמשיך את עבודתו כממחה לאותו דבר או מתוך הרגל שנעשה לו טבע שני. הוא השפיע על כמה גורמים לסדר את ענין היחסים בין התושבים היהודים לפולנים (כמובן, באופן המראה לעיל), אבל לשוא. ואז אָחזה ידו שנית בעט־סופרים והוא כתב שתי חוברות חדשות בענין זה, אחת שעל־פי סגנונה היא היסטורית, כמו הקודמת לה, והשנית תכונת מודפן לה. הנה הן שתיהן: „הפוליטיקה היהודית“ ו„שאיפות היהודים בזמן ההנה“*.

שמות הפרקים בלבד מוכיחים על תכן החוברת בשם „הפוליטיקה היהודית“. הנה הם: „שאיפות היהודים בימי עבר“, „הרדיפות ותאור תכונת היהודים“, „התפתחות האומיות“, „היהודים לפני התפרצות המלחמה“, „השנויים שהתחוללו בימי המלחמה“. המחבר

זוכרמה והוא רוצה להגשים את הפורוגרמה של התבוללות, שנערכה לפני ארבעים שנה, יוצא לפנינו הפמר קרושינסקי ומניח הנחות אחרות לגמרי. אין הוא רוצה להגשים שום פורוגרמות, אין הוא מאמין, ואין הוא שואף להתבוללותם של היהודים אפילו על־ידי המרת דתם. כמר וקטלי הוא מתנגד בכל־זאת אפילו לרומא בשעה שמדברים בשאלת היהודים, הוא גות ליהודים את ארץ־ישראל למרות רצון האפיפיור, ורק שיעזבו את פולין. לשם־זה הוא מיעץ לתמוך בידי הציוניים, דורש מאת הממשלה, שתקח בידיה את ענין ההגרה של היהודים ושתתמוך בהגרה זו בין בדברים ובין במעשים, ורק שיהי נעשה הדבר במהירות האפשרית... וחסל.

זו היא מטרת המאמר הגדול הזה, הבנוי כביכול על יסודות מדעיים ומתלבש באצטלה של בקרת סריויות. המחבר „מרגיש“ ששאלת היהודים צריכה להפתר, שזו היא אחת השאלות היותר חשובות, שיש להן יחס ישר להתפתחות הממלכיות. ולהלן הוא אומר: „רוח הפורוגרמים והנקמה הפראית אינו מתפתח אצלנו, יען כי מבינים אנו היטב, כי בדרך זו לא תוכל להפתר שאלת היהודים. בשאיר־נא את גלוי־הברירות האלה לאחריהם, ואנו... נבקש־נא פשרה והסכמה“. והמתבר מבקש פשרה והסכמה, אבל איך הוא מתאר לעצמו את אלה, קשה לדעת אפילו אחרי שנקרא בעיון את כל הספר. כי איך אפשר, שאדם הבא לדון על שאלת היהודים בדרך מדעית, ישאב את הידיעות ההיסטוריות שלו מהפסקייל של חואינסקי, שנקרא בדרך־התור „קורות היהודים בפולין“? כיצד אפשר, שיביא מתוך אותו ספר, המלא הבלים ופטופטים, פרקים שלמים ויבנה על יסוד זה את מסקנותיו? כיצד יכול המחבר להבטיח, ש„רוח הפורוגרמים והנקמה הפראית אינו מתפתח אצלנו“ — בשעה שהוא מקדיש אחר־כך את כל הפרק ח"א לבקשת ראיות, שהיהודים עצמם אשמים בכל מה שקרה, כי הם עצמם הביאו לידי פוגרומים, כדי להוכיח לעולם, שפולין רודפת את היהודים?

ולכן — אף־על־פי שהקדיש המחבר את ספרו לסמינריון הדתי בלוֹזֶצֶק ליובל שנת 350 להוסדו — נעמיד אותו בשורת הפסקיילים האנטישמיים ונעבור על תכנו לטר־היום.

* Kruszyński Józef Ks.: Polityka żydewska, Włocławek, 1921. Dążenia żydów w dobie obecnej, Włocławek, 1921.

הילד: איך? עלים דקים אלה מניחים תחת מכבש איום—והם אינם נחנקים? והאותיות — על-כרחן הן נאסרות למקומותיהן? ודאי הן חפצות לצאת למרחב, לעוף. לבי המה להן.

כך היה בילדותי. אך גם עתה, אחרי שהגרים צעיקת-הסודיות הנחון על חיצוניותם של כמה דברים, יש שהמחשבות על ההלכן ועל הרוח אינן יכולות לגרש מלבי את ההרגשות על הצורה ועל החמר, וכשאני רואה שירים יפים הנדפסים על נייר גרוע, באותיות מכערות ובסדר מחסר-טעם — ידוע הלב. אין אני מספק, כי כמו שיש לאדם צרך בספר טוב, כך בחוץ לו ספר נאה. אולם על זה הצרך השני אינם חושבים אצלנו כלל.

ספר נאה! — אמות-העולם אומרות: הספר הנאה. אצלנו אין עוד מקום להא-הידועה. אף ספרותנו היפה אינה יודעת עוד את הספר היפה.

רבים בנו היודעים כבר להתענג על השיר היפה או על התמונה היפה, אבל לא על הספר היפה. אם לפנינו עוד שמו לב להדוך החיצוני של כמה ספרי-קדש, הגם במשך התקופות האחרונות של שלטון החליץ בחיינו באו התגרגים וחללי לגמרי את פני הספר העברי. ניך גרוע, אותיות מצורות-עינים, הדפסה מבישה וכריכה בזויה — כל מה שהיה ביכלתם לעשות עשו כדי להבזות את הספר העברי.

אמנם נעשו נסיונות בודדים באחדות מארצות-הגלות ובארץ-ישראל להסיר בשנים האחרונות את חרפת הספר העברי מעליו ולשפרו קצת, אך מה רחוקים אנו אפילו מצל צלו של הספר הנאה, התופס מקום כה חשוב וקבוע בתרבות של כל העמים! דינו אם רק נעיק עין על אוצרות-היפי שנצברו על-ידי אמות-העולם במקצוע זה, על התאמצותן הגדולה ועל נצחונותיהן הרבים. ולא רק הם, אלא גם אנו ידענו באותן התקופות לקטש ולסאר למרעמנו אז את ספרינו ולעשותם לדבר של נאי. יזכרנו-גא ספרים עבריים רבים מראשית התפתחות הדפוס באירופה, ביחוד ההגדות העתיקות, ואחר-כך דמוסי מנטואה, אמשטרדם וליבורנה, אבל עתה — כל אמה ולשון בת-חרצות, חוץ ממנו, יודעת לסאר את יצירותיהם של

אולם היהודי בן-זמננו יאמר תמיד: כדו — זכר את תפקידן משום-זה כה רחוק הוא העם-זמננו מהבנה אמיתית בדברי-אמנות. לא ה"מפעל", אלא ה"פעל-יוצא" חשוב בעיניו. לא האמצעי, אלא המטרה. תכונה נפשית זו משפיעה השפעה רבה על כל תנאי החיים והיצירה של עמנו.

את השאלה על היין הטוב והכלי המכער נתנה אגדתנו בפי אשה זרה. בעיני היהודי אין זו שאלה כלל. יהי הכלי מכער — מה איכפת לו ליינו! — כך הוא מהלך-מחשבותיו של רבנו. וגורא מזה הוא מה שפמה מאות שנים חדלו מחשב לגמרי על הכלי, בלי כל יחס ליינו. והן סוף-סוף אנושי אמתי הוא רק היחס אל הכלי ואל הכלול במדה אחת כאל שני עצמים מיוחדים הקיימים כל-אחד בפני-עצמו והנמצאים לפעמים ביהסים הדדיים ידועים. מדוע ידאגו לאחד ואת השני ישכחו?

והספר, שהוא הכלי והוא גם הכלול — איכה ישימו לב רק אל חלק אחד ממהותו ואל החלק השני לא יפנו כלל?

* *

*

זכורני כאשר הייתי ילד, עוד טרם ידעתי קרא וכתב, אהבתי שבת על הארץ לרגלי כהל-הספרים שבחדר האב. שעות שלמות הייתי יושב לפני המדף התחתון, יושב ומסתכל בספרים באהבה ובפחד, בזיהרות הייתי מוציאם ממקומותיהם, מלטף את החריצים ואת הקמטים של העלים השעירים והמחפסטים. העמודים היו בעיני כעין גן עם ערוגות, והאותיות הקטנות והצפופות — כצמחים. נלכד ברשת-הפלאים היה הילד שומע בחרדה לקול רשרושם של העלים: אנחה? או צחוק? חלקת-העור של הכריכה וקריירותה לטפה את עור פני הקטנות, הקשוחים שעל-גבי השער ובסוף הספר היו נחרתים בלבי ומללים אותי אל ארצות חלומות; וכשהייתי סוגר את הספר, הייתי נושקו מתוך תשוקת-ילד עזה, לא מפני קדשות, שהיתה לי אי-מובנת אז, אלא משום אסוריות שבספר, משום סוד היותו, שגם היתה לא הבנתי אז, אולם הרגשתי.

וכאשר גודע לו לילד צעיר ענין הדמוס בפרטיו המשניים, חקף אותו פער רב, וזמן רב לא עזבו. על עגווי הספר היה חושב

מתרדמתה. בשחר-חייך הוא רָפֵךְ הטוב, מדריךך ומחנכך האהוב. יועץ נאמן הוא לך גם בצהרי-חייך. סעד ומשען, מקור של אִמָּץ ופנת-סתר. הנך מתחזק עמו והנה הוא גורא אותך ככל כנמי גשרים לעולם אחר. ברשרוש-עליו יביא לנו קפיצת דרך, ובעשרים ושתים אותיותיו יבנה לנו עולמות איך-מספר. ארצות חדשות הוא מגלה לנו. ברגע יעביר לפנינו שנים שלמות, בשעה — תקופות ודורות. כחלום הוא הספר. דרור הוא קורא לרוחנו, את כבלי המציאות יסיר מעלינו — זה השר של החלומות בהקץ.

כי מי יודע את דרך הספר לנפש ומי ראה את המעברות מן הכתב אל הלב? כל העולם פָּלוּ יתקפל בספר, כדי להתפשט שוב לנגד עיני הקורא. בצורות נעלמים יעבירו הגרויים מן המחבר אל הקורא, ואדם מול אדם, עולם כנגד עולם יתיצבו בו. כי הספר הוא תמיד יותר מכפי שהוא נראה לצינים. הוא חזקות והוא גם הראי, ואף בשעה שהוא נשאר זר לקורא ואי-מובן לו לגמרי, אף אז אינו חדל להיות חידה. מי־שהוא חשקו בו את חייו הממשיים, אך ההדים יתלבטו בין השורות הדוממות. על־כן מפליא אותנו היחס האנושי החי של הסופר לספרו — מצד אחד, ושל הקורא לספר — מצד שני, מִיֶּחֱס זה, הנמצא מחוץ לתחום האמנות או המדע שֶׁבֵּחֶן וּשְׁבִצוֹרָה, יסיתו האנשים לסעמים את דעתם, וחבל.

ביחוד התרופף הקשר האנושי החי בין האדם והספר בזמן החדש. תנאי החיים של אירופה הרכושנית והכבשנית בראו יחס משנה אל הפלים, שבהם נתונים קניני הרוח האנושי. גם אצלנו נשתנה יחס זה, או יותר נכון — בגבולו גֵּן היחס האידיאליסטי לגמרי. התכליתיות היהודית הטפוסית, שהגיעה בימינו לִידֵי ההתפתחות אימה, הביט 'אמדי על הכני רק כעל כלי, ובימינו אלה' ודאי שאינה מבינה כי כל אמצעי הוא גם מטרה בפני עצמו. אולם הגשר אינו חדל להיות עצם מיוחד, הקים גם מחוץ לתועלתם של העוברים ושבים. הלא אין אנו יודעים כלל בכל הפועלות החיים שמסבֵּב לנו, איזהו הפרודור ואיזהו האולם. כל שרה היא באמת רק אמצעי למטרה אחרת, והתהומים רבים. את השורות המפליאות, הכתובות על שמי־אמצאות בִּיד הנעלמת, יש לקרא תמיד ישר והפוך.

נכסים — ולא יגעת. דורות למאות חיו לפניך, כשלו וגפלו, חפשו ומצאו מה־שמצאו, והנה כלם הורישו לך את פרי חייהם ואת תמציתם — בספר. רכבות אנשים בני זמנך נענים ומתלבטים בעולמו של הקדוש־ברוך הוא, מסתכלים, חוקרים, עובדים, יוצרים — וכל זה בעבורך. את מלאכו ישלח לפניך הסיפור, את אגרת חייו יתן בידך. בחייך — ראֵה הוא כל ספר, שתחיתס אליו לכל־הפחות באותה שימת־הלב שאתה נוהג באדם. כי הספר הוא כתבו. לא תמיד — פֶּלֶךְ, לא תמיד — תמציתו, אבל תמיד הוא עצמו. אף בלי דעת־בעלים. אף כשהסופר חסך לִכְסוֹת על עצמו, גם כשהוא מדבר על ענינים אחרים לגמרי הנמצאים מחוץ לאנושיותו — כל אדם הוא מדבר בעדו. בין במשעש האב לִידֵי גלוי בספר ובין ברב הנשאר סמוי מן העין על קרקע הלב והמוח. כי כשאנו מדברים על הווֹלֶת, אנו מדברים באמת על עצמנו, על כל־היות, על יחסנו אליו. וכמה פעמים מתחזקת לנו מהותנו אנו על־ידי דברי הווֹלֶת על עצמו! ספרו של אחינו האדם גותן לנו תמיד מסתח־זהב לִדְלֶת־הנחשת של ארבע האמות שלנו. וצא וראה: קטנה ודחויה היא הגדר של אישיותך. רק בציניך היא נראית כענקית. אינך יכול לקפוץ? הנך ירא לקפוץ? אם כן — קח לך את הפסתה. הוא יוציאך לרשות־הרבים. הוא יביאך גם לרשות־היחיד של נפשך. כי אתה בעצמך הן מקום פֶּטוֹר הנך. ישותך מְבּוּא מפֶּלֶשׁ הוא.

לפנים חיו קוסמים בעולם. אובים, ידעונים. על כל השאלות. שהיו מציקות לאדם, אפשר היה לקבל מהם תשובה. להם היו פונים והם היו עונים. הם היו מעלים מן העבר נשמות שהלכו זה־כבר לעולמן וחיים שהלכו זה־כבר. הם היו בוראים גם עולמות חדשים, ברואים ויצורים מפליאים, מעינות־אשר ופצוקות־שאל, שדות־ענגים ויצירות־קסמים. עתה אָפְסוּ כָּלֵם מן הארץ. אולם מתנה אחת עוד נשארה לו לאדם מפל גנזי הסוד והגאלה: הספר.

כרוחות־ערב מנחמות, המלחשות לכל־אזן סוד מחד, יעבור הספר מאיש לאיש, ילחש לו רזי חיים, יעמיד לנגד עיניו עולם חדש וימשיך את דרכו הלאה. בו תמצא מרגוע לרוחך הטורף, הוא גם יעורר את גפשך

כאלו חפץ היה לאמר: זכרה לי, קורא, לטובה או חיתה עוד בלב-האדם האהבה לחמר, לדומם. עבודתו היתה בעיניו תמיד עבודת הקדש, אף כשעה שהדפיס או העתיק ספרי-הל'. את כל ישתו היה משלב בין שורות הספר הזה, ופנאי היה להם לכלם, גם לסופר, גם למעתיק, די פנאי. שניהם היו סופרים את האותיות ולא היה להם שום צורך והכרח חינוכי למהר. אטלים היו החיים ואטית היתה גם היצירה, גם העבודה.

— רק אט! רק אט! — היתה אז בת-קול יוצאת מבניי הדורות ההם.

— מה! מה! — שרים גלגלי המכונות, זרם החשמל ושופרות האוטומובילים בזמננו. פלנו נעשינו עתה דומים ל"ריקשי" הדי ועוד גרוע מזה. אנו הרכב ואנו גם הרכבים. ועל עצמנו נצליף. רציים הם, בני תקופתנו. אף העשב היותר עזוב לא שנה את מהלך חייו בתנאיו הקבועים במשך אלפי השנים, רק אנו מקצרים את ימינו על-ידי מהירותנו. כל חיינו הפרטיים יחד עם חיי התרבות עוברים עלינו בחפזון, וגם ביחסו לספרים נעשה הדור פוזז כמים. רגע ישים לבו אל הספר שלפניו, ובעוד רגע יתנה אהבים עם אחר — הלא רבים הם הספרים בשוק! בתי-הדפוס מכינים אותם מפל-המינים...

אך בחור מרוצה זו של חיי-החליץ הזלים — היו, והיו תמיד אמנים ויוצרים שונים הרוקמים בשלל-קדש את רקמת הצולם, בין אלה נמצאים גם אותם המדפיסים המעטים המהיחסים לכל ספר, שהם מוציאים, כא' בן יחיד.

רבים ושונים היו הגלים שעברו על אמנות הספר עד אשר הגיעה למדרגתה הנוכחית. אולם תמיד היתה חיה את חייה המיוחדים, בלי להמצא תמיד תחת השפעתן הפבירה של סערות הדעות והשיטות המתחלפות תכופות באמנות. יחד עמידה היה קשר אמיץ בין היצירה האמנותית הכללית ובין חלקה הקדש ליפוי הספר. הגויות המשפיעה אף על צורות האותיות, אצברכת דיוור, תקופת הרנסנס באיטליה — הנה הן התחנות הראשונות בדרך-התפתחותה של אמנות הספר. סגנונה של תקופת-התחיה נתקבל מהר בכל ארצות אירופה ואנו מוצאים יאותו בשוניים מעניינים בצרפת וגם בחולנד. ואף בספרים העבריים שנדפסו באותה

המין האנושי. לא לשוא שמשו האותיות מעין כח חי מקבלים ולבצלי המסתורין. בצורת האות עצמה יש חמר רב לתפיסות-עולם שונות ולשיטות-עיון רבות. והצורה אינה אחת. כמה וכמה לבושים לאותיות. כמה וכמה כתרים. כמה וכמה מיני עדיים. הנפש הצמאה ליפי יודעת זה ומחפשת אחריו, והמדפיס האמן משתדל למלא את משאלות הלב הנכסף להדור בין בעצם מבנה-האותיות ובין ברוח שביניהן.

* *

*

לפני איזה זמן היו באחת מערי-המערב הגדולות ימי שוק בין-לאומי. ובין יתר התערוכות המסחריות היתה גם תערוכה מיחדת המקדשת לספר הנאה. רב בעלי-הדפוס ההולנדיים מצד אחד ורב המוציאים-לאור האשכנזים מצד שני השתתפו בתערוכה. ארבעים וששה אמני דמוס וששה-עשר מוציאים-לאור השכינים לאגדת, חובבי הספר" בהאג מצד ארץ השפלה ומדפיסים ואמנים עד-אין-מספר מצד אשכנז נזדמנו למקום אחד, זה לעמת זה, להראות את תפארת מעשיהם. כמה אהבה וכמה יראת-הכבוד לספר רחפו על כל התערוכה! כל הגונים והמינים של הטעם האסתטי בקשוט הספרים ובשפורם מצד הדפוס והציור שלחו את שליחיהם, ורבים היו, כמובן, פרי השאיפות היותר חדשות שבאמנות העולמית. אולם ראה זה פלא: רוחו של ההדור העתיק היתה נסוכה על כלם. לכאורה חדשים הם הצבעים, חדשים גם צרופיהם, אף התמונות והציורים המלונים את התכן הם פרי זמננו, אולם הדרך והיסודות הם אותם שפללו ויסדו הקדמונים. בכל השאיפות לספר הנאה מרגש איזה רוח של התקוממות נגד ההשטחה וההכללה שהביאה אתה מכונת הדפוס ומכונת התרבות פלה. כל מדפיס בעל-טעם משתדל להבדיל ולפריט את ספריו, ועיניו פנויות לא רק אל דורו של גוטנברג, אלא גם אל התקופות שקדמו לו, אל הדורות של כתבי-היד הנפלאים. בימים ההם ובזמן ההוא היה עולם-העשייה משפע פלו מעולם-היצירה ושניהם היו כאחד בספר. באמונה ובאמנות היה עוסק כל מתעסק בספרים. אף על עבודת ההעתקה וההדפסה היתה גאותו, והבחור הזעזער" היה תותם על כל ספר,

הציורים והקשוחים בפנים הספר ובשערי. הם הם האמצעי העממי הקל לחנוך אתם, והם משלמים ביחוד את המהלך הנעלם של יצירת עולמו ברגע על-ידי הספר. כמובן, צריכים הציורים והקשוחים להיות אמנותיים באמת, ולא מציין אותו הלעג החצוף לרגש ולשכל האנושי מצד אחד ומסוג אותה הבערות התמימה מצד שני שבספרים המציינים המעטים אשר יצאו עד-עתה מבתי-הדפוס היתודיים.

דורות של אמנים עסקו במקצוע זה אצל אמות-העולם, סוגי-יצירה שונים התפתחו במשך הזמן ורבים הם הכשרונות שהגיעו למרום שאיפתם בקשוח הפנימי של הספר. מטרת גדולה ורבת-צורך יש לה לתרבות האירופית בענין זה. בהרבה עמל וצבורה עלה להם לטובי המדפיסים של זמננו שכלול הוצאותיהם הנאות, והתמונות שבספרים השונים תופסות מקום חשוב בקורות האמנות הכללית — אך אנו אין לנו בשעה זו עצה אחת אלא קפיצת הדרך. היא שעמדה לנו בכל דור ודור מימות השלישי שבאבות.

ואחרון אחרון חשוב: האותיות. גם להן יש תבניות עצמיות שונות, שלכל אחת ואחת מהן צריך שיהי הפח להביא את פגמיותנו לידי התעוררות מיוחדת לקראת עצם הדברים המתגלים במחשבה וברגש על-ידי צרופיהן. כי האותיות הן יותר מסמנים. טרד של סמל מרחף על כל אות, ויחד עם-זה גם דמותו של יצור ממשי הנברא על-ידי חלק האלוה שבאדם. דחיפה יסודית ונפשית אחת יש אצל כל עם לברא את כתבו ולשנותו במשך הזמן, ובאותיות משתקפים לפעמים מהלכי חייה והתפתחותה של האמה. ותמיד מפליאות הן האותיות יותר מן המספרים מצד הנסיון האנושי לגשם את הרוח, לבלמו ולצמצמו ולעשותו מוחשי. הן אהה המתימטיקה הארדיכלית לידי גלוייה היותר פשוט והיותר קדום, ועל-ידן צר כל-אדם צורות לתמו שבנפשו. עמקות חיונית אמיתית נכללת ברעיון יצירת העולם על-ידי הבורא על-פי האפא-ביתא. גם כל-אדם יוצר בכל-רגע עולמות אינ-קץ על-ידי הא"ב השגור בפיו והנשא לבגד עיניו. וסתרי המחשבה הגיאומטרית עם רזי הנקודה והקו וצורפי יסודותיה המספריים והחמריים כלולים באותיות הכתב במדה יותר מרבה מהם נמצאים בבניניהם של קדמוני

משורריה וסופריה היקרים לה, מבינה לעדן את טעמם של בניה על-ידי ספרים חנודפסים יפה והמצויים באמנות. בכל ספרות וספרות יש שאיפה תמידית להדורה ולעודנה של צורת הספרים, אף הספרים המקצועיים, המדעיים והשמושיים. קשה למצא הוצאת-ספרים. לעוצות בת עם טוב שלא תהיה אצלה מחלוקה מיוחדת לספרים נאים, ורבים הם המדפיסים שתפקידם הוא רק להוציא ספרים שונים בצורה חיצונית כזו שתעלה לרצון לפני המהדרים שבמהדרים. ואין אלה מותרות. כמו שהשירה והאמנות אינן מותרות. חייב אדם להנות מן הנאה בכל מקום שהוא.

רבים יאמרו: ספר נאה — טוב! אך איתו? הן לא כל הדעות שוות! יענה להם: הלאי והיו כבר אצלנו חוקי טעם; אף אז היו ההשקפות השונות מוכרחות להיות מבססות על יסודות כלליים אחדים, שכל עובד הנאמן לתרבות העם חייב לדעתם ולשאף להשליטתם. והלא אין דך ענג גדול משבירת עצם של הפלים ומהעלתם למדרגות כלוקים, או למעלה מזו. משום-זה צריך שתהי התאמה פנימית בין כל הרכיבים המובילים אל התנאה ואל התועלת שבקניניה הרוח הבאים על-ידי הספרים. שלמות עליונה צריכה לרחף על כל צורות ההשפעה של אותו חזיון-פלא בחיי האדם, הנקרא ספר.

והדברים הדורשים שימת-לב אינם כלל

רבים.

ראשית-פלי: הנקר. יתאים-גא באיכותו ובצורתו, בצביונו ובבצעו לטעם הטוב שבאדם, לתביעות ההייגנה הנפשית והחושנית ולמצב-הרוח שהספר צריך לעורר. ולא רק בעניני-שירה הדברים אמורים. אף התפיסה המדעית תוקל הרבה על-ידי הטבת החיצונית של הספר המדעי, והמחשבה בהלך-הנפש תלויה, גם תלויה, ופרי החזון ודאי צריך להיות דומה בטעמו לעץ שעליו גדל, צריך להתאים לצורתם האינדיבידואלית של בעליו.

הפריכה — גם בהדורה ובנפיה עסוקים אצל אמות-העולם. כמה אמנים ומלמדים בעלי-מקצוע ממצאים בלתי-הרף כל מיני נקר ובד מציור ומגן המקדש רק לכריכה היפה של הספר הנאה. חשיבותה גדולה גם מצד חוכו של חוש הצורתי והרגי הנמצא אצל המוננו במצב ההיולי לגמרי.

תרפ"ב, 30 עמודים.

תרבות. ירחון לעניני החנוך והתנועה העברית, יוצא לאור על-ידי המשרד המרכזי הזמני של "תרבות" בפולניה. שנה ראשונה, חוברת א. ורשה, חשון תרפ"ב, 78 עמודים.

לב חדש. המ"ל: אביגדור פוררשטין. חוברות א, ב, ג, ד. תל-אביב, תרפ"ב. כל חוברת בת 10 עמודים.

הדאָר. עתון יומי יוצא על-ידי חברת "הדואר", בעריכת פ. ליפסון. גירויורק, תרפ"ב. גליונות 1-43.

אויף אשטילער סטעשקע, פון מ'ך כמיעליצקי. דער קוואל פארלאג, ווין, קאָפּפּעראַטיווע אָפּטיילונג, "קריטיק". 1921. 71 עמודים.

שפינאָזא. פאָעטישער פּרוב פון מ'ך ראָוויטש. צווייטע פאָרענדערטע אויס-גאַבע. דער קוואל פארלאג, ווין, קאָפּפּעראַטיווע אָפּטיילונג, "קריטיק". 1921. 82 עמודים.

נאַקעטע לידער פון מ'ך ראָוויטש. דער קוואל פארלאג, ווין, קאָפּפּעראַטיווע אָפּטיילונג, "קריטיק". 1921. 186 עמודים. הונדערט סאָנעטען פון דוד קעניגס-בערג. דער קוואל פארלאג, ווין, קאָפּפּעראַטיווע אָפּטיילונג, "קריטיק". תרפ"א. 106 עמודים. פערל אויפן ברוק פון משה בראַ-דערזאָן. צייכענונגען פון יוסף העכט. פארלאג "יונג-אדיש", לאָזש. תר"ף-1920. 78 עמודים.

וויקטאָריאַ פון ש. י. אימבער. אַקאָרדען צוקנוט האַמסונס דערצעהלונג. פארלאג "נילאַנד", וויען, 1920. 38 עמודים. וואָלד אויס, וואָלד אַיין... פון ש. י. אימבער. פארלאג "נילאַנד", וויען, 1920. 61 עמודים.

אַלמאַנאַך צום 10-ייעריגען יוביליאָם פון "מאָמענט". וואַרשא, 1921. 282 עמודים. שוץ און לעבען. אָרגאַן פון דער צענט-ראַלער יידישער שול-אָרג. פון דער פּויל-לישער רעפּובליק. דערשיינט דעם 15-טן און 15-טן פון יעדן חודש. 1-7 א. 1921.

Materiały w sprawie żydowskiej w Polsce pod redakcją I. Grünbauma. Zeszyt czwarty (sprawa obywatelska polskiego). Warszawa, 1921, 178 s.

The Jewish Quarterly Review. New series. Edited by Cyrus Adler, Vol XII № 1, p. 256 p, Philadelphia, July, October 1921.

ביער בחדרה. אידיילע. מאת דוד שמונוביץ. ספריה עממית מוצאת לאור על-ידי חברת בית-דפוס והוצאת-ספרים "הפועל הצעיר", מחלקה לספרות-יפה, חוברת ב. יפו, תרפ"א. 20 עמודים. צילינים. מאת ד"ב שטוק. פשמישל, תרפ"א. 32 עמודים.

ביבליאָטיקה אוניברסלית (1 №). א. פ. צ'יחוב: צער, בבית, באפלה. עברית: י. א. הנדלזלץ, הוצאת "לפיד". ורשה, תר"ף. 32 עמודים.

ביבליאָטיקה אוניברסלית (2 №). לאַוויט אנדריאוב: הנוצרים, ספור. עברית: י. א. הנדלזלץ. הוצאת "לפיד". ורשה, תר"ף. 48 עמודים.

ביבליאָטיקה אוניברסלית (3 №). לינדון: הפחדן, החק אשר לא ידע רחם, תרמ"ס. עברית: י. א. הוצאת "לפיד". ורשה, תר"ף. 44 עמודים.

ביבליאָטיקה אוניברסלית (4 №). אלפונס דוד: הזקנים, אבן האניה סימלינסקה, עוז של מר סגין. עברית: פנינה ל. הוצאת "לפיד". ורשה, תר"ף. 48 עמודים.

ביבליאָטיקה אוניברסלית (5 №). אדגר פו: ספורים. עברית: י. א. הוצאת "לפיד". ורשה, תרפ"א. 48 עמודים.

ביבליאָטיקה אוניברסלית (8 №). י. ג. גורדון: פואמות. הוצאת "לפיד". ורשה, תרפ"א. 48 עמודים.

ביבליאָטיקה אוניברסלית (9-10 №). היינריך הינע: יהודה הלוי. תרגם מאשכנזית: שלמה זלמן לוריא. הוצאת "לפיד". ורשה, תרפ"א. 88 עמודים. ביבליאָטיקה אוניברסלית (11 №). אוסקר וילד: מעשיות. תרגם: בן אברהם. הוצאת "לפיד". ורשה, תרפ"א. 47 עמודים.

ביבליאָטיקה אוניברסלית (12 №). ה. אָרן: מתוך יומנו של עץ תפוחי זהב. תרגם מאשכנזית: א. ל. יעקבוביץ. הוצאת "לפיד". ורשה, תרפ"א. 54 עמודים. שאָר ישוב, פרוץ ע"י היים יצחק בוגין. חוברת שניה. הוצאת "שאר ישוב". לודז, שנת תרפ"א, ניסן, 32 עמודים. העובד. כלי מבטאה של המפלגה הציונית-סוציאליסטית "צעירי ציון". ורשה, חשון,

ספרים שהגיעו לבית-המערכת

התפתחות אמונת האחדות בישראל.

מאמרים בחקר כתבי-הקדש, חוברת ראשונה: חזיונות האמונה הקדומה מאת אפרים ירושלימסקי (עם מבוא מאת ד"ר י. קלוזנר). אודסה, תרצ"ד. 53 גמ V עמודים.

נביאים אחרונים. עם באור חדש, מבוא, מפות וציורים, מאת ש. ל. גרדון. א. חזון ישיבה, ספר ראשון. ירושה, תר"ף. 380 גמ XLIV עמודים.

העירונים והיהודים בפולין. מסה היסטורית מאת ע. נ. פרענק. הוצאת המשרד להוצאת ספרות ועיתונות ש"י ההסתדרות הציונית בפולין. ירושה, 1921. 164 גמ VIII עמודים.

מגילת קדם לאסוף הלווי איש ירושלים. שירים ראשונים. הוצאת "דקל", ירושלים ש"ח עמודים.

גאוגרפיה מצירת של ארץ-ישראל. ספר-למוד לחלמים ולמתלמידים, עם ציורים רבים ומפה, מאת הד"ר א. ש. קמניצקי. הוצאת בית-מסחר-הספרים "אלטנילאנד", ירושה. 64 עמודים.

למודי הטבע: האדם. אנטומיה ופיסולוגיה לבתי-ספר ולמתלמים, עם 31 ציורים, מאת א. י. אינהורן, אינו'נר-אגרונום. הוצאת "מדע". ירושה, תרפ"ב. 68 עמודים. צעדים ראשונים במשק הכפר. ספר שמושי לחקלאים וספר-למוד לבתי-הספר הכפריים, מאת א. ל. יפה. כרך שני: מקצועות החקלאות. ספר ראשון: גדולי ירקות. הוצאת "האריאל". יפו, התרפ"א. 224 גמ XVI עמודים.

בנין בתים בערי ארץ-ישראל. מאת אליהו מוצ'יק. יפו, תרפ"א. 44 עמודים. אגדות-יון. צדו על-פי מקורות שונים על-ידי א. מיסרופוליטנסקי. חלק ראשון. הוצאת א. גיטלין. ירושה, תרפ"ב. 146 עמודים.

המוצא. רשימה מן העבר הקרוב מאת י. ח. בן-נר, בצרף תמונת המחבר והקדמה מאת ד. שמעוני. ספריה צממית מוצאת לאור ע"י חברת בית-דפוס והוצאת ספרים "הפועל הצעיר", מחלקה לספרות-יפה, חוברת א. יפו, תרפ"א. 20 עמודים.

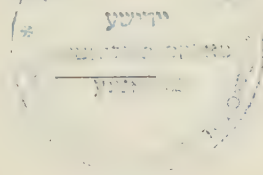
התקופה רואים אנו מצין בן מיוחד הנוסף על הסגנון האיטלקי-צרפתי, בתקופת הברוק באח ירידה בטעם הטוב ביחס לספר. אחריה התרבו והוטבו שוב קטועי הספרים בדור הרוקוקו. רוח הרומנטיות, שהתפשטה אחר-כך בעולם, הסיחה את דעת האנשים מחיצוניותו של הספר ורק בראשית שלטונה של הריאליזם בהלך-המחשבות ובספרות עלתה שוב השאיפה להדגים של כלי הספרות. הפעם היתה אנגליה המנצחת על הטעם. אחריה מהרו הארצות האחרות לחדש שוב את נסיונותיהן באמנות הספר, ובימינו אלה נעשה הספר הנאה לאחת ההנאות הרוחניות הנפוצות מאד בין בני-תרבות.

לבשתנו חדל הספר העברי להיות בכלל דבר-צרך. לחרפתנו אין לו כל ערך אף לשם נזיל. אולם אלה המעטים, שכל ספר טוב הוא קר-אורה בחייהם וספר עברי טוב-אלמה של צבעי הקשת, לכל-הפחות לאלה יבא-נא הספר העברי הרחבת-דעת ועג"נפוש. והרבים — וראי שצריכים הם לקבל מוזן חושני יפה וטוב. ואותם נביאי-השקר, המביטים על הנזי כעל דבר-מותרות, חוטאים להמון-העם שבשמו הם דוגלים לפעמים. הן היפה למעטים צריך להיות גם בחלת הרבים.

לכאורה קל הוא הדבר: רק נזי שבספר. אולם היא הנותנת. למה תותר על הקל? עלינו רק להגדיל את התפארת בעולם ובחיינו עד-כמה שאפשר, ולא לללים הבטלים.

כטל אי-נראה יורדות מתנות החיים על האדם ורבות מהן בשארות תלויות כמגליות של לילה על גבעול-השדה הנתונים תחת רגלי העובר ושב. בעל הלב חפר ואיש העינים הפקוחות לא יתיר על אגל-טללים.

ד. א. פרידמאן.

הלך הספרות היפה של חספר נערך
על-ידי יעקב כהן, הלך המאמרים—
על-ידי פ. לחובר.

נדפס בבית-הדפוס של קופרשמוך וקרמיוז.
הציורים נעשו בידי הציר ולטר בווי,
פרופיסור האקרמיה לאמנויות-הרשום בליפסיה.
הקלישות הוכנו בבית-העבודה למעשי-
אמנות של ת. גולדברג.

„HATKUFA“, KWARTALNIK IV, (XII) ZREDAGOWANY PRZEZ J. KAHANA I F. LACHOWERA
WYDAWNICTWO-SZTYBEL, WARSZAWA, 1922.

Druk. Kupersztocha i Kramarza, Warszawa, Nowolipki 22,

4171

268-syl

